

Prawno-kryminalistyczna
i kryminologiczna problematyka
nowych substancji psychoaktywnych
– dopalaczy

Dorota Semków

**Prawno-kryminalistyczna
i kryminologiczna problematyka
nowych substancji psychoaktywnych
– dopalaczy**

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu RZESZOWSKIEGO
RZESZÓW 2023

Recenzowali
prof. dr. hab. WIESŁAW PŁYWACZEWSKI
dr. hab. BRONISŁAW MŁODZIEJOWSKI, prof. WSiP w Bielsku-Białej

Opracowanie redakcyjne i korekta
GRAŻYNA GUGAŁA-GUBERNAT

Korekta tekstów w języku angielskim
JOANNA MAZUR-OKALOWE

Opracowanie techniczne i łamanie
AGNIESZKA SZCZEPAŃSKA-PĄCZEK

Korekta techniczna
EWA KUC

Projekt okładki
MICHAŁ KOCZĄB

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2023

ISBN 978-83-8277-115-2

2042

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU RZESZOWSKIEGO
35-959 Rzeszów, ul. prof. S. Pigoń 6, tel. 17 872 13 69, tel./fax 17 872 14 26
e-mail: wydaw@ur.edu.pl; <https://wydawnictwo.ur.edu.pl>
wydanie I; format B5; ark. wyd. 29; ark. druk. 31,75; zlec. red. 33/2023

Druk i oprawa: Drukarnia Uniwersytetu Rzeszowskiego

Spis treści

Wstęp	9
Introduction	22
ROZDZIAŁ I	
Substancje psychoaktywne, narkotyki, dopalacze	34
1. Wprowadzenie	34
2. Wykorzystanie substancji odurzających w ujęciu historycznym	35
3. Współczesne pojmowanie substancji psychoaktywnych, narkotyków, dopalaczy	53
4. Propozycje rozstrzygnięć terminologicznych w odniesieniu do dopalaczy	65
5. Dopalacze jako zjawisko społeczne i kryminologiczne	69
6. Przyczyny popularności i skutki zażywania dopalaczy	75
7. Podsumowanie	91
ROZDZIAŁ II	
Modele prawne w zakresie dopalaczy w Polsce i innych państwach	94
1. Wprowadzenie	94
2. Amerykański model prawny oparty na prawie analogowym	103
3. Zakaz blankietowy w Wielkiej Brytanii	114
4. Prawo generyczne w Niemczech	123
5. Polskie regulacje prawne jako przykład modelu hybrydowego opartego na prawie generycznym i <i>blanket ban</i>	128
6. Podsumowanie	149
ROZDZIAŁ III	
<i>Modus operandi</i> sprawców czynów przestępnych korespondujących ze zjawiskiem dopalaczy	164
1. Wprowadzenie	164
2. Produkcja dopalaczy	166
3. Wytwarzanie poczucia „potrzeby dopalaczy” u odbiorców	170
4. Metody rozprowadzania i maskowania dopalaczy	177
5. Rynek nowych substancji psychoaktywnych	194
6. Podsumowanie	216

ROZDZIAŁ IV

Działania śledcze i orzecznictwo w sprawach dotyczących nowych substancji psychoaktywnych	219
1. Wprowadzenie	219
2. Źródła informacji o przestępstwie	228
2.1. Rodzaje źródeł informacji	228
2.2. Czynności operacyjno-rozpoznawcze jako źródło informacji	232
2.3. Informacje uzyskane z innych źródeł	245
3. Pierwsze czynności dochodzeniowo-śledcze	249
3.1. Oględziny miejsca, rzeczy, osoby	249
3.2. Przeszukiwanie	283
3.3. Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie	302
4. Przesłuchania świadków i podejrzanych	313
4.1. Zeznania świadka	316
4.2. Wyjaśnienia podejrzanych i oskarżonych	323
5. Ekspertyzy kryminalistyczne	329
6. Orzecznictwo sądowe	353
7. Podsumowanie	364

ROZDZIAŁ V

Zapobiegawcze aspekty działań w zakresie dopalaczy	367
1. Wprowadzenie	367
2. Zapobieganie przestępczości jako wspólny obszar badawczy kryminalistyki i kryminologii	367
3. Prewencyjne działania organów ścigania	376
4. Współpraca międzynarodowa w procesie zapobiegania rozpowszechnianiu dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych	386
5. Profilaktyczne działania organizacji społecznych i instytucji państwowych	400
6. Podsumowanie	411

Wnioski i uwagi końcowe	415

Conclusions and final remarks	433

Streszczenie	449

Abstract	452

Bibliografia	455
Literatura	455
Akty prawne	475
Orzecznictwo	479
Strony internetowe	481

Spis treści

Źródła wywołane	488
Inne źródła	489
Spis tabel, wykresów, schematów, fotografii	494
Załączniki	496
Wykaz najważniejszych skrótów	507

Wstęp

Dopalacze, znane też jako nowe substancje psychoaktywne (NSP, ang. *new psychoactive substances, novel psychoactive substances* – NPS), środki zastępcze lub nowe narkotyki, stanowią dużą grupę produktów, które łączy roślinne lub syntetyczne pochodzenie oraz cel, w jakim są stosowane. Wykorzystywane są z zamiarem co najmniej zbliżonym do tego, jaki występuje w przypadku środków odurzających. W ich składzie znajdują się związki chemiczne oddziałujące na ośrodkowy układ nerwowy. Istotna różnica między narkotykami a dopalaczami dotyczy tego, że przez długi czas te ostatnie nie były objęte kontrolą prawną ani wpisane na listę substancji kontrolowanych. To powodowało, że zarówno ich produkcja i dystrybucja, jak również posiadanie i używanie odbywało się bez konsekwencji prawnych.

Nieograniczona przepisami prawa dostępność dopalaczy niewątpliwie determinowała skalę zjawiska w Polsce, a tym samym – jego skutki w postaci licznych przypadków zatrucia, w tym zatrucia śmiertelnych. Wymusiło to w końcu na organach państwowych konieczność podjęcia działań o charakterze zapobiegawczym, w tym profilaktycznych i prewencyjnych. Zwalczanie czynów, których przedmiot stanowiły te substancje, było natomiast znacząco utrudnione, a wręcz w pewnych okresach – niemożliwe ze względu na brak podstaw prawnych do ścigania tego typu działań. Następujące od 2010 roku kolejne nowelizacje ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii¹ okazywały się niewystarczająco skuteczne i jedynie częściowo rozwiązywały problem. Nader szybkie wprowadzanie nowych substancji psychoaktywnych w miejsce zdelegalizowanych powodowało konieczność przygotowywania innych zmian prawa, dających możliwości wycofania ich w szybszy sposób niż tylko poprzez zmianę ustawy, co często było związane z przewlekłym procesem legislacyjnym. Najistotniejszą z perspektywy prezentowanej tu problematyki nowelizacją była Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej

¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 172 ze zm.; dalej jako: ustawa lub u.o.p.n.

Inspekcji Sanitarnej², na podstawie której wprowadzono kryminalizację czynów dotyczących nowych substancji psychoaktywnych. Uchwalenie tej ustawy nastąpiło po dziesięciu latach od powstania w Łodzi pierwszego w Polsce sklepu stacjonarnego oferującego produkty zwane dopalaczami. Wspomnieć tu należy, że zjawisko obrotu tymi substancjami i ich zażywania znane było już wcześniej, głównie z uwagi na funkcjonujące zagranicą sieci stacjonarnych i internetowych sklepów, nazywanych potocznie *fun shops* bądź *smart shops*, sprzedających tzw. *legal highs*³. Obecność dopalaczy w Europie została zapoczątkowana sprowadzeniem z Nowej Zelandii tabletek o nazwie *party pills* zawierających piperazynę⁴. W styczniu 2008 roku urzędnicy Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, EMCDDA*) potwierdzili funkcjonowanie w Internecie 68 sklepów oferujących wówczas legalne dopalacze na terenie Unii Europejskiej. Rynek tego typu produktów równie dynamicznie rozwijał się w Polsce, czego dowodem było to, że już w 2007 roku działało prawie pięćdziesiąt sklepów internetowych sprzedających te specyfiki. W 2010 roku liczba sklepów stacjonarnych wzrosła do około dwóch tysięcy⁵.

Wagi i doniosłości społecznej mechanizmów prawnych, a także osiągnięć kryminalistyki i kryminologii w przeciwdziałaniu występującym przestępstwom i innym negatywnym zjawiskom społecznym, ogólnie nazywanych patologiami, nie trzeba szczególnie uzasadniać. Ponieważ dopalacze stanowią nowe w stosunku do środków odurzających, aczkolwiek dynamicznie rozwijające się negatywne zjawisko w przestrzeni społecznej, wymaga ono szczegółowej analizy, która jest możliwa poprzez ukazanie problematyki z punktu widzenia rozważań prawnych, kryminalistycznych i kryminologicznych. Jest to tym bardziej uzasadnione, że brak dotychczas

² Dz.U. z 2018 r., poz. 1490.

³ M. Safjański, J. Gołębiewski, *Zjawisko obrotu dopalaczami w Polsce*, „Kwartalnik Policyjny” 2014, nr 4.

⁴ *Nowe substancje psychoaktywne*, Narodowy Instytut Leków, Narodowe Laboratorium Kontroli Produktów Leczniczych Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych, www.nil.gov.pl, dostęp: 18.08.2018 r.; tabletki *party pills* sprzedawano legalnie w Nowej Zelandii do kwietnia 2018 r. (zob. Ch. Wilkins, P. Sweetser, *Differences in harm from legal BZP/TFMPP party pills between North Island and South Island users in New Zealand: A case of effective industry self-regulation?*, „International Journal of Drug Policy”, Vol. 21, Iss. 1, January 2010, s. 86–90).

⁵ Najwyższa Izba Kontroli, *Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy. Informacja o wynikach kontroli*, LWR.430.001.2017 Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, Warszawa 2017, s. 9.

kompleksowego opracowania uwzględniającego trzy wskazane aspekty. Jednocześnie należy docenić te pozycje bibliograficzne, które traktują o problemie dopalaczy, a ich autorzy dostrzegli konieczność podejmowania dyskusji w przedmiotowej sprawie.

Istotne znaczenie dla wyboru tematu monografii miał także problem przyczyn i skutków stosowania tego typu produktów, które spowodowały serię zatruć i zgonów w Polsce i innych państwach. Z uwagi na to, że nie można skutecznie zapobiegać danemu zjawisku bez przeprowadzenia jego rzetelnej diagnozy rozważania w tej książce prezentowane będą poprzez ukazanie interdyscyplinarnych działań i przedsięwzięć wielu podmiotów służących ograniczaniu skali jego występowania. Należy przy tym zwrócić uwagę, że zjawisko to w społeczeństwie przybiera różne formy i oprócz wspominanych zatruć i zgonów przejawia się także w przestępczych procederach. Monitorowana jest ponadto wzrastająca co rok liczba nowych substancji psychoaktywnych, w tym także zgłaszanych po raz pierwszy do Systemu Wczesnego Ostrzegania (SWO, ang. *Early Warning System*) prowadzonego przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii.

Zasadnicze miejsce w podjętej analizie zajmie próba odpowiedzi na pytanie dotyczące przyjęcia w Polsce właściwego modelu regulacji prawnych w zakresie zapobiegania dopalaczom. Poszukiwanie odpowiedzi na to pytanie jest możliwe na tle analizy przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii przy uwzględnieniu wprowadzanych dotychczas nowelizacji. Przede wszystkim jednak trzeba wziąć pod uwagę rynek produkcji dopalaczy i obrotu nimi oraz sposoby, stosowane przez osoby zajmujące się przez wiele lat tym procederem, mające na celu ominięcie przepisów prawa. W tym kontekście istotne pozostają też możliwości działań podejmowanych przez organy ścigania w zwalczaniu przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Poszukiwanie najbardziej optymalnego modelu regulacji prawnych w zakresie zapobiegania dopalaczom wymagać będzie również oceny porównawczej w odniesieniu do modeli przyjmowanych w innych państwach.

Rozważania podjęte w monografii są konieczne w celu zwrócenia uwagi na nowe substancje psychoaktywne jako na interdyscyplinarne i złożony problem, w zapobieganiu któremu niezbędne jest wykorzystanie dorobku różnych nauk, a tym samym na powiązanie tej problematyki zarówno z prawem, jak też z praktyką oraz nauką kryminalistyki i kryminologii. Prawo karne w zasadzie samo nie sprostą wyzwaniom związanym z profilaktyką

i zwalczaniem zjawiska dopalaczy. Czynnikiem niezbędnym w tym zakresie jest odpowiednie wykorzystanie zdobyczy kryminalistyki i kryminologii. W pełni należy zgodzić się z przytaczaną w doktrynie tezą, zgodnie z którą prawo karne nie pełni roli organizującej porządek prawny, a w każdym razie powinność ta nie jest dla niego konstytutywna, gdyż pełni ono funkcję zabezpieczającą porządek prawny⁶. W kontekście czynów, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, tym bardziej należy podkreślić, że dopóki zakazy prawa karnego nie zostaną uzgodnione z całością systemu prawnego, nie rozstrzygają samodzielnie o bezprawności⁷. Nie oznacza to jednak, że na gruncie prawa karnego zabronione jest konstruowanie określonych definicji oraz wprowadzanie interpretacji czy analiz różnorodnych pojęć, w tym również pojęcia „nowa substancja psychoaktywna”. Jednakże, jak podkreśla Jacek Błachut, definicje tworzone na gruncie prawa karnego powinny zawężać się tylko do prawa karnego, gdyż pełni ono funkcję subsydiarną, powinno zatem znajdować zastosowanie jedynie wówczas, gdy uregulowania innych gałęzi prawa są niewystarczające⁸.

Powyższą tezę można odnieść także do problematyki nowych substancji psychoaktywnych. Kwestia ta jest tym bardziej istotna, że z uwagi na brak przepisów dotyczących tych substancji w Ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny⁹, jak również brak przez długi okres uregulowań w tym zakresie w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, pozostawała ona poza regulacjami prawnymi przez wiele lat. Przepisem mogącym mieć zastosowanie w stosunku do sprawców czynów, których przedmiot stanowiły dopalacze, był jedynie art. 165 § 1 ust. 1 k.k. mówiący, że „...kto sprowadza niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób albo dla mienia w wielkich rozmiarach, wyrabiając lub wprowadzając do obrotu szkodliwe dla zdrowia substancje, środki spożywcze lub inne artykuły powszechnego użytku lub też środki farmaceutyczne nie odpowiadające obowiązującym warunkom jakości, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”. Zastosowanie znajdowały także ust. 2 tego przepisu (jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3) oraz ust. 4

⁶ A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1991, nr 23, s. 72–73; zob. także: W. Wróbel, *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1993, z. 3, s. 93–103.

⁷ M. Królikowski, *Kontekstowa teoria (dogmatyki) prawa karnego*, „Studia Iuridica” 2006, t. 46, s. 187.

⁸ J. Błachut, *Dokument jako przedmiot ochrony prawnokarnej*, Kraków 2010.

⁹ Tekst jedn. Dz.U. z 2022, poz. 1138, ze zm.; dalej: k.k.

określający typ kwalifikowany przestępstwa (jeżeli następstwem czynu określonego w § 2 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8). Stosowanie wyżej wymienionych przepisów z wielu przyczyn przysparzało trudności.

Sytuacja powyższa zmieniła się w lipcu 2018 roku – o czym już wspomniano – w wyniku nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Co prawda, definicja nowej substancji psychoaktywnej określona została we wprowadzonych wcześniejszych nowelizacjach tej ustawy, jednak dopiero na podstawie przepisów wprowadzonych w 2018 roku czyny, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, poddano kryminalizacji. Ponadto dookreślone zostały kwestie związane z tworzeniem wykazów tego typu substancji. Ich brak, podobnie jak brak definicji nowych substancji psychoaktywnych oraz sankcji karnych za czyny z nimi związane, bez wątpienia stanowił przez wiele lat istotny mankament w procesie zapobiegania występowaniu tego typu substancji w Polsce. Ta okoliczność z pełnym powodzeniem wykorzystywana była przez producentów oraz osoby handlujące tymi produktami w Polsce. Sankcje karne przewidziane w rozdziale siódmym ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, a w szczególności tożsame w stosunku do narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych wymiar kary za niektóre z czynów budził szerokie zainteresowanie społeczne, a w niektórych przypadkach także kontrowersje.

Rozważania dotyczące sankcji karnych, ich rodzaju i wielkości, a tym samym efektów, które w zamierzeniu ustawodawcy mają być osiągnięte, wpisują się w naukę kryminologii i dotyczą jej trzech podstawowych nurtów, tj. paradygmatów: klasycznego, pozytywistycznego i antynaturalistycznego. Szkoła klasyczna stała na stanowisku, że istnienie prawa karnego i groźba kary jest gwarancją funkcjonowania społeczeństwa. Kontrola i ograniczenie „złej natury ludzkiej” są możliwe dlatego, że człowiek w swym działaniu kieruje się chęcią uzyskania przyjemności i uniknięciu bólu oraz cierpienia. Zgodnie z tak zarysowaną hedonistyczną koncepcją, którą rozwijał Jeremy Bentham, człowiek jest istotą, której zachowanie może być manipulowane przy użyciu groźby kary. W tym założeniu kara uzyskuje wymiar pragmatyczny poprzez powstrzymanie ukaranego i potencjalnych przestępców przed popełnianiem przestępstw, a zatem służy prewencji generalnej. Pozytywiści dążyli do tego, aby prawo karne przekształcić z instrumentu represji w instrument oddziaływania na sprawcę przestępstwa – prawo ma służyć celowi w postaci wyeliminowania przestępczości poprzez „korekcję” jego odmienności. Kara ma być

dostosowana do osoby sprawcy i mieć charakter celowy (w perspektywie przyszłych zachowań sprawcy, nie zaś odwetu). Pozytywiści kładli nacisk na prewencję specjalną, która poprzez resocjalizację zapobiegnie ponownemu popełnieniu przez sprawcę przestępstwa¹⁰. W ramach paradygmatu antynaturalistycznego następuje natomiast odwołanie do metod badawczych socjologii humanistycznej. Antynaturalizm kryminologiczny zakłada konfliktową wizję społeczeństwa i prawa karnego. Oznacza to, że prawo karne jest postrzegane jako instrument wykorzystywany w konfliktach społecznych przez strony konfliktów. Przestępstwo i przestępczość stają się konsekwencją przebiegu procesów konfliktu społecznego, a procesy kryminalizacji związane są ze strukturami władzy w społeczeństwie. Na gruncie kryminologii antynaturalistycznej, w opozycji do pozytywizmu, zaobserwować można istotną zmianę w przedmiocie analizy funkcjonowania prawa karnego i wymiaru sprawiedliwości. Cechuje ją bowiem postawa oparta na krytycyzmie, a wynika z prezentowanej tezy, w myśl której instytucje kontroli społecznej, głównie kontroli formalnej, wywołują negatywne konsekwencje związane z ich funkcjonowaniem i w wielu wypadkach mogą być szkodliwe. Ponadto w znacznym stopniu służą one nie społeczeństwu jako całości, lecz interesom grup wywierających na nie największy nacisk¹¹.

Badania naukowe prowadzą do poznawania świata we wszystkich jego obszarach. Jest to wieloetapowy, świadomy i celowy proces zróżnicowanych działań poznawczych, które regulowane są konkretnymi zasadami i procedurą badawczą tak, aby otrzymane wyniki były pełne, ściśle, rzetelne i adekwatne w stosunku do zgłębianej rzeczywistości. Mogą być prowadzone w szerokim bądź w wąskim ujęciu. W szerokim ujęciu są procesem twórczych czynności przebiegających od ustalenia i powzięcia problemu badawczego aż do jego pisemnego opracowania. Badania w wąskim ujęciu sprowadzają się zaś do konkretnych czynności badawczych i mają na celu

¹⁰ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2000, s. 41–49; zob. także: K. Bajda, *Kryminologiczne aspekty chuligaństwa stadionowego. Studium teoretyczno-kryminologiczne*, Rzeszów 2019, s. 41–47; B. Stańdo-Kawecka, *Paradygmaty karania a badania osobopoznawcze sprawców przestępstw*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2019, t. LI, DOI: 10.19195/2084-5065.51.3, s. 27–44; P. Chlebowicz, *Rola medycyny sądowej w rozwoju kryminologii i kryminalistyki* [w:] *Przestępczość, dowody, prawo. Księga Jubileuszowa prof. Bronisława Młodziejewskiego*, red. J. Moszczyński, D. Solodov, I. Sołtyszewski, Olsztyn 2016, s. 111–112.

¹¹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, *op.cit.*, s. 41–49; E. Ziemia, *Paradygmat kryminologii pozytywistycznej jako rekonstrukcja jednego paradygmatu wybranej dyscypliny prawnej*, „Problemy Kryminalistyki” 2012, nr 4, s. 6–7, s. 50–53.

poznanie nieznanych lub mało znanych właściwości obiektów, przedmiotów, zdarzeń, procesów, faktów. Są to, jak podkreśla Jerzy Apanowicz, fragmenty szerszej rzeczywistości dotyczące wycinka poznawanej działalności społecznej¹². Zjawisko dopalaczy stanowi bez wątpienia element takiej działalności, a konsekwencje jego występowania determinują konieczność interdyscyplinarnej analizy.

Zarówno szerokie, jak i wąskie ujęcie procesów badań naukowych, w tym także tych przeprowadzonych na potrzeby realizacji celów badawczych niniejszej monografii, stanowi potwierdzenie tego, że każda dziedzina i dyscyplina wiedzy oraz działalność ludzka jest złożona i wielostronnie uwarunkowana. Dlatego też jedynie świadomie i celowo zastosowana procedura badawcza jest w stanie zapewnić podstawowe funkcje badań naukowych. Do tych funkcji Jerzy Apanowicz zalicza:

- teoretyczną; polegającą na konfrontowaniu aktualnie funkcjonujących teorii, potrzebie ich korygowania i dążenie do konstruowania na ich podstawie nowych (uzasadnionych naukowo) teorii i praw naukowych,
- metodologiczną; polegającą na rozwijaniu instrumentarium badawczego przy tworzeniu nowych hipotez, ich empirycznej weryfikacji, doszukiwaniu się istotnych zmiennych i ich wskaźników, a także na analizie tych zmiennych oraz ustalaniu związku i zależności w badanych zjawiskach, procesach i strukturach,
- praktyczną; polegającą na budowie modeli weryfikowanych empirycznie i w konsekwencji wdrażanych do praktyki¹³.

Przenosząc te ogólne, trafne wskazania na temat badań i funkcji naukowych na grunt rozważań będących przedmiotem monografii, można sformułować zarówno cel pracy, jak i hipotezy badawcze.

Celem głównym pracy jest przeprowadzenie rozpoznania problemowego rozumianego jako prawno-kryminalistyczna i kryminologiczna analiza problematyki nowych substancji psychoaktywnych, nazywanych potocznie dopalaczami, ze wskazaniem zarówno tych działań, które były dotychczas podejmowane w procesie przeciwdziałania temu zjawisku, jak również tych, które powinny być uwzględnione i dostosowane do współczesnych wymogów w procesie skutecznego zapobiegania.

W oparciu o cel główny sformułowane zostały następujące cele szczegółowe:

¹² J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002, s. 18–19.

¹³ *Ibidem*.

1. określenie miejsca problematyki nowych substancji psychoaktywnych w obszarze nauk społecznych z równoczesnym wskazaniem jej złożoności, uwarunkowań organizacyjno-prawnych i praktycznych oraz istoty problemu;
2. przedstawienie propozycji rozstrzygnięć terminologicznych w zakresie pojęcia dopalaczy;
3. zaprezentowanie aktualnych regulacji prawnych w zakresie zapobiegania nowym substancjom psychoaktywnym opartych na prawie indywidualnym, generycznym, analogicznym i zakazie *blanket ban*, w tym ich istoty, zalet i mankamentów;
4. sformułowanie wniosków *de lege lata* oraz postulatów *de lege ferenda* dotyczących rozwiązań prawnych mających na celu zapobieganie zjawisku dopalaczy;
5. dokonanie fenomenologicznej analizy zjawiska nowych substancji psychoaktywnych, uwzględniającej jego skutki, skalę oraz specyfikę rynku;
6. przedstawienie *modus operandi* sprawców przestępstw, których przedmiot stanowią dopalacze, oraz określenie rodzajów motywacji, które determinują rozwój tego zjawiska;
7. wskazanie na nowe substancje psychoaktywne jako na przedmiot badań kryminalistycznych, w tym na konieczność zastosowania taktyki i techniki kryminalistycznej zarówno w trakcie przeprowadzania czynności pozaprocesowych, jak też podczas prowadzonego postępowania przygotowawczego;
8. zaprezentowanie wybranych aspektów orzeczeń sądów, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, oraz danych dotyczących liczby osób skazanych na podstawie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii;
9. przedstawienie zdywersyfikowanych form zapobiegania zjawisku dopalaczy w ujęciu kryminalistyczno-kryminologicznym.

Tak określone cele wyznaczają problematykę badawczą podjętych rozważań, zakreślając tym samym pole badawcze (poprzez wyodrębnienie poszczególnych problemów badawczych), a także hipotezy rozumiane jako sformułowania zawierające pogląd nie w pełni uzasadniony, prezentujące określony stan rzeczy, aczkolwiek wymagający sprawdzenia. Głównym problemem badawczym jest ustalenie, w jaki sposób (i czy w ogóle) współczesne regulacje prawne, a także nauka i praktyka kryminalistyki i kryminologii zapobiegają zjawisku nowych substancji psychoaktywnych. Problematyka ta stanowić będzie główny przedmiot rozważań w monografii.

Punktem wyjścia do przeprowadzenia analizy we wskazanym kierunku jest przekonanie o wielopłaszczyznowym charakterze zagrożeń wynikających ze zjawiska dopalaczy i ewolucji sceny narkotykowej dokonującej się na przestrzeni ostatnich lat tak w skali kraju, jak i na arenie międzynarodowej. Istotnym argumentem jest też to, że obowiązujące we wcześniejszych latach rozwiązania prawne nie były dostosowane do tempa rozwoju zjawiska nowych substancji psychoaktywnych, co uniemożliwiało organom ścigania rozpoznawanie i wykrywanie tego typu substancji. Logiczną konsekwencją takiego stanu rzeczy był utrudniony bądź nader często niemożliwy do przeprowadzenia proces dowodzenia czynów, których przedmiot stanowiły te substancje.

Na tle zamierzeń rozwinięcia zaprezentowanych celów i problemów badawczych można sformułować główną hipotezę: nowe substancje psychoaktywne są jedną z grup produktów nazywanych potocznie dopalaczami i stanowią istotny problem społeczny, w którego zapobieganiu niezbędne jest równoczesne współlistnienie trzech elementów: 1) wdrożenie odpowiednich regulacji prawnych, 2) wykorzystanie zdobyczy nauki i praktyki kryminalistyki, 3) zastosowanie wiedzy z zakresu kryminologii, w tym etiologii, fenomenologii i profilaktyki kryminalnej. Szczegółowymi hipotezami badawczymi, które poddane zostaną weryfikacji w toku rozważań będą twierdzenia, że:

1. nowe substancje psychoaktywne stanowią zróżnicowaną, aczkolwiek nie jedyną grupę nazywaną potocznie dopalaczami, będącą niebezpieczną alternatywą w stosunku do środków odurzających;
2. w obowiązujących dotychczas regulacjach prawnych wskazać można cztery główne sposoby kontrolowania nowych substancji psychoaktywnych oparte o definicje: generyczną, analogową, indywidualną i *blanket ban*;
3. wykazy substancji kontrolowanych, które oparte zostały o tzw. prawo indywidualne, w którym objęcie danej substancji kontrolą prawną następuje w wyniku jej dodania do załącznika do ustawy, nie są wystarczająco skutecznymi rozwiązaniami w zapobieganiu zjawisku nowych substancji psychoaktywnych;
4. regulacje prawne, które obowiązywały w Polsce do lipca 2018 roku, były mało efektywne i niewystarczające w procesie zapobiegania zjawisku dopalaczy;
5. zmiany wprowadzone na mocy Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej stanowią znaczący element umożliwiający zapobieganie

- zjawisku dopalaczy, który wymaga monitorowania i dostosowywania do sytuacji związanej z rynkiem tego typu produktów;
6. kryminalistyczne badania nowych substancji psychoaktywnych przeprowadzane są w oparciu o metody, które stosowane są w laboratoriach kryminalistycznych w zakresie badań środków odurzających, tj. klasycznych narkotyków, zaś ekspertyza kryminalistyczna w tym zakresie spełnia kryteria dowodu naukowego;
 7. czyny przestępne, które poddane zostały penalizacji w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, a których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, wykazują ścisły związek z innymi rodzajami przestępczości, w tym z przestępczością narkotykową i udziałem w zorganizowanej grupie przestępczej.

W celu wyjaśnienia: w dużym uproszczeniu można stwierdzić, że dopalacze to w głównej mierze nowe substancje psychoaktywne i środki zastępcze. Drugie z wymienionych produktów, pomimo tego że odnoszą się do nich przepisy karne zawarte w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, *de facto* objęte są sankcjami administracyjnymi w postaci kary finansowej. Ta problematyka stanowi przedmiot analizy w niniejszej monografii w zakresie uzupełniającym zagadnienia wiodące, tj. temat nowych substancji psychoaktywnych analizowany z perspektywy aspektów prawnych, kryminalistycznych i kryminologicznych.

Proces badawczy musi być zgodny z określonymi metodami naukowymi, zapewniającymi racjonalny dobór, układ i metodologiczną oraz merytoryczną poprawność czynności i zabiegów w gromadzeniu oraz rozpatrywaniu uzyskiwanych informacji. Ponieważ podnoszona w monografii problematyka ma wielowarstwowy i złożony charakter, determinuje to konieczność wykorzystania w procesie badawczym zdywersyfikowanych metod, a tym samym – technik i narzędzi badawczych¹⁴ stosowanych w prawie, kryminalistyce i kryminologii. Przy pisaniu wykorzystane zatem będą metody (a w ich zakresie techniki i narzędzia badawcze), które umożliwiają przeprowadzenie dogłębnej i wieloaspektowej analizy problematyki zjawiska dopalaczy.

Podstawową metodą umożliwiającą ocenę przepisów prawa odnoszących się do problematyki nowych substancji psychoaktywnych oraz wyroków sądów w tym zakresie, a także analizę poglądów prezentowanych w doktrynie jest metoda prawno-dogmatyczna. Znajduje ona zastosowanie

¹⁴ Dana metoda badawcza posługuje się określonymi technikami, których realizacja wymaga zastosowania określonych narzędzi.

zwłaszcza przy: prezentowaniu oceny sankcji prawnych za czyny, których przedmiot stanowią dopalacze; obowiązujących na przestrzeni lat sposobów definiowania substancji prawnie kontrolowanych opartych na prawie indywidualnym, generycznym, analogowym i *blanket ban*; możliwości przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych i dochodzeniowo-śledczych w zakresie czynów, których przedmiot stanowią dopalacze, a także wykonywania ekspertyzy kryminalistycznej, której przedmiot stanowią tego typu substancje.

Realizację procesu badawczego umożliwi analiza komparatystyczna rozwiązań obowiązujących współcześnie w innych, poza Polską, państwach. W tym wypadku obszarem zainteresowania objęte zostały w szczególności przepisy prawa obowiązujące w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Niemczech. Wybór tych państw uzasadniony jest chęcią zaprezentowania czterech różnych i zarazem głównych modeli prawnych w zakresie zapobiegania zjawisku nowych substancji psychoaktywnych. W uzupełnieniu do krajowych rozwiązań prawnych niezbędne jest też powołanie się na prawne regulacje międzynarodowe, które funkcjonują w państwowym porządku prawnym wskutek ratyfikacji określonego traktatu lub w następstwie ustanowienia norm prawnych przez organizację międzynarodową, której Rzeczpospolita Polska jest członkiem.

W dążeniu do zrealizowania określonych celów badawczych konieczne jest sięgnięcie w określonym zakresie do metody historycznej i prawnohistorycznej. Pozwoli to na przedstawienie historycznych aspektów używania substancji odurzających przez społeczeństwa z równoczesnym uwzględnieniem celów, do jakich były wykorzystywane różnorodne środki odurzające i substancje psychoaktywne. Ponadto dzięki zastosowaniu tej metody możliwe będzie dokonanie oceny funkcjonujących w przeszłości regulacji i modeli służących zapobieganiu nowym substancjom psychoaktywnym. Ich zaprezentowanie jest niezbędne w formułowaniu wniosków *de lege lata* i postulatów *de lege ferenda* w tym zakresie.

W monografii konieczne jest także wykorzystanie metody socjologicznej, która posłuży do zaprezentowania skutków zjawiska dopalaczy w postaci liczby zatruć i zgonów spowodowanych nimi, z uwzględnieniem wybranych czynników, oraz do zaprezentowania danych dotyczących wieku, miejsca zamieszkania i płci użytkowników. Wykorzystana będzie też w analizie rynku, głównie w celu przedstawienia liczby zidentyfikowanych przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii nowych substancji psychoaktywnych oraz rodzaju i skali występowania poszczególnych

grup produktów zakwalifikowanych do tych substancji. W odniesieniu do instytucji krajowych będą to przede wszystkim dane Głównego Inspektora Sanitarnego. Zastosowanie metody socjologicznej jest ponadto pomocne w interpretacji wyników ankiety skierowanej do Krajowego Rejestru Karnego, na podstawie której otrzymano informacje dotyczące liczby osób skazanych za czyny z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, oraz w procesie analizy wyroków sądowych.

Zaplanowane badania ankietowe mające na celu zebranie i dokonanie analizy określonych danych oraz opracowanie ich wyników wymagało zastosowania metody statystycznej. W procesie badań przy użyciu wskazanych metod naukowych do analizy i oceny zjawisk, a także do zaprezentowania uzyskanych w ich efekcie wyników sięgnięto po różne techniki i narzędzia badawcze. W tym celu przygotowano kwestionariusze umożliwiające przeprowadzenie badań, a także weryfikację założonych hipotez. Odpowiednio opracowane ankiety – kwestionariusze posłużyły w procesie:

- badania orzecznictwa w sprawach dotyczących nowych substancji psychoaktywnych;
- analizy informacji pochodzących z cudzej praktyki eksperckiej, co znalazło odzwierciedlenie w istotnych informacjach uzyskanych w wyniku rozmów z przedstawicielami organów ścigania, w tym w szczególności biegłych i ekspertów w zakresie badań kryminalistycznych i wymiaru sprawiedliwości. W omawianym zakresie uwzględniono opinie wyrażone przez biegłych z zakresu badań chemicznych, daktyloskopii, toksykologii sądowej, medyków sądowych;
- przeprowadzenia badań w zakresie danych otrzymanych z Krajowego Rejestru Karnego oraz Komendy Głównej Policji dotyczących odpowiednio liczby osób skazanych z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ilości zabezpieczonych nowych substancji psychoaktywnych.

Kwestionariusze, o których mowa, zostały zaprezentowane w załącznikach nr 1–6.

Weryfikacja założonych hipotez możliwa była także dzięki prowadzonej przez wiele lat obserwacji własnej.

Bezpośredni, wolny od aksjologicznego wartościowania opis zjawiska dopalaczy jest możliwy dzięki zastosowaniu metody fenomenologicznej analizy¹⁵. Pozwala to też na zobrazowanie tego zjawiska w wybranych

¹⁵ M. Szostak, *Sekty destrukcyjne. Studium metodologiczno-kryminalistyczne*, Kraków 2011, s. 20.

aspektach, w tym m.in. na zaprezentowanie wybranych elementów *modus operandi* sprawców czynów, których przedmiot stanowią tego typu produkty.

W realizacji procesu badawczego pomocna jest także metoda badawcza określana jako studium przypadku (analiza przypadku). Może być stosowana w dwóch ujęciach: wąskim, aby odtworzyć przebieg danego zjawiska w celu przedstawienia uwarunkowań oraz czynników, które je kształtują, oraz szerokim – zmierzającym do poszerzenia wiedzy na temat zjawiska, które nie jest do końca zdefiniowane¹⁶, jest nowe, niedookreślone. Przykład dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych, jest tym, który wpisuje się w możliwość jego badania za pomocą tej właśnie metody. Przy jej wykorzystaniu – zarówno w wąskim, jak i szerokim znaczeniu – starano się o najlepsze zobrazowanie poszczególnych, wybranych w tym celu, wyselekcjonowanych przypadków zdarzeń odnoszących się do problematyki dopalaczy. W oparciu o przykłady zaprezentowano m.in.: cele, założenia, motywy działań sprawców czynów, których przedmiot stanowią tego typu produkty; wybrane aspekty działań organów ścigania w zakresie rozpoznawania i wykrywania czynów mających związek z NSP; przypadki rozstrzygnięć prawnych dotyczące osób skazanych z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii za czyny, których przedmiot stanowią nowe narkotyki.

¹⁶ P. Mielcarek, *Metoda case study w rozwoju teorii naukowych*, „Organizacja i Kierowanie” 2014, nr 1 (161), s. 106–107.

Introduction

Legal highs, also known as new psychoactive substances (NSP) or novel psychoactive substances (NPS), or substitutes or “new drugs”, are a large group of substances that share a plant or synthetic origin and the purpose for which they are used. These substances are used with an intent that is at least similar to that of narcotic substances. They contain psychoactive substances that affect the central nervous system. An important difference between drugs and legal highs is that for a long time the latter were not subject to legal control, they were not included in the list of controlled substances. This meant that their production and distribution, as well as possession and use, took place without legal consequences.

Undoubtedly, the availability of this type of substances, not limited by law, determined the scale of the phenomenon of legal highs in Poland, and thus its effects in the form of numerous cases of poisoning, including fatal poisoning. This finally forced the state authorities to take preventive measures, including prophylactic and preventive measures. On the other hand, combating the acts the subject of which were these substances was significantly difficult, and in some periods even impossible, due to the lack of legal grounds to prosecute such activities. The successive amendments to the Act on counteracting drug addiction¹⁷ since 2010 turned out to be insufficiently effective and only partially solved the problem of new psychoactive substances. The very rapid introduction of new psychoactive substances in place of the banned ones made it necessary to prepare other changes to the law, giving the possibility of withdrawing the substances in a faster way than just changing the law, which was often associated with a lengthy legislative process. The most important amendment, from the perspective of the presented issues, was the Act of 20th July 2018 amending the Act on counteracting drug addiction and the Act on the State Sanitary Inspection¹⁸, on the basis of which criminalization of acts related to new psychoactive substances was introduced.

¹⁷ Act of 29th July 2005 on counteracting drug addiction, consolidated text OJ of 2023, item 172 as amended; hereinafter referred to as: Act or u.o.p.n.

¹⁸ Journal Laws of 2018, item 1490.

The adoption of this act took place 10 years after the establishment of the first brick-and-mortar store in Poland in Łódź, offering products called legal highs¹⁹. It should be mentioned here that the phenomenon of trading in them and their use was known before, mainly due to the functioning abroad of networks of stationary and online stores commonly referred to as Fun shops or Smart shops, selling the so-called legal highs. The presence of legal highs in Europe was initiated with the import of party pills containing piperazine from New Zealand²⁰. In January 2008, officials of the European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) confirmed the existence of 68 stores offering legal highs in the European Union at the time. The market for this type of products was also developing dynamically in Poland, as evidenced by the functioning of almost fifty online stores already selling these products in 2007. In 2010, the number of brick-and-mortar stores increased to approximately 2,000²¹.

The overall importance and social importance of legal mechanisms, as well as the achievements of criminology in counteracting crimes and other negative social phenomena, generally referred to as pathologies, do not need to be justified. Because legal highs are a new, in relation to narcotic drugs, but dynamically developing, negative phenomenon in the social space, it requires a detailed analysis, which is possible by showing the issues from the point of view of legal, forensic and criminological considerations. This is all the more justified as there is no comprehensive study taking into account the three indicated aspects, while appreciating those bibliographic items that deal with the problem of designer drugs and whose authors have recognized the need to discuss the matter in question.

The reasons and effects of using this type of products, which caused a series of poisonings and deaths in Poland and other countries, were also of great importance for the choice of the subject of the monograph. Due to the fact that it is impossible to effectively prevent a given phenomenon without

¹⁹ M. Safjański, J. Gołębiewski, *Zjawisko obrotu dopalaczami w Polsce*, „Kwartalnik Policyjny” 2014, nr 4.

²⁰ *Nowe substancje psychoaktywne*, Narodowy Instytut Leków, Narodowe Laboratorium Kontroli Produktów Leczniczych Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych, www.nil.gov.pl, access: 18.08.2018; Party pills were sold legally in New Zealand until April 2018. (see. Ch. Wilkins, P. Sweetser, *Differences in harm from legal BZP/TFMPP party pills between North Island and South Island users in New Zealand: A case of effective industry self-regulation?*, “International Journal of Drug Policy”, Vol. 21, Issue 1, January 2010, pp. 86–90.

²¹ Najwyższa Izba Kontroli, *Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy. Informacja o wynikach kontroli*, LWR.430.001.2017 Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, Warszawa 2017, p. 9.

carrying out its reliable diagnosis, the considerations in the monograph will be presented by showing interdisciplinary activities and undertakings of many entities aimed at reducing the scale of its occurrence. It should be noted that this phenomenon in society takes various forms and manifests itself, in addition to the aforementioned poisonings and deaths, also in criminal practices. In addition, the number of new psychoactive substances, which is growing every year, is monitored, including those reported for the first time to the Early Warning System (EWS) run by the European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction.

An attempt to answer the question regarding the adoption of an appropriate model of legal regulations in the field of legal highs prevention in Poland will occupy an essential place in the undertaken analysis. The search for an answer to this question is possible against the background of the analysis of the provisions of the Act on Counteracting Drug Addiction, taking into account the amendments introduced to it so far, and also, and above all, taking into account the market for the production and trading of legal highs and ways to circumvent the law, used by people dealing with this procedure for many years. In this context, the possibilities of actions taken by law enforcement authorities in combating crimes related to new psychoactive substances are also important. The search for the most optimal model of legal regulations in the field of legal highs prevention will also require a comparative assessment in relation to models adopted in other countries.

The considerations undertaken in the monograph are necessary in order to draw attention to new psychoactive substances as an interdisciplinary and complex problem, in order to prevent which it is necessary to use the scientific achievements of various sciences, and thus to link this issue with law, as well as with the practice and science of forensic science and criminology. In principle, criminal law alone will not meet the challenges related to the prevention and combating the phenomenon of legal highs. A necessary factor in this regard is the appropriate use of the achievements of forensic science and criminology. One should fully agree with the thesis cited in the doctrine, according to which criminal law does not have a role that organizes the legal order, and in any case, this function is not constitutive for it, because it has a function that protects the legal order²². In the context of acts involving new psychoactive substances, it is all the more

²² A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1991, No. 23, pp. 72–73, see also: W. Wróbel, *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1993, Vol. 3, pp. 93–103.

important to emphasize that the prohibitions of criminal law, until they are agreed with the entire legal system, do not independently determine the unlawfulness of²³. This does not mean, however, that on the basis of criminal law it is forbidden to construct specific definitions and introduce interpretations or analyses of various concepts, including the concept of a new psychoactive substance. However, as emphasized by Jacek Błachut, definitions created on the basis of criminal law should be narrowed down to criminal law, as this law has a subsidiary function, so it should apply only when the regulations of other branches of law are insufficient²⁴.

The above thesis can also be applied to the issue of new psychoactive substances. This issue is all the more important because due to the lack of provisions regarding these substances in the Act of June 6, 1997, the Penal Code²⁵, as well as the lack of regulations in this respect in the Act on counteracting drug addiction for a long time, it remained outside the legal regulations for many years. The provisions that could apply to the perpetrators of acts involving legal highs were only the provision of Art. 165 § 1 sec. 1 p.c. which states: "... anyone who brings a threat to the life or health of many people or to property in large dimensions, by manufacturing or marketing substances, foodstuffs or other articles of common use, or pharmaceuticals that do not meet the applicable quality conditions, is subject to the penalty of deprivation of liberty freedom from 6 months to 8 years". Section 2 of this provision was also applicable (if the perpetrator acts unintentionally, he is liable to imprisonment for up to 3 years) and section 4 specifying the qualified type of crime (if the act specified in § 2 results in the death of a person or serious damage to the health of many people, the perpetrator is liable to imprisonment from 6 months to 8 years). The application of the above provisions was difficult for many reasons.

The above situation changed, as already mentioned, in July 2018 as a result of the amendment to the Act on counteracting drug addiction. It is true that the definition of a new psychoactive substance was specified in earlier amendments to this act, but it was only on the basis of the provisions introduced in 2018 that acts involving new psychoactive substances were criminalized. In addition, issues related to the creation of lists of this type of substances have been clarified. Their lack for many years, as well as the

²³ M. Królikowski, *Kontekstowa teoria (dogmatyki) prawa karnego*, „Studia Iuridica” 2006, Vol. 46, p. 187.

²⁴ J. Błachut, *Dokument jako przedmiot ochrony prawnokarnej*, Kraków 2010.

²⁵ Unit text Journal Laws of 2022, item 1138, as amended; further: p.c.

lack of definitions of new psychoactive substances and the lack of criminal sanctions for acts related to them, undoubtedly constituted a significant shortcoming in the process of preventing the occurrence of this type of substances in Poland. This circumstance was successfully used by producers and people trading this type of products in Poland. Penal sanctions provided for in Chapter Seven of the Act on Counteracting Drug Addiction, and in particular, the same punishment for drugs and new psychoactive substances for some acts aroused wide social interest, and in some cases also controversy.

Considerations regarding criminal sanctions, their type and size, and thus the effects that the legislator intended to achieve, are part of the science of criminology, regarding its three basic trends, i.e. paradigms: classical, positivist and anti-naturalistic. The classical school was of the opinion that the existence of criminal law and the threat of punishment is a guarantee of the functioning of society. Control and limitation of “bad human nature” are possible because man’s actions are guided by the desire to obtain pleasure and avoid pain and suffering. According to the outlined, hedonistic concept of man, developed by Jeremy Bentham, man is a being whose behavior can be manipulated by the threat of punishment. In this assumption, punishment acquires a pragmatic dimension by stopping the punished person and potential criminals from committing crimes, and thus serves general prevention. The positivists sought to transform the criminal law from an instrument of repression into an instrument of influencing the offender, which is to serve the purpose of eliminating crime by “correcting” its differences. Punishment should be tailored to the perpetrator and be purposeful (in the perspective of future behavior of the perpetrator, not retaliation). The positivists emphasized special prevention, which, through rehabilitation, would prevent the offender from committing a crime again²⁶.

Within the anti-naturalistic paradigm, there is a reference to the research methods of humanistic and understanding sociology. Criminological

²⁶ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2000, s. 4149, see also: K. Bajda, *Kryminologiczne aspekty chuligaństwa stadionowego. Studium teoretyczno-kryminologiczne*, Rzeszów 2019, pp. 41–47; B. Stańdo-Kawecka, *Paradygmaty karania a badania osobopoznawcze sprawców przestępstw*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2019, t. LI, DOI: 10.19195/2084-5065.51.3, pp. 27–44; P. Chlebowicz, *Rola medycyny sądowej w rozwoju kryminologii i kryminalistyki* [in:] *Przestępczość, dowody, prawo. Księga Jubileuszowa prof. Bronisława Młodziejewskiego*, red. J. Moszczyński, D. Solodov, I. Sołtyszewski, Olsztyn, 2016, pp. 111–112.

anti-naturalism assumes a conflicting vision of society and criminal law. This means that criminal law is perceived as an instrument used in social conflicts by the parties to the conflicts. Crime and delinquency become a consequence of the course of social conflict processes, and criminalization processes are related to the power structures in society. On the basis of anti-naturalistic criminology, in opposition to positivism, a significant change can be observed in the analysis of the functioning of criminal law and the judiciary. It is characterized by an attitude based on criticism, which results from the presented thesis, according to which institutions of social control, mainly formal control, cause negative consequences related to their functioning and in many cases can be harmful. Moreover, they largely serve not society as a whole, but the interests of the groups exerting the greatest pressure on them²⁷.

Scientific research leads to getting to know the world in all its manifestations. It is a multi-stage, conscious and purposeful process of diverse cognitive activities, which are regulated by specific rules and research procedure so that the results obtained are full, accurate, reliable and adequate to the reality being explored. They can be conducted in a broad or narrow approach. In a broad sense, they are a process of creative activities that run from identifying and undertaking a research problem to its written development. In the narrow sense, research boils down to specific research activities and is aimed at learning about unknown or little-known properties of objects, events, processes, facts. These are, as emphasized by Jerzy Apanowicz, fragments of a broader reality concerning a fragment of the social activity being studied²⁸. The phenomenon of designer drugs is undoubtedly an element of such activity, and the consequences of its occurrence determine the need for its interdisciplinary analysis.

Both a broad and a narrow approach to scientific research processes, including those carried out for the purpose of achieving the research objectives of this monograph, confirm that every field and discipline of knowledge and human activity is complex and multilaterally conditioned. Therefore, only a consciously and purposefully applied research procedure is able to ensure the basic functions of scientific research. Jerzy Apanowicz lists these functions as:

²⁷ J. Blachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, *op.cit.*, pp. 41–49; E. Ziemia, *Paradygmat kryminologii pozytywistycznej jako rekonstrukcja jednego paradygmatu wybranej dyscypliny prawnej*, „Problemy Kryminalistyki” 2012, no. 4, pp. 6–7, pp. 50–53.

²⁸ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002, pp. 18–19.

- theoretical consisting in confronting currently functioning theories, correcting them when necessary and striving to construct new (scientifically justified) theories and scientific laws on their basis,
- methodological consisting in the development of research instruments when creating new hypotheses, their empirical verification, searching for significant variables and their indicators, as well as the analysis of these variables and determining the relationship and dependence in the studied phenomena, processes and structures,
- practical, consisting in the construction of empirically verified models and, consequently, implemented in practice²⁹.

By transferring these general, accurate indications about research and scientific functions to the considerations being the subject of the monograph, both the purpose of the work and research hypotheses can be formulated.

The main purpose of the work is to carry out a problem diagnosis understood as a legal, forensic and criminological analysis of the problem of new psychoactive substances, commonly referred to as legal highs, with an indication of both those actions that have been taken so far in the process of counteracting this phenomenon, as well as those that should be taken into account and adapted to modern requirements in the process of its effective prevention.

Based on the main objective, the following specific objectives have been formulated:

1. defining the place of the problem of new psychoactive substances in the field of social sciences, while indicating its complexity, organizational, legal and practical conditions, and the essence of the problem;
2. presenting proposals for terminological solutions regarding the concept of legal highs;
3. presentation of current legal regulations on the prevention of new psychoactive substances based on individual, generic, analogous and blanket ban laws, including their essence, advantages and shortcomings;
4. formulation of *de lege lata* motions and *de lege ferenda* postulates regarding legal solutions aimed at preventing the phenomenon of legal highs;
5. making a phenomenological analysis of the phenomenon of new psychoactive substances, taking into account its effects, the scale of the phenomenon and the specificity of its market;

²⁹ *Ibidem.*

6. presenting the modus operandi of perpetrators of crimes involving legal highs and specifying the types of motivation that determine the development of this phenomenon;
7. an indication of new psychoactive substances as the subject of forensic examinations, including the need to use forensic tactics and techniques both in the course of extra-trial activities and during the preparatory proceedings;
8. presentation of selected aspects of court decisions concerning new psychoactive substances and data on the number of people convicted under the Act on counteracting drug addiction;
9. presentation of diversified forms of preventing the phenomenon of legal highs from the forensic and criminological perspective.

The goals defined in this way determine the research issues of the undertaken considerations, thus marking the research field (by isolating individual research problems), as well as hypotheses understood as formulations containing a not fully justified view, presenting a specific state of affairs, although requiring verification. The main research problem is to determine how (if at all) modern legal regulations, as well as the science and practice of forensics and criminology prevent the phenomenon of new psychoactive substances. This issue will be the main subject of the monograph. The starting point for conducting the analysis in the indicated direction is the conviction about the multifaceted nature of the threats resulting from the phenomenon of legal highs and the evolution of the drug scene taking place in recent years, both on a national and international scale. An important argument in favor of conducting a detailed analysis of this phenomenon is also the fact that the legal solutions in force in the previous years were not adapted to the pace of development of the phenomenon of new psychoactive substances, which prevented law enforcement authorities from recognizing and detecting such substances. The logical consequence of such a state of affairs was the difficult, or very often impossible, process of proving the acts the subject of which were these substances.

Against the background of the intended development of the presented goals and research problems, the main hypothesis can be formulated: New psychoactive substances are one of the groups of products commonly referred to as legal highs and constitute a significant social problem, which requires the simultaneous coexistence of three elements: 1) implementation of appropriate legal regulations, 2) using the achievements of forensic science and practice, 3) applying knowledge in the field

of criminology, including etiology, phenomenology and criminal prevention. The detailed research hypotheses that will be verified in the course of consideration will be the following:

1. new psychoactive substances are a diverse, but not the only group commonly referred to as legal highs, which are a dangerous alternative to narcotic drugs;
2. in the existing legal regulations, four main ways of controlling new psychoactive substances can be indicated, based on the following definitions: generic, analogue, individual and blanket ban;
3. lists of controlled substances based on the so-called individual law, under which a given substance is brought under legal control as a result of its addition to an annex to the act, are not sufficiently effective solutions in preventing the phenomenon of new psychoactive substances;
4. the legal regulations that were in force in Poland until July 2018 were not very effective and insufficient in the process of preventing the phenomenon of legal highs;
5. the changes introduced pursuant to the Act of 20th July 2018 amending the Act on counteracting drug addiction and the Act on the State Sanitary Inspection constitute a significant element enabling the prevention of the phenomenon of legal highs, which requires monitoring and adaptation to the situation related to the market of this type of products;
6. forensic testing of new psychoactive substances is carried out on the basis of methods that are used in forensic laboratories in the field of testing narcotic substances, i.e. classic drugs, and the forensic expertise in this area meets the criteria of scientific proof;
7. criminal acts that have been penalized in the Act on Counteracting Drug Addiction, and the subject of which are new psychoactive substances, are closely related to other types of crime, including drug crime and participation in an organized criminal group.

For the sake of clarification, it can be said in great simplification that legal highs are mainly new psychoactive substances and substitutes. The second of these products, despite the fact that they are subject to criminal provisions contained in the Act on counteracting drug addiction, is de facto subject to administrative sanctions in the form of a financial penalty. This issue is the subject of analysis in this monograph in the scope supplementing the leading issues, i.e. the issue of new psychoactive substances analyzed from the perspective of legal, forensic and criminological aspects.

The research process must be consistent with specific scientific methods, ensuring rational selection, arrangement and methodological and substantive correctness of activities and procedures in the collection and consideration of the information obtained. Since the issues raised in the monograph are multi-layered and complex, it determines the need to use diversified methods in the research process, and thus research techniques and tools³⁰ used in law, forensics and criminology. Therefore, when writing, methods will be used (and in their scope, techniques and research tools) that enable an in-depth and multi-faceted analysis of the problem of legal highs.

The basic method enabling the assessment of legal provisions relating to the issue of new psychoactive substances and court judgments in this regard, as well as the analysis of views presented in the doctrine, is the legal-dogmatic method. It is used especially when presenting the assessment of legal sanctions for acts the subject of which are legal highs; the ways in which controlled substances have been defined over the years based on individual, generic, analogue and blanket ban laws; the possibility of conducting operational, reconnaissance and investigative activities in the field of acts the subject of which are legal highs, as well as the performance of forensic expertise, the subject of which are these types of substances.

The implementation of the research process is enabled by a comparative analysis of solutions currently in force in countries other than Poland. In this case, the area of interest includes, in particular, the laws in force in the United States, Great Britain and Germany. The choice of these countries is justified by the desire to present four different and at the same time main legal models in the field of preventing the phenomenon of new psychoactive substances. In addition to national legal solutions, it is also necessary to refer to international legal regulations that function in the national legal order as a result of the ratification of a specific treaty or as a result of the establishment of legal norms by an international organization of which the Republic of Poland is a member.

In order to achieve the stated research goals, it is necessary to use historical and legal-historical methods to a certain extent. This will allow to present the historical aspects of the use of narcotic substances by societies, while taking into account the purposes for which various narcotic drugs and psychoactive substances were used. In addition, thanks to the use of

³⁰ A given research method uses specific techniques, the implementation of which requires the use of specific tools.

this method, it will be possible to assess regulations and models in the field of preventing new psychoactive substances functioning in the past. Their presentation is necessary in formulating *de lege lata* conclusions and *de lege ferenda* postulates in this regard.

In the monograph, it is also necessary to use the sociological method, which will be used to present the effects of the phenomenon of legal highs in the form of the number of poisonings and deaths caused by designer drugs, taking into account selected factors, and to present data on the age, place of residence and sex of legal highs users. It will also be used in the analysis of the market of new psychoactive substances, mainly in order to present the number of new psychoactive substances identified by the European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction, the type and scale of occurrence of individual groups of substances classified as such substances. With regard to national institutions, these will be primarily the data of the Chief Sanitary Inspector. The use of the sociological method is also helpful in interpreting the results of the survey addressed to the National Criminal Register, on the basis of which information was obtained on the number of people convicted for acts under the Act on Counteracting Drug Addiction, and in the process of analyzing court judgments.

Conducting surveys aimed at collecting and analyzing specific data, and developing survey results requires the use of a statistical method. In the process of conducting research using the indicated scientific methods, various techniques and research tools were used to analyze and evaluate the phenomena as well as to present the results obtained. For this purpose, questionnaires were developed to enable research and verification of the assumed hypotheses. Properly developed surveys – questionnaires were used in the process:

- examination of jurisprudence in cases concerning new psychoactive substances;
- analysis of information from someone else's expert practice, which was reflected in significant information obtained as a result of conversations with representatives of law enforcement agencies, including in particular experts in the field of forensic examinations and the judiciary. In the discussed scope, opinions expressed by experts in the field of chemical testing, dactyloscopy, forensic toxicology, and forensic medics were taken into account;
- conducting research on data obtained from the National Criminal Register and the National Police Headquarters, concerning respectively – the

number of persons convicted under the Act on Counteracting Drug Addiction and the amount of secured new psychoactive substances.

The questionnaires in question are presented in Annexes 1–6.

Verification of the assumed hypotheses was also possible thanks to own observations conducted for many years.

A direct, free from axiological evaluation, description of the phenomenon of legal highs is possible thanks to the use of the phenomenological analysis method³¹. It also allows to illustrate this phenomenon in selected aspects, including e.g. presentation of selected elements of the *modus operandi* of the perpetrators of acts involving such products.

In the implementation of the research process, the research method referred to as a case study is also helpful, which can be used both in a narrow sense - to reconstruct the course of a given phenomenon, to present the conditions and factors that shape it and broadly, i.e. to broaden knowledge about a phenomenon that is not fully defined³² as being still new. The example of legal highs, including new psychoactive substances, is the one that fits into the possibility of its study using this method. With its use - both in the narrow and broad sense, efforts were made to best illustrate individual, selected for this purpose cases of events relating to the problem of legal highs. Based on them, the following were presented, among others: goals, assumptions, motives of the perpetrators of acts whose subject are such products; selected aspects of the activities of law enforcement authorities in the field of recognizing and detecting acts related to the NPS; cases of legal decisions concerning persons convicted under the Act on Counteracting Drug Addiction, for acts the subject of which are new drugs.

³¹ M. Szostak, *Sekty destrukcyjne. Studium metodologiczno-kryminalistyczne*, Kraków 2011, p. 20.

³² P. Mielcarek, *Metoda case study w rozwoju teorii naukowych*, „Organizacja i Kierowanie” 2014, no. 1 (161), pp. 106–107.

Substancje psychoaktywne, narkotyki, dopalacze

1. Wprowadzenie

Tadeusz Hanausek i Wiesława Hanausek podkreślali, że właściwości środków określonych mianem narkotyków czy środków odurzających znane są ludzkości od najdawniejszych czasów³³. Analiza literatury przedmiotu i liczne źródła potwierdzają, że substancje te stanowiły element życia społecznego. Jak zauważa Richard Rudgley, religia i obrzędy, polityka, prawo i gospodarka od wieków kształtują sposób używania substancji narkotycznych. Szczegóły dotyczące ich występowania geograficznego, nazw lokalnych, sposobów przygotowania i konsumpcji dostarczają wiedzy na temat życia kulturalnego poszczególnych społeczności. Autor podkreśla, że droga wiodąca przez kultury różnych epok pomaga lepiej zrozumieć kulturę współczesną³⁴. Wobec powyższego można wysnuć tezę, że historia środków odurzających stanowiła element szeroko rozumianej filozofii społeczeństw.

Dzieje człowieka wraz z historią odkrywania i zróżnicowanego wykorzystywania substancji psychoaktywnych są ze sobą ściśle związane, przy czym zażywanie substancji odurzających nie zawsze stanowiło zachowanie odbiegające od powszechnie ustalonych norm i reguł. Z całą pewnością można stwierdzić, że środki te od zamierzchłych czasów stanowiły czynnik kształtujący tworzącą się w społecznościach ludzkich kulturę. Początkowo ich stosowanie utożsamiane było ze sferą *sacrum*, czego najczęstszym przejawem było rytualne wykorzystanie roślin o narkotycznych właściwościach w trakcie obrzędów. Służyły one bowiem do łączności ze światem pozamaterialnym oraz spajały rozproszone grupy wokół wyznawanego bóstwa. Poprzez mity, w których je sytuowano, pomagały również zrozumieć obecność człowieka na Ziemi oraz to, jakie miejsce na niej zajmował. Substancje te pomagały przetrwać w sytuacjach ekstremalnych, przynosiły

³³ T. Hanausek, W. Hanausek, *Narkomania. Studium kryminologiczno-kryminalistyczne*, Warszawa 1976, s. 7.

³⁴ R. Rudgley, *Alchemia kultury. Od opium do kawy*, przeł. E. Klekot, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2002, s. 12.

ukojenie w cierpieniu, były szeroko stosowane w medycynie, jak również w trakcie działań wojennych. Niekiedy używane były jako specyfiki do podstępnego, a nierzadko wyrafinowanego sposobu pozbywania się oponentów. Na przestrzeni wieków widoczne zatem stało się ich przenikanie do strefy *profanum*, czego najdobitniejszym przykładem jest pozamedyczne, zazwyczaj hedonistyczne stosowanie tego typu substancji³⁵. Koresponduje to z tezą Jamesa George’a Frazera, którą przedstawił w jednej z najbardziej poczytnych książek z zakresu antropologii. W dziele zatytułowanym *Złota gałąź* autor stwierdza „...magia stanowi prymitywniejszą i wcześniejszą fazę rozwoju umysłu ludzkiego, przez którą przeszły czy jeszcze przechodzą wszystkie rasy w drodze ku religii i nauce”³⁶. Zjawisko dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych, stanowi dobitne potwierdzenie tezy J.G. Frazera. Można bowiem stwierdzić, że prototypem tego typu produktów były substancje, których stosowanie przez członków pierwotnych społeczności miało ścisły związek właśnie z magią, wierzeniami, mitami. Obecnie natomiast stosunkowo wiele miejsca poświęca się dopalaczom w różnych obszarach nauk, w tym w szczególności społecznych, przyrodniczych i medycznych. Podjęte przez przedstawicieli środowisk naukowych badania mają na celu m.in. wypracowanie mechanizmów przeciwdziałania temu zjawisku. Co istotne i warte uwagi, w podjętym przedmiocie rozważań to mało optymistyczna konstatacja, że powstanie i tak dynamiczna ekspansja substancji, o których mowa, determinowane było prężnym rozwojem nauk, których zdobycze były i nadal są wykorzystywane przez przedstawicieli świata przestępczego, w tym zorganizowanych grup przestępczych.

2. Wykorzystanie substancji odurzających w ujęciu historycznym

W literaturze wskazuje się, że działanie takich środków jak opium, marihuana i kokaina znane było prawdopodobnie już w epoce kamiennej³⁷. Należy jednak przyznać, że centralne miejsce w historii stosowania narkotyków zajmuje pierwsza z wymienionych substancji. Wykorzystanie opium we

³⁵ M. Motyka, J.T. Marcinkowski, *Dlaczego zażywali środki psychoaktywne?*, cz. I, *Rola i znaczenie środków psychoaktywnych w kulturze: od pradziejów do początku XX wieku*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2014, nr 95(2), s. 223.

³⁶ J.G. Frazer, *Złota gałąź. Studia z magii i religii*, przeł. H.K. Krzeczkowski, Vis-a-vis/ Etiuda, Kraków 2017, s. 56.

³⁷ T. Hanausek, W. Hanausek, *Narkomania...*, *op.cit.*, s. 7.

wczesnych wiekach nowożytnej Europy uznać można za początek ciągłego procesu historycznego, z którego wywodzą się niemal wszystkie spotykane na świecie postawy wobec narkotyków i doznania z nimi związane³⁸.

Mak lekarski, z którego uzyskuje się opium, należy do najważniejszych znanych człowiekowi roślin leczniczych o działaniu narkotycznym³⁹. Zawiera morfinę, kodeinę, tebainę oraz alkaloidy bezyloizochinolinowe⁴⁰. Jeszcze w starożytności opracowano bardzo różne sposoby zażywania opium. Niezmienna pozostała również procedura jego wytwarzania. Jako fenomen kulturowy i religijny w świecie śródziemnomorskim mak był wykorzystywany od neolitu aż do czasów pojawienia się chrześcijaństwa, przy czym w starożytności roślina ta miała bardzo wyraźny związek z wyznawanymi wierzeniami i rytuałami religijnymi. Stosowano mak także w celach zwalczania bólu – zarówno duchowego, jak i cielesnego, w lecznictwie wykorzystywany był bowiem od czasów prehistorycznych i używany głównie jako środek nasenny i przeciwbólowy. Z biegiem lat znalazł również zastosowanie w celach politycznych, osobistych, a nawet – zbrodniczych⁴¹. Uprawa maku, którego kolebką była Mezopotamia, znana była Persom i Egipcjanom⁴². W kolejnych wiekach wraz z ekspansją muzułmańską opium zaczęło się rozprzestrzeniać na inne części świata, jednak największą popularność zyskało w Chinach i Indiach⁴³. O jego właściwościach pisał Homer. W szóstej księdze *Odysei* autor wspomina o napoju, „który znosi ból,

³⁸ R. Davenport-Hines, *Odurzeni. Historia narkotyków 1500–2000*, Warszawa 2006, s. 28.

³⁹ Zob. szerzej: M.D. Merlin, *On the Trail of the Ancient Opium Poppy*, USA, 1984.

⁴⁰ R. Rudgley, *Alchemia kultury...*, *op.cit.*, s. 29. Warto w tym miejscu wskazać, iż większość narkotyków należy do alkaloidów. Alkaloidy to związki zasadopodobne. Słowo alkaloid (od arabskiego *alkali* – postać oraz od greckiego *eidos* – postać) oznacza „przyjmujący postać zasady”. Alkaloidy wykazują często silne działanie fizjologiczne o szerokim spektrum – od stymulującego, poprzez narkotyczne, do toksycznego, A. Kołodziejczyk, *Narkotyki – produkty natury*, <http://chemfan.pg.gda.pl/Publikacje/narkotyki.html>, dostęp: 1.03.2020.

⁴¹ B. Kuźnicka, *Znaczenie polskich roślin halucynogennych w polskich tradycjach kulturowych: zarys problematyki*, „*Analecta*” 1992, nr 1, s. 113, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejow_nauki/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejow_nauki-r1992-t1-n1/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejow_nauki-r1992-t1-n1-s111-122/Analecta_studia_i_materiały_z_dziejow_nauki-r1992-t1-n1-s111-122.pdf, dostęp: 1.03.2020; J.T. Bąbel, *Środki psychoaktywne w kulturach megalitycznych Europy Środkowej. Zarys problematyki* [w:] *Idea megalityczna w obrzędzie pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, J. Libera, K. Tunia (red.), IAiE PAN iIA UMCS, Lublin, Kraków 2006, s. 171–193.

⁴² T. Hanausek, W. Hanausek, *Narkomania...*, *op.cit.*, s. 8.

⁴³ *Ibidem*, s. 9.

klótnie oraz daje zapomnienie krzywd”⁴⁴. Opium znane było w krajach basenu Morza Śródziemnego nie tylko jako środek uśmierzający ból i przynoszący zapomnienie, ale również „zdolny powstrzymać dzieci od zbyt silnego krzyku”. Wzmianka o tym sposobie wykorzystania opium znajduje się w *Papirusie Ebersa* pochodzącym z 1550 roku p.n.e.⁴⁵ Dowody na rytualne i medyczne stosowanie maku, którego apogeum przypada na czasy Oktawiana Augusta, są coraz rzadsze w późniejszych latach. Od pewnego momentu jego zastosowanie ma charakter głównie medyczny. W literaturze przedmiotu niewykluczona pozostaje teza, zgodnie z którą wyeliminowanie opium miało związek z narodzinami i ekspansją chrześcijaństwa. Mak był wszakże symbolem wierzeń konkurujących z pryncypiami tej religii. W sprzeczności z chrześcijańskim dogmatem pozostawała w szczególności wiara w reinkarnację – roślina ta reprezentowała bowiem cykl śmierci i powtórnych narodzin. W tym zakresie historia stosowania opium wiąże się także ze starożytnym Egiptem i wtajemniczającymi w śmierć rytuałami ku czci Ozyrysa oraz z greckimi misteriami orfickimi⁴⁶. Warty uwagi jest fakt, że wzorzec starożytnej cywilizacji zachodniej skierowany jest przeciwko hedonistycznemu konsumowaniu tego psychoaktywnego środka, co jeszcze bardziej uwypukla kontrast w stosunku do celu jego stosowania w Chinach. Hedonistyczna konsumpcja opioidów nigdy nie przyjęła się bowiem w świecie antycznym. W źródłach antycznych brak jest opisu przyjemnościowego użycia opium „dla rekreacji”. Pochodne maku były przyjmowane przede wszystkim w czasie tajemnych, misteryjnych rytuałów⁴⁷. W Polsce mak był znany i opisywany już w średniowieczu. Miał duże znaczenie jako roślina apotropaiczna, tj. chroniąca – według wierzeń słowiańskich – przed odwiedzinami dusz zmarłych, szczególnie samobójców lub posądzonych o wampiryzm, a także przed czarownicami⁴⁸.

⁴⁴ Homer, *Odyseja. Księga szósta*, tł. z grec., wstęp Jan Parandowski, Warszawa 1981.

⁴⁵ A. Porot, M. Porot, *Les toxicomanies*, Presses Universitaires de France, Paryż 1968, s. 20. Cyt. za: T. Hanausek, W. Hanausek, *Narkomania. Studium kryminologiczno-kryminalistyczne*, Warszawa 1976, s. 8; Zob. szerzej: *Ancient Egyptian Medicine: The Papyrus Ebers*, translated from the German Version by C.P. Bryan, London 1980.

⁴⁶ Zob. szerzej: J.T. Bąbel, *Środki psychoaktywne...*, *op.cit.*

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Ponadto powszechnie stosowany był m.in. jako środek nasenny. W medycynie oficjalnej nasiona maku miały zastosowanie w wielu przypadłościach związanych głównie z układem pokarmowym i oddechowym, A. Paluch, *Świat roślin w tradycyjnych praktykach leczniczych wsi polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1984, s. 87, 139, 270; B. Kuźnicka, *Znaczenie...*, *op.cit.*, s. 114.

Jako datę otwierającą nowy etap w historii wykorzystania opium wskazuje się rok 1700. Wówczas drukiem ukazał się traktat medyczny zatytułowany *Mysteries of Opium Reveal'd* (*Tajemnice opium odsłonięte*). Jego autorem był walijski lekarz John Jones, który za cel obrał sobie rozpropagowanie opium jako lekarstwa i przekazanie tej opinii szerszej publiczności. Podkreślić należy, że w jego czasach nastąpił rozkwit poradników medycznych, które były licznie wydawane i kupowane, i cieszyły się dużą popularnością w społeczeństwie. Był to również okres, który charakteryzował się odrzuceniem klasycznej grecko-rzymskiej medycyny, co w efekcie prowadziło do częstych i bardzo śmiałych, a wręcz ryzykownych eksperymentów⁴⁹. Jones w entuzjastyczny sposób przedstawiał przeciwbólowe, odprężające, uspokajające czy relaksujące właściwości opium⁵⁰. Podkreślał, że „powoduje energiczny, wesoły i dobry humor”, a także „szybkość, pogodę ducha, skwapliwość i szybkość w wysyłaniu i prowadzeniu interesów”⁵¹. W opinii Jonesa opium „zapobiega dreszczom, leczy przeziębienia, zatrzymuje nudności, uspokaja czkawkę, reguluje uczucie głodu, usuwa skurcze, zatrzymanie krwotoków, aborcja, zapobieganie aborcji, wzrost piersi, mleka i penisa, używany jest również w trakcie porodów”. Uwzględniając szerokie spektrum korzyści, jakie dawało jego zażywanie, Jones nie lekceważył również szkodliwego wpływu opium. Do negatywnych skutków zaliczał m.in. „relaks i słabość wszystkich części, niezdolność lub apatie do robienia czegokolwiek, z wyjątkiem tego, gdy działa opium, nudne i ciężkie usposobienie (jak u starych pijaków), niezdolność lub apatia do wstawania rano, słabość trawienia, słabość pamięci, krótkość życia”. Ten walijski lekarz przedstawił również skutki nagłego zaprzestania opium po długim i obfitym używaniu⁵². Przedstawiając społeczne aspekty wykorzystania opium w historii, trudno nie wspomnieć o ciekawym wydarzeniu, które pod wieloma względami stanowiło wzór dla rozmaitych form mieszania się władzy w międzynarodowy handel narkotykami. Mowa o wojnach opiumowych toczonych pomiędzy Anglią a Chinami w XIX wieku. Ich geneza sięga zakazu wydanego w XVII wieku przez ostatniego cesarza z dynastii Ming, na mocy którego w Chinach zakazano palenia tytoniu. Doprowadziło to do eksperymentu palenia opium

⁴⁹ R. Davenport-Hines, *Odurzeni. Historia narkotyków 1500–2000*, Warszawa 2006, s. 46–47.

⁵⁰ Zob. szerzej: J. Jones, *The Mysteries of Opium Reveal'd, 1700*, s. 170–172, <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A47063.0001.001/1:5?rgn=div1;view=toc>, dostęp: 20.10.2021.

⁵¹ *Ibidem*, s. 21.

⁵² *Ibidem*, s. 25–26, 31–32.

i – jak podkreśla Terence McKenna – stanowi doskonały przykład tego, że kiedy jakiś narkotyk zostaje zakazany, jego miejsce szybko zajmuje nowy⁵³. Warty uwagi jest fakt, że na początku XIX wieku opium wywierało wpływ nie tylko na dalekowschodnią politykę imperiów handlowych, ale oddziaływało również na nurty estetyczne oraz europejskie prądy filozoficzne. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że społeczeństwo rezygnowało z zainteresowania renesansowym klasycyzmem w wyniku doświadczeń związanych z doznaniem następującymi po zastosowaniu opium⁵⁴.

Działanie narkotyczne opium sprawiało, że we wcześniejszych wiekach zarówno wokół maku, jak również otrzymywanego z niego soku powstawały legendy o magicznych właściwościach. Jak podkreśla Barbara Kuźmicka, w rzeczywistości mit o opium przestał istnieć w czasach, gdy wiedza naukowa zmieniała wiedzę empiryczną w obiektywne fakty, udowodnione doświadczalnie⁵⁵. W 1804 roku, w wyniku eksperymentu Friedrich Wilhelm Sertumer wyizolował aktywną substancję z opium i nazwał ją „morfina”, od greckiego boga snu Morfeusza⁵⁶. Morfina to alkaloid, który pomimo tego że uzyskiwany z opium jest dziesięciokrotnie od niego silniejszy. Wykazuje działanie uspokajające – hipnotyzujące, narkotyczne, przeciwkaszlowe i tłumiące oddech, jest skutecznym choć wywołującym groźne w skutkach przyzwyczajenie środkiem przeciwbólowym⁵⁷. Skutkiem stosowania morfiny jako leku przeciwbólowego były uzależnienia, które prowadziły do najczęstszych i najdawniej spotykanych postaci toksykomanii, jaką jest morfinizm. W XIX wieku, a szczególnie w czasach najnowszych, morfinizm rozwinął się na ogromną skalę. Przyczyną szybkiego rozwoju nałogu jest działanie euforyzujące morfiny, uczucie zadowolenia i lekkości. Morfinista zapomina o swych życiowych trudnościach i zmęczeniu psychicznym,

⁵³ Zob. szerzej: T. McKenna, *Pokarm bogów. Radykalna historia roślin, narkotyków i ewolucji człowieka*, przeł. D. Misiun, Okultura, Warszawa 2007, s. 215; R. Sławiński, *Sporne problemy nowożytnej historii Chin*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, 1/2002, a. 77–78; P. Napierała, *Wojny opiumowe a chińskie prawodawstwo w kwestii używek*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2016, 3/2016 (2), Poznań, s. 483–487; J. Sukiennik, *Path dependence – proces przekształceń instytucjonalnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2017, nr 493, s. 168–171, <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=627404>.

⁵⁴ T. McKenna, *Pokarm bogów. Radykalna historia roślin...*, *op.cit.*, s. 216–217.

⁵⁵ B. Kuźmicka, *Znaczenie...*, *op.cit.*, s. 113.

⁵⁶ B. Przewłocka, *Podstawowe mechanizmy działania przeciwbólowego opioidów*, „Medycyna Paliatywna w Praktyce” 2017, 11, 2, s. 48, <https://core.ac.uk/download/pdf/268448141.pdf>, dostęp: 18.04.2023.

⁵⁷ J.T. Bąbel, *Środki psychoaktywne...*, *op.cit.*

staje się przy tym odważny i pewny siebie oraz pełny energii i aktywności. Świadomość i zdolność do pracy umysłowej pozostaje przez długi czas niezmieniona. W okresie stosowania tej substancji występuje pewien stan pobudzenia psychicznego, któremu współtowarzyszą halucynacje i iluzje⁵⁸. W 1856 roku wykonano w Niemczech pierwszy zastrzyk z morfiny. W pierwszej dekadzie XX wieku w Hamburgu i Berlinie istniały sklepiki, gdzie można było kupić zastrzyki z morfiny. Z morfiną eksperymentował m.in. Pablo Picasso⁵⁹.

Współcześnie dla określenia wszystkich spokrewnionych z morfiną narkotyków stosowana jest nazwa opiaty, natomiast substancje o fizjologicznym działaniu podobnym do opiatów, ale o mniejszej strukturze chemicznej cząsteczki nazwane zostały opioidami⁶⁰.

Ostatnim etapem w historii odkryć środków opiumowych stanowiło otrzymanie heroiny. Białą, bezwonny, gorzki, krystaliczny proszek pochodzący z morfiny został wynaleziony w 1874 roku przez angielskiego chemika Charlesa R. Wrighta. Potencjał komercyjny nowej substancji szybko został dostrzeżony przez Heinricha Dresera, chemika i pracownika laboratorium farmakologicznego koncernu Bayer w Elberfeldzie. W laboratorium tej firmy heroinę po raz pierwszy otrzymano w 1897 roku, a dokonał tego Felix Hoffmann, zajmujący się badaniami aspiryny⁶¹. Początki stosowania heroiny możemy również dostrzec w medycynie, gdzie w XIX wieku była wykorzystywana jako środek przeciwbólowy, następnie jako środek na kaszel, zapalenie oskrzeli, gruźlicę oraz astmę. Stwierdzono ponadto, że usuwa objawy morfinizmu. Początkowo uznawana więc była za doskonały sposób na różne choroby, usuwający ból, a przy tym nie wywołujący uzależnienia. Do 1899 roku Bayer produkował około tony heroiny rocznie i eksportował ją do 23 krajów. Krajem, w którym handel heroiną rozwinął się na szeroka skalę, były Stany Zjednoczone, gdzie istniała już duża populacja uzależnionych

⁵⁸ W. Rusiecki, P. Kubikowski, *Toksykologia współczesna*, Warszawa 1977, s. 319–320, B. Kuźnicka, *Znaczenie...*, *op.cit.*, s. 113; Zob. także: T. Buss, A. Modlińska, J. Janiszewska, *Morfina a funkcje poznawcze*, „Polska Medycyna Paliatywna” 2003, t. 2, nr 4, s. 235–238.

⁵⁹ Zob. szerzej: N. Lenar, *Chemia narkotyków jako substancji oddziałujących na kulturę*, „Analit” 2018, nr 5, s. 22, http://analit.agh.edu.pl/wp-content/uploads/2018/05/18_Lenar_Nikola_Analit_5.pdf, dostęp: 18.04.2023.

⁶⁰ K. Kumański, A. Kamińska, *Alkohol a opioidy*, „Kosmos. Problemy Nauk Biologicznych” 2012, t. 62, nr 1 (294), s. 84.

⁶¹ Związek o nazwie aspiryna został wyizolowany już wcześniej, a lecznicze właściwości salicylanów (pochodzących z kory wierzby) były znane od wieków. Hoffmann stworzył natomiast niezawodny proces jego wytwarzania.

od morfiny, szaleństwo na leki patentowe i stosunkowo luźne ramy regulacyjne⁶². Dużym zainteresowaniem cieszyła się także w wielu innych państwach. Dostęp do narkotyków był praktycznie nieograniczony, więc liczba uzależnionych rosła w zastraszającym tempie. Szybko jednak okazało się, że heroina jest jednym z najszybciej uzależniających opioidów i w 1913 roku firma Bayer zaprzestała jej produkcji. Do 1920 roku wycofano ją ze szpitali i leczenia. Ponownie popularność opiaty zyskały w latach 60.–70. XX wieku wraz z rozwojem młodzieżowych ruchów hipisowskich.

W Polsce narkomania rozpowszechniła się w drugiej połowie lat 70. Popularność zyskał tzw. kompot – preparat uzyskiwany z maku lekarskiego rosnącego w naszym kraju, zbliżony w działaniu do opium, a także przerobiona odpowiednio z tego materiału wysokoprocentowa heroina. Pod koniec XX wieku nastąpiła zmiana na rynku narkotykowym, dostępna stała się czysta heroina i jej mniej oczyszczone preparaty, tzw. *brown sugar*. Są to preparaty droższe, ich użytkownikami są najczęściej osoby dobrze sytuowane, odcinające się od subkultury narkomanów „ulicznych”, mające lepsze wykształcenie, stałą pracę⁶³. Heroina jest kilkukrotnie bardziej toksyczna od morfiny. Heroinizm wywołuje objawy euforii, pewności siebie i zadowolenia, prowadzi do uszkodzenia układu nerwowego, a także upośledzenie stanu fizycznego, podobnie jak w narkomanii morfinowej. Uzależnienie od heroiny rozwija się jednak szybciej i powoduje większe zmiany postawy moralnej oraz cięższe psychiczne i etyczne zaburzenia⁶⁴.

Analiza piśmiennictwa pozwala stwierdzić, że opiaty są najstarszymi narkotykami znanymi w historii ludzkości⁶⁵. Jednak wśród wielu roślin o działaniu odurzającym w literaturze oprócz maku często wymienia się także konopie (*Cannabis*). Są stosowane od zamierzchłych czasów i należą do najczęściej używanych środków halucynogennych. Roślina ta występuje w dwóch gatunkach, które skatalogowane zostały przez Linneusza w 1753 roku. Powszechnie występują konopie siewne (*Cannabis sativa*),

⁶² *How aspirin turned hero*, „Sunday Times”, 13.05.1998, <https://www.opioids.com/heroin/heroinhistory.html>, dostęp: 20.04.2023.

⁶³ A. Pitucha, *Rodzaje narkotyków i ich działanie*, Instytut Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, <https://psychologia.edu.pl/czytelnia/126-uzalenie/1408-rodzaje-narkotykow-i-ich-dzialanie-agata-pitucha.html>, dostęp: 20.04.2023; *How aspirin...*, *op.cit.*

⁶⁴ W. Rusiecki, P. Kubikowski, *Toksykologia współczesna*, Warszawa 1977, s. 321–322.

⁶⁵ M. Kłys, S. Rojek, M. Maciów-Głąb, K. Kula, *Alkaloidy opium w toksykologicznej praktyce medyczno-sądowej Zakładu Medycyny Sądowej UJ CM*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2013, LXIII, s. 301.

potocznie nazywane konopiami przemysłowymi lub włóknistymi, pochodzące z Azji, z których pozyskuje się m.in. substancję aktywną, czyli kannabidiol (CBD). Ten rodzaj konopi przetwarza się na włókno i jakościowy olej konopny. Drugi rodzaj konopi, konopie indyjskie (*Cannabis indica*), zawiera substancję psychoaktywną, tzw. tetrahydrokannabinol (THC). Powszechnie używana potoczna nazwa „marihuana” oznacza susz z konopi indyjskich⁶⁶. Haszysz natomiast jest produktem z konopi uzyskiwanym nie z liści, lecz z żywicy tej rośliny. Marihuana i haszysz to bez wątpienia najbardziej popularne narkotyki zarówno w Polsce, jak i na świecie. Ojczyzną konopi jest najprawdopodobniej północny Afganistan, chociaż ta odmiana już od dawna rozpowszechniła się na całym świecie. Jej nasiona odkryto na stanowiskach neolitycznych na terenie Niemiec, Szwajcarii, Austrii i Rumunii. W języku staroangielskim znano konopie pod nazwą *haenep* – obecnie *hemp*, a na całym świecie pod wieloma innymi nazwami, takimi jak haszysz w Arabii, Francji, niektórych częściach Azji i Afryki, *ghang*, *ganja* lub *charas* w Indiach, *grifa* w Hiszpanii i Meksyku, *anasza* w Rosji, *kendir* w Turkmenistanie, *konop* w Bułgarii, *momea* w Tybecie, *kanbun* w Chaldei, *dawamesk* w Algierii, *liamba* w Brazylii, *bust* w Egipcie⁶⁷. W wielu ze wskazanych miejsc zamieszkujące je plemiona otaczały te środki kultem religijnym⁶⁸. Marihuana była używana w celach mistycznych, religijnych lub jako środek inicjujący wizje artystyczne i literackie. Haszysz również miał szerokie zastosowanie. Arabowie np. używali go jako środka narkotycznego w celach terrorystycznych i morderczych (sekty ismaelitów-haszyszynów)⁶⁹. W Chinach konopie nazywa się „doskonałym włóknem”. Jak podkreśla Richard Davenport-Hines, wczesne chińskie źródła wspominają o halucynogennych właściwościach tej rośliny już w pierwszym stuleciu p.n.e. W Indiach roślina była znana z działania halucynogennego i uśmierzającego ból jeszcze przed pierwszym stuleciem p.n.e. Hindusi stosowali konopie

⁶⁶ B.D. Oomah, M. Busson, D.V. Godfrey, J.C.G. Drover, *Characteristics of hemp (Cannabis sativa L.) seed oil*, „Food Chemistry” 2002, Vol. 76(1), DOI: [https://doi.org/10.1016/S0308-8146\(01\)00245-X](https://doi.org/10.1016/S0308-8146(01)00245-X), s. 33; R. Davenport-Hines, *Odurzeni. Historia narkotyków 1500–2000*, Warszawa 2006, s. 22; D. Rogowska-Szadkowska, *Medyczna marihuana. Historia hipokryzji*, Warszawa 2016, s. 21; P. Śledziński, A. Nowak, J. Zeyland, R. Słomski, *Kannabinoidy w medycynie – przegląd zagadnienia* [w:] *Rośliny – przegląd wybranych zagadnień*, red. K. Kropiwek, M. Szala, Lublin 2016, s. 254.

⁶⁷ R. Davenport-Hines, *Odurzeni. Historia narkotyków 1500–2000...*, *op.cit.*, s. 22.

⁶⁸ T. Hanausek, W. Hanausek, *Narkomania. Studium kryminologiczno-kryminalistyczne...*, *op.cit.* s. 9.

⁶⁹ B. Kuźnicka, *Znaczenie...*, *op.cit.*, s. 114. C. Cekiera, *Toksykomania*, Warszawa 1995, s. 18.

w leczeniu dyzenterii, bólów głowy i chorób wenerycznych, co wpłynęło też na używanie ich dla wywołania uczucia przyjemności lub oszołomienia⁷⁰. U wielu czarnoskórych plemion konopie stanowią przedmiot kultu religijnego, dookoła którego skupione są organizacje i sekty⁷¹.

Poglądy na temat pochodzenia konopi w Europie są różne. Za najstarsze świadectwo uprawy tej rośliny uznawane są informacje przekazane w *Dziejach* Herodota, który wspominał w następujący sposób o jej właściwościach odurzających: „Tych więc konopi nasienie biorą Scytowie i wchodzą pod filcowe namioty; potem rzucają ziarna na rozżarzone kamienie; rzucane zaczynają dymić i wytwarzają taką parę, że żadna helleńska łaźnia parowa nie mogłaby jej przewyższyć. A Scytowie ryczą z zadowolenia w tej parze, to zastępuje im kąpiel, bo w ogóle nie myją ciała wodą...”⁷². Rozpowszechnienie rośliny utożsamiane jest także z wykorzystaniem łodyg jej męskiego osobnika, których używano do produkcji włókien, sznurów i materiałów tekstylnych. W starożytności greckie miasta sprowadzały konopie z doliny Renu także na potrzeby budownictwa okrętowego. Przygotowywano z nich m.in. płótno żaglowe⁷³.

Informacje o wielu psychotropowych środkach stosowanych przez rdzenne kultury zaczęły być umieszczane w różnych źródłach na temat medycyny egzotycznej w wyniku prowadzonych przez Hiszpanów i Portugalczyków wielkich odkryć geograficznych. Część z nich rozpowszechniona dotychczas na gruncie kultu religijnego została wprowadzona i wykorzystywana jako środki lecznicze, a ich działanie w tym zakresie zostało udokumentowane w XVI wieku. Garcia d’Orta, Nicolas B. Monardes i Christobal Acosta byli pierwszymi, którzy opisali wykorzystanie środków halucynogennych w przeciwdziałaniu zmęczeniu w czasie bitew oraz w stosunkach seksualnych. Pierwszy z wymienionych, profesor logiki na uniwersytecie w Lizbonie, portugalski

⁷⁰ H.E. Jiang, X. Li, Y.X. Zhao, D.K. Ferguson, F. Hueber, S. Bera, Y.-F. Wang, L.-C. Zhao, C.-J. Liu, C.-S. Li, *A new insight into Cannabis sativa (Cannabaceae) utilization from 2500-year-old Yanghai Tombs, Xinjiang, China*, „Journal of Ethnopharmacology” 2006, Vol. 108(3), DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jep.2006.05.034>, s. 414–415; M. Motyka, J.T. Marcinkowski, *Używanie pochodnych konopi, część II, Zastosowanie w medycynie vs. konsekwencje zdrowotne*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2014, vol. 95(1), s. 21–27; R. Davenport-Hines, *Odurzeni. Historia narkotyków 1500–2000...*, *op.cit.*, s. 22–23.

⁷¹ S. Benetowa, *Konopie w wierzeniach i zwyczajach ludowych*, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa 1936, s. 28.

⁷² Herodot, *Dzieje*, przeł. S. Hammer, Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1954, s. 300–301.

⁷³ R. Davenport-Hines, *Odurzeni. Historia narkotyków 1500–2000...*, *op.cit.*, s. 22–23.

lekarz praktykujący na zachodnim wybrzeżu Indii, wydał w 1563 roku traktat, w którym zamieścił najwcześniejsze opisy klinicznych przypadków zachorowań na cholerę wraz z analizą działania opium, haszyszu i bielunia⁷⁴. W XVII wieku konopie nierzadko kojarzyły się z karą śmierci na szubienicy. „Żywie niepokonaną antypatię to sznurów konopnych” – stwierdził pewien łotrzyk w sztuce Shadwella *The Libertine* (1675). „Śmierć przez powieszenie to ten rodzaj śmierci, którego bym nie przeżył”⁷⁵.

Brak jednoznacznego stanowiska określającego, czy roślina ta przywędrowała do Polski z Chin, czy z południa Europy⁷⁶. W Polsce od zamierzchłych czasów przypisuje się konopiom znaczenie zarówno lecznicze, jak i magiczne. Stanowiły lek na wiele chorób. Właściwości odurzające były wykorzystywane w medycynie oficjalnej, w kulturze ludowej natomiast pełniły znaczącą rolę jako środek magiczny i apotropaiczny⁷⁷. Znane również tekstylne oraz spożywcze wykorzystanie konopi miało miejsce także w Polsce. Uprawa tej rośliny nie należała do rzadkości, a wzmianki o konopiach pojawiają się niejednokrotnie w dziełach polskich autorów, m.in. Adama Mickiewicza i Henryka Sienkiewicza⁷⁸. Popularność środków typu *Cannabis*, w tym przede wszystkim marihuany, była szczególnie zauważalna na początku lat osiemdziesiątych XX wieku⁷⁹. Współcześnie tocząca się dyskusja wokół konopi koncentruje się przede wszystkim na zagadnieniach związanych z jej medycznym wykorzystaniem, a tym samym szeroko rozumianym statusem prawnym, który jest w dużym stopniu zróżnicowany w poszczególnych krajach. W większości posiadanie konopi indyjskich jest traktowane jako przestępstwo. Jednak część państw zdekryminalizowała posiadanie marihuany. Większość krajów wprowadziła także do legalnego obrotu marihuanę medyczną dla pacjentów cierpiących na różne schorzenia. Zmiany w polskim prawie umożliwiające medyczne używanie konopi

⁷⁴ F. Guerra, *Sex and Drugs in the 16th Century*, BJA, 69/1974, s. 269–271, <https://online-library.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1360-0443.1974.tb01313.x>, dostęp 19.02.2020.

⁷⁵ T. Shadwell, *Complete Works*, t. III, Londyn 1927, s. 38. Cyt. za: R. Davenport-Hines, *Odurzeni. Historia narkotyków 1500–2000...*, *op.cit.*, s. 23.

⁷⁶ B. Wysakowska, *Cannabis sp. w polskich źródłach archeologicznych* [w:] *Historia leków naturalnych*, red. B. Kuźnicka, Polska Akademia Nauk, Warszawa 1991, s. 25.

⁷⁷ B. Kuźnicka, *Znaczenie...*, *op.cit.*, s. 114, zob. szerzej: B. Płonka-Syroka, *Społeczno-kulturowe uwarunkowania narkomanii na ziemiach polskich w ciągu ostatnich stu lat*, „Archiwum Historii Medycyny”, 1985. t. 48. z. 2, s. 187–196

⁷⁸ Zob szerzej.: A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, księga VI, Warszawa 1957, H. Sienkiewicz, *Potop*, Warszawa 1974, t. III, s. 11.

⁷⁹ K. Frieske, R. Sobiech, *Narkomania. Interpretacja problemu społecznego*, Warszawa 1987.

indyjskich wprowadzone ustawą z 7 lipca 2017 r. wpisują się w tendencje globalne. Zgodnie z treści art. 33a ust. 1 ustawodawca dopuszcza możliwość zastosowania ziela konopi innego niż włókniste⁸⁰, a także wyciągów, nalewek farmaceutycznych oraz żywicy jako surowca farmaceutycznego przeznaczonego do sporządzania leków recepturowych. Taką możliwość będzie miała osoba po otrzymaniu zezwolenia wydanego w formie decyzji administracyjnej na okres pięciu lat przez prezesa Urzędu Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych⁸¹.

Poza substancjami odurzającymi otrzymywanymi z maku i konopi wymieniana się jeszcze inną rośliną, której przetwory w różny sposób wykorzystywane były przez społeczeństwa na przestrzeni wieków i która wywarła duży wpływ na współczesny schemat stosowania substancji psychoaktywnych. Ta roślina to koka – niewielki krzak, zwany także krasnodrzewem pospolitym lub czerwikiem kokainowym. Na podstawie śladów archeologicznych przyjmuje się, że koka była znana i używana od około czterech tysięcy lat. Pierwsze opisy jej właściwości pojawiły się w XV wieku w dziennikach podróżników, którzy odnotowali stosowanie koki, pod nazwą *hayo*, przez mieszkańców wybrzeża Wenezueli⁸². Z liści tego krzewu otrzymywany jest alkaloid, określany mianem kokainy. Żucie koki było nie tylko aktem sakralnym i obrzędem wtajemniczenia przypisanym kapłanowi lub czarownikowi, lecz stałe towarzyszyło życiu codziennemu. Spożywanie rośliny miało także na celu ukojenie bólu i poprawę nastroju żałobników oplakujących zmarłych⁸³. Jerzy Vetulani wskazuje na używanie koki w czasach prekolum-

⁸⁰ „Ziele konopi innych niż włókniste” jest określane jako konopie indyjskie lub marihuana, P. Boltryk, *Kryminologiczne i prawne aspekty posiadania narkotyków w Polsce (na przykładzie pochodnych konopi innych niż włókniste)*, Rozprawa doktorska, Białystok 2014, s. 210; <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/2597/1/P.Bo%C5%82tryk%20-%20rozprawa%20doktorska.pdf>, dostęp: 20.04.2023.

⁸¹ Ustawa z 7 lipca 2017 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1458), B. Kurzępa [w:] *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, wyd. II, red. A. Ważny, Warszawa 2019, art. 33(a). <https://sip.lex.pl/#/commentary/587793149/590589/wazny-andrzej-red-ustawa-o-przeciwdzialaniu-narkomanii-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS> (dostęp: 3.02.2022).

⁸² J. Molenda, *Historia używek. Rośliny, które uzależniły człowieka*, Warszawa 2016, s. 119, 131–132.

⁸³ A. Elbanowski, *Kraina Mwiszków. Przewodnik po Eldorado*, Warszawa 1999, s. 209; Warto w tym miejscu wskazać na istotną różnicę dotyczącą stosowania substancji narkotycznych w rozmaitych społecznościach. W wybranych wspólnotach ludzkich, w przeciwieństwie do wyżej wskazanych plemion, tylko niektóre jednostki uprawnione były do

bijskich przez wspinaczy górskich na obszarze dzisiejszych Peru, Boliwii i Ekwadoru. W tym regionie liście koki zmieszane z limonką lub popiołem roślinnym były żute nie tylko w celach rozrywkowych. Ich spożywanie miało być pomocne w sprostaniu wyzwaniom, jakie niosła ze sobą ciężka praca na dużych wysokościach. Jednym z najbardziej znanych sposobów jej wykorzystania było żucie liście koki przez rdzennych mieszkańców, w tym przede wszystkim jako element ceremonii religijnych Inków w XVI wieku, w czasach hiszpańskiej konkwisty⁸⁴. W XVI wieku konkwistadorzy napotykali uprawy koki w Andach i w rejonie Amazonii. Hiszpanie szybko zorientowali się w „korzyściach” płynących ze spożywania koki, w efekcie którego kopacze złota byli w stanie pracować w niezwykłym tempie. Taki wysiłek byłby niemożliwy bez koki. W dodatku jej stosowanie umożliwiało zmniejszenie racji żywnościowych o 20–25 proc. Produkcja w kopalniach wzrosła wówczas pięćdziesięciokrotnie, a kiedy rząd hiszpański nałożył podatki na zbiory, koka stała się głównym źródłem dochodów płynących z Nowego Świata. Hiszpanie zachęcali miejscowych do rozszerzenia upraw, koka traktowana była bowiem jako częsty składnik podatków i trybutów⁸⁵.

Jak wskazuje Bogdan Szukalski, kokainę po raz pierwszy izolowano z materiału roślinnego w 1844 roku wraz z 14 innymi alkaloidami, które nie wykazują jednak wyraźnego działania biologicznego. Izolacja narkotyku z liści jest procesem niewymagającym specjalnego przygotowania czy doświadczenia. Umiejętność tę przekazują sobie mieszkańcy Ameryki

długotrwałego/systematycznego przyjmowania środków odurzających. Byli to wodzowie, czarownicy, szamani, znachorzy i kapłani. Wynikało to z faktu, że to właśnie te osoby posiadały przywilej i obowiązek pośredniczenia między światem ludzi i bogów, a substancje te miały ułatwiać kontakt między tymi światami. Pozostałym członkom wspólnoty przywilej ten przysługiwał tylko w niewielkim zakresie, najczęściej podczas rytuałów religijnych. Rośliny o właściwościach odurzających były również nazywane mediatorami, przy czym mediacja w tym przypadku oznacza wszelkie przekraczanie granic, zarówno pomiędzy fragmentem przestrzeni, jak i odcinkami czasu czy sekwencjami życia ludzkiego. Działania mediacyjne tym samym oznaczały kontakt człowieka ze sferą *sacrum* bądź stan zawieszenia między różnymi sferami, co zgodnie z wierzeniami było szczególnie niebezpieczne, E. Szot-Radziszewska, *Stosowanie roślin o właściwościach odurzających w polskiej tradycji ludowej XIX i XX wieku* [w:] *Historia leków naturalnych*, red. B. Kuźnicka, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2007, s. 84.

⁸⁴ J. Vetulani, *Drug addiction*. Part I: *Psychoactive substances in the past and presence*, „Polish Journal of Pharmacology” 2001, nr. 53, s. 205.

⁸⁵ J. Molenda, *Historia używek*,. *Rośliny, które uzależniły człowieka*, Warszawa 2016, s. 136–137.

Południowej z pokolenia na pokolenie⁸⁶. Najczęstszą postacią współcześnie występującej kokainy jest jej chlorowodorek w postaci proszku – nazywany na czarnym rynku koką, śniegiem – stosowany głównie donosowo, ale także doustnie i w postaci wstrzyknięć dożylnych i podskórnych, oraz wolna kokaina – tzw. crack pod postacią przezroczystych kryształków. Ciekawostką jest, że uzyskany w XIX wieku w wyniku ekstrakcji alkoholowej pierwszy kokainowy napój, tzw. Vin Mariani, po zmianie alkoholu na ekstrakt z orzechów cola ewoluował w coca-colę⁸⁷.

W Europie uprawa krzewów kokainowych była niemożliwa dopóty, dopóki nie pojawiły się pierwsze ogrzewane szklarnie, które zainstalowano w ogrodach botanicznych uniwersytetu w Lejdzie w roku 1709. Jednak pierwsze odnotowane próbki przywiózł statkiem do Europy francuski botanik Joseph de Jussieu, a było to dopiero w 1750 roku. Właściwości koki zostały lepiej poznane, kiedy podczas powstania Indian w 1781 roku doszło do oblężenia boliwijskiego miasta La Paz. Po wyczerpaniu zapasów żywności tamtejszy garnizon utrzymywał się przy życiu i siłach dzięki liściom koki. Jak wskazuje Richard Davenport-Hines, to wówczas została zademonstrowana światu moc odżywcza i energetyzująca kokainy. W 1793 roku Pedro Nolasco nakłaniał europejskich marynarzy, aby w rejs zabierali zapas liści koki, co miało na celu podniesienie wytrzymałości, koka miała tym samym zastąpić na statkach alkohol. Kokaina, psychoaktywny alkaloid, który zawarty jest w liściach koki, została wyodrębniona dopiero w latach 60. XIX wieku⁸⁸.

Kofeina jest najpowszechniej używanym legalnym narkotykiem na świecie. To działający natychmiast i niezawodny stymulant. W opatentowanych przeciwbólowych związkach chemicznych funkcja kofeiny polega na zwężeniu nadmiernie rozszerzonych naczyń krwionośnych otaczających mózg, co w przypadku bólu głowy łagodzi niekiedy pulsowania, jak również przyspiesza wejście w krwiobieg najważniejszych składników analgetycznych: aspiryny, paracetamolu czy ibuprofenu. Kofeina w czystej formie służy podtrzymywaniu przytomności i sprawności pracujących przez długie

⁸⁶ B. Szukalski, *Charakterystyka środków psychoaktywnych* [w:] *Uzależnienie od narkotyków. Podręcznik dla terapeutów*, Krajowe Biuro do spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2012, s. 38.

⁸⁷ K. Girczys-Poledniak, R. Pudło, M. Jarzab, A. Szymlak, *Kokaina – charakterystyka i uzależnienia*, „Medycyna Pracy” 2016, nr 67(4), s. 538. J. Vetulani, *Drug addiction. Part 1: Psychoactive substances in the past and present*, „Polish Journal of Pharmacology” 2001, nr 53, s. 206.

⁸⁸ R. Davenport-Hines, *Odurzeni...*, *op.cit.*, s. 28.

godziny lub niekładących się spać przez całą noc. Jej pokrzepiające działanie historycznie można wywieść z XIX-wiecznych tonizujących płynów – po obu stronach Atlantyku energicznie wprowadzanych na rynek jako panacea dla społeczeństw wpadających w coraz większą obsesję na punkcie samolecznictwa⁸⁹. Kofeinie, wyizolowanej po raz pierwszy w 1819 roku jako alkaloid, nadano nazwę od kawy, co przyczyniło się do powszechnego przekonania, że w kawie zawarta jest jej największa ilość. Jednak herbata, podobnie jak czekolada, a w szczególności masa kakaowa są równie bogatym jej źródłem. Transformacje społeczne i kulturowe, jakie dokonały się w wyniku pojawienia się kofeiny w Europie Zachodniej, były ogromne. W żadnej dziedzinie nowy narkotyk nie ugruntował się nigdy tak szybko, nie był tak trudny do wykorzenienia, ani nie wpłynął tak radykalnie na charakter wzrastających na nim społeczeństw. Kawa wpisana była również w tradycję islamską, stanowiła jeden z darów Allaha dla proroka Mahometa na pokrzepienie ducha. Kultury muzułmańskie przyjęły obyczaj społeczny picia kawy około dwustu lat przez Europejczykami. Szczególnie ceniona była właśnie za to, że w sposób oczywisty ożywiała erudycyjne dialogi, dzięki którym rozkwitał wczesny islam⁹⁰.

Pomysły, jak ulepszać narkotyki, doprowadziły do powstania wielu nowych substancji lub mieszanin, których używanie nie było już zaplanowane w celach medycznych czy jakkolwiek eksperymentalnych (w znaczeniu pozytywnym), lecz do odurzania ludzi. Amfetaminę po raz pierwszy zsyntetyzował w Niemczech rumuński chemik Lazar Edeleanu w 1887 roku, zaś w 1910 otrzymano syntetyczne aminy. Do lat 60. ubiegłego wieku przepisywano ją dość swobodnie pacjentom w celach leczniczych, np. do walki z depresją czy otyłością. Amfetamina była wykorzystywana bardzo często w historii, wskazuje się, że podczas II wojny światowej zarówno alianci, jak i naziści używali jej dla wzmocnienia możliwości swoich żołnierzy. Gdy później zakazano używania i produkcji amfetaminy, cały przemysł tej branży zszedł do podziemia⁹¹. Nielegalną i czarnorynkową substancję zażywali wielcy tego świata, między innymi muzycy czy sportowcy. Obecnie amfetamina została uznana za substancję zasadniczo nielegalną, a jako lek używana jest rzadko i pod ścisłą kontrolą. Kulturowe nazwy tego narkotyku to między innymi amfa czy *speed*. Sam *speed*, tłumacząc z języka angielskiego, oznacza szybkość.

⁸⁹ S. Walton, *Odłot. Kulturowa historia odurzenia*, Warszawa 2017, s. 160–161.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 164–165, s. 170.

⁹¹ H. Przybyszewski, P. Pekała, *Narkotyki – historia odurzenia*, historykon.pl, 1.04.2019, <https://historykon.pl/narkotyki-historia-odurzenia/>, dostęp: 22.02.2023.

W kontekście amfetaminy rozumiemy to jako przyspieszenie reakcji organizmu. Szybsze myślenie, percepcja, bicie serca. Daje poczucie siły, dobrego humoru oraz eliminuje potrzebę snu i łaknienie. Ecstasy – inaczej MDMA, to pochodna amfetaminy. Stanowi połączenie amfetaminy z meskaliną. Została uzyskana w 1914 roku. Może występować w postaci tabletek, kapsulek czy proszków. Podobnie jak amfetamina pobudza, niweluje zmęczenie, zapewnia silne doznania i ułatwia kontakty z innymi osobami. Zarówno *Speed*, jak i ecstasy stanowią dowód eksperymentów z narkotykami⁹². Mimo iż powodują szereg niekorzystnych skutków ubocznych i doprowadzić mogą nawet do śmierci, ludzie szukają sposobu na jeszcze większe rozbudzenie swoich i tak wzmocnionych narkotykami doznań. Czym to jest spowodowane, można tylko domniemywać. Jedną z możliwości jest stopniowe osłabienie działania substancji, do której organizm się przyzwyczaił, co wiąże się z koniecznością poszukiwania nowych, mocniejszych alternatyw.

Jednym ze sposobów zastosowania środków odurzających było także ich wykorzystanie w trakcie działań wojennych. Jak przekonuje Łukasz Kamiński, w zagadnieniach związanych z tzw. farmakologizacją wojny szczególnie interesująca jest historia rozdawania lub „przepisywania” narkotyków żołnierzom przez ich dowództwa. Przy czym mniej ciekawe wydaje się zastosowanie tych substancji ze względów medycznych, zaś warte uwagi przede wszystkim jest ich wykorzystanie w celu pobudzenia żołnierzy przed walką i w jej trakcie, jak również w celu zapewnienia im relaksu po jej zakończeniu. Stymulanty, do których zaliczyć należy alkohol, kokainę czy amfetaminy, znalazły zastosowanie w działaniu mającym na celu podniesienie wydajności oddziałów i stworzenie lepszych żołnierzy w wyniku zwiększenia siły fizycznej, a tym samym wytrzymałości, dodania energii, sposobności pokonania senności i zmęczenia. Podstawowym celem było zatem zwiększenie energii, a nierzadko także wzrost agresji. Wybrane substancje spełniały również funkcję broni ofensywnej, stosowano je bowiem także, aby obniżyć zdolności bojowe i morale wojsk przeciwnika, czasowo sparaliżować ludność wroga, a tym samym osłabić warstwę społeczną⁹³. Autor, o którym mowa powyżej, wskazuje tym samym na trzy aspekty historii środków odurzających w wojnie: narkotyki oficjalnie przydzielane żołnierzom przez siły zbrojne (1), narkotyki brane przez żołnierzy na własną rękę – często nielegalnie (2), narkotyki jako potencjalna nieśmiertelna broń

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Ł. Kamiński, *Farmakologizacja wojny. Historia narkotyków na polu bitwy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 14.

psychochemiczna (3). Autor tego podziału dodatkowo podkreśla polityczne i ekonomiczne wykorzystanie produkcji i przemytu narkotyków oraz handlu nimi jako środka finansującego wojny lub szersze działania polityczne przez państwa lub pozapaństwowe ugrupowania zbrojne⁹⁴. Mariusz Jędrzejko zwraca ponadto uwagę, że używki narkotykowe związane były z żołnierzami, wojownikami od zarania dziejów, towarzysząc zarówno wojnom, jak również walkom plemiennym. Od tysięcy lat bowiem na wszystkich kontynentach również wodzowie i wojownicy poszukiwali różnych sposobów zachęcania do walki, przełamania bariery strachu oraz wywołania respektu. Motywem, dla którego już w starożytności szukano sposobu uaktywniającego odurzanie się wodzów, dowódców i żołnierzy, była bezwzględna walka o byt, przy czym warto podkreślić, że pierwsze przeżycia wynikające z przyjęcia substancji odurzającej nie były do końca zaplanowane i świadome⁹⁵.

Historia stosowania środków odurzających związana jest również z toksykologią. Wiele środków odurzających czy substancji psychoaktywnych stosowanych było bowiem jako trucizny. Jak podkreśla Anita Magowska, historię toksykologii, tj. nauki o substancjach szkodliwych dla organizmów żywych, ich działaniu, wykrywaniu oraz leczeniu i zapobieganiu zatruciom, można podzielić na dwa okresy. Pierwszy z nich obejmuje czasy od starożytności do połowy XVII wieku, toksykologia była wówczas bliska gromadzonej przez pokolenia wiedzy praktycznej, jednak wyposażona w bardzo skromną metodykę, która sprowadzała się do obserwacji, czy dana substancja powoduje u ludzi objawy zatrucia lub śmierć, czy też nie. W drugim okresie, od połowy XVII wieku zostały wykształcone współczesne metody eksperymentalne toksykologii oraz zakres jej obszarów badawczych. Okres ten oceniany z dzisiejszej perspektywy cechuje dynamiczny, interdyscyplinarny rozwój: od pierwotnej problematyki kryminologicznej do coraz nowszych zagadnień medycyny przemysłowej i sądowej, higieny przemysłowej, ekologii wpływu skażenia środowiska na fizjologię rozrodu, epidemiologii itp. Zarówno w pierwszym, jak również drugim okresie rozwój toksykologii charakteryzował się rozległym kontekstem kulturowym i społecznym⁹⁶. Historia użytkowania środków odurzających niejednokrotnie ukazała, że ich stosowanie było i jest nadal zagadnieniem stanowiącym przedmiot zainteresowania

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Zob. szerzej: M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, Warszawa, Pułtusk 2004, s. 173–175.

⁹⁶ A. Magowska, *Toksykologia – rys historyczny* [w:] *Toksykologia współczesna*, red. W. Seńczuk, Warszawa 2017, s. 17.

toksykologii. Rozpoczynając od czasów prehistorycznych, kiedy kontakt z roślinami o działaniu psychoaktywnym doprowadzał do wykorzystywania ich specyficznych właściwości jako tajnej, niezwykle groźnej broni, czego przykładem są plemiona używające roślin o narkotycznym działaniu do zastrawiania strzał i dzid. Nie można w tym wypadku pominąć zastosowania trucizn w celach skrytobójczych lub podawania ich osobom skazanym na karę śmierci. Dowodem na wykorzystanie roślin o narkotycznym działaniu są opisy znanych w starożytności i średniowieczu sądów bożych, zwanych ordaliami. W trakcie tego rytuału osobom oskarżanym podawano do spożycia trujące, narkotyczne rośliny. Dopiero w 1215 roku Kościół katolicki zabronił tego procederu. Silne stężenie psychoaktywnych medykamentów wykorzystywano również w pierwszych legalnych aktach eutanazji. Osoby zamieszkujące grecką kolonię Massalię (dzisiejsza Marsylia) miały prawo odebrać sobie życie przy ich zastosowaniu. W literaturze przedmiotu znane są również opisy uczt odbywających się na wyspie Keos, w trakcie których starców częstowano silną dawką opium, przenoszącą ich do Hadesu⁹⁷.

Nowy wymiar toksyczności substancji odurzających i psychoaktywnych utożsamiany jest z rozpowszechnieniem się zjawiska przyjmowania środków uzależniających na początku XX wieku i związany z produkcją dotąd nieznaną, silnie działających substancji narkotycznych. W wielu przypadkach po entuzjastycznym przyjęciu nowych leków przeciwbólowych czy stosowanych w leczeniu chorób neuropsychiatrycznych (kokaina, heroína, amfetamina) wkrótce zauważono, że przynoszą one więcej szkód niż korzyści. Obecnie ocenia się, że liczba osób uzależnionych od narkotyków i substancji psychotropowych wynosi ok. 200 mln, co stanowi 4,7 proc. populacji świata powyżej 15. roku życia. Najczęściej przyjmowanymi (przez ponad 160 mln osób) substancjami uzależniającymi są przetwory konopi indyjskich. Na drugim miejscu pod względem częstości stosowania są amfetaminy (34 mln osób – amfetamina i metamfetamina, 8 mln osób – ecstazy). Uzależnionych od opioidów jest 14–15 mln osób na świecie. Największym problemem związanym z przyjmowaniem leków jest uzależnienie od pochodnych opium. W Europie i Australii wśród leczonych uzależnionych są głównie osoby uzależnione od opiatów. W kontekście podnoszonej problematyki zauważyć

⁹⁷ Zob. szerzej: M. Motyka, J.T. Marcinkowski, *Dlaczego zażywali...*, *op.cit.*, s. 227–228; J.T. Bąbel, *Wniebowzięci, czyli jak nawiązać kontakt z bogami*, „Wiedza i Życie” 2009, 10, s. 22–27; A. Krzemińska, *Przejścia po przeszli*, „Polityka” 2009, nr 4, s. 74–76; A. Ożarowska, *Trujące rośliny dawniej i dziś*, „Panacea” 2006, nr 2, s. 30–31; D. Prokopowicz, *Medycyna podróży, rośliny trujące, zwierzęta jadowite*, „Ekonomia i Środowisko”, Białystok 2007.

można, że nowe substancje psychoaktywne, które mają za zadanie naśladować działanie trzech wyżej wymienionych grup środków, są najczęściej występującymi substancjami wśród dopalaczy. Pozwala to stwierdzić, że popularność konkretnych dopalaczy została ukształtowana przez popyt na odpowiednie grupy narkotyków. W USA 40 proc. uzależnionych od heroiny i kokainy wymaga pomocy medycznej. Na całym świecie nadal zauważalny jest wzrost liczby osób uzależnionych od narkotyków i substancji psychotropowych. Największa tendencja wzrostowa obserwowana jest w przypadku przyjmowania przetworów konopi indyjskich, amfetamin stymulujących, a następnie kokainy i ecstasy. W Polsce ok. 3,4 proc. populacji powyżej 15. roku życia uzależniona jest od tetrahydrokannabinoli, 1,4 proc. – od amfetaminy stymulującej i po 0,2 proc. – od ecstasy i opiatów⁹⁸.

Zjawisko przyjmowania substancji narkotycznych i psychoaktywnych rozpowszechniło się w XX wieku. Obok znanych związków pochodzenia naturalnego przemysł farmaceutyczny i chemiczny wprowadziły w środowisko człowieka silnie działające substancje narkotyczne⁹⁹.

Brak pewnych dowodów na to, kiedy po raz pierwszy stosowanie narkotyków zaczęto postrzegać w kategorii problemu społecznego. Powszechnie wiadomo jednak, że zażywanie różnego rodzaju substancji znane jest co najmniej od pięciu tysięcy lat, niemniej wysoce prawdopodobna jest teza, że sięgano po nie już wcześniej. W literaturze przedmiotu zostało przyjęte, że społeczeństwo po raz pierwszy zwróciło uwagę na konsekwencje uzależnienia w okresie podboju tzw. Dzikiego Zachodu oraz wojen opiumowych w XIX wieku¹⁰⁰.

Jak podkreśla Stuart Walton, odurzenie jest powszechnie występującym zjawiskiem społecznym. Nigdzie w historii nie odnotowano przypadków w pełni uformowanych społeczeństw, które funkcjonowały bez używania psychoaktywnych substancji. Jedyny taki przykład znany antropologii, na który wskazuje literatura przedmiotu, to lud Inuitów za kręgiem polarnym, i to z tego względu, że zamieszkiwał tereny nienadające się do wyhodowania czegokolwiek. Anomalia ta jednak zniknęła, kiedy w miejsce to przybyli pierwsi europejscy odkrywcy i zapoznali Inuitów z alkoholem¹⁰¹.

⁹⁸ E. Florek, W. Piekoszewski, *Toksyczność substancji uzależniających* [w:] *Toksykologia współczesna*, red. W. Seńczuk, Warszawa 2017, s. 311.

⁹⁹ A. Nowacka, Z. Olszowy, M. Kapala, E. Anczyk, Ł. Miśkiewicz, *Narkotyki „sposobem” na życie*, „Medycyna Środowiskowa”, 2012, 13(4), s. 45.

¹⁰⁰ M. Jędrzejko, A. Kowalewska, *Narkomania – wybrane pojęcia i definicje* [w:] *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk, Warszawa 2009, s. 19.

¹⁰¹ S. Walton, *Odlot...*, *op.cit.*, s. 40.

Konkludując – podkreślić należy, że odurzenie spełniało w historii społeczeństw kilka funkcji: od integralnej części rytuału religijnego, mistycznego czy duchowego, przez czynnik integrujący grupę ludzi, wspomagacz wytrzymałości w okresach przymusu, czy rekreacyjne stosowanie w celach towarzyskich. W zamierzonych czasach stosowanie środków odurzających związane było ze sferą *sacrum*, jednak w epoce nowożytnej nastąpiła widoczna zmiana w płaszczyźnie stosowania tego typu substancji, które od tego czasu utożsamiane były ze sferą *profanum*. Wyeksponowane zostało wówczas ich wykorzystanie w rozwijającej się dynamicznie farmacji.

Istotne jest zwrócenie uwagi na problem nowych substancji psychoaktywnych jako na zagadnienie interdyscyplinarne stanowiące przedmiot rozważań przedstawicieli różnych obszarów nauki. Powyższe rozważania były konieczne choćby z tego powodu, by wskazać na powiązanie problematyki dopalaczy z historią stosowania różnego rodzaju środków odurzających i psychoaktywnych na przestrzeni wieków, co w pewnym zakresie wyjaśniać może etiologię tego zjawiska. Autorka wyraża bowiem przekonanie, że w celu opracowania skutecznego systemu przeciwdziałania zjawisku dopalaczy niezbędne jest poznanie jego przyczyn, o których z całą pewnością w pewnym zakresie wnioskować można dzięki analizie interdyscyplinarnej tego zjawiska. Tym większego znaczenia nabiera zatem przedstawienie analizowanego problemu nie tylko na tle historycznym, ale także uwzględniającym kontekst antropologiczny czy toksykologiczny stosowania tego typu substancji. Takie ujęcie stanowi punkt wyjścia dla wszelakich wnikliwych rozważań przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych w omawianym przedmiocie. Nie budzi przy tym wątpliwości, że głównym przedmiotem refleksji uczyniono kwestie związane z aspektami prawnymi, kryminalistycznymi i kryminologicznymi zjawiska dopalaczy.

3. Współczesne pojmowanie substancji psychoaktywnych, narkotyków, dopalaczy

Na określenie substancji przyjmowanych w celu odurzenia stosowano na przestrzeni lat różnorodne terminy¹⁰². Pojęciami, którymi najczęściej posługiwano się w literaturze specjalistycznej, były: narkotyk, substancja

¹⁰² S. Matyjek, „Dopalacze” – *nieprzewidywalne narkotyki. Problem społeczno-prawny*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna”, t. 7, 2018, nr 2/t. 8, 2019, nr 1, art. #10, s. 251–273 DOI: 10.14746/fped.2018.7.2.2019.8.1.10., s. 251–273.

psychoaktywna, środek odurzający, substancja psychotropowa czy używka. To określenia, którym przez wiele lat przypisywano podobne znaczenie i stosowano je wymiennie w języku potocznym. Konieczne jest zwrócenie uwagi, że traktowanie ich jako synonimy niewątpliwie jest błędem¹⁰³. Termin „narkotyk” wywodzi się z greckiego słowa *narcoticos*, co znaczy oszalałmający,¹⁰⁴ i posiada zastosowania zarówno prawne, jak i farmakologiczne. Najbardziej zwięzła definicja określa narkotyk jako substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, która przyjęta przez żywą istotę degeneruje jedną lub kilka czynności¹⁰⁵. We współczesnej nauce nazwę tę przypisuje się substancjom powodującym zniesienie bólu, euforię i oszołomienie, których częste stosowanie prowadzi do uzależnienia, tj. do narkomanii¹⁰⁶. Dawniej nazwa narkotyki odnosiła się do każdej substancji wywołującej sen, następnie używano jej na określenie środków uzależniających o działaniu depresyjnym na układ nerwowy, a w znaczeniu bardziej ścisłym – na określenie silnych narkotycznych leków przeciwbólowych, jak morfina i inne opioidy¹⁰⁷. Współcześnie podobny pogląd wyrażają Mariusz Jędrzejko i Piotr Jabłoński, podkreślając, że pojęcie narkotyku odnosi się zwykle do substancji otrzymywanych z maku lekarskiego lub jego sztucznie pozyskiwanych chemicznych odpowiedników. Takie rozumienie pojęcia narkotyk funkcjonowało również pierwotnie w medycynie europejskiej. W opinii wspomnianych autorów nieprecyzyjne posługiwanie się tym terminem i używanie go w znaczeniu „każdej nielegalnej substancji farmakologicznej używanej w celach innych niż medyczne, niezależnie od jej właściwości farmakologicznych i kierunku działania” prowadzi do nadużywania tego pojęcia, a nierzadko niezrozumienia¹⁰⁸. Rozszerzona interpretacja pojęcia

¹⁰³ Zob. szerzej: K. Marciniak, *Etymologia i charakterystyka narkotyków* [w:] K. Raczkowski (red.), *Narkotyki. Organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 136; Krajowe Biuro do spraw Przeciwdziałania Narkomanii, *Narkotyki*, <https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=112184>, *op.cit.*, dostęp: 20.04.2023.

¹⁰⁴ *Narkotyki*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/narkotyki;3945805.html>, dostęp: 11.03.2023. Zob.: W. Nawrocki, *Narkotyki zabezpieczane przez polską Policję*. Materiały dydaktyczne nr 214, Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, Zakład Służby Kryminalnej, Legionowo 2021.

¹⁰⁵ A. Latka, W. Gąsiorowski, *Narkotyki – podstawowe rodzaje i opis*, GUC, Warszawa 1993, s. 6; Z. Jaworski, *Narkotyki w służbie więziennej*, COSSW, Kalisz 2006, s. 3.

¹⁰⁶ M. Jędrzejko, P. Jabłoński, *Narkotyki i paranarkotyki. Perspektywa polska*, Warszawa 2011, s. 17.

¹⁰⁷ *Narkotyki*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/narkotyki;3945805.html>, *op.cit.*

¹⁰⁸ M. Jędrzejko, P. Jabłoński, *Narkotyki i paranarkotyki...*, *op.cit.*, s. 17.

narkotyk obejmuje swym znaczeniem substancje zmieniające psychikę i wywołujące negatywny wpływ na jednostki i społeczeństwo jest efektem rozprzestrzeniania się zjawiska odurzania¹⁰⁹. W *Encyklopedii PWN* (Państwowego Wydawnictwa Naukowego) narkotyki zostały zdefiniowane jako potoczna nazwa niektórych środków uzależniających, która to definicja obecnie stosowana jest w znaczeniu prawnym na określenie różnych substancji wywołujących rozmaite uzależnienia, np. kokainizm, morfinizm, lekomanię – nazywanych ogólnie narkomanią¹¹⁰.

W kontekście prawnym nazwa narkotyki odnosi się do wszystkich substancji wywołujących uzależnienie (opioidy, haszysz, środki psychostymulujące – takie jak kokaina, amfetamina i jej pochodne, środki halucynogenne, np. meskalina, LSD i in.), których produkcja i nielegalny handel są zwalczane przez prawo. Ze względu na potencjał uzależniający oraz następstwa medyczne i społeczne można rozróżnić narkotyki silniejsze, tzw. twarde (np. opioidy, kokaina, amfetamina), i łagodniejsze, tzw. miękkie (np. przetwory konopi, jak marihuana, haszysz). Podział ten ma wielu zwolenników, budzi jednak liczne kontrowersje i wątpliwości¹¹¹. W polskim systemie prawnym nie funkcjonuje definicja legalna narkotyku, a ustawodawca posługuje się takimi pojęciami jak substancja psychotropowa czy środek odurzający¹¹². O przynależności do danej kategorii świadczy umiejscowienie w odpowiednim wykazie (załącznik nr 1 i nr 2 do Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 27 stycznia 2022 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie wykazu substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych)¹¹³.

Literatura przedmiotu charakteryzuje środek odurzający jako każdą substancję, która obniża lub podwyższa pobudliwość ośrodkowego układu nerwowego, wywołuje przymus jej stałego przyjmowania, zależność fizyczną i psychiczną oraz powoduje szkodliwe następstwa dla zdrowia fizycznego i psychicznego. Natomiast środek psychotropowy jest stosowany do określenia substancji syntetycznych należących do leków lub substancji uzależniających¹¹⁴.

¹⁰⁹ Zob. szerzej: C. Ciekiera, *Ryzyko uzależnień*, Lublin 2001, s. 19.

¹¹⁰ *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/narkotyki;3945805.html>, dostęp: 12.11.2020.

¹¹¹ *Narkotyki*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/narkotyki;3945805.html>, *op.cit.*

¹¹² A. Barczykowska, *Między drug free a terapią substytucyjną – w poszukiwaniu skutecznego modelu pomocy osobom uzależnionym i współuzależnionym* [w:] E. Włodarczyk, I. Cytlak, *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych. Z teorii i praktyki pracy socjalnej*, Poznań 2011, s. 289.

¹¹³ Dz.U. 2022, poz. 274.

¹¹⁴ Zob. szerzej: K. Marciniak, *Etymologia...*, *op.cit.*, s. 136–137.

Ponadto funkcjonuje także pojęcie środka zastępczego i prekursora. Pierwsze pojęcie oznacza substancję w każdym stanie fizycznym, która jest trucizną lub środkiem szkodliwym i używana jest zamiast środków odurzających lub substancji psychotropowych w innych celach niż medyczne¹¹⁵. Prekursory natomiast to substancje pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, które mogą zostać przetworzone na środek odurzający i substancję psychoaktywną albo mogą służyć do ich wytworzenia. Prekursory są niezbędne do produkcji syntetycznych substancji psychotropowych, całkowicie pozyskiwanych ze środków chemicznych, np.: amfetaminy, metylenodioksymetamfetaminy (MDMA, ecstazy), dietyloamidu kwasu lizergowego (LSD), kwasu gamma-hydroksymasłowego (GHB, pigułka gwałtu), a także półsyntetycznych środków produkowanych po obróbce chemicznych produktów naturalnych z roślin (np. morfiny z soku opium, heroiny z morfiny w procesie acetylacji)¹¹⁶.

Pojęcie „substancja psychoaktywna” bywa używane zamiennie z określeniem „środek psychoaktywny”. Termin ten został wprowadzony do Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób w 1992 roku i oznacza substancję, która po przyjęciu wpływa na procesy umysłowe, takie jak np. poznawanie czy nastrój. Warto również podkreślić, że w definicji uzależnienia zaproponowanej przez Światową Organizację Zdrowia (WHO – *World Health Organisation*) słowo „lek” (ang. *drug*) było równoważnikiem pojęcia „substancja psychoaktywna”¹¹⁷. Jak podkreśla Krzysztof Zajączkowski, termin ten wywołał wiele nieporozumień. Wynikało to z faktu, że lek jest najczęściej kojarzony z procesem leczenia, a w przypadku używania środków psychoaktywnych w celu wprowadzenia się w stan odurzenia nie można mówić o procesie leczenia¹¹⁸. W piśmiennictwie substancje psychoaktywne określane są jako środki chemiczne, które poprzez swoje działanie na organizm człowieka powodują zmianę jego samopoczucia i zmieniony, zafałszowany odbiór otaczającej go rzeczywistości, ich przyjmowanie zaś wiąże się z możliwością uzależnienia się. Obecnie terminów tych używa się wymiennie z określeniem „narkotyki”, które oznacza związek chemiczny wpływający na pracę mózgu i procesy umysłowe, w tym na funkcje poznawcze, ocenne i nastrój¹¹⁹.

¹¹⁵ A. Barczykowska, *Między drug free...*, *op.cit.*, s. 289.

¹¹⁶ W. Janiszewski, *Prekursory narkotyków* [w:] M. Jędrzejko, W. Bożejewicz (red.), *Narkotyki i narkomania*, Warszawa 2007, s. 91–92.

¹¹⁷ M. Jędrzejko, A. Kowalewska, *Narkomania – wybrane pojęcia...*, *op.cit.*, s. 29.

¹¹⁸ K. Zajączkowski, *Uzależnienia od substancji psychoaktywnych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2003, s. 5–7.

¹¹⁹ B.T. Woronowicz, *Bez tajemnic o uzależnieniach i ich leczeniu*, Warszawa 2003, s. 163.

Analiza literatury przedmiotu wskazuje na wiele sposobów klasyfikacji substancji psychoaktywnych, jednak zdecydowaną większość z nich można zaszerzegać do jednej z poniżej wskazanych grup¹²⁰:

- syntetycznych kannabinoidów,
- kantynonów i ich pochodnych,
- fenetylaminy oraz jej pochodnych,
- tryptaminy i jej pochodnych,
- piperazyny oraz jej pochodnych,
- innych, które charakteryzują się znaczną różnorodnością zarówno pod względem rodzaju substancji, jak również wywoływanych przez nią efektów.

Na podstawie analizy regulacji prawnych funkcjonujących w wielu państwach Europy przytoczony wyżej podział można uznać za najczęściej stosowany. W Polsce obowiązuje podział substancji psychoaktywnych na trzy główne grupy. Pierwszą z nich tworzą: alkohol, opiaty, leki uspokajające i nasenne (działające głównie rozluźniająco, uspokajająco, nasennie). Do drugiej grupy zaliczyć można: kannabinole i inne substancje halucynogenne, lotne rozpuszczalniki (działające głównie euforycznie, powodujące omamy, urojenia). Do ostatniej natomiast kokainę, inne substancje stymulujące i nikotynę (działające pobudzająco, podwyższające nastrój)¹²¹.

W ostatnich latach, ze względu na coraz częstsze występowanie innych niż wymienione wyżej rodzaje środków, zaistniała konieczność zdefiniowania pojęcia nowych substancji psychoaktywnych, nierzadko potocznie nazywanych „dopalaczami”. Rozważania podjęte w tej części monografii mają pomóc w odpowiedzi na pytania:

- czy słusznie NSP nazywane są dopalaczami? Czy zasadne jest utożsamianie dopalaczy z NPS?
- czy współcześnie do dopalaczy zaliczyć można tylko NSP, czy także inne środki?

Już na wstępie poczynić należy uwagę, że starania w zakresie określenia, czym są NSP oraz „dopalacze” zostały podjęte przez przedstawicieli wielu środowisk, w tym rzecz jasna prawniczego, socjologicznego czy medycznego. Proponowane ujęcia analizowanego zjawiska różnią się od siebie, co starano się wykazać w niniejszej części monografii. Odmienność w postrzeganiu istoty wymienionych zjawisk jest zrozumiała, każde z wymienionych środowisk

¹²⁰ EMCDDA 2012.

¹²¹ Krajowe Biuro do spraw Przeciwdziałania Narkomanii, *Narkotyki*, https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=112184_op.cit.

koncentruje się bowiem na takim ujęciu problemu, jaki jest najbardziej użyteczny ze względu na prowadzone w omawianym zakresie działania. Nie ulega wątpliwości, że zdefiniowanie pojęcia „dopalacze” jest problematyczną kwestią i stanowi wyzwanie dla wielu podmiotów, które w obszarze swoich działań zajmują się tym zjawiskiem. Główny problem wynika z faktu, że nazwa „dopalacz” nie stanowi legalnej definicji, a jedynie nazwę potoczną. W literaturze przedmiotu nie brakuje przykładów na to, że środki, potocznie zwane dopalaczami, określane są mianem nowych substancji psychoaktywnych lub nowych narkotyków. W wielu państwach na określenie dopalaczy stosuje się popularne nazwy, do których w szczególności należy zaliczyć: *legal highs*, *designer drugs*, *party pills*, bądź w przypadku preparatów roślinnych *herbal high*. Najczęściej używane są jako substytut dla substancji zakazanych lub tak zwane „coś nowego” do spróbowania. Odkąd dopalacze, nazywane także parankotykami¹²², pojawiły się w sprzedaży, terminem tym zaczęto określać grupę nieobjętych kontrolą prawną substancji, które wykazują działanie pobudzające oraz stymulujące ośrodkowy układ nerwowy, działają relaksująco, rozluźniająco i poprawiają nastrój, ale mogą również wykazywać działanie halucynogenne oraz psychodeliczne¹²³. Z pojęciem „dopalaczy” koresponduje także sformułowany w latach 80. XX wieku termin „narkotyk autorski” (ang. *designer drugs*), który odnosi się do substancji psychoaktywnych nieobjętych regulacjami prawnymi i stworzonych w taki sposób, by naśladowały skutki narkotyków objętych kontrolą. Efekt ten otrzymuje się przez wprowadzenie nieznacznych zmian w strukturze chemicznej danej substancji. Nazwa „narkotyk autorski” sugeruje, że są one wytwarzane z prekursorów chemicznych w tajnych laboratoriach¹²⁴. Stanowią niejednorodną grupę wielu substancji lub ich mieszanek o działaniu psychoaktywnym pochodzenia zarówno naturalnego, jak i syntetycznego lub półsyntetycznego, których zażywanie ma na celu wywołanie określonych efektów, najczęściej zbliżonych do efektów

¹²² Pierwsze naukowe opracowania dotyczące problemu tzw. dopalaczy oraz ich wpływu na organizm człowieka przypadają na lata 70. XX wieku, J. Korczak, *Współczesne „dopalacze” – zjawisko i zagrożenia* [w:] *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk, Warszawa 2009, s. 267.

¹²³ K. Warecki, *Dopalacze*, Radom 2010, s. 5; Serwis Informacyjny „Narkomania” 2009, nr 1 (45), s. 3.

¹²⁴ „Stan problemu narkotykowego w Europie. Sprawozdanie roczne 2012”, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Luksemburg 2012, s. 102, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/973/TDAC12001PLC_.pdf. Zob. szerzej: A. Shulgin, A. Shulgin, *PiHKAL: A Chemical Love Story*, Transform Press, 1991; A. Shulgin, A. Shulgin, *TiHKAL: The Continuation*, Transform Press, 1997.

wywołanych przez określone narkotyki bądź efektów podobnych. Główne niebezpieczeństwo wynikające z ich stosowania związane jest z faktem, że znajdujące się w nich środki są mało albo w ogóle nieznane, co oznacza, że nie sposób jest określić poziomu ich toksyczności, a tym samym reakcji organizmu¹²⁵.

W myśl definicji opracowanej przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii¹²⁶ termin „dopalacze” stosuje się na określenie szerokiej kategorii niepodlegających kontroli psychoaktywnych związków chemicznych (o pochodzeniu chemicznym lub syntetycznym) lub zawierających je produktów, które są sprzedawane jako legalne alternatywy dla znanych narkotyków kontrolowanych przepisami prawa. Substancje te zazwyczaj sprzedawane były lub są przez Internet, w *smart shopach* lub sklepach z akcesoriami narkotykowymi¹²⁷.

Pomimo faktu, że termin „dopalacze” stosowany jest powszechnie, to pozostaje problematyczny. Dariusz Błachut i Bogdan Szukalski podkreślają, że medialne pojęcie „dopalacz”, które obejmuje szeroki katalog substancji i środków, jest reklamowane jako bezpieczna i legalna alternatywa dla szkodliwych oraz nielegalnych narkotyków, nie powinno być rozumiane tylko i wyłącznie jako syntetyczny stymulant, czynnik zwiększający w niefizjologiczny sposób wydolność organizmu¹²⁸. Mylne w opinii

¹²⁵ L. Kapka-Skrzypczak, M. Cyranka, P. Kupla, M. Skrzypczak, A. Wojtyła, *Dopalacze – stan aktualny i wytyczne na przyszłość*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu”, 2011, t. 17, nr 4, s. 206; M. Kidawa, *Dopalacze – przejściowa moda czy realne zagrożenie?*, Serwis Informacyjny „Narkomania” 2009, nr 1(45), s. 3.

¹²⁶ Jedna ze zdecentralizowanych agencji Unii Europejskiej. Celem istnienia EMCDDA jest zapewnianie UE i jej państwom członkowskim wiarygodnego obrazu zjawiska narkotyków i narkomanii w Europie oraz dostarczenie rzetelnych informacji naukowych wspierających dyskusję poświęconą narkotykom. Obecnie Centrum dostarcza decydentom dane potrzebne do przygotowywania odpowiednich rozwiązań legislacyjnych oraz strategii narkotykowych. Pomaga także fachowcom i specjalistom w tej dziedzinie na określenie najlepszych praktyk i nowych obszarów badań. EMCDDA, twój punkt informacji o narkotykach w Europie, <https://www.emcdda.europa.eu/about-PL>.

¹²⁷ *Dopalacze i nowe narkotyki – nieznany zabójca*, <https://uzaleznienie.com.pl/narkomania/rodzaje-narkotkow/dopalacze-i-nowe-narkotyki-nieznany-zabojca/>, dostęp: 20.04.2023. Zob. także: art. 3 Decyzji Rady 2005/387/WSiSW z dnia 10 maja 2005 r. w sprawie wymiany informacji, oceny ryzyka i kontroli nowych substancji psychoaktywnych, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 127/32 z 20.05.2005, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005D0387&from=PL>, dostęp: 20.04.2023.

¹²⁸ D. Błachut, B. Szukalski, *Dopalacze – właściwości chemiczne, skala zagrożeń i przeciwdziałanie rozpowszechnianiu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, 6/12, s. 111.

autorki niniejszej monografii rozumienie dopalaczy tylko i wyłącznie jako substancji stymulujących może wynikać z faktu, że najpopularniejszą grupę stanowią psychostymulanty, które naśladują działanie planowanych stymulantów, takich jak wspomniane amfetaminy, metamfetaminy, dimetoksymetametamfetaminy (MDMA, ecstasy) i kokainy oraz kannabinoidy. Ponadto w błąd może wprowadzać samo pojęcie „dopalacz”, które wywodzi się z lotnictwa, gdzie termin ten oznacza urządzenie stosowane w samolotach bojowych, rzadziej w cywilnych, w celu zwiększania ciągu silnika turbodrzutowego poprzez spalanie dodatkowego paliwa za turbiną¹²⁹. W rzeczywistości, stymulanty stanowią tylko jedną z grup substancji występujących w dopalaczach.

Niewątpliwie zakres pojęciowy nazwy „dopalacz” cechuje zróżnicowanie i brak jednolitego ujęcia. Jednak zdecydowana większość badaczy zjawiska zgodna jest co do tego, że dopalacze to szeroka, różnorodna i stale rozrastająca się grupa związków. Takie stanowisko reprezentują m.in. Ewelina Pierzyca, Rafał Skowronek i Czesław Chowaniec, w których opinii dopalacze to substancje, które mają między innymi silnie aktywować („dopalać”) ośrodkowy układ nerwowy (OUN) i które można podzielić m.in. na: związki o charakterze amfetaminopochodnym i eksta-zopochodnym; syntetyczne związki halucynogenne; związki o działaniu podobnym do marihuany; związki naśladujące działanie opioidów oraz pochodne benzodiazepiny; które nie znalazły zastosowania w medycynie (flubromazepam, etizolam, diklazepam)¹³⁰. Opierając się na efektach klinicznych dopalaczy, można również dokonać ich podziału na stymulanty (substancje pobudzające funkcje OUN), depresanty (substancje działające hamująco na OUN) oraz psychodeliki (substancje halucynogenne). Potwierdzeniem wcześniej wyrażonej opinii, że dopalacze to szeroka grupa substancji w niejednorodny sposób oddziałujących na organizm, jest definicja Jarosława Korczaka, zgodnie z którą dopalacze stanowią grupę różnych substancji o charakterze pobudzającym, wzmacniającym, halucynogennym bądź tłumiącym. W opinii tego autora pojęcie to można odnieść do każdej dostępnej legalnie na rynku substancji, której właściwości chemiczne pozwalają na dokonywanie zmian, modyfikacji psychicznych lub fizycznych możliwości organizmu. Występują w postaci proszków, soli,

¹²⁹ M. Kidawa: *Dopalacze*, „Terapia uzależnienia i współuzależnienia”, nr 4, Wydawca: Fundacja „Zdrowie – Trzeźwość”, Bełchatów 2009, s. 31–34.

¹³⁰ E. Pieprzyca, R. Skowronek, Cz. Chowaniec, *Problemy analityczne i interpretacyjne związane z diagnostyką zatruc „dopalaczami”*, „Prokuratura i Prawo”, 2018, nr 3, s. 116–117.

tabletek oraz mieszanek ziołowych¹³¹. W takim ujęciu można wskazać na następujące cechy dopalaczy: to substancje, których obrót i sprzedaż na rynku jest dozwolona, nie jest objęta ograniczeniami prawa; są zaprojektowane tak, aby wywołać określoną reakcję w organizmie biorcy; typ używanego dopalacza jest ściśle związany z jego właściwościami, wybór ma charakter kierunkowy, a nie przypadkowy; są powszechnie dostępne¹³².

Powyższe klasyfikacje i definicje celowo przedstawione przez autorkę pracy potwierdzają również inny problem zaznaczony we wstępie do rozważań, który dotyczy zmiany jakościowej wynikającej z ewolucji samego zjawiska, jakim są dopalacze. Wydaje się, że wskazane wyżej określenia dopalaczy opisują rzeczywistość w sposób prawidłowy, co nie znaczy, że są adekwatnie dostosowane do sytuacji prawnej funkcjonującej w Polsce. Definicje te pochodzą sprzed roku 2018, co oznacza, że powstały przed zmianą polskich regulacji prawnych, do której doszło w sierpniu tego roku. Wówczas na mocy wspomianej już ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii dokonano aktualizacji obowiązującej od 2015 roku legalnej definicji nowych substancji psychoaktywnych oraz wprowadzono penalizację za czyny, których przedmiot stanowią tego typu produkty. Zmiany wprowadzone na mocy nowych przepisów prawa wynikały z faktu, że zjawisko dopalaczy stawało się coraz większym problemem społecznym, za którym nie nadążały ówczesne rozwiązania prawne. Sytuacja ta wymusiła konieczność zintensyfikowania działań o charakterze zapobiegawczym. Na gruncie prawa polskiego obowiązująca obecnie definicja nowych substancji psychoaktywnych określona została na mocy Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej¹³³. Tym samym w art. 4, pkt 11a znowelizowanej Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii¹³⁴ ustawodawca zawarł definicję nowej substancji psychoaktywnej. Uznano za nią każdą substancję lub grupy substancji pochodzenia naturalnego lub syntetycznego w formie czystej lub w formie preparatu, działające na ośrodkowy układ nerwowy, inne niż substancja psychotropowa i środek odurzający. Kryterium zakwalifikowania

¹³¹ J. Korczak, *Fakty bez mitów*, Warszawa, s. 7, 11. Zob. także: E. Pieprzycza, R. Skowronek, Cz. Chowaniec, *Problemy analityczne i interpretacyjne związane z diagnostyką zatruć „dopalaczami”*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 3, s. 117.

¹³² J. Korczak, *Próba definicji i klasyfikacji dopalaczy* [w:] *Wokół dopalaczy*, red. M. Rewera, Warszawa 2014, s. 58.

¹³³ Dz.U. 2018, poz. 1490.

¹³⁴ Tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 2050 ze zm.

danej substancji do grupy NSP stanowi ponadto rekomendacja Zespołu do spraw oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych, który wskazuje, czy stwarza ona zagrożenia dla zdrowia lub zagrożenia społeczne porównywalne do zagrożeń stwarzanych przez substancję psychotropową lub środek odurzający, lub które naśladują działanie tych substancji. Wykaz nowych substancji psychoaktywnych określa minister właściwy do spraw zdrowia w drodze rozporządzenia. Problematyka ta zostanie poddana szerszej analizie w drugim rozdziale niniejszej monografii.

Definicja nowych substancji psychoaktywnych została w dużej mierze ukształtowana m.in. na podstawie implementacji do polskiego porządku prawnego przepisów zmienionej decyzji ramowej Rady 2004/757/WSiSW z 25.10.2004 r.¹³⁵, która ustanowiła regulacje prawne określające znamiona przestępstw oraz sankcje prawne w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami. Tym samym, zgodnie z obowiązującymi w UE przepisami prawa nowe substancje psychoaktywne zostały włączone do definicji narkotyku i oznaczają substancję w formie czystej lub w formie preparatu nieobjętą zakresem stosowania Jednolitej konwencji Narodów Zjednoczonych o środkach odurzających z 1961 r.¹³⁶, zmienionej protokołem z 1972 r., ani konwencji Narodów Zjednoczonych o substancjach psychotropowych z 1971 r.¹³⁷, lecz mogącą stwarzać zagrożenia dla zdrowia lub zagrożenia społeczne podobne do zagrożeń stwarzanych przez substancje objęte zakresem stosowania tych konwencji.

Zgodnie z wdrożonymi przez Polskę konwencjami większość stosowanych dotychczas substancji psychoaktywnych podlegała kontroli polegającej m.in. na dopuszczaniu do produkcji tylko środków stosowanych

¹³⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/2103 z dnia 15 listopada 2017 r. zmieniająca decyzję ramową Rady 2004/757/WSiSW w celu włączenia nowych substancji psychoaktywnych do definicji narkotyku i uchylająca decyzję Rady 2005/387/WSiSW (Dz. U. UE. L. z 2017 r. Nr 305, str. 12). [https://sip.lex.pl/#/act/68983280?unitId=art\(1\)pkt\(1\)lit\(b\)&cm=DOCUMENT](https://sip.lex.pl/#/act/68983280?unitId=art(1)pkt(1)lit(b)&cm=DOCUMENT), dostęp: 28.01.2022; Decyzja Ramowa Rady 2004/757/WSiSW z dnia 25 października 2004 r. ustanawiająca minimalne przepisy określające znamiona przestępstw i kar w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami (Dz. U. UE. L. z 2004 r. Nr 335, s. 8 z późn. zm.), [https://sip.lex.pl/#/act/67470310?unitId=art\(1\)pkt\(4\)&cm=DOCUMENT](https://sip.lex.pl/#/act/67470310?unitId=art(1)pkt(4)&cm=DOCUMENT) (dostęp: 28.01.2022)

¹³⁶ Jednolita konwencja o środkach odurzających z 1961 r., sporządzona w Nowym Jorku dnia 30 marca 1961 r. (Dz.U. z 1966 r. nr 45, poz. 277 z późn. zm.). <https://sip.lex.pl/#/act/16786857/19256/jednolita-konwencja-o-srodkach-odurzajacych-z-1961-r-nowy-jork-1961-03-30?keyword=jednolita%20konwencja%20narod%C3%B3w%20zjednoczonych%20o%20C5%9Brodkach%20odurzaj%C4%85cych&cm=STOP>, dostęp: 12.02.2022.

¹³⁷ Dz.U. z 1976 r., nr 31, poz. 180.

w lecznictwie, nadzorze nad ich obrotem oraz na zakazie przewożenia przez granicę (nie dotyczy to kofeiny, tytoniu i alkoholu)¹³⁸. Oznacza to, że nowe substancje psychoaktywne – w przeciwieństwie do substancji psychoaktywnych takich jak kokaina lub amfetamina – nie są objęte środkami kontroli na mocy konwencji Narodów Zjednoczonych o środkach odurzających. Szczegółowa analiza prawna w tym zakresie stanowi przedmiot rozważań dalszej części pracy.

Jednym z popularniejszych podziałów dopalaczy jest ich klasyfikacja na:

- dopalacze pochodzenia naturalnego,
- dopalacze pochodzenia syntetycznego.

Dopalacze naturalne, często nazywane *herbal highs*, czyli susze i kadzidelka. Głównymi składnikami dopalaczy pochodzenia naturalnego są substancje ziołowe, mieszanki ziołowe, ziołowe psychodeliki i stymulanty na bazie ziół i roślin. Przykładami składników dopalaczy naturalnych są:

- muchomor sromotnikowy,
- zielone fragmenty związków organicznych występujących w roślinach,
- szalwia wieszcza,
- kratom,
- wilcze jagody.

Dopalacze syntetyczne to produkty, które zostały otrzymane ze związków chemicznych (wytworzone w laboratorium). To tzw. *party pills*, zaliczane są tu zarówno tabletki zawierające związki pochodzenia naturalnego uzyskiwane z roślin, jak i zawierające substancje syntetyczne lub półsyntetyczne. Przykładami składników dopalaczy syntetycznych są:

- sole do kąpieli,
- detergenty,
- nawozy do roślin,
- pochłaniacze wilgoci¹³⁹.

Stosując jako kryterium podziału dominujący profil działania psychoaktywnego, NPS można podzielić na cztery grupy:

1. związki psychostymulujące naśladujące działanie amfetaminy, kokainy czy ecstasy (pochodne katynonu, piperazyny, aminoindanu, pipradolu, dimetoksyamfetaminy);
2. związki naśladujące działanie marihuany (syntetyczne kanabinomimetyki);

¹³⁸ B.T. Woronowicz *Bez tajemnic: o uzależnieniach i ich leczeniu*, Warszawa 2003, Instytut Psychiatrii i Neurologii, ISBN 83-85705-55-4, s. 163.

¹³⁹ Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna we Wrześni, *Dopalacze/nowe narkotyki*, <https://www.gov.pl/web/psse-wrzesnia/dopalacze--nowe-narkotyki>, dostęp: 1.03.2023.

3. związki psychodysleptyczne – naturalne (np. salwinoryna A, N,N-dimetylotryptamina, leunoryna i amid kwasu lizergowego) i syntetyczne (np. metoksetamina i pochodne fenyloetyloaminy – tzw. związki 2C, NBOMe i FLY);
4. syntetyczne opioidy naśladujące działanie morfiny i heroiny¹⁴⁰.

Według innej klasyfikacji NSP popularne *legal highs* dzieli się na trzy następujące grupy: stymulanty, depresanty oraz halucynogeny. Mogą one występować w różnych postaciach, np. w formie tabletek, mieszanek ziołowych, proszków, czy kryształków, zaś ich skład tworzą zarówno składniki naturalne występujące w przyrodzie, jak również substancje syntetyczne oraz półsyntetyczne¹⁴¹. Jeszcze inny podział nowych substancji psychoaktywnych kataloguje je w trzech grupach. Pierwszą z nich stanowią te o charakterze naturalnym (tzw. *spice*), drugą grupę stanowią substancje takie jak *party pills*, zawierające mieszanki różnych grup związków działających psychoaktywnie, trzecią są substancje syntetyczne w postaci związków zawierających – w przeciwieństwie do grupy drugiej – tylko jedną substancję psychoaktywną¹⁴².

Bardziej szczegółową klasyfikację nowych substancji psychoaktywnych zaproponował Polski Narodowy Instytut Leków, a dokładniej Narodowe Laboratorium Kontroli Produktów Leczniczych Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych. Opierając się na efektach klinicznych, jakie wywołują nowe substancje psychoaktywne, dokonano ich kategoryzacji na cztery następujących grupy:

1. stymulanty – substancje psychostymulujące – pobudzające OUN, należą do nich fenyloetyloaminy i katynony;
2. depresanty – substancje działające opóźniająco na OUN, np. opioidy, pochodne benzodiazepiny, alkohol;
3. psychodeliki – środki psychodysleptyczne – substancje wywołujące zaburzenia w OUN¹⁴³;

¹⁴⁰ B. Lubecka, M. Lubecki, R. Pudło, „Dopalacze” – co wiemy o nowych substancjach psychoaktywnych?, „Psychiatria”, 2018, nr 2, s. 102.

¹⁴¹ K. McElrath, Ch. O'Neill, *Experiences with mephedrone pre- and post-legislative controls: Perceptions of safety and sources of supply*, „International Journal of Drug Policy” (2011), doi:10.1016/j.drugpo.2010.11.001.

¹⁴² A. Chmielowska-Marmucka, N. Śmierciak, *Wpływ dopalaczy i innych substancji psychoaktywnych na funkcjonowanie ludzkiego organizmu. Medyczno-psychologiczne i prawne aspekty. Oblicza przestępczości – wyzwania psychologii sądowej*, red. P. Piotrowski, T. Búgelová, P. Wicher, Nowy Sącz 2015, s. 179.

¹⁴³ Do tej grupy NPS zakwalifikowano następujące podgrupy substancji: a. pochodne trypaminy; b. psychodeliczne amfetaminy; c. dysocjanty; d. delirianty; e. pochodne meksaliny; f. lizergamidy; *Nowe substancje psychoaktywne..., op.cit.*

4. kannabinoidy – grupa związków, których działanie łączy efekty stymulujące, depresyjne oraz psychodeliczne (zależnie od dawki)¹⁴⁴.

Podobny podział zaproponowała Jolanta Barbara Zawilska, która na podstawie spektrum działania NSP na procesy poznawcze, nastrój i zachowanie dzieli je na cztery podstawowe kategorie: stymulanty typu amfetaminy i ecstazy; syntetyczne kannabinoidy; związki halucynogenne/dysocjacyjne; związki opioidowe. Autorka podkreśla tym samym, że w praktyce może być również wykorzystana kombinacja tych działań ze względu na zaprojektowaną strukturę chemiczną¹⁴⁵. Podziału tego nie należy traktować rygorystycznie, gdyż w obrębie każdej grupy można dokonać dalszego podziału, chociażby ze względu na profil psychoaktywny narkotyku – halucynogeny, stymulujący czy działający depresyjnie na ośrodkowy układ nerwowy. Oczywiście istnieje także możliwość, że dwie substancje z dwóch grup, pomimo różnic w budowie chemicznej oraz źródła pochodzenia (naturalne lub synteza), charakteryzują się podobnym działaniem na organizm człowieka.

4. Propozycje rozstrzygnięć terminologicznych w odniesieniu do dopalaczy

Przedstawione powyżej rozważania pozwalają na sformułowanie dwóch wstępnych wniosków:

- po pierwsze: dopalacze to wbrew nazwie szersza niż stymulanty grupa substancji psychoaktywnych,
- po drugie: zasadna jest przytaczana w literaturze przedmiotu przez wielu autorów teza, zgodnie z którą dopalacze stanowią potoczną nazwę substancji, które w regulacjach prawnych mogą być określane mianem nowych substancji psychoaktywnych.

Na tym nie można jednak zaprzestać rozważań na gruncie teoretycznym w zakresie kwestii definicyjnych związanych z określeniem zjawiska dopalaczy. Za punkt wyjścia do dalszych dociekań w kwestii definiowania substancji potocznie nazywanych dopalaczami przyjęto założenie, jakie prezentuje Anna Piaczyńska, w której opinii dopalacze „w języku prawniczym

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ Zob. szerzej: J.B. Zawilska, „*Legal Highs*” an Emerging Epidemic of Novel Psychoactive Substances, „International Review of Neurobiology”, 2015, 120, s. 273–279, doi: 10.1016/bs.irn.2015.02.009.

określane są jako środek zastępczy lub nowa substancja psychoaktywna¹⁴⁶. Zgodność z tą opinią prezentuje także Piotr Józwiak¹⁴⁷. Zbieżne zdanie zostało również zaprezentowane w publikacjach Najwyższej Izby Kontroli, która dopalacze określa mianem nowych narkotyków, na które składają się dwie wyżej wymienione grupy substancji, tj. nowe substancje psychoaktywne i środki zastępcze¹⁴⁸.

Uwzględniając powyższe rozważania, proponuje się, aby od dnia, w którym zaczęły obowiązywać nowe regulacje prawne wprowadzające penalizację/kryminalizację nowych substancji psychoaktywnych, tj. od 21 sierpnia 2018 roku, popularna czy wręcz medialna nazwa „dopalacze” była stosowana w obecnej rzeczywistości prawnej na określenie dwóch podstawowych grup produktów (lub substancji):

1. pierwszą z nich stanowią produkty, które w swoim składzie zawierają co najmniej jedną nową substancję psychoaktywną, określoną w wykazie ministra zdrowia w formie rozporządzenia na podstawie delegacji ustawowej wyrażonej w art. 44f pkt 3 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁴⁹. W tym wypadku określenie „dopalacze” można także odnieść do każdej pojedynczej nowej substancji psychoaktywnej poddanej kontroli prawnej na podstawie wyżej wymienionego wykazu. Autorka utożsamia to znaczenie z potocznym określeniem tzw. nowych narkotyków;
2. drugą grupę dopalaczy stanowią środki zastępcze¹⁵⁰, czyli zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu narkomanii produkt zawierający substancję

¹⁴⁶ A. Piaczyńska, *Odpowiedzialność karna za posiadanie nowych substancji psychoaktywnych*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 1, s. 98–120. <https://sip.lex.pl/#/publication/151347484/piaczynska-anna-odpowiedzialnosc-karna-za-posiadanie-nowych-substancji-psychoaktywnych?cm=URELATIONS>, dostęp: 28. 01.2022. Teoretycznie mianem dopalaczy można także określać te środki i substancje, które wypełniają ustawowe znamiona definicji owej substancji lub środka zastępczego, a które obecnie nie funkcjonują w przestrzeni społecznej, ale potencjalnie mogą zostać wytworzone i wprowadzone do obiegu.

¹⁴⁷ Zob. szerzej: *Prawne problemy zwalczania tzw. dopalaczy przez jednostki samorządu terytorialnego (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2019, s. 7–8, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2020/01/IWS_J%C3%B3%C5%BA-wiak-P._Prawne-problemy-zwalczania-tzw.-dopalaczy.pdf.

¹⁴⁸ Zob. szerzej: NIK o przeciwdziałaniu dostępności nowych narkotyków (wcześniej zwanych dopalaczami), <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/przeciwdzialanie-dostepnosc-nowych-narkotykow-dopalaczy.html>, dostęp: 1.03.2023.

¹⁴⁹ Tekst jedn. Dz. U. 2020, poz. 2050 ze zm.

¹⁵⁰ M. Nawrocki, *Zwalczanie tak zwanych dopalaczy normami prawa karnego w Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Acta Iuris Stetinensis” 2(22), s. 60, DOI:10.18276/ais.2018.22-05.

o działaniu na ośrodkowy układ nerwowy, który może być użyty w takich samych celach jak środek odurzający, substancja psychotropowa lub nowa substancja psychoaktywna, za których wytwarzanie lub wprowadzenie do obrotu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej grozi administracyjna kara pieniężna od 20 tys. do 1 mln zł. Postępowanie w takim wypadku prowadzi Państwowa Inspekcja Sanitarna. W związku z tym nie można wykluczyć sytuacji, w której środek zastępczy w przyszłości może zostać objęty wykazem ministra zdrowia i zakwalifikowany jako nowa substancja psychoaktywna;

3. przez trzecią i zarazem najobszerniejszą obecnie grupę dopalaczy rozumieć należy nowe substancje psychoaktywne, o których mowa jest w przepisach zmienionej decyzji ramowej Rady 2004/757/WSiSW z 25 października 2004 roku¹⁵¹, zgodnie z którymi nowe substancje psychoaktywne oznaczają substancję w formie czystej lub w formie preparatu nieobjętą zakresem stosowania jednolitej konwencji Narodów Zjednoczonych o środkach odurzających z 1961 roku ani też konwencji Narodów Zjednoczonych o substancjach psychotropowych z 1971 roku i mogącą stwarzać zagrożenia dla zdrowia lub zagrożenia społeczne podobne do zagrożeń generowanych przez substancje objęte zakresem stosowania tych konwencji¹⁵². W związku z faktem, iż są to substancje zgłaszane przez poszczególne kraje członkowskie Unii Europejskiej w ramach Systemu Wczesnego Ostrzegania, ich lista jest w pewnym zakresie zbieżna z listą substancji objętych wykazem zgodnie z załącznikiem nr 3 do rozporządzenia ministra zdrowia z 20 kwietnia 2023 roku. Uwzględniając kwestie proceduralne, w tym sposób kwalifikowania danego środka jako NPS, sformułować można wniosek, że dwie wskazane wyżej propozycje definicji dopalaczy i substancji odnotowywanych w ich składzie mogą zaliczać się do zbioru NPS skatalogowanego przez instytucje Unii Europejskiej i tym samym być zbieżne z definicją NPS funkcjonującą w UE.

¹⁵¹ Decyzja Ramowa Rady 2004/757/WSiSW z dnia 25 października 2004 r. ustanawiająca minimalne przepisy określające znamiona przestępstw i kar w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami (Dz. U. UE. L. z 2004 r. Nr 335, s. 8 z późn. zm.). <https://sip.lex.pl/#/act/67470310>; dostęp: 20.10.2020.

¹⁵² Definicja dodana przez art. 1 pkt 1 lit. b dyrektywy nr (UE) 2017/2103 z dnia 15 listopada 2017 r., Dz. U. UE. L. 2017.305.1 zmieniającej m.in. decyzję ramową z dniem 22 listopada 2017. Obowiązująca w polskim porządku prawnym definicja nowych substancji psychoaktywnych została w dużej mierze ukształtowana m.in. na podstawie implementacji powyższej definicji do polskiego porządku prawnego.

Biorąc pod uwagę powyższe, zaproponować można definicję dopalaczy, zgodnie z którą dopalaczem jest każda nowa substancja psychoaktywna lub grupa tych substancji w formie czystej lub w formie preparatu, a także środek zastępczy, które wywierają wpływ na ośrodkowy układ nerwowy, naśladując działanie środków odurzających i substancji psychotropowych, stwarzając zagrożenie dla zdrowia lub zagrożenia społeczne porównywalne do zagrożeń stwarzanych przez substancję psychotropową lub środek odurzający.

W celu uwzględnienia i oznaczenia wskazanych różnic w definicjach zasadne byłoby posługiwanie się definicją „dopalaczy” sensu *stricto* oraz sensu *largo*. Wówczas definicja dopalaczy sensu *stricto* równoznaczna byłaby z ich określeniem zaproponowanym w pierwszym z powyższych punktów. Natomiast definicja sensu *largo* określałaby dopalacze jako szerszy zbiór produktów i substancji, który obejmowałby swym znaczeniem wszystkie wyższej wymienione grupy. Definicje te musiałyby jednak być stosowane z wysokim poziomem precyzyjności, bowiem posługiwanie się nimi oznaczałoby konieczność posiadania szczegółowej wiedzy na temat substancji, która wchodzi w skład danego dopalacza.

Autorka proponuje także wprowadzenie nazwy tzw. przestępczości dopalaczowej jako potoczne określenie przestępstw, które skatalogowane zostały w przepisach karnych ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii i których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, tj. substancje objęte wykazem stanowiącym załącznik nr 3 do rozporządzenia ministra zdrowia w sprawie wykazu substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych.

Waldemar Krawczyk, biegły sądowy w zakresie badań narkotyków i alkoholi, podkreśla natomiast, że określenie „dopalacze” nie powinno być stosowane od 2018 roku, po nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, kiedy zdefiniowano nowe substancje psychoaktywne, dla których regulacje prawne są analogiczne do regulacji dotyczących klasycznych narkotyków. Nie można więc w opinii przywołanego autora mówić teraz o „przestępstwach dopalaczowych”¹⁵³. Niewątpliwie wielość interpretacji pojęcia „dopalacz” determinowana jest brakiem jego legalnej definicji, co

¹⁵³ Informacje uzyskane na podstawie wywiadu przeprowadzonego w 2023 roku z Waldemarem Krawczykiem, dr. nauk chemicznych, wykładowcą Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, byłym dyrektorem Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji – Instytutu Badawczego (2013–2016), przewodniczącym Horyzontalnej Grupy ds. Narkotyków Rady Unii Europejskiej w trakcie polskiej prezydencji UE (2011), wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.

najpewniej powoduje narastanie problemów związanych z precyzyjnym posługiwaniem się nim. Autorka nie wyklucza, że za pewien czas termin „dopalacz” przestanie funkcjonować w przestrzeni społecznej, a w kanonie pojęć skrupulatnie ugruntowane zostaną terminy „nowe substancje psychoaktywne” oraz „środki zastępcze”. Byłaby to sytuacja wręcz pożądana i odzwierciedlająca nomenklaturę zawartą w przepisach prawa, aczkolwiek obecnie niemożliwa, chociażby ze względu na fakt występowania w społeczeństwie, w tym także utrwalenie m.in. w mediach terminu „dopalacz”. Uwzględniając to, za zasadne uznano posługiwanie się określeniem „dopalacz” także, a nawet przede wszystkim w odniesieniu do nowych substancji psychoaktywnych. Analogicznie bowiem w stosunku do legalnej definicji środków odurzających czy substancji psychotropowych stosowane jest popularne pojęcie narkotyk.

Poza nowymi substancjami psychoaktywnymi, skatalogowanymi w załączniku nr 3 do rozporządzenia ministra zdrowia, przedmiot rozważań niniejszego opracowania stanowią nowe substancje psychoaktywne, rozumiane zgodnie ze wspomnianą Decyzją Ramową. Jest o nich mowa m.in. w przypadku substancji monitorowanych przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Systemu Wczesnego Ostrzegania oraz dotyczy liczby ich identyfikacji w poszczególnych analizowanych latach. Nie oznacza to jednak, że w pracy pominięta została całkowicie kwestia środków zastępczych. W sytuacjach kiedy było to konieczne, problematyka tego typu środków została zaprezentowana jako konieczne uzupełnienia problematyki nowych substancji psychoaktywnych i jest o niej mowa jedynie w uzasadnionych i wymaganych przypadkach, w tym w szczególności w przypadku tzw. dualizmu w kontroli substancji psychoaktywnych wyrażającego się w stosowaniu prawa administracyjnego i karnego.

5. Dopalcze jako zjawisko społeczne i kryminologiczne

Odwołując się ponownie do opinii Tadeusza Hanauska i Wiesławy Hanausek, uznać należy, że zjawisko stosowania narkotyków stało się zagadnieniem ogólnospołecznym, które występuje coraz częściej we współczesnych cywilizowanych społeczeństwach i rozpatrywane jest w różnych aspektach. Autorzy nie mieli wątpliwości, że jest to problem współczesnego człowieka „...którego narkotyk pozornie i tylko chwilowo odrywa od rzeczywistości, by następnie utrudnić mu sprostanie wymaganiom, jakie człowiek sam przed

sobą postawił¹⁵⁴. Problematyka ta może być analizowana z perspektywy wielu dyscyplin naukowych, takich jak: psychiatria, toksykologia, farmakologia, socjologia czy chemia. Nader istotny jest także aspekt prawny, kryminologiczny i kryminalistyczny¹⁵⁵. Opinia ta, chociaż wyrażona przez wspomnianych uczonych w drugiej połowie lat 70. XX wieku, nie straciła na aktualności, a fenomen zjawiska, jakim są dopalacze, w tym nowe substancje psychoaktywne, stanowi jej potwierdzenie.

W doktrynie wskazać można wiele teorii próbujących wyjaśnić przyczyny stosowania substancji psychoaktywnych. Ich autorzy lokują źródła rozwoju problemu narkotykowego zarówno w czynnikach społecznych, behawioralnych, psychicznych, jak również we wzorcach kulturowych¹⁵⁶. Każdy z wymienionych aspektów wnosi swój udział w całościową naukową wiedzę¹⁵⁷ dotyczącą zjawiska dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych. Jednak na pytania dotyczące jego przyczyn, jak również przejawów występowania, najwięcej informacji dostarcza analiza kryminologiczna, w tym w szczególności etiologia oraz symptomatologia czy fenomenologia.

Problematyka substancji psychoaktywnych i środków odurzających zajmuje ważne miejsce wśród zagadnień stanowiących przedmiot badań kryminologii jako nauki. Dostarcza ona kompleksowej wiedzy na temat przestępstw i warunków, w jakich zostały popełnione, przestępcy oraz motywów towarzyszących dokonaniu danego czynu, a także problematyki ofiar przestępstw. Istotnym zagadnieniem, które podnoszą przedstawiciele kryminologii, jest także przeciwdziałanie przestępczości, z uwzględnieniem różnych form i mechanizmów służących zapobieganiu temu zjawisku i jego zwalczaniu, w tym odpowiedniego rodzaju sankcji prawnych¹⁵⁸. Brak skutecznych form zwalczania bezprawia stanowił jedną z przesłanek powstania kryminologii w XIX wieku, tj. w czasie, kiedy zjawisko przestępczości zwiększało swoją skalę i dynamikę. W okresie tym następował ponadto znaczący rozwój nauk

¹⁵⁴ T. Hanausek, W. Hanausek, *Narkomania. Studium kryminologiczno-kryminalistyczne*, Warszawa 1976, s. 3.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ M. Jędrzejko, A. Kowalewska, *Narkomania – wybrane pojęcia...*, *op.cit.*, s. 19.

¹⁵⁷ Warto wskazać, iż wiedza naukowa stanowi efekt zastosowania pewnej określonej metody naukowej w celu wyjaśnienia zjawisk, J. Strużyńska, I. Marzec, *Prawdziwość wiedzy naukowej i pseudonauka w percepcji studentów*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów”, nr 61(3), lipiec–wrzesień 2021, s. 50.

¹⁵⁸ Por.: L. Tyszkiewicz, *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*, Katowice 1994, s. 28; B. Hołyst, *Kryminologia*, *op.cit.*, Warszawa, 2016, s. 51; J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, 2004, s. 17;

przyrodniczych, medycznych i humanistycznych, które to okoliczności były właściwe dla powstania i rozwoju wielu nowych dyscyplin, także społecznych. Przekłada się to w bezpośredni sposób na kryminologię, którą w takim ujęciu można nazwać interdyscyplinarną – w badaniu zjawisk o charakterze społecznym, do których niewątpliwie zalicza się kwestię produktów nazywanych dopalaczami, korzysta bowiem ze zdobyczy wyżej wymienionych nauk¹⁵⁹. Tematykę tę starano się także zaprezentować w niniejszym opracowaniu. Warto zauważyć, że analiza wskazanej problematyki z perspektywy kryminologii umożliwia równoczesne ukazanie fenomenu dopalaczy jako szerzej rozumianego zjawiska społecznego.

Niewątpliwie największe związki łączą kryminologię z kryminalistyką¹⁶⁰, przy czym kryminologia w ogólnym rozumieniu jest nauką o zjawiskach, tj. przestępstwach i innych negatywnych zdarzeniach występujących w społeczeństwie, a kryminalistyka to nauka, która wypracowuje sposoby, metody i techniki zwalczania przestępstw oraz innych zjawisk ujemnych społecznie, w tym wykazujących dużą nośność kryminogenną¹⁶¹. Badania podjęte na potrzeby niniejszej monografii stanowią potwierdzenie tej tezy.

¹⁵⁹ Por.: W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, *Zagadnienia podstawowe kryminologii jako nauki* [w:] E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Glińska, E. Jurgielewicz-Delegacz, *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2019, s. 23–24.

¹⁶⁰ Wskazuje na to m.in. Hans Gross. Dokonana przez tego austriackiego prawnika i jednego z pionierów kryminalistyki systematyka nauk umiejscawia kryminalistykę jako naukę o prowadzeniu śledztwa i zjawiskach przestępczości w fenomenologii kryminalnej, która obok antropologii kryminalnej oraz socjologii kryminalnej tworzy trzeci dział kryminologii. Jak podkreślał H. Gross, zarówno kryminologia, jak również wszystkie wymienione przez niego w jej ramach nauki, które z czasem będą rozwijać się samodzielnie, wspomagają szeroko rozumiane prawo karne, H. Gross, *Podręcznik dla sędziego śledczego jako system kryminalistyki*, opracowanie i przekład J. Kasprzak, Warszawa 2021, s. 45–46.

¹⁶¹ Również Tadeusz Hanausek, pisząc o kryminologii, podkreślał jej związek z kryminalistyką, wskazując tym samym na trzy działy kryminologii, które mają bardzo istotne znaczenie w kryminalistyce. Pierwszym z nich jest etiologia przestępczości i zjawisk ze sfery patologii życia społecznego, a więc nauka o przyczynach i uwarunkowaniach jakiegoś zjawiska czy grupy zjawisk. Kolejny to symptomatologia, czyli nauka zajmująca się zewnętrznymi przejawami zjawisk będących przedmiotem jej zainteresowania. Ostatni to wiktymologia jako nauka o ofierze przestępstwa i jej roli w genezie przestępstwa; T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Zakamycze, Kraków, 2005, s. 24, T. Hanausek, *Kryminalistyka. Poradnik detektywa*, Katowice 1993, s. 14; zob. także: Ł. Wojciechowski, *Kryminologiczne aspekty wybranych form przestępczości gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe WSEI”, seria „Administracja” 2017, nr, 1 (7), s. 100; A. Mielniczuk, *Czy nauki prawne mogą być wzorem dla*

Współczesne badania nad dopalaczami wskazują na potrzebę diagnozy tego zjawiska w ujęciu kryminologicznym, w tym zarówno w kontekście etiologii, symptomatologii, jak również profilaktyki kryminologicznej. Najtrudniejszym wyzwaniem, wobec którego stają badacze zjawiska, jest skonstruowanie skutecznych mechanizmów prawnych ukierunkowanych na zapobieganie zjawisku dopalaczy jako negatywnemu zjawisku społecznemu. Warunkiem *sine qua non* w wypracowaniu efektywnych rozwiązań w tym zakresie jest przede wszystkim określenie realnych przyczyn występowania zjawiska, jak również jego skali oraz skutków. Każdy z tych czynników tworzy społeczne tło problemu. Uwzględniając dorobek kryminologii, można postawić tezę, że na charakter danego zjawiska wpływa wiele czynników, które można podzielić na te o charakterze: psychologicznym, biologicznym, ekonomicznym, społecznym i mieszanym¹⁶². Analiza problematyki dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych, pozwala stwierdzić, że powyższa teoria znajduje wyraźne odniesienie także i do tego zjawiska, bowiem na rozwój jego skali wpływ wywierają takie czynniki jak: środowisko i wzorce społeczne, czynnik kulturowy, ekonomiczny, geograficzny, model rozwiązań prawnych, skala zjawisk innych patologii, etap rozwoju emocjonalnego czy dostępność tego typu środków.

Podsumowując powyższe rozważania, przywołać należy opinię Mariusza Jędrzejko, który wskazuje narkomanię jako problem o charakterze prawnym, społecznym i zdrowotnym. W aspekcie prawnym (kryminologiczno-kryminalistycznym) zwraca uwagę na przestępczość narkotykową, związek z innymi formami przestępczości oraz penalizację czynów dokonanych przez ich sprawców. Narkomania w ujęciu społecznym przejawia się m.in. w utracie zdolności do życia społecznego, rozpadzie rodziny, współuzależnieniu, wpływie na rozwój innych patologii, jak również utracie zdolności zawodowych. Wątek zdrowotny to przede wszystkim rozbudowa placówek leczenia osób uzależnionych, wpływ na rozwój innych chorób czy wysokie koszty leczenia¹⁶³. Powyższe spostrzeżenia wyrażone przez wspomnianego

psychologii, „Psychological Journal”, 20, 1, 2014, 40, DOI: 10.14691/ CPPJ.20.1.39. Zob. szerzej: L. Tyszkiewicz, *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1992, s. 111–113.

¹⁶² Por.: B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2016, s. 45–51.

¹⁶³ M. Jędrzejko, *Czy istnieje potrzeba mówienia i pisania o narkomanii* [w:] *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk, Warszawa 2009, s. 16; M. Jędrzejko, P. Jabłoński, *Narkotyki i środki zastępcze (Zjawisko, zagrożenia, profilaktyka)*, Warszawa, Dąbrowa Górnicza 2012, s. 10.

wyżej autora można analogicznie odnieść do zjawiska dopalaczy, w tym w szczególności do nowych substancji psychoaktywnych. Występowanie dopalaczy w społeczeństwach różnych państw we wszystkich częściach świata z uwzględnieniem skutków, jakie związane są z ich stosowaniem, niewątpliwie determinuje nadanie temu zjawisku charakteru społecznego. Równocześnie należy wskazać na jego wielowymiarowość, a tym samym wielość problemów, którym przeciwdziałanie ma służyć społeczeństwu. Wobec powyższego wnioskować można, że problematyka dopalaczy jako jednego z rodzajów nowych substancji psychoaktywnych wzbudza zainteresowanie badawcze na gruncie wielu dyscyplin naukowych, wśród których można wymienić: prawo oraz korespondujące z nim kryminologię i kryminalistykę, socjologię, psychologię, psychiatrię, medycynę. Zjawisko dopalaczy stało się tym samym jednym z najważniejszych problemów o charakterze społecznym na przestrzeni ostatnich dwóch dekad. Pomimo wielu inicjatyw mających na celu jego wyeliminowanie nadal pozostaje aktualnym zagadnieniem w wielu państwach, zaś jego negatywne skutki zauważalne są w każdej ze sfer życia społecznego. Zainteresowanie tą problematyką wśród przedstawicieli tak wielu dyscyplin naukowych wynika głównie ze skali problemu, jak również negatywnych skutków zażywania dopalaczy¹⁶⁴. Istotne w perspektywie analizowanego zjawiska wydaje się ponadto pytanie o przyczyny popularności tego typu substancji psychoaktywnych. Każdy z wymienionych kierunków wnosi swój udział w całościową naukową wiedzę dotyczącą zjawiska dopalaczy.

W tym miejscu warto chociaż podkreślić, że narkomania jest jednym z typów uzależnienia. Uzależnienie natomiast jest jednym z najistotniejszych przejawów patologii społecznej¹⁶⁵.

W celu uzupełnienia problematyki dopalaczy jako zjawiska społecznego należy również podkreślić kulturowe tło stosowania substancji psychoaktywnych. W opinii autorki opracowania jest ono szczególnie ważne, w znaczącym stopniu tłumaczy bowiem występowanie substancji psychoaktywnych w różnych częściach świata. Podkreślić przy tym trzeba różnice w stosowaniu tych środków przez członków danych społeczności, a co za tym idzie – odmienność krajowych uregulowań prawnych w zakresie posiadania i używania substancji, o których mowa. Znacząca jest również analiza omawianego zjawiska na gruncie filozoficznym, w tym w szczególności antropologii filozoficznej oraz etyki i moralności. Analiza literatury

¹⁶⁴ Zob. także: E.W. Pływaczewski, *Geneza zjawiska [w:] Przestępczość zorganizowana*, red. E.W. Pływaczewski, Warszawa 2011, s. 58–59.

¹⁶⁵ M. Jędrzejko, A. Kowalewska, *Narkomania – wybrane pojęcia i definicje...*, *op.cit.*, s. 19.

przedmiotu pozwala stwierdzić, że tej płaszczyźnie poświęcono dotychczas najmniej uwagi. Jednak bez jej uwzględnienia nie jest możliwe pełne wyjaśnienie specyfiki przedstawianego zjawiska i skuteczne przeciwdziałanie zagrożeniom powstałym w jego następstwie. W tym aspekcie szczególna uwaga powinna zostać zwrócona na etyczno-moralne konsekwencje stosowania różnego rodzaju środków i substancji, takie jak: zaburzenia rozumienia norm społecznych i moralnych, skłonność do zachowań ryzykownych, zubożenie duchowe, egoistyczny stosunek do świata, cierpienie, dominacja potrzeb popędowych, nierozumienie granic wolności człowieka czy akty niezgodne z moralnością¹⁶⁶.

Jednocześnie, negatywne skutki społeczne, jakie wywołuje zjawisko dopalaczy, w tym także czyny przestępcze, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, pozwalają zakwalifikować je jako zjawisko o charakterze kryminologicznym. W tym znaczeniu autorka opracowania wskazuje na kilka nader istotnych aspektów związanych z tzw. przestępczością dopalaczową. Uwzględniając czyny skatalogowane w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, kryminologiczne ujęcie problematyki NSP obliguje do zwrócenia szczególnej uwagi na zagadnienie produkcji, handlu, przemykania nowych substancji psychoaktywnych oraz udzielania tego typu środków m.in. młodym osobom. W sposób wyraźny działa tu prawo popytu i podaży na tego typu substancje i motywacja finansowa sprawców przestępstw. Problematyka ta w szerszy sposób została zaprezentowana w trzecim rozdziale monografii na podstawie *modus operandi* sprawców przestępstw, których przedmiot stanowią NSP. Znaczącym problemem z kryminologicznego punktu widzenia jest także problematyka przestępstwa posiadania nowych substancji psychoaktywnych, co znajduje potwierdzenie w analizie aktów oskarżenia i innych badaniach przeprowadzonych na potrzeby niniejszego opracowania. Fakt posiadania może być podyktowany zarówno chęcią zażycia tego typu substancji przez osobę je posiadającą¹⁶⁷, jak również zamysłem ich sprzedaży czy

¹⁶⁶ W. Bożejowicz, D. Sarzała, *Zjawisko narkomanii w aspekcie etyczno-moralnym* [w:] *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk, Warszawa 2009, s. 327, 333.

¹⁶⁷ B. Hołyst podkreśla, że w zależności od rodzaju przyjętego narkotyku reakcje są różne; występuje też zależność między ilością zażytego środka a rodzajem reakcji oraz osobniczą odpornością organizmu a reakcją organizmu na użyty środek. Wyzwalające się reakcje psychomotoryczne, szczególnie gdy narkotyzowanie odbywa się w grupie, mają dość dużą nośność kryminogenną i wiktymogenną. Człowiek pozbawiony normalnie funkcjonującego

nakłaniania innych osób do ich zażycia, co także zostało poddane penalizacji w przepisach karnych ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Za ujęciem dopalaczy jako zjawiska kryminologicznego niewątpliwie przemawia także konieczność wypracowania w stosunku do niego działań o charakterze zapobiegawczym. Ten aspekt niejednokrotnie podkreślany jest w definicjach kryminologii – na co zwrócono uwagę powyżej. Ponadto, w ostatnim rozdziale opracowania wskazany został jego wymiar praktyczny.

6. Przyczyny popularności i skutki zażywania dopalaczy

Etiologię zjawiska dopalaczy można ujmować w dwóch aspektach. Pierwszym jest analiza przyczyn dokonywania czynów przestępnych określonych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Ta problematyka jest w ścisły sposób związana z *modus operandi* sprawców tego typu przestępstw i została zaprezentowana w trzecim rozdziale opracowania. Drugi aspekt związany z etiologią dopalaczy dotyczy kwestii związanych z przyczynami sięgania po tego typu produkty przez ich użytkowników. Ten wymiar etiologii zostanie przedstawiony poniżej.

Pomimo faktu, że używanie dopalaczy nie jest pozbawione uwarunkowań kulturowych oraz religijnych i znane jest społeczeństwom od wielu wieków, to jednak na przełomie XX oraz XXI wieku pojawił się nowy, odrębny kontekst sięgania po substancje wzmacniające psychofizycznie i wpływające na zmianę stanu świadomości. Jarosław Korczak wskazuje na trzy wyraźne grupy, w których używanie tego typu substancji znacznie przewyższa średnią społeczną. Pierwszą grupę stanowią aktywni zawodowo młodzi ludzie, w wieku 20–35 lat, często o stabilnej sytuacji zawodowej, którzy sięgają po tego typu środki w celu zwiększenia wydolności, tj. dłuższej pracy oraz sprostania oczekiwaniom wyższej efektywności i sprawności. Do drugiej grupy osób nader często sięgających po nowe substancje psychoaktywne można zaliczyć uczniów i studentów, którzy

aparatu regulacji zachowań łatwo staje się sprawcą lub ofiarą przestępstwa. Dotyczy to praktycznie wszystkich rodzajów czynów przestępnych, których dokonanie nie wymaga długiego przygotowania; narkotyki bowiem działają tylko przez pewien określony czas i po upływie tego czasu następuje zazwyczaj spadek aktywności – aż po depresyjne ośpienie, B. Hołyst, *Kryminologia...*, *op.cit.*, s. 471.

oczekują, że substancje te pozwolą im na efektywniejsze opanowanie wiedzy. Do ostatniej grupy przynależą młodzi ludzie, którzy sięgają po tego typu środki w trakcie zabaw i rekreacji¹⁶⁸.

Analiza dostępnych badań ankietowych potwierdza powyższą tezę. Użytkownicy NSP to przede wszystkim osoby młode – w wieku od 16 do 25 lat, w tym głównie uczący się mężczyźni. Wśród użytkowników tych substancji występują zdecydowanie zróżnicowane motywy sięgania po NSP. Co istotne, osoby stosujące nowe narkotyki wykazują również zróżnicowaną znajomość ich działania, sposobu podawania czy pożądaných efektów działania. Z badań wynika, że młodzież przyjmująca NSP najczęściej sięga po nie w celu tworzenia więzi społecznych, nawiązywania nowych znajomości, odurzania oraz dla relaksu. W przypadku substancji halucynogennych dominującym powodem ich zażycia była chęć zmiany postrzegania rzeczywistości. Interesujący z punktu prawnego wydaje się być fakt, iż dla znacznej części respondentów legalność nowych substancji psychoaktywnych nie miała znaczenia. W opinii większości użytkowników NSP efekty ich stosowania są silniejsze w porównaniu do innych środków¹⁶⁹. Można zatem uznać, że „moc” danej substancji również stanowi czynnik zachęcający do jej zażycia. Wskazane powyżej i oparte na badaniach ankietowych przyczyny popularności dopalaczy znajdują w dużym zakresie potwierdzenie w innych badaniach. Analiza literatury przedmiotu pozwala bowiem wskazać, że w przypadku młodzieży, tj. głównej grupy odbiorców tego typu produktów, do przyczyn sięgania po tego rodzaju używki można zaliczyć: ucieczkę od problemów, nudę, poszukiwanie pobudzenia, poczucie pewności siebie w sytuacjach społecznych czy chęć przystosowania się do grupy¹⁷⁰. W literaturze wskazuje się, że do czynników sprzyjających zażywaniu dopalaczy zalicza się również dostępność (zakupy głównie przez Internet), akceptowaną cenę, brak szybkich testów przesiewowych do potwierdzenia ich przyjęcia czy preferencje użytkowników dotyczące

¹⁶⁸ J. Korczak, *Współczesne „dopalacze” – zjawisko i zagrożenia* [w:] *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pultusk, Warszawa 2009, s. 268.

¹⁶⁹ D. Wiszejko-Wierzbińska, M. Kidawa, M. Jabłońska, *Motywy zażywania i typologia użytkowników nowych substancji psychoaktywnych na podstawie badania sondażowego i analizy forów internetowych w ramach projektu I-TREND*, „Alcoholism and Drug Addiction”, V. 29, I. 2, 2016, s. 71–72

¹⁷⁰ Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Sochaczewie, *Substancje psychoaktywne – dopalacze*, <https://www.gov.pl/web/pss-sochaczew/substancje-psychoaktywne--dopalacze>, dostęp: 20.04.2023.

konkretnych właściwości farmakologicznych¹⁷¹. Terapeuci pracujący z młodzieżą sięgającą po nowe narkotyki wskazują na dziesięć powodów takiego zachowania, zaliczając do nich: nudę, depresję, ciekawość, chęć złamania reguł i bunt, samotność, presję rówieśniczą, nadmierne obciążenie nauką i stres, postawę „teraz albo nigdy”¹⁷², chęć utraty wagi, podatność genetyczną¹⁷³. Dla wybranej grupy młodych osób zażywających dopalacze był to tylko element eksperymentowania z używkami i po wycofaniu tych substancji z rynku legalnego nigdy już po nie nie sięgnęli. Część młodych osób nadal jednak poszukuje doznań poprzez przyjmowanie dopalaczy lub nie korzysta już z tych środków, ale używa innych narkotyków – jak marihuana lub amfetamina¹⁷⁴.

Ciekawą klasyfikację rodzajów motywacji do przyjmowania nowych substancji psychoaktywnych zaproponowali Dorota Wiszejko-Wierzbicka, Michał Kidawa i Marta Jabłońska. W oparciu o badania sondażowe i analizę forów internetowych w ramach projektu I-TREND¹⁷⁵ autorzy wyodrębnili następujące typy motywacji sięgania po tego rodzaju środki:

- poznawczą, która dominuje u dwóch grup. Pierwszą z nich stanowią osoby posiadające dużą wiedzę z zakresu chemii i farmakologii (tzw. eksperci i naukowcy). Zwykle przeprowadzają oni eksperymenty indywidualne na sobie i dzielą się na forum ich wynikami. W przypadku NSP zaczynają od niskich dawek. Doradzają oraz zalecają ostrożność innym użytkownikom forum. Osoby z tego typu motywacją pełnią rolę

¹⁷¹ E. Pieprzycza, R. Skowronek, Cz. Chowaniec, *Problemy analityczne i interpretacyjne związane z diagnostyką zatruc „dopalaczami”*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 3, s. 118.

¹⁷² Trend YOLO (*You Only Live Once*) rozpoczął się w II dekadzie XXI wieku. To powrót do hedonizmu – *carpe diem* stosowane na co dzień, *10 powodów, dla których młodzież sięga po dopalacze i narkotyki*, <https://osrodek wiosenna.pl/10-powodow-dla-ktorych-mlodziez-siega-po-dopalacze-i-narkotyki/>, dostęp: 19.08.2022.

¹⁷³ *10 powodów...*, *op.cit.*

¹⁷⁴ B. Szczyrba-Maróń, M. Bąk-Sosnowska, *Dopalacze – charakterystyka zjawiska*, „Forum Zaburzeń Metabolicznych” 2013, t. 4, nr 3, s. 132–147.

¹⁷⁵ Projekt realizowany w latach 2013–2015, którego celem było uzyskanie dodatkowych danych niezbędnych do prowadzenia profilaktyki zdrowotnej i redukcji kosztów społecznych, związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych (NSP – dopalaczy), wyłonienie, w drodze triangulacji różnych źródeł, dziesięciu najczęściej używanych substancji (tzw. Top 10), opracowanie charakterystyki użytkowników NSP; zob. szerzej: D. Wiszejko-Wierzbicka, M. Kidawa, M. Jabłońska, *Motywy zażywania i typologia użytkowników nowych substancji psychoaktywnych na podstawie badania sondażowego i analizy forów internetowych w ramach projektu I-TREND*, „Alcoholism and Drug Addiction” 2016, nr 29(2), s. 70–74, doi: 10.1016/j.alkona.2016.06.001.

mentorów, z których zdaniem liczą się pozostali użytkownicy forum. Drugą grupę stanowią tzw. nowicjusze, u których motywacja poznawcza przejawia się przede wszystkim w zdobywaniu wiedzy na temat NSP od „ekspertów” oraz „doświadczeniowców”. Uczestników forów z tej grupy interesują konkretne opisy działania NSP, przede wszystkim nowych, mało poznanych, stąd najczęściej zgłębiają wątki poświęcone tego rodzaju substancjom (w trakcie badania były to głównie psychodeliki wcześniej nieopisywane szeroko na forum);

- łączoną motywację eksperymentalną i emocjonalną charakteryzującą grupę osób określonych „doświadczeniowcami”, które przeprowadzają doświadczenia na sobie. W głównej mierze ten rodzaj motywacji opiera się na chęci poszerzenia własnych obszarów świadomości, zwiększeniu intensywności doznań, chęci poznania swego wnętrza psychicznego. Ta grupa najczęściej sięga po psychodeliki i kannabinoidy;
- emocjonalną, którą charakteryzuje chęć przekraczania własnych granic, potrzeba ryzyka i balansowania na granicy życia i śmierci. Taki rodzaj motywacji występuje u grupy osób nazywanych „kamikadze”, których wypowiedzi na forach są często wyolbrzymiane i mało prawdopodobne. Najczęściej opowiadają o przyjmowaniu (indywidualnie) bardzo dużych dawek substancji (np. 10 g w jedną noc). Preferowany rodzaj NSP to stymulanty i katynony;
- instrumentalną, która występuje u osób nazywanych „supermanami”. Zgodnie z określeniem motywacji – podchodzą oni do NSP w sposób instrumentalny, chcą coś osiągnąć za ich pomocą, dlatego chcą wiedzieć o substancji jak najwięcej. Poszukują takich, które pomogłyby im zwiększyć własne możliwości w zakresie wykonywanej pracy (np. w długotrwałej monotonnej pracy, w dokończeniu projektu w wyznaczonym terminie) lub nauki (np. podnieść szybkość procesów przetwarzania informacji) czy potencji seksualnej. Pragną uniknąć skutków ubocznych i szybko „wyjść” po zażyciu. Najczęściej stosują stymulant – pochodny amfetaminy, katynon;
- ludyczną, która najczęściej łączona jest z emocjonalną. Charakteryzuje ona tzw. empatycznych imprezowiczów. Ten rodzaj motywacji ma na celu możliwość otwarcia się na innych, towarzyskość, poczucie bliskości i miłości. W tym wypadku największe znaczenia ma zatem chęć uzyskania dobrego samopoczucia. Substancja nie odgrywa tutaj konkretnej roli, liczy się uzyskany efekt. Zdarza im się przyjąć za wysokie dawki, a następnie dorzucać inne substancje w celu kontrolowania swojego

stanu. NSP w tej grupie użytkowników przyjmowane są głównie w kontekście społecznym, zwykle podczas imprez w domu lub na zewnątrz, np. w czasie wspólnych wypraw, podczas koncertów¹⁷⁶.

Scena nowych substancji psychoaktywnych przyciąga ludzi z różnymi potrzebami, kierujących się różnymi motywami. Powodów popularności dopalaczy jest wiele. Niewątpliwie, podobnie jak w przypadku znanych do tej pory narkotyków, nie można wskazać jednoznacznej przyczyny tego, dlaczego niektórzy uzależniają się od dopalaczy szybciej niż inni. Niewątpliwie czynniki o charakterze socjologicznym i psychologicznym, chociażby w postaci presji społecznej, wpływają na sięganie po tego typu produkty. Presja rówieśników, zachęcanie do sięgania po nieznane substancje, brak asertywności i pewności siebie wpływają na decyzję o spróbowaniu oraz kontynuacji zażywania zarówno dopalaczy, jak i narkotyków. W oparciu o literaturę przedmiotu oraz przeprowadzone przez specjalistów badania można potwierdzić, że czynnikiem determinującym w tym zakresie jest niewątpliwie wiek konsumentów. Konsumenci dopalaczy to przede wszystkim młode osoby, co powinno być szczególnie niepokojące i traktowane w kategorii poważnego problemu społecznego. Szczegółowe przyczyny sięgania po dopalacze są zróżnicowane – od tych najbardziej prozaicznych, do którym można zaliczyć zwykłą ciekawość, po skomplikowane problemy emocjonalne, czy też nieradzenie sobie z otaczającą rzeczywistością. Ponadto, należy także zwrócić uwagę, że dopalacze są szczególnie modne w grupie nastolatków – głównie ze względu na ich dotychczasową bardzo łatwą możliwość zdobycia. Pytanie o przyczyny jest istotne z perspektywy zapobiegania zjawisku dopalaczy, zaś wnioski płynące z etiologii zachowań osób zażywających dopalacze mogą stanowić mocny fundament w procesie opracowania działań o charakterze profilaktycznym.

Analogicznie jak w przypadku analizy problematyki etiologii zjawiska dopalaczy jego skutki przedstawione zostaną w dwóch aspektach. Pierwszy z nich dotyczy kwestii związanych z dokonywaniem przestępstw skatalogowanych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Formy objawowe tego rodzaju przestępczości, którą autorka nazywa przestępczością dopalaczową, zostaną przedstawione w dalszych rozdziałach opracowania. Drugi aspekt dotyczy konsekwencji, jakie niesie ze sobą zjawisko dopalaczy bezpośrednio dla zdrowia i życia osób je stosujących. Skutki występowania w Polsce

¹⁷⁶ D. Wiszejko-Wierzbicka, M. Kidawa, M. Jabłońska, *Motywy...*, *op.cit.*, s. 70–73.

dopalaczy zostaną przedstawione na podstawie epidemiologii przypadków zatruc środków zastępczymi i nowymi substancjami psychoaktywnymi, jakie miały miejsce w latach 2010–2021. W opracowaniu zaprezentowano także informacje dotyczące grup wiekowych, których przypadki zatruc lub podejrzeń zatruc dopalaczami dotyczyły w największym i najmniejszym stopniu. Za istotne z perspektywy analizy kryminologicznej uznano także kwestie związane z geografą występowania tego typu zdarzeń. W związku z tym w pracy przedstawione zostaną również województwa, w których najczęściej i najrzadziej dochodziło do zatruc lub podejrzeń zatruc wymienionymi substancjami. Początkowa cezura czasowa podyktowana została wprowadzoną w 2010 roku nowelizacją ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Ponadto, analizie poddany również zostanie wskaźnik dotyczący liczby zgonów w wyniku zażycia tego typu środków i substancji, które miały miejsce w latach 2013–2021. Z powodu braku dostępnych danych za lata 2010–2012 badania dotyczące liczby zgonów, grup wiekowych, zasięgu geograficznego dotyczyć będą przypadków z lat 2013–2021. Badanie zostało oparte w głównej mierze o dane statystyczne zamieszczone w raportach Głównego Inspektora Sanitarnego. Dane dotyczące liczby zgonów, choć niewątpliwie zakwalifikować można do skutków związanych ze zjawiskiem dopalaczy, zdecydowano zaprezentować w podrozdziale trzecim rozdziału czwartego, który poświęcony został m.in. oględzinom osób i zwłok.

Przyjmowanie nowych substancji psychoaktywnych wiąże się z różnego rodzaju konsekwencjami. Ich stosowanie uznawane jest za jedno z zachowań ryzykownych, które urosło do rangi poważnego problemu społecznego, głównie z powodu znacznego wzrostu podaży, jak również medycznie dowiedzionych konsekwencji zdrowotnych, w tym częstych przypadków śmierci oraz ostrych zatruc¹⁷⁷. Skutki zależne są zarówno od rodzaju i budowy chemicznej spożytej substancji, jak również od sposobu jej podania (doustny, dożylny, domięśniowe itp.). Istotne znaczenie przypisuje się także czynnikom osobowym, takim jak: wiek, masa ciała, stan zdrowia oraz okoliczności przyjęcia substancji. Reakcja organizmu uzależniona jest ponadto od tego, czy zażyto daną substancję psychoaktywną, czy połączono ją z konsumpcją alkoholu, zażyciem leków czy też innych substancji¹⁷⁸. Rozróżnić należy także

¹⁷⁷ M. Jędrzejko, P. Jabłoński, *Narkotyki i paranarkotyki. Perspektywa polska*, Warszawa 2011, s. 96–97.

¹⁷⁸ P. Szymański, *Cyberprzestrzeń jako miejsce poszukiwania przez młodzież informacji oraz dostępu do groźnych dla zdrowia treści i substancji*, „Przegląd Nauk Stosowanych” nr 10, red. M. Zieliński, Opole 2016, s. 64.

wpływ na organizm pojedynczego przyjęcia substancji i wielokrotnego jej przyjmowania. Szczegółowa analiza substancji psychoaktywnych najczęściej wykrywanych w próbkach dopalaczy pobranych przez Państwową Inspekcję Sanitarną wskazuje na szereg działań niepożądanych u osób je przyjmujących. W przypadku katynonów są to najczęściej: zaburzenia rytmu serca, podniesienie temperatury ciała, sinienie palców rąk i nóg będące objawem negatywnego wpływu na system krążenia, niewydolność oddechowa, halucynacje wizualne i psychozy, długotrwałe ataki paniki, skurcze mięśni, uszkodzenie układu pokarmowego, depresja, hipertermia. W przypadku dostępnych z grupy syntetycznych analogów funkcjonujących kannabinoidów do działań niepożądanych należą: uszkodzenie nerek, ostre zmiany w układzie oddechowym, zaburzenia funkcji układu krążenia¹⁷⁹. Bez względu na rodzaj nowych substancji psychoaktywnych, w przypadku częstego ich stosowania może dojść do zaburzeń narządowych (praca wątroby, nerek, serca), zmian w mózgu, obniżenia poziomu intelektualnego, halucynacji, śpiączki, zaburzeń immunologicznych, uzależnienia fizycznego, śmierci. Przyjmowanie omówionych w niniejszym rozdziale środków psychoaktywnych niesie za sobą wystąpienie zaburzeń depresyjnych, zaników energii, zaburzenia odżywiania, zmienności nastroju, ośpienia czy uzależnienia psychicznego. Podkreślić ponadto należy, że nierzadko osoby będące pod wpływem środków chemicznych odczuwają pewność siebie, jak również doświadczają stanów podwyższonej gotowości reagowania oraz przypływu energii, co w konsekwencji prowadzić może do wystąpienia dodatkowych negatywnych skutków, zarówno dla osoby przyjmującej NPS, jak również dla jej otoczenia. Przykład takiego działania stanowi prowadzenie samochodu pod wpływem środków odurzających – stwarzające realne zagrożenie śmiertelne, ataki, napady, ryzykowne zachowania czy wykorzystywanie seksualne¹⁸⁰.

Stale dokonywane chemiczne modyfikacje środków sprawiają, że nie jest znany realny wpływ danego produktu na organizm. W praktyce może to powodować (oprócz ww. dolegliwości) śmierć nawet w przypadku jednokrotnego zażycia nieznanej substancji chemicznej. Niepokojący jest opisywany w literaturze przedmiotu sposób zachowania konsumentów dopalaczy: pomimo tego, że blisko połowa osób, które zażywały NSP, zgłaszała występowanie różnego rodzaju negatywnych konsekwencji, to jednak

¹⁷⁹ Wykaz środków zastępczych, nowych substancji psychoaktywnych i innych substancji psychoaktywnych zidentyfikowanych przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej w tzw. dopalaczach, www.gis.gov.pl, dostęp: 10.11.2018.

¹⁸⁰ *Ibidem*, s. 64–65.

ponad 90 proc. użytkowników nie szukało medycznego wsparcia z powodu złego samopoczucia po zażyciu tego rodzaju substancji¹⁸¹.

Ze względu na ich „niewinny” wygląd i brak ostrzeżeń o możliwych skutkach ubocznych wyżej wymienione produkty wyglądają szczególnie atrakcyjnie dla młodego pokolenia. Powszechnie uważa się jednak, że stosowanie NPS może powodować dysocjację stanów mentalnych, a nawet odczucia psychodeliczne¹⁸². Na podstawie art. 30a Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁸³, wprowadzonego Ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej¹⁸⁴, funkcjonują nowe regulacje nakładające obowiązek zgłaszania jednostkom Państwowej Inspekcji Sanitarnej przypadków zatrucia środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną. W tym celu podmioty wykonujące działalność leczniczą oraz podmioty przeprowadzające badania pośmiertne zostały zobowiązane do zgłoszenia państwowemu powiatowemu inspektorowi sanitarnemu, właściwemu ze względu na siedzibę tego podmiotu, wystąpienia zatrucia środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną albo podejrzenie wystąpienia takiego zatrucia albo zgonu, którego przyczyną mogło być albo było zatrucie środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną. Zgłoszenie takie powinno nastąpić nie później niż w ciągu 48 godzin od chwili powzięcia podejrzenia zatrucia lub zgonu z powodu zatrucia. W efekcie procedury wymiany i weryfikacji informacji Główny Inspektor Sanitarny zobowiązany jest do sporządzania, do 31 marca każdego roku, raportu dotyczącego zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną. Jak podkreśla Wojciech Kotowski, nowelizacja przepisów ustawy wprowadziła zatem istotną zmianę systemową w zakresie zbierania informacji o sytuacji epidemiologicznej, opracowywanych przez Główny Inspektorat Sanitarny i konsultanta krajowego w dziedzinie toksykologii klinicznej na podstawie zgłoszeń zatruc i podejrzeń zatruc wymienionymi substancjami przez podmioty lecznicze¹⁸⁵. Zgodnie z § 1 pkt. 10 rozporządzenia

¹⁸¹ D. Wiszejko-Wierzbińska, M. Kidawa, M. Jabłońska, *Motywy...*, *op.cit.*, s. 71–72.

¹⁸² D. Favretto, J.P. Pascali, F. Tagliaro, *New Challenges and Innovation in Forensic Toxicology: Focus on the “New Psychoactive Substances”*, „Journal of Chromatography A”, 1287 (2013), s. 85.

¹⁸³ Dz.U. 2023, 172 t.j. ze zm.

¹⁸⁴ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U. 2018, poz. 1490). <https://sip.lex.pl/#/act/18745115>, dostęp: 31.03.2023.

¹⁸⁵ W. Kotowski, *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, wyd. II, red. A. Ważny, Warszawa 2019, art. 30(a). <https://sip.lex.pl/#/commentary/587793145/590585/>

Ministra Zdrowia z dnia 17 października 2014 r. w sprawie systemów wymiany informacji w zakresie dotyczącym zadań Państwowej Inspekcji Sanitarnej¹⁸⁶ rejestr prowadzony jest w formie elektronicznej jako System Monitorowania Informacji o Środkach Zastępczych i Nowych Substancjach Psychoaktywnych (SMIOD). Do rejestru włączane są zgłoszenia określone jako:

- zatrucie dopalaczem,
- dopalacz,
- nieznany dopalacz,
- nieustalona nazwa dopalacza,
- brak informacji o nazwie dopalacza,
- nieznana substancja psychoaktywna,
- nieokreślona substancja (psychoaktywna),
- wymienione z nazwy NSP lub produkty dopalaczowe,
- środki zastępcze określone jako „nieznane”, „nieustalone”,
- zatrucia mieszane, w których uzyskano informację o co najmniej jednym produkcie dopalaczowym, o nowej substancji psychoaktywnej lub o środku zastępczym,
- zgłoszone zdarzenia, które nie zawierały żadnego wpisu dotyczącego nazwy produktu dopalaczowego, nowej substancji psychoaktywnej lub środka zastępczego, narkotyków „klasycznych”,
- zakwalifikowanych do grupy środków zastępczych¹⁸⁷.

Każde zjawisko społeczne, również przestępstwo, jak i zjawisko ze sfery patologii życia społecznego, zawsze istnieje w określonym czasie i miejscu oraz charakteryzuje się określonymi zewnętrznymi przejawami¹⁸⁸. Dlatego

wazny-andrzej-red-ustawa-o-przeciwdziałaniu-narkomanii-komentarz-wyd-ii?cm=URE-LATIONS (dostęp: 27.03.2022); Główny Inspektorat Sanitarny, Departament Nadzoru nad Środkami Zastępczymi, Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce za 2019 rok, Warszawa 2020 r., s. 3–5, dostęp: 20.11.2021.

¹⁸⁶ Dz.U z 2014 r., poz. 14474 z późn. zm.

¹⁸⁷ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc...*, op.cit., s. 3–4, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 1.03.2023; należy wyjaśnić, że w latach 2013–2018 do rejestru prowadzonego przez Główny Inspektorat Sanitarny włączane były zgłoszenia określone jako: „dopalacz”; nieznany „dopalacz”; nieznana substancja psychoaktywna; nieokreślona substancja (psychoaktywna); wymienione z nazwy NSP lub produkty „dopalaczowe”. Raporty z lat 2019–2021 przygotowywane są zgodnie z aktualnymi przepisami ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, tj. z jej nowelizacją z 2018 r.

¹⁸⁸ Por.: T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, op.cit., s. 23.

też skutki stosowania tego typu produktów, utożsamiane przez autorkę opracowania z symptomatologią analizowanego zjawiska, zostały zaprezentowane w wybranym przedziale czasowym, w oparciu o kryterium wieku użytkowników, ich płci oraz liczby zatruc z podziałem na poszczególne województwa.

W rozpoczynającym analizę 2010 roku zarejestrowano 562 prawdopodobne interwencje medyczne z powodu zatruc dopalaczami. Rok później liczba ta spadła do 118, a w 2012 roku osiągnęła poziom 299 przypadków¹⁸⁹. W 2013 oraz 2014 zarejestrowano odpowiednio 1079 oraz 2513 zgłoszeń zatruc lub podejrzeń zatruc substancjami, które określono jako: dopalacz; nieznany dopalacz; nieznana substancja psychoaktywna; nieokreślona substancja (psychoaktywna); wymienione z nazwy NSP lub produkty dopalaczowe. Największa liczba zgłoszeń zarówno w 2013, jak i 2014 roku pochodziła z województw łódzkiego (odpowiednio 259 i 686) i śląskiego (516 i 208). Najmniejszą liczbą zatruc charakteryzowały się w latach 2013 i 2014 województwa: zachodniopomorskie (5 i 25), lubelskie (7 i 41), podlaskie (9 i 23), opolskie (12 i 12). W 2013 roku wśród dzieci i młodzieży największa liczba zgłoszeń dotyczyła osób z grupy wiekowej 16–18 lat (319), w populacji dorosłych najwięcej przypadków odnotowano u osób w wieku od 19 do 24 lat (284). W 2014 roku do zatrucia dochodziło najczęściej u przedstawicieli grupy wiekowej obejmującej zakres od 19. do 24. roku życia (762) oraz 16–18 (590)¹⁹⁰. W 2015 roku największa liczba zgłoszeń zatruc lub przypadków zatruc pochodziła z województw śląskiego (1854) i łódzkiego (1499), najmniejsza zaś z województw opolskiego (30), podlaskiego (142) i podkarpackiego (143). Analiza danych statystycznych pozwoliła stwierdzić, że we wszystkich województwach nastąpił wzrost liczby zgłoszonych przypadków. Łącznie w 2015 r. na terenie całego kraju zgłoszono 7284 interwencje medyczne związane z zatruciami lub podejrzeniami zatruc. W kolejnym roku wskaźnik ten odnotował spadek do 1376 przypadków, z czego najwięcej tego typu zdarzeń, podobnie jak w latach ubiegłych, było w województwach łódzkim (1441) i śląskim (987), a najmniej w opolskim (6) i podkarpackim (39). Zarówno w 2015 roku, jak również w 2016 najwięcej tego typu

¹⁸⁹ *Raport o stanie narkomanii w Polsce 2020*, Warszawa 2020, s. 24, <https://www.cinn.gov.pl/portal?id=105923>, dostęp: 20.11.2021.

¹⁹⁰ Główny Inspektorat Sanitarny, Departament Nadzoru nad Środkami Zastępczymi, *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie środków zastępczych – razem przeciw dopalaczom 2013–2014*, s. 29–32, <https://www.gov.pl/attachment/63803c3a-d498-4bda-aafb-01e9ea42338c>, dostęp: 20.11.2021.

przypadków stwierdzono u osób w wieku 19–24 (odpowiednio 2400 i 1376) oraz 16–18 (1517 i 758)¹⁹¹.

W latach 2016–2018 nastąpił nieznaczny spadek corocznej liczby zgłoszeń omawianych zdarzeń. Nie były to jednak znaczące różnice. Analiza wykazała bowiem, że w roku 2017 odnotowano łącznie 4324 tego typu przypadki, natomiast w 2018 roku było to 4260 zgłoszeń. W 2017 roku najwięcej zarejestrowano w województwach śląskim (1266) i łódzkim (961), najmniej zaś w opolskim (12) i podkarpackim (21). W taki sam sposób sytuacja przedstawiała się w roku 2018, w którym województwa śląskie (1114) i łódzkie (1094) zanotowały najwyższy odsetek zdarzeń, a najniższy województwa opolskie (16), podkarpackie (52) i podlaskie (52)¹⁹². Największą populację osób, których dotyczyły zgłoszenia, stanowili przedstawiciele dorosłych w wieku 19–24 (odpowiednio w latach 2017 i 2018: 1397 i 1215) oraz w przedziale wiekowym 25–29 (815 i 814). W populacji poniżej 18. roku życia największą liczbę zarejestrowanych przypadków odnotowano w grupie 16–18 (odpowiednio w 2017 i 2018 roku: 622 i 527)¹⁹³. Analiza danych z lat 2013–2018 pozwala stwierdzić, że również w najmłodszej grupie wiekowej, tj. 0–6 lat, miały miejsce przypadki zatruć lub ich podejrzeń. Co prawda, były to przypadki pojedyncze, jednak potwierdzające niepokojące twierdzenie, zgodnie z którym zażywanie NSP i ŚZ dotyczy dzieci i młodzieży w każdym przedziale wiekowym, bowiem w grupie 7–12 oraz 13–15 odnotowywano dużą liczbę tego typu zdarzeń. Tożsama sytuacja dotyczy przedstawicieli dorosłej populacji, w każdej z grup wiekowych, tj. 19–24, 25–29, 30–39 i powyżej 40 odnotowano systematyczne przypadki zatruć lub podejrzeń zatruć NSP lub ŚZ¹⁹⁴.

W 2019 oraz 2020 roku do rejestru włączonych zostało odpowiednio 2148 i 806 przypadków interwencji medycznych zakwalifikowanych jako podejrzenia zatrucia lub zatrucie nowymi substancjami psychoaktywnymi i środkami zastępczymi. Najwięcej zatruć odnotowano w województwach łódzkim (625 i 250) i śląskim (595 i 171), najmniej zaś w 2019 roku w województwach: opolskim (6) świętokrzyskim (16) i podkarpackim (20),

¹⁹¹ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Sprawie Środków Zastępczych i Nowych Substancji Psychoaktywnych – STOP dopalaczom 2015–2016*, s. 36–39, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 20.04.2023.

¹⁹² *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce 2017–2018...*, *op.cit.*, s. 72.

¹⁹³ *Ibidem*, s. 64.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

natomiast w 2020 w województwach: podkarpackim (0), opolskim (1) oraz warmińsko-mazurskim (4)¹⁹⁵. W 2019 roku w grupie wiekowej do 18. r.ż. zarejestrowanych zostało łącznie 388 zgłoszeń, w tym największa liczba dotyczyła osób z grupy wiekowej 16–18 lat (261), 13–15 lat (121), a najmniejsza z grupy 7–12 lat (6). Z kolei w grupie wiekowej powyżej 18. r.ż. liczba ta wynosiła 1732. Tym samym w populacji osób pełnoletnich największa liczba zgłoszeń dotyczyła grupy wiekowej 19–24 lata (594), 30–39 lat (563) i 25–29 lat (413). W grupie powyżej 40. r.ż. zarejestrowano 162 zgłoszenia¹⁹⁶. W 2020 roku w populacji dzieci i młodzieży największą liczbę przypadków zarejestrowano u osób z grupy wiekowej 16–18 lat (85). W populacji pełnoletnich największa liczba zgłoszeń dotyczyła grupy wiekowej 30–39 lat (222), 19–24 lata (215) i 25–29 lat (160). W grupie 40 i więcej lat zarejestrowano 76 zgłoszeń¹⁹⁷.

W 2021 roku nastąpił spadek liczby zatruc NSP/ŚZ. Do rejestru włączono wówczas 517 tego typu przypadków, co oznacza, że poziom był najniższy w ciągu analizowanego okresu. Największa liczba zgłoszeń pochodziła z województw łódzkiego (187), wielkopolskiego (109) i śląskiego (45). Najmniejsza liczba zgłoszonych IMed wpłynęła z województw podkarpackiego (1), opolskiego (1) oraz warmińsko-mazurskiego (1)¹⁹⁸. W 2021 roku wśród 517 zgłoszeń IMed 425 dotyczyło mężczyzn (82,2 proc.), 91 kobiet (17,6 proc.), a w jednym przypadku płci nie ustalono. W grupie wiekowej do 18. r.ż. zarejestrowanych zostało łącznie 37 IMed, co stanowiło 7,16 proc. wszystkich zgłoszeń w 2021 roku. W populacji dzieci i młodzieży największa liczba zgłoszeń dotyczyła osób z grupy wiekowej 16–18 lat (30), 13–15 lat (5), a najmniejsza z grupy 0–6 lat (1). Z kolei w grupie wiekowej powyżej 18. r.ż. liczba zgłoszonych IMed była prawie trzynastokrotnie większa niż liczba interwencji wśród pacjentów do 18. r.ż. i wynosiła 478 (92,5 proc.).

¹⁹⁵ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego 2019*, s. 7, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 20.04.2023; *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce 2020*, s. 6, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 20.11.2021.

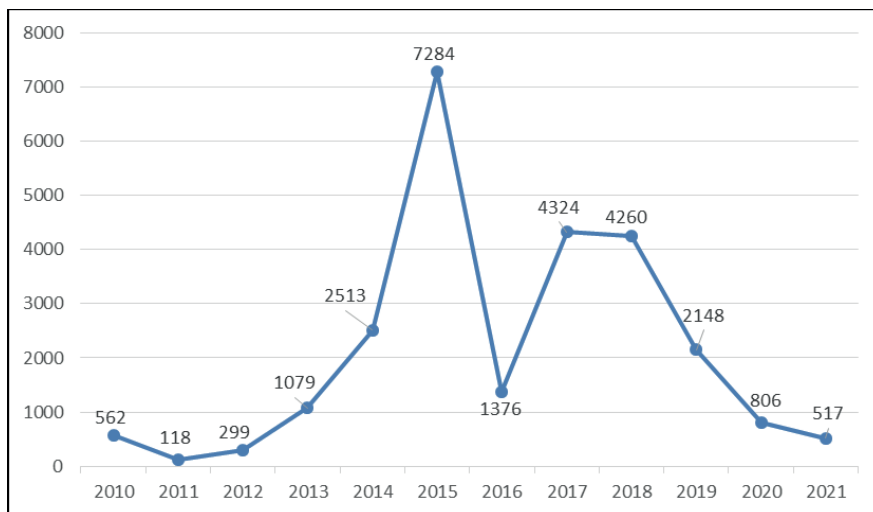
¹⁹⁶ *Ibidem*, s. 11.

¹⁹⁷ *Ibidem*, s. 10.

¹⁹⁸ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce za 2021*, s. 6, 9, 11, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 15.02.2023.

W grupie osób pełnoletnich największa liczba zgłoszeń dotyczyła grupy wiekowej 30–39 lat (193), 19–24 lata (134), i 25–29 lat (92). W grupie 40 i więcej lat zarejestrowano 59 zgłoszeń.

Powyższe dane zostały przedstawione w formie wykresów i tabel (wykres 1–4 i tabela 1–2).

Wykres 1. Ogólna liczba zatrueń lub podejrzeń zatrueń dopalaczami w Polsce w latach 2010–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych przedstawionych przez Głównego Inspektora Sanitarnego i Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii

Zaprezentowane dane statystyczne pozwalają sformułować wniosek potwierdzający permanentne występowanie zjawiska dopalaczy w społeczeństwie oraz ryzykowne zażywanie tego typu produktów przez jego członków. Obecność dopalaczy została potwierdzona na przestrzeni całego badanego okresu. Analiza danych statystycznych pozwala wskazać na lata 2011, 2016 oraz 2019 jako na trzy momenty, w których odnotowano wyraźny spadek liczby zatrueń tymi produktami, co w opinii autorki opracowania mogło być podyktowane wprowadzonymi w roku 2010, 2015 oraz 2018 zmianami w polskich regulacjach prawnych, a dokładniej w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii. Pomimo istotnych zmian w przepisach wprowadzonych na przestrzeni lat 2010–2018 oraz spadku liczby zatrueń, nie można uznać, że wprowadzone w poszczególnych latach zmiany w ustawie okazały się wystarczająco skuteczne. Szerzej problematyka ta

została zaprezentowana w rozdziale drugim monografii. Pozostawiając kwestie ich oceny, zauważyć warto, że w 2018 roku nastąpił najdłużej trwający w analizowanym okresie spadek liczby zatruc, co może być podyktowane wprowadzoną w 2018 roku kryminalizacją czynów, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. W przypadku niektórych z nich kary zostały zrównane z tymi, które stosowane są w odniesieniu do narkotyków. Wysokie sankcje karne mogą także w inny sposób determinować liczbę przypadków zatruc. Odnotowany spadek może bowiem być efektem rzadszego zgłaszania się użytkowników dopalaczy do podmiotów prowadzących działalność leczniczą, a tym samym mniejszej liczby przypadków zgłoszonych do Systemu Monitorowania Informacji o Środkach Zastępczych i Nowych Substancjach Psychoaktywnych. Spowodowane to może być obawą przed zastosowaniem w stosunku do tych osób lub osób, które udostępniły lub nakłaniały do spożycia tego typu produktów, odpowiedzialności karnej. Co istotne, w wyniku wprowadzonych w 2010 roku kar finansowych za wytworzenie lub wprowadzenie do obrotu środków zastępczych, w latach 2011–2015 zauważalna jest niepokojąca wzrostowa tendencja zatruc dopalaczami. Wzrost zatruc nastąpił także po 2016 roku, tj. w tym czasie, kiedy karami finansowymi objęte zostały nowe substancje psychoaktywne. Powyższe pozwala na wyrażenie wstępnej opinii, zgodnie z którą w przypadku produktów nazywanych dopalaczami sankcje karne są skuteczniejszymi rozwiązaniami prawnymi w stosunku do kar finansowych, o ile rzecz jasna spadek zatruc utrzymujący się od 2018 roku nie wynika tylko i wyłącznie z obawy przed uniknięciem odpowiedzialności karnej, bowiem w wyniku zgłoszenia się konsumentów dopalaczy do podmiotów leczniczych mogłby zostać ujawniony dany rodzaj przestępstwa dopalaczowego.

W okresie 2013–2021 największą liczbę zatruc/podejrzeń zatruc dopalaczami zgłoszono w województwie łódzkim. Były to 7002 tego typu zdarzenia. Niewiele mniej, bo 6756 odnotowano na terenie województwa śląskiego. Dwa województwa o najmniejszej liczbie to opolskie i podkarpackie, z liczbą odpowiednio 96 i 356 zgłoszeń. Należy mieć na uwadze, że powyższe zestawienie oparte zostało o liczbę całkowitą prezentującą dane odnoszące się do przypadków zatruc lub podejrzeń zatruc dopalaczami na terenie danego województwa. Nie odzwierciedlają one zatem wskaźnika IMed na 100 tysięcy mieszkańców. Szczegółowa analiza wskaźnika, o którym mowa, przedstawiona została w raportach Głównego Inspektora Sanitarnego.

Tabela 1. Liczba zatruc lub podejrzeń zatruc dopalaczami w Polsce w latach 2013–2021, z podziałem na województwa

Województwo/Rok	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Razem
dolnośląskie	143	194	280	114	110	141	69	24	29	1104
kujawsko-pomorskie	66	215	480	208	250	262	129	73	23	1706
lubelskie	52	37	206	189	190	274	85	18	10	1061
lubuskie	7	41	412	143	63	157	105	23	1	952
łódzkie	259	686	1499	1441	961	1094	625	250	187	7002
małopolskie	15	36	149	112	279	150	56	27	39	863
mazowieckie	15	115	433	203	271	304	136	46	12	1535
opolskie	12	12	30	6	12	16	6	1	1	96
podkarpackie	29	51	143	39	21	52	20	0	1	356
podlaskie	9	23	142	48	54	52	24	12	5	369
pomorskie	42	115	390	253	176	110	67	36	13	1202
śląskie	208	516	1854	987	1266	1114	595	171	45	6756
świętokrzyskie	16	25	132	142	106	63	16	6	7	513
warmińsko-mazurskie	110	149	308	98	118	94	44	4	1	926
wielkopolskie	91	273	712	324	395	290	139	79	109	2412
zachodniopomorskie	5	25	187	62	52	85	32	36	34	518
razem	1079	2513	7357	4369	4324	4258	2148	806	517	27371

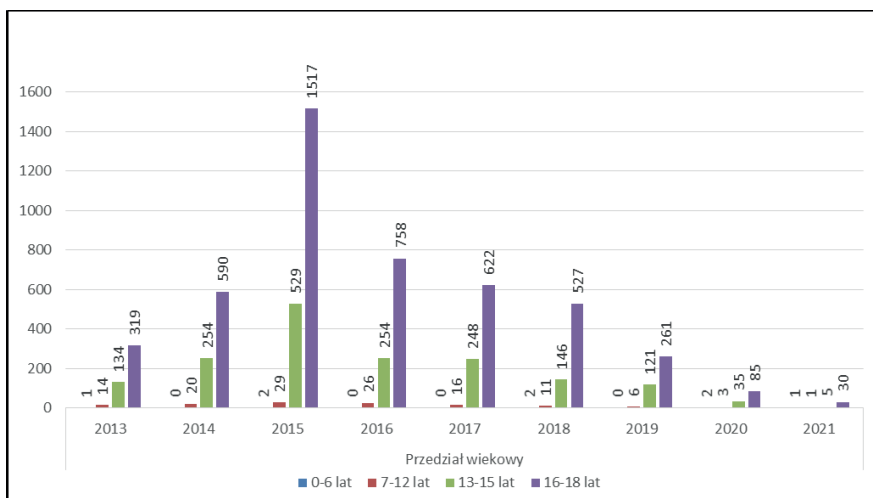
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych przedstawionych przez Głównego Inspektora Sanitarnego

Tabela 2. Liczba zatruc lub podejrzeń zatruc dopalaczami w Polsce w latach 2013–2021, w poszczególnych grupach wiekowych

Grupa wiekowa	Przedział wiekowy	Przedział wiekowy									Razem
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Do 18 r.ż.	0-6 lat	1	0	2	0	0	2	0	2	1	8
	7-12 lat	14	20	29	26	16	11	6	3	1	126
	13-15 lat	134	254	529	254	248	146	121	35	5	1726
	16-18 lat	319	590	1517	758	622	527	261	85	30	4709
	łącznie	468	864	2077	1038	886	686	388	125	37	6569
Powyżej 18 r.ż.	19-24 lata	283	762	2400	1376	1397	1251	594	215	134	8412
	25-29 lat	126	386	1231	858	815	814	413	160	92	4895
	30-39 lat	140	394	1245	837	872	1065	563	222	193	5531
	pow. 40 r.	21	62	185	160	160	209	162	76	59	1094
	łącznie	570	1604	5061	3231	3244	3339	1732	673	478	19932
Nie ustalony wiek		41	45	219	100	194	233	28	8	2	870
Razem		1079	2513	7357	4369	4324	4258	2148	806	517	27371

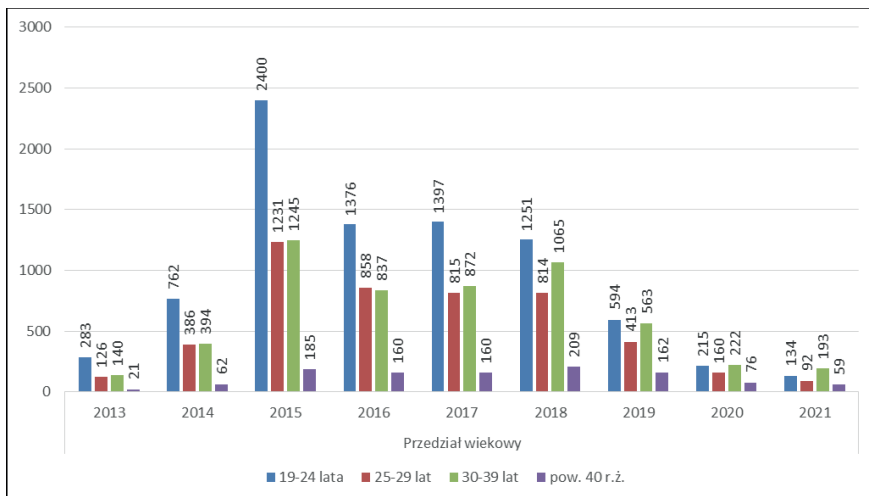
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych przedstawionych przez Głównego Inspektora Sanitarnego

Przedstawione w tabeli nr 2 dane potwierdzają przytaczaną w literaturze przedmiotu tezę, zgodnie z którą znaczną liczbę użytkowników dopalaczy stanowią osoby młode do 24. roku życia. Uzupełnienie tych danych stanowią wykresy prezentujące liczbę zgłoszeń zatruc lub podejrzeń zatruc dopalaczami dla poszczególnych grup wiekowych oraz wskaźnik określający procentowy udział zgłoszonych przypadków wg płci (wykresy 2–4).

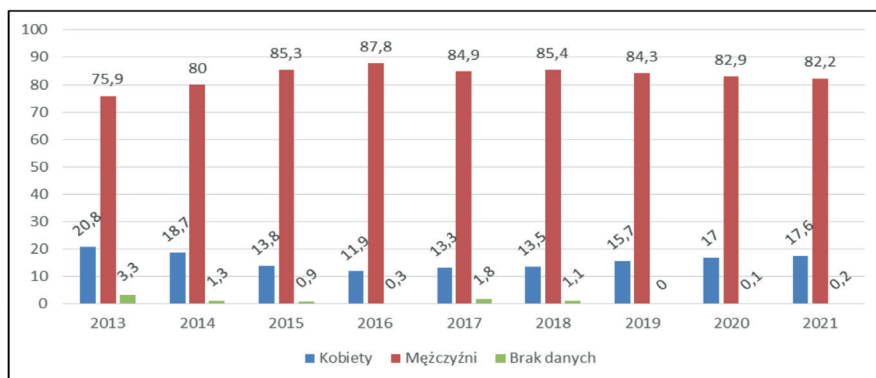
Wykres 2. Liczba zgłoszonych zatrueń lub podejrzeń zatrueń dopalaczami w latach 2013–2021, w grupie wiekowej do 18. roku życia

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych przedstawionych przez Głównego Inspektora Sanitarnego

Wykres 3. Liczba zgłoszonych zatrueń lub podejrzeń zatrueń dopalaczami w latach 2013–2021, w grupie wiekowej powyżej 18. roku życia

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych przedstawionych przez Głównego Inspektora Sanitarnego

Wykres 4. Odsetek zgłoszeń zatruc lub podejrzeń zatruc dopalaczami w latach 2013–2021 według płci

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych przedstawionych przez Głównego Inspektora Sanitarnego

Zarejestrowane zdarzenia o charakterze zatrucia/podejrzania zatrucia NSP z lat 2013–2016 dotyczą w znacznym stopniu mężczyzn. W okresie 2013–2018 odsetek mężczyzn z zatruciem/podejrzaniem zatrucia NSP wahał się od 75,9 do 87,8 proc., natomiast kobiet od 11,9 do 20,8 proc.¹⁹⁹ W 2019 roku wśród 2148 zgłoszeń 1811 dotyczyło mężczyzn (84,3 proc.), a 337 kobiet (15,7 proc.)²⁰⁰. W 2020 roku wśród 806 zgłoszeń 668 dotyczyło mężczyzn (82,9 proc.), 137 – kobiet (17,0 proc.). W przypadku niektórych lat brak było danych dotyczących płci. Podkreślić należy, że od 2017 roku zauważany jest powolny wzrost odsetka kobiet wśród osób ulegających zatruciu, który w 2020 roku osiągnął poziom 17,0 proc.²⁰¹, natomiast w 2021 – 17,6 proc.

7. Podsumowanie

Ludzkość od początku swej historii stosowała różnego typu substancje „wspomagające” w postaci środków odurzających lub substancji psychoaktywnych. Z początku były to rośliny i grzyby, używane do celów religijnych czy praktyk magicznych. Członkowie poszczególnych społeczeństw poprzez

¹⁹⁹ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce 2017–2018. Nowe narkotyki w Polsce*, s. 64–65, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 20.04.2023.

²⁰⁰ *Ibidem*, s. 10.

²⁰¹ *Ibidem*, s. 9.

wprawianie się w różnego typu transy czy odurzenia pragnęli zbliżyć się do świata duchów i bóstw. Z biegiem czasu odkryto nowe właściwości tych substancji i zaczęto stosować je do celów medycznych, a także do wprawiania się w swoiste stany odmiennej świadomości. Można zatem uznać, że zakres stosowania tego typu środków i substancji objął swym działaniem zarówno sferę *sacrum*, jak i *profanum* danych społeczności.

Celem przeprowadzonej w tym zakresie analizy było uwidocznienie zakresu kulturowego oddziaływania narkotyku, czego następstwa są obserwowane do dzisiaj. Dotyczy to także zjawiska dopalaczy, które – pisząc w dużym uproszczeniu – mają naśladować działanie narkotyków. Istotnym zagrożeniem w kontekście zaprezentowanej w opracowaniu problematyki jest fakt, że współcześnie obok substancji naturalnych pojawiły się także te o charakterze syntetycznym, co niewątpliwie wpływa na skalę analizowanego zjawiska, a także skutki jego występowania. Biorąc pod uwagę dorobek współczesnej nauki, zjawisko dopalaczy można uznać za tematykę, która na stałe będzie obecna w kanonie nauki prawa, kryminologii i kryminalistyki.

Zaznaczyć jednak należy, że często stosowana i popularna nazwa dopalaczy nie posiada naukowego charakteru i nie stanowi definicji legalnej. Zdefiniowanie tego pojęcia jest problematyczne, co może wynikać z faktu, że produkty te stanowią różnorodną grupę substancji o szerokim spektrum działania, co starano się także wykazać w niniejszej publikacji. Ponadto, problemy dotyczące precyzyjnego określenia, czym są tego typu produkty mogą wynikać z faktu, że większość nowych substancji psychoaktywnych, po zastosowaniu wobec nich działań kontrolnych, jest szybko zastępowana innymi. To znacznie utrudnia ich identyfikację i oznacza, że poza kontrolą prawną znajdują się coraz nowsze substancje. Proponowana przez autorkę definicja dopalaczy obejmuje trzy grupy substancji lub produktów, z czego przedmiot rozważań objęty zakresem niniejszej monografii stanowią nowe substancje psychoaktywne. W dyskusji dotyczącej definiowania dopalaczy niewątpliwie zwrócić należy uwagę, że w przypadku utożsamiania danego dopalacza z pojęciem produktu należy mieć na uwadze, że w jego składzie może znajdować się więcej niż jedna szkodliwa substancja. W praktyce produkty te stanowią mieszanki substancji, które zakwalifikować można do więcej niż jednej ze wskazanych w rozdziale grup, tj. stymulantów, opioidów, beznodiazepin itd.

Nie ulega wątpliwości, że problematyka tego typu produktów otwiera przed współczesną nauką spore wyzwania w kategorii patologii społecznych, które są nierozzerwanie związane z tematyką przestępczości. Analizowane

zjawisko wzbudza zainteresowanie badawcze na gruncie wielu dyscyplin naukowych, wśród których można wymienić nie tylko zaakcentowane powyżej nauki prawne oraz korespondujące z nimi kryminologię i kryminalistykę, ale także socjologię, psychologię, psychiatrię, medycynę. Zjawisko dopalaczy stało się jednym z najważniejszych problemów o charakterze społecznym na przestrzeni ostatnich dwóch dekad. Pomimo wielu inicjatyw mających na celu jego wyeliminowanie, nadal pozostaje aktualnym zagadnieniem w wielu państwach, a jego negatywne skutki zauważalne są w każdej ze sfer życia społecznego.

Zainteresowanie tą problematyką wśród przedstawicieli tak wielu dyscyplin naukowych wynika głównie z negatywnych, nierzadko tragicznych skutków zażywania dopalaczy – na co starano się zwrócić uwagę w niniejszej części opracowania – jak również z dynamiki rozwoju tego zjawiska. Wnioski płynące z analizy danych statystycznych są jednoznaczne – dopalacze od wielu lat są stale obecne w polskim społeczeństwie i pozostają w sferze zainteresowań głównie młodych osób. Istotne w perspektywie fenomenu dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych, wydaje się ponadto pytanie o przyczyny popularności tego typu substancji. Etiologia zjawiska stanowi bowiem podstawę w formułowaniu odpowiednich sposobów przeciwdziałania, a tym samym eliminowania negatywnych skutków stosowania tego typu produktów. Diagnoza liczby przypadków zatruc dopalaczami pozwala zauważyć, że ich skala skorelowana była z wprowadzanymi na przestrzeni lat nowelizacjami przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, w tym głównie tych regulacji, które odnosiły się do sankcji prawnych. Ze spostrzeżenia tego wypływa istotny wniosek, w ramach którego wskazać należy na uregulowania prawne, w tym w szczególności te o charakterze prawno-karnym, jako na nader doniosły element w procesie przeciwdziałania zjawisku dopalaczy. Z tego względu problematyka modeli prawnych występujących w Polsce i innych państwach stanowiła przedmiot badań, których wyniki zostały zaprezentowane w kolejnym rozdziale.

Modele prawne w zakresie dopalaczy w Polsce i innych państwach

1. Wprowadzenie

Wraz ze zidentyfikowaniem problemu nowych substancji psychoaktywnych zauważyć można daleko idący, ale również znacznie zróżnicowany rozwój uregulowań prawnych w tym zakresie. Przyczyn tego zjawiska należy szukać przede wszystkim w odmienności krajowych uregulowań prawnych, a często także w czynnikach kulturowych dotyczących kwestii posiadania oraz stosowania tego typu środków. Do dziś w wielu regionach świata używa się legalnie substancji, które w Unii Europejskiej oraz Stanach Zjednoczonych objęte zostały ścisłą kontrolą prawną²⁰². Związki chemiczne określane w literaturze fachowej jako tzw. narkotyki zmodyfikowane, NSP, nowe narkotyki lub paranarkotyki do czasu objęcia ich odpowiednimi regulacjami prawnymi mogły być oferowane na rynku narkotykowym bez sankcji karnoprawnych. Ponadto – jak pokazuje praktyka ostatnich lat – mogły być sprzedawane w preparatach dostępnych w stacjonarnych i internetowych sklepach z dopalaczami²⁰³.

Mając na uwadze istniejące dotychczas w systemach prawnych sposoby definiowania środków odurzających i substancji psychotropowych, warto zauważyć, że funkcjonującym od wielu lat narzędziem w tym zakresie są wykazy substancji kontrolowanych, stanowiące załącznik do stosownych ustaw²⁰⁴. Uwagi dotyczące regulacji prawnych w zakresie wspomnianych wyżej środków i substancji można także odnieść do regulacji prawnych dotyczących nowych substancji psychoaktywnych.

²⁰² J. Korczak, *Współczesne dopalacze...*, *op.cit.*, s. 267.

²⁰³ D. Błachut, B. Szukalski, *Dopalacze – właściwości chemiczne, skala zagrożeń i przeciwdziałanie rozpowszechnianiu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, 6 (4), s. 112.

²⁰⁴ K. Krajewski, *Całkowity zakaz substancji psychoaktywnych jako sposób rozwiązania problemu dopalaczy* [w:] K. Banasik, A. Kargol, A. Kubiak-Cyrul, M. Lubelski, E. Plebanek, A. Strzelec, (red.), *W poszukiwaniu prawdy*, t. II, *Rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości*, Akademia Frycza Modrzewskiego, Kraków 2018, s. 415.

Model regulacji prawnych opartych na podstawie wykazów, o których mowa powyżej, w sposób ścisły związany jest z zagadnieniem prawa indywidualnego (*individual law*) i/lub tzw. podejścia indywidualnego (*individual approach*). W prawie indywidualnym kontrolą prawną obejmuje się konkretną substancję chemiczną, a także jej sole, estry i izomery²⁰⁵. Do aktów normatywnych wpisywana jest zatem konkretna, pojedyncza substancja o zdefiniowanej strukturze chemicznej²⁰⁶. W efekcie umiejscowienia danej substancji w wykazie stawała się ona przedmiotem odpowiedniej kontroli, która wykluczała jej wykorzystanie do tzw. celów rekreacyjnych oraz w różnym zakresie do celów badawczych czy terapeutycznych. Naruszenie regulacji sankcjonowane było przez stosowne normy prawa karnego, które penalizowały wszelkie formy nielegalnego obrotu kontrolowanymi środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, do których można zaliczyć zarówno te polegające na stwarzaniu nielegalnej ich podaży (uprawa, produkcja, transport, obrót hurtowy i detaliczny, itp.), jak również te, które kreowały na nie popyt (konsumpcja w celach rekreacyjnych)²⁰⁷. Rozwiązanie prawne, o którym mowa, występuje zarówno na poziomie prawa międzynarodowego, jak i w ustawodawstwach poszczególnych państw²⁰⁸. Wśród najistotniejszych uregulowań o zasięgu międzynarodowym są podpisane również przez Polskę konwencje Organizacji Narodów Zjednoczonych, tj. Jednolita konwencja NZ o środkach odurzających z 1961 roku²⁰⁹ wraz z protokołem dodatkowym z 1972 roku²¹⁰ oraz konwencja o substancjach psychotropowych z 1976 roku²¹¹. W oparciu o wskazane akty prawne większość substancji podlega kontroli polegającej m.in. na dopuszczaniu

²⁰⁵ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, Warszawa 2018, s. 35.

²⁰⁶ K. Tkaczyk-Rymanowska, *Problem tzw. dopalaczy i innych narkotyków w świetle zmian normatywnych do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr. 9, s. 132.

²⁰⁷ K. Krajewski, *Całkowity zakaz...*, *op.cit.*, s. 415.

²⁰⁸ *Ibidem*, s. 416.

²⁰⁹ Jednolita konwencja o środkach odurzających sporządzona w Nowym Jorku dnia 30 marca 1961 r. (Dz.U. z 1966 r., nr 45, poz. 277) oraz Protokół zmieniający Jednolitą konwencję o środkach odurzających z 1961 r. sporządzony w Genewie dnia 25 marca 1972 r. (Dz.U. z 1996 r., nr 35, poz. 149), a także Konwencja o substancjach psychotropowych sporządzona w Wiedniu dnia 21 lutego 1971 r. (Dz.U. z 1976 r., nr 31, poz. 180).

²¹⁰ Dz.U. z 1996 r., nr 35, poz. 149.

²¹¹ Oświadczenie rządowe z dnia 26 sierpnia 1976 r. w sprawie ratyfikacji przez Polską Rzeczpospolitą Ludową Konwencji o substancjach psychotropowych sporządzonej w Wiedniu dnia 21 lutego 1971 r. (Dz.U. z 1976 r., nr 31, poz. 181).

do produkcji tylko środków stosowanych w lecznictwie, nadzorze nad ich obrotem oraz na zakazie przewożenia przez granicę (oczywiście nie dotyczy to kofeiny, tytoniu i alkoholu)²¹².

Krzysztof Krajewski podkreśla, że funkcjonujący w formie wykazu substancji kontrolowanych sposób definiowania środków odurzających i substancji psychotropowych pozwala wyeliminować wszelkie wątpliwości służące określeniu tych substancji, które są nielegalne. Autor zaznacza ponadto, że omawiane rozwiązanie prawne ma szczególne znaczenie w perspektywie fundamentalnej zasady nowożytnego prawa karnego znajdującej wyraz w łacińskiej formule *nullum crimen sine lege*, stanowiącej, iż nie ma przestępstwa bez przepisów ustawy²¹³. W polskim systemie prawnym ta fundamentalna zasada gwarancyjna posiada rangę nie tylko kodeksową, wyrażoną w art. 1 § 1 ustawy karnej, ale również konstytucyjną, zawartą w art. 42 ust. 1 Konstytucji²¹⁴. Zasada, o której mowa, stanowi jeden z najistotniejszych elementów demokratycznego państwa prawa. W kontekście omawianej tematyki warto podkreślić, iż z zasady *nullum crimen sine lege* wynikają określone rekomendacje zarówno w obrębie tworzenia prawa, jak również jego stosowania²¹⁵. W opinii Włodzimierza Wróbla, uwzględniając klasyczną interpretację tej zasady, można wskazać na kilka postulatów o charakterze szczegółowym. Pierwszym z nich jest zakaz stosowania analogii na niekorzyść sprawcy (*nullum crimen sine lege stricta*). Kolejnym – zakaz wstecznego działania ustawy (*nullum crimen sine lege praevia*). Trzecim postulatem jest nakaz dostatecznej określoności podstaw odpowiedzialności karnej (*nullum crimen sine lege certa*). Ostatni z nich wskazuje na zakaz wyprowadzania

²¹² B.T. Woronowicz, *Bez tajemnic – o uzależnieniach i ich leczeniu*, Wydawnictwo IPiN, Warszawa 2003, s. 163.

²¹³ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, Serwis Informacyjny „Uzależnienia”, nr 84, 2018 s. 8.

²¹⁴ P. Hofmański, S. Zablocki, *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Zakamycze 2006, Zob. także: K. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Zakamycze 2003; M. Grudecki, *Tak zwane kontraty typy pozaustawowe a funkcja gwarancyjna prawa karnego* [w:] A. Golonka, M. Trybus, (red.) *Prawo karne w obliczu zmian i aktualnych problemów polityki kryminalnej*, Rzeszów 2018, s. 171–172.

²¹⁵ Zob. także: J. Wyrembak, *Zasada nullum crimen sine lege a wykładnia prawa (ze szczególnym uwzględnieniem pozycji metody językowej)*, „Przegląd Sądowy” 2009, s. 85; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 stycznia 2018 r., sygn. II KK 226/17, LEX nr 2434429; Z. Jędrzejewski, *Nullum crimen sine lege i kontraty typy a zasada jedności porządku prawnego (jednolitej bezprawności)*, „Ius Novum”, nr 1, 2001, s. 7–27.

odpowiedzialności karnej z innego źródła niż prawo stanowione (*nullum crimen sine lege scripta*). Przywołany autor zaznacza, że bez wątpienia to właśnie ostatni aspekt zasady *nullum crimen sine lege* ma najistotniejsze znaczenie dla określenia źródeł prawa karnego. We współczesnym ustawodawstwie konstytucyjnym przybrał on postać zasady wyłączności ustawowej w stanowieniu prawa karnego²¹⁶. W tym kontekście omawiana z perspektywy prawnokarnej problematyki nowych substancji psychoaktywnych zasada oznacza, że odpowiedzialność karną można ponosić wyłącznie za te czyny, które w momencie ich popełnienia są stypizowane jako przestępstwa przez przepisy prawa o randze ustawowej, czyli akty prawne przyjęte przez parlament, a nie akty prawne niższego szczebla, czego przykład m.in. stanowią rozporządzenia Rady Ministrów bądź rozporządzenia ministrów. Zasada ta określana jest również jako zasada ustawowej określoności czynu zabronionego²¹⁷. Ponadto warto wskazać na konieczność precyzyjnego sformułowania przepisów prawa karnego dającego możliwość jednoznacznego ustalenia, co jest zabronione, a co nie, z czym wiąże się tzw. zakaz analogii, który oznacza zakaz pociągania do odpowiedzialności karnej za czyny jedynie podobne do tych wyraźnie zakazanych przez przepisy ustawy²¹⁸. Analiza literatury przedmiotu oraz źródeł prawa pozwala odnieść powyższe stwierdzenia także do problematyki definiowania nowych substancji psychoaktywnych. Patrząc przez pryzmat penalizacji/kryminalizacji tego typu substancji oraz uwzględniając dynamikę rynku dopalaczy, w tym systematyczne manipulacje w łańcuchach molekularnych substancji poddanych kontroli prawnej, w efekcie których następuje tworzenie nowych substancji, warto podkreślić, że dwie z wyżej wymienionych kwestii – tj. czytelny i klarowny sposób ujęcia tego,

²¹⁶ W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Zakamycze 2003; Zob. także: A. Rychlewska, *Zasada nullum crimen sine lege na tle współczesnej idei państwa prawa*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 2017, z. 3, s. 95–136, Z. Jędrzejewski, *Nullum crimen sine lege i kontratyty a zasada jedności porządku prawnego (jednolitej bezprawności)*, *op.cit.*, s. 7–27.

²¹⁷ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, *op.cit.*, s. 8; Zob. szerzej: T. Sroka, *Realizacja zasady określoności czynu zabronionego z art. 42 ust. 1 Konstytucji na gruncie odpowiedzialności dyscyplinarnej*, „Forum Prawnicze” 2013, nr 3, s. 3–17; M. Byczek, *Zasada określoności przepisów prawa karnego i strona podmiotowa a normy ostrożności (zagadnienia wybrane)*, „Acta Iuris Stetinensis”, 2018, nr 1(21), s. 141–164.

²¹⁸ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, *op.cit.*, s. 8.

co jest prawem zakazane oraz zakaz stosowania wykładni rozszerzającej, wydają się być niezwykle istotne w kontekście omawianej problematyki.

Analiza literatury przedmiotu oraz przepisów prawa obowiązujących w poszczególnych państwach pozwoliła – z wyłączeniem opisanego wyżej tzw. indywidualnego podejścia – wskazać na trzy rodzaje prawnych mechanizmów służących zwalczaniu i przeciwdziałaniu zjawisku, jakim są dopalacze, włączając w to nowe substancje psychoaktywne, a tym samym wyznaczyła trzy podstawowe sposoby definiowania kontrolowanych substancji psychoaktywnych. Do definicji tych należy zaliczyć:

- definicję generyczną,
- definicję analogową,
- tzw. zakaz blankietowy.

Powyższe rodzi pytania o efektywność wskazanych rozwiązań prawnych, jak również budzi konieczność sformułowania wniosków *de lege lata* oraz *de lege ferenda* w tym zakresie, w szczególności w stosunku do polskich regulacji prawnych. W tym celu starano się przedstawić każdy ze wspomnianych powyżej rodzajów rozwiązań prawnych. Analizę oparto o obowiązujące w wybranych państwach przepisy prawa, których podstawę najczęściej stanowią przedstawione w dalszej części pracy akty prawne w formie ustaw. Na ich przykładzie starano się zaprezentować wyżej wymienione modele regulacji prawnych, tj. model oparty o prawo generyczne (rodzajowe), analogowy oraz zakaz blankietowy. Generyczny sposób definiowania nowych substancji psychoaktywnych omówiono, przywołując przede wszystkim rozwiązania prawne funkcjonujące w Polsce od 2018 roku, a także na przykładzie regulacji prawnych obowiązujących we Francji i Niemczech. Prawo analogowe przedstawiono w oparciu o regulacje prawne obowiązujące w zakresie tego typu substancji w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, a zakaz blankietowy zaprezentowano na przykładzie brytyjskiej ustawy z 2016 roku. Nie oznacza to bynajmniej, że w danym państwie obowiązywał na przestrzeni lat tylko jeden sposób definiowania nowych substancji psychoaktywnych. Wręcz przeciwnie – nierzadko, w przypadku niskiej skuteczności przyjętych rozwiązań prawnych, w ich miejsce wprowadzano nowe przepisy w celu uzyskania lepszych efektów w zakresie eliminowania problemu nowych substancji psychoaktywnych. Oznaczało to, że w danym państwie na przestrzeni lat mógł funkcjonować przez pewien czas indywidualny sposób definiowania substancji psychoaktywnych, a następnie system generyczny. Występowały także przypadki państw, w których w wyniku niskiej skuteczności rozwiązań opartych o prawo generyczne wprowadzono rozwiązania oparte o zakaz blankietowy.

Analiza rodzimych regulacji prawnych pozwala stwierdzić, że polski system prawny opiera się na rozwiązaniu hybrydowym, którego istota polega na równoczesnym funkcjonowaniu prawa generycznego oraz *blanket ban*. W sposób szczegółowy problematyka ta zostanie zaprezentowana w dalszej części opracowania. Niezbędnym elementem w ocenie skuteczności poszczególnych rozwiązań wprowadzanych na przestrzeni lat, a tym samym w sformułowaniu wniosków *de lege lata* i *de lege ferenda*, jest historia zmian regulacji prawnych w tym zakresie, wskutek czego w przypadku wybranych państw często odwoływano się także do wcześniej obowiązujących rozwiązań prawnych.

Przed zaprezentowaniem wyżej wymienionych sposobów definiowania nowych substancji psychoaktywnych zaznaczyć należy, że występujący w każdym państwie system prawny jest zorganizowany inaczej, a fundament tych konstrukcji jest zindywidualizowana historia danego państwa oraz kultura i uwarunkowania społeczne zamieszkujących go narodów. Specyfika poszczególnych systemów prawnych determinuje także obowiązujące w ich ramach modele prawne w zakresie dopalaczy. Prawo dotyczące narkotyków klasycznych, a także nowych narkotyków w każdym z opisywanych państw posiada swoją specyfikę, a co za tym idzie – charakterystyczne elementy wyróżniające go na tle regulacji obowiązujących w pozostałych krajach. Niewątpliwie podstawowa metoda radzenia sobie ze zjawiskiem dopalaczy polega na monitorowaniu skali zjawiska, co starano się zaprezentować w rozdziale szóstym niniejszego opracowania. Taki sposób nie jest jednak wystarczający do eliminowania dopalaczy z rynku narkotykowego. Wynika to z faktu, że producenci tego typu produktów wypracowali na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat skuteczne sposoby omijania kontroli prawnych poprzez zastosowanie modyfikacji w składzie produktów oraz poszczególnych substancji. Wymusiło to konieczność zmiany wprowadzonych zakazów związanych z produkcją, handlem oraz innymi czynnościami związanymi z rozpowszechnianiem dopalaczy w społeczeństwie. Przeprowadzone w omawianym zakresie badania pozwalają stwierdzić, że podstawą każdego modelu regulacji w zakresie dopalaczy jest określenie sposobu definiowania tego typu środków, a następnie określenie rodzaju i wysokości sankcji prawnych za czyny z nimi związane. W niniejszej pracy, ze względu na określony problem badawczy oraz wyznaczone cele badawcze, głównym przedmiotem rozważań uczyniono nowe substancje psychoaktywne. W sytuacjach, kiedy było to konieczne i podyktowane przeprowadzanym procesem badawczym, wspomniana problematyka uzupełniona została o kwestie związane ze środkami zastępczymi.

Dalsza analiza wskazanej w niniejszym rozdziale problematyki nie byłaby możliwa bez przedstawienia istoty każdego z trzech wyżej wymienionych sposobów definiowania nowych substancji psychoaktywnych i wynikających stąd regulacji prawnych,

Omawiając istotę zakazu blankietowego (*a blanket ban*), określanego również mianem zakazu całkowitego (*a total ban*), można stwierdzić, że jego podstawę stanowi niejako odwrócenie tradycyjnego rozwiązania w postaci wykazów substancji kontrolowanych, w ramach których zakazane i kontrolowane są tylko substancje nimi objęte. Zakaz blankietowy polega bowiem na wprowadzeniu całkowitego zakazu produkcji i obrotu substancjami wykazującymi działanie psychoaktywne, poza tymi, które jak kawa, alkohol, tytoń dopuszczone są do obrotu na podstawie odrębnych, obowiązujących przepisów prawa, w tym tych, które dotyczą produktów spożywczych czy wyrobów farmaceutycznych²¹⁹. Obecnie jednym z najbardziej znanych przykładów funkcjonowania zakazu całkowitego jest brytyjska Ustawa o Substancjach Psychoaktywnych z 2016 r. oraz irlandzka ustawa z lipca 2010 r. Rozwiązania prawne oparte o zakaz blankietowy wprowadzone zostały również w Rumunii. W Polsce *blanket ban* został oparty na prawie administracyjnym na podstawie wprowadzonych przepisów do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o inspekcji sanitarnej pod koniec 2010 roku²²⁰. W uzupełnieniu należy podnieść, że w 2011 roku na zlecenie Komisji Europejskiej, w ramach badania o nazwie Eurobarometr, w państwach członkowskich przeprowadzone zostały po raz pierwszy badania dotyczące używania m.in. nowych substancji psychoaktywnych. Horyzont czasowy przedmiotowych badań przypadł na pierwszą połowę 2011 roku i obejmował grupę osób w wieku od 15 do 24 lat. Dzięki przeprowadzonej analizie stwierdzono, iż najwyższy poziom rozpowszechniania nowych substancji psychoaktywnych wystąpił w Irlandii (16 proc.), Polsce (9 proc.), Łotwie (9 proc.) oraz w Wielkiej Brytanii (8 proc.). Średnia europejska oscylowała wówczas na poziomie 5 proc.²²¹ Nieprzypadkowo więc państwa o najwyższym poziomie rozpowszechniania NSP zdecydowały się na wprowadzenie zakazu blankietowego.

Dokonując oceny rozwiązań prawnych opartych na *blanket ban*, trudno jest nie zgodzić się z przytaczaną w literaturze przedmiotu tezę, zgodnie

²¹⁹ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii...*, *op.cit.*, s. 9.

²²⁰ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, *op.cit.*, s. 28.

²²¹ TNS Political & Social 2014.

z którą rozwiązania dotyczące *blanket ban* wymierzone są w rynek nowych substancji psychoaktywnych, a nie w użytkowników substancji psychoaktywnych, co niewątpliwie wpływa na obniżenie efektywności procesu przeciwdziałania NSP. Należy ponadto podkreślić, że *blanket ban* było rozwiązaniem krytykowanym przez ekspertów jako m.in. zbyt daleko idące, ponieważ delegalizuje wszystko co psychoaktywne²²². Próba oceny przepisów zawartych we wskazanych ustawach oraz ich skuteczności w walce z nowymi substancjami psychoaktywnymi, podobnie jak próba skonstruowania wniosków *de lege lata* i *de lege ferenda* zostanie podjęta w dalszej części pracy.

Innym sposobem wykorzystywanym w procesie zwalczania rynku nowych substancji psychoaktywnych jest prawo analogowe, które zostało oparte na ogólnej definicji podobnego działania farmakologicznego oraz struktury chemicznej substancji psychoaktywnych²²³. Definicja analogowa oznacza zatem poddanie kontroli nie tylko substancji umieszczonych w wykazach, ale także substancji mających podobne do nich właściwości psychoaktywne lub używanych w podobnych celach²²⁴. Stanowi ona podstawę amerykańskiego modelu prawnego w zakresie nowych substancji psychoaktywnych.

Przykładem jeszcze innego rozwiązania w definiowaniu nowych substancji psychoaktywnych jest tzw. definicja generyczna, nazywana również grupową lub rodzajową²²⁵. Tzw. prawo generyczne oparte jest na rozwiązaniach prawnych polegających na delegalizacji całych grup substancji. W przypadku rozwiązania generycznego ustawodawstwo zawiera precyzyjnie sformułowaną definicję rodzin substancji (takich jak opisujące wzory podstawienia w cząsteczce macierzystej, tzn. grupy substancji o podobnym wzorze chemicznym)²²⁶. W Polsce prawo generyczne zostało wprowadzone na mocy zmian z 2018 roku w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii.

W wielu państwach wprowadzono także dodatkowe rozwiązania, których celem było usprawnienie procesu przeciwdziałania nowym substancjom

²²² A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, op.cit., s. 29.

²²³ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii...*, op.cit., s. 9.

²²⁴ *Ibidem*, s. 9

²²⁵ *Ibidem*, s. 8.

²²⁶ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, op.cit., s. 13, 28.

psychoaktywnym. Do tych mechanizmów można m.in. zaliczyć procedurę awaryjną oraz tzw. szybką procedurę²²⁷. Różnica pomiędzy tymi dwiema procedurami polega na tym, że w przypadku procedury szybkiej środki kontroli są stałe i nie wygasają po upływie określonego czasu, w przeciwieństwie do procedury awaryjnej, na podstawie której wprowadzone zostają tymczasowe środki kontroli²²⁸.

Istotnym aspektem w ocenie obowiązujących w poszczególnych państwach rozwiązań prawnych w zakresie nowych substancji psychoaktywnych jest rodzaj stosowanych sankcji. Analiza aktów prawnych w tym zakresie pozwoliła na ich zróżnicowanie na dwie podstawowe kategorie. Pierwszą z nich stanowią sankcje administracyjne w postaci kar finansowych, drugą natomiast – sankcje karne. W sposób szczegółowy problematyka ta zostanie zaprezentowana w dalszej części opracowania.

Podsumowując, dla dalszych rozważań istotne wydaje się sformułowanie kilku wiodących wniosków. Po pierwsze – kwestia nowych substancji psychoaktywnych nie została dotychczas uregulowana w sposób kompleksowy na poziomie Unii Europejskiej, co jest bezpośrednim następstwem tego, że zwalczanie dopalaczy stanowi jeden z aspektów walki z narkotykami, co należy do kompetencji państw członkowskich. UE w zdecydowany sposób

²²⁷ Na gruncie prawa polskiego, w związku z nowelizacją w 2010 roku ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii i ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, także pojawiły się przepisy dotyczące kontroli czasowej. Na podstawie artykułu 27c ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej w przypadku uzasadnionego podejrzenia, że produkt stwarza zagrożenie życia lub zdrowia ludzi Główny Inspektor Sanitarny wstrzymuje w drodze decyzji wytwarzanie lub wprowadzanie do obrotu produktu lub nakazuje wycofanie produktu z obrotu na czas niezbędny do przeprowadzenia oceny i badań jego bezpieczeństwa, nie dłuższy jednak niż 18 miesięcy. Michał Kidawa podkreśla, że przepis ten niestety został niejako „wyrwany z kontekstu”. W trakcie procedowania ustawy zdecydowano się na usunięcie innych przepisów dotyczących oceny ryzyka. Ponadto zdecydowano się na odwołanie do „produktów”, a nie do substancji, z uwagi na wyznaczenie do nadzoru nad przestrzeganiem przepisu Państwowej Inspekcji Sanitarnej. Modyfikacje te wpłynęły na fakt, że artykuł 27c nie jest w praktyce stosowany i nie jest oczywiste, jak można by go wykorzystać. Umieszczenie przedmiotowego przepisu w odpowiedniej perspektywie pozwoliłoby na jasne wskazanie celowości wprowadzonej zmiany; Zob. szerzej: M. Kidawa, *Zjawisko nowych narkotyków w świetle rozwiązań prawnych w Polsce – propozycja stworzenia zintegrowanego systemu*, Serwis Informacyjny „Narkomania” 2(62)/2013, s. 7–9.

²²⁸ B. Hughes, T. Blidaru, *Legal Responses to New Psychoactive Substances in Europe*, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Lisbon 2009, <http://www.emcdda.europa.eu>, dostęp: 12.08.2021, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/10744/ELDD%20Control%20systems%20report.pdf>, s. 5.

wspiera działanie wymierzone w eliminowanie takiego zjawiska – co starano się przedstawić w rozdziale piątym opracowania, aczkolwiek to rządy poszczególnych państw odpowiedzialne są za opracowanie i wdrożenie obranych modeli prawnych w zakresie dopalaczy. Po drugie, analiza obowiązujących w różnych państwach regulacji prawnych pozwoliła wskazać z jednej strony na główne sposoby radzenia sobie ze zjawiskiem nowych narkotyków, a z drugiej na wskazanie różnych wariantów występowania i wdrożenia danego sposobu definiowania. Za przykład może posłużyć model prawny oparty na definicji *blanket ban*, który przybiera odmienny schemat w poszczególnych państwach, co także starano się wykazać w dalszej części rozdziału. Trzecim i zarazem ostatnim spostrzeżeniem wprowadzającym w dalszą analizę problematyki jest konieczność zwrócenia uwagi na odmiennność systemów prawnych występujących w badanych przypadkach państw, co w dużym stopniu wyznacza kształt modelu regulacji prawnych w zakresie dopalaczy. Oznacza to także konieczność uwzględnienia w opracowanym schemacie zwalczania zjawiska nowych narkotyków, zarówno osiągnięć nauki, jak również wielość aspektów praktycznych.

2. Amerykański model prawny oparty na prawie analogowym

Analiza obowiązujących w różnych państwach uregulowań prawnych w zakresie przeciwdziałania dopalaczom pozwala stwierdzić, że jednym z rodzajów rozwiązań w omawianej tematyce jest stosowanie tzw. definicji analogowej lub tzw. systemu analogowego (*analogue approach*). Stanowi on przeciwieństwo podejścia indywidualnego, co w praktyce oznacza, że system analogowy kontroluje substancje, pomimo tego że nie są one wyraźnie wymienione w obowiązujących przepisach. Kontrola przebiega na podstawie podobieństwa chemicznego w stosunku do kontrolowanej już substancji²²⁹. Ponadto w tym modelu, w procesie kwalifikowania danej substancji do grupy NSP, brane są także pod uwagę rodzaje efektów, jakie dana substancja wywołuje

²²⁹ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, *Perspectives on drugs. Legal approaches to controlling new psychoactive substances*, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2746/att_211257_EN EMCDDA_POD_2013 Controlling%20new%20psychoactive%20substances.pdf, s. 3, dostęp: 12.02.2022; Zob. także: *New Psychoactive Substances Review. Report of the Expert Panel*, 2014, s. 24, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/368583/NP-SexpertReviewPanelReport.pdf, dostęp: 12.02.2022.

lub potencjalnie może wywołać. W sytuacji kiedy efekty są zbliżone lub mogą być zbliżone do tych, które wywołuje wyjściowa substancja psychoaktywna – środek taki zostaje objęty kontrolą prawną²³⁰. Powyższe skłania do refleksji na temat oceny stopnia precyzyjności w stosowaniu rozwiązań opartych o definicję analogową, a co za tym idzie – jej efektywności. Uwzględniając istotę definicji analogowej, można zaproponować tezę o konieczności skoncentrowania uwagi w przypadku tego systemu na właściwym sprecyzowaniu pojęcia „podobieństwo”, a tym samym na konieczności określenia ostrych kryteriów, na podstawie których można wskazać owe podobieństwo danych substancji, jak również skutków, jakie wywołują.

Definicja analogowa została zastosowana m.in. w federalnym ustawodawstwie amerykańskim²³¹, Australii, Nowej Zelandii, Kanadzie, Łotwie, Norwegii, Bułgarii i Litwie. Państwa, które stosują definicję analogową, przyjęły jednak różne sposoby jej skonstruowania/uregulowania przepisów prawa w tym zakresie oraz ich interpretację, a w szczególności zdywersyfikowanie wymiaru kar. Niektóre z nich zdecydowały się ponadto wprowadzić tzw. klauzulę analogową (*analogue clause*) polegającą na dodatkowym wymogu potwierdzenia działania farmakologicznego danej substancji lub tego, że substancja została sprzedana z przeznaczeniem do spożycia przez ludzi²³². W opinii autorki opracowania klauzula służy wyeliminowaniu możliwości uniknięcia kar przez sprzedawców i producentów NSP, którzy starają się uniknąć sankcji prawnych, zamieszczając na opakowaniach napis „nie do spożycia przez ludzi”.

W Stanach Zjednoczonych (podobnie jak w innych państwach, których przykłady zostały poddane analizie w monografii) chemicy produkują narkotyki syntetyczne, które mają podobne działanie do substancji kontrolowanych, ale są w stanie uniknąć ścigania, ponieważ narkotyk syntetyczny, znany również jako dopalacz, ma nieco inny skład chemiczny niż jego kontrolowany odpowiednik²³³. Utrzymująca się na wysokim poziomie popularność tego typu środków stała się niepokojącym zjawiskiem i tym

²³⁰ M. Kidawa, D. Chojecki, *Nowe narkotyki oraz „dopalacze” w kontekście europejskim i światowym*, www.narkomania.org.pl, dostęp: 18.02.2022.

²³¹ Zob. szerzej: W. Kosior, *Federal law v. State law w Stanach Zjednoczonych – uwagi interpretacyjne*, „Roczniki Administracji i Prawa” 14/1, 2014, s. 75–82.

²³² European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, *Perspectives on drugs. Legal approaches to controlling new psychoactive substances...*, *op.cit.*, s. 3, “New Psychoactive Substances Review”, *op.cit.*, s. 24.

²³³ Y. Muniz, *Designer Drugs and the Federal Analog Act*, “FIU Law Review” 2017, <https://law.fiu.edu/2017/03/11/designer-drugs-federal-analog-act/> dostęp: 15.03.2023.

samym wyzwaniem dla władz tego państwa. Potwierdzeniem tej teorii jest sytuacja ze stycznia 2011 roku, kiedy odnotowano 214 przypadków zatruczeń związanych z użyciem „soli kąpielowych” tylko w tym jednym wskazanym miesiącu. Był to znaczący wzrost, bowiem dla porównania w całym roku poprzedzającym, tj. w 2010, odnotowano ich łącznie 235²³⁴. Osoby handlujące tego typu produktami w Stanach Zjednoczonych zamieszczają na stronie internetowej oferującej dopalacze czerwony napis: „Nie do konsumpcji”. Potencjalnych nabywców ostrzega się, by „podczas kąpieli” nie używali alkoholu i leków na receptę, a na koniec pojawia się jeszcze jedna uwaga: „Nie wciągając przez nos!”²³⁵. Powyższa informacja stanowi także potwierdzenie opinii wyrażonej przez Organizację Narodów Zjednoczonych na temat tego, że nowe syntetyki funkcjonują niemal w każdej części świata. Ameryka Północna, większość Ameryki Południowej, Australia, znaczna część Azji Południowo-Wschodniej, Rosja, prawie cała Europa, Chiny i rozproszone części Afryki – wszystkie te państwa zgłosiły konfiskatę tych nowych narkotyków²³⁶. Nadmienić należy, że w ujęciu tradycyjnym rząd federalny klasyfikuje narkotyki takie jak marihuana i kokaina jako substancje kontrolowane, które reguluje w oparciu o szereg czynników, w tym m.in. takich jak: ryzyko nadużycia danej substancji, jej zastosowanie medyczne, odpowiedzialność za uzależnienie i ryzyko dla zdrowia publicznego²³⁷.

Poddając analizie amerykański model regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania dopalaczom, podkreślić należy, że na przestrzeni XX wieku lista substancji podlegających kontroli federalnej rozszerzyła się poza środki odurzające o marihuanę, depresanty, stymulanty i halucynogeny²³⁸. W 1970 roku Kongres Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej zmienił federalne

²³⁴ A. Sewell, *Ameryka na dopalaczach*, <https://wiadomosci.onet.pl/kiosk/ameryka-na-dopalaczach/y5yvr>, dostęp: 15.03.2023; Szerzej na temat liczby zgonów z powodu przedawkowania narkotyków: <https://pulsmedycyny.pl/usa-rekordowa-liczba-zgonow-z-powodu-przedawkowania-narkotykow-1150140>, dostęp: 15.03.2023.

²³⁵ A. Sewell, *Ameryka na dopalaczach* <https://wiadomosci.onet.pl/kiosk/ameryka-na-dopalaczach/y5yvr>, dostęp: 15.03.2023.

²³⁶ *Information on Synthetics that are Being Sold* <https://www.narconon.org/drug-abuse/synthetics/classes.html> dostęp: 16.03.2022, Zob. także: Y. Muniz, *Designer Drugs and the Federal Analog Act* <https://law.fiu.edu/2017/03/11/designer-drugs-federal-analog-act/> dostęp: 16.03.2022.

²³⁷ *Controlled Substances Act*, US Drug Enforcement Administration, <https://www.dea.gov/druginfo/csa.shtml>, dostęp: 16.03.2022.

²³⁸ Zob. szerzej: T.M. Quinn, G.T. McLaughlin, *The Evolution of Federal Drug Control Legislation*, 22 CATH. U.L. REV. 586, 600-03, (1973).

przepisy dotyczące narkotyków, wprowadzając kompleksową ustawę o zapobieganiu i kontroli nadużywania narkotyków (*Comprehensive Drug Abuse Prevention and Control Act*)²³⁹. Ustawa ta uchyliła prawie wszystkie istniejące wówczas federalne przepisy dotyczące kontroli substancji, wprowadzając po raz pierwszy ujednolicone ramy federalnych przepisów dotyczących substancji kontrolowanych. Tytuł II Ustawy o kompleksowym zapobieganiu i kontroli narkomanii jest znany jako Ustawa o substancjach kontrolowanych (*Controlled Substances Act, CSA*)²⁴⁰. Analiza źródeł prawa pozwala stwierdzić, że system analogowy, jako jeden z modeli regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania dopalaczom, dotyczy także analogów kontrolowanych substancji. Analogi rozumieć należy jako środki, które, najogólniej mówiąc, mają naśladować działanie substancji kontrolowanych. Kongres Stanów Zjednoczonych uchwalił w 1986 roku ustawę o egzekwowaniu przepisów dotyczących analogów substancji kontrolowanych²⁴¹ (*Controlled Substance Analogue Enforcement Act of 1986*)²⁴², w wyniku czego uzupełniono treść obowiązującej ustawy o substancjach kontrolowanych, wprowadzając rozdział poświęcony substancjom analogowym²⁴³. Stanowiło to odpowiedź na przedsięwzięcia podejmowane przez producentów dopalaczy przeznaczonych do spożycia przez ludzi w formie substancji, które nie zostały w jasny i klarowny sposób wymienione w obowiązujących regulacjach prawnych.

Na podstawie analizy regulacji prawnych obowiązujących w USA należy przyjąć, że termin „analog substancji kontrolowanej”, który stanowi o istocie systemu analogowego, oznacza substancję:

- której struktura chemiczna jest zasadniczo podobna do substancji kontrolowanej z wykazu I lub II;
- która ma działanie pobudzające, depresyjne lub halucynogenne na ośrodkowy układ nerwowy zasadniczo podobne lub silniejsze niż działanie pobudzające, depresyjne lub halucynogenne na ośrodkowy układ nerwowy substancji kontrolowanej z wykazu I lub wykazu II;

²³⁹ Pub. L. No. 91-513, 84 Stat. 1236 (1970). *Congress has the authority to regulate controlled substances under the Commerce Clause*. Zob. także: *Gonzales v. Raich*, 545 U.S. 1, 15 (2004).

²⁴⁰ Congressional Research Service, *The Controlled Substances Act (CSA): A Legal Overview for the 118th Congress*, <https://sgp.fas.org/crs/misc/R45948.pdf>, s. 2, dostęp: 19.01.2023.

²⁴¹ J.P. Jenkins, „Designer drugs”. *Encyclopedia Britannica*, 2018, <https://www.britannica.com/science/designer-drug>, 2023, dostęp: 18.03.2022.

²⁴² Warto wskazać, że ustawa jest częścią prawa publicznego.

²⁴³ J.P. Jenkins, „Designer drugs”. *Encyclopedia Britannica...*, *op.cit.*

- lub w odniesieniu do konkretnej osoby, która to osoba zamierza wywierać działanie pobudzające, depresyjne lub halucynogenne na ośrodkowy układ nerwowy zasadniczo podobne lub silniejsze niż działanie pobudzające, depresyjne lub halucynogenne przez substancje kontrolowane, wymienione w wykazie I lub II²⁴⁴.

Warto przywołać także definicję, która występuje w polskiej literaturze przedmiotu. Wskazuje ona, że analog substancji kontrolowanej to każda substancja będąca pochodną substancji umieszczonych w wykazie I lub II, jeśli jej struktura chemiczna jest istotnie podobna do struktury chemicznej substancji kontrolowanej (umieszczonej w wykazie I lub II) oraz poprzez którą konkretna osoba zakłada, że osiągnie lub ma zamiar osiągnąć efekt istotnie podobny lub silniejszy niż efekt wywierany przez substancję kontrolowaną umieszczoną w wykazie I lub II. W USA w 2012 roku wprowadzono nową ustawę *Synthetic Drug Abuse Prevention Act*, w której prawodawca nieco inaczej zdefiniował substancję psychoaktywną (z grupy syntetycznych kannabinoidów), odwołując się do jej neurochemicznego oddziaływania²⁴⁵.

W oparciu o analizę regulacji prawnych, w tym Kodeksu Stanów Zjednoczonych (*United States Code*), analog substancji kontrolowanej będzie, w zakresie przeznaczonym do spożycia przez ludzi, traktowany dla celów jakiegokolwiek prawa federalnego jako substancja kontrolowana objęta wykazem nr I²⁴⁶.

Powyższe pozwala stwierdzić, że ustawa o egzekwowaniu analogów substancji kontrolowanych z 1986 roku zmieniła ustawę o substancjach kontrolowanych i w oparciu o prawo analogowe stworzyła możliwość ustanowienia sankcji

²⁴⁴ United States Code, 2006, Supplement 5, Title 21 – *Food and Drugs*, Title 21 – *Food and Drugs*, Chapter 13 – *Drug abuse prevention and control*, Subchapter I – *Control and Enforcement*, Part A – *Introductory Provisions*, Sec. 802 – *Definitions*, Zob. także: *Food and Drugs*, Authenticated U.S. Government Information GPO <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2011-title21/pdf/USCODE-2011-title21-chap13-subchapI-partA-sec802.pdf>, s. 510, dostęp: 19.02.2023.

²⁴⁵ K. Tkaczyk-Romanowska, *Kilka uwag na temat modeli definiowania nowej substancji psychoaktywnej w ujęciu prawnoporównawczym*, „Palestra”, 7–8/2020, s. 165.

²⁴⁶ United States Code, 2006 Edition, Supplement 4, Title 21 – *Food and Drugs*, Title 21 – *Food and Drugs*, Chapter 13 – *Drug abuse prevention and control*, Subchapter I – *Control and Enforcement*, Part B – *Authority to Control*; Standards and Schedules Sec. 813 – *Treatment of controlled substance analogues*, s. 526, <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2010-title21/USCODE-2010-title21-chap13-subchapI-partB-sec813>, dostęp: 19.03.2022; 21 U.S. Code § 813 – *Treatment of controlled substance analogues*, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/21/813>, dostęp: 19.03.2022.

karnych za produkcję, posiadanie z zamiarem dystrybucji lub dystrybucję analogów substancji kontrolowanych. W praktyce oznacza to, że jeżeli osoba handluje substancją spełniającą definicję analogu substancji kontrolowanej, to może stanąć przed sądem zgodnie z prawem federalnym Stanów Zjednoczonych. W takim przypadku konieczne są dowody stanowiące: (1) że struktura chemiczna jest zasadniczo podobna do struktury chemicznej substancji kontrolowanej ujętej w wykazie I lub II oraz (2) że ma stymulujący, depresyjny lub halucynogeny wpływ na ośrodkowy układ nerwowy.

Można także udowodnić, że w konkretnym przypadku pozwany zamierzał lub zapewnił, że substancja ma podobny lub większy wpływ na ośrodkowy układ nerwowy jako substancja kontrolowana z wykazu I lub II²⁴⁷. Przy czym sam dowód, że substancja nie była wprowadzana do obrotu ani reklamowana czy etykietowana jako przeznaczona do spożycia przez ludzi, nie jest wystarczający do ustalenia, że rzeczywiście nie była przeznaczona do spożycia przez ludzi²⁴⁸. *Federal Analog Act* zakazuje używania, produkowania i sprzedaży substancji, które są chemicznie lub farmakologicznie podobne do tych wpisanych na tzw. listę substancji kontrolowanych, ale tylko w przypadku środków przeznaczonych do konsumpcji przez ludzi.

Przepisy CSA wskazują także procedurę polegającą na dodaniu, przeniesieniu substancji do innego wykazu²⁴⁹ lub wyjęciu substancji spod kontroli prawnej²⁵⁰.

²⁴⁷ *New Psychoactive Substances Review. Report...*, *op.cit.*, s. 24–25.

²⁴⁸ 21 U.S. Code § 813 – Treatment of controlled substance analogues..., *op.cit.*

²⁴⁹ Łącznie przewidzianych jest pięć grup substancji kontrolowanych.

²⁵⁰ Procedura tych działań znajduje się w: 21 U.S.C. §811 CSA, w skrócie można stwierdzić, że postępowanie w celu dodania, usunięcia lub zmiany harmonogramu leku lub innej substancji może zostać wszczęte przez Drug Enforcement Administration (DEA), Departament Zdrowia i Opieki Społecznej (HHS) lub na podstawie petycji dowolnej zainteresowanej strony, w tym: producenta leku, towarzystwa lub stowarzyszenia medycznego, stowarzyszenia aptek; grupy interesu publicznego zajmującej się nadużywaniem narkotyków, państwowej lub lokalnej agencji rządowej, indywidualnego obywatela. Przy ustalaniu, w którym wykazie należy umieścić lek lub inną substancję, lub czy substancja powinna zostać wycofana z kontroli lub zmieniona, trzeba wziąć pod uwagę takie czynniki jak: rzeczywisty lub względny potencjał do nadużyc; naukowe dowody jego działania farmakologicznego, jeśli są znane; stan aktualnej wiedzy naukowej na temat leku lub innej substancji; jego historia i obecny wzór nadużyc; zakres, czas trwania i znaczenie nadużycia; jakie, jeśli w ogóle, istnieje ryzyko dla zdrowia publicznego; odpowiedzialność za uzależnienie psychiczne lub fizjologiczne; czy substancja jest bezpośrednim prekursorem substancji już kontrolowanej na podstawie niniejszego podrozdziału, United States Drug Enforcement Administration, The Controlled Substances Act, <https://www.dea.gov/drug-information/csa>, dostęp: 16.03.2023.

Tabela 3. Federalne kary za handel substancjami objętymi kontrolą zgodnie z wykazem I oraz II

FEDERALNE KARY ZA HANDEL NARKOTYKAMI			
RODZAJ SUBSTANCJI	ILOŚĆ	KARA ZA PIERWSZE WYKROCZENIE	KARA ZA DRUGIE WYKROCZENIE
Kokaina (wykaz II)	od 500 do 4999 gramów	Pierwsze wykroczenie: – nie mniej niż 5 lat kary pozbawienia wolności, lecz nie więcej niż 40 lat. – w przypadku śmierci lub poważnych obrażeń osoby nie mniej niż 20 lat kary pozbawienia wolności lub kara dożywotniego pozbawienia wolności.	Drugie wykroczenie: – nie mniej niż 10 lat kary pozbawienia wolności, nie więcej niż kara dożywotniego pozbawienia wolności. – w przypadku śmierci lub poważnych obrażeń osoby kara dożywotniego pozbawienia wolności.
Baza kokainowa (wykaz II)	od 28 do 279 gramów		
Fentanyl (wykaz II)	od 40 do 399 gramów		
Analog fentanylu (wykaz I)	od 10 do 99 gramów		
Heroina (wykaz I)	od 100 do 999 gramów	– grzywna w wysokości nie więcej niż 5 milionów dolarów dla osoby fizycznej, nie więcej niż 25 milionów dolarów dla osoby innej niż fizyczna.	– grzywna w wysokości nie więcej niż 8 milionów dolarów dla osoby fizycznej, nie więcej niż 50 milionów dolarów dla osoby innej niż fizyczna.
LSD (wykaz I)	od 1 do 9 gramów		
Metamfetamina (wykaz II)	od 5 do 49 gramów w czystej postaci		
	od 50 do 499 gramów mieszanki		
PCP (wykaz II)	od 10 do 99 gramów w czystej postaci		
	od 100 do 999 gramów mieszanki		

Źródło: opracowanie własne na podstawie: U.S. Department of Justice Drug Enforcement Administration, Drugs of Abuse, 2017 https://www.dea.gov/sites/default/files/pr/multimedia-library/publications/drug_of_abuse.pdf

Sankcje karne za czyny, których przedmiot stanowią analogi substancji kontrolowanych, są na ogół ustalane poprzez odniesienie się do wytycznych dotyczących wymiaru kary dla substancji kontrolowanej, do której dany analog i skutki, jakie wywołuje są najbardziej zbliżone. Przy ustalaniu odpowiedniej kary sąd może również rozważyć, czy ta sama ilość analogu wywiera większy wpływ na ośrodkowy układ nerwowy niż substancja kontrolowana, dla której jest analogiem²⁵¹. Poniżej zaprezentowano przykłady

²⁵¹ *US Sentencing Guidelines*, section 2D1.1, Application note 6.

stosowanych w oparciu o prawo federalne kar, które wymierzone zostały za handel substancjami objętymi kontrolą wykazu I i II.

W przedstawionym powyżej zestawieniu (tab. 3) zostały ukazane sankcje oparte o stosunkowe korelacje zachodzące pomiędzy dwoma współczynnikami, tj. rodzajem substancji oraz jego ilością. Jak zostało zaprezentowane w tabeli, rodzaj kary oraz wysokość grzywny są zależne przede wszystkim od jednego warunku, tj. czy popełnione przestępstwo jest po raz pierwszy, czy po raz drugi. Kary federalne dotyczące handlu – w przypadku posiadania większej ilości niż te, które zostały wymienione w tabeli – są zdecydowanie wyższe. Za przykład może posłużyć posiadanie pięciu kilogramów (lub więcej) kokainy:

- za pierwsze wykroczenie: nie mniej niż 10 lat kary pozbawienia wolności, lecz nie więcej niż kara dożywotniego pozbawienia wolności;
- za drugie wykroczenie: nie mniej niż 20 lat kary pozbawienia wolności, lecz nie więcej niż kara dożywotniego pozbawienia wolności.

Podobnie jak w przypadku wszystkich amerykańskich spraw karnych dotyczących narkotyków dochodzenia mogą obejmować potajemne zakupy i konfiskaty, nakazy sądowe i szeroko zakrojone analizy laboratoryjne. Dobrze zaplanowane dochodzenie będzie również miało na celu uzyskanie od podejrzanego zrozumienia charakteru substancji będącej przedmiotem handlu. Jest to ważne w świetle trudnej kwestii, rozstrzyganej w różny sposób przez sądy apelacyjne, dotyczącej tego, co (jeśli w ogóle istnieje taka potrzeba) oskarżony musi wiedzieć o cechach strukturalnych i skutkach farmakologicznych przedmiotowej substancji. Sprawy te wymagają na ogół bardzo dużych nakładów ze strony organów ścigania i prokuratury. Fakty w sprawie są przedstawiane ławie przysięgłych, która często musi ocenić rozbieżne zeznania naukowców, a także może uwzględnić rzeczywiste doświadczenia użytkowników. Ława przysięgłych ocenia fakty i decyduje, czy dana substancja powinna być traktowana jako analog substancji kontrolowanej. W swoich rozważaniach bierze pod uwagę termin prawny „zasadniczo podobny”, kierując się instrukcjami sędziego. Do tej pory Stany Zjednoczone z powodzeniem ściagały sprawy dotyczące analogów w ramach reakcji na handel związany z niebezpiecznymi substancjami. Jeżeli substancja zostanie uznana za analog substancji kontrolowanej jest wówczas traktowana do celów prawa federalnego jako substancja kontrolowana, zamieszczona w wykazie I²⁵².

²⁵² Title 21, United States Code, section 813.

Kongres USA dostrzega problem dopalaczy, czego pokłosiem była reakcja związana z podjęciem dalszych kroków w celu zakazania wielu z tych substancji na szczeblu federalnym²⁵³. Przykład stanowi podpisana przez prezydenta Baracka Obamę ustawa o zapobieganiu nadużywaniu narkotyków syntetycznych (*Synthetic Drug Abuse Prevention Act*)²⁵⁴, będąca częścią ustawy o bezpieczeństwie i innowacjach pt. *Food and Drug Administration Safety and Innovation Act* (FDASIA)²⁵⁵. W jej efekcie prawo na stałe umieszcza 26 rodzajów syntetycznych kannabinoidów i katynonów w wykazie I ustawy o substancjach kontrolowanych (CSA). Podwoiła również z 18 do 36 miesięcy maksymalny okres, przez jaki DEA (*Drug Enforcement Administration*) może administracyjnie zamieścić produkty w wykazie substancji kontrolowanych, w ramach swojego organu ds. planowania awaryjnego²⁵⁶. Warto nadmienić, że w 2011 roku amerykańska agencja rządowa *Drug Enforcement Administration* (DEA)²⁵⁷ skorzystała ze swoich uprawnień do planowania awaryjnego, aby kontrolować pięć rodzajów syntetycznych kannabinoidów i trzy syntetyczne substancje używane do produkcji syntetycznych katynonów. W 2012 roku niemalże wszystkie z tych substancji zostały na stałe oznaczone jako substancje z wykazu I na mocy ustawy o zapobieganiu nadużywaniu narkotyków syntetycznych, tylko jedna została na stałe umieszczona w wykazie I na mocy rozporządzenia DEA. 12 kwietnia 2013 roku DEA wykorzystała swoje uprawnienia do planowania awaryjnego, aby umieścić trzy kolejne rodzaje syntetycznych kannabinoidów, tymczasowo określając je jako substancje z wykazu I²⁵⁸. Gubernatorzy poszczególnych stanów chętnie korzystają z awaryjnych mechanizmów prawnych. Gubernator

²⁵³ *Ibidem*.

²⁵⁴ S.3190 – Synthetic Drug Abuse Prevention Act of 2012.

²⁵⁵ United States Drug Enforcement Administration, *Congress Agrees to Add 26 Synthetic Drugs to Controlled Substances Act*, <https://www.congress.gov/bill/112th-congress/senate-bill/3187>, dostęp: 16.06.2022, Zob. także: US Food&Drug Administration, *Food and Drug Administration Safety and Innovation Act* (FDASIA), <https://www.fda.gov/regulatory-information/selected-amendments-fdc-act/food-and-drug-administration-safety-and-innovation-act-fdasia>, dostęp: 16.06.2022.

²⁵⁶ *Congress Agrees to Add 26 Synthetic Drugs to Controlled Substances Act*, 2012, <https://www.dea.gov/press-releases/2012/06/19/congress-agrees-add-26-synthetic-drugs-controlled-substances-act>, dostęp: 20.06.2022.

²⁵⁷ United States Drug Enforcement Administration, <https://www.dea.gov/>, dostęp: 16.03.2023.

²⁵⁸ The White House, President Barack Obama, Office of National Drug Control Policy, *Synthetic Drugs (a.k.a. K2, Spice, Bath Salts, etc.)*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/ondcp/ondcp-fact-sheets/synthetic-drugs-k2-spice-bath-salts>, dostęp: 24.05.2022.

Luizjany Bobby Jindal wprowadził w trybie natychmiastowym zakaz stosowania substancji chemicznych zawartych w tych środkach, które nazywano „solami kąpielowymi”. Zgodnie z ówczesnie obowiązującym amerykańskim prawem zakaz obowiązywał przez 120 dni, a na stałe funkcjonował dopiero po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ustawodawcze. Nazajutrz po wejściu gubernatorskiego zakazu w życie oficerowie policji skontrolowali wszystkie sklepy z branży i skonfiskowali setki opakowań dopalaczy²⁵⁹. Rada Farmaceutyczna Dakoty Północnej wpisała główne aktywne składniki dopalaczy MDPV i mefedron na listę substancji kontrolowanych już w lutym 2010 roku. Zachodnia Wirginia wprowadziła zakaz w grudniu, a w Missisipi, Kentucky i innych stanach trwały prace nad stosowną ustawą²⁶⁰. Co najmniej 43 stany podjęły działania w celu kontrolowania jednego lub więcej syntetycznych kannabinoidów. Przed 2010 rokiem syntetyczne kannabinoidy nie były kontrolowane przez żadne organy państwa ani na szczeblu federalnym. Ponadto co najmniej 44 stany podjęły działania w celu kontrolowania jednego lub więcej syntetycznych katynonów²⁶¹.

Ustawa o substancjach kontrolowanych ustanowiła jednolite ramy prawne regulujące niektóre kwestie narkotyków, które są uważane za stwarzające ryzyko nadużywania i uzależnienia. CSA ma również zastosowanie do analogów kontrolowanych substancji, które mają naśladować działanie substancji poddanych kontroli prawnej. Amerykańska federalna ustawa analogowa pozwala kontrolować każdą substancję, która jest „zasadniczo podobna” i ma działanie psychoaktywne „podobne lub większe niż” substancja kontrolowana. Pomimo że w doktrynie amerykańskiej istnieje zgodność co do tego, że tworzenie nowych narkotyków poprzez syntezę chemiczną w celu osiągnięcia efektów podobnych do istniejących nielegalnych narkotyków musi zostać uznane za przestępstwo, to jednak w zasadzie od początku obowiązywania *Controlled Substance Analogue Enforcement Act* nie brakowało opinii krytycznych w stosunku do jej treści. W literaturze wskazywano

²⁵⁹ A. Sewell, *Ameryka na dopalaczach...*, *op.cit.*

²⁶⁰ *Ibidem.*

²⁶¹ The White House, President Barack Obama, Office of National Drug Control Policy, *Synthetic Drugs (a.k.a. K2, Spice, Bath Salts, etc.)...*, *op.cit.*, dostęp: 24.05.2022; Przepisy oraz interpretację federalnej ustawy analogowej najlepiej odzwierciedlają wybrane przykłady postępowań procesowych w sprawach o dopalacze. Warto wskazać sprawę: Stany Zjednoczone przeciwko Washam, 312 F. 3d 926 (8th Cir. 2002), Zob. szerzej: <https://law.fiu.edu/2017/03/11/designer-drugs-federal-analog-act/>, dostęp: 24.05.2022 oraz: Stany Zjednoczone v. Forbes, 806 F. Supp. 232 (D. Colo. 1992); Y. Muniz, *Designer Drugs and the Federal Analog Act*, <https://law.fiu.edu/2017/03/11/designer-drugs-federal-analog-act/>, dostęp: 24.05.2022.

na pospieszne uchwalenie, co w opinii jej oponentów spowodowało, że została wprowadzona w życie wersja ustawy, która była gorzej napisana niż wersja Izby Reprezentantów lub Senatu, a to z kolei wpłynęło na występowanie potencjalnych niezamierzonych konsekwencji. Pomimo pewnego stopnia wadliwości specjaliści są zgodni co do faktu, że ustawa osiąga swój cel, jakim jest kryminalizacja nawet oryginalnych syntez substancji chemicznej, która, jak ma nadzieję jej twórca, wywoła skutki niezbędne, aby stać się odnoszącym sukcesy nielegalnym narkotykiem. Te względy sprawiają, że jest mało prawdopodobne, aby Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych obalił ustawę o egzekwowaniu analogów substancji kontrolowanych, pomimo jej niejasnego sformułowania i możliwości arbitralnego i dyskryminującego egzekwowania²⁶². Wśród opinii, które przytaczane są w amerykańskiej literaturze przedmiotu, wskazać należy także tę, zgodnie z którą najlepszym sposobem walki z narkotykami syntetycznymi jest połączenie obecnych przepisów antynarkotykowych. Wykorzystanie przepisu awaryjnego umożliwiającego natychmiastową klasyfikację nowego narkotyku syntetycznego jako substancji kontrolowanej oraz wzmożone ściganie na mocy federalnych i stanowych przepisów dotyczących analogów narkotyków może zmniejszyć ilość dopalaczy sprzedawanych na ulicach. Wszelkie obawy dotyczące niekonstytucyjnej niejasności można rozwiązać, umieszczając coraz więcej związków na liście substancji kontrolowanych, co niezmiennie zwiększy prawdopodobieństwo, że nowy narkotyk syntetyczny będzie zasadniczo podobny do już zakazanego²⁶³.

²⁶² Zob. szerzej: C.L. Smith, *Controlled Substance Analogue Enforcement Act of 1986: The Compromising of Criminalization*, "American Journal of Criminal Law", Vol: 16, Iss.: 1, Dated: (Fall 1988), s. 107–137, <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/controlled-substance-analogue-enforcement-act-1986-compromising>, dostęp: 16.03.2023.

²⁶³ Y. Muniz, *Designer Drugs and the Federal Analog Act*, "FIU Law Review", *Legal controls on cannabinimimetics: an international dilemma*, 2017, zob. szerzej: M. Haden, D.M. Wood, P.I. Dargan, *The Impact of the Psychoactive Substances Act 2016 on the online availability of MDMB-CHMICA*, "QJM: An International Journal of Medicine", 2017, DOI: 10.1093/qjmed/hcx045, s. 620.

Stany Zjednoczone są stroną Jednolitej konwencji o środkach odurzających z 1961 roku (*Single Convention on Narcotic Drugs of 1961*), która miała na celu ustanowienie skutecznej kontroli w sprawie międzynarodowego i krajowego obrotu narkotykami, liśćmi koki, kokainą i konopiami indyjskimi. Drugi traktat, Konwencja o substancjach psychotropowych z 1971 r. (*The Convention on Psychotropic Substances of 1971*), która weszła w życie w 1976 r., został ratyfikowany przez Kongres w 1980 r., ma na celu ustanowić porównywalną kontrolę nad używkami, depresantami i halucynogenami.

3. Zakaz blankietowy w Wielkiej Brytanii

W 2015 roku prasa donosiła, że w żadnym innym państwie europejskim nie konsumuje się takich ilości dopalaczy jak w Wielkiej Brytanii. Wówczas produkty te zabijały średnio jedną osobę tygodniowo, a miesięcznie pojawiało się około 150 nowych narkotyków²⁶⁴. Obowiązującym obecnie, wprowadzonym w 2016 roku prawnym narzędziem służącym zapobieganiu zjawisku pojawiania się nowych narkotyków, jest rozwiązanie, które doktryna określa mianem *blanket ban* czy zakazu blankietowego.

Jak podkreślono we wprowadzeniu do niniejszego rozdziału, w poszczególnych państwach na przestrzeni lat funkcjonowały różne modele prawne służące przeciwdziałaniu zjawisku dopalaczy. Przykład Wielkiej Brytanii potwierdza tę tezę. Państwo to wprowadziło zakaz blankietowy w efekcie problemów z zastosowaniem prawa generycznego wobec syntetycznych kannabinoidów. Podobna sytuacja wystąpiła w Irlandii, która *blanket ban* wprowadziła w wyniku braku skuteczności rozwiązań opartych na prawie generycznym²⁶⁵.

Przedstawiając regulacje prawne w zakresie przeciwdziałania nowym substancjom psychoaktywnym w Wielkiej Brytanii, zauważyć należy, że zwalczanie tego zjawiska rozpoczęto już w 2011 roku za pomocą Ustawy o Reformie Polityki i Odpowiedzialności Społecznej (*Police Reform and Social Responsibility Act*)²⁶⁶. W jej wyniku wprowadzono nowelizację ustawy z 1971 r.

²⁶⁴ M. Piwowar, *Dopalacze są plagą Wielkiej Brytanii*, <https://www.rp.pl/film/art-4319351-dopalacze-sa-plaga-wielkiej-brytanii>, 2015, dostęp: 22.08.2022, zob. także: <https://www.globaldrugsurvey.com/past-findings/the-global-drug-survey-2016-findings/>, M.M. Schmidt, A. Sharma, F. Schifano, C. Feinmann, „Legal highs” on the net-Evaluation of UK-based Websites, products and product information, „Forensic Science International”, 2011, <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000288200400040?SI-D=EUW1EDoC3CoKtxVrjvdBZaRDuxPUd>. W kontekście problemu narkotykowego podkreślić ponadto należy, że w Anglii i Walii w 2021 r. zarejestrowano 4859 zgonów związanych z zatruciem narkotykami; jest to najwyższa liczba od czasu rozpoczęcia rejestracji w 1993 r. i o 6,5 proc. wyższa niż w 2020 r. (4561 zarejestrowanych zgonów), Office for National Statistics, *Deaths related to drug poisoning in England and Wales: 2021 registrations*, 2022, <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/births-deathsandmarriages/deaths/bulletins/deathsrelatedtodrugpoisoninginenglandandwales/2021registrations>, dostęp: 16.03.2023.

²⁶⁵ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, op.cit., s. 29–29.

²⁶⁶ UK Government, *Police Reform and Social Responsibility Act*, 2011, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/13/pdfs/ukpga_20110013_en.pdf (14 July 2016, date last accessed).

o nadużywaniu narkotyków (*Misuse of Drugs Act*)²⁶⁷. Warto, w celach porównawczych, wskazać, że lista nielegalnych środków określanych mianem *controlled substances* była wykazem stanowiącym załącznik do ustawy. Substancje kontrolowane skatalogowane zostały w trzech kategoriach, tj. A, B i C²⁶⁸. Wymiar kary został również określony w załączniku, a jego wysokość została uzależniona od tego, do jakiej grupy należała substancja stanowiąca przedmiot przestępstwa²⁶⁹. Powyższe potwierdza także przytaczaną w doktrynie tezę, zgodnie z którą wykazy stanowiące załącznik do ustaw były najczęstszym sposobem definiowania substancji kontrolowanych. Wskazany dokument miał wielu krytyków, podstawowym zarzutem zaś było nienaukowe kryterium klasyfikacji oparte na przestarzałych przypuszczeniach, a nie na realnej szkodliwości substancji i naukowej rzetelności²⁷⁰. W tym kontekście zrozumiała jest dokonywana na przestrzeni lat aktualizacja list kontrolowanych substancji, czego przykład stanowi ustawa narkotykowa z 2005 (*Drugs Act*), która uaktualniła wykaz substancji zawarty w klasie A²⁷¹.

Głównym celem wprowadzonej w 2011 r. zmiany w prawie (Ustawy o Reformie Polityki i Odpowiedzialności Społecznej) była poprawa reakcji na dynamicznie rozwijający się rynek NSP i umożliwienie wprowadzenia tymczasowych kontroli do czasu pełnego przeglądu, zgodnie z wymogami

²⁶⁷ *Misuse of Drugs Act* 1971, UK Public General Act, 1971, c. 38; Zob. także uzasadnienie do ustawy, <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/misuse-drugs-act-explained>, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, *Misuse of Drugs Act Explained*, <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/misuse-drugs-act-explained>.

²⁶⁸ Zob. szerzej: Schedule 2: *Controlled Drugs*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1971/38/schedule/2>, dostęp: 16.03.2023.

²⁶⁹ Ponadto przepisy ustawy regulowały kwestię przestępstw związanych z narkotykami. Zaliczono do nich: posiadanie substancji (także w celu ich rozpowszechniania), udostępnianie środków innej osobie, oferowanie substancji, handel oraz świadome udostępnianie lokalu do celów konsumpcji (tylko wybranych substancji) lub sprzedaży bądź produkcji (dotyczy wszystkich środków z listy). W wypadku udostępniania nie miało znaczenia, czy korzyści były czerpane, czy też nie. Dokonując rzetelnej oceny przepisów ustawy, podkreślić należy, że dokument miał wielu krytyków, podstawowym zarzutem było zaś nienaukowe kryterium klasyfikacji oparte na przestarzałych przypuszczeniach, a nie na realnej szkodliwości substancji i naukowej rzetelności (czego przykładem jest nieuwzględnienie substancji takich jak tytoń czy alkohol). Zob. także: Schedule 4: *Prosecution and Punishment of Offences*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1971/38/schedule/4>, dostęp: 17.03.2023.

²⁷⁰ A. Koim, *Brytyjskie prawo a substancje psychoaktywne*, <http://www.twojaeuropa.pl/2002/brytyjskie-prawo-a-substancje-psychoaktywne>, dostęp: 17.03.2023.

²⁷¹ *Drug Act* 2005, UK Public General Acts, 2005, c. 17, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/17/contents>, dostęp: 17.03.2023.

ustawy o niewłaściwym używaniu narkotyków z 1971 roku. W ramach walki z NSP wprowadzono prawo generyczne oraz czasową kontrolę substancji na jeden rok. Przepisy ustawy z 2011 r. okazały się jednak nieskuteczne. Wdrożenie przepisów okazało się pracochłonnym procesem, a odpowiedzialność spoczywała na klinicystach oraz badaczach, którzy zbierali dowody na szkodliwe działania danej substancji, zanim mogła ona zostać poddana trwałej kontroli prawnej. Wystąpiło również nieuniknione opóźnienie, najczęściej roczne lub dłuższe, między pojawieniem się NPS po raz pierwszy na rynku a dostarczeniem dowodów, że dana substancja wywołuje szkodliwe dla organizmu działanie, a następnie jej wdrożeniem do TCDO. Zauważyć warto, że nowe substancje najczęściej identyfikowane były w przesyłkach zatrzymanych przez służby takie jak policja i kontrola graniczna. W tym czasie NSP były ogólnie określane mianem „dopalaczy”²⁷². Niska skuteczność wprowadzonych w 2011 roku regulacji prawnych doprowadziła do zainicjowania prac nad kolejnym modelem rozwiązań prawnych problemu, jaki stanowią nowe substancje psychoaktywne²⁷³.

Efektem końcowym stała się uchwalona przez brytyjski Parlament na początku 2016 roku Ustawa o Substancjach Psychoaktywnych (*Psychoactive Substances Act, PSA*)²⁷⁴, która weszła w życie 26 maja 2016 roku. Nowe regulacje prawne zakazują produkcji, sprzedaży, importu i eksportu substancji wykazujących działanie psychoaktywne. Można zatem uznać, że głównym celem ustawy jest uniemożliwienie producentom i dostawcom nieustannego zastępowania kontrolowanych substancji psychoaktywnych środkami pozostającymi poza ustawową kontrolą. Brytyjskie rozwiązania wzorowane są na irlandzkich uregulowaniach prawnych opartych na prawie analogowym, które zostały wprowadzone m.in. w celu zamknięcia sklepów z dopalaczami w tym państwie²⁷⁵. Powyższe stanowi potwierdzenie przytaczanej w doktrynie tezy, zgodnie z którą rozwiązania dotyczące *blanket*

²⁷² M. Haden, D.M. Wood, P.I. Dargan, *The impact of the Psychoactive Substances Act 2016 on the online availability of MDMA-CHMICA*, „QJM: An International Journal of Medicine”, 2017, 619–622 DOI: 10.1093/qjmed/hcx045, s. 621.

²⁷³ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, op.cit., s. 31.

²⁷⁴ Psychoactive Substances Act 2016, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/2/pdfs/ukpga_20160002_en.pdf, dostęp: 22.01.2020.

²⁷⁵ A. Strzelecka, *Nowe prawo przeciwko nowym substancjom psychoaktywnym (blanket ban) w Wielkiej Brytanii*, Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii, www.cicnn.gov.pl, dostęp: 22.01.2020.

ban wymierzone są w rynek nowych substancji psychoaktywnych, a nie w użytkowników substancji psychoaktywnych²⁷⁶.

Przepisy ustawy z 2016 roku definiują substancję psychoaktywną jako substancję, która może wywołać efekt psychoaktywny u osoby ją zażywającej i która nie jest substancją wyłączoną na podstawie innych aktów prawa. Ustawodawca uznał, że efekt psychoaktywny występuje wtedy, kiedy dana substancja poprzez działanie stymulujące lub depresyjne na ośrodkowy układ nerwowy wpływa na stan psychiczny (funkcjonowanie psychiczne człowieka) lub jego stan emocjonalny. Zastosowana w brytyjskiej Ustawie o Reformie Polityki i Odpowiedzialności Społecznej definicja substancji psychoaktywnych została poddana krytyce przez ekspertów zajmujących się prawem narkotykowym oraz działaczy społecznych zajmujących się reedukacją szkód wywołanych używaniem narkotyków. Głównym zastrzeżeniem był niejasny oraz zbyt ogólny charakter definicji substancji psychoaktywnych. Jej oponenci w swoich opiniach przytaczali argument, że celem restrykcyjnej ustawy firmowanej przez rząd trysów było zamknięcie sklepów z dopalaczami, nie zaś realne rozwiązanie omawianego problemu. Trudno w tym względzie nie zgodzić się z nader często przytaczaną w prasie opinią, zgodnie z którą wprowadzone zmiany w prawie doprowadzą do przeniesienia handlu do podziemia, co oznaczało poniekąd skupienie mniej-szej uwagi na zapewnieniu bezpieczeństwa zdrowotnego społeczeństwu Wielkiej Brytanii, w tym w szczególności uzależnionym użytkownikom substancji psychoaktywnych²⁷⁷.

Zbyt szeroki zakres ustawy stał się przedmiotem krytyki również z innego powodu. W toczącej się debacie podniesiono argument, iż zakresem ustawy objęte zostały również tzw. leki roślinne zawierające w swoim składzie rośliny psychoaktywne, co w opinii części środowiska stanowiło naruszenie art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka²⁷⁸, którego przedmiot

²⁷⁶ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, op.cit., s. 29.

²⁷⁷ D. Krawczyk, *Wojna z dopalaczami pod flagą brytyjską. Czy Theresa May wygrała z Mocarzem?*, <https://krytykapolityczna.pl/narkopolityka/globalnenarko/wojna-z-dopalaczami-pod-flaga-brytyjska-krawczyk/>, dostęp: 20.05.2020.

²⁷⁸ B. Reuter, B. Pardo, *Can new psychoactive substances be regulated effectively? An assessment of the British Psychoactive Substances Bill*, National Library of Medicine, National Center for Biotechnology Information, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27220685/>, dostęp: 17.03.2023; Zob. także: B.P. Smyth, *New psychoactive substances in Ireland following the criminal justice (psychoactive substances) act—why all the pessimism?*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/add.13804>, dostęp: 17.03.2023.

ochrony stanowi wolność myśli, jak i wyznania. Tym samym wskazano na brak przesłanek do ujęcia leków roślinnych w wykazie substancji nielegalnych przewidzianych ustawą z 2016 roku. Postulowano w tym zakresie wprowadzenie zmian²⁷⁹, powołując się zarówno na długą historię oraz bogate doświadczenie w stosowaniu leków roślinnych przez rozmaite cywilizacje, jak również ich zastosowanie w różnych celach, m.in. terapeutycznych, leczniczych, duchowych²⁸⁰. Na poparcie tego argumentu wskazywano różnicę, jaka występuje pomiędzy substancjami psychoaktywnymi objętymi przepisami PSA a alkoholem, tytoniem, alkalizotynami (*poppers*). Ostatnie trzy grupy wyłączone zostały z przedmiotowej ustawy. Stanowi to potwierdzenie prawdziwości tezy, zgodnie z którą duża część argumentacji, leżąca u podstaw tej ostatniej decyzji, mogła ekstrapolować na leki roślinne. Listę substancji wyłączonych zawiera załącznik nr 1 ustawy²⁸¹. Zgodnie z jego postanowieniami nowymi substancjami psychoaktywnymi nie są: narkotyki kontrolowane (w rozumieniu ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1971 roku); produkty medyczne, przy czym ich znaczenie jest tożsame z określeniem zawartym w *The Human Medicines Regulations* 2012 (S.I.2012/1916); alkohol; nikotyna; wyroby tytoniowe; kofeina oraz produkty ją zawierające oraz inne substancje, które uznane są jako żywność i które nie zawierają zabronionego składnika. Przepisy PSA przewidują możliwość zmiany omówionego wykazu poprzez dodanie, usunięcie lub modyfikację opisu danej substancji. Aktualizacji w tym zakresie dokonuje sekretarz stanu w drodze rozporządzenia (tzw. *by regulation amend*), po konsultacji z Radą Doradczą ds. Nadużywania Narkotyków (*Advisory Council on the Misuse of Drugs*) lub z innymi osobami, które w jego opinii są właściwe.

Z punktu widzenia prawnych aspektów przeciwdziałania zjawisku nowych substancji psychoaktywnych najistotniejsza wydaje się problematyka

²⁷⁹ Ch. Walsh, *Caught in the crossfire: Plant medicines and the Psychoactive Substances Act 2016*, "Journal of Psychedelic Studies" 1(2), 2017 s. 41, <https://doi.org/10.1556/2054.01.2017.010> dostęp: 17.03.2023.

²⁸⁰ Zob. szerzej: R. Doyle, *Darwin's Pharmacy: Sex, Plants, and the Evolution of the Noosphere*, Seattle, 2011, WA: University of Washington Press; B.C. Labate, C. Cavnar (Eds.), (2014). *Prohibition, Religious Freedom, and Human Rights: Regulating Traditional Drug Use*, Berlin, Germany: Springer; B.C. Labate, C. Cavnar (Eds.), (2014). *The Therapeutic Use of Ayahuasca*, Berlin, Germany: Springer; ICEERS, 2012. *More about Ayahuasca*. Retrieved August 14, 2017, www.iceers.org/more-about-ayahuasca.php; Ch. Walsh, *Caught in the crossfire: Plant medicines and the Psychoactive Substances Act 2016...*, *op.cit.*, s. 41–42.

²⁸¹ Schedule 1: *Exempted substances* (Section 3), http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/2/pdfs/ukpga_20160002_en.pdf, dostęp: 22.01.2020.

typizacji czynów przestępczych związanych z NSP oraz odpowiedzialności karnej przewidzianej za ich dokonanie. W myśl obowiązujących w tym zakresie w Wielkiej Brytanii przepisów prawa można wyodrębnić pięć następujących typów przestępstw:

- produkcja substancji psychoaktywnych,
- dostarczanie lub oferowanie substancji psychoaktywnych,
- posiadanie substancji psychoaktywnej z zamiarem dystrybucji,
- import lub eksport substancji psychoaktywnych,
- posiadanie substancji psychoaktywnej w placówce resocjalizacyjnej.

Pierwszy z wymienionych czynów, tj. produkcja substancji psychoaktywnej, został poddany kryminalizacji na podstawie sekcji czwartej ustawy obowiązującej od 2016 roku. Przestępstwo w tym zakresie zostaje popełnione, jeżeli: osoba celowo wytwarza substancję psychoaktywną; dana osoba wie lub podejrzewa, że dana substancja jest substancją psychoaktywną oraz jeżeli dana osoba zamierza ją spożyć ze względu na jej działanie psychoaktywne, oraz jeżeli dana osoba jest świadoma lub lekceważy prawdopodobieństwo zażycia substancji psychoaktywnej przez inną osobą w celu wywołania skutków psychoaktywnych. Analiza kolejnych przepisów ustawy pozwala stwierdzić, że czyn karalny stanowi także sam fakt dostarczania lub ofertę dostarczenia substancji psychoaktywnej. Brytyjski ustawodawca precyzuje, że osoba popełnia przestępstwo, jeżeli: celowo dostarcza substancję innej osobie, substancja ta jest substancją psychoaktywną, wie lub podejrzewa, lub powinna wiedzieć lub podejrzewać, że dostarczana substancja jest substancją psychoaktywną, oraz wtedy, kiedy jest świadoma lub lekceważy prawdopodobieństwo zażycia substancji psychoaktywnej przez osobę, której ta substancja została dostarczona, lub przez inną osobę ze względu na jej działanie psychoaktywne. Ponadto za przestępstwo uznaje się sytuację, w której dana osoba oferuje dostarczenie substancji psychoaktywnej innej osobie oraz jest świadoma lub lekceważy prawdopodobieństwo zażycia substancji psychoaktywnej przez osobę, której dostarczyła tę substancję zgodnie z zamówieniem, lub przez inną osobę ze względu na jej działanie psychoaktywne. W kolejnej części omawianego aktu prawnego przedstawiona została problematyka udzielenia lub propozycji udzielenia substancji psychoaktywnej²⁸². Dla przykładu warto jednak podkreślić, że zgodnie z przepisami sekcji szóstej przestępstwa polegające na udzielaniu substancji

²⁸² Zob. szerzej: *Aggravation of offence under section 5, Psychoactive Substances Act 2016* (c. 2), s. 3–4.

psychoaktywnych podlegać będą ostrzejszym sankcjom karnym w razie wystąpienia następujących okoliczności: bliskość szkoły; wykorzystanie osoby małoletniej jako kuriera lub popełnienie przestępstwa w instytucji penitencjarnej. Przestępstwo stanowi także czyn posiadania substancji psychoaktywnej z zamiarem dystrybucji. Przepisy PSA wskazują, iż osoba popełnia przestępstwo, jeżeli: jest w posiadaniu substancji psychoaktywnej, wie lub podejrzewa, że ta substancja jest substancją psychoaktywną oraz zamierza ją dostarczyć innej osobie w celu jej zażycia czy to przez tę osobę, do której substancja jest dostarczona, lub przez jakąkolwiek inną osobę ze względu na jej działanie psychoaktywne.

Zgodnie z obowiązującymi od 2016 roku przepisami Ustawy o Substancjach Psychoaktywnych przestępstwo stanowi również import i eksport takiej substancji. Poddając szczegółowej analizie regulacje prawne w tym wymiarze, zaznaczyć trzeba, że osoba popełnia przestępstwo, jeżeli celowo importuje lub eksportuje substancję, a substancja ta jest substancją psychoaktywną, wie lub podejrzewa, lub powinna wiedzieć lub podejrzewać, że ta substancja jest substancją psychoaktywną, oraz jeżeli ta osoba: zamierza zażywać substancję psychoaktywną ze względu na jej działanie psychoaktywne lub jest świadoma, lub lekceważy prawdopodobieństwo zażycia substancji psychoaktywnej przez inną osobę ze względu na jej działanie psychoaktywne. Reasumując, stwierdzić można, że penalizacji podlega import i eksport substancji psychoaktywnej z zamiarem lub świadomością, że będzie ona zażywana dla wywołania skutków psychoaktywnych.

Ostatnią kategorią przestępstw stypizowaną w PSA jest posiadanie substancji psychoaktywnej w placówce resocjalizacyjnej. W tym przypadku strona przedmiotowa obejmuje sytuacje, gdy sprawca jest w posiadaniu substancji psychoaktywnej w placówce resocjalizacyjnej, wie lub podejrzewa, że substancja jest substancją psychoaktywną oraz zamierza zażywać substancję psychoaktywną ze względu na jej działanie psychoaktywne.

Konstrukcja ustaw brytyjskich charakteryzuje się odmiennością w stosunku do polskich. Odpowiedzialność karna za opisane wyżej czyny, zgodnie z ustawodawstwem brytyjskim przewidziana została w osobnej sekcji omawianej ustawy. Zgodnie z zawartymi w niej regulacjami prawnymi w przypadku skazania na podstawie aktu oskarżenia za produkcję substancji psychoaktywnej, dostarczanie lub ofertę dostarczenia substancji psychoaktywnej, posiadanie substancji psychoaktywnej z zamiarem dystrybucji, import lub eksport substancji psychoaktywnej (tj. za przestępstwa opisane w sekcji czwartej, piątej, siódmej i ósmej ustawy) grozi kara do 7 lat pozbawienia

wolności, kara grzywny lub obydwie wyżej wymienione kary. Brytyjski system prawny przewiduje również tzw. postępowanie przyspieszone²⁸³ lub rozstrzygnięcie w trybie uproszczonym²⁸⁴, na podstawie którego w Anglii i Walii oraz Szkocji osoba winna przestępstwa opisanego w rozdziałach od 4 do 8 ustawy podlega karze pozbawienia wolności do 12 miesięcy lub karze grzywny, lub obydwu tym karom. Analiza przepisów ustawy pozwala stwierdzić, iż w ramach tzw. trybu uproszczonego najniższy wymiar dotyczący opisanych wyżej przestępstw przewidziany został w Irlandii Północnej. Jest to kara pozbawienia wolności do sześciu miesięcy, kara grzywny lub obydwie kary. Ponadto wskazać można, że za przestępstwo określone w sekcji dziewiątej, tj. posiadanie substancji psychoaktywnej w zakładzie karnym, ustawodawca przewidział odmienny – w stosunku do pozostałych czynów przestępczych – wymiar kary, za które w przypadku skazania na podstawie aktu oskarżenia grozi kara pozbawienia wolności do dwóch lat lub kara grzywny, lub obydwie z wymienionych kar. Natomiast na podstawie rozstrzygnięcia w trybie uproszczonym w Anglii, Walii i Szkocji przewidziana została odpowiedzialność karna w postaci kary pozbawienia wolności do 12 miesięcy lub kary grzywny, lub obydwu kar, zaś w Irlandii Północnej kara pozbawienia wolności do 6 miesięcy lub kara grzywny, lub obydwie kary²⁸⁵.

Istotna z perspektywy przeciwdziałania zjawisku nowych substancji psychoaktywnych jest wstępna ocena skuteczności wprowadzonych w 2016 roku regulacji prawnych. Ich efekty oceniać można na wielu płaszczyznach, uwzględniając i podkreślając tym samym interdyscyplinarność problematyki, jaką stanowią nowe substancje psychoaktywne. W celu zweryfikowania postawionych we wstępie do niniejszej monografii hipotez wybrano jednak te, które w największym stopniu odpowiadają postawionym pytaniom badawczym. W tym celu do analizy omawianej problematyki wybrano m.in. pierwszy raport oceniający świadomość, wykorzystanie, doświadczenia i wiedzę na temat potencjalnego ryzyka zdrowotnego w Wielkiej Brytanii przed i po wdrożeniu PSA 2016²⁸⁶. Oparty został o przeprowadzone badania ankietowe.

²⁸³ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, op.cit., s. 32.

²⁸⁴ Zob. szerzej: rozdział 10. ustawy, pkt 1.

²⁸⁵ Zob. szerzej: sekcja 10 ustawy, pkt 2.

²⁸⁶ E. Deligianni, O.J. Daniel, J.M. Corkey, F. Schifano, L. A. Lione, *Impact of the UK Psychoactive Substances Act on awareness, use, experiences and knowledge of potential associated health risks of novel psychoactive substances*, "British Pharmacological Society Journals", August 2019, s. 512.

Ich wyniki pokazują, że same regulacje nie wpłynęły na świadomość zagrożeń zdrowotnych, popyt na narkotyki, NSP i kulturę stosowania NSP w Wielkiej Brytanii. Oprócz regulacji potrzebna jest edukacja w zakresie promocji zdrowia (szczególnie w szkołach i na uczelniach), która dotyczy odporności, a także zagrożeń, jak i niebezpiecznych skutków NPS²⁸⁷.

Zdecydowanie korzystniej wygląda ocena skuteczności analizowanych rozwiązań prawnych w kontekście ograniczania dostępności NSP w sklepach. Z analizy źródeł wynika bowiem, że ustawa z 2016 roku ograniczyła funkcjonowanie brytyjskich sklepów stacjonarnych oraz internetowych. Niestety, na podstawie danych uzyskanych w 2018 roku przez Narodową Agencję ds. Przestępczości oraz innych przeprowadzonych analiz wynika, że nie ma podstaw to tego, aby twierdzić, że ustawa w znaczący sposób zakłóciła aktywność sprzedawców NSP w Darknecie²⁸⁸. Jest to nader istotny problem, co potwierdzają także statystyki, zgodnie z którymi w 2017 roku użytkownicy najczęściej kupowali NPS nielegalnymi drogami, tj. od znanych ulicznych dilerów i przez Internet. Niepokojące jest, że 31 proc. użytkowników NPS w Wielkiej Brytanii zakupiło je za pośrednictwem niewykrywalnej ciemnej sieci, co wskazuje, że legalne rynki są zastępowane alternatywnymi drogami, takimi jak uliczny handel narkotykami lub rynki kryptograficzne²⁸⁹. Wskazuje to na konieczność dalszej analizy zjawiska i wypracowania odpowiednich metod jego zwalczania.

Rozwój rynku nowych substancji psychoaktywnych w Zjednoczonym Królestwie nie ustał po wprowadzeniu PSA, co potwierdza analiza kryminalistyczna próbek narkotyków. Może to wynikać z faktu, że nadal istnieje zachęta do opracowywania nowych substancji, które omijają ustawę o nadużywaniu narkotyków, ponieważ przewiduje ona wyższe kary niż ustawa o PSA. Taka sytuacja może również wynikać z charakteru rynku NSP,

²⁸⁷ *Ibidem*, s. 515.

²⁸⁸ E. Wadsworth, C. Drummond, P. Deluca, *The adherence to UK legislation by online shops selling new psychoactive substances*, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09687637.2017.1284417>, s. 97–100, dostęp: 17.03.2023, *Global Drug Survey...*, *op.cit.*, <https://www.globaldrugsurvey.com/gds-2018/>, dostęp: 9.09.2022.

²⁸⁹ E. Deligianni, O.J. Daniel, J.M. Corkery, F. Schifano, L.A. Lione, *Impact of the UK Psychoactive Substances Act on awareness, use, experiences and knowledge of potential associated health risks of novel psychoactive substances*, <https://bpspubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/bcp.14123>, dostęp: 17.03.2023. Niepokojące jest to, że od 2014 do 2018 roku liczba osób zażywających narkotyki w Wielkiej Brytanii, które kupiły te środki na rynkach kryptograficznych, wzrosła z 12 do 25 proc., <https://www.globaldrugsurvey.com/gds-2018>, dostęp: 9.09.2022.

ponieważ jego globalny wymiar przyczynia się do zachęcenia opracowywania nowych substancji w celu uniknięcia skutków przepisów dotyczących narkotyków w innych krajach²⁹⁰.

4. Prawo generyczne w Niemczech

Analiza sytuacji, jaka zaistniała w Niemczech w związku z występującym na tym obszarze zjawiskiem dopalaczy oraz reakcją władz tego państwa w zakresie przeciwdziałania tego typu produktom, stanowi potwierdzenie przywoływanej w doktrynie tezy o niskiej skuteczności rozwiązań prawnych opartych na prawie indywidualnym. Argumenty pozwalające uznać prawdziwość tej tezy starano się zaprezentować poniżej.

Niemcy, Wielka Brytania i Holandia to państwa UE, w których w 2010 roku odnotowano największą liczbę sklepów handlujących dopalaczami, tzw. *smart shopów*²⁹¹. Dane z 2013 roku wskazują, że niemieccy konsumenci, podobnie jak użytkownicy dopalaczy w innych państwach, zaopatrywali się w te substancje głównie w Internecie. Szacunkowo co najmniej 400 tys. dorosłych osób sięgnęło w Niemczech we wskazanym roku po syntetyczny narkotyk. Ekspertki prognozowali wówczas, że liczba faktycznych konsumentów jest wielokrotnie wyższa. Badanie przeprowadzone przez *Centre for Drug Research* wykazało, że 89 proc. użytkowników stanowią mężczyźni, przeciętnie w wieku 24 lat. Większość z nich eksperymentowała już z haszyszem lub innymi nielegalnymi narkotykami. Dopalamce rozpowszechnione są w dużych miastach, a regionalnie najbardziej dotknięte „zalewem” syntetycznych narkotyków jest południe Niemiec. Decydująca w tym wypadku jest cena, dopalacze są bowiem znacznie tańsze w stosunku do tradycyjnych narkotyków, i co ważne dla konsumentów – ich spożycia nie można tak szybko udowodnić²⁹². Liczba

²⁹⁰ Home Office, *Review of the Psychoactive Substances Act 2016*, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/756896/Review_of_the_Psychoactive_Substances_Act_2016_web_.pdf, s. 5.

²⁹¹ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia Adama Fronczaka – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 17730 w sprawie ograniczenia sprzedaży środków psychoaktywnych, tzw. dopalaczy, Warszawa 17.09.2010 r., <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/61461743>, dostęp: 17.03.2023.

²⁹² E. Stasiak, *Co tydzień pojawia się na rynku nowy dopalacz*, <https://www.dw.com/pl/co-tydzie%C5%84-pojawia-si%C4%99-na-rynku-nowy-dopalacz/a-16831380>, 23.05.2013, dostęp: 17.03.2023.

ofiar śmiertelnych z powodu konsumpcji dopalaczy i innych syntetycznych narkotyków wzrosła w ciągu roku 2014 z 5 do 25²⁹³. W 2014 roku śmierć z powodu konsumpcji narkotyków w Niemczech poniosły 1032 osoby – trzy procent więcej niż rok wcześniej²⁹⁴.

Powyższe pozwala za prawdziwą uznać tezę, że w Niemczech, podobnie jak w innych państwach, dopalacze proporcjonalnie (liczebnie) stanowią znacznie mniejszy problem niż zjawisko klasycznych narkotyków. W literaturze przedmiotu zostało ono określone jako marginesowe²⁹⁵. Jego istota nie polega jednak na efektach wyrażających się w liczbach. Podstawową trudnością w przypadku dopalaczy jest ich dynamiczny rozwój, co przejawia się w tragicznych skutkach, które z roku na rok wykazywały tendencję wzrostową w wielu państwach. Potwierdza to przykład Niemiec. Szef Federalnego Urzędu Kryminalnego BKA Holger Münch przytoczył dane, zgodnie z którymi w 2017 roku liczba ofiar śmiertelnych po zażyciu nowych substancji psychoaktywnych wzrosła do 75²⁹⁶.

Generyczny sposób definiowania nowych substancji psychoaktywnych w Niemczech został wprowadzony w listopadzie 2016 roku. Do tego momentu nowe substancje psychoaktywne były włączane pojedynczo do załączników ustawy z 1981 roku o obrocie środkami odurzającymi (*Gesetz über den Handel mit Betäubungsmitteln*, BtMG)²⁹⁷, co w efekcie z jednej strony powodowało, że stawały się one substancjami zabronionymi i karalnymi²⁹⁸,

²⁹³ B. Collen, *Raport: śmiertelne żniwo narkotyków w Niemczech*, 2015, <https://www.dw.com/pl/raport-%C5%9Bmiertelne-%C5%BCniwo-narkotyk%C3%B3w-w-niem-czech/a-18397758>, dostęp: 17.03.2023.

²⁹⁴ *Ibidem*.

²⁹⁵ B. Werse, D. Egger, tłum. P. Sałustowicz, *Nowe substancje psychoaktywne w Niemczech: rozpowszechnienie, wzory konsumpcji, motywy, skutki uboczne i problematyczna konsumpcja* [w:] *Nowe substancje psychoaktywne – nowe ryzyka i wyzwania*, M. Jabłońska, M. Kidawa, A. Malczewski, P. Sałustowicz, D. Wiszejko-Wierzbička, SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny i Krajowe Biuro do spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2017, s. 115.

²⁹⁶ *Poważny problem RFN. Kwitnie handel narkotykami w Internecie*, 2018, <https://www.dw.com/pl/powa%C5%BCny-problem-niemiec-kwitnie-handel-narkotykami-w-interne-cie/a-43903859>, dostęp: 27.03.2023.

²⁹⁷ https://www.gesetze-im-internet.de/btmg_1981/BJNR106810981.html, Ustawa o środkach odurzających w wersji opublikowanej w dniu 1 marca 1994 r. (BGBl. I s. 358) ostatnio zmienionej art. 1 rozporządzenia z dnia 16 grudnia 2022 r. (BAnz AT 20.12.2022 V1), Zob. także: *Das Betäubungsmittelgesetz: Was das BtMG vorschreibt*, 31.12.2022, <https://www.bussgeldkatalog.org/betaeubungsmittelgesetz/>, dostęp: 27.03.2023.

²⁹⁸ <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/n/nps.html>, dostęp: 17.03.2023.

z drugiej jednak nie wpłynęło na zmniejszenie liczby NSP dostępnych na rynku. Świadczą o tym dane, zgodnie z którymi jeszcze w 2013 roku w Niemczech wprowadzono zakaz 26 substancji psychoaktywnych²⁹⁹, a rok wcześniej 28 substancji, w których stwierdzono związki naruszające ustawę o środkach uzależniających³⁰⁰. Można zatem stwierdzić, że na wstępnym etapie pojawienia się zjawiska dopalaczy, w Niemczech w minimalnym zakresie obowiązywało prawo indywidualne, które, jak już wcześniej akcentowano, polega na wpisywaniu do aktów normatywnych konkretnych, pojedynczych substancji, które mają dokładnie zdefiniowaną strukturę chemiczną. Ich dodawanie do aktów prawnych odbywało się w drodze tradycyjnych procesów legislacyjnych. Równocześnie, w Niemczech dostrzegano mankamenty tego typu rozwiązań, tj. czas, jaki mija od wykrycia danej substancji do objęcia jej wykazem substancji kontrolowanych przez prawo³⁰¹. Ponadto z uwagi na fakt, iż nowa substancja ma podobną strukturę i działanie do substancji już założonej, wykorzystywano możliwość nadużycia w warunkach rzekomej „legalności” i obchodzono przepisy karne BtMG. Jednocześnie istotną kwestią jest to, że brak zakazu stosowania substancji może wywołać mylne wrażenie nieszkodliwości, zwłaszcza wśród młodych użytkowników.

Wobec rosnącego problemu państwo to, analogicznie do innych krajów, stanęło przed koniecznością opracowania modelu prawnego dotyczącego przeciwdziałania zjawisku dopalaczy. Zarówno rząd RFN, jak również niemiecka policja już wiele lat temu dostrzegli problem nowych substancji psychoaktywnych. Zagadnienie to podnosili także przedstawiciele środowisk medycznych. Volker Auwärter, specjalista medycyny sądowej z uniwersytetu we Fryburgu, przeanalizował dziesiątki tego typu środków. Jego wniosek stanowił potwierdzenie sytuacji znanej już z doświadczenia Polski i innych państw, w których substancje wchodzące w skład dopalaczy były od dawna zabronione. Jednak dzięki manipulacjom chemicznym i zmianie struktury ze starych substancji powstają nowe. Ich działanie minimalnie różni się od pierwotnego, ale – co najważniejsze dla osób handlujących tego typu produktami – substancje w nich zawarte nie figurują na liście dotychczas zakazanych³⁰².

²⁹⁹ E. Stasik, *Co tydzień pojawia się na rynku nowy dopalacz...*, *op.cit.*

³⁰⁰ <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/n/nps.html>, *op.cit.*, dostęp 27.03.2023.

³⁰¹ *Ibidem.*

³⁰² E. Stasik, *Co tydzień pojawia się na rynku nowy dopalacz...*, *op.cit.*

Już w 2014 roku pełnomocniczka rządu RFN ds. narkotyków Marele Mortel zapowiedziała nową ustawę antynarkotykową, która miała za zadanie wprowadzić generalny zakaz wszystkich takich substancji³⁰³.

W związku z niską skutecznością rozwiązań polegających na indywidualnym włączaniu poszczególnych substancji do obowiązującej ustawy z czasem Niemcy rozpoczęły proces wdrażania metodologii zawierającej definicje grupowe³⁰⁴. Efektem podjętych w tym zakresie prac stała się opracowana przez Federalne Ministerstwo Zdrowia nowa ustawa o substancjach psychoaktywnych (*Neue-psychoaktive-Stoffe-Gesetz*, NpSG)³⁰⁵, która weszła w życie 26 listopada 2016 roku i która, jak określono, została wprowadzona w celu lepszego zwalczania legalnego rozprzestrzeniania się tych substancji³⁰⁶. Regulacje prawne z 2016 roku stanowią uzupełnienie wspomnianej wyżej ustawy o środkach odurzających, która funkcjonuje równocześnie z nową ustawą i reguluje wszystkie kwestie prawne dotyczące narkotyków³⁰⁷.

Analizowany akt prawny z 2016 roku składa się z siedmiu paragrafów oraz pięciu załączników, które określają poszczególne zakazane grupy nowych substancji psychoaktywnych.

Zgodnie z obowiązującymi od 2016 roku regulacjami prawnymi nowa substancja psychoaktywna oznacza substancję lub preparat substancji mieszczącej się w jednej z grup wymienionych w załączniku. Preparat, bez względu na swój stan skupienia, jest mieszaniną substancji lub roztworem jednej lub więcej substancji innych niż naturalnie występujące mieszaniny i roztwory³⁰⁸.

³⁰³ B. Cöllen, *Raport: śmiertelne żniwo narkotyków w Niemczech*, <https://www.dw.com/pl/raport-%C5%9Bmiertelne-%C5%BCniwo-narkotyk%C3%B3w-w-niemczech/a-18397758>, dostęp: 18.03.2023.

³⁰⁴ Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli. Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy*, LWR.430.001.2017, Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>, dostęp: 12.04.2022.

³⁰⁵ *Neue psychoaktive Stoffe (NPS)*, <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/n/nps.html>, dostęp: 18.03.2023.

³⁰⁶ *Drogenlexikon, Neue-psychoaktive-Stoffe-Gesetz (NpSG)*, Nowa ustawa o substancjach psychoaktywnych, <https://www.drugcom.de/drogenlexikon/buchstabe-n/neue-psychoaktive-stoffe-gesetz/>, dostęp: 18.03.2023.

³⁰⁷ *Ibidem*.

³⁰⁸ Nowa ustawa o substancjach psychoaktywnych – *Neue-psychoaktive-Stoffe-Gesetz* § 2, <https://www.gesetze-im-internet.de/npsg/index.html#BJNR261510016BJNE000101116>, dostęp: 18.03.2023.

Przepisy NpSG z 2016 roku wprowadziły nowe w warunkach niemieckich podejście, oparte na prawie generycznym utożsamianym z zakazem stosowania całych grup substancji. Zakazując poszczególnych grup substancji, wyeliminowano możliwość legalnego funkcjonowania po dokonaniu niewielkich zmian chemicznych³⁰⁹. To rozporządzenie w sprawie grupy substancji ma na celu przerwanie wyścigu między pojawianiem się coraz większej liczby nowych odmian chemicznych znanych substancji a przepisami dotyczącymi zakazów w prawie dotyczącym środków odurzających, które należy dostosować. Dodatkowo, jego zadaniem jest przekazanie jasnego sygnału sprzedawcom i konsumentom, że przedmiotowe substancje są zakazane i niebezpieczne³¹⁰. Obecnie prawo obejmuje pięć grup substancji: syntetyczne kannabinoidy, fenetylaminy, benzodiazepiny, związki pochodzące z N-(2-aminocykloheksylo)amidu, związki pochodne tryptaminy³¹¹.

Analiza dalszych przepisów ustawy pozwala stwierdzić, że nowe regulacje prawne penalizują działania mające na celu: wprowadzanie do obrotu, wytwarzanie, udostępnianie, import, eksport i tranzyt, posiadanie NSP, udostępnianie innej osobie, posiadanie w celu przekazania innej osobie³¹². Kto wbrew przepisom wprowadza do obrotu nową substancję psychoaktywną lub podaje ją innej osobie, albo w celu wprowadzenia do obrotu wytwarza nową substancję psychoaktywną lub wprowadza na terytorium, na którym obowiązuje niniejsza ustawa, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 albo karze grzywny. Ustawodawca przewidział także karanie usiłowania popełnionych czynów.

Na karę pozbawienia wolności od roku do lat 10 może natomiast zostać skazany ten, kto jako osoba, która ukończyła 21 lat, dostarcza osobie, która nie ukończyła 18 lat, nową substancję psychoaktywną albo przekazuje jej do bezpośredniego spożycia. Tożsamej karze podlega ten, kto wprowadza do obrotu nową substancję psychoaktywną lub podaje ją innej osobie, zagraża zdrowiu dużej liczby osób lub naraża inną osobę na niebezpieczeństwo

³⁰⁹ Nowa ustawa o substancjach psychoaktywnych – *Neue-psychoaktive-Stoffe-Gesetz* (NpSG), <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/n/npsg.html>, *op.cit.*, dostęp: 18.03.2023.

³¹⁰ *Ibidem*.

³¹¹ *Drogenlexikon. Neue-psychoaktive-Stoffe-Gesetz* (NpSG), <https://www.drugcom.de/drogenlexikon/buchstabe-n/neue-psychoaktive-stoffe-gesetz/>, *op.cit.*, dostęp: 18.03.2023.

³¹² *Unerlaubter Umgang mit neuen psychoaktiven Stoffen* (dot. § 3 związanego z nieuprawnionym obchodzeniem się z nowymi substancjami psychoaktywnymi), *Neue-psychoaktive-Stoffe-Gesetz* (NpSG), <https://www.drugcom.de/drogenlexikon/buchstabe-n/neue-psychoaktive-stoffe-gesetz/>, *op.cit.*, dostęp: 18.03.2023.

śmierci albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub ciele. W przypadku spraw mniejszej wagi grozi kara pozbawienia wolności od trzech miesięcy do lat pięciu³¹³.

5. Polskie regulacje prawne jako przykład modelu hybrydowego opartego na prawie generycznym i *blanket ban*

Jak wspomniano we wprowadzeniu do niniejszego rozdziału, istnieje kilka sposobów definiowania kontrolowanych substancji psychoaktywnych. W celu chronologicznego i merytorycznego uporządkowania informacji w zakresie regulacji prawnych, a także w odniesieniu do propozycji rozstrzygnięć terminologicznych, wskazać należy na wyraźne rozróżnienie w stosowaniu regulacji prawnych w stosunku do dwóch podstawowych grup dopalaczy, tzn. środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych.

Kontrola tych dwóch grup odbywa się na podstawie różnych mechanizmów prawnych, tj. administracyjno-prawnego i karno-prawnego. Geneza tego dualnego systemu sięga 2010 roku, w którym wprowadzony został rodzaj zakazu blankietowego, obejmujący środki zastępcze. Zawierała to dyspozycja art. 44b ówczesnej wersji ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii wprowadzającego zakaz wytwarzania, przywozu i wprowadzania do obrotu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej tego typu środków. Środki te nie były objęte jakimkolwiek wykazem (w przeciwieństwie do środków odurzających i psychotropowych). Za czyny z nimi związane ustawodawca wprowadził sankcję finansową w postaci kary administracyjnej, o czym szerzej będzie mowa w dalszej części rozdziału.

Definicja nowej substancji psychoaktywnej została natomiast wprowadzona na mocy nowelizacji Ustawy z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw. Jednak wówczas nie była ona definicją generyczną, oznaczała bowiem substancje pochodzenia naturalnego lub syntetycznego w każdym stanie fizycznym, o działaniu na ośrodkowy układ nerwowy. Brak było zatem w niej cech definicji generycznej (inaczej grupowej), zaś wykaz tych substancji określony został w rozporządzeniu ministra zdrowia. Można więc stwierdzić, że w przypadku nowych substancji psychoaktywnych w latach 2015–2018 obowiązywało klasyczne rozwiązanie oparte na wykazie tych substancji, ale

³¹³ *Ibidem*.

równocześnie substancje definiowano indywidualne, co w praktyce oznaczało, że w odpowiednich aktach prawnych lub ich załącznikach zamieszczana była pojedyncza, konkretna substancja, której struktura chemiczna była dokładnie określona. Na mocy nowelizacji ustawy z 2018 roku wykaz substancji kontrolowanych został uzupełniony o definicję generyczną nowych substancji psychoaktywnych.

W przypadku prawa indywidualnego, w wykazach, o których mowa, do 2015 roku definiowane były substancje zaliczane do „środków odurzających” czy „substancji psychotropowych”. Polskie regulacje prawne charakteryzował brak przepisów dotyczących nowych substancji psychoaktywnych, potocznie zwanych dopalaczami. Produkty te kwalifikowano jako „środki zastępcze”. Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii pierwszy raz wspomina o nich w nowelizacji z 1 kwietnia 2011 roku, która weszła w życie 9 grudnia 2011 roku³¹⁴. Natomiast definicję NSP wprowadzono w 2015 roku na mocy nowelizacji, o czym szerzej będzie mowa poniżej. Do momentu wprowadzenia legalnej definicji NSP dopalacze utożsamiane były głównie ze środkami zastępczymi. Problematyka nowych substancji psychoaktywnych jest zatem ściśle związana ze środkami zastępczymi.

W celu kompleksowego omówienia rozwiązań i regulacji prawnych dotyczących dopalaczy problematykę tę zdecydowano się przedstawić w ujęciu prawno-historycznym, w oparciu o zmiany, jakie zachodziły w regulacjach prawnych z zakresu przeciwdziałania narkomanii, a także uwzględniając obowiązujące obecnie przepisy prawa w tym zakresie. Decyzja ta podyktowana była także przyjętą strukturą pracy. Przybliżenie genezy i ewolucji zmian w regulacjach prawnych w zakresie przeciwdziałania dopalaczom daje możliwość ich skorelowania chociażby ze skalą zjawiska, jakie stanowią dopalacze, w tym z liczbą zatruć tymi produktami, liczbą sklepów je oferujących czy częstotliwością pojawiania się nowych substancji psychoaktywnych. Zależności te pozwalają wysnuć wnioski dotyczące skuteczności wprowadzonych zmian w prawie.

W świetle przepisów ustawy o zapobieganiu narkomanii z 1985 roku³¹⁵ wykazy kontrolowanych substancji stanowiły załącznik do wydanego w oparciu o delegację art. 21 tejże ustawy Rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 21 września 1985 roku w sprawie środków

³¹⁴ Ustawa z dnia 1 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2011 r., nr 117, poz. 678).

³¹⁵ Ustawa o zapobieganiu narkomanii z dnia 31 stycznia 1985 r. (Dz.U. z 1985 r., nr 4, poz. 15).

odurzających i psychotropowych oraz nadzoru nad tymi środkami³¹⁶. Funkcjonowanie takiego rozwiązania stanowiło potwierdzenie istniejącej w doktrynie tezy autorstwa Krzysztofa Krajewskiego, zgodnie z którą wykazy tego typu stanowiły podstawę przyjętych regulacji prawnych w tym zakresie. Oznaczało równocześnie, że uzupełnianie wykazu kontrolowanych substancji nie wymagało nowelizacji samej ustawy przez Sejm i mogło odbywać się w drodze zmiany rozporządzenia przez właściwego ministra³¹⁷.

Zmian w tym zakresie dokonano na mocy ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 1997 roku³¹⁸. Pierwsza z nich polegała na wprowadzeniu trzech grup substancji podlegających kontroli, tj. środków odurzających, substancji psychotropowych i prekursorów. W ramach każdej z tych grup wyróżniono kilka podgrup³¹⁹. Zdefiniowane przepisami nowej ustawy pojęcie środka odurzającego „oznaczało każdą substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego działającą na ośrodkowy układ nerwowy, określoną w wykazie środków odurzających stanowiącym załącznik nr 2 do ustawy (art. 6 pkt 2)”. Środki odurzające podzielone zostały w zależności od stopnia ryzyka powstania uzależnienia w przypadku ich stosowania w celach innych niż medyczne oraz zakresu ich stosowania w celach niemedycznych na cztery podgrupy (I-N, II-N, III-N i IV-N)³²⁰.

Kolejnym wymagającym wyjaśnienia pojęciem jest substancja psychotropowa, którą ustawodawca określił jako „każdą substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego działającą na ośrodkowy układ nerwowy, określoną w wykazie substancji psychotropowych stanowiącym załącznik nr 3 do Ustawy (art. 6 pkt 3)”. O tym, czy dana substancja pochodzenia

³¹⁶ Ustawa o zapobieganiu narkomanii z dnia 31 stycznia 1985 r. (Dz.U. z 1985, nr 53, poz. 275).

³¹⁷ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii...*, *op.cit.*, s. 9.

³¹⁸ Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 75, poz. 468).

³¹⁹ D. Sarzała, *Prawne regulacje dotyczące zjawiska narkomanii a problem prewencji i profilaktyki* [w:] M. Jędrzejko, *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, Warszawa 2009, s. 406–407; Zob. szerzej: Załącznik nr 2 do Ustawy, D. Sarzała, *Prawne regulacje dotyczące zjawiska narkomanii a problem prewencji i profilaktyki...*, *op.cit.*, s. 407.

³²⁰ Zaliczono do nich m.in.: substancje pochodzące z grupy opioidów, takie jak morfina, heroína, metadon; koncentraty oraz wyciągi ze słomy makowej; grupę środków pochodnych fentanylu; kokainę; kodeinę; ziele i żywicę konopi, zob. szerzej: załącznik nr 2 do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 75, poz. 468); D. Sarzała, *Prawne regulacje...*, *op.cit.*, s. 407.

naturalnego lub syntetycznego stanowi środek odurzający lub psychotropowy decydowały określone kryteria³²¹. Substancje psychotropowe, podobnie jak środki odurzające, podzielone zostały na cztery grupy (I-P, II-P, III-P, IV-P)³²².

W omawianej ustawie zawarto również definicję środka zastępczego, który oznacza substancję w każdym stanie fizycznym, która jest trucizną lub środkiem szkodliwym, używaną zamiast lub w takich samych celach niemedycznych jak środek odurzający lub substancja psychotropowa. Tak sformułowane pojęcie środka zastępczego obejmowało swym zakresem pojawiające się na rynku nowe narkotyki, które nie były przewidziane kontrolą prawną w wykazach stanowiących załącznik do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 1997 roku³²³.

Kontroli prawnej poddano również prekursory, za które uznano każdą substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, która może być przetworzona na środek odurzający lub substancję psychotropową albo może służyć do ich wytworzenia, określoną w wykazie prekursorów stanowiącym załącznik nr 1 do ustawy.

W myśl przepisów analizowanej ustawy wykazy, o których mowa, stały się zatem załącznikami do ustawy, co oznaczało, że ich zmiana lub uzupełnienie wymagało przeprowadzenia przez parlament nowelizacji ustawy. Krzysztof Krajewski podkreśla, że to rozwiązanie podyktowane było motywami natury konstytucyjnej oraz powziętej w związku z tym konstatacji, że dla uczynienia zadość wymogom art. 41 ust. 1 przyjętej Konstytucji RP definicja środka odurzającego i substancji psychotropowej powinna być dokonana na poziomie aktu prawnego rangi ustawy, a nie aktu zajmującego niższą pozycję w hierarchii aktów normatywnych, jakim jest rozporządzenie ministra. Wykazy środków odurzających i substancji psychotropowych decydują bowiem w ostateczności o tym, jakie zachowania w myśl obowiązujących przepisów stanowią przestępstwa, a tym samym kwestie takie zgodnie z zasadą ustawowej określoności czynu zabronionego powinny być

³²¹ Kryteria powinny być spełnione łącznie, tj. substancja ta musi oddziaływać na ośrodkowy układ nerwowy, a także musi być to substancja znajdująca się w załączniku do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, D. Sarzała, *Prawne regulacje...*, op.cit., s. 407.

³²² Grupę I-P stanowiły głównie tzw. narkotyki zmodyfikowane pochodzące z amfetaminy i metamfetaminy, narkotyki zmodyfikowane o działaniu amfetaminopodobnym oraz halucynogeny. Amfetaminę i metamfetaminę zaliczono do grupy II-P.

³²³ D. Sarzała, *Prawne regulacje dotyczące zjawiska narkomanii a problem prewencji i profilaktyki...*, op.cit., s. 406.

decydowane przez parlament w drodze stanowienia ustawy, a nie przez ministra w drodze rozporządzenia³²⁴.

Ustawa z 1997 roku utraciła moc 4 października 2005 roku³²⁵, jednak charakter prawny wykazów kontrolowanych substancji psychoaktywnych w formie załączników do ustawy zachowany został przez wiele lat także w kolejnej i obowiązującej (w znowelizowanej formie) ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii³²⁶ uchwalonej przez Sejm w lipcu 2005 roku. W doktrynie wskazuje się na fakt, że skonstruowane w ten sposób rozwiązanie prawne – tzw. prawo indywidualne (*individual law/individual listing*), które było przyjmowane również w większości krajów europejskich, niewątpliwie wykazuje walor gwarancyjny, ale jednocześnie cechuje go mała elastyczność, co jest wysoce kłopotliwe. W praktyce polega ono bowiem na wpisywaniu do aktów normatywnych konkretnych, pojedynczych substancji, które wykazują sprecyzowaną strukturę chemiczną. Ich dodawanie przebiega w procesie tradycyjnych procesów legislacyjnych. W Polsce, w początkowym okresie obowiązywania ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii uzupełnianie wykazu kontrolowanych substancji odbywało się w drodze nowelizacji. Zgodnie z przepisami prawa nowelizacja ustawy wymaga zazwyczaj czasochłonnej rządowej i parlamentarnej procedury legislacyjnej, podczas gdy w procesie nowelizacji rozporządzenia wystarczająca jest procedura rządowa czy wręcz ministerialna, która może zostać przeprowadzona w bardzo krótkim czasie³²⁷. Można w tym przypadku pokusić się o stwierdzenie, że w sytuacji tworzenia lub uzupełnienia wykazu substancji zakazanych w trybie nowelizacji prawo nie nadąża za produkcją tego typu substancji, a tym samym działa z dużym opóźnieniem na proces przeciwdziałania ich występowaniu. W praktyce wygląda to w ten sposób, że na miejsce zdelegalizowanej substancji do obrotu zostaje szybko wprowadzona inna, charakteryzująca się podobnymi właściwościami, która nie funkcjonuje w wykazie substancji kontrolowanych prawem i w związku

³²⁴ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii...*, *op.cit.*, s. 9.

³²⁵ K. Wojciech [w:] *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, wyd. II, red. A. Ważny, Wolters Kluwer Polska 2019, art. 90. <https://sip.lex.pl>, dostęp: 4.12.2020.

³²⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, (Dz.U. z 2005 r., nr 179, poz. 1485).

³²⁷ K. Tkaczyk-Rymanowska, *Problem tzw. dopalaczy i nowych narkotyków w świetle zmian normatywnych do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr. 9; M. Nawrocki, *Zwalczanie tak zwanych dopalaczy normami prawa karnego w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, 2 (22), s. 69.

z tym jest substancją legalną. W oparciu o przytoczone wyżej informacje wywnioskować można jedno z istotniejszych spostrzeżeń dotyczących skuteczności rozwiązań prawnych opartych na prawie indywidualnym, a mianowicie, że ten model zapobiegania dopalaczom nie jest skuteczny ze względu na czasochłonny proces wpisu danej substancji na listę substancji kontrolowanych.

Wracając do rozważań w zakresie zmiany wykazu substancji zakazanych w drodze nowelizacji ustawy, należy podkreślić, że w początkowym okresie funkcjonowania ustawy z 2005 roku procedura ta przez wiele lat nie stanowiła problemu, nie pojawiały się bowiem substancje psychoaktywne, które wymagałyby szybkiego podejmowania decyzji o poddaniu ich kontroli³²⁸. Z perspektywy czasu można zadać pytanie, czy rzeczywiście substancje tego typu nie funkcjonowały wówczas na rynku polskim, czy jednak już wówczas były obecne, ale z różnych powodów problem NSP nie został dostrzeżony. Pierwszy przypadek rządowej inicjatywy w zakresie uzupełnienia wykazów środków odurzających i substancji psychotropowych miał miejsce dopiero w 2008 roku³²⁹. Dotyczył ustanowienia kontroli prawnej nad benzylopiperyzyną³³⁰, co było skutkiem podjęcia decyzji o kontroli tej substancji przez UE³³¹. Zgodnie z art. 1 Decyzji Rady Unii Europejskiej państwa członkowskie zobowiązano do podjęcia niezbędnych i zgodnych z prawem krajowym kroków w celu objęcia benzylopiiperazyny środkami kontroli proporcjonalnymi do zagrożenia związanego z tą substancją oraz sankcjami karnymi przewidzianymi przez ustawodawstwa krajowe na mocy zobowiązań państw wynikających z konwencji NZ o substancjach psychotropowych z 1971 roku. Takim środkiem kontroli w Polsce stało się wpisanie substancji psychoaktywnej do załączników wyżej wymienionej ustawy, które stanowią listę środków odurzających i substancji psychotropowych objętych kontrolą. W związku z powyższym Ministerstwo Zdrowia od 3 kwietnia 2008 roku prowadziło prace legislacyjne dotyczące projektu ustawy o zmianie Ustawy

³²⁸ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych...*, op.cit., s. 9.

³²⁹ *Ibidem*.

³³⁰ Benzylopiiperazyna jest substancją syntetyczną, która po raz pierwszy pojawiła się w Unii Europejskiej w 1999 r. Podobnie jak amfetamina czy metamfetamina, benzylopiiperazyna działa pobudzająco na ośrodkowy układ nerwowy. Jej siła działania jest wyraźnie mniejsza (około 10 proc. siły działania amfetaminy).

³³¹ Decyzja Rady 2008/206/WSiSW z dnia 3 marca 2008 r. dotycząca uznania 1-benzylopiiperazyny (BZP) za nową substancję psychoaktywną, którą należy objąć środkami kontroli i sankcjami karnymi, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej. L 63/45.

z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii³³². W styczniu 2009 roku projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii był przedmiotem obrad Komisji Zdrowia Sejmu RP, a także powołanej podkomisji. W opinii Ministerstwa Zdrowia przyjęcie przez Sejm RP ww. projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii miało przyczynić się do ograniczenia w znacznym stopniu możliwości handlu tzw. dopalaczami na terenie Polski. W związku z tym zaplanowano dalsze prace nad zmianą ustawy³³³. W efekcie podjętych starań 20 marca 2009 roku Sejm po zgłoszonej przez Senat językowej poprawce nazwy jednej z substancji uchwalił ustawę o nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii³³⁴. Na podstawie art. 1 ustawy zmieniającej ustawę o przeciwdziałaniu narkomanii³³⁵ na listę substancji kontrolowanych wprowadzono nie tylko BZP, ale również syntetyczny kannabinoid JWH – 018 oraz 16 rodzajów roślin najczęściej występujących w składzie dopalaczy. Prezydent podpisał nowelizowaną ustawę 6 kwietnia 2009 roku. Jej przepisy zaczęły obowiązywać od 8 maja 2009 roku. Listę dodanych do ustawy substancji sformułował na zlecenie ministra zdrowia Główny Inspektorat Farmaceutyczny, a opinie w tym zakresie wydał Warszawski Uniwersytet Medyczny³³⁶.

Projekt wprowadzonej w życie nowelizacji ustawy spotkał się z negatywną opinią Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej, który stwierdził, że nowelizacji nadano zbyt szeroki zakres, a rośliny wpisane na listę substancji kontrolowanych nie są objęte wykazami środków odurzających, substancji psychotropowych ani prekursorów narkotykowych zawartych w konwencjach międzynarodowych ani też w rozporządzeniu nr 273/2004 o prekursorach narkotykowych, czy choćby w decyzjach wydanych w ramach

³³² Ustawa z dnia 1 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 179, poz. 1485, z 2006 r., nr 66, poz. 469 i nr 120, poz. 826 oraz z 2007 r., nr 7, poz. 48 i nr 82, poz. 558).

³³³ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia – z upoważnienia ministra – na zapytanie 3239 w sprawie wyeliminowania z legalnego obrotu niebezpiecznych dla zdrowia substancji o działaniu podobnym do amfetaminy i jej pochodnych, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/02EEF39E>, dostęp: 18.03.2023.

³³⁴ Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, (Dz.U., nr. 63, poz. 520).

³³⁵ Ustawa z dnia 1 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 179, poz. 1485, z 2006 r. Nr 66, poz. 469 i Nr 120, poz. 826 oraz z 2007 r. Nr 7, poz. 48 i Nr 82, poz. 558).

³³⁶ F. Cieply, *Handel dopalaczami: aspekt prawny* [w:] *Wokół dopalaczy*, red. M. Rewera, Warszawa 2014, s. 70.

Współpracy Policyjnej i Sądowej w Sprawach Karnych³³⁷. Ponadto uznano, że większość objętych zakazem roślin używana jest w innych gałęziach przemysłu, jak farmacja czy kosmetyka, a nawet sprzedawane są w kwaciarniach. W literaturze przedmiotu funkcjonuje pogląd, zgodnie z którym opinia UKIE mogła ułatwić podmiotom sprzedającym dopalacze zaskarżenie Polski do unijnego Trybunału Sprawiedliwości³³⁸.

Oceniając przeprowadzoną w 2009 roku nowelizację ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, można uznać, że przyjęty wówczas w Polsce system prawnych regulacji w zakresie obrotu substancjami psychoaktywnymi okazał się nieskuteczny i mało efektywny. Przedstawiciele sprawnie funkcjonującego przemysłu narkotykowego w szybki sposób zastępowali zdelegalizowane substancje ich legalnymi odpowiednikami o zmienionym składzie. W związku z powyższym władze krajowe podjęły decyzję o objęciu wykazem kolejnych substancji, czego przykład stanowi kolejna nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 10 czerwca 2010 roku³³⁹, w ramach której wykazem substancji kontrolowanych objęty został mefedron oraz dziewięć syntetycznych kannabinoidów. W tym czasie w Europie mefedron traktowany jako substytut amfetaminy i jej pochodnych objęty był kontrolą prawną w Wielkiej Brytanii, Szwecji, Norwegii, Finlandii, Estonii, Danii, Holandii, Chorwacji, Rumunii i Niemczech³⁴⁰. W przeciwieństwie do wcześniejszej nowelizacji zmiana przepisów prawa w 2010 roku nie spowodowała zastrzeżeń Unii Europejskiej, a jeszcze w tym samym roku Komisja Europejska wezwała państwa członkowskie do wprowadzenia zakazu wytwarzania i wprowadzania do obrotu mefedronu. Zakaz ten objął całe terytorium Unii Europejskiej³⁴¹.

W analizowanym okresie zaczęto coraz częściej dostrzegać w Polsce problem tzw. dopalaczy, który, jak się później okazało, stał się znacznym wyzwaniem dla obowiązującego wówczas systemu kontroli substancji psychoaktywnych. O skali i dynamice zjawiska NSP świadczyło umieszczenie

³³⁷ K. Frączak, M. Królikowska-Olczak, *Obrót dopalaczami w prawie Unii Europejskiej na przykładzie prawa polskiego*, Józefów 2012, s. 78.

³³⁸ *Ibidem*, s. 71.

³³⁹ Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2010, nr 143, poz. 962).

³⁴⁰ D. Chojecki, *Nowe substancje psychoaktywne: mefedron i syntetyczne kannabinoidy*, Serwis Informacyjny „Narkomania” 2010, nr 2(50), s. 22–23.

³⁴¹ K. Frączak, M. Królikowska-Olczak, *Obrót dopalaczami w prawie Unii Europejskiej na przykładzie prawa polskiego...*, *op.cit.*, s. 79.

kolejnych substancji w wykazach środków odurzających i substancji psychotropowych, które w dalszym ciągu w myśl obowiązujących przepisów prawa stanowiły załącznik do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Z perspektywy czasu stwierdzić można, że działania te charakteryzowała niska skuteczność, bowiem zdelegalizowane substancje stosunkowo szybko znikwały z obrotu i zastępowane były przez nowe, nieobjęte wykazami substancje psychoaktywne, które z formalnoprawnego punktu widzenia były legalne. Uniemożliwiało to pociągnięcie do odpowiedzialności karnej czy administracyjnej zarówno ich producentów, jak i osób handlujących tego typu substancjami. Najwyraźniejszym potwierdzeniem niskiej skuteczności obowiązujących wówczas regulacji prawnych był nagły wzrost liczby zatruc dopalaczami oraz liczba sklepów z tego typu produktami, która w latach 2009–2010 osiągnęła poziom 1,4 tys.³⁴²

W wyniku następnej nowelizacji przepisów z października 2010 roku³⁴³ polski model przeciwdziałania dopalaczom został wzbogacony o kolejne narzędzie prawne. Art. 52a ustawy wprowadził zakaz wytwarzania i wprowadzania do obrotu środków zastępczych. Za środek zastępczy ustawodawca uznał substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego w każdym stanie fizycznym lub produkt, roślinę, grzyba lub ich część, zawierające taką substancję, używane zamiast środka odurzającego lub substancji psychotropowej, lub w takich samych celach jak środek odurzający lub substancja psychotropowa, których wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu nie jest regulowane na podstawie przepisów odrębnych; do środków zastępczych nie stosuje się przepisów o ogólnym bezpieczeństwie produktów. Trafnie określa Krzysztof Krajewski, że środkiem zastępczym stała się każda substancja psychoaktywna, która z jednej strony nie była umieszczona w wykazach środków odurzających lub substancji psychotropowych, a z drugiej, której wykorzystywanie nie było dopuszczone odrębnymi przepisami (jak np. alkohol czy wyroby tytoniowe)³⁴⁴. Sankcja, jaka groziła za dokonanie zabronionych czynów, to kara administracyjna³⁴⁵ w postaci kary finansowej

³⁴² Najwyższa Izba Kontroli, *NIK o przeciwdziałaniu sprzedaży dopalaczy*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-przeciwdzialaniu-sprzedazy-dopalaczy.html>, dostęp: 18.03.2023.

³⁴³ Nowelizacja z dnia 8 października 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, (Dz.U. 2010, nr 213, poz. 1369).

³⁴⁴ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, *op.cit.*, s. 10.

³⁴⁵ Szerzej na temat sankcji administracyjnych w: M. Wincenciak, *Podmioty postępowania [w:] Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008. <https://sip.lex.pl/#/monograph/369184779>, dostęp: 20.02.2023.

w wysokości od 20 000 zł do 1 000 000 złotych, a organem właściwym do jej wymierzania był właściwy państwowy inspektor sanitarny. Opisywane zjawisko następuje w drodze decyzji administracyjnej, której nadawany jest rygor natychmiastowej wykonalności. Odpowiedzialności administracyjnej podlega obiektywnie każdy, kto wytwarza lub wprowadza do obrotu środek zastępczy. Oznacza to, że prowadząc postępowanie w celu wymierzenia kary pieniężnej, organ inspekcji sanitarnej ustala i ocenia, czy doszło do wytworzenia bądź wprowadzenia do obrotu, czyli do udostępnienia w jakiejkolwiek formie i jakimkolwiek celu osobie trzeciej, odpłatnie lub nieodpłatnie, środka zastępczego. Wprowadzenie do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii sankcji administracyjnej z tytułu wytwarzania lub wprowadzania do obrotu środka zastępczego miało na celu szybkie reagowanie na pojawiające się zagrożenia dla życia i zdrowia ludzi. Odnotować warto, że zmiany wprowadzone ustawą z 8 października 2010 roku dotyczące odpowiedzialności administracyjnej funkcjonują niezależnie od istniejących już wcześniej w ustawie regulacji dotyczących odpowiedzialności karnej za wprowadzanie do obrotu środków odurzających, substancji psychotropowych lub słomy makowej lub np. uczestniczenie w takim obrocie³⁴⁶.

W wyroku WSA w Krakowie z 10 grudnia 2019 roku zaakcentowano, że przepis art. 52a ustawy nie pozostawia wątpliwości, że wolą ustawodawcy było wywołanie dodatkowej, niezależnej od sankcji karnej, sankcji administracyjnej poprzez nałożenie kary finansowej na wytwarzającego środek zastępczy³⁴⁷. Istotną kwestię w kontekście odpowiedzialności prawnej podniósł WSA w Bydgoszczy w wyroku z 21 lutego 2017 roku, który stwierdził, że z punktu widzenia normy zawartej w art. 52a przedmiotowej ustawy – obojętne jest zarówno to, czy dane udostępnienie środka zastępczego było pierwotnym, czy też kolejnym etapem wprowadzenia do obrotu, jak również to, jaką rolę spełniała osoba udostępniająca środek zastępczy, a więc czy działała na własny rachunek, czy w ramach współsprawstwa, w tym w ramach łączącego ją stosunku prawnego z inną osobą (np. stosunku pracy, zlecenia). Tym samym karze pieniężnej podlega zarówno prowadzący sklep, jak i zatrudniony w nim sprzedawca, dokonujący bezpośrednio

³⁴⁶ B. Kurzępa [w:] W. Kotowski, A. Ważny, B. Kurzępa, *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, wyd. III, LEX/el. 2022, art. 52(a). [https://sip.lex.pl/#/commentary/587624575/690079/kotowski-wojciech-kurzepa-boleslaw-wazny-andrzej-ustawa-o-przeciwdzialaniu-narkomanii-komentarz...?cm=URELA TIONS](https://sip.lex.pl/#/commentary/587624575/690079/kotowski-wojciech-kurzepa-boleslaw-wazny-andrzej-ustawa-o-przeciwdzialaniu-narkomanii-komentarz...?cm=URELA+TIONS), dostęp: 17.07.2022.

³⁴⁷ Wyrok WSA w Krakowie z 10 grudnia 2019 r., III SA/Kr 427/19, LEX nr 2759815.

udostępnienia środka zastępczego osobie trzeciej³⁴⁸. Jest to istotna informacja ze względu na fakt, że sklepy z tego typu produktami zyskały w Polsce ogromną popularność³⁴⁹ i stanowiły podstawowe źródło ich sprzedaży.

Pomimo ograniczenia powszechnej sprzedaży tzw. dopalaczy w sklepach stacjonarnych nie można uznać, że wprowadzone na mocy nowelizacji z 2010 roku regulacje prawne okazały się wystarczająco skuteczne. O niskiej efektywności analizowanych regulacji prawnych świadczy przeniesienie sprzedaży do Internetu oraz tzw. szarej strefy³⁵⁰, czego dowód stanowić może utrzymująca się w następnych latach duża liczba zatruć. W oparciu o dane przedstawione w rozdziale pierwszym można wskazać, że w 2010 roku zarejestrowano 562 prawdopodobne interwencje medyczne z powodu zatrucia dopalaczami. Rok później liczba ta spadła do 118, a w 2012 roku osiągnęła poziom 299 przypadków. Dla przykładu – w 2015 roku na terenie całego kraju zgłoszono 7284 przypadki interwencji medycznych związanych z zatruciami lub podejrzeniami zatrucia³⁵¹. Potwierdzeniem tezy o niskiej skuteczności wprowadzonego zakazu blankietowego dotyczącego środków zastępczych stanowią ponadto wyniki kontroli Najwyższej Izby Kontroli. Skuteczność kar pieniężnych nakładanych na zajmujących się dystrybucją i obrotem dopalaczami była bardzo niska, co w ocenie NIK powodowało rzeczywistą bezkarność podmiotów zajmujących się tym nielegalnym procederem. Łącznie w całym kraju organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej w latach 2010–2016 wymierzyły blisko 65 mln zł kar, jednak do budżetu państwa wpłynęło zaledwie 1,8 mln zł (3 proc.)³⁵².

Trudno w tym wypadku oprzeć się wrażeniu występowania prostego modelu, zgodnie z którym duże zainteresowanie tego typu substancjami wynikało z tego, że ich posiadanie nie jest zakazane i nie wywołuje skutków natury karnoprawnej. Wobec tego wydawać by się mogło, że przy ówczesnej sytuacji związanej z tak dynamicznie rozwijającym się rynkiem dopalaczy, kwestia szybkiej penalizacji/kryminalizacji ich posiadania czy też innych czynności

³⁴⁸ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 21 lutego 2017 r., sygn. II SA/Bd 1005/16 LEX nr 2287277; Zob. także inne wyroki: wyrok WSA w Warszawie z 21 lutego 2019 r., VII SA/Wa 1657/18, LEX nr 2632044; wyrok NSA z 26 lutego 2019 r., II OSK 632/17, LEX nr 2632060; wyrok WSA w Krakowie z 28 marca 2019 r., III SA/Kr 989/17, LEX nr 2648303; wyrok WSA w Warszawie z 6 maja 2020 r., VII SA/Wa 2965/19, LEX nr 3052223.

³⁴⁹ Zob. szerzej: *ibidem*.

³⁵⁰ Zob. szerzej: *ibidem*.

³⁵¹ Szczegółowe dane przedstawione zostały w rozdziale pierwszym.

³⁵² NIK o przeciwdziałaniu sprzedaży dopalaczy, 2017, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-przeciwdzialaniu-sprzedaży-dopalaczy.html>, dostęp: 23.03.2023.

wykonawczych, których przedmiot stanowią tego typu produkty, była przesądzona. Tak się jednak nie stało, czego przykładem była kolejna nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii przeprowadzona na mocy Ustawy z dnia 24 kwietnia 2015 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw, której przepisy zaczęły obowiązywać 1 lipca 2015 roku³⁵³. Analiza jej treści pozwala stwierdzić, że zmiany wprowadzone w 2015 roku na jej mocy oparte były na zbliżonym w stosunku do nowelizacji z 2010 roku modelu przeciwdziałania niepożądanym substancjom. W opinii autorki niniejszego opracowania był to model nienadążający za sprawnie rozwijającym się rynkiem dopalaczy i cechujący się niską skutecznością.

W kontekście znowelizowanych w 2015 roku przepisów prawa antynarkotykowego, pomimo ich mankamentów, warto zwrócić uwagę na kilka nowych rozwiązań, które wprowadzone zostały na mocy wspomnianych regulacji prawnych. W pierwszej kolejności warto podkreślić, że nowelizacja przepisów z 2015 roku na mocy art. 4 ust 11a wprowadziła definicję nowej substancji psychoaktywnej, przez którą wówczas należało rozumieć każdą substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego w każdym stanie fizycznym o działaniu na ośrodkowy układ nerwowy, określoną w przepisach wydanych na podstawie art. 44b ust. 2. Zdecydowano także, że minister właściwy do spraw zdrowia określa, w drodze rozporządzenia, wykaz nowych substancji psychoaktywnych obejmujący dane substancje lub ich grupy, przy czym kryterium kwalifikacji wpisu na listę stanowiła ocena wpływu tych substancji lub ich grup na zdrowie lub życie ludzi lub możliwość szkód społecznych. Nader istotna w omawianym zakresie jest możliwość definiowania kontrolowanych substancji właśnie w oparciu o ich grupy o wskazanej strukturze chemicznej³⁵⁴. Jak już podkreślono w definicji NSP, rekomendację właściwemu do spraw zdrowia ministrowi dotyczącą zmian w załącznikach do ustawy lub przepisach wydanych na podstawie art. 4b ust. 2 przedstawia Zespół ds. oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych. Rekomendacja, o której mowa, dokonywana była na podstawie oceny potencjalnych zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi lub możliwości powodowania szkód społecznych, wynikających z używania substancji, co do których istnieje podejrzenie, że działają na ośrodkowy układ nerwowy, oraz ocena

³⁵³ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 875).

³⁵⁴ Postanowienia te nie stanowiły jednak definicji generycznej w jej pełnym rozumieniu, o czym szerzej będzie mowa w dalszej części opracowania.

substancji niebędącej nową substancją psychoaktywną, ale wykazującej działanie na ośrodkowy układ nerwowy, stwarzającej bezpośrednie zagrożenia dla zdrowia lub życia ludzi lub powodującej szkody społeczne, uzasadniająca umieszczenie jej w wykazie nowych substancji psychoaktywnych albo w wykazie środków odurzających lub substancji psychotropowych. Zgodnie z wprowadzonymi przepisami zespół uzyskał status organu opiniodawczo-doradczego ministra właściwego do spraw zdrowia w sprawach oceny potencjalnych zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi lub możliwości powodowania szkód społecznych, wynikających z używania substancji, co do których istnieje podejrzenie, że działają na ośrodkowy układ nerwowy. Oficjalnie zespół rozpoczął działalność od 14 lipca 2015 roku i na bieżąco prowadzi prace w sprawach oceny potencjalnych zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi oraz możliwości powodowania szkód społecznych, wynikających z używania substancji, co do których istnieje podejrzenie, że działają na ośrodkowy układ nerwowy. Zespół rekomenduje także ministrowi zdrowia umieszczanie niebezpiecznych substancji w rozporządzeniu ministra zdrowia w sprawie wykazu nowych substancji psychoaktywnych lub załącznikach do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii³⁵⁵.

Zgodnie z regulacjami prawnymi przyjętymi na podstawie nowelizacji ustawy z 2015 roku w przypadku stwierdzenia wytwarzania lub wprowadzania do obrotu produktu, co do którego zachodzi uzasadnione podejrzenie, że jest on środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną, właściwy ze względu na miejsce wytwarzania lub wprowadzania do obrotu państwowy inspektor sanitarny został zobligowany do nakazania, w drodze decyzji, wstrzymania wytwarzania tego produktu lub jego wycofanie z obrotu na czas niezbędny do przeprowadzenia badań mających na celu ustalenie, czy jest on środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną, jednak nie dłuższy niż 18 miesięcy.

Analiza przepisów prawa pozwoliła stwierdzić, że zmianie uległo także pojęcie środka zastępczego. Ustawodawca zdefiniował go jako produkt zawierający co najmniej jedną nową substancję psychoaktywną lub inną substancję o podobnym działaniu na ośrodkowy układ nerwowy, który może być użyty zamiast środka odurzającego lub substancji psychotropowej lub w takich samych celach jak środek odurzający lub substancja

³⁵⁵ Zespół do spraw oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych, Główny Inspektorat Sanitarny, <https://www.gov.pl/web/gis/zespol-ds-oceny-ryzyka-zagrozen-dla-zdrowia-lub-zycia-ludzi-zwiazanych-z-uzywaniem-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 12.02.2022.

psychotropowa, których wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu nie jest regulowane na podstawie przepisów odrębnych; do środków zastępczych nie stosuje się przepisów o ogólnym bezpieczeństwie produktów³⁵⁶.

Dokonując podsumowania przepisów wprowadzonych w 2015 roku, wysnuć można kilka wniosków.

Niewątpliwie wprowadzone rozwiązania w zakresie tzw. dopalaczy, w tym w szczególności tworzenie wykazów w formie załącznika do rozporządzenia, mają usprawnić proces delegalizacji danych substancji oraz administracyjną procedurę wycofywania z obrotu tego typu substancji. Przepis ten należy ocenić pozytywnie i uznać za dobry kierunek zmian w zakresie przeciwdziałania dopalaczom. Skonstruowanie legalnej definicji nowych substancji psychoaktywnych i umieszczenie jej w ustawie to w założeniu również istotny element zapobiegania zjawisku nowych narkotyków, bowiem sprzyja eliminowaniu i ograniczaniu pomyłek w egzekwowaniu prawa. Brak precyzyjnej definicji nierazko rodzi niejasność w stosowaniu i egzekwowaniu przepisów prawa. Powyższa teza znajduje odzwierciedlenie zarówno w orzecznictwie, jak również w doktrynie prawa. W wyroku z dnia 21 marca 2001 roku³⁵⁷ Trybunał Konstytucyjny wskazał na konieczność konstruowania przepisów prawnych poprawnie z punktu widzenia językowego i logicznego, co wynika z faktu, że dopiero spełnienie tego warunku podstawowego pozwala na ich ocenę w aspekcie pozostałych kryteriów. Wymóg jasności oznacza nakaz tworzenia przepisów klarownych i zrozumiałych dla ich adresatów, którzy od racjonalnego ustawodawcy oczekiwać mogą stanowienia norm prawnych nie budzących wątpliwości co do treści nakładanych obowiązków i przyznawanych praw. Na znaczenie, jakie przypisywane jest definicjom legalnym, zwracał uwagę m.in. Michał

³⁵⁶ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 875); Zmiany te znajdowały uzasadnienie w decyzji Rady 2005/387/WSiSW z dnia 10 maja 2005 r. w sprawie wymiany informacji, oceny ryzyka i kontroli nowych substancji psychoaktywnych. Decyzja ta definiuje nową substancję psychoaktywną jako nowy środek odurzający lub nowy lek psychotropowy, które nie zostały umieszczone w wykazach załączonych do Jednolitej konwencji ONZ o środkach odurzających z dnia 30 marca 1961 r. (*Narcotic Drugs*) oraz konwencji ONZ o substancjach psychotropowych z dnia 21 lutego 1971 r. (*Psychotropic Substances*), lecz mogą stanowić porównywalne zagrożenie dla zdrowia publicznego, tak jak substancje znajdujące się w tych wykazach. Przepisy znowelizowanej ustawy zakładały także powołanie Zespołu do spraw oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych, Dz. Urz. UE L 127 z dnia 20 maja 2005 r., s. 32.

³⁵⁷ Wyrok z dnia 21 marca 2001 r. w sprawie o sygn. akt. K.24/24/00.

Bartoszewicz, w którego opinii definicje legalne są przejawem daleko idącej władzy prawodawcy choćby przez to, że mocno ukierunkowują wykładnię przepisów. Istotne jest więc pytanie, czy w każdym wypadku definicja legalna jest bezpieczna dla adresatów prawa i rzeczywiście służy uściśleniu zakresu normowania i zrozumiałości przepisów prawa³⁵⁸. Wprowadzenie pojęcia nowej substancji psychoaktywnej do ustawy ma na celu wyodrębnienie tych substancji, które wykazują działanie na ośrodkowy układ nerwowy pod względem stwarzania bezpośredniego zagrożenia dla zdrowia lub życia ludzi, jak również powodowania szkód społecznych. Tym samym pozwala to na stworzenie listy substancji, których wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu będzie zabronione na gruncie prawa. Krótko mówiąc, dzięki określeniu, czym są NSP, wiadomo, jakim substancjom należy zapobiegać. A przynajmniej tak powinno być. Niestety, w opinii autorki opracowania podkreślić należy nieprecyzyjności i zbyt ogólny charakter definicji NSP, a co się z tym wiąże problemy z egzekwowaniem eliminowania z rynku szkodliwych substancji. Rozwiązanie, o którym mowa, generuje także pewne problemy natury konstytucyjnej, o czym poniżej.

Ujmując kwestię tworzenia wykazów w sposób proceduralny, zaznaczyć należy, że zgodnie z nowelizacją z 2015 roku nowe substancje psychoaktywne miały być kwalifikowane do umieszczenia w wykazie, o którym mowa w powołanym wyżej przepisie art. 44b ust. 2 ustawy, po przeprowadzeniu oceny ich właściwości fizyko-chemicznych, potencjału uzależniającego, toksyczności i mogących wyniknąć zagrożeń dla życia lub zdrowia ludzi oraz powodowania szkód społecznych. Uwzględniając powyższe, procedura delegalizacji substancji, w ramach której potrzebny jest złożony proces decyzyjny, polegający na określeniu, co ma być wpisane do list w rozporządzeniu ministra zdrowia, a co powinno być wpisane do załączników ustawy, okazała się słabym punktem zaproponowanych rozwiązań³⁵⁹ ze względu na skomplikowany i trwający co najmniej kilka miesięcy proces delegalizacji substancji. Stwierdzić zatem należy, że również i ten mechanizm okazał się niewydolny w stosunku do liczby i tempa pojawiających się w Polsce dopalaczy. Ponadto – o czym wspomniano wyżej – nowe substancje psychoaktywne, nawet jeżeli znalazły się już na liście ministra zdrowia, podlegały,

³⁵⁸ M. Bartoszewicz, *Definicje legalne w świetle zasady określoności prawa*, http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89847/26_M_Bartoszewicz_Definicje_legalne_w_swietle_zasady_okreslonosci_prawa.pdf, s. 355.

³⁵⁹ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, Warszawa 2018, s. 28.

tak samo jak środki zastępcze, prawu administracyjnemu, co oznacza, że w stosunku do nich stosowane były kary administracyjne. Oznaczało to, że w dalszym ciągu, w nowych regulacjach z 2015 roku brak było możliwości wystosowania sankcji karnych, w tym w szczególności skierowanych do tych osób, które produkują tego typu substancje i wprowadzają je do obrotu.

Reasumując, przepisy nowelizacji z 2015 roku, pomimo tego że nie zapewniały kompleksowego i efektywnego rozwiązania w zakresie przeciwdziałania dopalaczom, to jednak stanowiły w pewnym zakresie krok naprzód w wyeliminowaniu tego zjawiska. Dawały również możliwość zmiany obowiązujących regulacji prawnych w tym zakresie. Z pewnością stwierdzić można, że poprzez zamieszczenie legalnej definicji nowej substancji psychoaktywnej zwrócono uwagę na konieczność podejmowania tej problematyki w procesie poprawy i tworzenia mechanizmów prawnych mających na celu przeciwdziałanie dopalaczom.

Z przytoczonych uwag wypływa szereg wniosków, jednak w perspektywie dalszych rozważań istotne jest, że tradycyjny model rozwiązań prawnych oparty na prawie indywidualnym w przypadku nowych substancji psychoaktywnych, w którym delegalizacji ulegają poszczególne, pojedyncze substancje, nie okazał się na tyle skuteczny, aby w sytuacji dynamicznie rozwijającego się zjawiska NSP mógł mu przeciwdziałać w efektywny sposób. Niewydolność charakteryzowała także proces eliminowania środków zastępczych na podstawie przepisów prawa administracyjnego opartego na zakazie blankietowym. Ten model kontroli prawnej substancji nazywanych potocznie dopalaczami, a w oparciu o definicje legalne środkami zastępczym lub nowymi substancjami psychoaktywnymi, funkcjonował w Polsce do 2018 roku. Jak podają Artur Malczewski i Michała Kidawa, w Polsce w 2016 roku funkcjonowało około stu sklepów stacjonarnych, które stanowiły albo samodzielne punkty sprzedaży, albo współpracowały z konkretnym dystrybutorem. Sprzedaż w sieci kontynuowana była w oparciu o sklepy internetowe, jednakże można było zaopatrzyć się w dopalacze na ukrytych rynkach, tzw. *crypto marketach*, jak np. Silk Road 3.0. W dalszym ciągu nowe substancje psychoaktywne były także dostępne tak jak klasyczne narkotyki, czyli oferowane przez dilerów. Jak podkreślają autorzy, w Polsce funkcjonowała jedna z największych sieci sklepów z dopalaczami w Europie³⁶⁰. W ramach walki z dopalaczami

³⁶⁰ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, op. cit., s. 27.

w kraju stosowane były głównie przepisy prawa administracyjnego. Do sierpnia 2018 roku karą dla sprzedawców były grzywny, które, jak już wcześniej zaznaczono, maksymalnie mogły osiągnąć wartość miliona złotych. Można zatem wyprowadzić wniosek, że tak wysoka kara miała pełnić funkcję odstraszającą. Uwzględniając jednak, że na polskim rynku nadal funkcjonowało wiele sklepów proponujących tego typu produkty, a także niski poziom ściągłości nakładanych kar finansowych, należy wskazać na małą skuteczność funkcjonujących w danym czasie regulacji prawnych tworzących model przeciwdziałania dopalaczom.

Model prawny przeciwdziałania dopalaczom, w tym nowym substancjom psychoaktywnym, uległ istotnym zmianom w wyniku Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej³⁶¹. Wraz z przyjętymi zmianami w Polsce zaczęło obowiązywać w stosunku do NSP prawo generyczne. Wymierną korzyścią w procesie przeciwdziałania dopalaczom jest zastosowanie definicji generycznych obejmujących całe grupy substancji. W założeniu taki sposób definiowania powinien efektywnie przyczynić się do ograniczenia pojawiania się tego typu substancji i produktów, w których strukturze chemicznej zmienione zostaną np. tylko podstawniki³⁶². W praktyce oznaczało to, że wykaz nowych substancji psychoaktywnych będzie zawierał nie tylko pojedyncze substancje psychoaktywne, ale także ich grupy o określonej strukturze chemicznej. W analizowanej nowelizacji z 2015 roku mowa o grupach substancji była tylko i wyłącznie w przypadku przepisu art. 44b ust 2, tj. w przepisie nakładającym na ministra właściwego do spraw zdrowia określenie wykazu substancji psychoaktywnych lub ich grup. Na podstawie nowelizacji przepisów z 2018 roku kwestia grup nowych substancji psychoaktywnych została podkreślona już w samej definicji, tj. treścią art. 4 pkt 11a. Znowelizowane pojęcie nowej substancji psychoaktywnej oznacza „każdą substancję lub grupę substancji pochodzenia zarówno naturalnego, jak i syntetycznego w formie czystej lub w formie preparatu, działającą na ośrodkowy układ nerwowy, inną niż substancja psychotropowa i środek odurzający”. Substancje takie stwarzają – zgodnie z rekomendacją Zespołu

³⁶¹ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, Dz.U. z 2018, poz. 1490, <https://sip.lex.pl/#/act/18745115>, dostęp: 20.02.2023.

³⁶² J. Smoleński, *PiS zmienia prawo narkotykowe. Palisz mocarza? Jesteś przestępcą*, 20 lipca 2018 r., <https://krytykapolityczna.pl/narkopolityka/dopalacze-pis-nowelizacja-ministerstwo-zdrowia-nps/>, dostęp: 18.03.2023.

do spraw oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych, o których mowa w art. 18b ust. 1 pkt 3 – „zagrożenia dla zdrowia lub zagrożenia społeczne porównywalne do zagrożeń stwarzanych przez substancję psychotropową lub środek odurzający lub które naśladują działanie tych substancji, określoną w przepisach wydanych na podstawie art. 44f pkt 3”. Jak podkreślają Malczewski i Kidawa, w przypadku rozwiązań o charakterze generycznym ustawodawstwo wskazuje precyzyjną definicję rodzin substancji. W takim modelu, w przypadku pojawienia się nowej grupy substancji psychoaktywnych, wymaga ona również umieszczenia na liście jako związku substancji o takiej samej strukturze chemicznej³⁶³.

Kolejna istotna zmiana, która wprowadzona została na mocy nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 2018 roku, dotyczyła sposobu formułowania wykazów substancji kontrolowanych i tym samym przeniesienia wykazów środków odurzających i substancji psychotropowych do rozporządzenia. Zgodnie z art. 44f ust 1–3 minister właściwy do spraw zdrowia określa wykaz nowych substancji psychoaktywnych, środków odurzających oraz substancji psychotropowych w drodze rozporządzenia. Warto zauważyć, że rozwiązanie, o którym mowa, tj. sporządzanie listy substancji kontrolowanych, zostało przewidziane Ustawą z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii i niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 875) i obowiązywało od 1 lipca 2015 roku. Dotyczyło ono jednak tylko i wyłącznie wykazów nowych substancji psychoaktywnych. Ujednolicenie formy wykazów dla wszystkich wspomnianych grup, tzn. dla substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych, znacznie usprawnia proces opracowywania list tych substancji oraz delegalizacji szkodliwych produktów dostępnych na rynku dopalaczy. Jest to także istotne z perspektywy art. 44e ustawy, który wskazuje, że substancję będącą jednocześnie środkiem odurzającym i nową substancją psychoaktywną albo substancją psychotropową i nową substancją psychoaktywną uznaje się odpowiednio za środek odurzający albo substancję psychotropową. Uwzględniając różnice w procesie zmiany ustawy i rozporządzenia, nie można z praktycznego punktu widzenia ocenić wprowadzonej zmiany negatywnie. Ma ona bowiem na celu usprawnienie procesu aktualizacji wspomnianych wykazów, a tym samym przyspieszenie delegalizacji szkodliwych substancji i ich wykluczenie z rynku. Biorąc pod uwagę tempo,

³⁶³ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, op.cit., s. 28.

w jakim nowe narkotyki pojawiają się w obrocie, zmiana formy wykazów na rozporządzenia jest tym bardziej pożądanym rozwiązaniem.

Istotną zmianę wprowadzoną na mocy nowelizacji ustawy z 2018 roku stanowi penalizacja czynów, których przedmiot stanowią dopalacze będące nowymi substancjami psychoaktywnymi. W przypadku nowych substancji psychoaktywnych, które znajdują się na wykazie substancji kontrolowanych publikowanych przez ministra zdrowia w formie załączników do rozporządzenia, wprowadzono odpowiedzialność karną za czyny związane z dopalaczami. Przepisy karne ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii stanowią, że za wytwarzanie, przetwarzanie albo przerabianie nowych substancji psychoaktywnych, wbrew przepisom ustawy, ustawodawca przewidział karę grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3. W przypadku kiedy przedmiotem czynu będzie znaczna ilość środków odurzających, substancji psychotropowych, słomy makowej lub nowych substancji psychoaktywnych, lub czyn ten zostanie popełniony w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, sprawca podlegać będzie karze grzywny i karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. Analogicznie jak w przypadku narkotyków penalizowane będą również czyny związane z przyrządami służącymi do wytwarzania nowych substancji psychoaktywnych, przywóz, wywóz, przewóz, wewnątrzwspólnotowe nabycie lub wewnątrzwspólnotowa dostawa nowych substancji psychoaktywnych. Czyny takie będą podlegały grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 5, a zatem takiej samej jak w wypadku środków odurzających lub substancji psychotropowych. Zaostrzona odpowiedzialność dotyczyć będzie znacznej ilości środków odurzających albo sytuacji, gdy czyn został popełniony w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Penalizowane zostanie również wprowadzanie do obrotu nowych substancji psychoaktywnych, a także udzielanie innej osobie. W przypadku udzielania małoletniemu sankcja przewiduje zagrożenie karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat³⁶⁴.

Powyżej, jedynie w celach orientacyjnych, poruszono problematykę penalizacji czynów związanych z dopalaczami. Kwestia ta zostanie poddana głębszym analizom w rozdziale piątym niniejszego opracowania. W perspektywie poruszanej w niniejszej monografii problematyki główna uwaga skupiona została na omówieniu modelu przeciwdziałania dopalaczom, jaki funkcjonuje

³⁶⁴ Zob. szerzej: art. 53–62b Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. 2022, poz. 764. Zmiana wprowadzona na mocy Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, Dz.U. 2018, poz. 1490.

obecnie w Polsce i jaki obowiązywał na przestrzeni ostatnich lat. Kwestia sankcji karnych przewidzianych w nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii stanowi natomiast jeden z elementów całego systemu zapobiegania tego typu substancjom. Tym samym głównym celem przedstawionych w tej części rozważań jest ocena rozwiązań i regulacji prawnych, wskazanie ich pozytywnych i negatywnych, w opinii autorki, stron, co jest niezbędne w wyprowadzeniu wniosków *de lege lata* i *de lege ferenda*. W tej perspektywie najistotniejszy jest wprowadzony na mocy nowelizacji z 2018 roku stan prawny, w którym dopalacze będą traktowane na równi z narkotykami.

Nader istotną kwestię w procesie zapobiegania negatywnym, patologicznym zjawiskom społecznym stanowi zaangażowanie odpowiednich podmiotów w proces zwalczania dopalaczy, a przede wszystkim wyposażenie ich w odpowiednie metody, narzędzia i środki temu służące.

Tzw. substancje zastępcze, czyli substancje, które działają podobnie jak narkotyki, ale nie trafiły do rejestru nowych substancji psychoaktywnych, wciąż są objęte jedynie prawem administracyjnym. Natomiast posiadanie, wytwarzanie i sprzedaż środków zastępczych podlega karze administracyjnej. Państwowi powiatowi inspektorzy sanitarni (PPIS) mogą orzec wstrzymanie wytwarzania podejrzanego produktu lub wycofanie go z obrotu do czasu zakończenia badań mających na celu ustalenie, czy rzeczywiście jest on środkiem zastępczym. Jeśli badania to potwierdzą, PPIS orzeka o przepadku produktu na rzecz Skarbu Państwa i jego zniszczeniu, może nałożyć również karę pieniężną w wysokości od 20 tys. zł do 1 mln zł. Kara ta jest tożsama w porównaniu do określonej we wcześniejszej nowelizacji.

Uwzględniając czysto praktyczny punkt widzenia, tworzenie wykazu substancji kontrolowanych w formie rozporządzenia należy ocenić pozytywnie. Dotychczas wykazy te były publikowane w formie załączników do ustawy, co niestety znacznie wydłużało czas wprowadzenia danych substancji na listę. Jak podkreśla Piotr Jabłoński, dyrektor Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii, nowy sposób określania substancji kontrolowanych umożliwi obejmowanie kontrolą nowo pojawiającej się substancji w ciągu sześciu miesięcy, tj. w terminie, którego wymaga od nas Unia Europejska. W piśmiennictwie pojawiają się jednak zastrzeżenia, że formuła tworzenia wykazów substancji kontrolowanych w drodze rozporządzenia nie jest wolna od mankamentów. Wskazują na to m.in. Krzysztof Krajewski, Mariusz Nawrocki, Katarzyna Tkaczyk-Rymanowska.

Pierwszy z wymienionych autorów zwraca uwagę na „potencjalną niekonstytucyjność takiego rozwiązania”. Jak podkreśla: „załącznik do

rozporządzenia Ministra Zdrowia nie może służyć do zdefiniowania przestępstwa. Jest to powszechny pogląd, że przestępstwo i jego znamiona muszą być definiowane na poziomie aktu prawnego rangi ustawy i przypuszczam, że przed rokiem 2015 Trybunał Konstytucyjny uznałby takie rozwiązanie za niekonstytucyjne”. Na konstytucyjny charakter problemów wskazują także Katarzyna Tkaczyk-Rymanowska oraz Mariusz Nawrocki, który podkreśla, że umieszczenie wykazów środków odurzających i substancji psychotropowych w rozporządzeniu wykonawczym może naruszać zasadę *nullum crimen sine lege scripta*. Wątpliwość dotycząca prawidłowego wykorzystania wspomnianej zasady wynika z faktu, że przynajmniej część znamion czynów zabronionych, których przedmiotem czynności wykonawczej są ww. środki i substancje, odbywa się nie w ustawie, ale właśnie w akcie podstawowym, jakim jest rozporządzenie wykonawcze. W konsekwencji powoduje to sytuację, w której zakaz karny nie jest w pełni określony przez ustawodawcę, a więc przez podmiot predystynowany do stanowienia powszechnie obowiązującego prawa, ale jest ono tworzone przez przedstawiciela egzekutywy. Władza ustawodawcza jest tą władzą, która zobligowana jest i upoważniona do stanowienia prawa. W przypadku wykazów ujętych w formie rozporządzenia występuje problem wkraczania władzy wykonawczej w obszar tworzenia prawa, a więc zarezerwowany dla władzy ustawodawczej³⁶⁵. W opinii Ministerstwa Zdrowia zakres przedmiotowy delegacji ustawowej dającej plenipotentje ministrowi zdrowia do określania w drodze rozporządzenia wykazu substancji niedozwolonych nie narusza konstytucyjnej zasady *nullum crimen sine lege scripta*, gdyż podyktowany jest ochroną życia i zdrowia społeczeństwa, których zagrożenie powodują te substancje³⁶⁶. W kontekście powyższych rozwiązań warto wskazać, że w literaturze przedmiotu zwrócono uwagę na brak generalnych zakazów dopuszczalności regulowania pewnych kwestii z zakresu odpowiedzialności karnej w aspekcie podstawowym. Dopuszcza się taką możliwość m.in., gdy penalizacja pewnych zachowań jest niezbędna, a dokładne określenie ich

³⁶⁵ K. Tkaczyk-Rymanowska, *Problem tzw. dopalaczy i nowych narkotyków w świetle zmian normatywnych do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr. 9, s. 143, M. Nawrocki, *Zwalczanie...*, *op. cit.*, s. 69.

³⁶⁶ Zob. uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz Państwowej Inspekcji Sanitarnej (druk nr 2746), s. 15, Zob. także: Opinia Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów z dnia 26 stycznia 2018 r. o projekcie ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii sporządzona na podstawie projektu opinii Marii Rogackiej-Rzewnickiej.

znamion w ustawie nie jest możliwe³⁶⁷. Sebastian Matyjek zwraca uwagę, że takiego rozwiązania nie wykluczył również Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 20 lutego 2001 roku³⁶⁸, podkreślając możliwość doprecyzowania wskazanych w ustawie znamion przedmiotowych aktami wykonawczymi, jednakże z zachowaniem trybu określonego w art. 92 Konstytucji RP³⁶⁹.

W opinii autorki tej publikacji pozytywnie należy ocenić nowy przepis ustawy, tj. art. 30a, który wprowadza obowiązek zgłaszania Państwowej Inspekcji Sanitarnej przypadków zatruc środków zastępczymi lub nowymi substancjami psychoaktywnymi. Podmioty wykonujące działalność leczniczą oraz podmioty przeprowadzające badania pośmiertne będą musiały zawiadomić o tym Powiatowego Inspektora Sanitarnego. Informacje o osobach, które trafiły do szpitala z powodu zatrucia dopalaczami, trzeba będzie także niezwłocznie przekazywać Głównemu Inspektorowi Sanitarnemu (GIS). Obecnie takie dane zbiera konsultant krajowy w dziedzinie toksykologii we współpracy z GIS. Tworzenie raportów ma na celu ograniczanie zagrożeń, jakie powodują nowe narkotyki, a tym samym podjęcie działań w obszarze wczesnego ostrzegania. Problematyka ta zostanie przedstawiona w rozdziale szóstym opracowania.

6. Podsumowanie

Proces tworzenia ustawodawstwa poświęconego substancjom określanym jako dopalacze kształtował się w poszczególnych państwach na przestrzeni wielu lat. Analizując przedstawione wyżej sposoby definiowania substancji kontrolowanych, nie sposób pominąć faktu, że cechą wspólną obowiązujących w Polsce, w Wielkiej Brytanii czy Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz innych państwach regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania dopalaczom jest konieczność rozwiązania czy wyeliminowania różnorodnych problemów dotyczących społeczeństwa, w których występują tego typu produkty. Problemy te mają różny wymiar – medyczny,

³⁶⁷ M. Królikowski, *Komentarz do artykułów 1–31 [w:] Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 178, cyt. za: *Opinia Rady Legislacyjnej...*, *op.cit.*

³⁶⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lutego 2001 r. (sygn. P 2/00, OTK 2001, nr 2, poz. 32).

³⁶⁹ Zob. szerzej: S. Matyjek, *Dopalacze – nieprzewidywalne narkotyki. Problem społeczno-prawny*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna”, t. 7, 2018, nr 2/t. 8, 2019, nr 1, art. #10, s. 251–273 DOI: 10.14746/fped.2018.7.2.2019.8.1.10.

społeczny, ale także prawny, i mogą się różnić skalą występowania w danym kraju, co determinuje przyjęty w danym państwie model przeciwdziałania dopalaczom. W tym kontekście nie sposób nie wspomnieć o różnicach występujących w obowiązujących w danym państwie regulacjach prawnych. Tym samym warto zastanowić się, czy opisane przykłady zarówno rodzimych regulacji, a także zagranicznych mechanizmów można ocenić jako skuteczne rozwiązania w zakresie przeciwdziałania problemowi dopalaczy. Formułując więc w omawianym zakresie wnioski *de lege lata* oraz postulaty *de lege ferenda*, wskazać należy na mocne strony analizowanych rozwiązań, lecz także na ich mankamenty, z powodu których okazały się mało skuteczne w rozwiązaniu tego zjawiska.

Dokonanie oceny rozwiązań prawnych w zakresie przeciwdziałania dopalaczom nie jest łatwym zadaniem ze względu na wielość problemów i interdyscyplinarność zjawiska, jakie stanowią tego typu produkty i substancje. Analiza regulacji prawnych w zestawieniu z raportami oraz literaturą przedmiotu dotyczącą dopalaczy pozwala za słuszną uznać tezę, zgodnie z którą wykazy substancji kontrolowanych oparte na prawie indywidualnym były efektywnym narzędziem kontroli prawnej nowych narkotyków dopóty, dopóki ich rynek ulegał niewielkim zmianom, a nowe substancje pojawiały się sporadycznie. W takiej sytuacji nową substancję umieszczano w stosownym wykazie – zwykle w formie załącznika do ustawy, co stanowiło rozwiązanie problemu na dłuższy czas, jednak ten stan rzeczy uległ zmianie w wyniku pojawienia się na szeroką skalę substancji psychoaktywnych o czysto syntetycznym charakterze³⁷⁰. Badając problematykę wykrytych nowych substancji psychoaktywnych, należy z całą pewnością stwierdzić, że potwierdziły się obawy ekspertów, którzy podkreślając duże możliwości zmiany struktury chemikaliów, wskazywali na fakt, że liczba wytwarzanych substancji będzie wzrastać. W efekcie prowadzi to do niewydolności stosowanych w tym zakresie rozwiązań prawnych, w tym w szczególności podejścia indywidualnego, co zrodziło konieczność opracowania i wdrożenia dostosowanych do współczesnej sytuacji mechanizmów przeciwdziałania nowym substancjom psychoaktywnym.

Potwierdzeniem powyższej tezy są dane statystyczne dotyczące wykorzystania tego typu substancji. Wynika z nich, że w stosunku do kontrolowanych przez prawo substancji psychoaktywnych stosowanie nowych,

³⁷⁰ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii...*, *op.cit.*, s. 8.

wówczas niekontrolowanych prawnie substancji psychoaktywnych, w ciągu ostatnich kilkunastu lat znacznie wzrosło. Wytwarzanie i wprowadzanie do obiegu tego typu substancji i produktów stanowiło i w pewnym zakresie nadal stanowi dla ich producentów oraz osób nimi handlujących obietnicę wysokich zysków bez ryzyka kary. Po objęciu kontrolą w jednym kraju produkcja i/lub centra dystrybucji tych substancji są przenoszone do innego kraju, aby sprzedaż, często prowadzona przez Internet, mogła być kontynuowana. Innym sposobem uniknięcia sankcji prawnych jest nieznaczne zmodyfikowanie ich składu, w taki sposób, aby nie były objęte ustawodawstwem danego kraju³⁷¹.

Celem manipulacji w łańcuchach molekularnych substancji kontrolowanych, dokonywanych w sprawnie funkcjonujących laboratoriach chemicznych, było wytworzenie nowych substancji, które – dopóki nie zostały umieszczone w stosownych wykazach, pozostawały legalne. W efekcie nowe substancje psychoaktywne z dużym powodzeniem syntetyzowano w celu ominięcia systemu kontroli międzynarodowej i krajowej, co stanowiło obietnicę wysokich zysków obarczonych stosunkowo niskim ryzykiem sankcji prawnych. Szybkie tempo oraz niezwykła dynamika rynku nowych substancji psychoaktywnych, będąca efektem pewnego rodzaju „wyścigu” pomiędzy ustawodawcą a chemikami, którzy wykazywali coraz większą kreatywność w wytwarzaniu substancji mających je zastąpić na rynku, sprawiły, że w konsekwencji zarówno krajowe, jak i międzynarodowe systemy kontroli prawnej tych substancji przestały spełniać swą funkcję³⁷². Oznaczało to, że w praktyce tradycyjne rozwiązanie, tj. wykazy substancji psychoaktywnych oparte na prawie indywidualnym, okazało się instrumentem niewydolnym, nienadążającym za inwencją producentów tworzących w szybkim tempie nowe substancje psychoaktywne w celu obejścia obowiązującego systemu kontroli. W związku z zaistniałą sytuacją rządy poszczególnych państw zdecydowały o konieczności wypracowania nowych instytucjonalno-prawnych mechanizmów szybkiego wprowadzenia określonych substancji pod kontrolę, co w teorii pozwoliłoby nadążyć za innowacyjnością chemików pracujących nad NSP i tym samym skutecznie przeciwdziałać temu zjawisku.

³⁷¹ M. Farre, L. Galindo, M. Torrens, *Addiction to Hallucinogens Dissociatives, Designer Drugs and “Legal Highs”* [w:] *Textbook of Addiction Treatment: International perspectives*, N. el-Guebaly, G. Carra, M. Galanter, Springer, Milano 2014.

³⁷² K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii...*, op.cit., s. 8.

Biorąc pod uwagę powyższe, kierunek wprowadzonych w regulacjach prawnych zmian w zakresie przeciwdziałania dopalaczom, polegający na coraz rzadszym definiowaniu NSP w oparciu o wykazy indywidualne, należy ocenić jako pozytywny i niezbędny w procesie ograniczania ich dostępności. Odrębną kwestię stanowi jednak ocena skuteczności wprowadzonych mechanizmów prawnych służących zwalczaniu fenomenu dopalaczy.

De lege lata polski ustawodawca zrezygnował z tzw. prawa indywidualnego, wprowadzając w wyniku nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w 2018 roku tzw. definicję generyczną nowych substancji psychoaktywnych, których wykaz w drodze rozporządzenia określa minister właściwy do spraw zdrowia. Oznacza to, że w oparciu o prawo generyczne poddano kontroli nie poszczególne substancje, ale całe ich grupy opisane przy wykorzystaniu określonych formuł chemicznych. Tym samym – co jest nader istotne z perspektywy zapobiegania NSP – określone zostaje, jakie manipulacje łańcuchem molekularnym dają produkt będący również substancją kontrolowaną. Jak podkreśla K. Krajewski, otrzymywanie takich substancji traci więc sens, bowiem wyklucza to obejście systemu kontroli³⁷³. Oprócz Polski tego typu rozwiązania zostały także wprowadzone w Litwie, Łotwie, Irlandii, Węgrzech czy Wielkiej Brytanii. We Francji prawo generyczne obejmuje syntetyczne kannabinoidy. Analizując omawianą problematykę, należy zaznaczyć, że pojawienie się nowej grupy substancji psychoaktywnych wymaga również umieszczenia jej na liście jako związku substancji o tożsamej strukturze chemicznej. Sprawność i efektywność tego systemu polega na tym, że delegalizacji podlega cała grupa, a nie pojedyncza substancja, jak to jest w prawie indywidualnym³⁷⁴. Istotny z perspektywy egzekwowania prawa jest fakt, że ponieważ definicja generyczna w jasny i klarowny sposób określa, co jest zabronione, to nie budzi ona wątpliwości z punktu widzenia zasady *nullum crimen sine lege*³⁷⁵.

W odniesieniu do oceny obowiązujących regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania dopalaczom należy przyrzeć się obowiązującym sankcjom prawnym. W polskim modelu prawnym przeciwdziałania nowym substancjom psychoaktywnym wprowadzonym w 2018 roku ustawodawca

³⁷³ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znolizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii...*, *op.cit.*, s. 8–9.

³⁷⁴ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, *op.cit.*, s. 13, 28.

³⁷⁵ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znolizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii...*, *op.cit.*, s. 9.

przewidział sankcje karne za dopuszczenie się czynów, których przedmiot stanowią tego typu substancje. Katalog przestępstw, które autorka nazywa przestępstwami dopalaczowymi, dotyczy szeregu czynów, takich jak m.in. wytwarzanie, wprowadzenie do obrotu czy udzielanie NSP. Analiza przepisów prawa w tym zakresie pozwala ogólnie stwierdzić, że kary przewidziane za czyny związane z nowymi substancjami psychoaktywnymi są tożsame z karami, jakie ustawodawca przewidziała za tożsame czyny, których przedmiot stanowią środki odurzające czy substancje psychotropowe. Zatem sprawcy przestępstw, których przedmiot stanowią dopalacze, podlegają takim samym karom jak dopuszczający się tej samej grupy czynów, których przedmiot stanowią klasyczne narkotyki. Najwyższy wymiar w tym zakresie przewidziany został dla osób, które w znacznej ilości wprowadzają do obrotu środki odurzające, substancje psychotropowe, słomę makową lub nowe substancje psychoaktywne albo uczestniczą w takim obrocie. Wówczas sprawca może podlegać karze nawet do 12 lat pozbawienia wolności.

Polskie przepisy karne zawarte w rozdziale siódmym ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii cechuje jednak niski wymiar kary za posiadanie nowych substancji psychoaktywnych. Za dopuszczenie się takiego czynu ustawodawca przewidział karę grzywny (art. 62b ust. 1). Jeżeli przedmiotem czynu jest znaczna ilość nowych substancji psychoaktywnych, sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3. Istotny z perspektywy oceny kształtu omawianych regulacji jest także przepis, zgodnie z którym, gdy przedmiotem czynu jest nowa substancja psychoaktywna w ilości nieznacznej, przeznaczonej na własny użytek sprawcy, postępowanie można umorzyć również przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, jeżeli orzeczenie wobec sprawcy kary byłoby niecelowe ze względu na okoliczności popełnienia czynu, a także stopień jego społecznej szkodliwości. Dodać należy, że za tożsamy czyn, którego przedmiot stanowią środki odurzające lub substancje psychotropowe, ustawodawca przewidział odpowiednio: za przestępstwo posiadania tego typu środków lub substancji w typie podstawowym – do lat 3, natomiast w typie kwalifikowanym – karę pozbawienia wolności od roku do lat 10. W przypadku posiadania nieznacznej ilości na własny użytek, podobnie jak w przypadku nowych substancji psychoaktywnych, postępowanie można umorzyć również przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, jeżeli orzeczenie wobec sprawcy kary byłoby niecelowe ze względu na okoliczności popełnienia czynu, a także stopień jego społecznej szkodliwości.

Powyższe *de lege lata* pozwala sformułować wniosek, że przytoczone wyżej przepisy prawa świadczą o tym, że obowiązujące polskie regulacje nie są wymierzone w użytkowników nowych substancji psychoaktywnych. Niski wymiar sankcji karnych przewidziany za posiadanie nowych substancji psychoaktywnych może budzić, w opinii autorki opracowania, pewne wątpliwości. Argumentem przemawiającym za zwiększeniem kary za tego typu czyn może być fakt, że dopalacze to nader często mieszanki NSP o dużo mocniejszym działaniu na organizm, niż ma to miejsce w przypadku tradycyjnych narkotyków. Ponadto, jak pokazują dane statystyczne, użytkownikami NSP są w głównej mierze młode osoby, które podejmują ryzyko dokonania tego typu czynu, mając świadomość niskiej kary za ich posiadanie i dużej szansy na umorzenie postępowania w takim przypadku. W oparciu o przeprowadzoną w tym zakresie analizę aktów prawnych obowiązujących w innych państwach można stwierdzić, że każde z nich w odmienny sposób sankcjonuje czyn posiadania NSP. Rozwiązania prawne w Wielkiej Brytanii i Irlandii nie wskazują posiadania NSP na własny użytek jako przestępstwa. Obowiązujący w tych państwach zakaz blankietowy, uzupełniony o sankcje karne, ukierunkowany został na zwalczanie produkcji i handlu NSP, a nie na konsumpcję tego typu środków. Pozwala to także sformułować tezę, zgodnie z którą rodzaj sankcji prawnych oraz ich wymiar nie są determinowane sposobem definiowania nowych substancji psychoaktywnych. W Polsce, Wielkiej Brytanii, Irlandii funkcjonują odmiennie sposoby definiowania NSP, lecz sam kierunek przeciwdziałania tego typu substancjom można uznać za zbliżony, bowiem w bardziej pobłażliwy sposób w tych systemach prawnych potraktowany jest posiadacz NSP niż producent czy osoba udzielająca tego typu substancji innym osobom. W celu wykazania odmienności rozwiązań prawnych w tym zakresie można także posłużyć się przykładem regulacji prawnych obowiązujących w Nowej Zelandii, gdzie posiadanie tego typu substancji na własny użytek zagrożone jest cywilną karą grzywny. W Polsce kary finansowe mają zastosowanie w stosunku do środków zastępczych, dla których przyjęto zakaz blankietowy, o czym będzie mowa w dalszej części rozważań.

Dokonując oceny wprowadzonych w Polsce w 2018 roku przepisów karnych, należy wskazać na prezentowane w doktrynie opinie dotyczące wprowadzonych zmian. Krzysztof Krajewski podkreśla, że „Odwołanie się do sankcji karnych może pewne rzeczy zmienić, ale doświadczenie uczy, że rynek nowych substancji psychoaktywnych, tak jak każdy rynek,

bardzo szybko dostosowuje się do zmian legislacyjnych³⁷⁶. Podobny pogląd prezentuje M. Klinowski, który powołując się zarówno na praktykę polskiego wymiaru sprawiedliwości, jak również doświadczenia innych państw stwierdza, że penalizacja posiadania narkotyków nigdzie nie stała się „remedium na problemy przestępczości narkotykowej”³⁷⁷. Słusznie zauważa także Mariusz Nawrocki, twierdząc, że gdyby taki efekt został osiągnięty, to każde kolejne zaostrenie ustawowych granic wysokości kary poprzez realizację funkcji sprawiedliwościowej (tutaj: odstraszającej) prawa karnego powinno nieść ze sobą zmniejszenie liczby popełnianych przestępstw. Jak podkreśla autor poglądu, stale pracujące wydziały karne sądów powszechnych są dowodem na to, że mechanizm ten tak nie działa³⁷⁸. Na brak wpływu kryminalizacji substancji psychoaktywnych na zmniejszenie się podaży i popytu na nie zwraca uwagę także Agata Kwiatkowska, terapeutka uzależnień, lecząca osoby uzależnione od nowych substancji psychoaktywnych. Tym samym postuluje ona potrzebę prowadzenie działań edukacyjnych skierowanych do głównych odbiorców tego typu środków, czyli do młodych osób³⁷⁹. Na potrzebę działań z zakresu profilaktyki, edukacji, terapii i reedukacji szkód wskazuje także Piotr Jabłoński, w opinii którego nowe przepisy przy uwzględnieniu ich aspektu prawnokarnego i administracyjnego stanowią wyważone podejście. Autor poglądu podkreśla, że nowe regulacje prawne wzmacniają narzędzia do walki z przestępczością narkotykową, a z drugiej strony – poprzez szczególne traktowanie konsumentów nowych narkotyków respektują priorytety zdrowia publicznego³⁸⁰.

Autorka niniejszej monografii skłania się ku twierdzeniu, że penalizacja czynów związanych z dopalaczami nie stanowi panaceum na kompleksowe rozwiązanie problemów związanych z rynkiem tego typu substancji i tym samym ich wyeliminowanie z rynku. Trudno jednak wykluczyć ten element jako istotne narzędzie w modelu zapobiegania zjawisku, jakie stanowią

³⁷⁶ J. Smoleński, *PiS zmienia prawo narkotykowe. Palisz mocarza? Jesteś przestępcą*, 2018 r., <https://krytykapolityczna.pl/narkopolityka/dopalacze-pis-nowelizacja-ministerstwo-zdrowia-nps/>, dostęp: 18.03.2023.

³⁷⁷ M. Klinowski, *Karalne posiadanie narkotyków w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 7, s. 34.

³⁷⁸ M. Nawrocki, *Zwalczanie tak zwanych dopalaczy normami prawa karnego w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, 2 (22), s. 62.

³⁷⁹ J. Smoleński, *PiS zmienia prawo narkotykowe. Palisz mocarza? Jesteś przestępcą...*, *op.cit.*

³⁸⁰ *Ibidem*.

dopalacze. Uwzględniając stopień szkód wywoływanych przez dopalacze, uzasadnione jest stosowanie sankcji karnych za czyny związane z tymi substancjami. W tym zakresie istotne jest pytanie: czy za czyny, o których mowa, powinny być przewidziane tożsame jak w przypadku narkotyków sankcje karne? Każda zmiana w regulacjach prawnych powinna być odpowiednio przemyślana i dopracowana w taki sposób, aby w największym stopniu dostosować się do sytuacji prawnej i społecznej funkcjonującej w danym państwie, czy też do stanu faktycznego, a tym samym czynników determinujących dane zjawisko. W przypadku dopalaczy podstawowym uwarunkowaniem tak dynamicznego rozwoju zjawiska jest niewątpliwie wytworzona przez producentów, handlarzy czy, ogólnie, przez udostępniających tego typu produkty potrzeba ich zażywania³⁸¹, która skierowana jest przede wszystkim do młodych osób. W związku z tym pozytywnie należy ocenić przepisy art. 59. W ust. 2 przewidziana została kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata dla sprawcy, który udziela nowej substancji psychoaktywnej małoletniemu, ułatwia użycie albo nakłania go do użycia takiej substancji³⁸². Przepis ten stanowi o typie kwalifikowanym przestępstwa określonego w ust. 1 analizowanego artykułu. W uzupełnieniu do powyższej opinii podnieść należy, że uwzględniając statystyki dotyczące przedziału wiekowego konsumentów dopalaczy, za uzasadniony należy uznać przepis karny zawarty w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, zgodnie z którym jednym ze znamion kwalifikujących, na podstawie których ustawodawca zmodyfikował typy podstawowe, jest małoletniość osoby będącej podmiotem przestępczego oddziaływania.

We Francji już w 2012 roku w zasadniczy sposób zmieniono sposób przeprowadzania klasyfikacji nowych substancji psychoaktywnych. Rozporządzeniem z 27 lipca ustawodawca wprowadził tzw. podejście rodzajowe, inaczej nazywane generycznym. Do tego czasu, podobnie jak w innych państwach, nowe substancje psychoaktywne (*nouvelles substances psychoactives*) definiowano w oparciu o prawo indywidualne³⁸³. Podkreślić przy tym należy,

³⁸¹ Problematyka ta została zaprezentowana w rozdziale trzecim opracowania.

³⁸² Osobą małoletnią w rozumieniu przepisów karnych [u.p.n.] jest osoba, która nie ukończyła 18. roku życia, bez względu na jej status matrymonialny, T. Koziół, „Małoletni” jako znamię przestępstw narkotykowych, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 6, s. 91–99, <https://sip.lex.pl/#/publication/151317247/koziol-tomasz-maloletni-jako-znamie-przestepstw-narkotykowych?cm=URELATIONS>, dostęp: 7.08.2022.

³⁸³ *Nouveaux produits de synthèse*, <https://www.ofdt.fr/produits-et-addictions/de-z/nouveaux-produits-de-synthese/>, dostęp: 18.03.2023; *Les NPS sont-ils des “alternatives légales”*

że ten rodzaj substancji jest powszechnie używany głównie przy tworzeniu nowych produktów syntetycznych (*nouveaux produits de synthèse*). Termin ten pojawił się pod koniec pierwszej dekady XXI wieku i utożsamiany był z dużą liczbą nowych syntetycznych substancji, które imitowały struktury chemiczne oraz skutki zabronionych przepisami prawa narkotyków³⁸⁴. Pomimo tego że, jak wskazują francuskie źródła, konsumpcja tych produktów wydaje się być bardziej ograniczona niż w innych krajach – takich jak Polska, Irlandia, Wielka Brytania, to jednak od 2010 roku widać wzrost zainteresowania nimi, w szczególności wśród danych podgrup konsumentów. Spośród przyczyn zainteresowania NPS wymieniony został w szczególności zakaz stosowania mefedronu, który obowiązuje we Francji od lipca 2010 roku³⁸⁵. Prawo generyczne obejmuje we Francji syntetyczne kannabinoidy.

W prawie Irlandii i Wielkiej Brytanii przyjęto prawo generyczne w zakresie przeciwdziałania dopalaczom odpowiednio w maju 2010 oraz w 2011 roku. Przepisy te okazały się jednak nieskuteczne i w wyżej wymienionych państwach wdrożono regulacje prawne oparte o rozwiązanie nazywane *blanket ban*. Jak podkreśla Krzysztof Krajewski, wprowadzenie zakazu blankietowego ma na celu rozwiązanie podstawowego problemu nowych substancji psychoaktywnych. Wynika on z faktu, że rozwój współczesnej chemii wprowadził nieograniczone możliwości w modyfikowaniu łańcuchów molekularnych wielu znanych substancji psychoaktywnych o charakterze syntetycznym w celu otrzymywania substancji o podobnym składzie chemicznym i zbliżonym lub takim samym działaniu psychoaktywnym. Substancje te jednak ze względu na wskazany proces modyfikacji nie stanowią przedmiotu objętego kontrolą jako środki odurzające lub substancje psychotropowe. Procedura, na podstawie której nowa substancja zostaje objęta nowym wykazem, wymaga dużo czasu, w związku z tym dana substancja długo pozostaje legalna. W efekcie funkcjonujący w ten sposób system

aux produits illicites, <https://www.drogues-info-service.fr/Tout-savoir-sur-les-drogues/Les-questions-les-plus-frequentes-sur-les-nouveaux-produits-de-synthese-NPS/Les-NPS-sont-ils-des-alternatives-legales-aux-produits-illicites>, dostęp: 18.03.2023.

³⁸⁴ M. Martinez, T. Nefau, A. Cadet-Taiou, *Nouveaux produits de synthèse. Dix ans de recul sur la situation française*, 2018, <https://www.ofdt.fr/publications/collections/tendances/nouveaux-produits-de-synthese-dix-ans-de- recul-sur-la-situation-francaise-tendances-127-octobre-2018/> dostęp: 12.08.2022.

³⁸⁵ 1999–2019: *Les Mutations des usages et de l'offre de drogues en France*, 2020, <https://www.ofdt.fr/BDD/publications/docs/epfxac2a9.pdf>, s. 25, 68, M. Martinez, T. Nefau, A. Cadet-Taiou, *Nouveaux produits de synthèse*, 2018, <https://www.ofdt.fr/produits-et-addictions/de-z/nouveaux-produits-de-synthese/#haut>, dostęp: 12.08.2022.

przeciwdziałania nowym substancjom psychoaktywnym stanowi źródło problemów dla większości rządów współczesnych państw kontynentu europejskiego i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, nie nadążają one bowiem z uzupełnianiem wykazów substancji kontrolowanych³⁸⁶.

Obecnie – jak już zaakcentowano wyżej – jednym z najbardziej znanych przykładów funkcjonowania zakazu całkowitego jest brytyjska ustawa o substancjach psychoaktywnych z 2016 roku oraz irlandzka ustawa z lipca 2010 roku. Rozwiązania prawne oparte o zakaz blankietowy wprowadzone zostały również w Rumunii. W Polsce *blanket ban* został oparty o prawo administracyjne na podstawie wprowadzonych przepisów do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o inspekcji sanitarnej pod koniec 2010 roku³⁸⁷.

Należy ponadto podkreślić, że zakaz blankietowy był rozwiązaniem krytykowanym przez ekspertów jako m.in. zbyt daleko idący, ponieważ delegalizuje wszystko co psychoaktywne³⁸⁸. Dokonując ogólnej oceny rozwiązań prawnych opartych na *blanket ban*, trudno jest z jednej strony nie zgodzić się z przytaczaną w literaturze przedmiotu tezą, zgodnie z którą rozwiązania tego typu wymierzone są w rynek nowych substancji psychoaktywnych, a nie w użytkowników substancji psychoaktywnych, co niewątpliwie może wpływać na obniżenia efektywności procesu przeciwdziałania NSP³⁸⁹. Z drugiej strony przychylić należy się do opinii K. Krajewskiego, w której autor stwierdził, że wprowadzenie zakazu blankietowego ma na celu rozwiązanie podstawowego problemu nowych substancji psychoaktywnych. Wynika to z faktu, że rozwój współczesnej chemii wprowadził nieograniczone możliwości w modyfikowaniu łańcuchów molekularnych wielu znanych substancji

³⁸⁶ K. Krajewski, *Całkowity zakaz substancji psychoaktywnych jako sposób rozwiązania problemu dopalaczy*, s. 416–417.

³⁸⁷ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, Warszawa 2018, s. 28; W uzupełnieniu do powyższego podnieść należy, że w 2011 roku na zlecenie Komisji Europejskiej, w ramach badania o nazwie Eurobarometr, w państwach członkowskich przeprowadzone zostały po raz pierwszy badania dotyczące używania m.in. nowych substancji psychoaktywnych. Przeprowadzono je w pierwszej połowie 2011 roku wśród grupy 15–24-latków. W oparciu o nie stwierdzono, że najwyższy poziom rozpowszechnienia nowych substancji psychoaktywnych odnotowano w Irlandii (16 proc.), Polsce (9 proc.), Łotwie (9 proc.) oraz w Wielkiej Brytanii (8 proc.). Średnia europejska wyniosła wówczas 5 proc. Nie stanowi zatem przypadku, że państwa o najwyższym poziomie rozpowszechniania NSP zdecydowały się na wprowadzenie zakazu blankietowego.

³⁸⁸ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie...*, op.cit., s. 29.

³⁸⁹ *Ibidem*.

psychoaktywnych o charakterze syntetycznym w celu otrzymywania związków o podobnym składzie chemicznym i zbliżonym lub tożsamym działaniu psychoaktywnym. Związki te ze względu na wskazany proces modyfikacji nie stanowią przedmiotu objętego kontrolą jako środki odurzające lub substancje psychotropowe. Procedura, na podstawie której nowa substancja zostaje objęta nowym wykazem, wymaga dużo czasu, przez co dana substancja długo pozostaje legalna. W efekcie funkcjonujący w ten sposób system przeciwdziałania nowym substancjom psychoaktywnym stanowi źródło problemów dla większości rządów współczesnych państw kontynentu europejskiego i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, bowiem nie nadążają one z uzupełnianiem wykazów substancji kontrolowanych³⁹⁰. Statystyki wskazują jednak na ograniczenie liczby sklepów w związku z rozwiązaniami opartymi na zakazie blankietowym. Problematyka ta została omówiona w podrozdziale poświęconym regulacjom prawnym w Wielkiej Brytanii.

Formułując postulaty *de lege ferenda*, należy także wskazać na tezę dotyczącą możliwości zastosowania prawa analogowego, która sformułowana została w doktrynie przez K. Krajewskiego. Autor podkreśla, że z punktu widzenia standardów konstytucyjnych większości krajów kontynentu europejskiego definicja analogowa jest problematyczna w procesie formułowania modelu przeciwdziałania dopalaczom. Oznacza bowiem w gruncie rzeczy odwołanie się do zakazanej na kanwie prawa karnego analogii, tj. pociągania do odpowiedzialności karnej za czyny jedynie podobne do zdefiniowanych jako przestępstwa³⁹¹. *De lege lata* system analogowy kontroluje substancje, nawet jeśli nie zostały one wyraźnie wymienione w ustawodawstwie, odwołując się do koncepcji „podobieństwa chemicznego” do substancji już kontrolowanej. Kraje posługujące się ustawodawstwem analogowym stosują różne podejście do tego, jak jest napisane, zastosowane, zinterpretowane i jakie są związane z tym kary. Niektóre kraje uzupełniają klauzule analogowe o dodatkowy wymóg, jakim jest stwierdzenie działania farmakologicznego lub wymagają dodatkowego dowodu, że substancja została sprzedana do spożycia przez ludzi³⁹².

³⁹⁰ K. Krajewski, *Całkowity zakaz substancji psychoaktywnych jako sposób rozwiązania problemu dopalaczy*, s. 416–417.

³⁹¹ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znowelizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii...*, *op.cit.*, s. 9.

³⁹² *New Psychoactive Substances Review*, Report of the Expert Panel, 2014 https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/368583/NPSexpertReviewPanelReport.pdf, s. 24.

Na skomplikowany charakter rozwiązań prawnych ujętych w systemie analogowym w ogóle wskazują także eksperci od lat zajmujący się problematyką NSP. W ich opinii warunkiem dokonania prawidłowych ustaleń w zakresie tego, czy dwie substancje są „zasadniczo podobne” (*essentially similar*), jest wprowadzenie odpowiednich rozwiązań terminologicznych oraz wykorzystanie w celu poczynienia ww. ustaleń uznanej metody naukowej. W przypadku niespełnienia tych elementów może dojść do tzw. bitwy ekspertów w sądzie, co w efekcie może oznaczać (i być może oznacza), że od sędziów i/lub ławy przysięgłych z niewielkim zapleczem naukowym wymagane będzie podjęcie decyzji o tym, czy substancja jest wystarczająco podobna do substancji kontrolowanej przepisami prawa i zakwalifikowana zostanie jako analog³⁹³. Ponadto, powyższe ustalenia prowadzą do wniosku, że każdy tego typu przypadek będzie wymagał każdorazowego, indywidualnego ustalenia, czy dana substancja jest kontrolowanym analogiem leku, rozstrzyganego indywidualnie przez sąd.

Sytuacja taka stawia system analogowy w opozycji do podejścia indywidualnego czy wykazu substancji kontrolowanych sporządzanego w oparciu o definicję generyczną. Z perspektywy kryminalistyki można także sformułować tezę, że rozwiązania w celu identyfikacji związku organicznego przewidziane prawem analogowym nakładają dodatkowe obciążenia na dostawców usług kryminalistycznych, co będzie wymagało znacznych zasobów i inwestycji. Kwestia zakwalifikowania danej substancji jako analogu wydaje się być również skomplikowana w przypadku braku powołania centralnego organu odpowiedzialnego za ustalanie, czy nowa substancja jest analogiem, czy też nie.

Badania dotyczące analizy regulacji prawnych obowiązujących w danych państwach w zakresie przeciwdziałania nowym substancjom psychoaktywnym pozwalają sformułować wniosek, że żaden z obecnie funkcjonujących modeli prawnych nie jest wystarczająco skuteczny w procesie zapobiegania temu zjawisku i jego zwalczania. Co pokazuje, jak duże wyzwanie dla rządów państw i organów ścigania stanowi zjawisko substancji i produktów funkcjonujących w społeczeństwach jako dopalacze. Udoskonalane przez wiele lat sposoby definiowania substancji szkodliwych, uzupełnione o sankcje prawne, niewątpliwie stanowią istotny krok w kierunku ograniczania dostępności tego typu produktów, aczkolwiek trudno oprzeć się wrażeniu, że przez lata przegrywano walkę z ich producentami i handlarzami. Ze

³⁹³ *New Psychoactive Substances Review, Report of the Expert Panel...*, *op.cit.*, s. 27.

względu na złożoność i zdolność adaptacji stale zmieniających się rynków nowych narkotyków należy w ogóle zadać pytanie, czy możliwe jest, a jeżeli tak – to w jakim zakresie, skuteczne przeciwdziałanie zjawisku dopalaczy? Przykład środków odurzających, które zwykło nazywać się narkotykami, pokazuje, że pomimo wielu obowiązujących – zarówno w wymiarze krajowym, jak również międzynarodowym – uregulowań prawnych, a także funkcjonujących na wysokim poziomie zaawansowania kryminalistycznych metod rozpoznawania i wykrywania przestępczości narkotykowej, problem ten na stałe zaistniał w wielu państwach. Prowadzona antynarkotykowa polityka i reakcje państw członkowskich UE były niezbędne, aby stawić czoła istniejącym i nieuchronnym wyzwaniom, które się pojawiły i nadal będą pojawiać zarówno w związku z narkotykami klasycznymi, jak również nowymi narkotykami.

Konkludując, w oparciu o przeprowadzane badania należy uznać, że w modelu prawnym w zakresie przeciwdziałania dopalaczom nie należy wracać do regulacji opartych na prawie indywidualnym. W związku z niską skutecznością likwidowania problemów związanych z dopalaczami rozwiązanie to budziło i nadal budzi wiele wątpliwości, co ostatecznie wpłynęło na jego krytyczną ocenę przez autorkę monografii.

Sposób definiowania nowych substancji psychoaktywnych, który obowiązuje w polskich regulacjach prawnych od 2018 roku, znacznie usprawnia, a wręcz determinuje zakwalifikowanie danej substancji do nowych substancji psychoaktywnych. Takie rozwiązanie stwarza możliwość wydania kategorycznej opinii w kwestii przynależności danej substancji do danej grupy substancji poddanych kontroli prawnej, co pozwala na usprawnienie postępowania przygotowawczego oraz postępowania karnego. Ponadto ułatwia rozstrzygnięcia dotyczące podstaw aktu oskarżenia, a dokładniej mówiąc – kwalifikacji prawnej czynu. Jak można dostrzec, zanim do polskich regulacji prawnych wprowadzono sankcje karne za czyny, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, podstawę aktów oskarżenia stanowił często art. 165 par. 1 ust 2. Zgodnie z nim odpowiedzialności karnej podlegał ten, kto sprowadzał niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób albo dla mienia w wielkich rozmiarach, wyrabiając lub wprowadzając do obrotu szkodliwe dla zdrowia substancje, środki spożywcze lub inne artykuły powszechnego użytku lub też środki farmaceutyczne nie odpowiadające obowiązującym warunkom jakości. Z opinii wyrażonej przez prokuratorów wynika jednak, że stosowanie tego przepisu było uciążliwe, głównie ze względów dowodowych. Tym samym badania

przeprowadzone na potrzeby niniejszego opracowania potwierdzają dostrzeżoną w literaturze przedmiotu tezę. Zastosowanie tego przepisu do takich przypadków, aczkolwiek zaakceptowane w orzecznictwie sądów, w tym Sądu Najwyższego, budziło jednak sporo kontrowersji jako przejaw „kreatywnej” interpretacji tego przepisu³⁹⁴. Według autorki opracowania warto się zastanowić, czy *de lege ferenda* nie należy zwiększyć wymiaru kary za posiadanie nowych substancji psychoaktywnych, w tym także posiadanie na własny użytek. Problematyka ta wymaga pogłębionej debaty na temat kwestii winy oraz wyraźnych okoliczności umożliwiających jej przypisanie. Czynnikiem, który bez wątpienia powinien być podniesiony, jest także wiek osób zażywających nowe substancje psychoaktywne. Dokonując zmian w przepisach prawa, należy bowiem uwzględnić fakt, że produkty, o których mowa, są stosowane głównie przez młode osoby. Być może zwiększenie wymiaru kary w powiązaniu z intensywniej niż dotąd prowadzonymi akcjami profilaktycznym, mającymi na celu uświadomienie zagrożeń wynikających z zażywania dopalaczy, wpłynęłoby na zmniejszenie skali występowania tego zjawiska w populacji młodych osób i w społeczeństwie w ogóle. Zamyślem autorki nie jest jednak to, aby w przypadku nowych narkotyków prawo karne zostało przekształcone w narzędzie służące nieracjonalnemu zakresleniu granic kryminalizacji, ale aby polski model przeciwdziałania dopalaczom dostosować do specyfiki fenomenu tego typu substancji występującego w polskim społeczeństwie.

Zauważywszy zagrożenia, jakie powoduje występowanie dopalaczy w społeczeństwie, autorka proponuje *de lege ferenda* usprawnienie systemu monitorowania skali zjawiska. Postulat udoskonalenia wskazanego systemu znajduje swoje uzasadnienie w związku z występowaniem niedoskonałości w procesie zgłaszania przypadków zatruc śmiertelnych spowodowanych zażyciem dopalaczy.

Nie jest także pożądane nadmierne mnożenie przepisów już zawartych w obowiązujących aktach prawnych. Wydaje się jednak, że w celu wyeliminowania wątpliwości związanych ze stosowaniem obowiązujących przepisów należałoby *de lege ferenda* doprecyzować także pojęcie szkodliwości społecznej czy zagrożeń społecznych. Obecnie jest ono nieprecyzyjne i nieodokreślone, co może znacznie utrudnić lub wydłużyć w czasie podjęcie

³⁹⁴ K. Krajewski, *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znolizowanej ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, Katedra Kryminologii, Uniwersytet Jagielloński, s. 11, [https://docplayer.pl/142881062-Kontrola-nowych-substancji-psychoaktywnych-w-znowelizowanej-ustawie-o-przeciwdzialaniu-nar komanii.html](https://docplayer.pl/142881062-Kontrola-nowych-substancji-psychoaktywnych-w-znowelizowanej-ustawie-o-przeciwdzialaniu-nar-komanii.html).

decyzji o wpisaniu danej substancji do wykazu określonego w drodze rozporządzenia ministra zdrowia. Określenie omawianego pojęcia stwarzałoby stan pewności prawnej, gwarantujący transparentność i potwierdzający zasadność umiejscowienia danej substancji lub grup substancji w wykazie. Ponadto należałoby dodać regulację nakładającą obowiązek zwiększenia częstotliwości zwoływania posiedzeń Zespołu ds. Ryzyka.

Wskazane wyżej postulaty są jedynie propozycjami rozwiązań, mających na celu udoskonalenie obowiązującego modelu przeciwdziałania dopalaczom w Polsce. Bez względu na to, czy polski ustawodawca podtrzyma w przyszłości generyczny sposób definiowania substancji psychoaktywnych, czy też pojawi się perspektywa wprowadzenia zakazu blankietowego w tym zakresie, należy wziąć pod uwagę konieczność doprecyzowania i dookreślenia definicji. Definicja ta bowiem w każdym z modeli obowiązujących rozwiązań prawnych mających na celu przeciwdziałanie dopalaczom stanowi punkt wyjścia wszelkich rozważań w tym zakresie. Jej zbyt ogólny charakter stwarza możliwość licznych nadużyć oraz nadinterpretacji stosowania obowiązujących przepisów. Teoretycznie może się to przejawiać zarówno w zaniechaniu i różnego typu zaniedbaniach czynności związanych z eliminowaniem zjawiska dopalaczy w społeczeństwie, ale także z nadużywaniem przepisów, co doprowadzić może do daleko idącej ostrożności i skutkować absurdalnymi sytuacjami. Wskazać bowiem należy na wielość ogólnie dostępnych produktów, które mogą nieść ze sobą ryzyko równe temu, które związane jest ze stosowaniem nowych substancji psychoaktywnych. Dlatego też trzeba postulować, aby przepisy konstruować z najwyższą rozwagą, po dokonaniu wnikliwej diagnozy opartej na analizie wszelkich okoliczności podmiotowych i przedmiotowych związanych z fenomenem dopalaczy traktowanych zarówno jako nowe substancje psychoaktywne, jak również jako środki zastępcze.

Modus operandi sprawców czynów przestępnych korespondujących ze zjawiskiem dopalaczy

1. Wprowadzenie

Na przestrzeni ostatnich dwóch dekad rynek narkotykowy uległ znaczącym zmianom. W odpowiedzi na zaostrzającą się politykę antynarkotykową w wielu państwach, w tym także w Polsce, oraz w wyniku rosnącego zapotrzebowania na tego typu substancje producenci dopalaczy stworzyli szeroki asortyment nowych produktów, których właściwości odpowiadają cechom niedozwolonych przez prawo środków i substancji. Efektem tych zmian na rynku przestępczym było pojawienie się wielu silnie działających substancji, których cechą wspólną było to, że nie były one nielegalne.

Zachodzące w obszarze rynków narkotykowych zmiany oznaczały także, że istotnym przeobrażeniem musiał ulec *modus operandi* sprawców czynów o charakterze przestępnym korespondujących ze zjawiskiem dopalaczy. Omawiając tę kwestię, nie sposób pominąć wyjaśnienia samego pojęcia *modus operandi* – odnosząc się zarówno do jego ogólnego znaczenia, jak również wskazując na jego rozumienie w kryminologii i kryminalistyce. Biorąc pod uwagę dosłowne tłumaczenie, pojęcie *modus operandi* to „sposób działania”. Sposób działania związany jest nierozdzielnie z każdym przejawem ludzkiej aktywności. Wszystko, co człowiek robi, czego dokonuje, musi przybierać pewną konkretną formę. Różnice, jakie występują w tym znaczeniu pomiędzy ludźmi, dotyczą m.in. doświadczenia, umiejętności, wiedzy, pomysłowości, temperamentu itd. To, co różni ludzi, sprawia, iż te same czynności każdy wykonuje w inny sposób, charakterystyczny tylko dla siebie³⁹⁵. Odnosząc się do kryminalistyki, podkreślić należy, że sens pojęcia *modus operandi* w pewnym stopniu różni się od jego dosłownego

³⁹⁵ M. Sasiada, *Modus operandi jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie”, red. M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowa, Wrocław 2008, s. 204–205.

znaczenia³⁹⁶. Można wskazać, że to właśnie w kryminalistyce pojęcie *modus operandi* znajduje najpełniejszy wyraz. Wśród siedmiu „złotych” pytań śledczych nie bez powodu znajduje się pytanie: *quo modo?* (w jaki sposób popełniono przestępstwo?). Poznanie odpowiedzi na to pytanie umożliwia określenie wielu cech, jakie można przypisać sprawcy czynu. Interesująca z perspektywy analizowanej problematyki jest także funkcjonująca w piśmiennictwie teza, zgodnie z którą im więcej operacji i środków wymaga dokonanie przestępstwa, tym większe piętno indywidualne ma *modus operandi*³⁹⁷.

Literatura fachowa oraz praktyka wskazują na dwa znaczenia omawianego pojęcia. Pierwsze to rozumienie *modus operandi* jako charakterystycznego zjawiska, które obserwuje się u przestępców, przede wszystkim u przestępców zawodowych – czyli pewnego charakterystycznego sposobu, w jaki działają. *Modus operandi* w drugim znaczeniu pojmowane jest jako pewien system ewidencjonowania, a także wykorzystywania informacji dotyczących sposobu działania sprawcy³⁹⁸. Artur Solarz wskazuje również, iż *modus operandi* to zespół swoistych czynności taktycznych i technicznych w stadium przygotowania, wykonania oraz stadium końcowym przestępstwa³⁹⁹. Mariusz Kulicki przez pojęcie *modus operandi* rozumie charakterystyczne przedmiotowe, taktyczne oraz techniczne elementy celowego, a także optymalnego (według sprawcy czynu) postępowania, powiązanego w sposób bezpośredni z realizacją przestępstwa, determinowane cechami oraz właściwościami przestępcy, które umożliwiają wersyjne wnioskowanie o nim⁴⁰⁰. Według Charlesa E. O'Hary *modus operandi* to wypadkowa przyzwyczajień, wykorzystanych technik oraz szczególnych osobliwości zachowania⁴⁰¹. Tadeusz Hanausek definiuje *modus operandi* jako „zeterminowany przyzwyczajeniem, wiedzą, doświadczeniem, swoistą tradycją czy zabobonem, a także schorzeniem psychicznym lub psychopatią, względnie zboczeniem – albo układami

³⁹⁶ *Ibidem*, s. 204. Zob. szerzej: M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Darul, L. Stęпка, *Kryminalistyka*, Toruń 2005, s. 24.

³⁹⁷ J. Wnorowski, *Sposób działania jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, Warszawa 1978, s. 39.

³⁹⁸ *Ibidem*, s. 204–205; A. Solarz, *Zagadnienie przestępczości zawodowej w Polsce*, Warszawa 1967, s. 164.

³⁹⁹ A. Solarz, *Zagadnienie...*, *op.cit.*, s. 167.

⁴⁰⁰ M. Sąsiada, *Modus...*, *op.cit.*, s. 205. Cyt. za: M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Darul, L. Stęпка, *Kryminalistyka*, Toruń 2005, s. 33.

⁴⁰¹ Ch.E. O'Hara, *Fundamentals of Criminal Investigation*, Springfield–Illinois 1973, s. 638–640.

obiektywnymi zapewniającymi skuteczność czy bezpieczeństwo działań – z reguły powtarzający się sposób działania sprawcy, polegający na atakowaniu takich samych przedmiotów (dóbr), używaniu tych samych lub takich samych narzędzi, stosowaniu takich samych technicznych sposobów działania przestępczego, działaniu w podobnym czasie, miejscu czy okolicznościach”⁴⁰². W piśmiennictwie podkreślony został także powtarzalny charakter *modus operandi*⁴⁰³, czego przykłady w odniesieniu do czynów, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, zostaną zaprezentowane poniżej.

W związku z powyższym można uznać, że *modus operandi* sprawców czynów przestępnych korespondujących ze zjawiskiem nowych substancji psychoaktywnych to precyzyjny sposób działania, na który składa się kilka stałych etapów. Pierwszy z nich stanowią niewątpliwie sposoby produkcji dopalaczy, a następnie wytworzenie poczucia „potrzeby dopalaczy” u potencjalnych odbiorców. W dalszej kolejności niezbędnym elementem jest opracowanie metod rozprowadzania tych substancji. Ze względu na obowiązujące regulacje prawne, a tym samym na delegalizację dopalaczy istotny element *modus operandi* stanowi opracowanie metod maskowania ich rozprowadzania w taki sposób, aby nie narazić się organom ścigania i uniknąć odpowiedzialności karnej.

2. Produkcja dopalaczy

Analizując zagadnienie związane z produkcją dopalaczy, zaznaczyć należy, że popularne określenie „produkcja” należy utożsamiać z legalną definicją wytwarzania, którą określają przepisy ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, na podstawie art. 4 ust. 35. To czynności, za pomocą których mogą być otrzymywane środki odurzające, substancje psychotropowe, prekursorzy, środki zastępcze lub nowe substancje psychoaktywne, a także wykonywane jest ich oczyszczanie, ekstrakcja surowców i półproduktów oraz soli tych środków lub substancji. Uwzględniając wymienioną czynność, wspomnieć należy także o dwóch innych, które z nią korespondują. Są to przetwarzanie oraz przerób. Na podstawie art. 4 ust. 19 przetwarzanie oznacza czynności prowadzące do przemiany środków odurzających, substancji psychotropowych, prekursorów lub nowych substancji psychoaktywnych na inne środki odurzające,

⁴⁰² T. Hanausek, *Modus operandi i alibi – ewolucja znaczenia pojęć*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1978, nr 8.

⁴⁰³ Zob. szerzej: M. Calkiewicz, *Modus opernadi sprawców zabójstw*, Warszawa 2010, s. 25 i n.

substancje psychotropowe, prekursory lub nowe substancje psychoaktywne albo na substancje niebędące środkami odurzającymi, substancjami psychotropowymi, prekursorami lub nowymi substancjami psychoaktywnymi. Natomiast przerób, zdefiniowany w ust. 20 analizowanego artykułu, należy rozumieć jako otrzymywanie mieszanin środków odurzających, substancji psychotropowych, prekursorów lub nowych substancji psychoaktywnych oraz nadawanie tym środkom lub substancjom nowej postaci.

Produkcja narkotyków syntetycznych to obecnie jeden z najbardziej dochodowych procederów zorganizowanych grup przestępczych, który pozwala osiągać zdecydowanie większe zyski w porównaniu do produkcji i dystrybucji tradycyjnych narkotyków, do których wytwarzania niezbędna jest baza roślinna. Odpada zatem proces wegetacji oraz doglądania plantacji, a laboratorium można zorganizować prawie wszędzie. Warunkiem jest dostępność odpowiednich prekursorów, z których wytwarzane są syntetyki⁴⁰⁴. Niektóre nowe substancje psychoaktywne mogą być również pozyskiwane jako leki, co z kolei oznacza, że pochodzą one zarówno z legalnego źródła dostaw, jak również ze źródeł nielegalnych⁴⁰⁵. Ponadto, co jest nader niepokojące, wśród nowych substancji psychoaktywnych wymienić można również takie, których nie trzeba zamawiać u producenta czy diler, można je bowiem wyprodukować w warunkach domowych⁴⁰⁶.

Europa jest ważnym rynkiem zbytu, na który trafiają nowe narkotyki pochodzące zarówno z produkcji miejscowej, jak i środki przemycane z innych regionów świata. Na podstawie analizy źródeł i literatury przedmiotu

⁴⁰⁴ P. Ostaszewski, *Musimy przekraczać granice. Rozmowa z nadinsp. Adamem Maruszczakiem, dyrektorem Centralnego Biura Śledczego Komendy Głównej Policji*, „Gazeta Policyjna”, 2012, nr 84, marzec 2012, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2012/numer-84-032012/75322,Amfa-sole-i-krokodyl.html>, dostęp: 13.06.2022.

⁴⁰⁵ Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski raport narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia* 2017, s. 32.

⁴⁰⁶ Przykład stanowi dopalacz o nazwie „krokodyl”. Jest to potoczne określenie otrzymywanej domowym sposobem dezomorfiny, tj. pochodnej morfiny. Uznaje się, że substancja ta jest 8–10-krotnie silniejsza od morfiny. „Krokodyl” nazywany jest także heroiną dla biednych. W minionej dekadzie dezomorfina zyskała dużą popularność w Rosji, gdzie otrzymywano ją z lekarstw dostępnych bez recepty zawierających kodeinę, przy użyciu jodiny, benzyny lub czerwonego fosforu pochodzącego z zapalek. Dopapacz ten szybko stał się dostępny także w Polsce; D. Olszewska, *Krokodyl – niebezpieczny narkotyk*, „Newsletter” 1(05) 2012, <https://www.kbpn.gov.pl/porta1?id=1953261>, dostęp: 13.06.2022; „Krokodyl”, *nowy dopalacz, który powoduje gnienie ciała*, „Gazeta Pomorska” 21.08.2015, <https://pomorska.pl/krokodyl-nowy-dopalacz-ktory-powoduje-gnienie-ciala-video/ar/7778749>, dostęp: 25.01.2023.

wnioskować można, że większość nowych substancji psychoaktywnych pojawiających się na europejskim rynku jest syntetyzowana poza Europą. Potwierdzenie tego stanowią także przypadki identyfikacji na terenie UE dwóch nowych substancji psychoaktywnych z grupy syntetycznych stymulantów, które produkowane są przez przedsiębiorstwa chemiczne spoza Unii i przywożone do niej na skalę przemysłową. Ponadto nieliczne informacje wskazują na to, że część produkcji odbywa się w nielegalnych laboratoriach w Europie⁴⁰⁷. Głównymi krajami pochodzenia NSP są Chiny oraz Indie⁴⁰⁸, gdzie produkcją zajmują się zarówno małe zakłady, jak również wielkie i dobrze zorganizowane laboratoria⁴⁰⁹. Należy przy tym podkreślić, że ich zdecydowana większość pochodzi z Chin, gdzie produkowane są w ilościach hurtowych przez spółki chemiczne i farmaceutyczne. Stamtąd wysyłane są do Europy, gdzie przetwarzane są na produkty docelowe, a w następnej kolejności pakowane i wprowadzone do sprzedaży. Substancje, o których mowa, są również wytwarzane w nielegalnych laboratoriach w Europie lub w innych częściach świata. Różne wskaźniki, do których należy zaliczyć liczbę wykrytych nielegalnych laboratoriów, analizę odpadów narkotyków syntetycznych oraz konfiskaty prekursorów, wskazują na nader częste w ostatnich latach występowanie tej formy produkcji na obszarze Europy⁴¹⁰. Paweł Półtorzycki zwraca uwagę na istotny z punktu widzenia krajowej polityki antynarkotykowej aspekt związany z produkcją nowych substancji psychoaktywnych w Polsce, akcentując, że ma tu miejsce także wytwarzanie dopalaczy od podstaw. W 2017 roku, w województwie pomorskim Centralne Biuro Śledcze Policji (CBŚP) zlikwidowało największe

⁴⁰⁷ Dyrektywa delegowana Komisji (UE) 2022/1326 z dnia 18 marca 2022 r. zmieniająca załącznik do decyzji ramowej Rady 2004/757/WSiSW w odniesieniu do włączenia nowych substancji psychoaktywnych do definicji narkotyku, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 200/148 z dnia 29.07.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L1326>, dostęp: 2.04.2023.

⁴⁰⁸ D. Favretto, J.P. Pascali, F. Tagliaro, *New challenges and innovation in forensic toxicology: Focus on the "New Psychoactive Substances"*, "Journal of Chromatography", 1287, 2013, s. 85.

⁴⁰⁹ K. Galka, A. Biskupek-Wanot, B. Wanot, „Dopalacze” – rynek nowych narkotyków, s. 122, DOI: 10.16926/pzp.1.2020.09, http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/6267/10_Galka_Biskupek-Wanot_Wanot_Problemy.pdf. Zob. także: P. Kabata, D. Schetz, W. Waldman, M. Wiergowski, J. Sein Anand, *Analiza zatruc nowymi substancjami psychoaktywnymi (NPS) w województwie pomorskim, w okresie od stycznia do lipca 2015 r.*, „Przegląd Lekarski” 2015/72/10, s. 517–521; E. Suska, *Zagrożenia powodowane przez tzw. dopalacze*, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, 2015, 96(3), s. 559–564.

⁴¹⁰ Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii..., *op.cit.*, s. 32.

laboratorium dopalaczy w Europie. W potężnej fabryce znaleziono 130 kg gotowych produktów⁴¹¹. Specjaliści nie mają wątpliwości co do tego, że Europa była źródłem syntetyków i stąd wysyłano je w inne rejony świata. Ponadto, już w 2012 roku zwracano uwagę na fakt, że Meksyk jakiś czas temu wyprzedził kraje Unii Europejskiej, nawet Belgię i Holandię, w produkcji metamfetaminy. Jest to efekt przebranzawiania się karteli meksykańskich. Większość produkowanego tam towaru przeznaczona jest na rynek amerykański, jednak nasycenie na nim jest tak duże, że grupy z Meksyku próbowały wprowadzać syntetyki do krajów UE⁴¹².

Jeżeli chodzi o Stany Zjednoczone, to jednym z głównych narkotyków ulicznych jest fentanyl. Przyjmowany po zmieszaniu z kokainą i heroiną spowodował wiele śmiertelnych przypadków przedawkowania. Substancja ta jest objęta kontrolą prawną, ale duża część dostaje się do kraju nielegalnie z Chin. Około 80 proc. czystego fentanylu skonfiskowanego przez amerykańskie władze w 2016 roku pochodziło właśnie z tej części Azji. Często dostawy organizowane są za pośrednictwem poczty – dilerzy w Chinach wysyłają ten narkotyk do nabywcy w Stanach Zjednoczonych. Fentanyl jest tak silny, że kilogram można podzielić na więcej pojedynczych części przeznaczonych do sprzedaży niż ma to miejsce w przypadku heroiny, jest więc o wiele bardziej opłacalny dla przemytników i dilerów.

Światowym liderem w produkcji opium i heroiny jest Afganistan. Jednak według źródeł niewielka ich część przyczynia się do produkcji narkotyków ulicznych w USA. Wskaźnik zgonów z powodu przedawkowania narkotyków w Stanach Zjednoczonych co rok systematycznie pnie się w górę. Największa część śmiertelnych przedawkowań dotyczy właśnie fentanylu, który jest syntetycznym opioidem. Dilerzy dodają go do heroiny i kokainy.

Osoby kupujące narkotyki często nie znają fentanylu. Zaopatrując się u dilerów, mogą myśleć, że dostaje czystą heroinę lub kokainę, jednak w rzeczywistości narkotyki te zostają wzmocnione. Dilerzy dodają fentanyl do klasycznych narkotyków rzecz jasna ze względów finansowych, jest on bowiem dużo tańszy. Sprzedają również tabletki zawierające fentanyl jako OxyContin, tj. przeciwbólowy opioidowy lek dostępny tylko na receptę. Bardzo często

⁴¹¹ CBŚP: *Jesteśmy coraz skuteczniejsi w walce z dopalaczami*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 18.07.2018, źródło: PAP, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1180351,cb-sp-o-walce-z-dopalaczami.html>, dostęp: 25.01.2023.

⁴¹² P. Ostaszewski, *Amfa, sole i krokodyl*, „Gazeta Policyjna”, 2012, nr 84, marzec 2012, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2012/numer-84-032012/75322,Amfa-sole-i-krokodyl.html>, dostęp: 13.06.2022.

zdarza się przedawkowanie tego specyfiku, podobnie jak w przypadku heroiny i kokainy. Produkcja fentanylu odbywa się w laboratoriach, dla dilerów jest więc łatwiejszy do uzyskania niż heroina i kokaina⁴¹³.

3. Wytwarzanie poczucia „potrzeby dopalaczy” u odbiorców

Zarówno producenci, jak również inne osoby zaangażowane w przestępczość dopalaczową podejmują starania w kierunku wytworzenia jak największego poczucia „potrzeby dopalaczy” u odbiorców. Potwierdzeniem skuteczności tych starań są statystyki wskazujące na liczbę osób zażywających tego typu produkty, a także częste przypadki uzależnień od tego typu substancji, co w szczególności dotyczy populacji młodych osób. Dopálacze bowiem to nic innego jak substancje psychoaktywne i bez względu na to, czy mają naturalne (roślinne) czy też syntetyczne pochodzenie, wykazują bardzo silne działanie, uzależniając, wywołując przy tym szereg skutków ubocznych.

Poczucie „potrzeby dopalaczy” u odbiorców determinowane jest kilkoma czynnikami. Istotny w tym aspekcie jest fakt, że dopálacze działają podobnie jak narkotyki. W rzeczywistości produkowane w nielegalnych laboratoriach nowe narkotyki to zazwyczaj syntetyczne analogi znanych narkotyków⁴¹⁴, które zostają celowo wprowadzane do obrotu jako specyfiki do użytku rekreacyjnego. W tym przypadku chęć zażycia dopalaczy wynika z oczekiwanej reakcji. Substancje te działają bowiem na ośrodkowy układ nerwowy, wywołując określony skutek, który przejawia się w postaci osiągnięcia pożądanego przez ich odbiorców stanu emocjonalnego. Doprowadza to do sytuacji, w których wiele młodych osób musi sięgnąć po substancje dodające im odwagi, energii, aby móc się bawić i dobrze czuć w towarzystwie innych osób, skupić się na nauce, uprawiać sport. Chemiczne dopálacze mają bowiem za zadanie poprawę sprawności intelektualnej i fizycznej bez wywoływania napięcia, zdenerwowania i tremy. Zażywanie ich ma w widoczny sposób poprawiać

⁴¹³ Prywatne Centrum Terapii Uzależnień, *Skąd się biorą uliczne narkotyki w USA?*, <https://dopalaczeuzaleznienie.pl/inne/mskx/skad-sie-biora-uliczne-narkotyki-w-usa.html#>, dostęp: 25.01.2023; zob. także: J.A. Martin, M.P. Hamilton, M.J.K. Osterman, A.K. Driscoll, P. Drake, Department of Health and Human Services, *National Vital Statistics Report*, t. 67, nr 8, https://www.cdc.gov/nchs/data/nvsr/nvsr67/nvsr67_08-508.pdf, dostęp: 25.01.2023.

⁴¹⁴ Odpowiednikami nielegalnej marihuany są oferowane na rynku ziołowe preparaty z grup „smoke” i „spice”, D. Błachut, B. Szukalski, *Dopalacze – właściwości chemiczne, skala zagrożeń i przeciwdziałanie rozpowszechnianiu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 2012, 6/12, s. 111.

pamięć, koncentrację, skracać czas reakcji, ułatwiać walkę z sennością, wywoływać stan czujności bez stymulacji kory mózgowej⁴¹⁵.

Dużą rolę w wytwarzaniu poczucia „potrzeby dopalaczy” odgrywa przedstawianie tych substancji jako legalnych, bezpiecznych i naturalnych zamienników znanych narkotyków. Krótko mówiąc – mają być tak skuteczne jak amfetamina, kokaina czy ecstazy, ale znacznie mniej toksyczne i niewywołujące uzależnienia⁴¹⁶, co pozostaje kwestią wysoce dyskusyjną. Należy bowiem wyraźnie podkreślić, że systematyczne zażywanie dopalaczy prowadzi do uzależnienia, które może dotyczyć zarówno samych składników stosowanej substancji, jak również stanu emocjonalnego, który jest efektem zażycia tego typu środków. Ponadto substancje zawarte w dopalaczach wykazują wysoki poziom toksyczności. Wszystkie dopalacze działają destrukcyjnie na organizm. Stopień ich szkodliwości zależy od konkretnych substancji, zażytej dawki oraz predyspozycji organizmu. Co więcej, niebezpieczeństwo zatrucia zawsze wzrasta w sytuacji, kiedy substancja psychoaktywna zostanie zmieszana z lekarstwami lub alkoholem. Pomimo tego że przyjmowanie dopalaczy spotykało się przez ostatnie lata z większym przyzwoleniem społecznym niż sięganie po narkotyki, to warto podkreślić, że bezpieczne dopalacze nie istnieją. Wielu specjalistów zauważa, że skutki ich zażywania są groźniejsze ze względu na nieznanne działania i tym samym brak przewidywalności co do reakcji organizmu na konkretną substancję czy mieszankę substancji. Fakt, że substancje te są słabo zbadane stanowi zatem dodatkowy istotny czynnik ryzyka. Osoby handlujące dopalaczami wykorzystują to jednak jako czynnik zachęcający do spożycia, przekonując tym samym potencjalnych odbiorców do spróbowania czegoś nowego. Badania potwierdzają, że wywołanie poczucia ciekawości nie pozostaje bez wpływu na decyzję o zażyciu tego rodzaju substancji psychoaktywnych. Przeprowadzone w 2010 roku w Polsce eksperymentalne badanie potwierdziło, że ciekawość nowych substancji stanowiła najczęstszy motyw zażycia dopalaczy. Wskazało na nią 46 proc. ankietowanych⁴¹⁷. Stanowi to jeden z czynników, za którego pomocą producenci oraz handlujący narkotykami wytworzyli u wielu odbiorców poczucie „potrzeby dopalaczy”.

Na wysoką popularność dopalaczy wpływa niewątpliwie ich szeroki asortyment oraz różne formy. Jak zauważono powyżej, sklepy oferują je

⁴¹⁵ *Ibidem*.

⁴¹⁶ *Ibidem*.

⁴¹⁷ Zob. szerzej: M.R. Mazurkiewicz, M. Głogowski, D. Mrowińska i inni, *Prevalence, reasons, and forms of use of legal highs by internet-based survey participants*, „Psychiatria Polska” 2013, nr 47(6), s. 1143–1155.

w formie ziół, proszków, kryształów oraz pigulek. W związku z dużą różnorodnością zawartych w dopalaczach substancji psychoaktywnych klienci zainteresowani są działaniem wielu z nich, próbując tym samym nierzadko różnych i chętnie sięgają po nowości. Charakterystyczna jest także wielość i fantazyjność nazw⁴¹⁸, co koresponduje także z problematyką maskowania NSP w procesie ich rozprowadzania, o czym będzie mowa poniżej. Atrakcyjne opakowania i nomenklatura stosowana na określenie nowych narkotyków mają za zadanie wzbudzenie ciekawości i pobudzenie wyobraźni potencjalnych odbiorców. Zabieg ten jest skutecznie stosowany od wielu lat przez osoby wprowadzające tego typu środki do obrotu i niewątpliwie stanowi istotny element wpływający na wytworzenie oraz kontynuowanie poczucia „potrzeby dopalaczy” u odbiorców. Kolorowe, budzące ciekawość opakowania, fantazyjne oraz ciekawie brzmiące nazwy – „szałwia wieszczka”, „ziola marzeń”, „ogon lwa”⁴¹⁹, „indiański wojownik”, „niebieski lotos”, „devils”, „summer”⁴²⁰, „anielski pył”, „mocarz”, „częstka boga”⁴²¹ – odwołują się do wyobraźni młodego człowieka, zachęcając do kupienia i spróbowania⁴²². Niektóre nazwy dopalaczy bezpośrednio nawiązują do określonego narkotyku, którego działanie mają naśladować, lub też do jego działania. Przykładem mogą być produkty: „coco power”, „crack inside”, „EXTC”, „xtacy”, „dynamite”, „euforia”, „explosion”, „rocket”, „fuel”, „sextasy”, „torpedo”⁴²³.

⁴¹⁸ Główny Inspektorat Sanitarny, *Lista „TOP 5”. Substancje psychoaktywne najczęściej identyfikowane w zabezpieczanych przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej tzw. „dopalaczach”*, s. 2, https://gis.gov.pl/wp-content/uploads/2018/04/lista_top_5-2017.pdf, dostęp: 2.06.2022.

⁴¹⁹ A. Borkowska, J. Szymańska, *Dopalacze – spotkanie z rodzicami w szkole. Scenariusz*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, s. 2, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=6443>, dostęp: 25.01.2023.

⁴²⁰ B. Szukalski, D. Błachut, M. Bykas-Strękowska, *Dopalacze – nowe psychoaktywne preparaty objęte kontrolą (nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii)*, „Problemy Kryminalistyki” 2009, nr 265 (lipiec–wrzesień), s. 19.

⁴²¹ M. Banasik, M. Makowski, *W Krakowie znaleźli haka na „mocarza”*, „Dziennik Polski”, 14.07.2015, <https://dziennikpolski24.pl/w-krakowie-znalezli-haka-na-mocarza-wideo/ar/3935479>, dostęp: 26.01.2022; *Anielski pył – czyli amerykański „narkotykowy problem numer jeden” w mieszkaniu 24-latka z Koszalina*, wyborcza.pl, 15.06.2021, <https://koszalin.wyborcza.pl/koszalin/7,179397,27202032,anielski-pyl-czyli-narkotykowy-problem-numer-jeden-w-mieszkaniu.html>, dostęp: 26.01.2023.

⁴²² Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Sochaczewie, *Substancje psychoaktywne – dopalacze*, <https://www.gov.pl/web/psse-sochaczew/substancje-psychoaktywne--dopalacze>, dostęp: 16.06.2022.

⁴²³ R. Bretber, *Co nowego w świecie „dopalaczy”. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, www.malopolska.policja.gov.pl, dostęp: 26.01.2023.

Nazwy stanowią zachętę do spróbowania danej substancji, a także po-
niekąd zapowiedź reakcji organizmu po jej zażyciu. Mają wywoływać
przyjemne skojarzenia sugerujące, że użytkownik doświadczy przyjem-
nych wrażeń i odczuć. Równie atrakcyjna jest szata graficzna opakowań
produktów zawierających nowe substancje psychoaktywne. Wyszukana
kolorystyka ma za zadanie zaintrygować i zainteresować jak największą
liczbę odbiorców. Niejednokrotnie opakowanie ma charakter sugerujący
i budzi jednoznaczne skojarzenia z zawartością, a tym samym – z uzyska-
niem pożądanego samopoczucia po zażyciu. Tak samo sytuacja przedsta-
wia się w przypadku nowych narkotyków w formie tabletek. Kolory oraz
kształty, które nadają im producenci, mają za zadanie wzbudzić chęć ich
spróbowania.

Fot. 1. Przykłady opakowań dopalaczy

Źródło: Prywatny Ośrodek Terapii
Uzależnień

Fot. 2. Przykład dopalacza o fantazyjnej
nazwie

Źródło: „Nowy Dzień”, <https://nowy-dzien.pl>

Fot. 3. Przykłady opakowań dopalaczy

Źródło: <http://magazyn.elubin.pl/>

Fot. 4. Przykłady opakowań dopalaczy
wywołujących skojarzenia z klasycznymi
narkotykami

Źródło: <https://iturek.net/>

Fot. 5–6. Różne rodzaje dopalaczy w formie tabletek

Źródło: Bankier.pl, <https://www.bankier.pl>, <https://www.fazemag.de>

Zaprezentowane przykłady stanowią dowód, że designerskie opakowania, kolorowe i atrakcyjne, z kuszącymi nazwami produktów, służą temu, aby zachęcić do wypróbowania ich zawartości. Nowe narkotyki są sprzedawane bez ograniczeń wiekowych, co sprawia, że są również atrakcyjne dla młodszych osób, a powszechna dostępność, w tym zakupy przez Internet, przyczyniły się do szerszego wykorzystania⁴²⁴.

Nie bez znaczenia w procesie pozyskiwania klientów dopalaczy pozostaje ich cena. Przeprowadzona w czerwcu 2022 roku na potrzeby niniejszego opracowania analiza dostępnych w Internecie stron oferujących te substancje pozwoliła stwierdzić, że gram dopalacza w formie kryształów można było nabyć już za 11 zł, pojedyncza pigułka kosztowała zaledwie 9 zł, a jedno opakowanie pigulek – 49 zł, cena 1 grama najtańszych ziół wynosiła natomiast 18 zł. Wśród oferowanych produktów nie brakuje także tych, które spowodowały falę zatruć w Polsce. To m.in. dopalacz o nazwie „Mocarz”, którego cena wynosiła tylko 26 zł za gram, czy popularny *spice*⁴²⁵, którego

⁴²⁴ Por.: M.F. Weaver, J.A. Hopper, E.W. Gunderson, *Designer drugs 2015: assessment and management*, “Addiction Science & Clinical Practice” 2015, nr 10, s. 2, <https://doi.org/10.1186/s13722-015-0024-7>, dostęp: 2.12.2022; zob. także: R.N. Lipari, *Trends in Adolescent Substance Use and Perception of Risk from Substance Use*, The CBHSQ Report is prepared by the Center for Behavioral Health Statistics and Quality, USA 2013, s. 2.

⁴²⁵ Zob. szerzej: R. Lindigkeit, A. Boehme, I. Eiserloh, M. Luebbecke, M. Wiggermann, L. Ernst, T. Beuerle, *Spice: A never ending story?*, “Forensic Science International” 2009, nr 191, s. 58–59, <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0379073809002710?token=>

3 gramy kosztowały odbiorcę 89 zł. Syntetyczną kokainę klienci mogli na-
być, płacąc 35 zł za gram. Warto zaznaczyć, że gram kokainy oferowany jest
w cenie 200–250 zł⁴²⁶. Dla przykładu: 1 gram 3MMC, który jest środkiem
powstałym jako odpowiedź na zdelegalizowany mefedron, kosztował w 2015
roku 50 zł⁴²⁷. Ceny dopalaczy są zatem wysoce konkurencyjne w stosunku
do cen narkotyków, co niewątpliwie sprzyja zachęcaniu do ich zażywania.
Nierzadko w celu pozyskania klienta produkty oferowane są w promocyjnych
cenach. Dodatkowe, zachęcające do zakupu dopalaczy promocje pojawiają
się w weekendy⁴²⁸, proponowane są zniżki studenckie, przesyłane kody ra-
batowe. Ponadto funkcjonują systemy lojalnościowo-oszczędnościowe po-
legające na zbieraniu punktów, które przyznawane są klientom za wskazaną
wydaną kwotę⁴²⁹. Stosowana jest również inna popularna metoda marke-
tingowa, zgodnie z którą im większa ilość zakupionego towaru, tym niższa
jego cena⁴³⁰. W Internecie nie brakuje ponadto ofert dotyczących *stricte*
sprzedaży hurtowej tych substancji⁴³¹. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom
odbiorców, płatności można dokonywać w złotych, euro, a także za
pomocą bitcoinów⁴³². Możliwość zakupu dopalaczy online świadczy o ich
dużej dostępności. Niewątpliwie chęć zażywania determinowana jest także
permanentną sposobnością ich zakupu. Sklepy internetowe otwarte są 24
godziny na dobę przez siedem dni w tygodniu⁴³³. Niestety, ze względu na
bardzo łatwą możliwość zdobycia dopalaczy, stały się popularne szczególnie
w grupie nastolatków. W tym wypadku poczucie potrzeby zażycia podsycane
jest dodatkowym czynnikiem, tj. presją rówieśników, brakiem pewności

oC7DB4A2D3ED3B1206A59D33D7C23666A87A1CD1D3F18F12B2C2691D750A5EFC28
D7EF0D21B4DD0BE72140B2A56B2BB5&originRegion=eu-west-1&originCreation=
20220616123511, dostęp: 26.01.2023.

⁴²⁶ RC Sklep, <https://rc-sklep.com/product-category/kryształy-kolekcyjne/> ?or-
derby=price, [https:// magicznedopalacze.com/product-category/magiczne-kryształy/](https://magicznedopalacze.com/product-category/magiczne-kryształy/),
dostęp: 15.06.2022.

⁴²⁷ I. Godlewska, *Dopalacze już nawet z dostawą do domu. „Jak jakaś pizza albo kebab”*,
wyborcza.pl, 04.03.2015, [https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,17512174,dopa-
lacze-juz-nawet-z-dostawa-do-domu-jak-jakas-pizza-albo.html](https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,17512174,dopa-
lacze-juz-nawet-z-dostawa-do-domu-jak-jakas-pizza-albo.html), dostęp: 15.06.2022.

⁴²⁸ Sklep Chemcentrum.nl, <https://chemcentrum.nl/pl/>, dostęp: 26.07.2022.

⁴²⁹ Sklep Sirius, [https://www.sirius.nl/pl/obsługa-klienta/zamowienie/spacemiles-i-
kody-rabatowe/](https://www.sirius.nl/pl/obsługa-klienta/zamowienie/spacemiles-i-
kody-rabatowe/), dostęp: 26.01.2023.

⁴³⁰ Sklep Chemcentrum.nl, [https://chemcentrum.nl/pl/strona-glowna/41-eutylone-e-
agle.html](https://chemcentrum.nl/pl/strona-glowna/41-eutylone-e-
agle.html), dostęp: 26.07.2022.

⁴³¹ <https://jarmark-rc.net/tag/hurt/>, dostęp: 26.07.2022.

⁴³² Dopalacze, sklep internetowy, <https://dopalacze-sklep.org/>, dostęp: 26.07.2022.

⁴³³ *Ibidem*.

siebie i asertywności. Dostawcy zatroszczyli się także o wysoką anonimowość oraz szybką realizacją zamówień, o czym szerzej będzie mowa poniżej. Na podstawie przeprowadzonych w 2016 roku badań ankietowych oraz analizy dwóch największych polskich forów internetowych *hyperreal.talk* i *dopalamy.com*, określających cechy użytkowników i motywy zażywania NSP, można stwierdzić, że w największym stopniu poczucie „potrzeby dopalaczy” zostało wytworzone u dwóch grup użytkowników, tak zwanych „psychonautów”, dobrze poinformowanych o działaniu NSP, oraz mniej świadomych użytkowników „rekreacyjnych”⁴³⁴. Pierwszą z nich stanowią eksperymetatorzy, zaliczyć do nich należy zainteresowanych działaniem rozmaitych substancji psychoaktywnych, którzy testują różne rodzaje narkotyków, sięgając również po nowości w postaci dopalaczy. Do drugiej grupy należą użytkownicy nielegalnych narkotyków, dla których dopalacze stanowią legalną, a przez to z różnych powodów mniej kłopotliwą alternatywę dla preferowanych przez siebie, ale nielegalnych używek⁴³⁵.

Konkludując, stwierdzić należy, że wytwarzanie „poczucia potrzeby” zażycia dopalaczy ma charakter dwuetapowy. W pierwszej kolejności ma na celu przekonanie do spróbowania w ogóle tego typu produktów, w drugim kroku zaś podtrzymanie chęci ich zażywania. Powyższe pozwala wysnuć wniosek, że kwestia dopalaczy stanowi także istotny problem z punktu widzenia zdrowia publicznego, szczególnie w kontekście zapobiegania uzależnieniom i narkomanii. Z uwagi na rosnącą skalę zagrożeń związanych z dynamicznie rozwijającym się rynkiem wyrobów o działaniu psychoaktywnym, jak również ze szczególnymi zagrożeniami, jakie ten fakt niesie dla życia i zdrowia konsumentów, w szczególności tych niepełnoletnich, wysoce uzasadnione jest podjęcie działań edukacyjno-prewencyjnych w tym zakresie.

Podjęcie tego rodzaju działań jest tym bardziej pilne i ważne, że część z objawów zażywania opisywanych środków może w konsekwencji prowadzić do podejmowania zachowania agresywnego, działań autodestrukcyjnych, a nawet prób samobójczych. Objawy uzależnienia są takie same jak w przypadku narkotyków. Na przykład osoba uzależniona krąży myślami

⁴³⁴ Zob. szerzej.: D. Wiszejko-Wierzbička, M. Kidawa, M. Jabłońska, *Motywy zażywania i typologia użytkowników nowych substancji psychoaktywnych na podstawie badania sondażowego i analizy forów internetowych w ramach projektu I-TREND*, „Alcoholism and Drug Addiction”. 2016; 29(2), s. 70–72, , doi: 10.1016/j.alkona.2016.06.001; B. Lubecka, M. Lubecki, R. Pudło, *Dopalacze – co wiemy o nowych substancjach psychoaktywnych*, „Psychiatria” 2018, t. 15, nr 2, s. 101.

⁴³⁵ Biuro Prewencji Komendy Głównej Policji, *Dopalacze*, <https://policja.pl/pol/kgp/biuro-prewencji/aktualnosci/64530,Dopalacze.html>, dostęp: 27.07.2022.

wokół substancji, czuje potrzebę zażycia kolejnej dawki. Często odseparowuje się od bliskich, odcina emocjonalnie od przychylnych sobie osób. Uzależnienie jest związane zarówno z samą substancją, jak i z tym, w jaki sposób czuje się po niej osoba zażywająca. Dopapacz, analogicznie jak narkotyki, stają się najważniejszą częścią życia osoby uzależnionej, co powoduje odsunięcie na dalszy plan innych sfer życia, a w konsekwencji prowadzi do:

- bardzo silnej potrzeby zażycia kolejnej dawki substancji,
- zaniedbywania siebie zarówno fizycznego, jak i psychicznego,
- objawów zatrucia, takich jak nudności, bóle głowy, drgawki, problemy z oddychaniem, stany lękowe⁴³⁶.

4. Metody rozprowadzania i maskowania dopalaczy

Na podstawie analizy literatury przedmiotu i źródeł można wyróżnić trzy zasadnicze sposoby rozprowadzania dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych. Należy do nich zaliczyć:

- sklepy internetowe,
- dilerów,
- sprzedawców hurtowych i detalicznych w sklepach stacjonarnych oraz członków najbliższego otoczenia (rodzina, znajomi), którzy udostępniają tego typu produkty⁴³⁷.

Oprócz wymienionych możliwości zaopatrzenia się w dopapacz, rozwinął się także czarny rynek⁴³⁸ ich produkcji i dystrybucji. Wytwarzaniem i wprowadzaniem do obrotu zajęły się osoby mające związek z produkcją

⁴³⁶ PsychoCare, Poradnia psychologiczna w Warszawie i Szczecinie, <https://psychocare.pl/uzaleznienia/dopalacze/>, dostęp: 28.01.2023, <https://psychocare.pl/uzaleznienia/dopalacze/>, dostęp: 3.08.2022.

⁴³⁷ *New Psychoactive Substances Review. Report of the Expert Panel*, 2014, s. 9, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/368583/NPSexpertReviewPanelReport.pdf (<https://www.gov.uk/publications>), dostęp: 3.08.2022.

Zob. szerzej: S.W. Smith, F.M. Garlich, *Availability and Supply of Novel Psychoactive Substances* [w:] red. P.I. Dargan, D.M. Wood, *Novel Psychoactive Substances: Classification, Pharmacology and Toxicology*, "Academic Press", Londyn 2013, s. 55–77.

⁴³⁸ Czarny rynek to termin, który w literaturze przedmiotu okreśłany jest jako „przepełowiony”, zawiera w sobie bowiem komponent kryminologiczny i ekonomiczny, zob. szerzej: E.W. Pływaczewski (red.) *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011, s. 63 i n.

klasycznych narkotyków i obrotem nimi⁴³⁹. Można zatem w tym przypadku zauważyć analogię w stosunku do nielegalnych rynków narkotykowych, powołując się m.in. na przykład funkcjonowania karteli narkotykowych⁴⁴⁰. Przy czym podkreślić należy, że skala nielegalnych rynków, których przedmiotem są środki odurzające, jest duża wyższa w stosunku do tej, której przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne.

Metody rozprowadzania nowych narkotyków są w ścisły sposób związane z wykorzystywanymi w trakcie zakupów sposobami maskowania szkodliwych substancji zawartych w tego typu produktach. Wobec powyższego, problematyka rozprowadzania i maskowania rozprowadzania dopalaczy zostanie przedstawiona łącznie, jako wspólny obszar badawczy.

Rozpoczynając analizę wskazanej problematyki, warto zauważyć, że w procesie rozpowszechniania dopalaczy wykorzystywane były i są niedoskonałości przepisów o kontrolowaniu substancji psychoaktywnych⁴⁴¹.

Przed tym zanim dopalacze pojawiły się w Polsce, zjawisko obrotu i zażywania tego typu substancji było już znane, głównie z uwagi na funkcjonujące zagranicą sieci stacjonarnych i internetowych sklepów *fun shops* lub *smart shops* sprzedających tzw. *legal highs*⁴⁴². Sklepy, o których mowa powyżej, w tym przede wszystkim sklepy online, stały się pierwszym istotnym kanałem umożliwiającym swobodne zaopatrzenie się w dopalacze. Stanowiły także miejsca, w których można było nabyć większe ilości produktów w celu ich sprzedaży na portalach aukcyjnych, ogłoszeniowych, a także za pośrednictwem małych, krajowych sklepów internetowych. Duży popyt na tego typu substancje spowodował otwarcie sklepów internetowych ukierunkowanych na polskiego konsumenta⁴⁴³.

⁴³⁹ CBŚP, *Narkotyki w dopalaczach*, 11.10.2010, https://policja.pl/portal/pol/1/58712/Narkotyki_w_dopalaczach.html, dostęp: 30.01.2023.

⁴⁴⁰ W. Pływaczewski, *Wprowadzenie do problematyki nielegalnych rynków – perspektywa kryminologiczna* [w:] *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, red. W. Pływaczewski, P. Chlebowicz, Olsztyn 2012, s. 20.

⁴⁴¹ L.A. Johnson, E.L. Johnson, R.B. Portier, *Current "legal highs"*, "The Journal of Emergency Medicine", vol. 44, no. 6, s. 1108, <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0736467912016411?token=8434CDE37E3F874CDC473812F58366A3C11EB0AFEC1E3F5153F153DAE97BAEE30E644F244A535ADE684D5B2F3542807B&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220414081604>, dostęp: 28.01.2023.

⁴⁴² M. Safjański, J. Gołębiewski, *Zjawisko obrotu dopalaczami w Polsce*, „Kwartalnik Policyjny” 2010, nr 4, <https://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2010/nr-42010/1242,ZJAWISKO-OBROTU-DOPALACZA-MI-W-POLSCE.html>, dostęp: 28.01.2023.

⁴⁴³ *Ibidem*.

Rynek dopalaczy w Polsce wykazywał dużą dynamikę już od 2007 roku. Wówczas na terenie kraju funkcjonowało około 50 sklepów z dopalaczami⁴⁴⁴. Dystrybucję rozpoczęto od zamieszczanych na stronach internetowych ogłoszeń, w których proponowano do sprzedaży „legalne substancje psychoaktywne”. Najbardziej znany sklep internetowy ukierunkowany na polskiego konsumenta powstał w 2008 roku i funkcjonował pod adresem www.dopalacze.com⁴⁴⁵. Wysokie zyski osiągnięte w e-handlu doprowadziły do rozwoju sieci [dopalacze.com](http://www.dopalacze.com), dystrybucji i utworzenia sklepów stacjonarnych, które były zaopatrywane w asortyment sprowadzany przez koncern⁴⁴⁶. Pierwszy punkt stacjonarny powstał w Łodzi jeszcze w 2008 roku. Od nazwy przedmiotu sprzedaży sieci sklepów [dopalacze.com](http://www.dopalacze.com) zaczęto określać w ten sposób pozostałe sprzedawane substancje psychoaktywne. Na przykładzie Krakowa można wymienić następujące działające sieci: Kolekcjonerzy TV, smartshop, azylon.ol, euforia czy renesco. Cechą wspólną sieci [dopalacze.com](http://www.dopalacze.com) i pozostałych oferujących te środki była równolegle prowadzona sprzedaż w sklepach stacjonarnych oraz przez Internet⁴⁴⁷.

Polscy konsumenci okazali się wyjątkowo podatni na tego rodzaju asortyment. Potwierdzają to dane, zgodnie z którymi na przełomie 2009/2010 liczba sklepów oferujących dopalacze wzrosła do blisko 1,4 tys.⁴⁴⁸, a w październiku 2010 roku na terenie kraju funkcjonowało ok. 2 tys. sklepów stacjonarnej dystrybucji tego rodzaju środków. Liczba klientów systematycznie zaopatrujących się w dopalacze ukazała tym samym skalę zainteresowania zjawiskiem odurzania się. Jak już wcześniej podkreślono, w Polsce powstało kilka sieci zajmujących się dystrybucją tego typu środków. Oprócz działalności prowadzonej za pośrednictwem stacjonarnych i internetowych sklepów największe z sieci organizowały również produkcję, która zapewniała im zaspokojenie potrzeb związanych z zaopatrywaniem własnych sklepów⁴⁴⁹.

⁴⁴⁴ Najwyższa Izba Kontroli, *Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy. Informacja o wynikach kontroli*, LWR.430.001.2017 Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, Warszawa 2017, s. 9, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>, dostęp: 28.01.2023.

⁴⁴⁵ A. Batko, T. Białas, *Nowe narkotyki – jak je rozpoznać* [w:] *Nowe narkotyki. Poradnik dla nauczycieli*, red. A. Batko, E. Waluk, s. 14.

⁴⁴⁶ M. Safjański, J. Gołębiowski, *Zjawisko obrotu dopalaczami...*, *op.cit.*

⁴⁴⁷ K. Grabowski, *Kryminalizacja czynów mających za przedmiot dopalacze*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2010, z. 2, s. 120.

⁴⁴⁸ Najwyższa Izba Kontroli, *Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy...*, *op.cit.*, s. 9.

⁴⁴⁹ Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii, „Dopalacze” – charakterystyka zjawiska oraz odpowiedź instytucjonalna, s. 1, <http://www.cinn.gov.pl>, dostęp: 28.01.2023, M. Safjański, J. Gołębiowski, *Zjawisko obrotu dopalaczami...*, *op.cit.*

W 2010 roku otwarcie jednego sklepu z dopalaczami wymagało posiadania kapitału początkowego w wysokości 100 tys. złotych oraz lokalu w centrum miasta. Warto wskazać, że sklepy funkcjonowały na zasadzie umowy franczyzy, w której franczyzobiorcą jest lokalny przedsiębiorca, a franczyzodawcą – właściciel witryny internetowej, sieci kontaktów oraz wiedzy, jak prowadzić sklepy (*know-how*). Franczyzodawca udostępniał *know-how*, kontakty oraz przysługujące mu prawa, a z drugiej strony franczyzobiorca zobowiązywał się przestrzegać polityki firmy, jej procedur i występować pod znakiem franczyzodawcy. Franczyzobiorca uiszczał franczyzodawcy opłaty i udostępniał do kontroli swoją firmę. Sklepy prowadziły działalność na własny rachunek i we własnym imieniu. Korzystały też ze stałej pomocy technicznej, prawnej i handlowej⁴⁵⁰. Zdecydowaną większość towaru stanowił zagraniczny asortyment, który dostosowany był do dystrybucji na polskim rynku. Łatwy import dopalaczy oraz obrót nimi zapewniała ich kwalifikacja jako produktu o przeznaczeniu kolekcjonerskim⁴⁵¹.

Modus operandi sieci dopalacze.com może posłużyć za przykład wykorzystywanych w innych sieciach sposobów rozprowadzania i maskowania rozprowadzania dopalaczy. Pracownicy Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji, Michał Safjański i Janusz Gołębiwski, zwracają uwagę, że według informacji zamieszczonych na wspomnianej stronie internetowej www.dopalacze.com właścicielem sklepu był zagraniczny podmiot gospodarczy funkcjonujący pod nazwą Elrodat Holdings Ltd, który swoją siedzibę miał na Cyprze⁴⁵². Firma ta jest oficjalnie stroną umowy o franczyzę i właścicielem witryny i sklepu internetowego www.dopalacze.com. Stanowi w pełni profesjonalną i nowoczesną witrynę, za pomocą której można kupić dopalacze przez Internet, skonsultować się z doradcą klienta, uzyskać informacje, jak założyć własny sklep, a nawet w przypadku wad fizycznych lub prawnych reklamować dopalacze. Jak podkreśla Krzysztof Grabowski, nie tylko dopalacze

⁴⁵⁰ K. Grabowski, *Kryminalizacja czynów...*, *op.cit.*, s. 120; B. Borusiak, *Merchandising po polsku*, Poznań 2006.

⁴⁵¹ M. Safjański, J. Gołębiwski, *Zjawisko obrotu dopalaczami...*, *op.cit.*

⁴⁵² *Ibidem*. Inne źródła podają, że właścicielem nazwy, witryny i sklepu [dopalacze.com](http://www.dopalacze.com) jest firma World Wide Supplements Importer, która mieści się przy Bexley Square w Manchesterze. W 2008 r. firma skupiała producentów dopalaczy, a od 2007 r. zaopatrywała polskich klientów przez Internet za pośrednictwem powstałej w październiku 2007 r. poznańskiej spółki Konfekcjoner, zob. szerzej: M. Kołodziejczyk, *Impreza dla kolekcjonerów*, „Polityka”, 29 listopada 2008 r., <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/274585,1,impreza-dla-kolekcjonerow.read,dostep:28.01.2023>; W. Czuchnowski, M. Szlachetka, *Nalot na dopalacze*, „Gazeta Wyborcza”, 8 stycznia 2009, <https://wyborcza.pl/7,75398,6133285,nalot-na-dopalacze.html>, dostęp: 30.09.2020.

są przedmiotem sprzedaży prowadzonej przez tego rodzaju sklepy. Oferowane są bowiem także akcesoria do ich konsumpcji, takie jak np. fajki służące do palenia tytoniu lub mieszanek ziołowych. Sklepy sprzedają też nieduże walizki z podwójnym dnem i książki ze skrytkami. Można tam również znaleźć koszulki z motywami roślinnymi, wizerunkami znanych muzyków walczących z establishmentem i używających narkotyków, np. Boba Marleya, emblematy z Che Guevarą, breloczki z wizerunkami demonów, zwierząt lub artystycznymi odwzorowaniami przeżyć po narkotykach. Logo listka marihuany figuruje na znacznej części tych „narkotykowych” akcesoriów⁴⁵³. Sprzedaż dopalaczy przebiegała według stałego schematu: internetowi klienci przystawali na układ, w którym płacą na przykład za kompozycje ziół (np. z dodatkiem muchomora) nie po to, żeby je wypalić w skrętach, ale dlatego, że prowadzą zielniki. Firma w warunkach transakcji informuje, że „nie bierze żadnej odpowiedzialności za szkody prawne, fizyczne i moralne poniesione wskutek nieodpowiedniego wykorzystania zakupionych produktów. Wszystkie informacje zawarte w opisach i na opakowaniach produktów służą celom edukacyjnym bądź kolekcjonerskim i nie są zachętą do łamania prawa, a tym bardziej do spożywania produktów”⁴⁵⁴. Realizacja zamówienia w przypadku, gdy klient nie dokonuje zakupu w sklepie stacjonarnym, następuje przy wykorzystaniu usług Poczty Polskiej. Jak głosi kolejny komunikat – taka możliwość została wprowadzona dla wygody klientów. Równocześnie korzystanie z usług Poczty Polskiej łączy się ze szczególną polityką prywatności, przyjmującą postać nieujawniania wnętrza przesyłki⁴⁵⁵. Obok możliwości dokonania zakupu

⁴⁵³ K. Grabowski, *Kryminalizacja czynów...*, *op.cit.*, s. 120–121.

⁴⁵⁴ M. Kołodziejczyk, *Impreza...*, *op.cit.*, dostęp: 28.01.2023.

⁴⁵⁵ Słusznie zauważa K. Grabowski, że teoretycznie istnieje też zagrożenie, iż Poczta Polska mogłaby wszcząć procedurę na wypadek przewożenia towarów niebezpiecznych. Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 3 ustawy z 15 listopada 1984 r. Prawo przewozowe (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 8) z przewozu są wyłączone rzeczy niebezpieczne w rozumieniu odrębnych przepisów, chyba że zostały dopuszczone do przewozu na warunkach szczególnych. Ze względu na niepodawanie składu dopalaczy na opakowaniach nikt dokładnie nie wie, jaki jest ich skład. Szerokie zakreślenie możliwości stosowania tego artykułu ze względu na użycie zwrotu nieodokreślonego „rzeczy niebezpieczne”, w połączeniu z alarmującymi doniesieniami mediów, mogłoby się zakończyć zatrzymaniem takiej przesyłki. Zagrożenie terminowości doręczenia przesyłki płynie też z innej strony. Wewnętrzne regulacje dotyczące świadczenia usług przez poszczególnych przewoźników zawierają wyczerpujące wyliczenia towarów, które nie są przyjmowane do przesyłki. Poczta Polska nie świadczy usług w tym zakresie m.in. w stosunku do przesyłek zawierających narkotyki, leki i środki psychotropowe, z wyjątkiem przedmiotów wysyłanych w celach naukowych lub medycznych przez ustawowo do tego uprawnione instytucje. Oficjalny komunikat dotyczący rodzajów przesyłek nieprzyjmowanych przez Poczta Polską znajduje się

dopalczy przez Internet, w niektórych sklepach stacjonarnych wprowadzono możliwość ich zamówienia przez telefon i odebrania pod wskazanym adresem. Specjalny kurier prywatnego przewoźnika realizował zamówienia każdego dnia. Od niedzieli do czwartku realizacja zamówień następowała zazwyczaj między godziną 10 a 23 lub 24. Wyjątek dotyczy piątku i soboty, wtedy godziny pracy kuriera są wydłużane do 3 lub 4 nad ranem⁴⁵⁶.

W charakterystyce *modus operandi* odnośnie do czynów związanych z dopalaczami nader istotne są kwestie związane z maskowaniem występowania w nich szkodliwych substancji. Przeprowadzona w tym zakresie analiza pozwoliła stwierdzić, że największym przejawem maskowania było i poniekąd nadal jest utrzymywanie oficjalnego stanowiska sprzedawców dopalczy, zgodnie z którym produkty te nie są przeznaczone do spożycia przez ludzi. Ten sposób kamuflażu niebezpiecznych substancji sprzedawcy wykorzystywali od początku powstawania sklepów oferujących omawiane produkty. Przykład może stanowić polityka jednego z najbardziej znanych i popularnych sklepów, o którym była mowa wcześniej, www.dopalacze.com. Sklep oferował produkty rzekomo bezpieczniejsze od nielegalnych substancji psychoaktywnych, wykorzystując do tego profesjonalną oprawę marketingową. Już sama popularyzacja wspomnianej nazwy była zabiegiem łatwym i celowym, wówczas nie wzbudzała ona bowiem pejoratywnych skojarzeń oraz odwracała uwagę użytkowników od pojęcia narkotyku, które było i jest stygmatyzujące. Podczas kampanii marketingowej podkreślano nieszkodliwość oferowanego towaru, który nosił nazwę „wyrób kolekcjonerski nienadający się do konsumpcji przez ludzi”⁴⁵⁷. Sposoby maskowania niebezpiecznych dla życia i zdrowia substancji psychoaktywnych w proponowanych produktach powielane były przez sprzedawców w ciągu kolejnych lat. Dopalcze wprowadzane do obrotu w 2015 roku były oferowane m. in. jako imitacja rozpałki do pieca czy dodatku do piasku, imitacje odświeżaczy do toalety i bidetu o różnych zapachach, wkłady do pochłaniacza wilgoci oraz talizmany i amulety (np. kierowcy oraz pogromcy wampirów)⁴⁵⁸. Poniżej zamieszczono przykłady tego typu produktów (fot. 7–9).

na stronie internetowej Poczty Polskiej: www.poczta-polska.pl. Zakładka: usługi> Dla Ciebie> Przesyłka na warunkach ogólnych, K. Grabowski, *Kryminalizacja czynów...*, *op.cit.*, s. 124–125.

⁴⁵⁶ K. Grabowski, *Kryminalizacja czynów...*, *op.cit.*, s. 121–122; www.dopalacze.com, dostęp: 20.04.2023.

⁴⁵⁷ A. Batko, T. Białas, *Nowe narkotyki...*, *op.cit.*, s. 14.

⁴⁵⁸ *Stop Dopalczom, Państwowa Inspekcja Sanitarna zaangażowana w walkę z dopalaczami!*, <https://www.gov.pl/web/psse-slupca/stop-dopalaczom>, dostęp: 28.01.2023.

Fot. 7. Przykład dopalaczy o kamuflującej nazwie

Źródło: „Dziennik Zachodni”, <https://plus.dziennikzachodni.pl/>

Fot. 8. Przykład dopalacza o fantazyjnej nazwie

Źródło: „Głos Wielkopolski”, <https://gloswielkopolski.pl>

Fot. 9. Przykład dopalaczy z dołączoną informacją, że produkt nie jest przeznaczony do spożycia

Źródło: „Dziennik Toruński. Nowości plus”, <https://plus.nowosci.com.pl/>

W procesie maskowania dopalaczy charakterystyczna jest ich „fantazyjność” i wielość nazw oraz brak opisu składu zawartości na opakowaniu. Pośrednio wskazuje to na podejrzany charakter sprzedaży⁴⁵⁹. Krzysztof Grabowski podkreśla, że przed objęciem dopalaczy reżimem przewidzianym przepisami ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 29 lipca 2005 roku na opakowaniach, w których były sprzedawane, znajdowały się informacje dotyczące ich składu. Jednak tuż po wejściu w życie nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 20 marca 2009 roku firmy sprzedające dopalacze zaprzestały zamieszczania tego typu danych⁴⁶⁰.

⁴⁵⁹ Główny Inspektorat Sanitarny, *op.cit.*, s. 2, https://gis.gov.pl/wp-content/uploads/2018/04/lista_top_5-2017.pdf, dostęp: 2.06.2022.

⁴⁶⁰ K. Grabowski, *Kryminalizacja czynów...*, *op.cit.*, s. 119–120. Odrębną kwestią jest brak informacji na opakowaniach dopalaczy dotyczących ich składu. Zachodzi pytanie, czy taka praktyka jest zgodna z prawem, jeżeli nawet na paczkach orzeszków ziemnych producent musi wskazać skład? Zgodnie z art. 45 § 1 ustawy z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2132): „Środki spożywcze wprowadzane do obrotu są oznakowane”. Rzecz w tym, że zgodnie z wewnętrznymi przepisami wszystkich sieci, ich sferą deklaracji i praktyką sprzedawców, te środki nie są środkami spożywczymi. Oficjalnie są sprzedawane, jak już wspomniano, jako środki kolekcjonerskie, co ma je wyłączyć spod działania powyższych przepisów. Konsekwentna polityka tych firm powoduje, iż organy administracyjne nie traktują dopalaczy jako artykułów spożywczych. W związku

Zgodnie z informacjami zamieszczonymi na stronie CBŚP dopalacze kupowane w Polsce w sklepach stacjonarnych oraz w Internecie są najczęściej sprzedawane przez członków zorganizowanych grup przestępczych, którzy właśnie w ten sposób rozprowadzają największe ilości. Podobnie jak w wyżej opisanych przypadkach, w celu maskowania produkty te są wprowadzane do obrotu jako np. afrodyzjaki, wyroby kolekcjonerskie, a także środki piorące i czyszczące. Tego rodzaju kamuflaż ma utrudnić działania służbom oraz pomóc sprzedającym uniknięcia odpowiedzialności karnej. Przeprowadzone przez biegłych z zakresu toksykologii i medycyny sądowej badania zabezpieczonych przez policjantów CBŚP środków dają podstawy do stwierdzenia, że mamy do czynienia z przestępstwem opisanym w art. 165 k.k.⁴⁶¹

Pierwsze informacje o grupach zajmujących się dopalaczami pojawiły się w 2009 roku i zostały przekazane przez funkcjonariuszy Centralnego Biura Śledczego, zajmujących się zwalczaniem przestępczości narkotykowej. Grupy te pod pozorem legalnie działających firm produkowały tabletki, wykorzystując do tego wycofaną z rynku, ale wciąż dostępną substancję chemiczną o nazwie fenacetyna, która działa jak silny lek przeciwbólowy, uszkadza nerki, wątrobę i jest rakotwórcza. Członkowie grupy wykorzystywali ją jako wypełniacz podczas produkcji mafetaminy i kokainy. Podczas badań laboratoryjnych ustalono, że w wytwórni były produkowane tabletki PMA, które w działaniu podobne są do ecstasy, ale wielokrotnie silniejsze. Od kilku lat nie były produkowane, ponieważ ich wytworzenie jest bardzo trudne, a nawet trudniejsze od amfetaminy. Pierwszą nielegalną fabrykę dopalaczy zlikwidowali policjanci Centralnego Biura Śledczego w 2009 roku⁴⁶²

Dla potwierdzenia tego typu *modus operandi* warto posłużyć się przykładem zorganizowanej grupy przestępczej działającej głównie na terenie Wrocławia w latach 2013–2017, której członkowie produkowali i wprowadzali do obrotu dopalacze, nazywane również „narkotykami nowej ery”, o handlowej nazwie „Mały Turbo Pochłaniacz Wilgoci”. Już sama nazwa świadczy dobitnie o próbie maskowania szkodliwych substancji. Z ustaleń

z tym nie stosują przepisów nakładających obowiązek znakowania artykułów spożywczych, K. Grabowski, *Kryminalizacja czynów...*, *op.cit.*, s. 125–126.

⁴⁶¹ Centralne Biuro Śledcze Policji, *CBŚP, walcząc z dopalaczami, przypomina, że nie warto ryzykować własnego zdrowia i życia*, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/159938,CBSP-walczac-z-dopalaczami-przypomina-ze-nie-warto-ryzykowac-wlasnego-zdrowia-i-.html>, dostęp: 2.06.2022.

⁴⁶² *Idem*, *CBŚ zlikwidowało fabrykę dopalaczy*, 07.03.2009, <https://policja.pl/pol/aktualnosci/37557,CBS-zlikwidowalo-fabryke-dopalaczy.html>, dostęp: 2.06.2022.

śledczych wynika, że oskarżeni mogli wprowadzić do obrotu co najmniej 225 tys. opakowań dopalaczy o rynkowej wartości nie mniejszej niż 6 750 000 zł. Co istotne – jedna saszetka tego „pochłaniacza wilgoci” zawierała od kilkudziesięciu do nawet kilkuset miligramów substancji chemicznej o nazwie N-etylohexedron, który jest zaliczany do grupy syntetycznych katynonów. Jest to substancja o silnym działaniu psychoaktywnym, niebezpieczna dla życia lub zdrowia ludzi w rozumieniu art. 165 par. 1 pkt 2 kodeksu karnego⁴⁶³.

W lipcu 2018 roku Pomorski Wydział Zamiejscowy Departamentu do spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej w Gdańsku zakończył jeden z wątków śledztwa dotyczącego zorganizowanej grupy przestępczej, której członkowie zajmowali się wprowadzaniem do obrotu dopalaczy. W tym przypadku oficjalnie przedmiotem transakcji były substancje chemiczne, zbywane przez spółki zarejestrowane na Wyspach Marshalla i na Anguilli. Spółki te były zarządzane przez innych podejrzanych w tej sprawie, którzy działali w zorganizowanej grupie przestępczej. Ustalenia poczynione w toku śledztw potwierdzają, że uczestnicy obrotu najczęściej mają świadomość, że celem i przedmiotem transakcji nie są odczynniki chemiczne, lecz niebezpieczne i szkodliwe dla życia i zdrowia substancje psychoaktywne zdefiniowane w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii. Obszerny materiał dowodowy zgromadzony w toku postępowania wskazuje na to, że oskarżeni porozumiewali się telefonicznie i mailowo, a także wykorzystując różnego rodzaju komunikatory internetowe. Rozliczenia finansowe następowały przy wykorzystaniu przelewów bankowych, przekazów pocztowych, gotówką podczas spotkań osobistych, a także gotówką przesyłaną jako przesyłki paczkomatowe. Odnotowano również rozliczenia w bitcoinach. Były one dokonywane z jednym z dostawców zagranicznych. Zamówione środki zastępcze były dostarczane w przesyłkach kurierskich, pocztowych i paczkomatowych, a także podczas spotkań osobistych. Zabezpieczono u oskarżonych ponad siedem kilogramów środków zastępczych, tj.: 3-CMC (3-chlorometkatynonu), etyl-heksedronu (NEH, HEX-EN), izopropylofenidatu (IPH, IPPD) i mexedronu (4-MMeOC). Wartość tych materiałów wynosiła ponad 104 tys. zł. Zabezpieczono również substancje psychotropowe – tzw. tabletki ecstazy i MDMA (3,4-metylenodiosymetamfetamina), a także środek odurzający, tzw. marihuanę. Biorąc

⁴⁶³ *Idem*, *Oskarżenia o produkcję i handel „narkotyków nowej ery”*, 13.12.2017, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/145695,Oskarzeni-o-produkcje-i-handel-narkotykow-nowej-ery.html?search=8963002>, dostęp: 2.06.2022.

natomiast pod uwagę poczet kar o charakterze finansowym, zabezpieczono pieniądze oskarżonych w gotówce: 116 390 zł oraz 890 euro. Omawiając ten konkretny przypadek, warto przyjrzeć się substancjom, które stanowiły przedmiot obrotu. Były to syntetyczne katynony, które często określane są jako „narkotyki projektowane” lub „dopalacze”. Jeżeli chodzi o samo działanie, to przypominają one kokainę lub amfetaminę. Najczęściej sprzedawane są w formie krystalicznych proszków. Zdarza się jednak, iż sprzedawane są w postaci kapsułek albo tabletek, a ich opis to wówczas „small crystal”, „research chemical” „sole do kąpiele”, „dodatek do piasku”, „odżywki dla roślin”, „odświeżacz do bidetu”, „pogromca pijawek”. Zgodnie z opinią biegłych każda z tych substancji może być przyjmowana doustnie, donosowo lub dożylnie. U osób nieuzależnionych nawet 5-mg. dawka może doprowadzić do efektu stymulującego. U dilerów najczęściej spotyka się ilości od ok. 0,3 g do ok. 1,0 g proszku. Warto podkreślić, że syntetyczne katynony powodują wzrost ciśnienia krwi, tachykardię, zaburzenia rytmu serca. Mogą doprowadzić nawet do zatrzymania akcji serca. Prowadzą również do innych zaburzeń. Są niezwykle szkodliwe i stanowią zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi. Do państw, w których obrót tymi substancjami jest zakazany, należą np. Wielka Brytania, Szwecja, Niemcy, Szwajcaria, Chiny, Kanada, USA oraz Polska⁴⁶⁴.

Wyżej wskazane postępowanie, które prowadzone było przez Pomorski Wydział Zamiejscowy Departamentu do spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej w Gdańsku, nie jest jedynym śledztwem, w toku którego w lipcu 2018 roku ustalono osoby zajmujące się handlem dopalaczami. Prokuratura Rejonowa Łódź–Śródmieście skierowała do sądu wnioski o tymczasowe aresztowanie 29-letniego mężczyzny podejrzanego o narażenie na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia i zdrowia wielu osób, w związku z wprowadzaniem do obrotu środków zastępczych – dopalaczy. Poza tym mężczyzna podejrzany był o posiadanie dużej ilości narkotyków. 20 lipca 2018 roku doszło do spotkania czterech młodych osób. Jeden z obecnych na spotkaniu mężczyzn oznajmił, że jest w stanie nabyć od swojego znajomego dopalacze. Umówił się telefonicznie z drugim uczestnikiem spotkania i doszło do zrealizowania transakcji. Wszystkie cztery osoby biorące udział w spotkaniu wypaliły dopalacz.

⁴⁶⁴ Dział Prasowy, Prokuratura Krajowa, *Odpowiedź przed Sądem za wprowadzanie do obrotu tzw. dopalaczy*, 30.07.2018, <https://pk.gov.pl/wydzialy-zamiejscowe-pk/aktualnosci-z-wydzialow-pzik/odpowiedza-przed-sadem-za-wprowadzanie-do-obrotu-tzw-dopalaczy/>, dostęp: 23.01.2023.

Policja została zawiadomiona przez szpital, iż kobieta zmarła. Podczas przeszukania miejsca zamieszkania oraz samochodu sprzedawcy dopalaczy zabezpieczono duże ilości substancji psychotropowych, a także środków odurzających⁴⁶⁵.

Innym przykładem jest działalność zorganizowanej grupy przestępczej, która w latach 2016–2019 funkcjonowała na terenie niemal całej Polski. *Modus operandi* jej członków polegał na sprzedaży dopalaczy za pomocą sklepów internetowych, przy wykorzystywaniu firm kurierskich. W ten sposób członkowie grupy wprowadzili na rynek ok. 50 kg dopalaczy, zarabiając na tym procederze ok. 1,4 mln zł⁴⁶⁶. Podobny sposób działania charakteryzował członków zorganizowanej grupy przestępczej trudniącej się wytwarzaniem i wprowadzaniem do obrotu dopalaczy w latach 2015–2018 i działającej głównie na terenie województw: śląskiego, mazowieckiego, pomorskiego, lubelskiego oraz opolskiego. W tym przypadku działanie grupy również polegało na wysyłkowej sprzedaży dopalaczy za pośrednictwem sklepów internetowych. Jak wynikało z ustaleń śledczych, przesyłki wysyłano kurierem z fałszywymi danymi nadawców. Grupa przeprowadziła ok. 20 tysięcy internetowych transakcji handlowych, wprowadzając na rynek nie mniej niż 580 kg dopalaczy o wartości 14 mln zł⁴⁶⁷. Przez dłuższy czas efektywne pozostawało także maskowanie nowych narkotyków przez zorganizowaną grupę przestępczą działającą głównie na terenie trzech województw – łódzkiego, podkarpackiego i dolnośląskiego i rozbitą przez funkcjonariuszy CBŚ w 2015 roku. Znany dopalacz o nazwie „Mocarz” był jednym z preparatów, jakie w ofercie posiadali członkowie gangu. Trujące środki sprowadzali m.in. z Chin i sprzedawali przez sieć sklepów oraz za pośrednictwem Internetu. Sklepy celowo były otwierane w pobliżu szkół, ponieważ głównym odbiorcą dopalaczy jest młodzież. Grupa prowadziła działalność pod szyldem kilkudziesięciu legalnych firm – głównie spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, a dopalacze sprzedawano jako legalne środki, w tym afrodyzjaki, wyroby kolekcjonerskie, środki piorące

⁴⁶⁵ *Ibidem*.

⁴⁶⁶ CBŚP, *Uderzenie w handel dopalaczami – kolejna grupa rozbita przez CBŚP*, 20.07.2020, <https://cbssp.policja.pl/cbs/aktualnosci/190983,Uderzenie-w-handel-dopalaczami-kolejna-grupa-rozbita-przez-CB-SP.html>, dostęp: 2.06.2022.

⁴⁶⁷ *Idem*, *Zatrzymani handlarze „dopalaczami”*, 9.10.2018, <https://policja.pl/pol/aktualnosci/164979,Zatrzymani-handlarze-dopalaczami.html>, dostęp: 2.06.2022; CBŚP, *Kolejne uderzenie w handlarzy „dopalaczami”*, 23.05.2019, <https://cbssp.policja.pl/cbs/aktualnosci/173512,Kolejne-uderzenie-w-handlarzy-dopalaczami.html>, dostęp: 2.06.2022.

i czyszczące. Kamuflaż miał utrudnić działania służb zwalczających proceder. Kontrole pracowników sanepidu, którzy wydawali decyzje o zakazie prowadzenia działalności, były bezskuteczne. W miejsce jednej firmy objętej zakazem natychmiast powstawała kolejna zajmująca się tym samym⁴⁶⁸.

W tym miejscu warto wskazać, że w 2020 roku Prokuratura Krajowa skierowała do sądu trzy akty oskarżenia oraz wnioski o wydanie wyroku skazującego w stosunku do 71 osób. Przedstawiciele prokuratury poinformowali, że osoby te działały lub współpracowały ze zorganizowaną grupą przestępczą, którą kierował Jan S. – potentat na rynku dopalaczy. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez Prokuraturę Krajową akty oskarżenia oraz wnioski o wydanie wyroku skazującego dotyczyły grupy, która od 2015 roku wprowadzała do obrotu dopalacze. Przestępcy zajmowali się importowaniem toksycznych substancji z Chin i Holandii. Później, po ich przepakowaniu, za pośrednictwem sklepów internetowych, które prowadzili, wystawiali substancje na sprzedaż. Tylko do marca 2018 roku ponad 800 kilogramów toksycznych substancji sprowadzili z Holandii oraz 100 kilogramów z Chin. Prokuratura Krajowa przekazała w komunikacie, że przesyłki z dopalaczami były dystrybuowane w Warszawie i nadawane za pośrednictwem firm pocztowych do klientów z Polski, innych krajów Europy, ale również Azji, Ameryki Południowej, Meksyku i USA. Brak było jakichkolwiek informacji dla nabywców ze strony sprzedających o zagrożeniach i niepożądanych skutkach w związku z zażywaniem substancji psychotropowych i środków odurzających. Takie działanie spowodowało narażenie na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia ponad 16 tysięcy osób⁴⁶⁹. W drugiej połowie 2017 roku w jednym z mieszkań w Warszawie znaleziono zwłoki 16-letniego chłopca. Przy jego ciele leżał włączony komputer, na ekranie którego widniała rozmowa dotycząca zażywania substancji psychoaktywnych, prowadzona za pośrednictwem komunikatora internetowego. W miejscu śmierci chłopaka znaleziono też opakowania, które zawierały środki chemiczne. Śledczy wpadli na trop grupy dzięki fragmentom korespondencji prowadzonej przez 16-latkę. Zgodnie z przekazem Prokuratury Krajowej opinie toksykologiczna

⁴⁶⁸ G. Zawadka, *Na dopalaczach gang zarobił 80 mln. Rozbili go policjanci*, „Rzeczpospolita” 30.11.2015, <https://www.rp.pl/sluzby/art4113541-na-dopalaczach-gang-zarobil-80-mln-zi-rozbili-go-policjanci>, dostęp: 30.01.2023.

⁴⁶⁹ *Akty oskarżenia przeciwko 71 członkom grupy „króla dopalaczy”*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-01-09/akty-oskarzenia-przeciwko-71-czlonkom-grupy-kro-la-dopalaczy/>, dostęp: 22.03.2023.

i sądowo-lekarska wykazały, że zatrucie przesłanymi dopalaczami doprowadziło do zgonu 16-letniego chłopca. Śledztwem objęto również cztery inne przypadki zażycia dopalaczy sprzedawanych przez grupę Jana S., a podstawę do niego stanowiła przeprowadzona analiza zgonów i zatruc na terenie kraju, a także poza jego granicami. W listopadzie 2017 roku zmarł 15-letni chłopiec z Biłgoraja. Przy zmarłym nastolatku oraz w jego organizmie został wykryty fentanył. Przyczyną zgonu chłopca było toksyczne stężenie tej substancji. Kilka dni później zmarł 22-latek, mieszkaniec Radomia. Mężczyzna zażył identyczną substancję toksyczną. Do zgonu dwóch polskich obywateli doszło także na terytorium Wielkiej Brytanii. Uzyskali omawiany środek odurzający z tego samego źródła jak w powyżej opisanych przypadkach. Prokuratura Krajowa wskazała, iż w czasie prowadzonego ponad dwa lata śledztwa zarzuty postawiono 90 osobom. Odnosiły się do udziału w zorganizowanej grupie przestępczej, sprowadzenia bezpośredniego niebezpieczeństwa dla życia i zdrowia ponad 16 tysięcy osób poprzez wprowadzanie do obrotu w okolicznościach, które są szczególnie niebezpieczne, szkodliwych dla życia substancji, co doprowadziło do śmierci pięciu osób i choroby realnie zagrażającej życiu dwóch osób. Przedstawione zarzuty dotyczyły też m.in. przemytu, udzielania, wytwarzania, wprowadzenia do obrotu, udzielania i posiadania środków odurzających, a także substancji psychotropowych w znacznej ilości. Łączna wartość zabezpieczonego mienia w postaci gotówki, środków na rachunkach bankowych, wyrobów ze złota oraz pojazdu wynosiła ponad 600 tys. zł. Po przeszło rocznych poszukiwaniach 3 stycznia 2020 roku doszło do zatrzymania Jana S. Postawiono mu zarzuty popełnienia łącznie 12 przestępstw. Chodziło m.in. o kierowanie zorganizowaną grupą przestępczą, która zajmowała się handlem dopalaczami i narkotykami oraz ich przemytem, pranie brudnych pieniędzy, a także narażenie ponad 16 tysięcy osób na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia poprzez wprowadzenie do obrotu dopalaczy⁴⁷⁰.

Omawiając kwestię *modus operandi* sprawców czynów przestępnych korespondujących ze zjawiskiem dopalaczy, warto odnieść się do rozmowy, jaką przeprowadził reporter Vice UK z właścicielem „Herbal Highs” Donaldem O’Dwyerem⁴⁷¹. Teza bowiem, jaką sformułował O’Dwyer, wydaje

⁴⁷⁰ *Ibidem*.

⁴⁷¹ M. Daly, *How Legal Highs Changed During My 25 Years of Selling Them?*, rozmowa z właścicielem „Herbal Highs” Donaldem O’Dwyerem, <https://hyperreal.info/info/jak-zmienily-sie-dopalacze-przez-23-lata-gdy-je-sprzedawalem>, dostęp: 28.02.2023.

się niezwykle kontrowersyjna. Stwierdził, że na delegalizacji ostatecznie zyskają „autorzy” problemów, z których powodu delegalizacja ta została wprowadzona. W związku z delegalizacją dopalaczy w Wielkiej Brytanii zamknięto setki sklepów internetowych i stacjonarnych z dopalaczami, w tym sklep „Herbal Highs”, w którym sprzedawano w Glastonbury ziołowe ecstazy, grzyby halucynogenne oraz inne substancje. Z czasem wskazany sklep został największym hurtownikiem i dystrybutorem dopalaczy w Wielkiej Brytanii. Donald O'Dwyer wymieniał, jakie substancje można było nabyć w sklepie. Wskazał na szeroki wybór produktów etnobotanicznych i tynktury z khatu. Podkreślił, iż wszelkie produkty, jak „Druids Fantasy”, „EX-1” i „Bliss”, były ziołowe, zawierały nasiona powoju, ma-huang, a także wiele innych ekstraktów roślinnych. Sprzedawano też ziołowe tabletki ecstazy, niebieskie z symbolem motyla, które zawierały *Sida cordifolia*. Produkty ziołowe uznawane były jednak za takie, które po prostu nie działają. Nie cieszyły się zatem popularnością. Z czasem uruchomiono sprzedaż wysyłkową oraz zaczęto zajmować się „promocją” towaru. O'Dwyer zwrócił uwagę na to, że biznes nie odnosił żadnych spektakularnych wyników, aż do momentu, kiedy każdy uzyskał dostęp do dokonywania zakupów online. Przełomowa zatem okazała się popularyzacja połączeń szerokopasmowych w latach 2000. Internet ułatwił dostęp do informacji i wymianę doświadczeń pomiędzy użytkownikami. Ludzie przymierzali się do produkowania i rozprowadzania substancji. Zmianie uległy nie tylko produkty oraz sposób ich przyjmowania, ale także oczekiwania ludzi. Rozmówca zaznaczył, że w firmie pilnowano, aby każdy produkt znajdujący się w ofercie był legalny. W dalszej części rozmowy podkreślił, że około połowy pierwszej dekady lat 2000 zaczęto szukać czegoś, co stanowiłoby pewnego rodzaju „zamiennik” słynnego i drogiego proszku, jaki sprzedawano na ulicach, a z którym związane było łamanie praw człowieka w procesie jego produkcji oraz importu. O'Dwyer nawiązał do spotkania z dr. Zee z Izraela, który pomógł w zaprojektowaniu jednego z najbardziej popularnych produktów – *Charge*, zawierający kationon. Była to syntetyczna wersja khatu. *Charge* odniosło ogromny sukces. Firma nie nadążała z produkcją. Obroty bardzo szybko rosły. Z czasem na rynku zaczęły pojawiać się podróbki omawianej substancji. O'Dwyer nawiązał w swojej wypowiedzi do tego, iż syntetyczne kannabinoidy nie stanowiły nigdy problemu. Problemem był fakt, iż w celu wyprzedzenia swoich konkurentów ludzie zaczęli sprzedawać coraz silniejsze produkty. Rozmówca wskazał, że wielu nieznanym na szerszą skalę sprzedawców to

byli dilerzy nielegalnych narkotyków. Zdaniem O'Dwyera powrócą oni do tego, czym się wcześniej zajmowali⁴⁷².

Wspomniany już wcześniej dr Zee to izraelski chemik, uznawany za osobę, która dała podwaliny pod rynek dopalaczy w Wielkiej Brytanii. Jednym z jego odkryć był mefedron. Warto, chociaż pokrótce, nawiązać do jego „wynalazku”, który sam zwał „maszyną *methspresso*”. „Wynalazek” stanowił próbę obejścia obowiązującej w Wielkiej Brytanii ustawy o substancjach psychoaktywnych. Zee podkreślał, że za cel postawił sobie pomoc ludziom w dobrej zabawie, ale w granicach legalności – bez naruszania prawa. Wiedział, jakie podejmować działania, aby obchodzić prawo w zakresie narkotyków. Co ciekawe, z jego przekazu wynika, iż każdą swoją nową substancję testował na sobie. Z uwagi na swoją wiedzę, uznał, że w jego przypadku nie stanowi to niebezpieczeństwa. Podkreślił jednak, że odradza eksperymentowanie na sobie bez posiadania specjalistycznej wiedzy. Zee jest przekonany, iż jego działalność nie jest istotna tylko w kontekście „dobrej zabawy”, ale może przynosić efekty w leczeniu choroby Parkinsona, niektórych uzależnień oraz być przydatna w terapii stresu pourazowego. Wśród zażywających narkotyki wyprodukowane przez Zee są ludzie, którzy ponieśli szkodę. Zee podkreślał jednak swoją wiedzę i skrupulatność przy prowadzeniu badań nad substancjami, które wprowadzał na rynek. Wracając do *methspresso*, Zee dzięki tej swojej koncepcji chciał sprzedawać niepsychoaktywne substancje, które mogły być przekształcane w substancję psychoaktywną przez ludzi w domach. Przerobiony ekspres do kawy miał bowiem przez 6 godzin podgrzewać substancję w kwasie solnym, przed konwersją powstałej brązowej cieczy do postaci proszku. Zamiast kapiącej kawy miały powstawać narkotyki. Dzięki wytwarzaniu narkotyków takim sposobem miało nie dochodzić do łamania prawa Wielkiej Brytanii⁴⁷³.

W kontekście maskowania dopalaczy w procesie rozprowadzania trzeba stwierdzić, że w połowie 2022 roku nadal sprzedawane były pod trywialnymi nazwami, jako tzw. „odczynniki do badań” (*research chemicals*, *RCs*), „przedmioty kolekcjonerskie” (*collectibles*), „nawozy roślinne” (*plant fertilizers*), „sole do kąpielii” (*bath salts*), „kadzidelka” (*incenses*), „magiczne kryształy”. Czasami można spotkać informację, że środki sprzedawane są dla celów

⁴⁷² *Ibidem*.

⁴⁷³ T. Jonze, *Dr Zee, the godfather of legal highs: 'I test everything on myself'*, „The Guardian”, <https://hyperreal.info/info/dr-zee-ojciec-chrzestny-dopalaczy-wszystko-testuje-na-sobie>, dostęp: 28.02.2023. Zob. także: BBC, *The Last Days of Legal Highs*, <https://www.bbc.co.uk/programmes/p03ny2n5>, dostęp: 28.02.2023.

„naukowych, edukacyjnych czy obrzędowo-religijnych”. Zastrzeżenie tego rodzaju formalnie uniemożliwia wszczęcie odpowiedniej procedury karnej czy administracyjnej⁴⁷⁴. Innym, stosowanym przez wiele lat sposobem mającym na celu odwrócenie uwagi od realnego zagrożenia, jakie powoduje zażycie dopalaczy, stanowi określanie tych substancji jako legalną alternatywę dla znanych narkotyków kontrolowanych przepisami prawa. Oznacza to, że dopalacze przez lata reklamowane były jako bezpieczny i dozwolony prawem zamiennik dla szkodliwych oraz nielegalnych substancji psychoaktywnych. Ma to pomóc zarówno w łatwiejszej sprzedaży nowych narkotyków, jak również w uniknięciu sankcji prawnych. Podkreślić jednak należy, że nazywanie tych substancji „legalnymi” może być niepoprawne lub wprowadzać konsumentów w błąd, jako że wiele z nich może być objętych prawem dotyczącym leków czy bezpieczeństwa żywności⁴⁷⁵.

Analizując przedstawione wyżej przypadki, nie sposób nie zgodzić się, że mają wiele wspólnych elementów. Można je uznać za komponenty składające się na ogólny *modus operandi* w przypadku czynów, których przedmiot stanowią dopalacze. Pomimo licznych poprawek w regulacjach prawnych w zakresie przeciwdziałania tego typu produktom poszczególne elementy *modus operandi* na przestrzeni lat nie uległy zmianie lub też podlegały nieznacznym modyfikacjom.

⁴⁷⁴ Sklep „Magiczne Kryształy”, <https://magicznedopalacze.com/>, dostęp: 30.01.2023; <https://rc-sklep.com/sklep/#produkty>, dostęp: 15.06.2022; <https://chemcentrum.nl/pl/>, *op.cit.*; <https://www.sirius.nl/pl/obsługa-klienta/zamowienie/spacemiles-i-kody-rabatowe/>, *op.cit.*; <https://chemcentrum.nl/pl/strona-glowna/41-eutylone-eagle.html>, *op.cit.*; <https://jarmark-rc.net/tag/hurt/>, *op.cit.*; <https://dopalacze-sklep.org/>, *op.cit.*; A. Stary, *Wpływ Nowych Substancji Psychoaktywnych na postępowanie w stanach zagrożenia zdrowotnego*, Krakowska Akademia im. Frycza Modrzewskiego, s. 2, https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/20597/Stary%20Adrian_Wp%25%82yw%20Nowych%20Substancji%20Psychoaktywnych%20na%20post%25%99powanie%20oratownicze%20w%20stanach%20zagro%25%bcenia%20zdrowotnego_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y, dostęp: 30.01.2023; P. Adamowicz, *Analiza toksykologiczna nowych substancji psychoaktywnych (NSP) i ocena ich toksycznego działania na organizm ludzki*, załącznik nr 2, Kraków 2016, s. 7–8, <https://farmacja.cm.uj.edu.pl/cm/uploads/2018/12/Autoreferat-P-Adamowicz.pdf>, dostęp: 30.01.2023; F. Cieplý, *Handel tzw. dopalaczami – aspekt prawny*. Referat wygłoszony podczas konferencji naukowej pt. „Niebezpieczne substancje. Dopalacze”, zorganizowanej 19 października 2009 r. na Wydziale Zamiejscowym Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

⁴⁷⁵ *Annual Report 2011. Stan Problemu Narkotykowego w Polsce. Sprawozdanie Roczne 2011*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, s. 108, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/969/EMCDDA_AR2011_PL.pdf, dostęp: 11.02.2021.

5. Rynek nowych substancji psychoaktywnych

Uznając kryminologię za naukę, która zajmuje się badaniem i gromadzeniem całościowej wiedzy na temat przestępstwa i zjawisk patologicznych, a symptomatologię (zwaną też fenomenologią) za dział zajmujący się zewnętrznymi przejawami zjawisk będących przedmiotem jej zainteresowania, za zasadne i niezbędne uzupełnienie problematyki *modus operandi* uznano zaprezentowanie specyfiki rynku nowych substancji psychoaktywnych.

W 2012 roku literatura zagraniczna wskazywała, że „>legalny rynek<< dopalaczy można było odróżnić od innych narkotykowych szybkością, z jaką dostawcy omijają kontrolę narkotyków, oferując nowe alternatywy dla kontrolowanych przez prawo produktów”⁴⁷⁶. Uznając prawdziwość tego twierdzenia, dodać warto, że w wyniku wprowadzanych uregulowań prawnych, a tym samym – obejmowaniem kontrolą prawną coraz to nowszych substancji psychoaktywnych, obecnie proces ten wydaje się być trudniejszy.

Analiza dotycząca rynku nowych substancji psychoaktywnych zostanie przedstawiona w oparciu o następujące kryteria:

- liczbę nowych substancji psychoaktywnych monitorowanych przez EMCDDA w ramach europejskiego Systemu Wczesnego Ostrzegania w latach 2015–2021, w tym również tych zgłoszonych po raz pierwszy (wykres 5);
- liczbę i kategorię nowych substancji psychoaktywnych monitorowanych przez EMCDDA pod koniec 2021 roku (wykres 6) oraz ich charakterystykę (tabela 3);
- najczęściej zgłaszane do SWO kategorie nowych substancji psychoaktywnych w latach 2011–2021 (tabela 4).

Powyższe informacje uzupełnione zostaną o odniesienia dotyczące polskiego rynku tego typu środków.

Z Europejskiego Raportu Narkotykowego wynika, że na rynku wciąż pojawiają się nowe szkodliwe substancje psychoaktywne o silnym działaniu. Pod koniec 2021 roku EMCDDA monitorowało około 880 nowych

⁴⁷⁶ P. Deluca, Z. Davey, O. Corazza, L. Di Furia, M. Farre, L.H. Flesland, at al., *Identifying emerging trends in recreational drug use; outcomes from the Psychonaut Web Mapping Project*, “Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry”, 39(2), 2012, DOI:10.1016/j.pnpbp.2012.07.011. Zob. także: P. Armenian, K.Vo, at al., *Fentanyl, fentanyl analogs and novel synthetic opioids: A comprehensive review 2018*. Vol. 134, Part A: s. 121–132; M.W. Johnson, et al., *The abuse potential of medical psilocybin according to the 8 factors of the Controlled Substances Act*, “Neuropharmacology”, 2018, 142: 143–166.

substancji psychoaktywnych, z których 52 zgłoszono w Europie po raz pierwszy właśnie w tym roku. W 2015 roku odnotowano 98 nowych substancji, które po raz pierwszy zgłoszono do systemu wczesnego ostrzegania UE, pod koniec wskazanego roku łącznie monitorowano już 560 NSP. W 2016 roku Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii monitorowało 620 tego typu substancji⁴⁷⁷, z czego po raz pierwszy wykryto w Europie 66. Jest to wartość mniejsza niż w poprzednich dwóch latach, ale podobna do tych, które rejestrowano w latach 2012 i 2013. W 2017 roku EMCDDA kontrolowało 670 substancji, które zidentyfikowano na terenie Europy⁴⁷⁸. W 2018 roku nowe substancje psychoaktywne były zgłaszane do unijnego Systemu Wczesnego Ostrzegania o nowych substancjach psychoaktywnych w tempie około jednej na tydzień. Do końca 2018 roku EMCDDA monitorowała ponad 730 nowych substancji psychoaktywnych, z czego 55 to liczba nowych substancji wykrytych we wskazanym roku po raz pierwszy⁴⁷⁹. Pod koniec 2019 roku łącznie monitorowano ponad 790 nowych substancji psychoaktywnych, z których 53 zgłoszono w Europie po raz pierwszy⁴⁸⁰. W 2020 roku EMCDDA monitorowało ponad 830 nowych substancji psychoaktywnych, z których 46 zgłoszono w analizowanym roku w Europie po raz pierwszy⁴⁸¹. Zestawienie powyższych danych zostało zaprezentowane na wykresie nr 5.

Liczba pojawiających się na rynku narkotykowym nowych substancji nieprzerwanie wzrasta. Na dowód tego należy przytoczyć dane świadczące o tym, iż w Europie co tydzień zgłaszana jest przynajmniej jedna dodatkowa nowa substancja psychoaktywna⁴⁸². Analiza danych statystycznych Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii pozwala

⁴⁷⁷ *Europejski raport narkotykowy 2019. Tendencje i osiągnięcia*, s. 32, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001PLN.pdf>, dostęp: 18.02.2021.

⁴⁷⁸ *Europejski raport narkotykowy 2018. Tendencje i osiągnięcia*, s. 13, <https://www.google.com/search?q=Europejski+raport+narkotykowy+2018.+Tendencje+i+osi%C4%85gniecia&oq=Europejski+raport+narkotykowy+2018.+Tendencje+i+osi%C4%85gniecia&aqs=chrome..69i57joi546l4.365joi15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, dostęp: 18.02.2021.

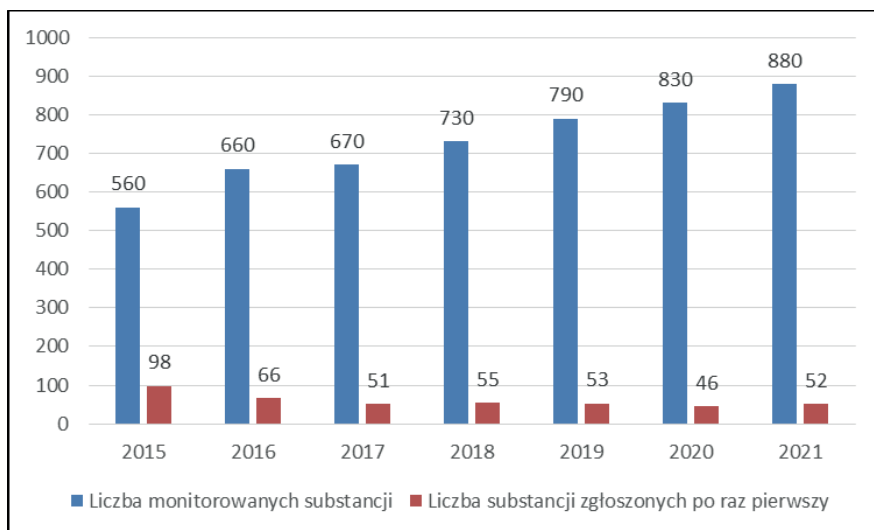
⁴⁷⁹ *Europejski raport narkotykowy 2019...*, *op.cit.*, s. 17, s. 35.

⁴⁸⁰ *Europejski raport narkotykowy. Najważniejsze kwestie*, s. 24, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13238/TDo420439PLN.pdf>, dostęp: 24.04.2023.

⁴⁸¹ *Europejski raport narkotykowy 2021*, s. 26, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/1383_8/20_21.2256_PL_03.pdf, dostęp: 24.04.2023.

⁴⁸² *Europejski raport narkotykowy 2018...*, *op.cit.*, s. 13.

stwierdzić, że w ramach Europejskiego Systemu Wczesnego Ostrzegania⁴⁸³ w dalszym ciągu każdego roku wykrywa się po raz pierwszy ponad 50 nowych substancji psychoaktywnych oraz 400 wcześniej zgłoszonych tego typu substancji. Ten aspekt rynku nowych substancji psychoaktywnych jest niezwykle istotny i niepokojący. Dokonana na potrzeby niniejszego opracowania analiza danych statycznych gromadzonych przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii wykazała, że w 2008 roku, tj. w czasie, kiedy w Polsce powstał pierwszy sklep z dopalaczami, liczba nowych substancji psychoaktywnych zgłoszonych we wskazanym roku po raz pierwszy do systemu wczesnego ostrzegania UE była o wiele niższa i wynosiła 13⁴⁸⁴.

Wykres 5. Liczba nowych substancji psychoaktywnych monitorowanych przez EMCDDA w ramach Systemu Wczesnego Ostrzegania w latach 2015–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii

Istotna z perspektywy analizowanej problematyki jest także charakterystyka poszczególnych grup nowych substancji psychoaktywnych, które

⁴⁸³ Na temat Systemu Wczesnego Ostrzegania zob. szerzej rozdział piąty opracowania.

⁴⁸⁴ *Europejski raport narkotykowy 2017. Tendencje i osiągnięcia*, s. 33, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001PLN.pdf>, dostęp: 24.04. 2023; zob. szerzej poszczególne edycje *Europejskiego raportu narkotykowego*.

stanowią przedmiot zainteresowania tak producentów, jak i konsumentów. Znaczące jest ponadto zakwalifikowanie danej substancji do konkretnej grupy, co już zostało przywołane w pierwszym rozdziale opracowania. Kategoryzacja ta pozwala bowiem określić popularność danego środka.

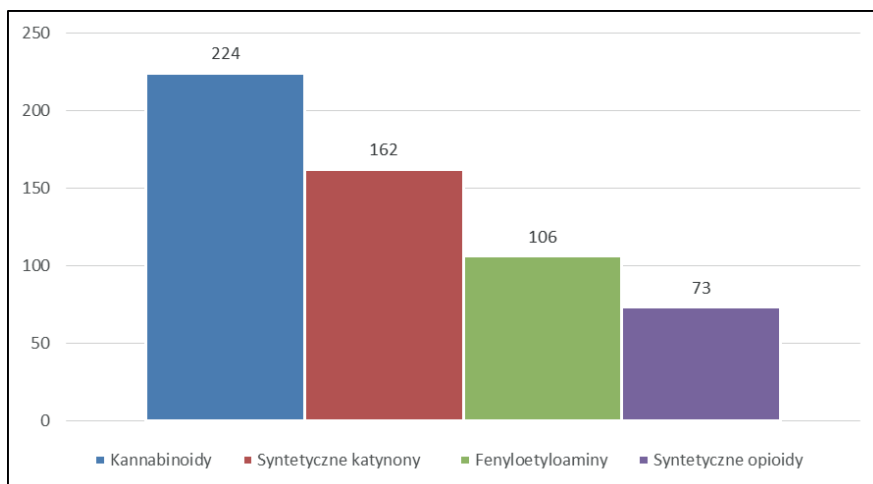
Przeprowadzone w tym zakresie badanie różnych form sprawozdawczości, w tym licznych raportów Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, oraz literatury przedmiotu pozwala stwierdzić, że do nowych substancji psychoaktywnych można zaliczyć grupy różnych substancji. Są wśród nich substancje pobudzające, syntetyczne kannabinoidy, benzodiazepiny, opioidy, substancje halucynogenne i dysocjacyjne⁴⁸⁵. Analiza danych statystycznych z lat 2011–2021 zawartych w kolejnych edycjach *Europejskiego raportu narkotykowego* prowadzi do sformułowania wniosku, zgodnie z którym w tym okresie najczęstszymi kategoriami nowych substancji psychoaktywnych zgłaszanymi do europejskiego Systemu Wczesnego Ostrzegania po raz pierwszy były: kannabinoidy, katynony, fetyloetyloaminy oraz opioidy. Ich liczba i wzajemne proporcje różniły się w poszczególnych latach, niemniej były to te grupy substancji, które na europejskim rynku nowych narkotyków pojawiały się zdecydowanie z największą częstotliwością. Poniżej zaprezentowano zestawienie czterech wskazanych wyżej grup nowych substancji psychoaktywnych (wykres 6) wraz z ich charakterystyką (tabela 3). Uporządkowano je w kolejności odpowiadającej hierarchii popularności, którą określono na podstawie liczby substancji monitorowanych przez EMCDDA w danej grupie odnotowanej na koniec 2021 roku (wykres 6).

Należy mieć na uwadze, że zgodnie z przytaczaną w literaturze przedmiotu tezą klasyfikacja nowych substancji psychoaktywnych może być problematyczna, ponieważ wiele z nich ma bardzo szerokie spektrum działania – jednocześnie mogą wpływać nawet na kilkanaście różnych receptorów i kilka układów⁴⁸⁶. Działanie marihuany jest wielokierunkowe – łączy w sobie cechy depresantu, stymulanta i psychodelika. Jej zażywanie powoduje na ogół odprężenie i indukuje przyjemność, ale może także powodować zwiększenie wrażliwości na bodźce czuciowe, generować zwiększoną rozmowność, powodować zaburzenia pamięci i koordynacji ruchowej,

⁴⁸⁵ *Europejski raport narkotykowy 2020. Najważniejsze kwestie*, s. 24, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13238/TDo420439PLN.pdf>, dostęp: 16.02.2023.

⁴⁸⁶ F.X. Vollenweider, K.H. Preller, *Psychedelic drugs: neurobiology and potential for treatment of psychiatric disorders*, "Nature Reviews Neuroscience" 2020, nr 21, s. 61–62.

a nawet powodować niepokój czy paranoję⁴⁸⁷. Ponadto, jedna substancja (np. alkohol) w zależności od dawki może być jednocześnie stymulująca, jak i sedatywna (uspokajająca)⁴⁸⁸.

Wykres 6. Liczba nowych substancji psychoaktywnych monitorowanych przez EMCDDA w ramach Systemu Wczesnego Ostrzegania pod koniec 2021 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii

Uwzględniając kryterium popularności, co niewątpliwie podyktowane jest relacją popyt-sprzedaż, wskazać można na najszybciej rozwijającą się i zarazem najliczniejszą grupę nowych narkotyków, którą stanowią syntetyczne kannabinoidy. Pod koniec 2021 roku, w ramach Systemu Wczesnego Ostrzegania UE, monitorowano aż 224 nowe substancje psychoaktywne, które zidentyfikowane zostały jako kannabinoidy. Zgodnie z oczekiwaniami ich zażycie wywiera efekty zbliżone do działania marihuany. Pierwsze mieszanki ziołowe typu *spice*, najprawdopodobniej pojawiły się na rynku europejskim w 2004 roku. Cztery lata później, głównie w efekcie intensywnej kampanii reklamowej prowadzonej za pośrednictwem Internetu, ich popularność zaczęła gwałtownie wzrastać. Substancje te pojawiły się

⁴⁸⁷ F. Grotenhermen, *Pharmacology of cannabinoids*, "Neuro Endocrinology Letters" 2004, nr 25 (1–2), s. 14–23.

⁴⁸⁸ M. Roberto, F.P. Varodayan, *Synaptic targets: Chronic alcohol actions*, "Neuropharmacology" 2017, nr 1; 122, s. 85–99, doi: 10.1016/j.neuropharm.2017.01.013, dostęp: 22.08.2022.

w Polsce w 2008 roku i od tego czasu obserwowano znaczny wzrost ich liczby na rynku NPS. Podobnie jak w przypadku innych grup NPS, dodatkowymi czynnikami zwiększającymi zainteresowanie produktami *spice* wśród młodych osób była ciekawość wywołana przez liczne artykuły w prasie, audycje radiowe i telewizyjne, a także legalny charakter produktów, łatwość ich nabycia, oraz brak możliwości wykrycia zawartych w nich związków psychoaktywnych przy użyciu standardowych testów narkotykowych. *Spice* stanowiły nie tylko najliczniejszą grupę produktów zawierających NPS, ale również grupę, w której corocznie przybywa najwięcej nowych związków⁴⁸⁹. Reklamowane były jako „legalna” i „bezpieczna” alternatywa dla marihuany. Środki te mają postać mieszanek ziołowej, suszu roślinnego. Przypadki licznych zatrąć oraz zgonów w wyniku zażycia dopalacza o nazwie „Mocarz” potwierdzają, iż stanowią one zagrożenia zarówno dla zdrowia, jak i dla życia ich użytkowników⁴⁹⁰.

Liczba syntetycznych kannabinoidów, ich różnorodność oraz tempo ich powstawania sprawiają, że tworzą tę grupę nowych substancji psychoaktywnych, która jest szczególnie trudna pod względem wykrywania, monitorowania i reagowania. Ich producenci dążą do naśladowania działania THC (tetrahydrokannabinol), tj. głównej substancji psychoaktywnej zawartej w konopiach. W praktyce czyni to każdy syntetyczny kannabinoid jednorazowym i powoduje takie sytuacje, że gdy jeden syntetyczny kannabinoid staje się lub ma się stać prawnie kontrolowany, producenci mają w jego miejsce kolejne substancje zamiennicze gotowe do sprzedaży. O trudnościach w wykrywaniu oraz określaniu ich składu świadczy fakt, iż pomimo kilkuletniej obecności na rynku dopiero pod koniec 2008 roku śledczym sądowym w Niemczech i Austrii udało się zidentyfikować podstawowe związki psychoaktywne obecne w *spice* i wyjaśnić tajemnicę marihuanopodobnego działania⁴⁹¹. Substancje te naśladują działanie marihuany oraz haszyszu i powstały w wyniku badań nad nowymi lekami o działaniu zbliżonym do naturalnych kannabinoli, które pozbawione jednak zostały psychoaktywnego, specyficznego składnika obecnego w konopiach indyjskich. Działanie syntetycznych kannabinoidów wydaje się być podobne do

⁴⁸⁹ B. Zawilska, *Co nowego w świecie dopalaczy*, „Wszechświat” 2013, t. 114, nr 1–3, s. 115–117.

⁴⁹⁰ J. Gieroń, P. Adamowicz, *Fatal Poisoning with the Synthetic Cannabinoid A-B CHMI-NaCa and Ethyl Alcohol – a Case Study and Literature Review*, „Problems of Forensic Sciences” 2016, Vol. 106, s. 482–483.

⁴⁹¹ *Perspectives on drugs. Synthetic cannabinoids in Europe*, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Lizbona 2017, s. 1–2.

marihuany, jednak nie identyczne. Należy podkreślić, iż przede wszystkim są one nieporównywalnie silniejsze, co wynika z faktu, iż pobudzają receptory kannabinoidowe w mózgu znacznie mocniej niż składniki marihuany. W literaturze możemy przeczytać opinię, zgodnie z którą „nawet największa ilość marihuany nie jest w stanie wywołać tak silnego efektu odurzenia, jaką wywołują nieznaczne dawki wielu syntetycznych kannabinoidów”⁴⁹². Substancje te mogą spowodować wiele niepożądanych efektów od zaburzeń mowy, przez zaburzenia równowagi i koordynacji, dezorientację oraz zaburzenia pamięci, do całkowitej amnezji. Choć były i są reklamowane jako „kadzidelka” i nieszkodliwe mieszanki ziołowe nieprzeznaczone do konsumpcji, nabywcy kupują je do palenia jako preparaty marihuano- i haszyszopodobne. Na wielu internetowych blogach konsumenci opisywali kannabinoidopodobne efekty wywołane ich paleniem, jednak mikroskopowe analizy tych preparatów nie wykazywały obecności fragmentów rośliny *Cannabis sativa*. Również w badaniach chemicznych moczu osób zażywających te preparaty nie wykryto ani kannabinoidów, ani ich metabolitów. Mogło to wskazywać, że do tych ziołowych mieszanek dodawane są syntetyczne substancje psychoaktywne odpowiedzialne za psychotropowe działanie preparatów, ale dopiero badania wykonane w laboratoriach THC Pharma potwierdziły ostatecznie te przypuszczenia⁴⁹³. Analiza materiałów roślinnych zawartych w opakowaniach z napisami: „Spice gold”, „Spice Silver”, „Spice Diamond”, „Yucatan Fire”, „Genie Smoke”, „Skunk” i „Sence”, przeprowadzona w laboratoriach służb celnych i granicznych w Chicago wykazała obecność syntetycznego kannabinoidu, działającego ponad dwieście razy silniej niż główna substancja psychoaktywna zawarta w konopiach⁴⁹⁴.

Doniesienia na temat konopi indyjskich zafalszowanych nowymi syntetycznymi kannabinoidami (np. MDMB-4en-PINCA), które sprzedawane są nieświadomym tego użytkownikom, wskazują na współczesne i potencjalne, szybko rosnące ryzyko związane z nieświadomym spożywaniem tych silnych substancji. Ponadto, co zwraca uwagę, na rynku narkotykowym coraz częściej dostępne są nowatorskie formy dawkowania syntetycznych

⁴⁹² G. Wodowski, *Uzależnienia narkotykowe. Przewodnik po leczeniu*, Warszawa 2015, s. 52.

⁴⁹³ D. Błachut, B. Szukalski, *Dopalacze...*, *op.cit.*, s. 127. Ciekawą analizę w omawianym przedmiocie przedstawiono w artykule R. Lindigkeit, A. Boehme, I. Eiserloch, M. Luebbecke, M. Wiggermann, L. Ernst, T. Beuerle, *Spice...*, *op.cit.*, s. 58.

⁴⁹⁴ Zob. szerzej: *Spice – plant material(s) laced with synthetic cannabinoids or cannabinoid mimicking compounds*, “Drug Enforcement Administration Microgram Bulletin” 2009, nr 42, s. 23.

kannabinoidów. Należy do nich zaliczyć e-liquidy i impregnowane bibułki⁴⁹⁵. Ponadto analiza opakowań nie zawsze stwierdza, że zawartość odpowiada temu, co podano na etykiecie. Istnieje wiele różnych syntetycznych kannabinoidów, ale w ogóle nie są one wymienione na etykietach. Stwierdzono, że ilości syntetycznego kannabinoidu w opakowaniach różnią się w zależności od partii towaru. Zasadniczo konsument nie ma pojęcia, jakie zioła i jakie syntetyczne kannabinoidy są obecne ani w jakiej ilości⁴⁹⁶.

Producenci zabezpieczyli się więc na wypadek wykrycia przestępczego proceduru „wzbogacania” mieszanek ziołowych silnie działającymi składnikami, które nie były ujawnione w składzie produktu. Przygotowują gotowe substytuty o zbliżonej budowie oraz zbliżonym, równie silnym i podobnie ukierunkowanym działaniu, ale nieobjęte kontrolą. Ta oszukańcza strategia marketingowa polega w tym przypadku na bardzo szybkim zastąpieniu w świetnie sprzedających się na rynku preparatach typu *Spice* i *Sence*, objętych kontrolą związków JWH-018 i CP-47,497, nielegalnym, ale równie silnie działającym i szkodliwym związkiem o kryptonimie JWH-073. W ten sposób intratny, choć ze społecznego punktu widzenia wysoce szkodliwy, interes nadal funkcjonuje, a popularne i znajdujące licznych nabywców preparaty nadal zalewają rynek. Nabywcy otrzymują produkty o właściwościach, do jakich są przyzwyczajeni i jakich oczekują (tj. analogicznych do marihuany i haszyszu), a zagrożenie dla ich zdrowia nie ulega zmniejszeniu (czemu miało służyć objęcie kontrolą JWH-018). Eufemistyczne nazwy: „kadzidelko” i „mieszanki ziołowe” mają służyć jedynie zamaskowaniu prawdziwego celu, w jakim oferuje się te produkty, tj. palenie i uzyskiwanie efektów podobnych do marihuany i haszyszu⁴⁹⁷. Natomiast historia *spice* wskazuje na bardzo poważny problem. Producenci stosują prawdopodobnie chemikalia o właściwościach psychoaktywnych, ale bez wiedzy o danych klinicznych lub niebezpiecznych konsekwencjach dla konsumenta.

Ponieważ status prawny poszczególnych związków chemicznych różni się w zależności od kraju, istnieje duże prawdopodobieństwo, że opóźnienia między pojawieniem się substancji na rynku a jej analizą i zakazem

⁴⁹⁵ Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski raport narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia*, 2021, s. 26.

⁴⁹⁶ N.E. Camp, *Synthetic cannabinoids*, „Journal of Emergency Nursing” 2011, Vol. 37, Iss. 3, s. 292; I. Vardakou, C. Pistors, Ch. Spiliopoulou, *Spice drugs as a new trend: Mode of action, identification and legislation*, „Toxicology Letters”. Vol. 197, Iss. 3, 1 September, s. 157–162.

⁴⁹⁷ D. Błachut, B. Szukalski, *Dopalacze...*, *op.cit.*, s. 128.

ze strony władz odpowiedzialnych za zdrowie będą metodycznie wykorzystywane przez producentów w przyszłości. Ponadto istnieją dziesiątki związków, które pasują do tego samego schematu, co zaobserwowano dla analogów JWH. Wydaje się, że producenci przechodzą do następnego produktu zawsze o krok przed prawem. Stąd opowieść o „przyprawach” utrzyma się długo, chyba że ramy prawne dostosują się do szybkiego rozwoju nowych produktów, które wypełniają lukę stworzoną przez zestaw zabronionych substancji. Zaledwie cztery tygodnie po wejściu zakazu rynek załaziło wiele produktów drugiej generacji. Szybkość wprowadzania nowych produktów i stosowanie JWH-073 jako substytutu JWH-018 nie tylko pokazały, że producenci dobrze znali ramy prawne, ale prawdopodobnie przewidzieli zakaz i już mieli szereg produktów zastępczych pod ręką.

Na drugim miejscu co do skali używania nowych substancji psychoaktywnych są narkotyki o działaniu stymulującym, tzw. nowe stymulanty, które naśladują działanie psychostymulujących narkotyków takich jak: amfetamina, MDMA (ecstasy) czy kokaina. NPS o działaniu psychostymulującym kolokwialnie określane są mianem „odżywek do roślin” (Europa), czy „soli do kąpiei” (USA, Australia, Nowa Zelandia). Produkty zawierające psychostymulujące NPS najczęściej sprzedawane są drogą internetową w formie sproszkowanej lub krystalicznej, rzadziej jako tabletki lub kapsułki. Do NPS o działaniu psychostymulującym należą związki z różnych grup chemicznych⁴⁹⁸, m.in. syntetyczne katynony oraz fenyloetyloaminy. Syntetyczne katynony, a więc substancje podobne w działaniu do amfetaminy czy kokainy⁴⁹⁹, stanowią najliczniejszą grupę wśród nowych stymulantów. Pod koniec 2021 roku monitorowane były w liczbie 162⁵⁰⁰. Katynon jest alkaloidem występującym naturalnie w czuwalicze jadalnej (khat, *Catha edulis*), roślinie spotykanej na Półwyspie Arabskim i w Afryce Wschodniej. W liściach wspomnianej rośliny znajdują się substancje psychoaktywne będące stymulantami o działaniu zbliżonym i budowie chemicznej zbliżonej do amfetaminy i ecstasy. Ich żucie wywołuje u stosujących je osób uczucie euforii. Badania wykazują, iż jest to

⁴⁹⁸ B. Zawilska, *Co nowego...*, *op.cit.*, s. 13.

⁴⁹⁹ F. Nawara, *Zbadano skład substancji ze smart-shopów*, 22.04.2011, https://www.kbpn.gov.pl/sklad_dopalaczy.htm?id=1278970, dostęp: 28.02.2023.

⁵⁰⁰ *Europejski raport narkotykowy 2022. Najważniejsze kwestie*, Luksemburg 2020, s. 40, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/14644/20222419_TDAT-22001PLN_PDF.pdf, dostęp: 24.04.2023.

substancja nader często stosowana przez osoby wykonujące prace fizyczne w celu zmniejszenia zmęczenia fizycznego oraz przez kierowców ciężarówek, a także uczniów do poprawy koncentracji. Długotrwałe stosowanie lub nadużywanie może powodować bezsenność, anoreksję, zaburzenia żołądka, depresję, uszkodzenie wątroby i powikłania sercowe, w tym zawał mięśnia sercowego, a w skrajnych przypadkach maniakalne i urojeniowe zachowania, wywoływać akty przemocy, myśli samobójcze, halucynacje, paranoje i khatpsychozy⁵⁰¹. Większość związków z grupy katynonów zsyntetyzowana została jako leki przeciwdepresyjne i łagodzące objawy choroby Parkinsona. Niewiele z nich przeszło jednak testy kliniczne⁵⁰².

Do najbardziej popularnych syntetycznych katynonów zaliczyć można mefedron, nafyron i MDPV. Mefedron, który po raz pierwszy zsyntetyzowany oraz opisany został w 1929 roku, na nielegalnym rynku pojawił się dopiero w roku 2007 po wprowadzeniu go przez izraelską firmę Neorganics będącą światowym liderem w obrocie „legalnymi narkotykami”⁵⁰³. Związek ten ma kilka rynkowych określeń, takich jak: „MMCat”, „MMC Hammer”, „Meow/Miaow”, „Meph”, „Bubles”, „Fiskrens”, „Ronzio”, „Crab”, „Diablo XXX”, „Blow”. W Polsce przyjmuje nazwy potoczne: „mef”, „mefka”, „Melcia”, „miau miau”. Mefedron to rodzaj dopalacza, którego efekty działania są zbliżone do amfetaminy i ecstasy, a ze względu na krótki czas działania – także do kokainy. Zalicza się go do grupy stymulantów (substancji działających pobudzająco) i empatogenów (wywołują charakterystyczne reakcje emocjonalno-społeczne, m.in. zwiększają empatię i otwartość na ludzi). Szybki wzrost popularności mefedronu w latach 2007–2010 wynikał z jednej strony ze spadku jakości i czystości ecstasy i kokainy, a z drugiej – z legalnego statusu związku, co wiązało się z konkurencyjnymi cenami, łatwą dostępnością oraz przekonaniem o niskiej szkodliwości⁵⁰⁴.

Odnotowane przypadki zgonu po zastosowaniu mefedronu były spowodowane wysokim ciśnieniem tętniczym krwi i udarem krwotocznym mózgu. Po zażyciu nawet stosunkowo niewielkich dawek dosyć często

⁵⁰¹ E.E. Balint, G. Falkay, G.A. Balint, *Khat – a controversial plant*, „Wiener klinische Wochenschrift. The Central European Journal of Medicine” 2009, nr 121, s. 604, 606. B. Zawilska, *Co nowego...*, *op.cit.*, s. 13.

⁵⁰² A. Pawelec, B. Wielgomas, *Dopalacze – nie takie nowe substancje psychoaktywne*, 2015, DOI: 10.13140/RG.2.1.2325.5127, dostęp: 25.08.2022.

⁵⁰³ *Ibidem*.

⁵⁰⁴ B. Zawilska, *Co nowego...*, *op.cit.*, s. 14.

zdarza się przejściowa utrata pamięci krótkotrwałej. Po większych dawkach występują negatywne odczucia spowodowane zmęczeniem⁵⁰⁵. Obecnie mefedron jest nielegalny w całej Europie, rośnie liczba zgonów spowodowanych przedawkowaniem tego środka. Związek ten najczęściej przyjmuje się donosowo, rzadziej doustnie lub dożylnie. Efekt polega na działaniu euforyzującym, poprawie koncentracji, motywacji, wywołaniu słowotoku, zwiększeniu empatii i poczucia bliskości⁵⁰⁶. Największym rynkiem zbytu dla tego narkotyku jest Wielka Brytania⁵⁰⁷.

Innym popularnym katynonem jest MDPV. Obecność tego związku, dającego efekty zbliżone do działania kokainy i amfetaminy⁵⁰⁸ („MAGic”, „Maddie”, „Black Rob”, „super Coke”, „PV”, „Cloud9”, „Powdered Rush”, „White Horse”), odnotowano w Niemczech w 2007 roku, w Finlandii w 2008 roku oraz w Wielkiej Brytanii i Polsce po delegalizacji mefedronu⁵⁰⁹.

Kolejną po syntetycznych katynonach grupą stymulantów są fenyloetyloaminy, do których należą pochodne amfetaminy, meskaliny, leki psychotropowe⁵¹⁰. Pod koniec 2021 roku Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii kontrolowało 106 nowych substancji psychoaktywnych z grupy fenyloetyloamin⁵¹¹. Fenyloetyloaminy oraz tryptaminy zaliczane są także do tzw. psychodelików i stymulantów, które wykazują działanie halucynogenne, powodują zniekształcenie odbioru bodźców: kolorów, dźwięków czy kształtów. Zmieniają nastrój i procesy postrzegania bez znaczącego wpływu na układ autonomiczny. W 2021 roku monitorowano 57 substancji należących do tryptamin⁵¹². Trzy najbardziej znane

⁵⁰⁵ K. Bauer, J.R. Ładny, S.L. Czaban, M. Wojewódzka-Żeleznikowicz, K. Sosada, A. Dwivedi, B. Poniatowski, „Dopalacze” jako problem medycyny ratunkowej, „Postępy Nauk Medycznych”, 9/2010, s. 745–750.

⁵⁰⁶ W. Żukiewicz-Sobczak, J. Chmielewska-Badora, E. Krasowska, A. Wojtyła, J. Piątek, J. Zwoliński, „Dopalacze” – eksperyment wysokiego ryzyka, w ujęciu przepisów nowej ustawy, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu”, 2012, t. 18, nr 2, s. 138.

⁵⁰⁷ Kwestia delegalizacji mefedronu została przedstawiona w drugim rozdziale opracowania.

⁵⁰⁸ P. Kriikku, L. Wilhelm, O. Schwarz, J. Rintatalo, *New designer drug of abuse: 3,4 – Methylendioxypropylvalerone (MDPV). Findings from apprehended drivers in Finland*, „Forensic Science International”, 210(211), s. 197.

⁵⁰⁹ B. Zawilska, *Co nowego...*, *op.cit.*, s. 14.

⁵¹⁰ Zaliczane także do syntetycznych psychodelików.

⁵¹¹ Europejski raport narkotykowy 2022, *op.cit.*, s. 40.

⁵¹² Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski raport narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia*, 2022, *op.cit.*, s. 40.

narkotyki z tej grupy to amfetamina, metamfetamina i MDMA (3,4-dime-toksymetamfetamina). Inną nazwą dla tej grupy związków to amfetaminy. Najpopularniejszymi sposobami przyjmowania tych substancji są: wciąganie przez nos (proszek), podawanie doustne lub podjęzykowe (tabletki, blottery), jak też po rozpuszczeniu w płynie. Dawkowanie i uzyskiwane efekty narkotyczne zależą od konkretnych substancji i sposobu podania. Przykładowo, substancja 4-HO-MiPT, jedna z popularniejszych, używana w celach rekreacyjnych, jest dawkowana (doustnie) w sposób następujący: dawka progowa – 5–10 mg; słaby efekt – 10–15 mg; przeciętny – 15–20 mg; silny – 20–30 mg, bardzo silny – 40 mg i więcej⁵¹³.

Inną popularną grupą nowych narkotyków są syntetyczne opioidy. W 2021 roku EMCDDA monitorowało 73 substancje należące do tej kategorii. Są to substancje chemiczne oddziałujące na receptory opioidowe, które pełnią znaczącą rolę w regulacji odczuwania bólu. Wspólnie z benzodiazepinami zaliczane są do kategorii tzw. depresantów. Stanowią grupę substancji o efektach przeciwnych do stymulantów przez blokowanie przekazywania w różnych strukturach mózgu. Najczęściej powodują uspokojenie, rozluźnienie i senność, ale także euforię⁵¹⁴. Opioidy to zarówno związki naturalne (np. morfina), półsyntetyczne (np. heroina), jak również syntetyczne (leki przeciwbólowe, m.in. fentanyl, oksykodon), o zróżnicowanej budowie chemicznej. Produkty lecznicze, oparte na substancjach z tej grupy, są bardzo powszechnie stosowane w medycynie. Korzystanie z nich może mieć jednak poważne konsekwencje uboczne, które niosą ze sobą rozwój tolerancji i uzależnienia oraz upośledzenie układu oddechowego, w wyniku którego może dojść do zgonu⁵¹⁵. Nowa generacja opioidów, będących przede wszystkim pochodnymi fentanylu, zyskuje dużą popularność jako środki odurzające. Ryzyko związane z ich używaniem jest bardzo wysokie i zależy od dawkowania. Najbardziej toksyczny z tej grupy substancji jest karfentanyl. Wykazuje on działanie sto razy silniejsze od fentanylu i 10 tys.

⁵¹³ A. Batko, T. Białas, *Nowe narkotyki...*, op.cit., s. 23.

⁵¹⁴ Ł. Bijoch, M. Pękała, A. Beroun, *Molekularne podstawy działania wybranych substancji psychoaktywnych*, „Postępy Biochemii” 2021, nr 67 (2), s. 146, <https://postepybiochemii.ptbioch.edu.pl/index.php/PB/article/view/376/779>, dostęp: 22.07.2022.

⁵¹⁵ C.P. Bailey, M. Connor, *Opioids: cellular mechanisms of tolerance and physical dependence*. „Current Opinion in Pharmacology” 5, 2005, s. 60–68; E. Lee, R.J. Cooper, *Codeine addiction and internet forum use and support: qualitative netnographic study*, „JMIR Mental Health” 6: e12354, 2019, *Nowe narkotyki. Poradnik dla nauczycieli*, op.cit., s. 22, dostęp: 30.09.2018.

razy silniejsze od morfiny. Jeden gram tej substancji wystarcza do przygotowania 10 tys. dawek czynnych narkotyku⁵¹⁶. Notowanymi objawami po zażyciu opioidów jest euforia (działanie narkotyczne), spowolnienie psychoruchowe, oddechu, akcji serca, analgezia, zawroty głowy czy problemy z koncentracją. Według użytkowników opioidy mogą być przyjmowane dożylnie, wziewnie, drogą doustną lub w postaci plastra. Problem z nowymi opioidami jest szczególnie widoczny w Ameryce Północnej. W Stanach Zjednoczonych każdego roku odnotowuje się średnio 33 tys. zgonów związanych z używaniem opioidów, zarówno tych przepisanych przez lekarza, jak i nielegalnych, co spowodowało wprowadzenie przez rząd federalny i rządy stanowe programów kontrolowania dystrybucji opioidów⁵¹⁷. W 2022 roku problem karfentanylu pojawił się także w Argentynie. Badania toksykologiczne wykazały, że jest on odpowiedzialny za falę zatruc w tym państwie. Eksperci podkreślają, że jego stosowanie u ludzi jest niebezpieczne i surowo zabronione. Stosowanie tego typu substancji powinno ograniczać się do ich weterynaryjnego wykorzystywania, tj. do szybkiego unieruchomienia i znieczulenia dużych zwierząt w ogrodach zoologicznych i do usypiania dużych zwierząt, takich jak słonie czy nosorożce⁵¹⁸.

Wspomniane benzodiazepiny to substancje wykazujące działanie przeciwlękowe, uspokajające, nasenne czy przeciwdrgawkowe, upośledzają funkcje psychoruchowe oraz zmniejszają uwagę. Podaje się je przede wszystkim doustnie lub podjęzykowo. Jedną z najpopularniejszych substancji z tej grupy na nielegalnym rynku jest obecnie etizolam, będący środkiem

⁵¹⁶ *Nowe narkotyki. Poradnik dla nauczycieli, op.cit.*, s. 22; *Europol Join Raport one new psychoactive substance*, 2017, European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction, *Carfentanil*, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/6502/2017.6256_EN_04-WEB.pdf, dostęp: 28.02.2023; Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski raport narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia*, 2022, *op.cit.*, s. 40.

⁵¹⁷ G. Więckiewicz, R. Pudło, *Nowe substancje psychoaktywne w Polsce – co lekarz powinien wiedzieć w 2019 roku?*, „*Varia Medica*” 2020, t. 4, nr 1, s. 73; C. Soelberg, R. Brown, D.V. Vivier, J.E. Meyer, B.K. Ramachandran, *Current Federal and State Legal*, „*Anesthesia & Analgesia*” 2017; nr 125(5), s. 1675–1681, doi: 10.1213/ane.0000000000002403, dostęp: 23.07.2022.

⁵¹⁸ J.R. Riches, R.W. Read, R.M. Black, N.J. Cooper, C.M. Timperley, *Analysis of clothing and urine from Moscow theatre siege casualties reveals carfentanil and remifentanil use*, „*Journal of Analytical Toxicology*” 2012, nr 36(9):647–56. doi: 10.1093/jat/bks078, dostęp: 28.07.2022; Uchwała nr 6/2017 Zespołu do spraw oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych z dnia 18 maja 2017 r.; J.D. Nowicki, *Zabójcza kokaina w Argentynie. Przez Karfentanyl zginęły już 24 osoby*, portal Wirtualna Polska, 11.02.2022, <https://wiadomosci.wp.pl/zabojcza-kokaina-w-argentyinie-przez-karfentanyl-zginely-juz-24-osoby-6736201993411360a>, dostęp: 28.02.2023.

10-krotnie silniejszym od diazepamu (Relanium). Obok benzodiazepiny i opioidów do depresantów zaliczyć należy także inne substancje o działaniu tłumiącym, hamującym lub spowalniającym pracę OUN, takie jak barbiturany, pigułki gwałtu⁵¹⁹.

Bardziej szczegółowa analiza wykazała, że w latach 2011–2013 największą grupę substancji zgłaszanych po raz pierwszy do Systemu Wczesnego Ostrzegania stanowiły syntetyczne kannabinoidy. W 2014 roku, obok tej kategorii substancji, niemalże równorzędnie, z niewielką przewagą występowały syntetyczne katynony. Na przestrzeni lat 2015–2016 zdecydowaną większość zgłoszonych po raz pierwszy substancji stanowiły katynony. W 2017 roku nastąpiła zmiana trendu i po raz pierwszy najwięcej zgłoszono substancji z kategorii opioidów. W 2018 roku były to ponownie opioidy, lecz tym razem z kannabinoidami, a w 2019 – kannabinoidy. W 2020 roku powtórzył się trend z roku 2018. Dane pochodzące z końca 2021 roku wskazują, że wśród kategorii nowych substancji psychoaktywnych zgłoszonych po raz pierwszy do unijnego Systemu Wczesnego Ostrzegania najwięcej było tych z grupy kannabinoidów. Była to największa liczba tych substancji zgłoszona od 2016 roku.

Tabela 4. Najczęściej zgłaszane po raz pierwszy do Systemu Wczesnego Ostrzegania w latach 2011–2021 kategorie nowych substancji psychoaktywnych

Rok	Najczęściej zgłaszane kategorie nowych substancji psychoaktywnych
2011	Syntetyczne kannabinoidy
2012	Syntetyczne kannabinoidy
2013	Syntetyczne kannabinoidy
2014	Syntetyczne katynony
2015	Syntetyczne katynony
2016	Syntetyczne katynony
2017	Syntetyczne opioidy
2018	Syntetyczne opioidy oraz syntetyczne kannabinoidy
2019	Syntetyczne kannabinoidy
2020	Syntetyczne opioidy oraz syntetyczne kannabinoidy
2021	Syntetyczne kannabinoidy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii

⁵¹⁹ L.P. Longo, B. Johnson, *Addiction: Part I: Benzodiazepines-side effects, abuse risk and alternatives*, "Am Fam Physician 61" 2000: s. 2121–2128, *Nowe narkotyki, Poradnik dla nauczycieli, op.cit.*, s. 23, 54.

Uwzględniając dane dotyczące specyfiki europejskiego rynku nowych substancji psychoaktywnych, przedstawione przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, i dokonując ich porównania z danymi Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce, a także z informacjami uzyskanymi z Komendy Głównej Policji, wysnuć można wniosek, że polski rynek nowych narkotyków jest komponentem sceny europejskiej, zaś jego użytkownicy wykazują tożsame z ogólnoeuropejskimi trendy⁵²⁰. Analiza wyników badań udostępnionych przez służby Państwowej Inspekcji Sanitarnej pozwoliła na stwierdzenie, że najczęściej identyfikowanymi w zabezpieczonych przez organy tej instytucji substancjami w dopalaczach są syntetyczne katynony oraz kannabinole⁵²¹. Dynamiczne działania w sprawie dopalaczy, stanowiących w głównej mierze środki zastępcze, prowadzone są przez Państwową Inspekcję Sanitarną we współpracy z innymi podmiotami, przede wszystkim policją. Jak wynika z analiz, każdego roku na polski rynek wprowadza się 5–10 nowych substancji pochodzenia roślinnego wykazujących silne oddziaływanie na psychikę człowieka⁵²².

Substancje psychoaktywne w środkach zastępczych, które w 2013 i 2014 roku były identyfikowane w próbkach produktów zatrzymanych i wycofanych z obrotu przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej, należały do grup syntetycznych kannabinoidów, katynonów, fenyloetyloamin, tryptamin, piperazyn, piperydyn i innych⁵²³. W latach 2015–2016 służby PIS identyfikowały przede wszystkim produkty, w których składzie znajdowały się pojedyncze substancje psychoaktywne, ale zdarzały się mieszanki dwóch, trzech, a nawet więcej różnego typu substancji. W okresie tym środki zastępcze występowały w różnej postaci, np. suszu roślinnego, proszku, tabletek oraz plastycznej masy. Rynek oferuje również substancje będące środkami

⁵²⁰ Podobnie sytuacja przedstawiała się w odniesieniu do rynku klasycznych narkotyków. Zachodnioeuropejskie tendencje bezpośrednio wpływały na polski rynek – zorganizowane grupy przestępcze dostosowywały swoją działalność do rynków globalnych; M. Kotowska, *Nielegalny rynek środków odurzających z perspektywy krajowej i międzynarodowej* [w:] *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości...*, op.cit., s. 66.

⁵²¹ Główny Inspektorat Sanitarny, Departament Nadzoru nad Środkami Zastępczymi, *Raport: Lista „Top 5”. Substancje psychoaktywne, najczęściej identyfikowane w zabezpieczonych przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej tzw. „dopalaczach”*, s. 3–7.

⁵²² J. Korczak, *Współczesne „dopalacze”...*, op.cit., s. 268.

⁵²³ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie środków zastępczych – razem przeciw dopalaczom 2013–2014*, s. 12, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 23.02.2021.

zastępczymi lub nowymi substancjami psychoaktywnymi w postaci czystej, tzw. odczynniki chemiczne. Problem nowych narkotyków zobowiązuje Państwową Inspekcję Sanitarną do stałej aktywności i współpracy z wieloma ekspertami oraz instytucjami. Wiedza na temat tego dynamicznie rozwijającego się zjawiska stale rośnie, co pozwala lepiej zrozumieć jego charakter. Zarówno w 2015, jak i 2016 roku skala identyfikacji substancji psychoaktywnych przez służby Inspekcji była zbyt duża, aby ich szczegółowe wyliczenie i dokładne opisanie było możliwe. Warto jednak wyróżnić występowanie takich grup jak: syntetyczne katynony, syntetyczne kannabinoidy, piperydyny i pirolidyny, opioidy, benzodiazepiny, fenyloetyloaminy czy tryptaminy. Pod względem chemicznym środki zastępcze powstają przez modyfikację kontrolowanych substancji, obecnie istniejących na rynku⁵²⁴. Analiza danych GIS wskazuje na niepokojący fakt pojawienia się w 2016 roku w Polsce substancji z grupy syntetycznych opioidów. Co zbieżne jest także z tendencją występującą w UE od 2016 roku – od tego czasu zaobserwować można zdecydowany wzrost liczby wykrytych NPS z grupy opioidów. Są to substancje odpowiedzialne za falę zgonów w USA i wielu państwach kontynentu europejskiego, w tym, w szczególności, w Wielkiej Brytanii, Estonii i Szwecji⁵²⁵. W literaturze przedmiotu niejednokrotnie można przeczytać ostrzeżenia dotyczące rozprzestrzeniania się tej grupy substancji w przyszłości. Znaczący sposób przyczynić się do wzrostu śmiertelności użytkowników NSP w Polsce. Powyższe stanowi potwierdzenie tezy, zgodnie z którą polski rynek nowych narkotyków jest elementem sceny europejskiej i światowej, zaś użytkownicy krajowi tych substancji podążają za ogólnoeuropejskimi i międzynarodowymi trendami.

Z analizy badań wynika, że w 2017 roku wykryto łącznie 107 substancji psychoaktywnych. Najpopularniejsze, które zidentyfikowano w 2017 i 2018 roku w zabezpieczonych produktach oferowanych na polskim rynku jako nowe narkotyki, należały do grupy syntetycznych katynonów oraz kannabinoidów. Informacje pochodzą z laboratoriów uprawnionych do przeprowadzania badań mających na celu ustalenie, czy dany produkt jest środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną. Dane statystyczne

⁵²⁴ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie środków zastępczych – razem prze-ciwn dopalaczom 2015–2016*, s. 24, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 28.08.2022.

⁵²⁵ *Ibidem*, s. 30.

wskazują, że w 2018 roku wykryto łącznie 132 substancje psychoaktywne⁵²⁶. Wyniki badań potwierdziły niepokojącą tendencję wzrostową. Liczba monitorowanych corocznie przez GIS substancji psychoaktywnych jest niezwykle istotna w ocenie analizowanego zjawiska. Niewątpliwie wskazuje na jego dynamikę oraz różnorodność występujących w dopalaczach szkolnych substancji.

Powyższe informacje znajdują potwierdzenie w danych Komendy Głównej Policji dotyczących ilości zabezpieczonych w poszczególnych latach substancji. Dla przykładu: w roku 2020 było to łącznie 1963,1 g syntetycznych kannabinoidów, natomiast już rok później ilość ta wzrosła do 14722,7 g. Taką samą prawidłowość odnotowano także m.in. w przypadku fenyloetyloamin⁵²⁷.

Istotną rolę w sprzedaży oraz dystrybucji nowych substancji psychoaktywnych odgrywa Internet. Kwestie dotyczące sieci w kontekście rozprowadzania dopalaczy omawiane były już wcześniej. Jednak jeszcze w tym miejscu, konkretnie w odniesieniu do substancji psychoaktywnych, podkreślić należy, iż tempo, dynamika, dostępność oraz przepływ NSP podlega nieustającym obserwacjom prowadzonym przez wykwalifikowane do tego struktury. Poszczególne substancje są systematycznie monitorowane od momentu ich pojawienia się na rynku do czasu wycofania z rynku lub poddania kontroli przez międzynarodowe i/lub krajowe przepisy antynarkotykowe. Nowe narkotyki sprzedawane są online w sklepach, do których można uzyskać dostęp za pomocą zwykłych wyszukiwarek, takich jak Google lub Bing⁵²⁸.

Oprócz „asortymentu” dostępnego za pośrednictwem widocznej sieci, nowe substancje psychoaktywne można kupić także w sieci ukrytej. Zwykle wyszukiwarki nie mają do niej dostępu, tylko te, które posiadają oprogramowanie do szyfrowania, np. The Onion Router (TOR)⁵²⁹. Ukryta sieć jest bardziej znana jako „ciemna sieć”.

⁵²⁶ Zob. szerzej: *Nowe narkotyki w Polsce 2017–2018. Raport Głównego Inspektora Sanitarnego*, s. 32–45, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 28.08.2022.

⁵²⁷ Infomacje uzyskane z Komendy Głównej Policji w 2023 roku.

⁵²⁸ E. Wadsworth, C. Drummond, A. Kimergard, P. Deluca, *A market on both “sides” of the law: The use of the hidden web for the sale of new psychoactive substances*, “Human Psychopharmacology: Clinical & Experimental”, Special Issue on Novel Psychoactive Substances 2017, Vol. 32, Iss. 3, 1., <https://doi.org/10.1002/hup.2596>, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/hup.2596>, dostęp: 28.08.2022.

⁵²⁹ *Ibidem*.

Potencjalna rola Internetu w ułatwianiu handlu narkotykami po raz pierwszy zyskała masową uwagę w 2011 roku wraz z powstaniem, a następnie upadkiem tzw. Silk Road – pierwszego internetowego rynku nielegalnych narkotyków w ukrytej sieci. W ramach tego globalnego runku, przypominającego eBay lub Amazon, anonimowo kupowano zakazane substancje. FBI zlikwidowało „Silk Road” w październiku 2013 roku. Następcy zainteresowani handlem dopalaczami wypełnili jednak pustkę na nielegalnym rynku narkotykowym w ukrytej sieci⁵³⁰. Jedną z wyjątkowych możliwości oferowanych przez kryptomarkety jest globalny handel nielegalnymi narkotykami bez konieczności stosowania długich łańcuchów dostaw⁵³¹.

W 2016 roku istniało około 50 tak zwanych kryptomarketów i sklepów, w których anonimowi sprzedawcy i kupcy spotykali się w celu handlu narkotykami, nowymi substancjami psychoaktywnymi, lekami na receptę oraz innymi towarami i usługami. Ale nie tylko niejasne części Internetu zajmują się oferowaniem narkotyków. Istnieje wiele sklepów internetowych, łatwych do odnalezienia przez wyszukiwarki, które są gotowe dostarczyć nowe substancje psychoaktywne, często oznaczone jako „chemikalia badawcze”.

Pierwsze NSP były sprzedawane w Polsce legalnie, a ich posiadanie nie było zabronione, ponieważ nie były kontrolowane przepisami ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Ich zakup był możliwy w sklepach, które otwierano w większości polskich miast. Początkowo składnikami dopalaczy były pochodne piperazyny, z których najpopularniejsza była 1-benzylpiperazyna (BZP), ale na rynku wkrótce pojawiły się też pierwsze syntetyczne kannabinoidy. Po objęciu kontrolą BZP (także w Polsce) na rynek trafiły pierwsze pochodne katynonu. Producenci nowych narkotyków poszukiwali także informacji o lekach, które nie trafiły na rynek farmaceutyczny. Wytwarzali je i wprowadzali na rynek dopalaczy. W 2007 roku w Europie pojawił się mefedron, który do Polski trafił dwa lata później. Jego popularność wzrastała i szybko stał się najpopularniejszą NSP w Polsce i wielu innych europejskich krajach. Przyjmowanie mefedronu doprowadziło do wielu zatruć, w tym śmiertelnych, co spowodowało dopisanie tego związku

⁵³⁰ K. Kruithof, J. Aldridge, D. Décary-Hétu, M. Sim, E. Dujso, S. Hoorens, *Internet-facilitated drugs trade an analysis of the size, scope and the role of the Netherlands*, 2016, s. 1, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1607.html, dostęp: 28.08.2022; M.J. Barratt, J. Aldridge, *Everything you always wanted to know about drug cryptomarkets (but were afraid to ask)*, „International Journal of Drug Policy” 2016, 35, s. 1, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27523571/>, dostęp: 28.08.2022.

⁵³¹ *Everything you always wanted to know about drug cryptomarkets...*, op.cit., s. 3.

do list substancji kontrolowanych. NSP objęte kontrolą prawną były natychmiast zastępowane przez ich nowe niekontrolowane pochodne. Związki te trafiają na rynek bez żadnych badań ich toksyczności czy toksykokinetyki. Nieznane działanie tych środków stanowi bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia, a nawet może prowadzić do utraty życia ich użytkowników⁵³².

Pojawianie się coraz nowszych niebezpiecznych substancji oraz funkcjonowanie sklepów, które oferowały tego typu produkty, wywołało szeroką debatę społeczną oraz zainteresowanie ze strony władz. Jak już wcześniej podkreślono, w Polsce powstało kilka sieci zajmujących się dystrybucją tego typu środków. Oprócz działalności prowadzonej za pośrednictwem stacjonarnych i internetowych sklepów, największe z sieci organizowały również produkcję, która zapewniała im zaspokojenie potrzeb związanych z zaopatrywaniem własnych sklepów⁵³³. Na podstawie systemu monitorowania zatruc dopalaczami i podejrzeń zatruc tylko w październiku 2009 roku Główny Inspektor Sanitarny odnotował 258 przypadków podejrzeń lub samych zatruc dopalaczami. W drugiej połowie tego roku odnotowano łącznie 563 tego typu sytuacji⁵³⁴. W wyniku plagi zatruc dopalaczami w 2010 roku podjęto szeroko zakrojone działania mające na celu ograniczenie dostępności tego rodzaju produktów. W ich efekcie zamykano sklepy z dopalaczami i wycofywano je z obrotu na terenie całego kraju. 8 października 2010 roku Sejm RP uchwalił ustawę o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej⁵³⁵. W ustawie zostały zdefiniowane pojęcia środka zastępczego, wytwarzania środków zastępczych i wprowadzania ich do obrotu (o czym szerzej była mowa w rozdziale drugim niniejszego opracowania). Ponadto na mocy nowych regulacji prawnych państwowym inspektorom sanitarnym nadane zostały uprawnienia w zakresie zwalczania wytwarzania i wprowadzania do obrotu środków zastępczych. Ustawodawca uznał, że łamanie zakazu wytwarzania i wprowadzania do obrotu środków zastępczych jest deliktem administracyjnym, w przeciwieństwie do czynów związanych z substancjami zakazanymi, których posiadanie jest ścigane przy użyciu instrumentów prawa karnego.

⁵³² P. Adamowicz, *Analiza toksykologiczna...*, *op.cit.*

⁵³³ Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii, *op.cit.*, s. 1; ../AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/Content.Outlook/VCUHXEEO/%od; M. Safjański, J. Gołębiowski *Zjawisko obrotu dopalaczami...*, *op.cit.*

⁵³⁴ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego, Nowe Narkotyki w Polsce 2013–2014...*, *op.cit.*, s. 36.

⁵³⁵ Dz.U. z 2010 r., nr 213, poz. 1396.

W sprawach związanych z dopalaczami nie stworzono opisu przestępstwa, którego znamiona obejmowałyby środki zastępcze. Stało się tak z uwagi na ich specyfikę i różnorodny, zmieniający się skład produktów oferowanych jako wyroby kolekcjonerskie, nawóz do kwiatów, sól do kąpiel, ozdoby choinkowe, z umieszczonymi na opakowaniach informacjami, że środek nie jest przeznaczony dla ludzi lub może być szkodliwy w przypadku spożycia. Ustawodawca przyjął zatem, iż osiągnięcie oczekiwanych rezultatów w postaci szybkiej eliminacji niepożądanego zjawiska społecznego jest możliwe na drodze administracyjnej, a nie karnej⁵³⁶.

W celu dokonania oceny wprowadzonych zmian analizie poddano statystyki dotyczące liczby przypadków zatruc i podejrzeń zatruc dopalaczami w latach 2010–2014. Wnioski, jakie się nasuwają, to po pierwsze, że podjęta w 2010 roku przez służby państwa interwencja była w pewnym zakresie skuteczna. Sklepy zamknięto, liczba zatruc widocznie spadła. Brak ówczesnej interwencji mógł spowodować, iż sytuacja pogarszałaby się w sposób bardzo dynamiczny i w efekcie znaleźlibyśmy się w położeniu o wiele gorszym niż na przykład Irlandia, w której służby sanitarne nie powzięły skutecznych działań⁵³⁷. Względnie dobra sytuacja utrzymywała się w latach 2011–2012, a następnie, wraz z początkiem 2013 roku, następował stopniowy, stały wzrost liczby zatruc. W perspektywie omawianej problematyki istotny był fakt, że liczba stacjonarnych punktów sprzedaży nie wzrastała. Świadczyło to o zmianie kanałów dystrybucji dopalaczy na różne formy sprzedaży bezpośredniej i przez Internet. Wymagało to całkowicie nowego podejścia i opracowania adekwatnych, wielosektorowych strategii przeciwdziałania. Podjęte działania ograniczyły w pewnym zakresie rynek dopalaczy, ale nie wyeliminowały ich dostępności⁵³⁸. Sklepy z dopalaczami zaczęły działać jako „sklepy kolekcjonerskie”, a same dopalacze można było kupić w Internecie lub zagranicą. Skład dopalaczy, nazywanych obecnie „nowymi narkotykami” czy *designer drugs* (narkotyki zmodyfikowane), może być

⁵³⁶ Najwyższa Izba Kontroli, *op.cit.*, s. 5.

⁵³⁷ Flash Eurobarometer 330 (Youth Attitudes on Drugs), European Commission, Brussels DG Communication Public Opinion Analysis Sector GESIS Data Archive, <https://doi.org/10.4232/1.11151>, 2012, dostęp: 15.07.2022; Flash Eurobarometer 401: Young people and drugs, Catalog Flag Directorate-General for Communication, 2014, <https://www.drugsandalcohol.ie/22196/13/Eurobarometer%20401%20Young%20people%20and%20drugs%20-%20ofull%20report.pdf>, dostęp: 15.07.2022.

⁵³⁸ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie środków zastępczych – razem przeciw dopalaczom 2013–2014...*, *op.cit.*, s. 36.

także szybko zmieniony przez producentów, w związku z czym każda substancja może łatwo „wymknąć się” spod zakazu sprzedaży. Kolejna fala zatruci tymi substancjami, która miała miejsce w lipcu 2015 roku, spowodowała intensyfikację działań powołanych organów w celu ograniczenia dostępności do tych środków. W związku z potrzebą wprowadzenia zmian zmierzających do poprawy skuteczności działań w zakresie ograniczania dystrybucji dopalaczy od 1 lipca 2015 roku weszła w życie kolejna zmiana prawa. Zawarto w niej między innymi nową definicję środków zastępczych, a także niewystępujące dotychczas w polskich regulacjach prawnych pojęcie „nowa substancja psychoaktywna”. Na mocy nowelizacji przepisów dokonanej w 2018 roku minister właściwy do spraw zdrowia zobowiązany został do określenia, w drodze rozporządzenia, wykazu nowych substancji psychoaktywnych. Przy sporządzeniu takiej listy należy wziąć pod uwagę postanowienia Konwencji Narodów Zjednoczonych i decyzję ramową rady, o których mowa w art. 4 pkt 25 i 26 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, albo rekomendację Zespołu ds. oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych. Należy także uwzględnić możliwość spowodowania szkód społecznych oraz konieczność działań ochronnych podejmowanych wobec zwierząt dzikich.

Dzięki modyfikacjom wprowadzonym Rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 17 kwietnia 2023 roku zmieniającym rozporządzenie w sprawie wykazu substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych⁵³⁹, od 7 maja 2023 roku wykazem objętych zostało 57 nowych substancji psychoaktywnych oraz sześć grup związków chemicznych:

- pochodne 2-feniloetyloaminy – I grupa NPS;
- pochodne katynonu (2-amino-1-fenilopropan-1-onu) – grupa II-NPS;
- syntetyczne kannabinoidy (kannabinomimetyki) – grupa III-NPS;
- pochodne fentanylu – grupa IV-NPS;
- benzodiazepiny – grupa V-NPS;
- pochodne tryptaminy – grupa VI-NPS⁵⁴⁰.

Ponadto dla każdej z wymienionych grup zdefiniowano nowe podstawniki, daje to co najmniej kilka tysięcy związków chemicznych⁵⁴¹.

⁵³⁹ Dz.U. 2023 r., poz. 744.

⁵⁴⁰ Obwieszczenie Ministra Zdrowia z dnia 27 czerwca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie wykazu substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych, Dz.U. 2022, poz. 1665.

⁵⁴¹ D. Wilk, *Nowoczesne metody fizykochemii kryminalistycznej w procesie karnym. Zagadnienia wybrane*, Kraków 2018, s. 85.

Źródłem syntetyków była nie tylko Europa, skąd wysyłano je w inne rejony świata, ale duża część tego typu substancji była sprowadzana do Europy z Chin i z Indii. Wiele państw zdecydowało się na odrębne regulacje prawne w zakresie kontroli nowych substancji psychoaktywnych, o czym szerzej była mowa w poprzednim rozdziale. Pomimo faktu, że przepisy różnią się w zależności od kraju, to najczęściej ogólny zakaz obrotu nowymi narkotykami łączy się z penalizacją czynów mających na celu wytwarzanie, import, eksport czy reklamę substancji, które nie zostały poddane szczegółowej kontroli zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem antynarkotykowym. Czynny te podlegają karze pozbawienia wolności i/lub karze finansowej nałożonej np. w trybie administracyjnym. Oznacza to, że każdy z elementów, czy też poszczególnych etapów składających się na *modus operandi* sprawców czynów przestępnych korespondujących ze zjawiskiem dopalaczy, jest penalizowany na podstawie określonych regulacji prawnych.

Warto wskazać, iż w większości przypadków nowe substancje psychoaktywne produkowane są w ilościach hurtowych przez spółki chemiczne i farmaceutyczne w Chinach. Z Chin wysyłane są do Europy, gdzie są przetwarzane na produkty docelowe i później pakowane oraz sprzedawane. Zdarza się, że są oferowane w ogólnodostępnych sklepach. Pomimo wprowadzenia w niektórych państwach zaostreżeń ograniczających możliwość otwartej sprzedaży tego typu produktów, mogą być one nadal dostępne mniej jawnie⁵⁴². Substancje, które wysyłane są z innych państw, w tym z Chin, to tzw. półprodukty, z których finalnie uzyskuje się dopalacze.

W roku 2020, w Europie dokonano konfiskaty niemal siedmiu ton nowych substancji psychoaktywnych. Pomimo swoich właściwości psychoaktywnych podlegają jednak kontroli na mocy międzynarodowych konwencji, które odnoszą się do narkotyków. Wprowadzone przez Chiny ograniczenia, jakim zaczęły podlegać produkcja i wywóz nowych substancji psychoaktywnych, wpłynęły na europejski rynek tych substancji. Konfiskaty w 2020 roku stanowią przykład dostosowania rynku do tych zmian. Dotychczas był on zdominowany przez przemycane z Indii syntetyczne katynony, a liczba konfiskat była niewielka (choć od 2015 roku wykryto co najmniej 52 laboratoria, które wytwarzały te substancje w Europie). W roku 2019 Chiny wprowadziły ogólną kontrolę pochodnych fentanylu. W latach 2020–2021 nie wykryto żadnych nowych pochodnych fentanylu na terytorium Europy.

⁵⁴² Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski raport narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia*, 2019, s. 35, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11364/20191724_TDAT19001PLN_PDF.pdf, dostęp: 28.08.2022.

Jednak w tym samym czasie zidentyfikowano 15 nowych syntetycznych opioidów – nie są one objęte kontrolą pod kątem fentanylu. Zalicza się do nich dziewięć silnych opioidów benzimidazolu. Ponadto w 2021 roku wykryto w Europie cztery nowe syntetyczne kannabinoidy (Oxinid). Wydają się one stanowić substancje zastępcze zgodnie z powszechnym w Chinach zakazem dotyczącym syntetycznych kannabinoidów⁵⁴³.

6. Podsumowanie

Z przedstawionym w niniejszym rozdziale zagadnieniem *modus operandi* sprawców czynów zabronionych korespondujących ze zjawiskiem dopalaczy wiąże się ściśle tradycyjna, a także determinująca rynek narkotykowy relacja podaży-popyt⁵⁴⁴. Wniosek ten wynika z przekonania autorki opracowania o tym, że producenci dopalaczy od wielu lat starają się wychodzić naprzeciw oczekiwaniom potencjalnych odbiorców. Często są to osoby, które już wcześniej poza dopalaczami eksperymentowały z różnego rodzaju substancjami i środkami odurzającymi. Jest również druga grupa konsumentów, dla której stosowanie dopalaczy stanowi pierwszy w życiu kontakt z substancjami kontrolowanymi prawem lub tymi, które potencjalnie powinny być objęte wykazem substancji zakazanych.

Analiza krajowej i zagranicznej literatury oraz źródeł pozwala wskazać na jednomyślność poglądów dotyczących kwestii związanych z tymi elementami *modus operandi*, które dotyczą produkcji dopalaczy. W tym zakresie panuje zgodność co do tego, że do Europy trafiają substancje w postaci gotowych produktów oferowanych jako dopalacze, jak również półproduktów, które wykorzystywane są do wytwarzania nowych narkotyków. Pochodzą zarówno z produkcji miejscowej, europejskiej, a także są przemycane z innych regionów świata i syntetyzowane poza terytorium Europy. Głównie w Chinach i Indiach, gdzie ich produkcją zajmują sprawnie funkcjonujące, duże i zorganizowane laboratoria, a także małe zakłady. Niepokojący jest fakt, że osoby, które posiadają minimalną wiedzę z zakresu chemii i fizyki, nie mają problemu z wykonaniem syntezy specjalnie dobranych substancji

⁵⁴³ Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski raport narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia 2022...*, *op.cit.*, s. 38.

⁵⁴⁴ Por. J. Dallant, *Międzynarodowy przemysł narkotyków. Wybrane zagadnienia* [w:] *Kryminologiczne i prawne aspekty przestępczości zorganizowanej*, red. A. Marek, W. Pływaczewski, Szczepno 1992, s. 84.

i otrzymaniem dopalaczy metodą domową. Na sprawę tę zwrócili uwagę specjaliści wykonujący kryminalistyczne ekspertyzy w zakresie badań chemicznych.

Wraz z pojawieniem się tego typu produktów ich wytwórcy mieli świadomość, że nabywcy dopalaczy kierują się nie tylko chęcią korzystania z nich w celu wywołania określonych efektów, ale także chcą unikać konfliktu z prawem. Fakt, że niektóre substancje przez długi czas nie były objęte kontrolą prawną, w zdecydowany sposób wpływał na wzrost ich popularności. Pomimo znaczącego zagrożenia dla zdrowia i życia konsumentów osoby wprowadzające różne grupy dopalaczy do obrotu wypracowały skuteczne metody reklamy. Polegały one głównie na „kuszeniu” kolorowymi opakowaniami, budzącymi ciekawość nazwami produktów, a także konkurencyjną w stosunku do klasycznych narkotyków ceną. W procesie wprowadzania dopalaczy do obrotu nie bez znaczenia pozostawała także kwestia maskowania w ich zawartości niebezpiecznych dla zdrowia i życia substancji. Można w tym wypadku stwierdzić, że czynność ta polegała wręcz na kamuflowaniu niebezpieczeństwa, które wiązało się z ich użyciem. Sprzedawcy często oferowali nowe narkotyki jako produkty zaliczane do grupy nawozów roślinnych, soli do kąpieli, kadzideł czy też jako produkty kolekcjonerskie. Sugerowali, że są one wytwarzane w celach badawczych i nie mogą być przeznaczone do spożycia przez ludzi. Zasada ta dotyczy wszystkich państw, które objęte zostały przedmiotową analizą w niniejszym opracowaniu. W oparciu o przeprowadzone w tym zakresie badania można sformułować wniosek, iż wskazany sposób maskowania i wprowadzania do obrotu dopalaczy stanowi stały element *modus operandi* w wielu państwach, w których obecnie systemy prawne przewidują ściganie za czyny związane z dopalaczami.

Analiza krajowych i międzynarodowych sprawozdań i raportów, w tym licznych dokumentów Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, oraz literatury przedmiotu pozwala stwierdzić, że do nowych substancji psychoaktywnych można zaliczyć grupy różnych środków. Są wśród nich głównie preparaty o charakterze pobudzającym, syntetyczne kannabinoidy, benzodiazepiny i opioidy. Uwzględniając kryterium popularności – co niewątpliwie podyktowane jest relacją popyt-sprzedaż – wskazać można na dwie najliczniejsze i najszybciej rozwijające się grupy nowych narkotyków, do których należą syntetyczne kannabinoidy oraz środki o działaniu stymulującym. Zażycie substancji z pierwszej z wymienionych grup wywiera efekty zbliżone do działania marihuany, natomiast nowe

stymulanty naśladują działanie psychostymulujących narkotyków, takich jak amfetamina, ecstasy czy kokaina. Należą do nich syntetyczne katynony oraz fenyloetyloaminy. Wpływ na ich popularność miały również nowe możliwości Internetu, w tym Darknetu, który stał się platformą ułatwiającą nie tylko proces komunikacji i uzyskiwania informacji o NSP, ale również umożliwił ich sprzedaż na dużą skalę. W uzupełnieniu do powyższego zaznaczyć należy, że charakter rynku nowych substancji psychoaktywnych uległ także zmianie w wyniku globalizacji i pojawienia się nowoczesnych technologii. Wpływ na tę transformację miały również innowacje w zakresie produkcji oraz metod przemytu i korzystanie z nietradycyjnych szlaków przerzutowych.

ROZDZIAŁ IV

Działania śledcze i orzecznictwo w sprawach dotyczących nowych substancji psychoaktywnych

1. Wprowadzenie

Punktem wyjścia rozważań podjętych w niniejszej części monografii jest ugruntowana w doktrynie teza, zgodnie z którą „kryminalistyka jest nauką w dużym stopniu praktyczną i stosowaną, mającą stanowić pomoc organom ścigania, wymiaru sprawiedliwości i biegłym w ich codziennej działalności. Z drugiej jednak strony, nie jest to możliwe bez przyswojenia sobie teoretycznych podstaw tej dyscypliny, w szczególności zrozumienia ogólnych zasad prowadzenia pracy wykrywczej, zbierania i oceny dowodów czy teorii identyfikacji”⁵⁴⁵. Wskazać zatem należy na doniosłą rolę, jaką kryminalistyka spełnia w procesie zwalczania przestępczości. Fachowe przygotowanie kryminalistyczne, umiejętność zebrania i zabezpieczenia odpowiednich środków dowodowych oraz dokonanie ich właściwej oceny są warunkiem skuteczności prowadzonego postępowania przygotowawczego i sądowego⁵⁴⁶. Istotny z perspektywy podjętych rozważań jest także kompleksowy charakter kryminalistyki, która wykorzystuje różnorodne atrybuty nieomal wszystkich dyscyplin naukowych, jednocześnie dostosowując je do własnych potrzeb przez wypracowanie na ich podstawie własnych, oryginalnych metod⁵⁴⁷.

W kontekście problematyki nowych substancji psychoaktywnych wskazać należy w szczególności na odkrycia biologów, fizyków i chemików, które okazały się niezwykle użyteczne, a wręcz niezbędne w pracy organów ścigania. Tym samym nauka mogła stać się odpowiedzią na potrzeby policji

⁵⁴⁵ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996, s. 9, 24.

⁵⁴⁶ *Ibidem*.

⁵⁴⁷ Por. m.in.: E. Gruza, *Początki, zakres i zadania kryminalistyki* [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, Warszawa 2020, s. 24.

i wymiaru sprawiedliwości, przyczyniając się do otwarcia drogi do teoretycznych i praktycznych podstaw identyfikacji osób, utrwalania oraz badania śladów. Stanowiło to jedną z przesłanek wyłonienia się nowej nauki, zwanej kryminalistyką. Kolejne znaczące działanie miało swój początek w zmianach zachodzących w postępowaniu procesowym i zastępowaniu procesu inkwizycyjnego kontradyktoryjnym. Spowodowało to potrzebę doskonalenia metod służących zwalczaniu przestępczości przede wszystkim w zakresie naukowej identyfikacji sprawców przestępstw oraz ich rejestracji, a także – co istotne w dobie rozwijającego się przemysłu – identyfikacji rzeczy⁵⁴⁸.

Realizacja procesu badawczego w zakresie problematyki podjętej w opracowaniu pozwala wskazać na powyższe tezy jako na opinie, które w najwyższym stopniu mają także zastosowanie w przypadku zjawiska, którego przedmiotem są nowe substancje psychoaktywne. Uzasadnienie tego wniosku starano się przedstawić w kolejnych częściach niniejszego rozdziału.

Zagłębiając się w problematykę działań śledczych w sprawach dopalaczy, nie sposób pominąć kwestii dotyczących takich pojęć jak taktyka oraz technika, które zaliczają się do podstawowych działów kryminalistyki, a ponadto występują w trzech etapach związanych z przestępczością, tj. przy popełnianiu przestępstw, zwalczaniu ich i zapobieganiu im⁵⁴⁹. Spostrzeżenie to w sposób bezpośredni odnosi się do definicji kryminalistyki sformułowanej przez Włodzimierza Gutekunst, zgodnie z którą stanowi ona naukę o taktyce i technice popełniania przestępstw, o taktyce i technice dochodzenia oraz o taktyce i technice zapobiegania przestępstwom⁵⁵⁰. Doktryna wielokrotnie odnosi się do zagadnień związanych z taktyką i techniką kryminalistyczną, przedstawiając różne ujęcia tych terminów, które w pełnym znaczeniu można przenieść także na grunt problematyki przestępstw dopalaczowych.

Istotne jest, że taktyka i technika pozwalają zrealizować funkcje przypisane kryminalistyce, tj. rozpoznawczą, wykrywczą, dowodową i zapobiegawczą, co z kolei służy realizacji celów postępowania sądowych, których przedmiot w tym przypadku stanowią nowe substancje psychoaktywne. Taktyka, rozumiana jako ogólny plan i strategia działania, determinuje wybór konkretnych środków technicznych, które mają ostatecznie przyczynić się do realizacji założonego celu końcowego, tj. do wykrycia sprawcy

⁵⁴⁸ Por.: G. Kędzierska, *Kryminalistyka w systemie nauk* [w]: *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, Szczytno, 2011, s. 12.

⁵⁴⁹ *Ibidem*, s. 19.

⁵⁵⁰ W. Gutekunst, *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1974, s. 25.

lub sprawców przestępstw, w tym dopalaczowych. Jest to możliwe dzięki zastosowaniu odpowiednich metod technicznych i przedstawieniu sądowi ujawnionych i zabezpieczonych środków dowodowych⁵⁵¹. Wskazać ponadto można także na inną istotną różnicę pomiędzy taktyką a techniką kryminalistyczną, która jest wyraźnie widoczna na przykładzie realizacji czynności w związku z czynami, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Pierwsze z wymienionych pojęć ukierunkowane jest bezpośrednio na osobę i w związku z tym na zdobywanie i wykorzystanie głównie osobowych źródeł informacyjnych. Technika natomiast zorientowana jest na uzyskiwanie, zabezpieczanie i wykorzystanie rzeczowych źródeł informacyjnych, a więc dowodów rzeczowych. Z jednej strony w praktyce występują zatem przedsięwzięcia kryminalistyczne o znacznej dominacji elementów taktycznych, takich jak postępowanie z osobowymi źródłami dowodowymi, tj. świadkami czy sprawcami przestępstw dopalaczowych. Z drugiej strony natomiast występują te o charakterze technicznym⁵⁵², czego przykład w przypadku podnoszonej problematyki stanowi m.in. identyfikacja narzędzi i innych elementów aparatury wykorzystywanej przy produkcji nowych narkotyków, jak również badania przeprowadzone w obrębie samej substancji lub opakowania, w którym się znajdowała.

Z perspektywy podnoszonej problematyki wskazać także należy na dwa inne działy kryminalistyki wykorzystywane przez organy ścigania w odniesieniu do zwalczania zjawiska NSP – strategię oraz metodykę kryminalistyczną. Pierwszy z wymienionych obejmuje wiedzę typu prognostycznego, przewidującą kierunki, metody i środki działania przestępców w dalekiej przyszłości, a także przygotowującą takie metody, środki i przedsięwzięcia, które byłyby w stanie skutecznie zwalczać tę przyszłą przestępczość. Strategia kryminalistyczna dotycząca przestępczości związanej z dopalaczami w znaczącym zakresie korzysta z mechanizmów odnoszących się do przestępczości narkotykowej. W jej konstruowaniu trzeba jednak

⁵⁵¹ Por. m.in.: B. Hołyst, *Kryminalistyka*, *op.cit.*, s. 26–27; E. Gruza, *Początki, zakres i zadania kryminalistyki* [w:] *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, *op.cit.*, s. 27; M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stęпка, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009, s. 49. Zob. także: S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997, Wydawnictwo Temida2, s. 10; T. Hanausek, *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania*, Warszawa 1978, s. 37.

⁵⁵² Por.: G. Kędzierska, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 20; M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stęпка, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia...*, *op.cit.*, s. 49.

uwzględnić także te elementy *modus operandi* sprawców przestępstw, które są charakterystyczne tylko dla czynów, których przedmiot stanowią nowe narkotyki. Wskazano je w trzecim rozdziale opracowania. W podobny sposób przedstawia się problematyka metodyki kryminalistycznej, którą Mieczysław Goc wskazuje jako algorytmy określonych działań. Autor uważa, że w tym kontekście można np. mówić o metodyce zwalczania (szeroko rozumianego) określonych przestępstw, metodyce czynności procesowo-kryminalistycznych, a w ramach techniki kryminalistycznej – o metodyce poszczególnych rodzajów badań (ekspertyz) procesowych, w tym kryminalistycznych⁵⁵³.

Przy założeniu, że jest to dział adaptujący dla potrzeb zwalczania określonych grup przestępstw osiągnięcia techniki, jak również taktyki kryminalistycznej⁵⁵⁴, poczynić należy spostrzeżenie, że w konstruowaniu metodyki odnoszącej się do przestępczości dopalaczowej zastosować można, a nawet należy, doświadczenie organów ścigania nabyte w walce ze sprawcami przestępstw narkotykowych.

Uwzględniając podejmowaną w tej części opracowania problematykę, wskazać także wypada na często przytaczaną w piśmiennictwie opinię, zgodnie z którą kryminalistyka dokonuje naukowego rozpoznawania mechanizmów oraz opracowuje środki taktycznego i technicznego wykrywania oraz udowadniania i przeciwdziałania przestępczej działalności. Sporo uwagi tej tematyce poświęcił Stanisław Pikulski, który wielokrotnie podkreślał, że warunkiem poniesienia odpowiedzialności karnej przez sprawcę przestępstwa jest w pierwszej kolejności jego ustalenie, a następnie dostarczenie wymiarowi sprawiedliwości pewnych środków dowodowych jego sprawstwa⁵⁵⁵. Współdziałanie wykwalifikowanych w dziedzinie kryminalistyki policjantów i prokuratorów z odpowiednio przygotowanymi w tym zakresie sędziami rozpoznającymi sprawy karne może w istotny sposób przyczynić się do wzrostu liczby wykrytych przestępstw i ich sprawców oraz ograniczenia zjawiska przestępczości⁵⁵⁶. Teza ta znajduje swoje wyraźne potwierdzenie także w przypadku czynów przestępnych, których przedmiot

⁵⁵³ Niepublikowany wykład autorstwa M. Goca; zob. także: T. Hanausek, *O przedmiocie kryminalistyki*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, CXXV, Wrocław 1985, s. 67. Zob. także: *idem*, *Zarys taktyki kryminalistycznej*, Warszawa 1994, s. 16.

⁵⁵⁴ Por.: T. Hanausek, *Kryminalistyka, zarys wykładu*, wydanie zaktualizował Maciej Szostak, Kraków 2009, s. 36.

⁵⁵⁵ S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, *op.cit.*, s. 10.

⁵⁵⁶ *Ibidem*. Por.: P. Horoszowski, *Kryminalistyka*, Warszawa 1958, s. 16.

stanowią nowe substancje psychoaktywne. Posiadają one swoją specyfikę, na którą składają się chociażby takie elementy jak funkcjonowanie zjawiska w Darknecie. To wydaje się być znaczącym utrudnieniem w rozpoznawaniu i wykrywaniu tego typu czynów i wymaga znaczącego zaangażowania w proces, w głównej mierze biegłych, specjalistów czy techników kryminalistyki. Bez efektów wykonanej przez nich w tym zakresie pracy w przypadku wielu spraw niemożliwe jest podjęcie dalszych czynności. Argumenty uzasadniające powyższą opinię zostały przedstawione w dalszej części monografii.

We współczesnym modelu przedsięwzięć zmierzających do zapobiegania, a także wykrywania przestępstw i ich sprawców, gromadzenia środków dowodowych oraz udowadniania winy występują dwie sfery czynności, do których należy zaliczyć czynności procesowe oraz operacyjno-rozpoznawcze. W odniesieniu do pierwszej sfery – stanowią je zachowania uczestników procesu karnego, z którymi prawo łączy skutki procesowe⁵⁵⁷. Natomiast czynności operacyjno-rozpoznawcze polegają na rozpoznaniu i penetrowaniu środowisk kryminogennych i kryminalnych, a także wykrywaniu: czynników sprzyjających przestępczości i zdarzeń mających cechy przestępstw, źródeł dowodowych i osób (które mogą okazać się sprawcami) oraz na zapobieganiu przestępstwom i innym działaniom godzącym w bezpieczeństwo państwa oraz porządek publiczny⁵⁵⁸. Biorąc pod uwagę

⁵⁵⁷ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, op.cit., s. 77. Zob. także: C. Kulesza, B. Bienkowska, P. Kruszyński, P. Piszczek, *Wykład prawa karnego procesowego*, Wydawnictwo Temidaz, Białystok 2004, s. 216.

⁵⁵⁸ Por.: M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka...*, op.cit., s. 77; A. Posypek, *Wartość dowodowa czynności operacyjno-rozpoznawczych*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 3, s. 24; D. Szumiło-Kulczycka, 4.3.6. *Relacja przesyłki niejawnie nadzorowanej do środków dowodowych zawartych w Kodeksie postępowania karnego* [w:] *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012; <https://sip.lex.pl/#/monograph/369266467>, dostęp: 26.08.2022; T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2000, s. 130; M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, op.cit., s. 63–64; A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006, s. 25; S. Hoc, *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985, s. 339–340; P. Czarnecki, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze a postępowania karne*, „Palestra” 2014, 708, s. 123; L. Schaff, *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1961, s. 77; M. Lityński, *Czynności operacyjne w procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 1961, nr 6, s. 100; R. Poleć, *Ustawowy zakres czynności operacyjno-rozpoznawczych realizowanych przez żandarmerię wojskową* [w:] *Prawo. Kryminalistyka. Policja. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Bronisławowi Młodziejowskiemu*, red. J. Kasprzak, J. Bryk, Szczelnyto

związek wyżej wymienionych czynności z kryminalistyką, można wskazać na ich następującą klasyfikację:

- czynności procesowo-niekryminalistyczne takie jak: wszczęcie postępowania karnego, wniesienie aktu oskarżenia, wydanie orzeczenia (także postanowienie w przedmiocie zastosowania aresztu tymczasowego), wniesienie apelacji itp. Podmiotami są uczestnicy procesu (podmioty procesowe), a podstawą prawną – regulacja karnoprosesowa;
- czynności procesowo-kryminalistyczne: przesłuchanie, oględziny, przeszukanie, zatrzymanie podejrzanej osoby, przeprowadzenie eksperymentu procesowo-kryminalistycznego, zlecenie ekspertyzy, użycie psa tropiącego w związku z przestępstwem. Podmiotami są organy procesowe, podstawą prawną – regulacja karnoprosesowa, a metodyka – kryminalistyczna. Uczestnikami są eksperci, konsultanci, technicy kryminalistyczni (specjaliści);
- czynności kryminalistyczne: ekspertyzy kryminalistyczne, prowadzenie rejestrów kryminalistycznych. Podmiotami są eksperci kryminaliści, występujący w procesowej roli biegłych albo konsultantów przy czynnościach procesowo-kryminalistycznych lub w związku z przedsięwzięciami operacyjnymi, oraz specjaliści zatrudniani w registraturach. Metodyka ich pracy jest kryminalistyczna;
- czynności operacyjno-kryminalistyczne takie jak: rozpoznawanie środowisk kryminalnych i ich dezintegracja, inwigilacja związana np. z podejrzeniem o nielegalną produkcję narkotyków, pościg, penetracja określonych miejsc, wywiad środowiskowy, obserwacja związana z czynnością procesowo-kryminalistyczną, w tym np. z oględzinami miejsc, ustalanie tożsamości nieznanych osób i zwłok, profilaktyczna likwidacja czynników mogących sprzyjać przestępczości i wypadkowości, np. toksyn; kontrola narkomanów, zatrzymanie osób zagrażających porządkowi publicznemu. Podmiotami są funkcjonariusze jednostek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, regulacja – resortowa, a metodyka – kryminalistyczna⁵⁵⁹.

Uwzględniając problem badawczy oraz cele opracowania, za najbardziej zasadny uznano inny funkcjonujący w doktrynie podział dotyczący wykonywania przez organy państwa zadań w zakresie zwalczania przestępstw,

2008, s. 278; na temat definicji czynności operacyjno-rozpoznawczych zawartej w poselskim projekcie ustawy z dnia 7 lutego 2008 r. o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych zob. szerzej w: druk sejmowy nr 353.

⁵⁵⁹ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 83–84.

w tym tych, których przedmiot dotyczy dopalaczy. Sklasyfikowano je w następujące trzy grupy⁵⁶⁰:

- operacyjno-rozpoznawcze,
- dochodzeniowo-śledcze, rozumiane jako czynności wykonywane w związku z prowadzonym dochodzeniem lub śledztwem, a ich cele tożsame są z celami postępowania przygotowawczego⁵⁶¹,
- administracyjno-porządkowe, które służą zapewnieniu porządku i bezpieczeństwa publicznego. Ich realizacja związana jest między innymi ze ściganiem czynów zabronionych prawem⁵⁶², co dotyczy także tych, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne i środki zastępcze.

W kontekście poruszanej w niniejszym opracowaniu problematyki wskazać należy na wspólny cel wyżej wymienionych czynności, takich jak rozpoznawanie, wykrywanie, zwalczanie przestępstw, w tym także przestępstw opisanych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii. Główna uwaga skupiona została na pierwszych dwóch grupach czynności, tj. operacyjno-rozpoznawczych oraz dochodzeniowo-śledczych. Pamiętając o ważnej roli czynności administracyjno-porządkowych, wypada zaznaczyć, że w niniejszym opracowaniu problematyka ta została potraktowana jako uzupełniająca w stosunku do działań o charakterze operacyjno-śledczym. W sferze zwalczania przestępstw czynności operacyjno-rozpoznawcze w ustawach kompetencyjnych stawiane są w jednym rzędzie z czynnościami dochodzeniowo-śledczymi, a nawet wymieniane w przepisach przed tymi ostatnimi, co pokazuje ich pierwszoplanową („inicjującą”) rolę w tym obszarze aktywności wybranych służb i formacji mundurowych⁵⁶³. Stąd też zakłada się, że służą one w szczególności prowadzeniu działań wykrywczych, a nie tylko do uzyskiwania informacji o zagrożeniach⁵⁶⁴.

Zgodnie z art. 303 Kodeksu postępowania karnego podstawą faktyczną postępowania przygotowawczego jest uzasadnione podejrzenie popełnienia

⁵⁶⁰ S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, op.cit., s. 41–42.

⁵⁶¹ Z. Gądzik, *Komentarz do art. 14 [w:] Ustawa o Policji. Komentarz*, Ł. Czebotar (red.), LEX 2015, teza 6.

⁵⁶² S. Pieprzny, *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 2011, s. 106 i n.

⁵⁶³ M. Bożek, *Charakterystyka ustawowych uprawnień operacyjnych służb specjalnych*, „Rocznik Administracji Publicznej” 2015, nr 1, s. 22.

⁵⁶⁴ A. Taracha, *Zakres czynności operacyjno-rozpoznawczych w świetle ustawodawstwa policyjnego* [w]: *Kierunki i stan reformy prawa karnego*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1995, s. 103, Zob. także: S. Hoc, *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985, s. 340.

przestępstwa, przez co należy rozumieć dostatecznie wiarygodną informację (informacje) nt. zdarzenia lub skutku, któremu towarzyszą okoliczności stwarzające prawdopodobieństwo, że miało miejsce naruszenie przepisów ustaw karnych. Ustalanie tego typu faktów jest właśnie efektem czynności operacyjno-rozpoznawczych⁵⁶⁵. Potwierdzeniem istnienia podstawy faktycznej jest wszczęcie postępowania przygotowawczego, które (co do zasady) następuje w wyniku wydania postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia⁵⁶⁶. W przypadku przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, wyraźne zastosowanie znajduje ugruntowana w doktrynie opinia, zgodnie z którą zasadniczym celem sprawcy jest wykreowanie takich warunków popełnienia czynu przestępnego, które sprawią, że organy ścigania nie będą miały żadnych faktycznych ani prawnych podstaw do wszczęcia postępowania przygotowawczego. Teza ta koresponduje z tzw. teorią walki, która zmodyfikowana na potrzeby kryminalistyki zakłada m.in., że cele sprawcy i organów ścigania są sprzeczne. Oba podmioty są tego świadome i uwzględniają to w podejmowanych przez siebie działaniach⁵⁶⁷.

Wracając do rozważań w przedmiocie rodzajów czynności i ich charakteru, należy zgodzić się z tym, że zmiany, które zaszły w strukturze przestępczości w drugiej połowie XX wieku sprawiły, że tradycyjne metody procesowo-dowodowe stawały się coraz mniej skuteczne⁵⁶⁸.

Teza ta znajduje wyraźne uzasadnienie w perspektywie przestępstw, których przedmiot stanowią dopalacze. Liczba wykrytych nowych substancji psychoaktywnych potwierdza obawy ekspertów, którzy przestrzegali, że skala zjawiska, jakim są nowe narkotyki, będzie wzrastać w szybkim tempie.

⁵⁶⁵ Czynności takie mogą być, co do zasady, prowadzone przed wszczęciem lub równoległe do toczącego się śledztwa, a także mogą być kontynuowane po jego zakończeniu. Zob.: T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 1998, s. 560–561. Podjęcie ostatecznej decyzji dotyczącej tego, z jakich uprawnień korzystać i na jakim etapie mają zostać wprowadzone, każdorazowo determinowane jest potrzebą skutecznego działania, a to z kolei zależy w dużej mierze od charakteru i wagi sprawy pozostającej w zainteresowaniu służb specjalnych, Zob.: M. Bożek, *Charakterystyka ustawowych uprawnień operacyjnych służb specjalnych*, *op.cit.*, s. 22.

⁵⁶⁶ Zob. szerzej: M. Klejnowska, *Postępowanie przygotowawcze [w:] Proces karny. Część szczególna*, red. G. Artymiak, M. Rogalski, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 32–44.

⁵⁶⁷ P. Chlebowicz, T. Safjański, *Kryminalistyczna charakterystyka działań kontrykrywacyjnych [w:] Działania kontrykrywacyjne zorganizowanych grup przestępczych i organizacji terrorystycznych*, red. P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, C.H. BECK, Warszawa 2021, s. 11–12.

⁵⁶⁸ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 77.

O zmianie w strukturze szeroko rozumianej przestępczości narkotykowej świadczą przed wszystkim przeprowadzone badania, których główną zmienną jest zakres wykorzystania nowych substancji psychoaktywnych. Na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat zjawisko polegające na zastosowaniu nowych niekontrolowanych prawnie substancji psychoaktywnych uległo znacznej intensyfikacji w stosunku do kontrolowanych prawnie substancji psychoaktywnych. Istotną kwestią jest to, że omawiana problematyka przybrała charakter globalny, ponieważ takie substancje są stosowane przez miejscowych w każdym zakątku świata, w Azji, Europie, Ameryce Północnej, Oceanii i in. Grupy przestępcze, których głównym obiektem zainteresowań są narkotyki, stosują praktykę polegającą na minimalnej transformacji składu chemicznego określonej substancji, tak aby nie była ona objęta ustawodawstwem danego kraju. Na przykładzie przedstawionych w opracowaniu informacji można w szczególny sposób wskazać na laboratoryjną syntezę substancji psychoaktywnych jako na kolejny czynnik służący rozpowszechnianiu NSP. Przyczyniają się do tego efektywnie prosperujące laboratoria wytwarzające nowe narkotyki, tworząc substancje, które w niebezpieczny dla zdrowia i życia sposób naśladują efekty klasycznych narkotyków, a które mogą być wytwarzane, transportowane i sprzedawane swobodnie⁵⁶⁹.

Biorąc pod uwagę specyfikę zjawiska, jakim są dopalacze, wskazać należy na konieczność wykorzystania osiągnięć taktycznych i technicznych kryminalistyki w procesie rozpoznawania i wykrywania przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, a także ich dowodzenia i zapobiegania tego typu czynom. Można wręcz postawić wniosek, że bez zdobyczy kryminalistyki niemożliwe byłoby prawidłowe przeprowadzenie przewidzianych przez Kodeks postępowania karnego i inne regulacje prawne tych czynności, których przedmiot stanowią NSP.

Powyższe stanowi potwierdzenie ugruntowanej w doktrynie tezy, zgodnie z którą kryminalistyka wypełnia swą treścią takie czynności procesowe jak: przeszukanie, oględziny, zatrzymanie, przesłuchanie. Jednak zanim do tego dojdzie, przeprowadzane zostają czynności operacyjno-rozpoznawcze.

⁵⁶⁹ M. Evans-Brown, R. Sedefov, *New psychoactive substances: Driving greater complexity in to the drug problem*, "Addiction" 2017, Vol. 112, DOI:10.1111/add.13528, 2017, s. 36–37; zob. także: D. Abdulrahim, O. Bowden-Jones, *Guidance on the management of acute and chronic harms od club drugs and novel psychoactive substances*, "Novel Psychoactive Treatment UK Network", London 2015, s. 10. Zob. także: M. Farre, L. Galindo, M. Torrens, *Addiction to Hallucinogens Dissociative, Designer Drugs and "Legal Highs"*, [w:] *Textbook of Addiction Treatment: International Perspectives*, N. el-Guebaly, G. Carra, M. Galanter, 2014, *op. cit.*, s. 585.

Bez ich wyników wiele spraw nie zostałoby ujawnionych. Zastosowanie wiedzy kryminalistycznej i zasad tej nauki jest niezbędne w znacznym obszarze czynności operacyjno-rozpoznawczych nie tylko dlatego, że czynności te odnoszą się do sfery kryminalnej, tj. sfery przestępstwa, ale również dlatego, że pozostają w bezpośrednim związku z czynnościami dowodowymi, a ponadto – nierzadko traktując o tych samych osobach i zdarzeniach, wyprzedzają przedsięwzięcia procesowe. Warunkiem *sine qua non* czynności dowodowych jest ich realizowanie według zasad taktyki kryminalistycznej, a także w miarę potrzeb oraz możliwości z wykorzystaniem techniki kryminalistycznej. Z tej przyczyny wskazana grupa czynności procesowych jest nazywana procesowo-kryminalistycznymi w odróżnieniu od innych licznych czynności uczestników procesu, które nie wymagają stosowania wiedzy kryminalistycznej i nie dostarczają środków dowodowych⁵⁷⁰.

2. Źródła informacji o przestępstwie

2.1. Rodzaje źródeł informacji

Jak już wspomniano, zgodnie z obowiązującą w Polsce procedurą karną podstawą wszczęcia postępowania przygotowawczego prowadzonego jako śledztwo lub dochodzenie jest informacja o popełnionym przestępstwie, która musi w sposób dostateczny uzasadniać podejrzenie, że przestępstwo rzeczywiście zostało popełnione⁵⁷¹. W doktrynie i literaturze przedmiotu wskazuje się na wiele źródeł, z których organy powołane do ścigania przestępstw mogą uzyskiwać informacje o tego rodzaju czynach. Przez informacje należy rozumieć wszelkie dane o świecie zewnętrznym, które zostały uzyskane w wyniku bezpośredniego poznania zmysłowego albo przez odbiór podawanego przez inną osobę opisu jakiegoś stanu rzeczy lub zjawisk. Rozumiana w ten sposób informacja musi zatem mieć swoje źródło. W rozumieniu kryminalistyki typowymi źródłami informacji są: rzeczy, miejsca, zjawiska i zdarzenia, ślady, dokumenty, zwłoki, a do najczęstszych źródeł pierwszych informacji należą osoby⁵⁷².

⁵⁷⁰ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 78, 83. Zob. także: G. Kędzierska, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 22.

⁵⁷¹ J. Widacki, *Pierwsze informacje o przestępstwie* [w:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2018, s. 11.

⁵⁷² T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 63.

Nie każda informacja musi z urzędu być traktowana w rozumieniu zawiadomienia o przestępstwie⁵⁷³. Organy legitymizowane przez państwo, powołane do zapobiegania i zwalczania przestępczości oraz rozpoznawania zagrożeń bezpieczeństwa państwa, wykształciły indywidualne podejście do analizy takich zawiadomień⁵⁷⁴. Do organów ścigania mogą docierać informacje, które nie inicjują czynności procesowych, co nie oznacza, że powinny być lekceważone czy zapomniane, gdyż użyte w odpowiednim kontekście lub w połączeniu z innymi danymi mogą wpłynąć na budowanie wiedzy na temat przestępstw, przestępcy bądź przestępczości⁵⁷⁵. Z perspektywy taktyki kryminalistycznej istotny jest czas uzyskania pierwszej informacji o przestępstwie, mierzony od momentu, w którym zostało ono dokonane⁵⁷⁶. Przez pierwszą informację o przestępstwie, w tym także tym, którego przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, należy rozumieć tę, która dotyczy przedmiotu (zdarzenia, zjawiska, osoby, rzeczy itp.), o którym podmiotowi odbierającemu tę informację nie było dotychczas wiadomo – czy to zupełnie, czy też w takim kontekście, jaki zawiera dany przekaz. Jak już zostało wcześniej wspomniane, źródłami takich informacji, podobnie jak w przypadku informacji w ujęciu ogólnym, są najczęściej osoby i wówczas te informacje zawarte są w treściach ich wypowiedzi⁵⁷⁷. Ponadto analiza poszczególnych przypadków przedstawionych w opracowaniu pozwala stwierdzić, że pierwszym źródłem informacji o zdarzeniu mogą być również czynności procesowo-kryminalistyczne takie jak: ujęcie, zatrzymanie sprawcy w pościgu lub w wyniku zastosowania zasadzki, oględziny, przeprowadzenie okazania czy czynności przesłuchania prowadzonej w innej sprawie⁵⁷⁸. Potwierdzają to także wyniki badań przeprowadzonych

⁵⁷³ Por.: K. Radwaniak, *Informacja pozyskana przez policję w ramach białego wywiadu a jej wykorzystanie w czynnościach dochodzeniowo-śledczych i operacyjno-rozpoznawczych*, „Studia Prawnicze, Rozprawy i Materiały”, nr 1(12), Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, s. 58.

⁵⁷⁴ Por.: J. Konieczny (red.), *Analiza informacji w służbach policyjnych i specjalnych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Akademia Prawa, Warszawa 2012, s. 4.

⁵⁷⁵ Por.: R. Teluk, *Osobowe źródła informacji jako jedna z metod operacyjnego działania organów policyjnych*, „Zeszyty Prawnicze” 13.4/2013, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, s. 167–168.

⁵⁷⁶ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna, op.cit.*, s. 30.

⁵⁷⁷ Por.: T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu, op.cit.*, s. 67.

⁵⁷⁸ Por.: E. Gruza, *Reakcja na zawiadomienie o przestępstwie* [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński (red.), *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw, op.cit.*, s. 106.

w oparciu o analizę wyroków sądów w sprawach, których przedmiot stanowiły nowe substancje psychoaktywne.

Wracając do rozważań dotyczących czasu, jaki upłynął od zdarzenia do uzyskania informacji na jego temat, należy zwrócić uwagę na fakt, iż jest to nader istotny aspekt. Czynniki ten niejednokrotnie determinuje bowiem sposobność szerszego i łatwiejszego dostępu do źródeł informacji takich jak: znalezienie świadków pamiętających szczegóły zdarzenia czy ujawnienie śladów na miejscu przestępstwa. W literaturze dostrzeżono, że jest to okoliczność, na którą organy ścigania nie mają bezpośredniego wpływu. Mając na uwadze powyższe, istotny jest także czas reakcji na pierwszą informację o zdarzeniu. Jest to czynnik uzależniony od sprawności działania tych instytucji i wpływający tym samym na efektywność całego postępowania karnego⁵⁷⁹.

Założenie to znajduje również potwierdzenie w praktyce organów ścigania, których celem jest uzyskiwanie informacji o przestępstwie związanym z dopalaczami. Specyfika tego typu czynów przestępnych, skatalogowanych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, decyduje o konieczności szybkiej reakcji na informację o zdarzeniu. Dotyczy to w szczególności kwestii związanych ze wskazówkami na temat miejsc przechowywania nowych substancji psychoaktywnych, a także ich produkcji, czy chociażby faktu ich posiadania przez wskazane w informacji osoby.

Trzeba zauważyć, że zarówno teoria, jak również praktyka kryminalistyczna wskazują na wielość kategorii, podziałów i klasyfikacji źródeł informacji o przestępstwie. Przykładowo: W. Gutekunst dzielił źródła pierwszych wiadomości o przestępstwie na: zawiadomienia o przestępstwie, wiadomości uzyskane w wyniku działań podjętych przez organy ścigania w trybie nadzoru prokuratorskiego oraz poczynania operacyjne podjęte przez policję⁵⁸⁰. Inna klasyfikacja, dokonana przez S. Pikulskiego, systematyzuje źródła informacji na te, które wykonywane są w sferze pracy operacyjnej oraz w ramach czynności procesowych. Do pierwszej grupy autor zaliczył: agenta (tajny współpracownik); poufnego informatora; tajną obserwację; materiały spraw operacyjnych; stosowanie tajnych środków technicznych (np. podsłuch telefoniczny); zbiory archiwalne dotyczące działań operacyjnych. Natomiast wśród drugich źródeł z ww. wskazał: świadków (pokrzywdzonych); sprawców czynów (podejrzeni, oskarżeni); miejsce zdarzenia;

⁵⁷⁹ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna...*, op.cit., s. 30.

⁵⁸⁰ W. Gutekunst, *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu...*, op.cit., s. 46–47.

dokumenty; zwłoki ludzkie lub ich szczątki; ewidencję kryminalistyczną (zbiory kryminalistyczne); materiały z postępowań karnych⁵⁸¹.

W kontekście omawianej problematyki celowe wydaje się wyodrębnić nie dwóch kategorii źródeł pierwszych informacji – źródła zewnętrzne i wewnętrzne⁵⁸². Pierwsze z wymienionych to informacje uzyskane od osób, które dotychczas nie miały żadnych kontaktów z organami ścigania i które przekazują tym organom informacje w sposób spontaniczny lub względnie spontaniczny. Są one np. zobligowane do tego przepisami prawa. Do typowych źródeł zewnętrznych zakwalifikować należy: zawiadomienia obowiązkowe, doniesienia jawne, informacje przekazane przez prasę, radio, telewizję, doniesienia anonimowe, samooskarżenia, publikatory, czynności kontrolne organów (w przypadku dopalaczy szczególnie istotne są raporty Najwyższej Izby Kontroli) i kontrolno-rewizyjne. Źródła wewnętrzne (własne) to te, które zostały celowo zorganizowane przez organy ścigania dla zapewnienia sobie dopływu informacji o interesujących te organy faktach, zjawiskach czy osobach. Do takich źródeł można zaliczyć: bezpośrednie wyniki czynności operacyjno-rozpoznawczych, poufne – osobowe źródła informacji, określane niekiedy jako „agentura”, wyniki niektórych czynności służbowych organów ścigania, czynności procesowe w tzw. innej sprawie, rezultaty analiz materiałów archiwalnych, efekty różnych form kontaktów organów ścigania ze społeczeństwem⁵⁸³.

Zasadność zastosowania powyższego podziału w odniesieniu do źródeł pierwszych informacji o przestępstwach dopalaczowych została potwierdzona badaniami, w tym w szczególności analizą przypadków, oraz wiedzą pochodzącą z innych źródeł w przedmiotowej problematyce, takich jak m.in. raporty, sprawozdania, komunikaty podmiotów odpowiedzialnych za zapobieganie zjawisku nowych narkotyków.

Zaprezentowane i funkcjonujące w doktrynie kategorie źródeł informacji znajdują potwierdzenie w praktyce organów ścigania realizujących obowiązki w zakresie rozpoznawania i wykrywania przestępstw z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. W celu uzasadnienia tej tezy w kontekście podnoszonej problematyki, w dalszej części pracy przedstawiono przykłady

⁵⁸¹ S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej...*, *op.cit.*, s. 123–124.

⁵⁸² Por.: Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna...*, *op.cit.*, s. 31; K. Sławik, *Źródła pierwszych informacji o przestępstwie* [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2008, s. 19.

⁵⁸³ Por.: T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 79–80; S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia...*, *op.cit.*, s. 125–126.

wykorzystania wskazanych źródeł informacji o przestępstwach, których przedmiot stanowią NSP. Analizę w tym zakresie przeprowadzono w oparciu o dostępną w literaturze przedmiotu teorię, obowiązujące regulacje prawne, a także wybrane przykłady praktyki organów ścigania.

Specyfika działań mających na celu pozyskiwanie informacji o przestępstwie narzuca pewne ograniczenia w dostępie do materiałów, które mogą stanowić przedmiot analizy tej płaszczyzny działalności wskazanych organów. Wynika to głównie z tajnego charakteru działań prowadzonych w tym zakresie. Oczywiście jest, że w sposób szczególny dotyczy to kwestii związanych z czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi oraz poufnymi osobowymi źródłami informacji.

2.2. Czynności operacyjno-rozpoznawcze jako źródło informacji

Należy się zgodzić z Ewą Gruzą, że jedną ze skuteczniejszych metod dyskretnego i poufnego uzyskiwania informacji zarówno przez funkcjonariuszy wszystkich policji na świecie, jak również przez wybrane służby ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego są czynności operacyjno-rozpoznawcze⁵⁸⁴. Uwzględniając powyższe, to właśnie pracy operacyjnej poświęcono najwięcej uwagi, starając się uwzględnić zarówno aspekt teoretyczny, jak również empiryczny. Wypada zwrócić uwagę, że tego rodzaju działania trzeba odnieść do realizacji dwóch pierwszych funkcji kryminalistyki, tj. w zakresie rozpoznawania i wykrywania zabronionych prawem czynów ze szczególnym uwzględnieniem tych, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne.

Niejednokrotnie wyłącznie w wyniku podjętych działań pozaprocesowych możliwe staje się zlokalizowanie wytwórni narkotyków, w tym laboratoriów produkujących dopalacze, ujawnienie przemytu substancji objętych kontrolą prawną czy też rozpoznanie środowisk kryminalnych, w szczególności członków zorganizowanych grup przestępczych, zaangażowanych w dokonywanie przestępstw, których przedmiot stanowią dopalacze. Wobec tego należy wyartykułować, że cel czynności operacyjno-rozpoznawczych może także stanowić umożliwienie zatrzymania ustalonych sprawców przestępstw. Nader często ma bowiem miejsce sytuacja, gdy nie można w jakikolwiek dostępny sposób, np. na podstawie zeznań świadków czy informacji uzyskanych

⁵⁸⁴ E. Gruza, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze* [w:] M. Goc, E. Gruza J. Moszczyński (red.), *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, s. 134.

z urzędów, ustalić rzeczywistego miejsca pobytu osoby, która popełniła czyn zabroniony, w tym w szczególności o zorganizowanym charakterze. A zatem w efekcie prowadzonych czynności operacyjno-rozpoznawczych możliwe staje się zatrzymanie osób, które stanowią przedmiot zainteresowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości⁵⁸⁵. Ponadto istotnym celem przeprowadzania czynności pozaprocesowych jest udaremnienie popełnienia przestępstwa. W tym przypadku czynności operacyjno-rozpoznawcze pozwalają na zebranie informacji o planowanych przestępstwach, a działania wyspecjalizowanych organów międzypolicyjnych spowodować mogą wykorzystanie czynności wyprzedzających, co w efekcie uniemożliwi dokonanie zaplanowanego czynu przestępczego⁵⁸⁶.

Z analizy publikacji naukowych wynika, że typologia form czynności operacyjno-rozpoznawczych (pracy operacyjnej) nie jest ujednolicona. Doktrynę w tym aspekcie cechuje wielość definicji i zróżnicowany sposób ich klasyfikowania, co w największej mierze wynika z braku legalnej definicji tego pojęcia⁵⁸⁷.

Funkcjonujący przez wiele lat w piśmiennictwie podział na formy proste i złożone⁵⁸⁸ stracił na aktualności. W opinii Jerzego Koniecznego czynności operacyjno-rozpoznawcze niemal zawsze realizowane są w sposób złożony, a kombinacje tych złożzeń determinują takie czynniki, jak ramy prawne, cel działania czy pomysłowość taktyczna oficerów. Prowadzenie obserwacji dawniej klasyfikowane jako forma prosta może w rzeczywistości okazać się niebywale skomplikowane. Zdarza się bowiem tak, że rozpracowanie operacyjne, do którego realizacji wymagane są różne formy działania, przynosi szybko i w miarę łatwo pożądaný efekt⁵⁸⁹. Dotyczy to także czynności

⁵⁸⁵ R. Teluk, *Inwigilacja i infiltracja jako efektywne metody uzyskiwania informacji operacyjnych na temat środowiska przestępczego lub kryminogennego*, „Zeszyty Prawnicze”, 2014, nr 14.1, s. 193.

⁵⁸⁶ *Ibidem*, s. 193–194.

⁵⁸⁷ S. Waltoś, *Model postępowania przygotowawczego na tle prawnoporównawczym*, Warszawa 1968, s. 146.

⁵⁸⁸ Formy proste realizacji metod czynności operacyjno-rozpoznawczych, do których zaliczono: wywiad i obserwacje; formy złożone tych metod, w tym m.in.: infiltrację środowiskową (pośrednią i bezpośrednią), kombinację operacyjną, zakup kontrolowany, przesyłkę kontrolowaną, kontrolę operacyjną, analizę operacyjną, zob. szerzej: T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 114–125.

⁵⁸⁹ J. Konieczny, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze* [w]: *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2008, s. 129–130; E. Gruza, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze* [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach ...*, *op.cit.*, s. 137–138.

operacyjno-rozpoznawczych realizowanych na potrzeby zwalczania przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, i przestępczości narkotykowej w ogóle. Przybierają one w rzeczywistości postać hybrydową, która łączy w sobie zarówno formy proste, jak i złożone.

Obowiązujące przepisy interpretują określenie „forma” jako proces związany z gromadzeniem oraz późniejszą weryfikacją posiadanych informacji. W związku z tym wymienia się trzy formy pracy operacyjnej. Pierwsza z nich to operacyjne sprawdzenia, których istotę stanowi podjęcie wszelkich czynności zmierzających do wstępnej weryfikacji uzyskanej jednostkowej informacji. Kolejna forma to operacyjne rozpoznania polegające na prowadzeniu jawnych i niejawnych czynności, których celem jest uzyskanie informacji przydatnych w działaniach określonych służb. Ostatnią jest rozpracowanie operacyjne, którego podstawę stanowi koncentracja różnych, tj. jawnych i niejawnych czynności operacyjno-rozpoznawczych ukierunkowanych na popełnione lub przygotowane przestępstwo⁵⁹⁰.

Do innych znanych w doktrynie klasyfikacji czynności operacyjno-rozpoznawczych, które także odnieść można do tytułowej problematyki monografii, zaliczyć należy tę proponowaną przez Jerzego Kasprzaka, Bronisława Młodziejewskiego i Wojciecha Kasprzaka. Wśród wielu form pracy operacyjno-rozpoznawczej wykorzystywanych przez uprawnione instytucje autorzy wymieniają: wywiad, obserwację, zakup kontrolowany, podsłuch, podgląd pomieszczeń, infiltrację środowiska przestępczego, rozpracowanie operacyjne⁵⁹¹. Z kolei Jerzy Konieczny wskazał na następujące podstawowe formy tego typu działań, wyróżnione ze względu na ich metodę, tj. wywiad, przetwarzanie danych, podsłuch telefoniczny, podsłuch pomieszczeń, kontrolę korespondencji, obserwację, prowokację policyjną, przesyłkę (dostawę) niejawnie kontrolowaną, przykrycie, legalizację tajnych informatorów⁵⁹².

Obecnie uprawnienia do przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych przewidziano w kilku ustawach regulujących kompetencje danych służb, w tym także tych, które odpowiedzialne są za zwalczanie przestępczości narkotykowej oraz tych przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Należy do nich w głównej mierze zaliczyć

⁵⁹⁰ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach...*, *op.cit.*, s. 137.

⁵⁹¹ J. Kasprzak, B. Młodziejewski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu...*, *op.cit.*, s. 219–220.

⁵⁹² J. Konieczny, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. J. Widacki, s. 124–130.

policję oraz Straż Graniczną. Zgodzić trzeba się z przytaczaną w doktrynie tezę, że brak definicji legalnej oraz enumeratywnego katalogu czynności operacyjnych generuje szereg problemów legislacyjnych. Prowadzi to do zdecydowanego wniosku autorki opracowania, że utrudnia to w praktyce realizację czynności, o których mowa, co może wpływać na wykrywalność różnego rodzaju przestępstw, w tym także tych związanych z NSP. Na brak mechanizmów i narzędzi służących do zwalczania przestępczości dopalaczowej wskazywali także sami funkcjonariusze, którym powierzono rozpoznawanie i wykrywanie tego typu przestępstw, o czym będzie mowa w dalszej części monografii.

Działalność operacyjna policji może być ukierunkowana na:

- zwalczanie przestępstw, umownie nazwanych kryminalnymi,
- zwalczanie przestępczości zorganizowanej,
- zwalczanie przestępstw gospodarczych⁵⁹³.

Czyny przestępcze, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, zakwalifikować można do dwóch z wyżej wymienionych obszarów działań operacyjnych związanych ze zwalczaniem przestępczości. Pierwszą grupę stanowią tzw. przestępstwa kryminalne, do których należy zakwalifikować przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu publicznemu oraz godzące w życie i zdrowie. Czyny skatalogowane w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, generują liczne problemy społeczne, nierzadko tragiczne w skutkach, o czym świadczą dane statystyczne przedstawione w wybranych rozdziałach monografii i dotyczące liczby zgonów lub zatruc dopalaczami. O tym, że produkty te są nader niebezpiecznym i negatywnym zjawiskiem społecznym świadczy także praktyka wymiaru sprawiedliwości. Niejednokrotnie czyny mające związek z nowymi substancjami psychoaktywnymi można zgodnie z pkt. 2 § 1 art. 165 k.k. kwalifikować jako sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa, które w tym wypadku polega na wyrobieniu i wprowadzeniu do obrotu szkodliwych dla zdrowia substancji⁵⁹⁴.

⁵⁹³ S. Pikulski, *Podstawowe zagadnienia...*, *op.cit.*, s. 42–43.

⁵⁹⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego w sprawie o sygn akt V KK 441/21, Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2017 r. w sprawie o sygn. akt I KZP 5/17, (OSNKW 2017, z. 7, poz. 40); Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 sierpnia 2020 r. w sprawie V KK 478/19, LEX nr 3180918; zob. także: T. Sroka, *Komentarz do wybranych przepisów Kodeksu karnego [w:] Przestępstwa narkotykowe i dopalacze. Komentarz, KIPK 2019, art. 165, tezy 35 – 36, 47 – 48; W. Górowski, M. Małecki, D. Zajac, W. Zontek, Przestępstwa narkotykowe i dopalacze. Komentarz, teza 102, KIPK. 2019.*

Analiza rynku dopalaczy stanowi istotny przedmiot zainteresowania zorganizowanych grup przestępczych. Teoria ta także znajduje odzwierciedlenie w wynikach analizy poszczególnych przypadków zwalczania przestępczości dopalaczowej, które opisane zostały w informacjach przedstawionych przez organy ścigania. Jak wynika z przeprowadzonych badań, sprawcom przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, poddanych penalizacji na mocy ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii przedstawiane były także dodatkowe zarzuty z art. 258 Kodeksu karnego, tj. udział z zorganizowanej grupie przestępczej, czy też przestępstwo wytwarzania, posiadania, wprowadzania do obrotu środków odurzających lub substancji psychotropowych.

W uzupełnieniu do powyższego, uwzględniając złożoność analizowanego zjawiska, można wręcz stwierdzić, że fenomen NSP jest aktualnie swoistego rodzaju najnowszym typem szeroko rozumianej przestępczości narkotykowej, a do jego rozpoznania i wykrycia niezbędne jest wykorzystanie wielu metod pracy operacyjnej.

Jedną ze służb, do których najczęściej docierają informacje dotyczące przestępstw i przestępców, jest policja⁵⁹⁵. Każdy funkcjonariusz obowiązany jest do prowadzenia co najmniej prostych form pracy operacyjnej. Informacje uzyskiwane są z wszelkich dostępnych źródeł, w tym ze źródeł otwartych⁵⁹⁶. Czynności operacyjno-rozpoznawcze dokumentowane są najczęściej w formie notatki służbowej, a informacje w meldunku informacyjnym (MI). Informacje te są gromadzone i przeznaczone do dalszego wykorzystywania⁵⁹⁷. W trakcie realizowanych przez policję czynności

⁵⁹⁵ K. Radwaniak, *Informacja pozyskana przez policję w ramach białego wywiadu a jej wykorzystanie w czynnościach dochodzeniowo-śledczych i operacyjno-rozpoznawczych...*, op.cit., s. 59.

⁵⁹⁶ Zob. szerzej: A. Dana, *Czynności dochodzeniowo-śledcze i operacyjno-rozpoznawcze w działaniach Policji* [w:] *W kręgu nauki o bezpieczeństwie*, red. M. Jurgielewicz, S. Sulowski, Difin, Warszawa 2018, s. 158–167. Na temat wywiadu kryminalnego zob.: P. Chlebowicz, *Kilka uwag dotyczących pojęcia wywiadu kryminalnego*, „Przegląd Policyjny” 2012, nr 1 (105).

⁵⁹⁷ Bazą policyjną, w której gromadzone są informacje operacyjne, jest System Informacji Operacyjnych (SIO). Funkcjonowanie SIO określone jest w Wytycznych nr 1/09 Dyrektora Biura Wywiadu Kryminalnego KGP z 29 lipca 2009 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania przez funkcjonariuszy i pracowników jednostek oraz komórek organizacyjnych policji czynności służbowych związanych z przetwarzaniem informacji w Systemie Informacji Operacyjnych. W paragrafie 3 pkt 1 pkt 5 tychże wytycznych znaleźć można wyraźne wskazówki dotyczące wykorzystania informacji z otwartych źródeł. W bazie SIO są przetwarzane wszelkie informacje uzyskane przez funkcjonariusza w trakcie wykonywania

operacyjno-rozpoznawczych z reguły już pierwsza informacja dotycząca zakresu wykonywanych zadań powoduje podjęcie określonych czynności służbowych.

Skuteczność działań policji oraz innych organów odpowiedzialnych za zwalczanie przestępstw, w tym również tych, których przedmiotem są dopalacze, jest determinowana m.in. odpowiednim rozpoznaniem środowiska przestępczego, znajomością jego zamierzeń oraz otrzymywaniem aktualnych informacji o jego działaniach⁵⁹⁸. Przeprowadzona analiza pozwala wysnuć wniosek, że w hierarchii źródeł informacji o przestępstwach dotyczących NSP to właśnie wyniki podejmowanych czynności operacyjno-rozpoznawczych odgrywają szczególną rolę, uwzględniając również w tym zakresie informacje pochodzące ze źródeł osobowych (od osób zaufanych). Ze względu na rangę i znaczenie działań operacyjnych w procesie rozpoznawania i wykrywania tych przestępstw w pracy podjęto próbę przedstawienia ich specyfiki, rodzajów, form oraz podstaw prawnych legitymujących odpowiednie organy do ich przeprowadzania. W uzupełnieniu powyższych wywodów podnieść warto, że doktryna kryminalistyki wyróżnia cztery rodzaje rozpoznania, tj. terenowe,

czynności służbowych, jak i tych, które funkcjonariusz posiadał poza służbą, o ile są istotne z punktu widzenia zapobiegania, rozpoznawania i wykrywania przestępstw oraz ich sprawców, a także sposobów i metod działań przestępczych, a w szczególności [...] pochodzące ze środków masowego przekazu (w tym Internetu), o ile nie dotyczą osób, miejsc, rzeczy czy zjawisk, o których środki przekazu dowiedziały się ze źródeł policyjnych lub na nie się powołują. Wszelkie pozyskane informacje, w tym pochodzące ze źródeł otwartych, wprowadzane są do baz danych przy użyciu Systemu Meldunku Informacyjnego (SMI), za pomocą wystandaryzowanego formularza. Paragraf 7 pkt 2 wytycznych określa, że [...] meldunek informacyjny (MI) jest podstawowym dokumentem źródłowym, zawierającym informacje mające przydatność wykrywczą, dowodową lub identyfikacyjną, o dowolnym stopniu wiarygodności bez względu na źródło informacji, co daje pełne możliwości wprowadzania do systemu informacji pochodzących właśnie z białego wywiadu. Weryfikacja informacji zawartej w MI następuje poprzez subiektywną ocenę przez policjanta zarówno źródła informacji, oceny samej informacji pod kątem jej wiarygodności, klauzuli tajności, jak i ewentualnej ochrony dostępu do informacji. Należy przy tym podkreślić, że informacje wprowadzane do SIO nie spełniają samoistnie przesłanek do wszczęcia postępowania przygotowawczego, czy choćby czynności sprawdzających, ale pomimo tego powinny w dalszym ciągu pozostać w zainteresowaniu organów ścigania; Zob.: K. Radwaniak, *Informacja pozyskana przez policję w ramach białego wywiadu a jej wykorzystanie w czynnościach dochodzeniowo-śledczych i operacyjno-rozpoznawczych...*, *op.cit.*, s. 59–60.

⁵⁹⁸ R. Teluk, *Osobowe źródła informacji jako jedna z metod operacyjnego działania organów policyjnych*, „Zeszyty Prawnicze” 2013, 13.4, s. 179.

środowiskowe, problemowe i osobowe. W odniesieniu do wyżej wymienionych typów rozpoznania, których przedmiot stanowią czyny związane z dopalaczami, uznać należy, że:

- rozpoznanie terenowe ukierunkowane jest na uzyskanie kompleksowej wiedzy o terenie aktualnego bądź przyszłego działania. Terenem takim w przypadku przestępczości dopalaczowej może być laboratorium, w którym przeprowadzana jest synteza NSP, miejsce prowadzenia sprzedaży albo potencjalne miejsce przekazania produktów dopalaczowych zamówionych zarówno w obrębie kraju, jak i poza jego granicami;
- celem rozpoznania środowiskowego jest ustalenie składu i struktury przestępczego środowiska, które w przypadku czynów związanych z dopalaczami może dotyczyć producentów, dilerów, osób stosujących tego typu środki, a także zdefiniowanie wzajemnych powiązań i zależności pomiędzy poszczególnymi grupami. Ustalenie tego typu relacji jest nader istotne z perspektywy analizowanej problematyki, bowiem przestępczość dopalaczowa to sprawnie funkcjonujący system kontaktów między wyżej wymienionymi grupami, w tym także tych o charakterze międzynarodowym. Wynika to z faktu, że duża część dopalaczy lub substancji wchodzących w ich skład trafia do Polski z innych państw. Rozpoznanie danego środowiska, np. osób handlujących nowymi narkotykami, pozwala na skuteczne podejmowanie czynności w stosunku do innych podmiotów zaangażowanych w ten proceder;
- rozpoznanie problemowe ma na celu możliwie pełną orientację w zakresie zagadnienia objętego zainteresowaniem funkcjonariuszy. Daje ono sposobność ustalenia i poznania problemu w zakresie takim jak narkomania czy zjawisko dopalaczy poprzez analizę dokumentacji, literatury czy odbycie konsultacji;
- rozpoznanie osobowe ukierunkowane jest na identyfikację konkretnej osoby na podstawie m.in. dokumentów, obserwacji i czynności operacyjno-rozpoznawczych. Może to być osoba produkująca dopalacze, handlująca nimi, jak też nakłaniająca inne osoby do ich stosowania.

Jeżeli przyjąć, że rozpoznanie jest zespołem czynności operacyjno-rozpoznawczych, to jego głównym celem jest uzyskanie, zgromadzenie i późniejsze sprawdzenie informacji na temat m.in. poszczególnych miejsc, osób, przedsiębiorstw, przedsięwzięć, przedmiotów lub obiektów odnoszących się do czynów, których przedmiot stanowią nowe narkotyki, wskutek czego

służby państwowe mogłyby podjąć dalsze działania⁵⁹⁹. W 2010 roku funkcjonariusze policji podnosili istnienie luki prawnej, która uniemożliwiała interwencję służb w przypadku, gdy dana osoba posiadała nawet znaczną ilość środków zastępczych i gdy głównym motywem jej działania było dalsze ich rozprowadzenie. Biorąc pod uwagę istniejący wówczas stan prawny, pojęcie nowych substancji psychoaktywnych nie funkcjonowało w obowiązujących regulacjach. Ze względu na tę okoliczność została zwrócona szczególna uwaga, że zawarte regulacje w aktach prawnych nie uprawniają funkcjonariuszy policji do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych poprzez np. dokonania ustaleń teleinformatycznych w stosunku do podmiotów prowadzących dystrybucję dopalaczy przez platformy internetowe⁶⁰⁰. Jak podkreśla Maciej Rogalski, wolność komunikowania się, chroniona tajemnicą, jest jednym z podstawowych praw, które przysługują obywatelom. Jej ograniczenie może zostać wykonane tylko i wyłącznie na warunkach określonych w ustawie. W demokratycznym państwie prawa ograniczenie tajemnicy komunikowania się może mieć miejsce jedynie, gdy jest ono konieczne i niezbędne dla realizacji innych celów państwa, które są istotne dla obywateli, w tym w szczególności w sytuacji, kiedy mają na celu zapewnienie ich bezpieczeństwa⁶⁰¹. W związku z tym może to wskazywać na możliwość wykorzystania konkretnych form czynności operacyjno-rozpoznawczych w działaniach organów ścigania zwalczających przestępczość związaną z nowymi substancjami psychoaktywnymi.

Sklepy internetowe stanowiły i nadal stanowią istotne źródło zakupu dopalaczy przez klientów detalicznych, jak również miejsce zaopatrywania się w znaczne ilości dopalaczy w celu wprowadzania ich do obrotu. Niewątpliwie rozprzestrzenianie się technologii komputerowych na całym świecie wpłynęło na zwiększenie wykorzystania cyberprzestrzeni w celach przestępczych⁶⁰², co z całą pewnością i w szczególności dotyczy fenomenu, jaki w społeczeństwie stanowią dopalacze. Problem wprowadzania do obrotu tego typu produktów za pośrednictwem Internetu był i jest nader istotny

⁵⁹⁹ Por. M. Chrabkowski, *Wykorzystanie metod pracy operacyjnej w czynnościach sprawdzających*, „Prokuratura i Prawo”, 2013, 7-8.

⁶⁰⁰ M. Safjański, J. Gołębiowski, *Zjawisko obrotu dopalaczami w Polsce*, „Kwartalnik Policyjny” 2010, nr 4, <https://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2010/nr-42010/1242,ZJAWISKO-OBROTU-DOPALACZAMI-W-POLSCE.html>, dostęp: 27.08.2022.

⁶⁰¹ M. Rogalski, *Podśłuch procesowy i pozaprocessowy. Kontrola i utrwalanie rozmów na podstawie kpk oraz ustaw szczególnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 15.

⁶⁰² P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, *Antykryminalistyka*, Difin, Warszawa 2022, s. 50.

z perspektywy pozyskiwania informacji na ten temat. Utrudnienia wynikały głównie ze swobodnego dostępu do sieci i regulacji prawnych dotyczących świadczenia usług drogą elektroniczną, które stwarzały możliwość zakładania stron internetowych wykorzystywanych do handlu środkami zastępczymi, co w efekcie skutkowało problemami w uzyskaniu danych przez organy ścigania. Z analiz prowadzonych przez jednostki podległe ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych wynikało, że regulacje prawne w zakresie przeciwdziałania zjawisku dopalaczy nie nadążały za zmianami, jakie powstają przez coraz swobodniejszy dostęp do Internetu. Stan prawny w Polsce i Europie nie pozwalał skutecznie ścigać oferentów, którzy za pośrednictwem Internetu wprowadzają środki zastępcze. Specjaliści wskazują w tym zakresie w szczególności na karty oferujące dostęp do sieci w systemie przedpłaconym, których używanie nie wymaga podania danych osobowych, oraz ustawę o świadczeniu usług drogą elektroniczną, w której brak było sankcji karnych, co pozwalało na zakładanie stron internetowych wykorzystywanych do handlu m.in. dopalaczami. Wskazano również na sieć internetową dostępną tylko za pomocą specjalnego oprogramowania (np. The Onion Router), nazywana siecią ciemną (Darknet), która ma na celu zapewnienie anonimowości jej użytkownikom⁶⁰³. Narkotyki, a od pewnego czasu także i dopalacze, stanowią przedmiot przestępstwa, którego realizację umożliwia korzystanie np. z TOR⁶⁰⁴.

W celu pozyskania informacji jednostki policyjne w ograniczonym zakresie prowadziły monitoring stron internetowych. Zaznaczyć należy, że wbrew popularnemu przekonaniu ślady w formie danych cyfrowych są wyjątkowo trwałe i mogą być odczytane nawet po latach⁶⁰⁵. W Komendzie Głównej Policji utworzono Wydział do Walki z Cyberprzestępczością, gdzie podejmowano działania mające na celu ograniczenie naruszeń prawa dotyczących obrotu, wytwarzania, przetwarzania, przerobu i posiadania substancji, których używania może prowadzić do narkomanii. Prowadzone rozpoznanie tego zagadnienia w Internecie, w ramach pracy operacyjnej, koncentrowało się na wyszukiwaniu nielegalnych ofert sprzedaży substancji psychoaktywnych i środków zastępczych. W prowadzonych czynnościach

⁶⁰³ Informacja Naczelnej Izby Kontroli (NIK) o wynikach kontroli dotyczących przeciwdziałania sprzedaży dopalaczy, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>, s. 33.

⁶⁰⁴ Por.: P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, *Antykryminalistyka ...*, op.cit., s. 67.

⁶⁰⁵ D. Solodov, *Wiedza sprawców przestępstw o potencjale wykrywczym kryminalistyki jako czynnik sprzyjający kontrwykrywczości* [w:] *Działania kontrwykrywcze zorganizowanych grup przestępczych...*, op.cit., Warszawa 2021, s. 84.

ujawniono strony internetowe, na których oferowano środki zastępcze, ale większość z nich była zarejestrowana poza granicami państwa, co skutecznie utrudniało pozyskanie wiedzy na temat prowadzonej działalności. Dodatkowo, w celu ustalenia danych od strony zagranicznej występowano z zapytaniami dotyczącymi ww. zagadnienia za pośrednictwem Biura Międzynarodowej Współpracy Policji Komendy Głównej Policji. Za przykład można podać czynności podejmowane przez funkcjonariuszy Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą Komendy Miejskiej Policji w Elblągu, którzy pozyskiwali dane dotyczące środków zastępczych ze stron internetowych, a informacje te były niewątpliwie wykorzystywane w pracy operacyjnej. Z dostępnych źródeł dotyczących już nie działań policji, lecz izb celnych wynika, że m.in. w Izbie Celnej w Łodzi, w ramach analiz typu operacyjnego, dokonywano identyfikacji stron internetowych oraz podmiotów i osób oferujących za ich pośrednictwem do sprzedaży środki zastępcze. Informacje dotyczące tych ustaleń przekazano do właściwych jednostek oraz organów realizacyjnych w celu stosownego wykorzystania. Przyczyniły się one bezpośrednio do ujawniania przesyłek pocztowych zawierających środki zastępcze⁶⁰⁶.

Jedną z metod pozyskiwania informacji o przestępstwie w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych jest przesyłka niejawnie nadzorowana⁶⁰⁷. W pierwszej kolejności określenie to kojarzy się z nadzorowaniem, obserwowaniem czy wręcz śledzeniem konkretnych przedmiotów, które przemieszczane są w postaci przesyłki z punktu do punktu. Jak jednak podkreśla Katarzyna Ożóg-Wróbel, zarówno w rzeczywistości, jak również w przepisach pojęciu temu przypisuje się szersze znaczenie i polega ono na nadzorowaniu wytwarzania przedmiotów przestępstwa, obrotu przedmiotami przestępstwa oraz przemieszczania się i przechowywania przedmiotów przestępstwa⁶⁰⁸. W innym ujęciu jest to metoda umożliwiająca stwierdzenie

⁶⁰⁶ M. Safjański, J. Gołębiewski, *Zjawisko..., op.cit.* Zob. także: P. Chlebowicz, W. Filipkowski, *Charakterystyka strategicznej analizy kryminalnej – wybrane aspekty teoretyczne i praktyczne* [w:] *Przestępczość cudzoziemców. Aspekty prawne, kryminologiczne i praktyczne*, red. W. Klaus, K. Laskowska, I. Rzeplińska, Warszawa 2017.

⁶⁰⁷ Przesyłka niejawnie nadzorowana oraz zakup kontrolowany zostały wprowadzone na mocy przepisów Ustawy z dnia 21 lipca 1995 r. o zmianie ustaw: o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o Policji, o Urzędzie Ochrony Państwa, o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 1995 r., nr 104, poz. 515. Zob. także: P. Chlebowicz, W. Filipkowski, *Dokument opisujący..., op.cit.*

⁶⁰⁸ K. Ożóg-Wróbel, *Katalog metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych*, „Rocznik Nauk Prawnych”, 2012, t. XXII, nr 4, s. 137.

tożsamości uczestników przestępstwa w sytuacji, gdy określone przedmioty są nielegalnie przemieszczane, przechowywane lub dochodzi do obrotu nimi. Zamiast zająć je natychmiast po stwierdzeniu, że pochodzą z przestępstwa, funkcjonariusze nadzorują ich przemieszczanie, co pozwala ustalić odbiorcę „przesyłki”⁶⁰⁹. Metoda ta jest najczęściej wykorzystywana w przypadkach, kiedy zorganizowane grupy przestępcze, chcąc kamuflować swoją działalność, wykorzystują legalnie działających przewoźników do przewożenia lub przesyłania w określone miejsca przedmiotów, których posiadanie i wytwarzanie jest zabronione. Dotychczas były to narkotyki, prekursory służące do ich wytwarzania, wyroby alkoholowe i papierosy bez znaków akcyzy oraz broń palna i inne⁶¹⁰. Dotyczy to także produktów określanych jako dopalacze.

W kontekście przedstawianego zagadnienia warto zaznaczyć, że Centralne Biuro Śledcze Policji (CBŚP) w trybie ciągłym monitoruje przemysł nielegalnych substancji m.in. z Chin do Polski. Dzięki działaniom CBŚP mniejsza ilość tych niebezpiecznych dla zdrowia i życia środków psychoaktywnych trafia na polski rynek, co powoduje zmniejszenie dostępności dla m.in. osób uzależnionych. Jako przykład można podać sytuację z października 2018 roku, kiedy policjanci Wydziału w Płocku Zarządu w Radomiu Centralnego Biura Śledczego Policji uzyskali informację, że z Chin do Polski została wysłana przesyłka mogąca zawierać substancje odurzające, których posiadanie na terenie Polski jest zabronione. Funkcjonariusze bezzwłocznie przystąpili do działania i podjęli czynności mające na celu zweryfikowanie uzyskanej informacji. Ustalili, że odbiorcą paczki ma być mężczyzna notowany wcześniej m.in. za przestępstwo narkotykowe. W wyniku przeprowadzonego rozpoznania funkcjonariusze wytypowali dom jednorodzinny, do którego miała być dostarczona przesyłka. W sposób dynamiczny weszli na teren nieruchomości i zatrzymali trzech mężczyzn w momencie otwierania tej paczki. Jak się okazało, wewnątrz znajdowało się 1,5 kg nowej substancji psychoaktywnej, tzw. dopalacza o nazwie 4-CDC⁶¹¹. W 2020 roku CBŚP rozpracowało grupę, która mogła

⁶⁰⁹ M. Kolaszyński, *Kontrola wewnętrzzadministracyjna nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi polskich służb specjalnych*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2012, nr 3 (VIII) s. 67.

⁶¹⁰ K. Ożóg-Wróbel, *Katalog metod prowadzenia...*, *op.cit.*, s. 137.

⁶¹¹ Centralne Biuro Śledcze Policji, *CBŚP przejęło przesyłkę z dopalaczami*, 06.11.2018, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/165894,CBSP-przejeło-przesylke-z-dopalaczami.html>, dostęp: 28.08.2022 r.

działać na terenie całej Polski, rozprowadzając około 50 kg dopalaczy poprzez sklepy internetowe i przy wykorzystaniu firm kurierskich. Policjanci przejęli kilkadziesiąt paczek zawierających dopalacze, które w dalszej kolejności zostały poddane badaniom przez ekspertów⁶¹².

W katalogu metod pracy operacyjnej nie może zabraknąć także współpracy z osobami fizycznymi przekazującymi informacje funkcjonariuszom prowadzącym pracę operacyjną lub wykonującymi zadania zlecone przez tych funkcjonariuszy. Wspólną cechą wszystkich osób działających w takim charakterze jest zachowanie bezwzględnej tajności zarówno w okresie współpracy, jak również po jej zakończeniu. Jest to ceniona metoda prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, która często stanowi pośrednią formę infiltracji środowisk przestępczych. Istotny jest fakt, że są to zawsze działania pozaprocesowe, stąd też wyniki pracy tych źródeł nie mają bezpośredniego znaczenia dowodowego. Osoby fizyczne będące takimi źródłami bardzo rzadko występują w procesie w charakterze świadków. Informatorzy dostarczają często wielu ważnych informacji, które pozwalają ukierunkować postępowanie w zakresie poszukiwania konkretnych dowodów⁶¹³. Tajni informatorzy najczęściej są werbowani do współpracy – czyli pozyskiwani – przez określone służby, bywa również, że podejmują współpracę z własnej inicjatywy. Prawdziwe personalia informatora powinny być ujęte wyłącznie w ewidencji tajnej, do której dostęp może mieć tylko bardzo ograniczone i ściśle określone grono funkcjonariuszy. Zasadą jest, że informator ma tylko jednego prowadzącego, natomiast każdy funkcjonariusz operacyjny powinien mieć kilku stałych tajnych informatorów. Niezbędne informacje, wytyczne i wskazówki powinny być przekazywane

⁶¹² *Idem*, *Uderzenie w handel dopalaczami – kolejna grupa rozbita przez CBŚP*, 20.07, 2020, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/190983,Uderzenie-w-handel-dopalaczami-kolejna-grupa-rozbita-przez-CB-SP.html>, dostęp: 28.08.2022 r.

⁶¹³ K. Ożóg-Wróbel, *Katalog metod prowadzenia...*, *op.cit.*, s. 128; K. Sławik, *Kryminalistyka. Przegląd zagadnień*, Warszawa 2002, s. 163; Formą dokumentowania wiadomości przekazywanych organowi policyjnemu przez osobowe źródło informacji są notatki służbowe. Sporządza je tzw. funkcjonariusz prowadzący, tj. policjant utrzymujący kontakt ze zwerbowaną osobą, R. Teluk, *Osobowe źródła...*, *op.cit.*, s. 182; P. Herbowski, *Poufne źródła informacji. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2018, s. 27. Podstawę prawną regulującą możliwość nawiązania przez policję współpracy z osobowymi źródłami informacji stanowi art. 22 ust. 1 ustawy o Policji. Zgodnie z brzmieniem przywołanego przepisu, policja przy wykonywaniu swoich zadań może korzystać z pomocy osób niebędących policjantami. Przepis ten zawiera nadto zakaz ujawniania danych o osobie udzielającej pomocy policji w zakresie odnoszącym się do czynności operacyjno-rozpoznawczych.

informatorom przez funkcjonariuszy ustnie, podczas dyskretnych spotkań na neutralnym gruncie⁶¹⁴.

Nie tylko funkcjonariusze policji korzystają z pomocy tajnych informatorów w wykonywaniu zadań służbowych. Uprawnienia takie posiadają także inne służby, przy czym w kontekście problematyki nowych substancji psychoaktywnych uwagę należy zwrócić głównie na Straż Graniczną. Uwzględnienie współpracy z osobami fizycznymi w katalogu metod stosowanych w pracy operacyjno-rozpoznawczej jest całkowicie uzasadnione, ponieważ celem osób działających w tym charakterze jest dostarczenie informacji pozwalających na rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw, a także przekazywanie informacji i dokumentów świadczących o planowaniu przestępstwa. Koresponduje to w ścisły sposób z zadaniami straży granicznej określonymi w Ustawie z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej⁶¹⁵. Zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 4 do obowiązków SG należy rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców, a w szczególności przestępstw i wykroczeń pozostających w związku z przekraczaniem granicy państwowej lub przemieszczaniem przez granicę państwową przedmiotów określonych w przepisach o przeciwdziałaniu narkomanii.

Nie ulega wątpliwości, że przedsięwzięcia operacyjne podejmowane przez funkcjonariuszy policji w zakresie rozpoznawania i wykrywania czynów mających związek z nowymi substancjami psychoaktywnymi wykazywały większe znaczenie dopiero w powiązaniu z informacjami zaczerpniętymi bezpośrednio z osobowych źródeł, w tym w szczególności od osób wywodzących się ze środowisk kryminogennych, przestępczych, bądź z poglądów i spostrzeżeń osób, które w jakimś zakresie mają styczność ze środowiskami i zjawiskami stanowiącymi przedmiot zainteresowania organów policji. Przy czym z całą stanowczością zaznaczyć należy, że relacje pochodzące od osób, które są w jakiś sposób związane ze środowiskiem przestępczym, a w ramach nawiązanej współpracy podjęły się przekazywania organowi policyjnemu informacji, powinny podlegać szczególnej weryfikacji i dokładnemu sprawdzeniu. Ze względu na ich wagę uzyskiwanie powinno odbywać się pod szczególnymi warunkami.

Pozyskanie każdego poufnego źródła informacji wymaga właściwego przygotowania i nader wnikliwej oceny dostarczonych w ten sposób wiadomości. Jest to proces trudny i zarazem bardzo istotny przede wszystkim

⁶¹⁴ K. Ożóg-Wróbel, *Katalog metod prowadzenia...*, *op.cit.*, s. 128–129.

⁶¹⁵ Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1061.

w dużych skupiskach ludności, w których zewnętrzna obserwacja otoczenia bywa często ograniczona różnymi czynnikami i ma fragmentaryczny charakter. W takich sytuacjach źródło informacji musi znajdować się stosunkowo blisko osoby podejrzaney, w celu uzyskania konkretnych, szczegółowych informacji⁶¹⁶. W przypadku przestępstw związanych z dopalaczami odpowiednie możliwości zbierania takich informacji mają sąsiedzi, rodzice, kurierzy, nauczyciele, dozorczy, pracownicy z okolicznych placówek, np. szkół, barów, restauracji.

2.3. Informacje uzyskane z innych źródeł

Jak wcześniej wspomniano, źródłem informacji o przestępstwach związanych z dopalaczami są także czynności służbowe dokonywane przez organy ścigania, w tym także regularne kontrole wykonywane w ramach realizacji powierzonych im zadań. Systematyczną kontrolę zawartości przesyłek pocztowych i kurierskich w kontekście niebezpiecznych i szkodliwych dla zdrowia substancji, w tym dopalaczy, przeprowadzają m.in. funkcjonariusze Krajowej Administracji Skarbowej. W wyniku tego typu kontroli często dochodzi do zabezpieczania przesyłek z groźnymi dopalaczami, a następnie ich przekazania do laboratoriów, w celu ustalenia ich składu chemicznego. Dla zobrazowania skali zjawiska należy zaznaczyć, że w pierwszym półroczu 2020 roku w wyniku kontroli prowadzonych w firmach kurierskich i pocztowych funkcjonariusze tylko jednej jednostki, pomorskiej Służby Celno-Skarbowej, przechwycili łącznie 350 przesyłek z dopalaczami, narkotykami i nielegalnymi lekami. Większość produktów, których narkotyczny skład potwierdziły ekspertyzy w Laboratorium Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego w Gdyni, pochodziła z Holandii. Nie była to wyłącznie zalegalizowana w tym kraju marihuana i jej pochodne. Tamtejsze prawo bowiem zdecydowanie liberalniej traktuje środki, które w Polsce mogą stać się substancjami kontrolowanymi przez prawo na podstawie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii i zaliczane są do tzw. dopalaczy. Produkty w postaci pigułek, proszku i kryształków zostały zabezpieczone przez funkcjonariuszy Dolnośląskiego Oddziału KAS, a w dalszej kolejności czynności prowadzone były przez Wydział Dochodzeniowo-Śledczy Pomorskiego Urzędu Celno-Skarbowego w Gdyni lub policję⁶¹⁷.

⁶¹⁶ R. Teluk, *Osobowe źródła informacji...*, *op.cit.*, s. 180–181.

⁶¹⁷ J. Wierciński, *Ponad 350 paczek z dopalaczami, narkotykami i nielegalnymi lekami. Skutki kontroli przesyłek kurierskich i poczty na Pomorzu*, „Dziennik Bałtycki”, 02.06.2020., <https://dziennikbaltycki.pl/ponad-350-paczek-z-dopalaczami-narkotykami-i-nielegalny->

W wykryciu nowych narkotyków nierzadko pomagają psy służbowe, czego przykładem jest sytuacja z Opola z 2018 roku. W trakcie kontroli przeprowadzanej w jednej z placówek pocztowych mundurowi znaleźli w dwóch paczkach groźne dla zdrowia i życia dopalacze, które schowane były w opakowaniu po płytach DVD z popularną grą komputerową. Funkcjonariusze zdecydowali się na otwarcie przesyłki po tym, jak zainteresował się nimi specjalnie wyszkolony pies. Wewnątrz paczek znajdowały się foliowe woreczki z białymi kryształkami, saszetki z ciemną substancją oraz fiołki z płynem. W przesyłkach znajdowało się w sumie 320 gramów specyfików, o takich nazwach jak „Funky”, „Marocco Fake Hash”, „4CMC” czy „Hardcore Incene”. O tym, co może znajdować się w środku, świadczyły napisy umieszczone na opakowaniach pod nazwami dopalaczy: „Substrat środków czyszczących. Nie do spożycia. Produkt przeznaczony wyłącznie dla osób pełnoletnich”⁶¹⁸.

Mając na uwadze zarówno *modus operandi* sprawców czynów przestępnych korespondujących z NSP, jak również specyfikę rozpoznawania i wykrywania tego typu przestępstw, podkreślić należy znaczenie źródeł zewnętrznych dostarczających informacji o przestępstwie. W tym zakresie szczególną rolę w dostarczaniu wiadomości odgrywają pracownicy firm kurierskich. Zdarzają się bowiem sytuacje, w których zaniepokojeni konkretną przesyłką kurierzy zgłaszają ten fakt policji. Przykład stanowić może sytuacja z lipca 2020 roku, kiedy do komisariatu na Bałutach w Łodzi zgłosił się pracownik jednej z firm kurierskich. Podczas rozwożenia przesyłek jedna spadła z fotela i wypadły z niej podejrzane substancje. Po zbadaniu zawartości paczki okazało się, że są to nowe substancje psychoaktywne, tzw. dopalacze. Policjanci pojechali pod adres 21-latka, który był nadawcą przesyłki. Wspólnie z funkcjonariuszami Wydziału Wywiadowczego KMP w Łodzi zabezpieczyli miejsca ewentualnej ucieczki podejrzanego mężczyzny. Rozpoczęli obserwację mieszkania, podczas której upewnili się, że

mi-lekami-skutki-kontroli-przesylek-kurierskich-i-poczty-na-pomorzu/ar/c1-15004249, dostęp: 10.08.2022.

⁶¹⁸ Izba Administracji Skarbowej w Opolu, *Funkcjonariusze KAS z Opola przejęli dwie przesyłki z dopalaczami*, publikacja 11.01.2018, https://www.opolskie.kas.gov.pl/izba-administracji-skarbowej-w-opolu/wiadomosci/aktualnosci/-/asset_publisher/qKV6/content/funkcjonariusze-kas-z-opola-przejeli-dwie-przesylki-z-dopalaczami?_101_INSTANCE_qKV6_redirect=http%3A%2F%2Fwww.opolskie.kas.gov.pl%2Fizba-administracji-skarbowej-w-opolu%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_07Lb%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3D118_INSTANCE_4pNA__column-1%26p_p_col_count%3D1, dostęp: 10.08.2022.

ktoś jest w środku. Podczas przeszukania pomieszczeń kryminalni znaleźli kolejne porcje środków schowane w foliowej torbie. Łącznie skonfiskowali prawie 700 gramów dopalaczy. Ponadto zabezpieczyli wagę elektroniczną, telefon komórkowy oraz ponad 5 tys. zł. Dalsze czynności w tej sprawie prowadzili śledczy z II Komisariatu Policji KMP w Łodzi. Decyzją sądu mężczyzna został wówczas tymczasowo aresztowany⁶¹⁹.

Istotne z perspektywy podnoszonej problematyki jest zwrócenie uwagi na sytuacje, w których to mieszkańcy danego miasta, z uwagi na bezpieczeństwo regionu, w którym żyją, przekazują funkcjonariuszom informacje ułatwiające wytypowanie paczek, w których znajdują się dopalacze. Zachowania tego typu uzasadniają opinię, zgodnie z którą, w przypadku rozpoznawania i wykrywania przestępstw tak specyficznych jak te związane z dopalaczami, wśród różnego rodzaju źródeł szczególną rolę odgrywają te, które posiadają charakter osobowy. Stanowi to potwierdzenie wyrażanej w doktrynie tezy o nader istotnej roli osobowych źródeł informacyjnych w pozyskiwaniu wiadomości na temat przestępstwa. Warto tu przytoczyć jeszcze jeden przykład z 2020 roku: mieszkańcy Gdyni poinformowali o przesyłkach, w których znaleziono spore ilości białego proszku i kryształów, kilkaset sztuk różnych tabletek, ponad 100 g suszu roślinnego i kilkadziesiąt tzw. znaczków LSD⁶²⁰.

Obowiązujące w Polsce regulacje prawne nie rozgraniczają pojęć „zawiadomienie” i „doniesienie”. Praktyka kryminalistyczna dokonuje jednak takiego rozróżnienia i przyjmuje, że zawiadomienie jest podyktowane chęcią spełnienia ciążącego na obywatelu obowiązku prawnego bądź społecznego, natomiast powodem doniesienia są niskie pobudki, jak chęć zemsty, zawiść, chęć pozbycia się konkurenta itp. Próba złożenia doniesienia może też wynikać z poważanych zaburzeń równowagi psychicznej, zwłaszcza z urojeń prześladowczych⁶²¹. Wobec powyższego nie można zatem wykluczyć sytuacji, w której doniesienia składane są w celu wyeliminowania innego producenta dopalaczy czy osób handlujących tego typu produktami. Uwzględniając dużą liczbę podmiotów trudniących się przestępstwami, których przedmiot

⁶¹⁹ *Dopalacze w przesyłce kurierskiej*, <http://www.lodz.policja.gov.pl/eld/komunikaty-1/aktualnosci/50334,Dopalacze-w-przesylce-kurierskiej.html>, dostęp: 10.08.2022 r.; TVP3 Łódź, *Dopalacze wysypały się z przesyłki kurierskiej. Nadawcą był 21-latek z Łodzi*, <https://lodz.tvp.pl/48914630/dopalacze-wysypaly-sie-z-przesylki-kurierskiej-nadawca-byl-21-latek-z-lodzi>, źródło: Policja, dostęp: 10.08.2022.

⁶²⁰ J. Wierciński, *Ponad 350 paczek z dopalaczami...*, *op.cit.*

⁶²¹ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 68.

stanowią nowe narkotyki, teza dotycząca możliwości składania doniesień przez konkurentów miałaby swoje wysokie uzasadnienie.

Na tym nie wyczerpuje się lista ewentualnych możliwości zdobycia informacji o przestępstwach. Kolejnym źródłem dla organów ścigania jest tzw. samooskarżenie, a więc sytuacja, kiedy sprawca przestępstwa sam zgłasza organowi ścigania fakt popełnienia określonego czynu. Zdarza się to w praktyce i czasami dotyczy bardzo poważnych przestępstw, np. dokonanego zabójstwa. Co do przestępstw związanych z nowymi narkotykami, to w teorii założyć można, że takie przypadki należą to rzadkości, o ile w ogóle występują. Podczas prac badawczych przeprowadzanych w związku z niniejszym opracowaniem nie stwierdzono występowania przykładów samooskarżenia, co rzecz jasna nie uprawnia do sformułowania wniosku o ich braku.

W przypadku przestępstw związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi potwierdzenie znajduje także opinia, że źródłem pierwszych informacji mogą być spostrzeżenia poczynione w ramach czynności kontrolnych dokonywanych przez organy Najwyższej Izby Kontroli. Analiza przeprowadzona na potrzeby niniejszej monografii pozwala stwierdzić, że oprócz tych informacji w wyniku przeprowadzonych przez NIK kontroli opracowanych zostaje szereg istotnych wniosków, które także są pomocne w procesie zwalczania zjawiska, jakie stanowią dopalacze, i przeciwdziałania mu. Podkreślić przy tym należy, że przedmiotem czynności przeprowadzanych przez Najwyższą Izbę Kontroli objęte są nie tylko nowe substancje psychoaktywne, znajdujące się w stosownym wykazie, ale także substancje stanowiące środki zastępcze w rozumieniu ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii.

Analiza problematyki dotyczącej źródeł informacji o przestępstwach korespondujących ze zjawiskiem dopalaczy pozwala sformułować wniosek, że źródła te są zdywersyfikowane i zależą od szczegółowej sfery działalności, a tym samym – od etapu dokonywania tego typu czynów przestępczych. Oznacza to, że na każdym etapie rozpoznawania i wykrywania przestępstw, których przedmiot stanowią dopalacze, mogą być wykorzystywane inne źródła informacji. Przykładowo: rozpoznając omawiane zjawisko w Internecie, funkcjonariusze wykorzystują głównie środki przekazu masowego (strony internetowe, platformy społecznościowe), czyli takie witryny, które w oczywisty sposób proponują sprzedaż nowych substancji psychoaktywnych. Procedura związana z pozyskaniem nielegalnego towaru jest taka sama jak przy normalnych zakupach. Potencjalny klient ma możliwość wyboru

sposobu dostarczenia towaru, formy płatności, a także pozyskania „gratisów” przy zakupie większej ilości. Z kolei poufne źródła osobowe, np. tajny informator, są użyteczne głównie w sytuacji, kiedy przesyłka jest dostarczana do klienta. W tym zakresie nie sposób pominąć wyspecjalizowanych agentów służb policyjnych, którzy w stadium głębokiego rozpoznania starają się niezauważalnie wdroić w środowisko przestępcze i uzyskać informacje na temat wewnętrznej siatki grupy przestępczej, sposobu transportowania towaru, osób zarządzających grupą itd.

3. Pierwsze czynności dochodzeniowo-śledcze

3.1. Oględziny miejsca, rzeczy, osoby

Zgodnie z przyjętą w prawie karnym procesowym doktryną oględziny to „zmysłowe zapoznanie się przez organ procesowy z miejscem, ciałem osoby lub rzeczą celem ujawnienia ich cech charakterystycznych (środków dowodowych), istotnych dla rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu lub ujawnienia źródła dowodu (rzeczy, której cechy charakterystyczne, a więc środek dowodowy, też będą przedmiotem tej czynności)”⁶²². W literaturze przedmiotu wyraźnie wskazuje się, że wbrew nazwie oględziny nie dotyczą tylko spostrzeżeń wzrokowych, ale także poznania za pomocą innych zmysłów: słuchu, węchu i dotyku⁶²³. Doktryna często posługuje się definicją oględzin autorstwa Mieczysława Goca, zgodnie z którą należy je rozumieć jako „czynność procesowo-kryminalistyczną, w trakcie której organ prowadzący oględziny po szczegółowym zapoznaniu się z ich przedmiotem, którym może być miejsce, osoba, rzecz lub zwłoki, podejmuje działania polegające na wykrywaniu, zabezpieczaniu i wstępnym zbadaniu szeroko rozumianych śladów kryminalistycznych w celu wyjaśnienia charakteru i okoliczności zaistniałego zdarzenia oraz ustalenia jego sprawcy”⁶²⁴. Słusznie zauważa Krystyna Witkowska, że świadomość kruchości osobowych źródeł dowodowych, a także procesowych i psychologicznych barier w procesie pozyskiwania z nich wiedzy o przedmiocie dowodzenia powoduje, że czynność oględzin jest najistotniejsza w dążeniu do dokonania ustaleń faktycznych, których

⁶²² S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005, s. 386.

⁶²³ *Ibidem*, zob. także: P. Horoszowski, *Śledcze oględziny miejsca*, Warszawa 1959, s. 17.

⁶²⁴ M. Goc, M. Pękała, *Oględziny [w:] Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystywanie*, red. M. Goc, J. Moszczyński, Warszawa 2006, s. 440.

wiarygodność jest w najwyższym stopniu zbliżona do rzeczywistości związanej ze zdarzeniem będącym przedmiotem procesu karnego⁶²⁵.

Zadaniem oględzin jest obiektywna rekonstrukcja przebiegu zdarzenia i rola osób w nim uczestniczących. Celem oględzin jest udzielenie odpowiedzi na siedem złotych pytań: 1. co? 2. gdzie? 3. kiedy? 4. jak? 5. czym? 6. dlaczego? 7. kto? Odpowiedź na powyższe pytania daje możliwość tworzenia wersji dotyczących typu zdarzenia, okoliczności, motywu czy sprawcy czynu. W doktrynie wskazuje się trzy następujące cele oględzin:

1. wyjaśnienie charakteru i okoliczności zdarzenia;
2. ustalenie sprawcy zdarzenia;
3. zebranie rzeczowego materiału dowodowego w postaci ujawnionych i zabezpieczonych śladów kryminalistycznych⁶²⁶.

Trzeba zauważyć, że cel oględzin przywoływany w literaturze przedmiotu jest zgodny z celem określonym w Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów⁶²⁷. W § 42 pkt 1 dokumentu wskazano, że celem oględzin jest ujawnienie i zabezpieczenie śladów przestępstwa lub ich nośników oraz rzeczy (przedmiotów) mogących mieć związek z przestępstwem, znajdujących się na miejscu zdarzenia, osobie lub rzeczach.

Obecnie obowiązujące w tym zakresie regulacje kodeksowe stanowią, że podstawę prawną zarządzenia i przeprowadzenia oględzin stanowi art. 207 Kodeksu postępowania karnego, w którym w §1 ustawodawca stwierdza, że w razie potrzeby dokonuje się oględzin miejsca, osoby lub rzeczy. Taki sposób formułowania dyspozycji przez ustawodawcę wskazuje na możliwość, z której organ procesowy skorzystać może, ale co do której nie jest zobligowany. Przyjmuje się zatem, że oględziny przeprowadzane w trybie art. 207 k.p.k. są czynnością fakultatywną. Odmienne natomiast ustawodawca formułuje kwestię oględzin i otwarcia zwłok w art. 209 k.p.k. Konstrukcja zdania: „(...)jeżeli zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci, przeprowadza się oględziny i otwarcie zwłok” ma charakter imperatywny. Organ procesowy jest w tym przypadku zobligowany do przeprowadzenia oględzin, co więcej – obowiązek ten nakładany jest na

⁶²⁵ K. Witkowska, *Oględziny [w:] Oględziny. Aspekty procesowe i kryminalistyczne*, Warszawa 2013, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369261433/164551/witkowska-krystyna-ogledziny-aspekty-procesowe-i-kryminalistyczne?cm=URELATIONS>, dostęp: 24.11.2022.

⁶²⁶ M. Goc, *Oględziny [w:] Kryminalistyka..., op.cit.*, s. 259.

⁶²⁷ Dz. Urz. z 2017 r., poz. 59.

prokuratora, który zgodnie z zamysłem ustawodawcy wyrażonym w art. 209 k.p.k. staje się odpowiedzialny za tę czynność.

Jak podkreślają komentatorzy, przepis art. 207 k.p.k. ma charakter ogólny, a zatem może być stosowany zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak też w postępowaniu sądowym. Praktyka wskazuje jednak, że przeważająca większość tego typu czynności odbywa się w toku prowadzonego postępowania przygotowawczego⁶²⁸. Art. 207 nie wskazuje podmiotów, które uprawnione są do dokonywania oględzin. Zgodnie z § 43 pkt 1 Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów, oględzin, poza wypadkami niecierpiącymi zwłoki, powinien dokonywać policjant prowadzący postępowanie, chyba że oględzin dokonuje prokurator. Na uprawnienia organów procesowych w tym zakresie wskazuje także orzecznictwo⁶²⁹. Stanowi o tym m.in. wyrok Sądu Najwyższego z 3 października 2006 roku, że oględziny i eksperyment to czynności procesowe przeprowadzane wyłącznie przez organ procesowy, który może wezwać do nich biegłego lub specjalistę. Organ procesowy korzysta z pomocy biegłego lub specjalisty, nie mogąc jednocześnie cedować na tych uczestników postępowania swoich obowiązków. Nie jest możliwa realizacja przez biegłego bądź specjalistę czynności oględzin. Charakter udziału tych podmiotów został jasno określony – jako pomoc organowi procesowemu w wykonaniu czynności, do których tylko ten organ jest właściwy⁶³⁰. Orzecznictwo zgodne jest z literaturą przedmiotu, w której niejednokrotnie wyraźnie podkreślano, że organ procesowy przeprowadza oględziny osobiście lub przy pomocy specjalisty, względnie z udziałem biegłego (tzw. oględziny złożone, gdy konieczne są wiadomości specjalne dla prawidłowego przeprowadzenia czynności oględzin)⁶³¹. Udział specjalistów uregulowany został w art. 205 § 1. Zgodnie z treścią przywołanego artykułu w sytuacji, kiedy dokonanie oględzin, przesłuchania przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość,

⁶²⁸ M. Kurowski [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 207, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587748492/703182/swiecki-dariusz-red-kodeks-postepowania=-karnego-tom-i-komentarz-aktualizowany?cm-RELATIONS>, dostęp: 31.10.2022.

⁶²⁹ Wyrok SN z 3.10.2006 r., IV KK 209/06, OSNKW 2006/12, poz. 114.

⁶³⁰ Wyrok SN z 3.10.2006 r., IV KK 209/06; V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, *Glosa do wyroku SN z dnia 3 października 2006 r.*, IV KK 209/06, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 2, s. 148–155.

⁶³¹ A. Leciak, *Utrwalanie przebiegu i wyników oględzin miejsca zdarzenia*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 9, s. 105; R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny...*, *op.cit.*, s. 398.

eksperymentu, ekspertyzy, zatrzymania rzeczy lub przeszukania wymaga czynności technicznych, w szczególności takich jak wykonanie pomiarów, obliczeń, zdjęć, utrwalenie śladów, można do udziału w nich wezwać specjalistów. Trudno w tej sytuacji nie przywołać opinii przedstawicieli środowiska praktyków. Zwracają oni uwagę na fakt, że oprócz czynności wymienionych w art. 205 k.p.k. w procesie karnym występują czynności, które ze swej istoty wymagają obecności przy ich wykonywaniu specjalisty. Z samego chociażby art. 147 § 1 k.p.k. wynika, że przebieg czynności protokolowanych może być utwalony ponadto za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk. Z praktyki wiadomo, że tylko specjalista będzie osobą wezwaną do obsługi sprzętu technicznego służącego do utrwalenia przebiegu czynności. Przywołany art. 147 k.p.k. będzie zatem co do zasady uzupełniał katalog czynności wymienionych w art. 205 k.p.k. Jednocześnie będzie stanowił argument popierający tezę o niezbyt trafnie przyjętym przez ustawodawcę rozwiązaniu w postaci zastosowanego w art. 205 k.p.k. zamkniętego katalogu czynności, które w ramach postępowania karnego może wykonać specjalista⁶³².

Ze względu na podejmowaną problematykę wskazać należy na podkreślany w piśmiennictwie podział oględzin na:

- sądowe, gdy przeprowadza je sąd;
- procesowe oględziny pozasądowe przeprowadzane przez prokuratora i organy policji.

Oględziny sądowe określane są często mianem wizji lokalnej, gdy są przeprowadzane przez sąd z udziałem stron procesowych na miejscu przestępstwa. Oględziny przeprowadzane w postępowaniu przygotowawczym określane są mianem oględzin śledczych. Prokurator może osobiście przeprowadzać oględziny na każdym etapie postępowania przygotowawczego, a jego udział uwarunkowany jest charakterem zdarzenia i potrzebą związaną ze sposobem pozyskiwania wiedzy o przedmiocie procesu⁶³³. Zgodnie

⁶³² Zob. szerzej: M. Kruczek, *Specjalista w rozumieniu art. 205 Kodeksu postępowania karnego* [w:] *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Aspekty prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne*, red. D. Semków, Warszawa 2018, s. 231–232.

⁶³³ K. Witkowska, *Oględziny*, rozdział II [w:] *Oględziny. Aspekty procesowe i kryminalistyczne*, Warszawa 2013; <https://sip.lex.pl/#/monograph/369261433/164551/witkowska-krystyna-ogledziny-aspekty-procesowe-i-kryminalistyczne?cm=URELATIONS>, dostęp: 24.11.2022; Zgodnie z art. 57 § 1 Ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze, prokurator sprawuje nadzór nad postępowaniem przygotowawczym prowadzonym przez uprawniony do tego inny organ, a zarządzenia prokuratora w toku postępowania przygotowawczego są dla tego organu wiążące, tj. Dz.U. 2022, poz. 1247. Równocześnie zaznaczyć należy, że w oparciu o § 48 Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia

z tematyką niniejszego rozdziału przedmiot rozważań stanowią w tym wypadku oględziny przeprowadzane w postępowaniu przygotowawczym.

Praktyka pokazuje, że policja jest tym organem ścigania, który najczęściej wykonuje oględziny, w tym także te związane z nowymi substancjami psychoaktywnymi. Zgodnie z § 49 Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów, w zależności od właściwości miejsca zdarzenia oraz rodzaju przestępstwa, obszaru oględzin, liczby i rodzaju śladów przestępstwa mogących wystąpić na miejscu zdarzenia, oględziny są dokonywane przez policjantów służby kryminalnej, służby śledczej lub odpowiedniej komórki służby prewencyjnej, jeżeli oględzin nie dokonuje osobiście prokurator⁶³⁴. W toku oględzin dokumentuje się w protokole zastany stan miejsca, osoby lub rzeczy (przedmiotu), opisując umiejscowienie ujawnionych śladów przestępstwa, ich nośników oraz rzeczy (przedmiotów) mogących mieć związek z przestępstwem. Ujawnione ślady przestępstwa, ich nośniki oraz rzeczy (przedmioty) oznacza się kolejno numerami od 1, stosując cyfry arabskie. W przypadku śladów przestępstwa ujawnionych i zabezpieczonych za pomocą odpowiedniej techniki kryminalistycznej z rzeczy (przedmiotu) będącej ich nośnikiem wprowadza się oznaczenie tych śladów jako numer zabezpieczonego nośnika oraz kolejną wielką literę alfabetu łacińskiego, rozpoczynając od A. Z informacji uzyskanych na podstawie rozmów przeprowadzonych z przedstawicielami świata praktyki wynika, że w przypadku ujawnienia śladów/przedmiotów o charakterze chemicznym, w tym m.in. nowych substancji psychoaktywnych, stosuje się tę samą zasadę oznaczania. W przypadku oględzin miejsca znalezienia jednych zwłok ludzkich nie oznacza się zwłok numerem, a jedynie opisuje się w protokole ich umiejscowienie⁶³⁵.

2017 r. dyżurny jednostki policji ustala, czy prokurator będzie obecny na miejscu zdarzenia, informując o tym policjantów dokonujących oględzin. W razie odstąpienia prokuratora od przybycia na miejsce policjant dokonujący ustaleń w tej materii zobowiązany jest do udokumentowania tego faktu w notatce urzędowej. Jeżeli natomiast prokurator podejmuje decyzję o prowadzeniu czynności w ramach postępowania od początku lub też kontynuuje czynności już rozpoczęte, policjanci zobowiązani są do wykonywania jego poleceń w zakresie przedsięwzięć zmierzających do zabezpieczenia miejsca zdarzenia oraz podejmowanych czynności, w tym techniczno-kryminalistycznych, Dz.U. KGP z 7 września 2017 r., poz. 59.

⁶³⁴ Dz.Urz. KGP Warszawa z 7 września 2017 r., poz. 59.

⁶³⁵ Informacje przedstawione w oparciu o wywiad przeprowadzony z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

Na etapie postępowania przygotowawczego oględziny są niejednokrotnie czynnością przeprowadzaną niezwłocznie, bez udziału stron, jeszcze w fazie *in rem* lub w ramach dochodzenia w niezbędnym zakresie, jak to się odbywa często w przypadku oględzin miejsca zdarzenia⁶³⁶.

Wykonywanie czynności technicznych związanych z ujawnianiem i zabezpieczaniem śladów oraz dokumentowaniem przebiegu i wyników oględzin wymaga odpowiedniego wyposażenia. Za M. Gocem można wyróżnić dwie grupy sprzętu przydatnego w trakcie przeprowadzania oględzin. Pierwsza to sprzęt i środki wspomagające i zabezpieczające – indywidualne środki zabezpieczające w postaci m.in. odzieży ochronnej, rękawiczek, okularów⁶³⁷. Waldemar Krawczyk, biegły sądowy w zakresie badań narkotyków i alkoholi, ekspert Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego, podkreśla, że laboratoria, które produkują NPS z pochodnych propiofenonu, w pierwszym etapie prowadzą syntezę z wykorzystaniem bardzo szkodliwego dla zdrowia bromu. Stanowi to wyzwanie dla ekipy prowadzącej oględziny, która musi stosować odpowiednie środki ochrony osobistej⁶³⁸. Do pozostałych elementów wyposażenia należą środki łączności; środki transportu; taśmy do wyznaczenia obszaru, na który zabroniony jest wstęp osób nieuprawnionych; lampy ostrzegawcze; detektory gazów; próbniki prądu; oświetlenie miejsca oględzin; namioty oględzinowe itp. Sprzęt tego rodzaju pozwala zarówno na zorganizowanie i uporządkowanie obszaru, na którym będzie dokonywana dana czynność, jak również służy zapewnieniu niezbędnych warunków bezpieczeństwa i higieny pracy oraz stworzeniu optymalnych warunków

⁶³⁶ A. Leciak, *Utrwalanie przebiegu i wyników oględzin miejsca zdarzenia*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 9, s. 105. <https://sip.lex.pl/#/publication/151010339/leciak-andrzej-utrwalanie-przebiegu-i-wynikow-ogledzin-miejsca-zdarzenia?cm=URELATIONS> (dostęp: 1.11.2022); Przy czynnościach wykonywanych z udziałem specjalisty, czy w ogóle przy czynnościach postępowania przygotowawczego, zasadą jest, że to organ procesowy, jako prowadzący czynności, kieruje nimi i determinuje m.in. także zadania specjalisty. Wynika to wprost z przepisów k.p.k., a dokładnie art. 298 § 1, który stanowi, iż „postępowanie przygotowawcze prowadzi lub nadzoruje prokurator, a w zakresie przewidzianym w ustawie prowadzi je policja. W wypadkach przewidzianych w ustawie uprawnienia policji przysługują innym organom. Zgodnie z § 2 określone w ustawie czynności w postępowaniu przygotowawczym przeprowadza sąd.

⁶³⁷ M. Goc, *Oględziny [w:] Kryminalistyka..., op.cit.*, s. 279.

⁶³⁸ Informacje uzyskane na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Waldemarem Krawczykiem, dr. nauk chemicznych, wykładowcą Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, byłym dyrektorem (2013–2016) Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji – Instytutu Badawczego, przewodniczącym Horyzontalnej Grupy ds. Narkotyków Rady Unii Europejskiej w trakcie polskiej prezydencji UE (2011), wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.

efektywnego wykonywania poszczególnych zadań i ich wzajemnej korelacji. Część wskazanego sprzętu znajduje się na wyposażeniu policji, a pozostałym dysponuje straż pożarna lub inne wyspecjalizowane służby⁶³⁹.

Analiza problematyki przeprowadzania czynności śledczych w zakresie zdarzeń związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi pozwala stwierdzić, że przedstawiona wyżej teoria znajduje ściśle odzwierciedlenie w praktyce. Specyfika substancji, które są składnikami dopalaczy, w tym. m.in. stopień zagrożeń, jaki powodują, sprawia, że w przypadku dokonywanych oględzin niejednokrotnie zachodzi konieczność współpracy jednostek policji i straży pożarnej. Przykłady tego zostaną wskazane w dalszej części pracy.

Do drugiej grupy wyposażenia technicznego niezbędnego w trakcie dokonywania oględzin zostały zakwalifikowane sprzęt i środki do ujawniania i zabezpieczania śladów kryminalistycznych oraz dokumentowania dokonywanych ustaleń. Jest to wyspecjalizowany sprzęt techniki kryminalistycznej dostępny w szerszym zakresie w terenowych komórkach policyjnej służby techniki kryminalistycznej, a w najszerszym zakresie w laboratoriach kryminalistycznych komend wojewódzkich policji lub w terenowych komórkach policyjnej służby techniki kryminalistycznej⁶⁴⁰.

Biegli z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji (CLKP) podkreślają, że w przypadku oględzin miejsca wytwarzania lub magazynowania nowych substancji psychoaktywnych stosowany jest taki sam sprzęt, jakiego na co dzień używa się w stacjonarnych laboratoriach kryminalistycznych, a mianowicie: kombinezony, maski i rękawiczki ochronne, fiolki szklane, woreczki strunowe, pipety, wskaźnikowe testy barwne itp. Zabezpieczone próbki reprezentatywne są pakowane w dwa komplety, z których jeden zostaje wysłany do stacjonarnego laboratorium, gdzie przeprowadzane są badania instrumentalne⁶⁴¹.

W kontekście problematyki oględzin miejsca zdarzenia należy zaznaczyć, że zwykle same oględziny nie wyczerpują realizacji wskazanych wcześniej trzech celów, co oznacza, że potrzebne jest także przeprowadzenie innych czynności towarzyszących oględzinom, a składających się w sumie na złożony proces badania kryminalistycznego miejsca zdarzenia. Tym samym w procesie należy wykorzystać realizację jednostkowych operacji, które określane są jako zadania oględzin. Można je podzielić na trzy grupy. Do pierwszej

⁶³⁹ M. Goc, *Oględziny* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 279.

⁶⁴⁰ *Ibidem*, s. 280.

⁶⁴¹ Informacje przedstawione w oparciu o wywiady przeprowadzone z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

zaliczone zostały zadania polegające na utrwaleniu wyglądu i stanu miejsca zdarzenia. Druga grupa dotyczy tych, które polegają na ujawnieniu i zabezpieczeniu śladów na miejscu zdarzenia. Ostatnia, trzecia grupa, to zadania, których istota polega na wnioskowaniu i próbach rekonstrukcji zdarzenia⁶⁴².

Na podstawie analiz poszczególnych przypadków, a także informacji uzyskanych w wyniku rozmów z przedstawicielami organów ścigania przeprowadzającymi oględziny miejsc zdarzeń, należy podkreślić, że powyższa teoria znajduje wyraźne odzwierciedlenie w praktyce organów ścigania także w przypadkach oględzin tych miejsc, w odniesieniu do których można mówić o złamaniu przepisów prawa o przeciwdziałaniu narkomanii w zakresie przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Przedstawiciele organów ścigania podkreślają, że NSP nie różnią się od „klasycznych” narkotyków sposobem działania i właściwościami. Związki te również działają na ośrodkowy układ nerwowy i stymulują te same receptory. Różnica w agresywności wynika z dodatków, które mogą zawierać. Najczęściej są nimi cząsteczki mocnych kwasów, które po zażyciu wyniszczają organizm użytkownika⁶⁴³.

⁶⁴² M. Goc, *Oględziny...*, *op.cit.*, s. 258–259; W doktrynie i judykaturze utrwalona jest także teza, że od oględzin miejsca zdarzenia, przeprowadzanych zazwyczaj w postępowaniu przygotowawczym, z których sporządza się stosowny protokół i które mogą być utrwalone także poprzez fotografie oraz nagrania obrazu i dźwięku, należy odróżnić inną czynność procesową, jaką jest wizja lokalna – niekiedy nazywana także „oględzinami wtórnymi”, co, jak podkreśla T. Hanausek, nie jest ściśle. Jest to bowiem czynność polegająca na bezpośrednim poznaniu zmysłowym miejsca zdarzenia lub jego fragmentu w celu sprawdzenia, czy uprzednio uzyskane informacje o tym miejscu lub jego fragmencie są zgodne z rzeczywistością, albo w celu sprecyzowania lub uzupełnienia tych informacji, względnie w celu usunięcia bądź tylko wyjaśnienia tkwiących w nich sprzeczności. Wizja lokalna jest nastawiona na sprawdzenie, uzupełnienie bądź sprecyzowanie już posiadanych informacji i ma charakter raczej weryfikacyjny, a nie jak w przypadku oględzin – wykrywczy. W orzecnictwie zwraca się ponadto uwagę, że Kodeks postępowania karnego nie posługuje się pojęciem „wizji lokalnej”, która w rzeczywistości stanowi szczególny rodzaj oględzin miejsca zdarzenia i jest czynnością pośrednią pomiędzy oględzinami miejsca a eksperymentem. Jest jednak oczywiste, że nomenklatura ma w tym miejscu drugorzędne znaczenie, a zwraca się tu na nią uwagę tylko dla przejrzystości argumentacji sądu odwoławczego. T. Hanausek: *Kryminalistyka, Zarys wykładu*, Wolters Kluwer 2009, s. 92; B. Hołyst: *Kryminalistyka*, Warszawa 1981, s. 465; T.H. Grzegorzcyk: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Zakamycze 2003, J. Grajewski, S. Steinborn, *Komentarz do art. 207 Kodeksu postępowania karnego*, Lex 2013, teza 2 do art. 207, Wyrok SA w Katowicach z 19.02.2015 r., II AKA 489/14, LEX nr 1663044. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/521756740?cm=DOCUMENT> (dostęp: 2022-10-31 17:16); Wyrok SA w Krakowie z 6.09.2016 r., II AKA 116/16, LEX nr 2287987. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/522381683?cm=DOCUMENT>, dostęp: 31.10.2022.

⁶⁴³ Informacje przedstawione w oparciu o wywiady przeprowadzone z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

Na podstawie przywołanych już wcześniej Wytycznych nr 3 KGP oraz w oparciu o informacje uzyskane od przedstawicieli organów ścigania stwierdzić można, że oględziny miejsc zdarzeń polegają na dokonaniu czynności taktycznych i technicznokryminalistycznych zmierzających do poznania przebiegu zdarzenia. Przeprowadzane powinny być w sposób planowy, z uwzględnieniem właściwości obszaru (przestrzeni zamkniętej lub otwartej) oraz klasyfikacji różnych grup śladów przestępstwa lub ich nośników albo rzeczy, ich położenia, właściwości, stanu i cech indywidualnych. Oględzin, poza wypadkami niecierpiącymi zwłoki, powinien dokonywać policjant prowadzący postępowanie, chyba że oględzin dokonuje prokurator. Można zatem stwierdzić, że w toku oględzin przestrzeń poddawaną oględzinom określa policjant dokonujący tej czynności, chyba że zostanie ona określona przez prokuratora. Zgodnie z powyższym to prokurator determinuje czynności na miejscu zdarzenia, jednakże to specjalista powinien być pierwszą osobą, po funkcjonariuszach dokonujących zabezpieczenia, która wchodzi na wyznaczone miejsce oględzin i to on powinien decydować o zakresie i możliwości wkroczenia na ten obszar pozostałych uczestników. Opinie środowiska specjalistów/praktyków wskazują jednak, że zasada ta zbyt często jest łamana. Oczywiście w przypadku ratowania życia i niesienia pomocy poszkodowanym pierwsi na miejscu zdarzenia będą ratownicy medyczni. Ważne jednak jest to, by odstępstwo od zasady pierwszeństwa wejścia specjalisty na miejsce wyznaczone do oględzin nie dotyczyło osób postronnych i zbędnych. W trakcie wykonywanych czynności specjalista ma prawo zwrócić uwagę organowi procesowemu na konieczność powołania biegłego czy też wykonania innych czynności procesowych związanych z czynnością aktualnie wykonywaną. Będzie to miało związek z aktualnym badaniem przebiegu zdarzenia, które to badanie w sposób dynamiczny kierunkuje kolejne działania w ramach danej czynności czy też wręcz powoduje kolejne czynności procesowe w ramach postępowania przygotowawczego⁶⁴⁴.

W praktyce w ramach oględzin można wyodrębnić dwa etapy, tj. oględziny wstępne oraz szczegółowe. Celem pierwszych jest poczynienie ustaleń dotyczących tego, czego i gdzie należy poszukiwać, jak i kiedy przeprowadzić poszukiwania, by w wyniku przeprowadzonych oględzin móc odpowiedzieć na pytania dotyczące liczby sprawców, czasu ich przebywania na

⁶⁴⁴ Opinia wyrażona przez komisarz Magdalenę Kruczek, naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie, w wywiadzie przeprowadzonym na potrzeby opracowania.

miejscu zdarzenia, sposobu działania, użytych przez sprawców narzędzi, wykorzystanych środków transportu⁶⁴⁵.

W wyniku przeprowadzonego rozpoznania na etapie wstępnym kierownik grupy decyduje także o metodzie oględzin miejsca zdarzenia⁶⁴⁶. Pogląd ten znajduje szczegółowe odzwierciedlenie w źródłach prawa, których przedmiot stanowią kwestie związane z taktyką przeprowadzania oględzin miejsca zdarzenia⁶⁴⁷. Warto podkreślić, że nauka i praktyka kryminalistyki wypracowały dwie podstawowe metody badania miejsca zdarzenia – obiektywną i subiektywną⁶⁴⁸. Metoda obiektywna polega na szczegółowym, a także systematycznym badaniu miejsca zdarzenia oraz pozostawionych na nim śladów i przedmiotów w pewnej kolejności. Zostaje ona określona z góry i konieczne jest jej ściśle przestrzeganie. Najczęściej stosuje się przy tej metodzie dośrodkowy sposób badania miejsca zdarzenia, który polega na tym, że zaczynając od obszarów zewnętrznych i poruszając się po spirali stopniowo badamy kolejne fragmenty, dochodząc w końcu do centrum obszaru oględzin⁶⁴⁹. Metoda subiektywna natomiast polega na rozpoczęciu oględzin miejsca od centralnego punktu, którym są np. zwłoki, za ruchem wskazówek zegara prowadzi się je spiralnie aż do początku lewej wewnętrznej krawędzi miejsca⁶⁵⁰.

W oparciu o dokonaną analizę literatury przedmiotu, a także o zebrany na potrzeby niniejszego opracowania materiał stwierdzić należy, że praktyka stanowi potwierdzenie przytaczanej w literaturze przedmiotu tezy, zgodnie z którą w dużej liczbie przypadków dokonywanych oględzin zastosowanie jednej z wymienionych metod dla całego obszaru zakwalifikowanego jako miejsce

⁶⁴⁵ B. Hołyst, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 444–445.

⁶⁴⁶ *Ibidem*.

⁶⁴⁷ § 81 ust. 5 zarządzenia Komendanta Głównego Policji.

⁶⁴⁸ M. Goc, *Oględziny* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 262; T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 85; W uzupełnieniu do powyższego można także wskazać na metodę liniową czy sektorową. Liniowa – np. wypadki drogowe – to prowadzenie oględzin wzdłuż określonej linii przyjętej dla potrzeb oględzin. Są to stałe lub pomocnicze linie odniesienia. W przypadku oględzin miejsca o dużych rozmiarach lub o skomplikowanym charakterze, np. katastrofy lotnicze, kolejowe, prowadzi się oględziny sektorowe. Miejsce oględzin podzielone zostaje na fragmenty, znajduje to odzwierciedlenie w szkicu ogólnym. Następnie wyznacza się ścieżki dojścia do każdego sektora. Tworzy się protokół „matkę”, który określa podział na sektory, kierującego pracą w poszczególnych sektorach. Na podstawie informacji uzyskanej od komisarz Magdaleny Kruczek, naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

⁶⁴⁹ M. Goc, M. Pękała, *Oględziny* [w:] *Ślady...*, *op.cit.*, M. Goc, J. Moszczyński (red.), s. 443.

⁶⁵⁰ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 85; M. Goc, *Oględziny* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 262–263.

zdarzenia jest niemożliwe. Determinuje to konieczność zastosowania metod mieszanych w przeprowadzaniu oględzin miejsc zdarzeń, których przedmiot stanowią dopalacze oraz inne przedmioty służące popełnianiu przestępstw dopalaczowych. Jak wynika z rozmów przeprowadzonych z biegłymi z zakresu badań chemicznych CLKP, w praktyce oględziny miejsca zdarzenia związanego z NPS, podobnie jak dotyczącego klasycznych narkotyków, na etapie szczegółowym dynamicznym prowadzi się zgodnie z modelem dośrodkowego badania śladów.

Oględziny szczegółowe należy rozumieć jako zespół czynności taktycznych i technicznokryminalistycznych zmierzających do odtworzenia przebiegu zdarzenia, przeprowadzanych w sposób planowy, z uwzględnieniem właściwości miejsca, przestrzeni zamkniętej lub otwartej oraz jako szczegółowe badanie różnych grup śladów kryminalistycznych i przedmiotów, ich położenia, właściwości, stanu i cech indywidualnych⁶⁵¹. Na etapie szczegółowym można wyróżnić dwie fazy oględzin: statyczną – wykonanie zdjęć ogólnoorientacyjnych i sytuacyjnych, wykonanie szkiców, obranie stałych odniesienia, wzrokowe ujawnienie śladów i oznaczenie ich numerami, oraz dynamiczną, w zakresie której następuje ujawnianie i zabezpieczanie śladów pod względem procesowym i technicznym⁶⁵². Biegli, którzy przeprowadzają tego typu czynności w związku z nowymi substancjami psychoaktywnymi, podkreślają, że prowadzone są one z zachowaniem rygorów bezpieczeństwa, co wynika z faktu, że najczęściej mają do czynienia z substancjami niebezpiecznymi.

W opracowaniu już wcześniej akcentowano, że zwalczaniem przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, zajmują się w Polsce głównie policja oraz Straż Graniczna. Wobec tego za zasadne uznano, aby oprócz aktów prawa wewnętrznego obowiązującego w policji przedstawić także Wytyczne nr 25 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 8 marca 2005 r.⁶⁵³ w sprawie technicznokryminalistycznego sposobu utrwalania i zabezpieczania śladów kryminalistycznych w postaci dokumentów oraz środków odurzających i psychotropowych przez funkcjonariuszy Straży Granicznej. W tytule i treści dokumentu jest mowa o środkach odurzających i psychotropowych, jednak w wyniku wywiadów z funkcjonariuszami straży

⁶⁵¹ § 83 ust. 1 zarządzenia Komendanta Głównego Policji.

⁶⁵² Dz.Urz. KGSG z 2005 r., poz. 3.17.

⁶⁵³ Wytyczne nr 25 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 8 marca 2005 r. w sprawie techniczno-kryminalistycznego sposobu utrwalania i zabezpieczania śladów kryminalistycznych w postaci dokumentów oraz środków odurzających i psychotropowych przez funkcjonariuszy Straży Granicznej, Dz.Urz.KGSG.2005.3.17.

granicznej uzyskano potwierdzenie, że przytoczone wytyczne znajdują także zastosowanie w zakresie czynności, których przedmiot stanowią dopalacze. W perspektywie tematyki poruszanej w niniejszej monografii istotne jest, że w analizowanym dokumencie w wyraźny sposób została wskazana konieczność przeprowadzania czynności związanych z technicznokryminalistycznym utrwalaniem i zabezpieczaniem środków, potocznie nazywanych narkotykami, zgodnie z zasadami kryminalistyki. Wykonuje je specjalista kryminalistyki, o czym stanowi ust. 1 i 2 § 2 wytycznych. Równocześnie zaakcentować należy, że zgodnie z ust. 2 § 1 podstawą wszelkich decyzji i czynności związanych z technicznokryminalistycznym utrwalaniem i zabezpieczaniem narkotyków są przepisy postępowania karnego. Technicznokryminalistyczne utrwalanie i zabezpieczanie narkotyków jest następstwem przeprowadzanych czynności oględzin miejsca zdarzenia, rzeczy, osoby, lub innych czynności procesowych, a także jest wynikiem pełnienia służby granicznej, prowadzenia działań granicznych, wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz administracyjno-porządkowych. Kwestia ta uregulowana została w § 2 wytycznych.

Czynności techniczne związane z zabezpieczaniem tego typu narkotyków polegają na umieszczeniu próbek narkotyków w papierowych kopertach lub foliowych torebkach z zamknięciem strunowym lub innym zamknięciem gwarantującym szczelność. W przypadku ujawnienia narkotyku w postaci płynnej należy zabezpieczyć go poprzez umieszczenie w suchej i czystej probówce lub szklanej fiolce szczelnie zamykanej. Probówki lub szklane fiołki należy umieścić w tekturowym pojemniku wyłożonym miękkim materiałem (np. ligniną, watą, gazą), aby zapobiec uszkodzeniu szklanego pojemnika. Zabezpieczony pojemnik należy opatrzyć metryczką śladu (zabezpieczenie procesowe wraz z protokołem), która musi zawierać ściśle określone dane. Biegli z zakresu badań chemicznych CLKP wskazują, że torebkę foliową, w której umieszczono próbkę narkotyku, obszywa się nićmi wzdłuż krawędzi otworu, a końce nici łączy się i przymocowuje lakiem lub tworzywem polimerowym do metryki informacyjnej. W laku lub tworzywie polimerowym odciska się metalową pieczęć, tzw. referentkę funkcjonariusza wykonującego czynność. Nie ma specjalnych wytycznych co do zabezpieczenia NSP. Tak jak w przypadku narkotyków klasycznych stosowane są te same metody zabezpieczenia technicznego i procesowego⁶⁵⁴. W przypadku ujawnienia substancji, co do której zachodzi uzasadnione podejrzenie, iż jest to narkotyk, należy:

⁶⁵⁴ Informacje przedstawione w oparciu o wywiady przeprowadzone z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

- substancję zważyć brutto przy użyciu wagi analitycznej z dokładnością co najmniej do 0,1 g;
- w protokole oględzin lub w notatce urzędowej określić fizyczną postać substancji, np.: ciało stałe, płyn, materiał roślinny oraz zapisać wagę brutto substancji lub wagę brutto poszczególnych części substancji, jeśli ujawniono więcej niż jedno opakowanie substancji;
- sporządzić tablicę poglądową i wykonać test na obecność narkotyków przy użyciu specjalnych zestawów do wstępnej identyfikacji, pobierając próbki według następujących zasad:
 - a) jeśli liczba opakowań wynosi do dziewięciu sztuk (włącznie), należy pobrać próbki ze wszystkich opakowań,
 - b) jeśli liczba opakowań wynosi dziesięć sztuk i więcej, należy zastosować metodę hipergeometrycznego rozkładu prawdopodobieństwa ściśle określonego zestawienia.

Z praktyki policyjnej wynika, że nie ma specjalnych wytycznych co do próbkowania NPS. Stosowane są te same zasady co w przypadku narkotyków klasycznych. Jedną z takich zasad jest hipergeometryczny rozkład prawdopodobieństwa, czy metoda pierwiastka kwadratowego⁶⁵⁵. Ważne jest też, aby w przypadku stwierdzenia w wyniku testów chemicznych, że ujawniona substancja charakteryzuje się właściwościami narkotyku, przesłać ją do właściwego laboratorium kryminalistycznego w celu przeprowadzenia specjalistycznych badań identyfikacyjnych.

Jednym z najczęstszych miejsc oględzin w przypadku dopalaczy i narkotyków w ogóle są nielegalne laboratoria. Może to być budynek mieszkalny lub gospodarczy, garaż czy komórka, w których umieszczono niezbędne do produkcji wyposażenie – zarówno sprzęt specjalistyczny (kolby, chłodnie), jak również przedmioty codziennego użytku. Określenie „nielegalne” jest determinowane w głównej mierze celem działalności. Należy także podkreślić, że nawet jeśli pomieszczenie zostanie zlokalizowane jako nielegalne laboratorium, to będzie można je nazwać w ten sposób dopiero, gdy udowodnione zostanie prowadzenie w nim czynności zmierzających do wyprodukowania nielegalnych substancji⁶⁵⁶. Poniżej zamieszczono przykłady nielegalnych laboratoriów (fot. 10, 11).

⁶⁵⁵ Informacje przedstawione w oparciu o wywiady przeprowadzone z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

⁶⁵⁶ W. Krawczyk, *Przestępczość narkotykowa na świecie i w Polsce. Nielegalne laboratoria narkotykowe* [w:] *Przestępczość – dowody – prawo. Księga Jubileuszowa Prof. Bronisława Młodziejowskiego*, red. J. Moszczyński, D. Solodov, I. Sołtyszewski, Olsztyn 2015, s. 424.

Fot. 10. Przykład nielegalnego laboratorium (proces destylacji substancji)

Źródło: archiwum prywatne Waldemara Krawczyka

Fot. 11. Przykład nielegalnego laboratorium (proces syntezy substancji)

Źródło: archiwum prywatne Waldemara Krawczyka

Laboratoria NPS pojawiają się w różnych miejscach w Polsce. Charakteryzuje je brak specjalistycznego wyposażenia, bo synteza używanych

substancji może być prowadzona w beczkach czy innych pojemnikach. Zostało to przedstawione na fot. 12 i 13⁶⁵⁷.

Fot. 12. Przykład nielegalnego laboratorium

Źródło: archiwum prywatne Waldemara Krawczyka

Fot. 13. Nielegalne laboratorium

Źródło: archiwum prywatne Waldemara Krawczyka

⁶⁵⁷ Informacje uzyskane w oparciu o wywiad przeprowadzony z Waldemarem Krawczykiem.

Nielegalne laboratoria produkujące NPS charakteryzują się dużą skalą produkcji (nawet kilkadziesiąt kilogramów w jednym rzucie syntezy). Sposób prowadzenia oględzin miejsca zdarzenia zależy od etapu syntezy nowych substancji psychoaktywnych⁶⁵⁸. Szczegółowo przeprowadzone oględziny nielegalnego laboratorium, w tym prawidłowe zabezpieczenie materiału dowodowego, stanowią podstawę do przeprowadzenia dalszych czynności takich jak ekspertyza, która będzie w następstwie dowodem w sądzie. Ze względu na specyfikę oględzin prowadzić je może jedynie specjalnie przeszkolony zespół. W ramach oględzin z miejsca nielegalnej produkcji zabezpieczane są duże ilości różnego rodzaju mieszanin reakcyjnych, środków psychotropowych lub substancji psychoaktywnych, odczynników chemicznych oraz szkło i aparatura laboratoryjna. Zabezpieczony materiał dowodowy, w liczbie najczęściej stu próbek, przekazywany jest do odpowiednich laboratoriów w celu przeprowadzenia ekspertyzy, a tym samym odpowiedzi na pytania: jaki rodzaj narkotyku był produkowany?, jaką metodę syntezy wykorzystywano?, ile narkotyku wyprodukowano? oraz jakie są możliwości produkcyjne nielegalnego laboratorium?⁶⁵⁹ Biegły z zakresu badań chemicznych podkreśla, że uwzględniając liczbę możliwych do złożenia równorzędnych linii produkcyjnych, szacowanie opierane jest na ilości i rodzaju zabezpieczonego szkła laboratoryjnego i sprzętu podtrzymującego syntezę. Innym przykładem miejsca oględzin jest „hurtownia” gotowego produktu⁶⁶⁰.

Podczas likwidacji laboratoriów zabezpiecza się substancje chemiczne, w tym różne odczynniki chemiczne, mieszaniny reakcyjne, odpady poprodukcyjne oraz sprzęt laboratoryjny. Jest to materiał o fundamentalnym znaczeniu z punktu widzenia konieczności udowodnienia m.in. tego, że w danym miejscu odbywała się synteza substancji objętych kontrolą prawa⁶⁶¹.

⁶⁵⁸ Informacje uzyskane w oparciu o wywiad przeprowadzony z Waldemarem Krawczykiem.

⁶⁵⁹ W. Krawczyk, *Ekspertyzy dotyczące nielegalnych laboratoriów*, <https://clkp.policja.pl/clk/badania-i-projekty/ciekawe-badania/11025,Ekspertyzy-dotyczace-nielegalnych-laboratoriow.html>, Zob. także: M. Zubańska, A. Łyżwa, B. Guziński, *Charakterystyka nielegalnych laboratoriów narkotyków syntetycznych a „trudne” dowody procesowe* [w:] J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz (red.), *Paradygmaty kryminalistyki...*, op.cit., s. 280–293.

⁶⁶⁰ Informacja uzyskana na podstawie wywiadu przeprowadzonego z przedstawicielem Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

⁶⁶¹ M. Zubańska, *Kryminalistyczne badania fizykochemiczne – ekspertyza sensu largo, niekwestionowana, z definicji naukowa*, „Przegląd Policyjny” 2017, nr 3 (127), s. 88.

Potwierdza to praktyka działań organów ścigania w zakresie przeprowadzania tego rodzaju oględzin. Przykład stanowi sytuacja, w której podczas likwidowania laboratorium dopalaczy na terenie województwa małopolskiego potrzebne było wsparcie straży pożarnej ze specjalnej jednostki ratownictwa chemicznego Państwowej Straży Pożarnej (PSP) w Krakowie, ponieważ część ujawnionych na miejscu substancji i odczynników chemicznych stwarzała realne zagrożenie dla życia i zdrowia ludzkiego. Niebezpieczne substancje zostały przekazane do specjalistycznego zabezpieczenia⁶⁶². Stanowi to urzeczywistnienie przepisów, które wskazują na konieczność podjęcia czynności mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa pracy osobom biorącym udział w oględzinach miejsca zdarzenia⁶⁶³. Oprócz kilkunastu kilogramów gotowych do użycia skryzalizowanych dopalaczy i innych rodzajów substancji funkcjonariusze zabezpieczyli także kilkadziesiąt pojemników z różnego rodzaju cieczami i zawiesinami, które trafiły do szczegółowych badań fizykochemicznych w Laboratorium Kryminalistycznym Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie⁶⁶⁴.

W konkluzji, w oparciu o dostępne materiały, a także informacje uzyskane od przedstawicieli środowiska biegłych z zakresu badań chemicznych, wskazać należy, że nie ma specjalnych wytycznych co do oględzin miejsca zdarzenia z NPS. Stosowane są te same zasady jak w przypadku narkotyków klasycznych⁶⁶⁵.

Integralną częścią przeprowadzanych oględzin miejsca mogą być także oględziny rzeczy⁶⁶⁶, które mogą być także przeprowadzane jako odrębna czynność procesowo-kryminalistyczna w przypadku dowodu rzeczowego wydanego lub znalezionej w czasie przeszukania (art. 228 § 1 i 2 k.p.k. – art. 197 § 1 i 2 k.p.k.) albo uzyskanego w inny sposób (np. wydany zgodnie z art. 217 § 1 k.p.k. na żądanie sądu lub prokuratora)⁶⁶⁷. Należy w tym miejscu

⁶⁶² *Duże nielegalne laboratorium dopalaczy i narkotyków zlikwidowane*, <https://policja.pl/pol/aktualnosci/127475,Duze-nielegalne-laboratorium-dopalaczy-i-narkotykow-zlikwidowane.html>, dostęp: 20.012021.

⁶⁶³ § 81 ust. 5 pkt 10 zarządzenia Komendanta Głównego Policji.

⁶⁶⁴ *Duże nielegalne laboratorium...*, *op.cit.*, dostęp: 20.012021.

⁶⁶⁵ Informacja uzyskana na podstawie wywiadu przeprowadzonego z biegłymi Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

⁶⁶⁶ K. Witkowska, *Procesowe i kryminalistyczne aspekty oględzin rzeczy w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 1, s. 104.

⁶⁶⁷ M. Lisiecki, *Procesowe aspekty oględzin w świetle nowego k.p.k.* [w:] M. Goc, M. Zajder (red.), *Nowoczesność oględzin procesowo-kryminalistycznych. Studia i materiały*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 1998, s. 43.

zaznaczyć, że zgodnie z opinią wyrażaną w literaturze przedmiotu rzeczą, w rozumieniu przedmiotu oględzin, może być każdy przedmiot materialny, który z powodu swego istnienia i położenia jest śladem kryminalistycznym lub nośnikiem śladów (substancji, deformacji, cech zjawiskowych)⁶⁶⁸.

Na etapie postępowania przygotowawczego oględziny rzeczy można dokonać w każdym czasie w zależności od potrzeb natury dowodowej. Jednak z uwagi na możliwość pojawienia się konieczności badań specjalistycznych, w związku z ujawnieniem śladów kryminalistycznych w toku oględzin rzeczy, decyzja w tym przedmiocie powinna zapaść jak najwcześniej. Przedmioty podlegające tego typu oględzinom dzieli się na trzy grupy⁶⁶⁹:

1. przedmioty typu: aparatura, sprzęty, narzędzia, środki techniczne (np. znajdujące się na terenie laboratorium, w którym produkuje się NSP) i inne służące do realizacji działań przestępnych, które dotyczą dopalaczy;
2. przedmioty pochodzące z przestępstwa: biżuteria, dzieła sztuki, samochody pochodzące z kradzieży, w których przechowywane, przewożone lub przemycane były nowe narkotyki;
3. przedmioty, które stały się obiektem przestępstwa, noszące na sobie ślady działań przestępnych, np. podrobione lub przerobione dokumenty, które umożliwiają m.in. dokonanie przemytu NSP lub innych przestępstw, których przedmiot stanowią dopalacze⁶⁷⁰.

W takich przypadkach, gdy przedmiot przestępstwa stanowią nowe substancje psychoaktywne, oprócz oględzin samych substancji (postać substancji może być różna) dochodzi najczęściej do oględzin środków technicznych, aparatury, ogólnie rzecz ujmując – sprzętów, które mogły zostać wykorzystane zarówno do produkcji, a także do wprowadzania do

⁶⁶⁸ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stęпка, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 423.

⁶⁶⁹ M. Goc, M. Pękała, *Oględziny* [w:] M. Goc, J. Moszczyński (red.), *Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*. Warszawa 2007, s. 451.

⁶⁷⁰ *Ibidem*; Falszerstwa dokumentów są pospolitymi przestępstwami „satelitarnymi” i stanowią nieodzowny element współczesnej zorganizowanej przestępczości, w ramach której dokument jest najważniejszym narzędziem umożliwiającym popełnianie przestępstw. Stanowią one nader często czynności o charakterze przygotowawczym do popełnienia kolejnych nielegalnych czynów. Są również narzędziem zmierzającym do zatarcia śladów innych popełnionych przestępstw, H. Kolečki, *Techniczno-kryminalistyczne badania autentyczności dokumentów publicznych nieniszczącymi wielospektralnymi technikami optycznymi za pomocą videospektroskopu VSC-1*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2002, s. 33; N. Nastula, *Falszerstwo dokumentów ze szczególnym uwzględnieniem przestępczości internetowej jako wyzwanie dla organów państwa*, „Polonia Journal” 2018, nr 8, s. 73.

obrotu substancji, o których mowa, co wykazuje ścisły związek z czynnością oględzin miejsca zdarzenia opisaną powyżej.

Wyróżnia się trzy cele wykonywania oględzin rzeczy. Pierwszym jest utrwalenie istotnych z dowodowego punktu widzenia cech i właściwości rzeczy. Kolejny to wykrycie śladów, które znajdują się na danej rzeczy, m.in. śladów linii papilarnych, mikrośladów, śladów biologicznych, plam, uszkodzeń. Ostatnim celem jest wytypowanie materiału porównawczego do badań kryminalistycznych⁶⁷¹. Odnosi się to również do sytuacji związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi. Jak podkreślają biegli policyjni Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji oraz Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie, z którymi przeprowadzono wywiady, istotne przy dopalaczach i narkotykach jest nie tylko ustalenie rodzaju substancji, ale przede wszystkim zabezpieczenie śladów daktyloskopijnych i biologicznych na opakowaniach, w celu ustalenia osób, które brały udział w przygotowywaniu opakowań z narkotykiem. Stąd oględziny są czynnością kompleksową, w której biorą udział zazwyczaj biegli trzech specjalności: biologii, daktyloskopii i chemii. Chemik określa ilość i pobiera próbki reprezentatywne do badań instrumentalnych, a opakowania oddaje pozostałym biegłym⁶⁷².

Zabezpieczenie materiału dowodowego to bardzo ważna czynność, która występuje zarówno na etapie oględzin wstępnych, jak również szczegółowych. Jak podkreślają specjaliści, dla dalszych etapów postępowania istotne jest, aby w przypadku oględzin rzeczy móc zabezpieczyć taką ilość substancji, która pozwoli nawet na powtórne przeprowadzenie kryminalistycznych analiz fizykochemicznych. Dlatego też zabezpiecza się wszystko, następnie albo w całości ślad zostaje dostarczony do laboratorium kryminalistycznego, albo przy dużych i bardzo dużych ilościach biegły pobiera próbki reprezentatywne. Oczywiście istnieje możliwość ponownego pobrania próbek, bo całe wyposażenie np. laboratorium narkotykowego z odczynnikami jest zabezpieczane i przewożone do odpowiednich magazynów specjalnym transportem do substancji niebezpiecznych. Istnieje także możliwość, aby po przebadaniu substancji i wydaniu opinii na etapie postępowania przygotowawczego zwrócić się do właściwego sądu o to, by sąd zarządził przepadek z uwagi na ogromne koszty składowania, które ponosi policja czy prokuratura. Jednak w praktyce najczęściej utylizacji materiałów dowodowych

⁶⁷¹ M. Goc, *Oględziny* [w:] *Kryminalistyka...*, s. 274.

⁶⁷² Informacja przedstawiona w oparciu o wywiady przeprowadzone z komisarz mgr Magdaleną Kruczek, naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego KWP w Rzeszowie, i biegłymi z zakresu badań chemicznych CLKP KGP.

dokonuje się po zapadnięciu prawomocnego wyroku sądu⁶⁷³, co znajduje potwierdzenia w dokonanej analizie wyroków sądowych.

Najczęściej zabezpieczenie dużej liczby próbek nie stanowi problemu w przypadku, kiedy miejscem oględzin jest laboratorium dopalaczy. W praktyce zdarzają się również sytuacje, kiedy ów materiał dowodowy występuje w bardzo małej ilości, są to miligramy bądź mikrogramy zabezpieczonej substancji. Wtedy wykonywane są wymazy, które następnie badane są instrumentalnie na śladowe zawartości narkotyków.

Oprócz wyżej opisanych czynności oględzin miejsc i rzeczy, zgodnie z art. 207 Kodeksu postępowania karnego, w razie potrzeby dokonuje się oględzin osoby. W zależności od okoliczności oględziny osoby mają pozwolić na stwierdzenie występowania na ciele obrażeń lub innych śladów albo ich braku. W wyniku oględzin można także ocenić stopień i charakter obrażeń ciała, czas ich powstania, sposób powstania uszkodzenia, rodzaj narzędzia oraz kierunek i siłę jego działania. Oględziny mogą polegać na zapoznaniu się wizualnym z daną osobą (np. śladami siniaków na dłoniach, złamaniu nosa) lub na przeprowadzeniu w stosunku do tej osoby przewidzianych prawem badań. Jest to bardzo istotna czynność dowodowa, co wynika głównie z faktu, że dokonywana jest od razu lub w niedługim czasie po danym zdarzeniu, a zatem pozwala ujawnić jak najwięcej informacji⁶⁷⁴.

Oględziny osoby są zarządzane w razie konieczności i mogą dotyczyć osoby żywej, jej całego ciała lub jego części, i stanowią czynność procesowo-kryminalistyczną fakultatywną, a zatem inaczej niż oględziny ciała osoby zmarłej, które są czynnością obligatoryjną. Stanowi o tym art. 209 k.p.k. Oględzin lub badań ciała, które mogą wywołać uczucie wstydu, powinna dokonać osoba tej samej płci, chyba że łączą się z tym szczególne trudności. Inne osoby odmiennej płci mogą być obecne tylko w razie konieczności. Oględziny zewnętrzne osoby dokonywane są w toku postępowania przygotowawczego i prowadzi je organ procesowy. W przypadku kiedy dokonanie oględzin wymaga wykonania czynności technicznych, zgodnie z art. 205 Kodeksu postępowania karnego do udziału w tych czynnościach może wezwać specjalistę lub biegłego, jeżeli uzna, że zaistniała sytuacja, w której konieczna jest wiedza specjalna, o czym stanowi art. 193 k.p.k.

Wskazać także należy, że na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 74 § 4 k.p.k. szczegółowe warunki oględzin zewnętrznych ciała

⁶⁷³ *Ibidem*.

⁶⁷⁴ M. Kruczek, *Oględziny osoby...*, *op.cit.*, s. 199–200.

oskarżonego, podejrzanego oraz osoby podejrzanej, a także innych badań niepołączonych z naruszeniem integralności ciała reguluje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2005 r. w sprawie poddawania badaniom lub wykonywania czynności z udziałem oskarżonego oraz osoby podejrzanej⁶⁷⁵. Analiza regulacji, o których mowa, pozwala stwierdzić, że stanowią one nader istotny element procesu identyfikacji nowych substancji psychoaktywnych. Istota art. 74 § 2 pkt 3 k.p.k. polega na możliwości dokonania w stosunku do oskarżonego badań lub czynności, nie tylko takich, o których mowa w art. 74 § 2 pkt 1 k.p.k., tj. oględzin zewnętrznych ciała oraz badań niepołączonych z naruszeniem integralności ciała, pobrania odcisków, fotografowania go oraz okazania w celach rozpoznawczych innym osobom. Polega przede wszystkim na sposobności pobrania krwi, włosów, wymazu ze śluzówki policzków lub innych wydzielin organizmu. Tak samo w stosunku do osoby podejrzanej można dokonać badań lub czynności, o których mowa w § 2 pkt 1, a także, przy zachowaniu wymagań określonych w § 2 pkt 2 lub 3, pobrać krew, włosy, wymaz ze śluzówki policzków lub inne wydzieliny organizmu. Jest to przepis stanowiący podstawę prawną oględzin osoby oskarżonej, reguluje czynności dotyczące osoby podejrzanej dokonywane na podstawie art. 308 § 1 k.p.k., niecierpiące zwłoki, wykonywane przed wszczęciem postępowania przygotowawczego.

Przepisy prawa pozwalają także na wezwanie oskarżonego lub osoby podejrzanej do poddania się obowiązkom wynikającym z § 2 i 3, a w razie odmowy poddania się tym obowiązkom oskarżonego lub osobę podejrzaną można zatrzymać i przymusowo doprowadzić oraz zastosować wobec nich siłę fizyczną lub środki techniczne służące obezwładnieniu, w zakresie niezbędnym do wykonania danej czynności. Także i w tym względzie uwidoczniona może zostać specyfika przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Wynika to z faktu, że osoby, w stosunku do których istniało podejrzenie w związku z używaniem tego typu substancji, lub osoby zatrzymane, aby zyskać na czasie, mogą opóźniać przeprowadzenie wyżej wymienionych badań takich jak chociażby pobranie krwi, licząc na metabolizowanie się danych substancji, a tym samym – negatywną identyfikację NSP w organizmie.

W myśl przepisów prawa, jeżeli zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci, przeprowadza się oględziny i otwarcie zwłok, o czym nadmieniono powyżej. Można zatem uznać, że w myśl obowiązujących

⁶⁷⁵ Dz.U. z 2005 r., nr 33, poz. 299.

regulacji, w tym w szczególności art. 209 Kodeksu postępowania karnego, występują dwie czynności dowodowe mające związek ze zwłokami⁶⁷⁶. Jak podkreśla Monika Całkiewicz, sformułowanie „przestępne spowodowanie śmierci” utożsamiane jest z realizacją znamion czynu zabronionego, bez względu na to, czy jego sprawca np. działał w warunkach zastosowania obrony koniecznej, czy też był niepoczytalny. Często to właśnie za pomocą przeprowadzonej czynności oględzin zwłok i miejsca określić można to, czy czyn miał charakter przestępstwa⁶⁷⁷. Stwierdzenie to można także odnieść do przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne.

Celem oględzin zewnętrznych zwłok, o czym jest mowa w § 3 wspomnianego artykułu, jest dokonanie ustaleń, jaka była przyczyna śmierci oraz jej rodzaj, a także określenie zjawisk i symptomów, które będą pomocne w odpowiedzi na pytanie, czy zgon nastąpił wskutek przestępstwa, nieszczęśliwego wypadku, czy z przyczyn naturalnych⁶⁷⁸. Wskazane cele są także znaczące w związku z funkcjonującą w doktrynie tezą o kryminogennej roli środków odurzających, którą w opinii autorki opracowania można także odnieść do roli, jaką w genezie przestępstwa odgrywają obecnie produkty nazywane dopalaczami, w tym nowe substancje psychoaktywne.

Wracając do formalnoprawnych rozważań w zakresie oględzin zwłok, zaznaczyć należy, że w postępowaniu przygotowawczym wskazanej czynności dokonuje prokurator, a w postępowaniu sądowym – sąd z udziałem biegłego lekarza, w miarę możliwości z zakresu medycyny sądowej. W wypadkach wymagających natychmiastowego działania oględzin dokonuje policja – z obowiązkiem niezwłocznego powiadomienia prokuratora. Oględziny zwłok wykonuje się na miejscu ich znalezienia. Do czasu przybycia biegłego oraz prokuratora lub sądu przemieszczać lub poruszać zwłoki można tylko w razie konieczności. Otwarcia zwłok dokonuje biegły lekarz, w miarę możliwości z zakresu medycyny sądowej, w obecności prokuratora albo sądu. Do obecności przy oględzinach i otwarciu zwłok można, w razie potrzeby, oprócz biegłego wezwać lekarza, który ostatnio udzielił pomocy zmarłemu. Z oględzin i otwarcia zwłok biegły sporządza opinię z zachowaniem wymagań art. 200 § 2 Kodeksu postępowania karnego.

Rodzaje potencjalnych spraw, które mogą być związane z dopalaczami, to m.in. zatrucia z przeżyciem, zatrucia ze skutkiem śmiertelnym, podanie

⁶⁷⁶ Zob. szerzej: D. Gruszecka [w:] *Kodeks postępowania karnego, Komentarz*, t. 3, red. J. Skorupka, Warszawa 2018, s. 488.

⁶⁷⁷ M. Całkiewicz, *Oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia*, Warszawa 2010, s. 11.

⁶⁷⁸ T. Marcinkowski, *Medycyna sądowa dla prawników*, t. 1, Poznań 2000, s. 132.

dopalaczy w celach przestępczych (np. zgwałcenia), samobójstwa osób będących pod działaniem dopalaczy, zabójstwa popełnione przez osoby znajdujące się pod działaniem dopalaczy, wypadki drogowe i prowadzenie pojazdów przez osoby znajdujące się pod wpływem tych substancji, ich posiadanie i wprowadzanie do obrotu. Jedynie dla przypomnienia i przykładu wskazać można, że chociażby w 2015 roku w Polsce odnotowano 7284 interwencje medyczne związane z zażyciem dopalaczy⁶⁷⁹. Szczegółowe dane w tym zakresie zostały przedstawione w rozdziale pierwszym.

Z perspektywy organów ścigania kluczowe dla dalszych ustaleń, w tym możliwości kwalifikacji prawnokarnej zdarzenia, jest wydanie dyspozycji dotyczących zabezpieczenia odpowiedniego (adekwatnego) materiału biologicznego do badań toksykologicznych.

Przykładowe pytania skierowane do biegłych w tym zakresie mogą brzmieć następująco:

- czy zabezpieczone w sprawie substancje, zawierające w swym składzie następujące związki chemiczne: 4-CMC; 4-CEC i izopropylofenidat, w przypadku ich spożycia przez człowieka są substancjami szkodliwymi i stwarzającymi niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia ludzi, a jeśli tak, jakie niebezpieczeństwo dla zdrowia stwarzają?
- jak działa i jakie efekty wywołuje 3-CMC po zażyciu?
- jak szybko odczuwalne są efekty zażycia 3-CMC?
- po jakim czasie od zażycia efekty ustają?
- jaka dawka 3-CMC powoduje łatwo odczuwalne i zauważalne efekty, przy różnych wariantach zażywania (donosowo, doustnie)?
- jakie efekty wywołuje zażycie ...?
- jak szybko odczuwalne są efekty zażycia ...?
- po jakim czasie od zażycia efekty ustają?
- jakie czynniki lub substancje mogą wywołać szczykościsk?
- czy szczykościsk może być wywołany przez czynniki zdrowotne? Jeśli tak, to jakie?
- czy można wykluczyć, że osoba przekonana o tym, że użyła narkotyku doznała objawów charakterystycznych dla spożycia takiego narkotyku, pomimo zażycia innej substancji?

⁶⁷⁹ E. Pieprzycza, R. Skowronek, Cz. Chowaniec, *Problemy analityczne i interpretacyjne związane z diagnostyką zatruc „dopalaczami”*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 3, str. 116, <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mjxw62zogi3damjzgmztina#tab-s-metrical-info>, dostęp: 25.02.2022; <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4509/TD0116917ENN.pdf> en.

- czy wprowadzanie do obrotu środków zabezpieczonych u podejrzanego ..., a opisanych w protokole zatrzymania oraz opinii ..., stanowiło narażenie nabywców na niebezpieczeństwo utraty zdrowia lub życia, ewentualnie, jakie ilości poszczególnych środków mogłyby takie niebezpieczeństwo spowodować? Proszę również podnieść inne istotne dla postępowania kwestie,
- czy spożycie ww. substancji oddziałuje na ośrodkowy układ nerwowy człowieka, a jeśli tak, to w jaki sposób?
- czy spożycie ww. substancji może narazić człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, a jeśli tak, to jaka dawka ww. substancji jest potrzebna do spowodowania takiego stanu zagrożenia?⁶⁸⁰

W przypadku osób hospitalizowanych niezwykle istotne jest zabezpieczenie próbek krwi i moczu pobranych od pacjenta na jak najwcześniejszym etapie leczenia (najlepiej bezpośrednio po przyjęciu do szpitala) i ich niezwłoczne przekazanie do laboratorium toksykologiczno-sądowego. Krew od osób zawsze pobiera uprawniony pracownik służby zdrowia w obecności funkcjonariusza policji, ze zwłok – obducent w czasie sekcji. Krew pobiera się do szklanej buteleczki z odpowiednim koagulantem (najczęściej heparyna na podłożu stałym), będącej częścią pakietu do pobierania krwi. Do pakietu dołącza się protokół pobrania krwi⁶⁸¹.

Krzysztof Tutaj, biegły w zakresie toksykologii sądowej i laboratoryjnej toksykologii medycznej, wskazuje, że w przypadku badań toksykologicznych związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi materiał do badań może być próbką biologiczną pobraną zażyciowo bądź ze zwłok, jak również może być to materiał w postaci suszu, tabletek, proszku, znaczków (papier nasączony NSP) czy też cieczy. Procedury analityczne, dotyczące badań materiału pobranego od osoby w stosunku do materiału pobranego od denata, związane z przygotowaniem i analizą tych materiałów zasadniczo nie różnią się między sobą. Natomiast w przypadku materiału pobranego ze zwłok (krew, mocz, wycinki narządów) należy brać pod uwagę możliwość redystrybucji lub rozkładu NSP, a więc w celu ustalenia stężenia NSP w momencie śmierci należy brać pod uwagę ww. czynniki. Wstępnie

⁶⁸⁰ Informacje uzyskane na podstawie wywiadu przeprowadzonego w 2023 roku z Krzysztofem Tutajem, dr. n. med., posiadającym siedemnastoletnie doświadczenie w toksykologii sądowej i laboratoryjnej toksykologii medycznej, Instytut Toksykologii i Medycyny Sądowej itox.pl.

⁶⁸¹ L. Koźmiński, W. Miś, L. Szplit, *Podstawowe czynności techniczno-kryminalistyczne podczas oględzin miejsca zdarzenia*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Pile, Piła 2015, s. 55.

przeprowadza się badania przesiewowe (metodą ELISA) na obecność związków z poszczególnych grup chemicznych. Wśród nich wskazać można m.in. główne grupy NSP, a więc pochodne 2-fenyletyloaminy, pochodne katynonu, syntetyczne kannabinoidy, pochodne fentanylu, pochodne benzodiazepiny oraz nowe pochodne leków i narkotyków klasycznych, np. etiazolam, klonazolam, 1P-LSD. Na tym etapie dopuszcza się możliwość występowania wyników fałszywie pozytywnych, dlatego wynik takiego badania musi być potwierdzony metodą instrumentalną (GC-MS, LC-MS)⁶⁸².

W przypadku badań toksykologicznych większości NSP można stosować te same metody badawcze jak w przypadku klasycznych środków odurzających i substancji psychotropowych. Metodyki (procedury analityczne) wymagają jednak modyfikacji⁶⁸³. Problematyka braku koniecznych analiz toksykologicznych materiału biologicznego w zakresie NSP poruszona została także w piśmiennictwie⁶⁸⁴. Wskazać można także na inne problemowe kwestie związane z analizą nowych substancji psychoaktywnych. Po pierwsze, znacznym utrudnieniem w analizie jest stały wzrost liczby nowych substancji psychoaktywnych. Istotnym czynnikiem jest też podobieństwo w strukturze związków, dynamiczne modyfikacje wzorów, izomery i dostępność substancji wzorcowych. Ze względu na wysoką dynamikę popularności różnych nowych środków oraz wysoką cenę substancji wzorcowych nie każde laboratorium je posiada, aby „nauczyć” aparaturę identyfikacji oraz określenia stężenia. Po drugie, duża zmienność wykrywanych substancji psychoaktywnych w różnych przyjmowanych produktach, a także przyjmowanie mieszanin NSP i ich mieszanin z klasycznymi narkotykami oraz lekami i alkoholem powoduje, że łatwo może dojść do wystąpienia objawów zatrucia bez możliwości jednoznacznej identyfikacji przyczyny. Stanowi to także najbardziej wyróżniającą cechę wskazującą na obecność nowych substancji psychoaktywnych w organizmie człowieka⁶⁸⁵.

Oczywiste jest, że w przypadku zgonów utrudnione jest uzyskanie informacji dotyczących rodzaju i sposobu przyjmowania NSP, natomiast w przypadku

⁶⁸² Informacje uzyskane na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Krzysztofem Tutajem, dr. n. med., posiadającym siedemnastoletnie doświadczenie w toksykologii sądowej i laboratoryjnej toksykologii medycznej, Instytut Toksykologii i Medycyny Sądowej itox.pl.

⁶⁸³ *Ibidem*.

⁶⁸⁴ E. Pieprzyca, R. Skowronek, Cz. Chowaniec, *Problemy analityczne i interpretacyjne...*, *op.cit.*, s. 116.

⁶⁸⁵ Informacje uzyskane na podstawie wywiadu przeprowadzonego z Krzysztofem Tutajem, dr. n. med., posiadającym siedemnastoletnie doświadczenie w toksykologii sądowej i laboratoryjnej toksykologii medycznej, Instytut Toksykologii i Medycyny Sądowej itox.pl.

badan osób biegle dysponują tego typu wiadomościami oraz opisem objawów towarzyszących przyjmowaniu⁶⁸⁶. Jednak klasyfikacja zatruc jedynie na podstawie oświadczenia pacjenta bądź wystąpienia niespecyficznych symptomów może prowadzić do nieuprawnionych, a nawet błędnych wniosków i dokonania nieprawidłowej błędnej kwalifikacji zdarzenia, co ma znaczenie w aspekcie ewentualnej odpowiedzialności karnej sprawcy. Pamiętać należy, że w celu nasilenia działań pożądaných i zmniejszenia działań ubocznych wywoływanych przez substancje z grupy dopalaczy często są one przyjmowane równolegle z klasycznymi narkotykami (marihuana, kokaina, amfetamina), alkoholem etylowym bądź lekami (np. ketamina, pochodne benzodiazepiny, zolpidem). Mechanizmy interakcji substancji z grupy dopalaczy zażytych równolegle z innymi substancjami o działaniu psychoaktywnym są w chwili obecnej praktycznie nieznane. Spektrum działań niepożądanych wywoływanych np. przez związki z grupy syntetycznych katynonów jest szerokie i niespecyficzne. Obejmuje m.in. objawy sercowo-naczyniowe, hematologiczne, ze strony układu pokarmowego, zaburzenia poznawcze, psychiczne i neurologiczne. Ponadto skład produktów zawierających dopalacze może się znacznie różnić w obrębie tej samej marki czy serii. Ewelina Pieprzyca, Rafał Skowronek i Czesław Chowaniec podkreślają, że w przypadkach zatruc śmiertelnych analiza materiału biologicznego dotyczy najczęściej próbek krwi, moczu, płynu z gałki ocznej, wycinków wątroby, nerki, płuc i mózgu. Często różnica czasowa pomiędzy przyjęciem związku psychoaktywnego a zgonem wynosi kilka, kilkanaście godzin, a nawet kilka dni. W przypadku hospitalizacji pacjent jest poddawany m.in. zabiegom intensywnej płynoterapii, wyrównywaniu zaburzeń kwasowo-zasadowych i wodno-elektrolitowych. Uplływ czasu oraz intensywne zabiegi medyczne (płynoterapia, farmakoterapia) sprzyjają eliminacji związku psychoaktywnego oraz jego metabolitów z organizmu. Dlatego w takich sytuacjach (hospitalizacji pacjenta z podejrzeniem zatrucia dopalaczami) kluczowe dla dalszych ustaleń procesowych, w tym kwalifikacji prawnokarnej zdarzenia, jest odpowiednio wczesne pobranie i zabezpieczenie adekwatnego materiału biologicznego (optymalnie krwi i moczu) już przy przyjęciu chorego do szpitala lub w trakcie jego hospitalizacji (jak najwcześniej), np. do badań biochemicznych. Z praktyki własnej wskazanych autorów wynika, iż w sytuacji niedostępności materiału biologicznego pobranego od pacjenta na wczesnym etapie leczenia nie należy rezygnować z analizy materiału pobranego podczas sekcji zwłok. W niektórych przypadkach możliwe jest wykrycie metabolitu

⁶⁸⁶ *Ibidem*.

substancji psychoaktywnej z grupy dopalaczy nawet po dwóch tygodniach hospitalizacji⁶⁸⁷. Są także substancje, które w szybki sposób eliminowane są z organizmu. Tu wskazać można na związek stosowania nowych substancji psychoaktywnych z przeprowadzanymi badaniami kryminalistycznymi materiału biologicznego. Podkreślić należy, że przedstawiciele laboratoriów kryminalistycznych informują o powszechnej w środowisku wiedzy uzyskanej na podstawie badań, że np. GBL (gamma-butyrolakton)⁶⁸⁸ metabolizuje się na tyle szybko, że w chwili odzyskania pełnej świadomości w krwi nie stwierdza się obecności tej substancji chemicznej. Stąd zarządzane są badania włosów ofiary np. przestępstwa przeciwko wolności seksualnej, której podano GBL⁶⁸⁹. Wiadomo już dzisiaj, że prowadzi się badania krwi wynaczynionej, w której możliwe jest stwierdzenie obecności GBL np. po zgwałceniu; bada się wtedy krew znajdującą się na zakrwawionych przedmiotach⁶⁹⁰.

Bronisław Młodziejowski i Ireneusz Sołtyszewski podają, że dowodowym materiałem mogą być także paznokcie⁶⁹¹. Stanowią one zatem materiał biologiczny, którego wyniki analizy mogą być wykorzystane jako dowód w sprawach karnych, w tym także dotyczących przestępstw z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii⁶⁹². Nie sposób nie wspomnieć w tym miejscu, że specyfika materiału biologicznego w postaci paznokcia (czy jego części) umożliwia także inne badania natury typowo kryminalistycznej, jak choćby

⁶⁸⁷ E. Pieprzyca, R. Skowronek, Cz Chowaniec, *Problemy analityczne i interpretacyjne...*, *op.cit.*, s. 116.

⁶⁸⁸ Gamma-butyrolakton, substancja używana jako rozpuszczalnik, pomocna np. w czyszczeniu aluminiowych felg samochodowych, znajduje też zastosowanie jako używka wywołująca rozluźnienie. Moda na GBL dotarła do Polski wraz z powracającą z Wysp emigracją. W londyńskich klubach zażywanie tej substancji przez młodzież jest powodem kilkunastu interwencji medycznych podczas jednego weekendu. Do szpitali trafiają osoby w stanie śpiączki po przedawkowaniu. Młodzież zapomina jednak o jej skutkach ubocznych: zatruciach układu pokarmowego, utracie przytomności, śpiączce, poparzeniu strun głosowych, po dużym przedawkowaniu może nastąpić zgon. O przedawkowanie nietrudno, bo już dawka 10 ml może być śmiertelna, <https://narkopedia.org/GBL>, dostęp: 15.11.2022.

⁶⁸⁹ Informacje uzyskane w oparciu o wywiad przeprowadzony z biegłymi Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

⁶⁹⁰ Informacja uzyskana w rozmowie z naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie Magdaleną Kruczek, biegłą w zakresie daktyloskopii.

⁶⁹¹ B. Młodziejowski, I. Sołtyszewski, *Ślady biologiczne* [w:] M. Goc, J. Moszczyński (red.), *Ślady kryminalistyczne...*, *op.cit.*, s. 134.

⁶⁹² Zob. szerzej: M. Sykutera, P. Piotrowski, E. Bloch-Bogusławska, *Oznaczanie kokainy i benzoiloeogoniny w paznokciach metodą chromatografii cieczowej sprzężonej ze spektrometrem mas z jonizacją przez elektrorozpylanie*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2014, nr 64(3), s. 165–174, DOI: 10.5114/amsik.2014.48880.

mechanoskopijne czy fizykochemiczne. Obok wymienionych możliwe są także inne badania, w tym typowe dla nauk medycznych: dermatologii, mikrobiologii, wirusologii, jak również wspomnianej wyżej toksykologii⁶⁹³.

Zgony w wyniku zażycia nowych substancji psychoaktywnych nie należą niestety do rzadkości. Specjaliści wskazują na bezpośredni wpływ NSP na zdrowie konkretnej osoby używającej dopalaczy i ryzyko zgonu w wyniku zatrzymania krążenia albo „porażenia” ośrodka oddechowego. Nowe substancje psychoaktywne, czy szerzej ujmując: dopalacze, to – jak podkreśla Wojciech Kwietniewski, medyk sądowy – bardzo niejednorodna grupa substancji, często zażywanych w postaci mieszanin, mogących oddziaływać toksycznie na wiele ważnych dla życia narządów. Zwykle obraz sekcyjny i wyniki badania histopatologicznego wskazują na niewydolność krążeniowo-oddechową. Brak jest uchwytnych w badaniu sekcyjnym charakterystycznych cech wskazujących na śmierć w następstwie zatrucia zarówno „klasycznymi” narkotykami, jak i dopalaczami/NSP. Podejrzenie zatrucia wynika z okoliczności towarzyszących znalezieniu zwłok, charakteru przedmiotów znalezionych przy zwłokach, wywiadu środowiskowego, zeznań świadków itp. Technika sekcyjna jest rutynowa, zwykle nie wymaga żadnych modyfikacji, należy wykluczyć inne niż zatrucie przyczyny zgonu, przede wszystkim uraz mechaniczny, i pobrać materiał biologiczny do badań toksykologicznych oraz do badań mikroskopowych – histopatologicznych⁶⁹⁴. Za Maciejem Kaniewskim można stwierdzić, że zarówno miejsce (np. park, mieszkanie, SOR), jak i okoliczności (po interwencji policji w stosunku do agresywnej osoby) ujawnienia zwłok są takie same jak w przypadkach nagłych zgonów z przyczyn chorobowych, spowodowanych zatruciem alkoholem etylowych, lekami itp. Z informacji uzyskanych w drodze wywiadu ze wskazanym lekarzem wynika także możliwość sformułowania tezy, że w przypadku dopalaczy/NSP stosowane są przez medyków sądowych/patomorfologów te same metody badań jak w przypadku badań z zakresu środków odurzających i substancji psychotropowych. Materiał sekcyjny do badań toksykologicznych pobierany jest w standardowy sposób, zgodnie z wytycznymi Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii – PTMSiK (krew, mocz, żołądek wraz z treścią, wycinki z narządów wewnętrznych). W praktyce od wielu lat pracownie toksykologiczne

⁶⁹³ Zob. szerzej: E. Żywucka-Kozłowska, *Paznokcie człowieka w perspektywie badań kryminalistycznych*, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2020, s. 37.

⁶⁹⁴ Wywiad przeprowadzony w 2023 roku na potrzeby niniejszej monografii z dr. n. medycznych Wojciechem Kwietniewskim, biegłym i lekarzem specjalistą w zakresie medycyny sądowej.

wykorzystują do oznaczeń jedynie krew. Jest to związane z postępowaniem technik laboratoryjnych (GCMS, LCMS) o wysokiej czułości⁶⁹⁵.

Nierzadko występują przypadki działań pośrednich, np. na skutek targnięcia się na własne życie (np. wyskoczenie z okna), albo związanych z atakami na inne osoby. Odrębne zagrożenie dla zdrowia i życia stanowią przypadki, kiedy osoby po dopalaczach siadają za kierownicą pojazdów mechanicznych i powodują śmiertelne zagrożenie dla siebie i innych. Wiele zagrożeń wynika z zaburzeń świadomości powodowanych przez NSP, przykładem może być wykorzystywanie seksualne kobiet po podstępnym podaniu im tzw. pigułek gwałtu. Istnieją zagrożenia zdrowia wynikające z przewlekłego używania NSP. Regularne stosowanie dopalaczy w dłuższym okresie może prowadzić do kumulacji dawek i do uszkodzenia narządów miękkich takich jak wątroba, nerki, mózg. Opisywane są przypadki rozwoju ostrych psychoz po długotrwałym stosowaniu niektórych NSP. Właściwości toksyczne i fizykochemiczne nowych substancji psychoaktywnych, przyjęta dawka oraz droga ich podania determinują wpływ tego typu środków na organizm. Szybciej wchłaniają się NSP podane dożylnie, domięśniowo, podskórnie, doodbytniczo, podjęzykowo, wziewnie, wolniej – podane doustnie. Mają na to wpływ m.in. tzw. efekt pierwszego przejścia przez wątrobę, procesy wchłaniania z przewodu pokarmowego, wiązania z białkami, biotransformacja i wydalanie. Równie istotny wpływ mają czynniki osobnicze: wiek, płeć, waga ciała, stan zdrowia, cechy genetyczne, okoliczność, czy NSP jest przyjmowany na czczo, czy po obfitym posiłku itp. Bardzo często oprócz NSP stosowane są inne substancje psychoaktywne (narkotyki, leki, alkohol, tytoń, inne dopalacze), co w istotny sposób wpływa na reakcję organizmu i realne zagrożenie zdrowia i życia. Przewlekłe dożylne stosowanie NSP istotnie zwiększa ryzyko zachorowania na AIDS albo na poważne choroby wątroby. Każde wklucie, także domięśniowe czy podskórne, może prowadzić do zakażeń, które mogą doprowadzić do poważnych zagrożeń zdrowia⁶⁹⁶.

Dane zbiorcze z terenu całego kraju dotyczące zatruc środków zastępczymi lub nowymi substancjami psychoaktywnymi są zbierane przez Główny

⁶⁹⁵ Wywiad przeprowadzony w 2023 roku na potrzeby niniejszej monografii z lekarzem medycyny, specjalistą w zakresie patomorfologii, biegłym sądowym Maciejem Kaniewskim.

⁶⁹⁶ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce w sprawie środków zastępczych – Razem przeciw dopalaczom, 2013–2014*, s. 26–27, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>; E. Pieprzycza, R. Skowronek, Cz. Chowaniec, *Problemy analityczne i interpretacyjne...*, *op.cit.*, s. 116.

Inspektorat Sanitarny za pośrednictwem państwowych wojewódzkich inspektoratów sanitarnych. Dodatkowo przyjmowane są zgłoszenia z wojewódzkich wydziałów zdrowia, stacji pogotowia ratunkowego, sporadycznie także bezpośrednio od podmiotów leczniczych (oddziałów szpitalnych). Do rejestru włączane były zgłoszenia określone jako: dopalacz, nieznany dopalacz, nieznaną substancja psychoaktywna, nieokreślona substancja psychoaktywna, wymienione z nazwy NSP lub produkty dopalaczowe. Dane miesięczne i roczne w sposób kompleksowy przygotowuje Ośrodek Kontroli Zatruc w Warszawie⁶⁹⁷. Na poniższym wykresie zaprezentowano dane dotyczące liczby zgonów w wyniku zażycia dopalaczy zarejestrowane w latach 2013–2021 (wykres 7).

Rok	Liczba zgonów	Województwo
2013	2	śląskie (2)
2014	9	śląskie (4), wielkopolskie (2), kujawsko-pomorskie (1), pomorskie (2)
2015	21	śląskie (8), podkarpackie (3), warmińsko-mazurskie (3), lubuskie (2), mazowieckie (2), zachodniopomorskie (2), pomorskie (1), wielkopolskie (1)
2016	3	śląskie (2), łódzkie (1)
2017	27	małopolskie (5), lubelskie (2), mazowieckie (2), pomorskie (2), śląskie (2), wielkopolskie (2), kujawsko-pomorskie (1), lubuskie (1), łódzkie (1), świętokrzyskie (1), zachodniopomorskie (1)
2018	73	województwa o najwyższej liczbie przypadków to: śląskie (67); dolnośląskie (16), łódzkie (16), lubelskie (12), jedynym województwem, w którym nie odnotowano przypadków zgonów, jest świętokrzyskie
2019	184	zgony wystąpiły w każdym z województw, województwa o największej liczbie przypadków to: mazowieckie (72), śląskie (41), dolnośląskie (13)
2020	1	śląskie (1)
2021	11	podkarpackie (3), wielkopolskie (3), kujawsko-pomorskie (2), lubelskie (1), dolnośląskie (1), warmińsko-mazurskie (1)
Łącznie w latach 2013-2021	331	

Wykres 7. Zgony w wyniku zażycia dopalaczy w Polsce w latach 2013–2021, z uwzględnieniem danych w poszczególnych województwach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektora Sanitarnego

⁶⁹⁷ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce w sprawie środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych, 2015–2016..., op.cit., s. 36.*

W roku 2013 zgłoszono dwa przypadki zgonów, które miały miejsce na terenie województwa śląskiego. Zidentyfikowane w wyniku badań toksykologiczno-sądowych substancje to: NBOMe₂₅I oraz pentedron+UR-144 (dopalacz o nazwie „Pomarańczowy płomień”). W roku 2014 odnotowano dziewięć przypadków zgonów, które pochodziły z województw: śląskiego (4), wielkopolskiego (2), kujawsko-pomorskiego (1), pomorskiego (2). Dodatkowo uzyskano informację z województwa podlaskiego (1 przypadek; informacja własna), ale nie została potwierdzona oficjalnie; nieuwzględniona w sprawozdaniach rocznych. Jedynie z wywiadów lekarskich uzyskano przekaz o możliwości zażycia produktów dopalaczowych o nazwie „Imitacja produktu. Dodatek do piasku koloru niebieskiego” oraz „Talizman kierowcy”. W pięciu przypadkach zatrucie nie zostało potwierdzone badaniem toksykologiczno-sądowym, w czterech potwierdzenie nastąpiło na podstawie materiałów toksykologów sądowych, dotyczyły one: 5-MAPB, NBOMe₂₅B+4-CMC oraz NBOMe₂₅B+NBOMe₂₅I. W roku 2015 zgłoszone zostały 22 przypadki zgonów mogące mieć związek z użyciem NSP. Zgony miały miejsce na terenie województw: śląskiego (8), podkarpackiego (3), warmińsko-mazurskiego (3), lubuskiego (2), mazowieckiego (2), zachodniopomorskiego (2), pomorskiego (1) i wielkopolskiego (1). Z wywiadów lekarskich uzyskano informacje o nazwach produktów dopalaczowych: ABC+Coccolino+FreshFunky+pentedron; Alfa-PVP+B-B-22+THJ-018+MXE+flubromazepam („Mocarz”, Rozpałka do grilla) lub NSP (3MMC, AB-CHMINACA, GBL; środek zastępczy). W dwóch przypadkach uzyskano potwierdzenie użycia nowych substancji psychoaktywnych (AB-CHMINACA oraz 3MMC). W roku 2016 zgłoszono trzy przypadki zgonów, w tym z województwa śląskiego (2) i łódzkiego (1), przy czym nie uzyskano informacji dotyczącej nazwy produktu dopalaczowego ani nazwy NSP⁶⁹⁸.

W 2017 zgłoszonych zostało 27 przypadków zgonów, w tym 21 przekazanych zostało przez jednostki Państwowej Inspekcji Sanitarnej, prokuraturę, policję. Dodatkowo sześć przypadków zgonów zgłosił podmiot wykonujący badania na zlecenie organów prokuratury. W tych ostatnich brak jest informacji o województwie, w którym doszło do zgonu. Zgony miały miejsce w województwach: małopolskim (5), lubelskim, mazowieckim, pomorskim, śląskim i wielkopolskim (po 2), kujawsko-pomorskim, lubuskim, łódzkim, świętokrzyskim i zachodniopomorskim (po 1). W ośmiu przypadkach

⁶⁹⁸ *Ibidem*, s. 41, 47.

uzyskano potwierdzenie zatrucia nowymi substancjami psychoaktywnymi. Do lutego 2019 roku Główny Inspektorat Sanitarny posiadał wiedzę na temat 73 przypadków zgonów mogących mieć związek z użyciem NN w Polsce w 2018 roku. Informacje pochodziły z kilku źródeł, w tym:

- ze struktur Państwowej Inspekcji Sanitarnej, zakładów medycyny sądowej (ZMS), prokuratury i policji – łącznie o 56 przypadkach;
- z doniesień medialnych o podejrzanych zgonach – o 17 zdarzeniach⁶⁹⁹.

Zgodnie z nowelizacją ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 2018 roku, od 2020 roku GIS zobowiązany został do systematycznego corocznego publikowania raportu nt. przypadków zatruc, w tym śmiertelnych, bezpośrednio lub pośrednio związanych z użyciem NN (dane za 2019 rok). Podjęto działania uświadamiające podmiotom wykonującym badania pośmiertne istnienie ustawowego obowiązku informowania właściwego organu Państwowej Inspekcji Sanitarnej o takich zgonach. GIS zwrócił się również do wszystkich zakładów medycyny sądowej i laboratoriów toksykologicznych, wykonujących badania materiału pobranego od zmarłych, z prośbą o przekazanie wyników badań z całego 2018 roku, w formie danych określonym ustawowo. Równolegle, za pośrednictwem Prokuratury Krajowej, GIS wystosował prośbę o wskazanie takich zgonów w województwie śląskim, gdzie zanotowano najwięcej ofiar śmiertelnych NN. Jak wykazały badania, metoda zbierania danych z wykorzystaniem dodatkowych źródeł, w tym prokuratorskich, mająca oparcie w znowelizowanych przepisach prawa, daje daleko pełniejszy obraz problemu zgonów przy użyciu NN niż tradycyjna metoda pozyskiwania danych. Skalę zjawiska urealnia w tym wypadku nie tylko sama liczba zgonów, która jest zdecydowanie wyższa w stosunku do raportów GIS opartych na tradycyjnej metodzie pozyskiwania danych, ale pełniejsze dane ofiar, informacje na temat wykrytych substancji i okoliczności zgonu. Sprawia to, że raport GIS jest kompletny i bardziej wiarygodny. Tym samym dokument wykazuje dużą przydatność zawartych w nim informacji do działań operacyjnych oraz dla systemu wczesnego ostrzegania⁷⁰⁰.

Za przykład posłużyć mogą dane z roku 2018, w którym na podstawie metod wykorzystania dodatkowych źródeł, tj. bezpośredniego zwrócenia się do zakładów medycyny sądowej, laboratoriów toksykologicznych i prokuratury, odnotowano 162 zgony z powodu zażycia NSP lub środków

⁶⁹⁹ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce w sprawie środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych, 2017–2018...*, op.cit., s. 76–77.

⁷⁰⁰ *Ibidem*, s. 78–79.

zastępczych. Uwzględniając dodatkowe źródła danych, należy stwierdzić, że największa liczba zgonów miała miejsce w województwach: śląskim (67), łódzkim (16) i dolnośląskim (16). Jedynie w woj. świętokrzyskim nie odnotowano żadnego zgonu w 2018 roku⁷⁰¹.

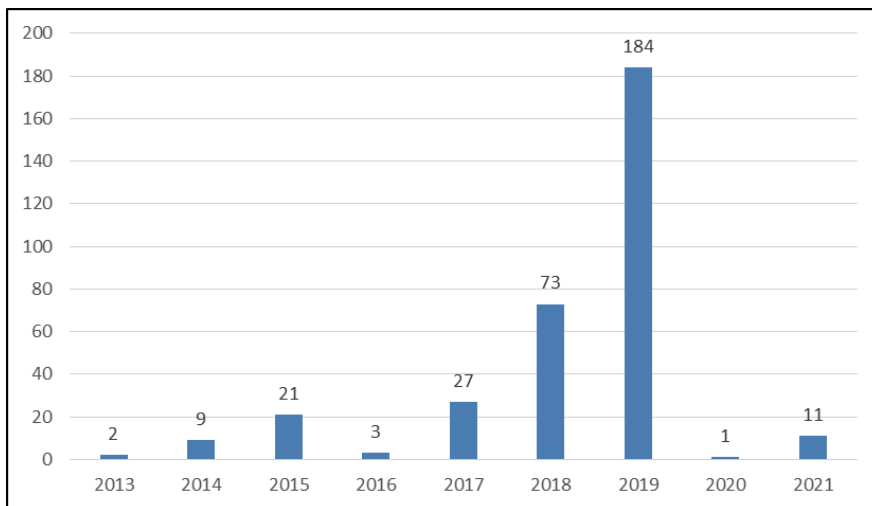
W 2019 roku do systemu SMIOD zostały zgłoszone 43 zgony, przy czym jedynie 10 dotyczyło zgonów w placówkach służby zdrowia. Ma to związek z tym, że zdecydowana większość zatruc śmiertelnych przy użyciu NSP/ŚZ stanowią zgony w miejscu zdarzenia, poza systemem ochrony zdrowia. Jednak wspomniana wcześniej metoda pozyskiwania informacji o zgonach, z wykorzystaniem różnych źródeł danych, wdrożona już w 2018 roku, wpłynęła na pełniejszy obraz problemu. Biorąc pod uwagę także pozostałe źródła informacji, o których była mowa, do momentu zamknięcia raportu w 2019 roku Główny Inspektor Sanitarny otrzymał informację na temat 184 zgonów, które miały związek z użyciem nowych narkotyków, przy czym zdecydowana większość przypadków ma bezpośrednie poparcie wynikami badań toksykologicznych. Niektóre przypadki zostały zakwalifikowane pomimo braku takich badań. Jak podkreślono w *Raporcie...*, czasem odstępowano od analizy toksykologicznej z uwagi na specyficzne okoliczności samego zgonu, np. samobójstwo po użyciu takich środków. W niektórych przypadkach wnioskowano na podstawie podejrzeń z uwagi na fakt, że wyniki badań toksykologicznych nie były jeszcze gotowe (kilkumiesięczne oczekiwanie). Większość zatruc śmiertelnych przy użyciu NSP stanowią zgony w miejscu zdarzenia, poza systemem ochrony zdrowia. Analizując zebrane informacje pod względem cech socjo-demograficznych ofiar dopalaczy, można sformułować wniosek, że w zdecydowanej większości są to mężczyźni (M 145, K 11, w jednym przypadku brak danych), co pokrywa się ze strukturą płci zatruc⁷⁰² przedstawioną na wykresie nr 4. Dane pochodzące z autopsji 126 zmarłych obejmują 282 wskazania substancji psychoaktywnych, przy czym w wielu przypadkach stwierdzono dwie lub więcej substancji. Na podstawie tej informacji można stwierdzić, że użytkownicy dopalaczy mieszają różne substancje. Może się to odbywać w sposób nieświadomy lub celowy – dla wzmocnienia efektu. Częstą sytuacją jest łączenie narkotyków klasycznych czy produktów leczniczych oddziałujących psychoaktywnie z narkotykami nowej generacji⁷⁰³.

⁷⁰¹ *Ibidem*, s. 80.

⁷⁰² *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną 2019...*, *op.cit.*, s. 28, 30

⁷⁰³ *Ibidem*, s. 32.

Zgodnie z danymi zgromadzonymi w Systemie Monitorowania Informacji o Środkach Zastępczych i Nowych Substancjach Psychoaktywnych w 2020 roku odnotowano w Polsce jeden przypadek śmiertelny mogący mieć związek z nowymi substancjami psychoaktywnymi. Zgłoszenia dokonał właściwy terenowo Państwowy Powiatowy Inspektor Sanitarny w Bytomiu⁷⁰⁴. W 2021 roku w systemie SMIOD odnotowano trzy przypadki zgonów po zażyciu dopalaczy, w tym jeden przypadek dotyczył środka zastępczego, dwa przypadki dotyczyły zgonu z udziałem nowych substancji psychoaktywnych (z udziałem jednej substancji oraz w połączeniu)⁷⁰⁵. W dwóch przypadkach byli to mężczyźni (zwłoki ujawnione w miejscu zamieszkania oraz zgon podczas interwencji policji). W przypadku trzeciej osoby brak jest danych co do płci⁷⁰⁶.

Wykres 8. Liczba zgonów spowodowanych zażyciem dopalaczy w Polsce w latach 2013–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów Głównego Inspektora Sanitarnego

Znaczący wzrost zgonów spowodowany zażyciem NSP lub ŚZ, jaki nastąpił w 2019 roku, nie oznacza, że wystąpił kilkunastokrotny wzrost tego typu przypadków związanych z dopalaczami. Można jednak wnioskować,

⁷⁰⁴ *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną 2021...*, op.cit., s. 25.

⁷⁰⁵ *Ibidem*, s. 24.

⁷⁰⁶ *Ibidem*, s. 25–26.

że dane dotyczące zgonów w latach wcześniejszych były mocno niedoszacowane. Sytuacja ta dotyczy w szczególności roku 2018, co zostało zaprezentowane na wykresie nr 8. Ma to ponadto niewątpliwie związek z nowelizacją ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w 2018 roku zaostrzającą przepisy dotyczące zwalczania NSP. Można także uznać, że od 2018 roku nastąpiło ciekawe zjawisko, które wiązało się z koniecznością ukrócenia sprzedaży tych substancji poprzez sklepy internetowe, a tym samym „wyprzedawaniem” tego typu produktów. Mogło to wpłynąć na wzrost liczby konsumentów, a ostatecznie – liczbę zatruc śmiertelnych.

Podsumowując powyższe informacje, zaznaczyć należy, że w przeciwieństwie do danych przedstawionych w rozdziale pierwszym opracowania dotyczących przypadków zatruc dopalaczami, których liczba od kilku lat ustabilizowała się, te dotyczące zgonów nie pozwalają jeszcze, jak się wydaje, na jednoznaczne sądy co do dynamiki tego zjawiska. Wynika to m.in. ze zmian organizacyjno-systemowych związanych z procedurami zgłaszania tego typu przypadków, licznymi uzupełnieniami danych w latach późniejszych, a także ze zmian w regulacjach prawnych ustanawiających obowiązek zgłaszania tego typu sytuacji. Jak pokazuje wspomniany wcześniej przykład dotyczący województwa mazowieckiego, ograniczenia pozyskanych informacji i powstające w związku z tym niedoszacowania można stopniowo eliminować poprzez systematyczne monitorowanie w kolejnych latach, co wynika ze stosowania się do sformułowanych w kategoriach sposobu instrukcji gromadzenia tego typu danych. W opinii Głównego Inspektora Sanitarnego duża różnorodność substancji zidentyfikowanych w materiale biologicznym zmarłych (nowe narkotyki, narkotyki klasyczne, leki) wskazuje na potrzebę kompleksowego podejścia do problemu wykrywania śmiertelnie niebezpiecznych substancji psychoaktywnych dla zminimalizowania zagrożeń związanych z ich użyciem.

3.2. Przeszukanie

W toku prowadzonych na etapie postępowania przygotowawczego czynności dochodzeniowo-śledczych szczególną uwagę trzeba także skierować na czynność przeszukania.

Na gruncie Kodeksu postępowania karnego istnienie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa stanowi podstawę wszczęcia postępowania przygotowawczego. Jeśli zatem takie podejrzenie faktycznie występuje, należy wszcząć postępowanie karne i wówczas dokonywać

czynności procesowych wskazanych w regulacjach prawnych, w tym również przeszukania⁷⁰⁷.

Przeszukanie może wystąpić w kilku odmianach⁷⁰⁸. Pierwsza to sytuacja, gdy funkcjonariusz policji przy zatrzymaniu osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa bądź wykroczenia jest zobowiązany do sprawdzenia, czy ta osoba posiada przy sobie broń lub inne niebezpieczne przedmioty – mogące stanowić dowody w postępowaniu lub podlegać przepadkowi⁷⁰⁹. W drugim przypadku funkcjonariusz policji jest uprawniony do przeprowadzenia kontroli osobistej, przeglądania zawartości bagaży, sprawdzania ładunku w portach i na dworcach, w środkach transportu lądowego, powietrznego i wodnego⁷¹⁰. Pomimo że w literaturze przedmiotu ten rodzaj przeszukania bywa także określany pozaprocesowym, kontrolą osobistą lub przeszukianiem bagażu⁷¹¹, wyniki tej czynności mogą służyć za dowód w postępowaniu karnym. Trzecią kategorię stanowi przeszukanie (procesowe) przeprowadzane na podstawie przepisów k.p.k., którego wyniki uznawane są za dowód w sprawie karnej⁷¹².

Każda z wyżej wymienionych sytuacji może mieć zastosowanie w odniesieniu do nowych substancji psychoaktywnych objętych na podstawie art. 44f, ust. 3 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii wykazem stanowiącym załącznik nr 3 do Rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie wykazu

⁷⁰⁷ D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego*, t. I, *Komentarz aktualizowany*, K. Eichstaedt (red.), LEX/el. 2022, art. 219. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587748508/703198/swiecki-dariusz-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz=-aktualizowany?cm-RELATIONS>, dostęp: 24.11.2022.

⁷⁰⁸ D. Solodov, I. Solodov, *Przeszukanie w procesie karnym Polski i Rosji: aspekty prawne i kryminalistyczne* [w:] *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne*, red. A. Opalska-Kasprzak, I.A. Jaroszevska, M. Powirska, Olsztyn 2018, s. 181.

⁷⁰⁹ *Ibidem*, s. 181. Zob. szerzej: Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 360 z dnia 26 marca 2009 roku w sprawie metod i form wykonywania przez policjantów konwojów i doprowadzeń, <http://isp.policja.pl/isp/prawo/akty-prawne/zarzadzenia-komendanta/2009/544,Zarzadzenie-Nr-360.html>, dostęp: 27.10.2016; Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 130 z dnia 7 sierpnia 2012 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań w pomieszczeniu dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, <http://www.infor.pl/aktprawny/U27.2012.019.0000042,metryka,zarzadzenie-nr-130-komendanta-glownego-policji-w-sprawie-metod-i-form-wykonywania-zadan-wpomieszczeniu-dla-osob-zatrzymanych-lub-doprowadzo-nych-w-celu-wytrzezwienia.html>, dostęp: 11.08.2022.

⁷¹⁰ Art. 15 ust. 1 pkt 5 Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, t.j. Dz.U. 2023, poz. 171 ze zm.

⁷¹¹ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stęпка, *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach...*, *op.cit.*, s. 488.

⁷¹² *Ibidem*, s. 181.

substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych⁷¹³.

Podstawę prawną przeszukania stanowią przepisy art. 219 § 1 Kodeksu postępowania karnego. Zgodnie z nimi w celu wykrycia lub zatrzymania albo przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej, a także w celu znalezienia rzeczy mogących stanowić dowód w sprawie lub podlegających zajęciu w postępowaniu karnym, można dokonać przeszukania pomieszczeń i innych miejsc, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy do przypuszczenia, że osoba podejrzana lub wymienione rzeczy tam się znajdują. Przeszukanie pomieszczeń w związku z przestępstwem narkotykowym zaliczane jest do tzw. przeszukań miejsc o specyficznym charakterze⁷¹⁴.

W literaturze przedmiotu brak jest opracowań, które traktują o czynności przeszukania tylko w odniesieniu do nowych substancji psychoaktywnych. Wobec powyższego zdecydowano w analizie zagadnienia wykorzystać tę literaturę i źródła prawa, które dotyczą czynności przeszukania przede wszystkim w związku ze środkami odurzającymi, jak również substancjami psychotropowymi. W omawianym zakresie pomocna była także analiza wskazanych przez organy ścigania przypadków oraz badania wyroków sądów w stosunku do osób, które dopuściły się czynów skatalogowanych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, których przedmiot stanowiły nowe substancje psychoaktywne.

Obowiązujący w Polsce Kodeks postępowania karnego w sposób zasadniczy ogranicza liczbę podmiotów uprawnionych do przeprowadzenia przeszukania. Czynności te zleca sąd – w postępowaniu sądowym, a prokurator – w postępowaniu przygotowawczym⁷¹⁵. Co do zasady art. 220

⁷¹³ Obwieszczenie Ministra Zdrowia z dnia 27 czerwca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie wykazu substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych, Dz.U. z 2022 r., poz. 1665.

⁷¹⁴ P. Czyżyk, *Przeszukanie – definicja, podstawy faktyczne i prawne* [w:] *Zatrzymanie rzeczy, przeszukanie, sprawdzenie osoby, kontrola osobista – taktyka realizacji. Wybrane zagadnienia*, red. M. Kaczmarczyk, P. Czyżyk, J. Kosiński, Wyższa Szkoła Policji, Szczytno 2013, s. 134; W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele podziałów i kategorii dokonywanych przeszukań. Zob. także: Z. Uniszewski, *Przeszukanie, problematyka kryminalistyczna*, NERITION, Warszawa 2000, s. 249–275. Zob. także: A. Opalska-Kasprzak, *Przeszukanie. Problematyka prawna i kryminalistyczna*, Warszawa 2018, s. 130–139.

⁷¹⁵ M. Ćwikła, *Przeszukanie w perspektywie prawa do prywatności* [w:] *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne*, red. A. Opalska-Kasprzak, I.A. Jaroszevska, M. Powirska, Olsztyn 2018, s. 159.

§ 1 k.p.k. przeszukania może dokonać prokurator albo na polecenie prokuratora – policja. Dopuszczalna jest także możliwość dokonania tej czynności przez inny organ w wypadkach wskazanych w ustawie. Postanowienie sądu lub prokuratora należy okazać osobie, u której przeszukanie ma być przeprowadzone. W sytuacjach niecierpiących zwłoki, jeżeli postanowienie sądu lub prokuratora nie może zostać wydane, organ przeprowadzający przeszukanie okazuje nakaz kierownika swojej jednostki lub legitymację służbową. W dalszej kolejności niezwłocznie zwraca się do sądu lub prokuratora o zatwierdzenie przeszukania.

Doktryna w tym zakresie wskazuje na dwie formy przeprowadzenia czynności przeszukania: bezpośrednie – bez wcześniejszego wydania postanowienia o wszczęciu dochodzenia lub śledztwa, oraz planowe – po uzyskaniu stosownego postanowienia sądu lub prokuratora i wymaga, w przeciwieństwie do pierwszej formy, zaplanowania oraz przygotowania⁷¹⁶. Obowiązujące przepisy Kodeks postępowania karnego precyzyjnie wskazują na godziny, w których możliwe jest dokonanie przeszukania zamieszkałych pomieszczeń. Na podstawie art. 22 § 1 czynność, o której mowa, może zostać przeprowadzona w porze nocnej (od godz. 22 do 6) tylko w wypadkach niecierpiących zwłoki. Paragraf 3 analizowanego artykułu dopuszcza możliwość przeprowadzenia czynności przeszukania w porze nocnej lokali dostępnych w tym czasie dla nieokreślonej liczby osób albo służących do przechowywania przedmiotów. Jak podkreśla A. Kaznowski, wykładnia językowa terminu „lokal” pozwala stwierdzić, że lokalem jest również pomieszczenie zamieszkane. Można zatem za przywołanym autorem stwierdzić, że w porze nocnej można przeprowadzić przeszukanie w mieszkaniu wykorzystywanym przez przestępców do sprzedaży narkotyków,⁷¹⁷ a tym samym, na mocy znowelizowanych od sierpnia 2018 roku przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, także nowych substancji psychoaktywnych.

W celu znalezienia rzeczy wymienionych w § 1 i pod warunkiem określonym w tym przepisie ustawodawca na podstawie § 2 analizowanego artykułu przewidział także możliwość przeszukania osoby, odzieży na niej i jej podręcznych przedmiotów. Czynności tej należy dokonać w miarę możliwości za pośrednictwem osoby tej samej płci. Przepisy, o których mowa, zostały doprecyzowane w wyniku zmian wprowadzonych Ustawą

⁷¹⁶ E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 161.

⁷¹⁷ A. Kaznowski, *Problematyka przeszukania mieszkania*, „Prokurator i Prawo” 2010, nr 4, s. 64–76.

z dnia 14 grudnia 2018 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw⁷¹⁸. Zgodnie z ich treścią przeszukanie lub zatrzymanie rzeczy powinno być dokonane zgodnie z celem tej czynności, z zachowaniem umiaru oraz w granicach niezbędnych dla osiągnięcia celu tych czynności przy zachowaniu należytej staranności, w poszanowaniu prywatności i godności osób, których ta czynność dotyczy, oraz bez wyrządzania niepotrzebnych szkód i dolegliwości.

Wprowadzenie przepisów art. 227 było podyktowane wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego (TK) z 14 grudnia 2017 roku⁷¹⁹. Trybunał uznał ówczesny art. 219 § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego⁷²⁰ w zakresie, w jakim przewiduje przeszukanie osoby, nie określając granic tego przeszukania, za niezgodny z art. 41 ust. 1 i art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Podobnie jak pkt 5 ust. 1 art. 15 Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji⁷²¹ w zakresie, w jakim uprawnia policjantów do dokonywania kontroli osobistej, nie określając granic tej kontroli, jest niezgodny z art. 41 ust. 1 i art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Wyrok TK wpłynął także na zmianę treści wskazanego przepisu ustawy o Policji, zgodnie z którym obowiązujące od 14 grudnia 2018 roku przepisy prawa wskazują, że policjanci wykonując swoje czynności mają – jak już wspomniano – prawo do dokonywania kontroli osobistej, a także przeglądania zawartości bagaży i sprawdzania ładunków w portach i na dworcach oraz w środkach transportu lądowego, powietrznego i wodnego, jednak już tylko w określonych sytuacjach⁷²²:

1. w razie istnienia uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary;
2. w celu znalezienia:
 - broni lub innych niebezpiecznych przedmiotów mogących służyć do popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary;

⁷¹⁸ Ustawa z dnia 14 grudnia 2018 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 2399 z późn. zm., <https://sip.lex.pl/#/act/18794077?pit=2022-11-28>, dostęp: 29.11.2022.

⁷¹⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 grudnia 2017 r., sygn. akt K 17/14, Dz.U. poz. 2405, <https://sip.lex.pl/#/act/18667639> (dostęp: 13.11.2022), sygn. akt K 17/14. Zob. szerzej w wyroku o braku zgodności z Konstytucją przepisów dot. m.in. dokonywania kontroli osobistej przez Straż Graniczną, Żandarmerię Wojskową, strażę gminne.

⁷²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2017 r., poz. 1904.

⁷²¹ Zob.: M. Rogalski, *Zakres uprawnień Policji* [w:] M. Opaliński, M. Rogalski, P. Szustakiewicz, *Ustawa o Policji. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 75–76.

⁷²² Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U. z 2018 r., poz. 2399.

- przedmiotów, których posiadanie jest zabronione, lub mogących stanowić dowód w postępowaniu prowadzonym w związku z realizacją zadań, o których mowa w art. 1 ust. 2 pkt 1, 2, 3a, 4, 4a, 6 i 7 oraz przepisów innych ustaw określających zadania policji;
- przedmiotów podlegających przepadkowi w przypadku uzasadnionego przypuszczenia posiadania przez osobę broni lub takich przedmiotów, lub uzasadnionego przypuszczenia ich użycia do popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary;
- na zasadach i w sposób określony w art. 15d i art. 15e.

Obowiązujące wcześniej, niedoprecyzowane regulacje prawne w zakresie przeszukania i dokonywanych kontroli stały się przyczyną tego, że jeszcze w 2014 roku Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO) Irena Lipowicz skierowała do Trybunału Konstytucyjnego wniosek o zbadanie niezgodności z Konstytucją szeregu przepisów rangi ustawowej i wykonawczej dotyczących przeszukania osób, dokonywania kontroli osobistej, przeszukania pojazdów oraz przeglądania bagażu i ładunku przez m.in. funkcjonariuszy policji⁷²³.

Analiza pisma skierowanego do TK pozwala wskazać na najistotniejsze z perspektywy niniejszej monografii uwagi wnioskodawcy dotyczące przepisów Kodeksu postępowania karnego oraz ustawy o Policji. We wniosku Rzecznik Praw Obywatelskich wskazała, że wspólną cechą wyżej powołanych przepisów jest fakt posługiwania się pojęciami „przeszukanie osoby” lub „kontrola osobista”, nie definiując ich jednak, przez co nie można ustalić w sposób precyzyjny, o jakie czynności chodzi. W opinii RPO brak jest precyzyjnego wyjaśnienia, czy np. przeszukanie osoby w rozumieniu k.p.k. obejmuje tylko oględziny powierzchni ciała połączone z obowiązkiem rozebrania się do naga, czy też może objąć dalsze drastyczne działania kontrolne. Dodać należy, że wątpliwości te mogą mieć istotne znaczenie w przeprowadzaniu czynności dotyczących nowych substancji psychoaktywnych, co jest związane z miejscem ich ukrywania w i na ciele człowieka. Szerzej będzie o tym mowa w dalszej części opracowania.

⁷²³ K. Rosłaniec, K. Franckiewicz, *Nowe uprawnienia Policji. Wybór przepisów*. Materiały dydaktyczne nr 192, Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, Zakład Doradztwa Dydaktycznego i Psychologii, Zakład Służby Prewencyjnej, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi-Bw7fE_fv9AhW6i_oHHVEBAxwQFnoECAsQAQ&url=https%3A%2F%2Fcsp.edu.pl%2Fdownload%2F6%2F32129%2F192KRoslaniecKFranckiewiczNoweuprawnieniaPolicjiWyborprzepisow.pdf&usq=AOvVaw2ECnYZuvExOB3Cuup-iK_C, dostęp: 17.12.2022.

Według wnioskodawcy zaskarżone przepisy nie wskazywały wówczas na ustawową granicę możliwości ingerencji władzy publicznej w sferę prawa do prywatności, nietykalności i wolności osobistej. Tymczasem do ich ograniczenia, jak przypomniała RPO, konieczne jest nie tylko spełnienie wymagań, o których mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji, lecz także pełne poszanowanie nietykalności osobistej. W konsekwencji materia kontroli osobistej powinna w sposób precyzyjny i kompletny zostać uregulowana na poziomie ustawy i określać – oprócz zakresu pojęć „kontrola osobista” i „przeszukanie osoby” – także sposób przeprowadzenia kontroli (przeszukania). Rzecznik krytycznie oceniła ówczesny stan prawny, w którym ustawodawca, przyznawszy funkcjonariuszom poszczególnych służb uprawnienie do dokonywania przeszukania osób (kontroli osobistej), nie określił wszystkich podstawowych elementów uzasadniających to ograniczenie nietykalności osobistej i prawa do prywatności, a w konsekwencji pozostawił organom władzy wykonawczej wyznaczenie rzeczywistych granic korzystania przez jednostki z konstytucyjnych wolności i praw.

RPO wniosła o przeprowadzenie analizy zgodności z art. 50 Konstytucji grupy przepisów wyposażających poszczególne organy w uprawnienia do sprawdzania bagaży lub ładunków znajdujących się w pomieszczeniach lub pojazdach. Według RPO występujące we wskazanych przepisach pojęcia „sprawdzanie ładunku w środkach transportu”, „kontrola środków transportu” czy „przeglądanie zawartości bagaży” mieszczą się w pojęciu „przeszukania pomieszczenia lub pojazdu” zawartym w art. 50 Konstytucji. Jak zaznaczyła rzecznik, „aby można było sprawdzić zawartość bagażu znajdującego się w pomieszczeniu lub w pojeździe (...) konieczne jest naruszenie miru domowego”. Argumentacja wnioskodawcy przedstawia się podobnie jak w przypadku pierwszego zarzutu. Przepisom rangi ustawowej, tj. art. 15 ust. 1 pkt 5 ustawy o Policji, rzecznik zarzuciła niedostateczne uregulowanie sposobu ingerencji w konstytucyjnie chronione prawa jednostki. W jej przekonaniu nie odpowiada standardowi wynikającemu z art. 50 Konstytucji regulacja, w której ustawodawca poprzestał na przyznaniu poszczególnym służbom uprawnienia do dokonania przeszukania, nie precyzując sposobu, w jakim ma ono przebiegać⁷²⁴. Jedynie w celu wskazania na inne istotne w analizowanej materii organy państwa zauważyć warto stanowisko Prokuratora Generalnego dotyczące niekonstytucjonalności ww. przepisów, jeśli chodzi o art. 15 ust. 1 pkt 5 ustawy o Policji, tj. te przepisy, które

⁷²⁴ *Ibidem*.

wprowadziły do systemu prawnego pojęcie kontroli osobistej. W piśmie z 19 października 2015 roku Prokurator Generalny (PG) stwierdził, że nie spełniają one konstytucyjnego wymogu „zupełnego i precyzyjnego określenia na poziomie ustawy wszystkich podstawowych elementów ograniczenia wolności osobistej, nietykalności osobistej oraz prywatności jednostki”, pozwalając władzy wykonawczej decydować, „w jakim zakresie jednostka będzie mogła korzystać z wymienionych konstytucyjnie gwarantowanych wolności i praw”. PG nadmienił, że przepisy te, choć wyposażyły poszczególne służby w uprawnienie do dokonywania przeszukania (kontroli, rewizji, sprawdzenia – inaczej nazwanych, lecz merytorycznie równoważnych czynności), nie określiły sposobu ingerencji w prawa jednostki, o których mowa w art. 50 Konstytucji⁷²⁵.

Skutkiem orzeczenia trybunału była nowelizacja ustawy o Policji, którą zmodyfikowano art. 15, włączając do regulacji ustawowej nie tylko przesłanki podjęcia kontroli osobistej, ale także szczegółowe kwestie dotyczące czynności składających się na kontrolę osobistą, obowiązki funkcjonariusza oraz uprawnienia osoby kontrolowanej. W znacznej części zabieg ten polegał na przeniesieniu treści przepisów dotychczasowego rozporządzenia⁷²⁶ na poziom materii ustawowej, przy czym dokonano jednak pewnych zmian, które – wyprzedzając nieco dalsze wnioski – spowodowały jeszcze większe zatarcie różnic między kontrolą osobistą a przeszukaniem osoby. Wykraczając poza orzeczenie TK, ustawodawca zdecydował się także na wprowadzenie do ustawy o Policji nowej czynności, nazwanej „sprawdzeniem prewencyjnym”, określając jej przesłanki i tryb przeprowadzenia. W świetle obecnie obowiązujących przepisów można więc wyróżnić trzy uprawnienia policji umożliwiające dokonanie czynności polegających na „przeszukiwaniu” osoby: przeszukanie, kontrolę osobistą oraz sprawdzenie prewencyjne. Wprowadzenie odrębnych regulacji uznać należy za dobry zabieg ustawodawcy, co dawało nadzieję na uporządkowanie materii w tym zakresie⁷²⁷.

W sytuacjach, w których przedmiot przestępstwa dotyczy narkotyków, jak również nowych substancji psychoaktywnych, często dochodzi do

⁷²⁵ *Ibidem*.

⁷²⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów z 29 września 2015 r., Dz.U. z 2015 r., poz. 1565.

⁷²⁷ J. Karaźniewicz, *Przeszukanie osoby i tzw. czynności podobne do przeszukania jako uprawnienia funkcjonariuszy Policji*, „Studia Prawnoustrojowe” 2020, nr 49, 115, DOI: 10.31648/sp.5855.

przeszukania. Wynika to z faktu, że organy ścigania sprawdzają podczas tej czynności występowanie w danym miejscu dowodów rzeczowych, które pozwolą sformułować ewentualny akt oskarżenia. Specyfika handlu dopalaczami polega na tym, że niejednokrotnie istnieje podejrzenie, że produkty te znajdują się bezpośrednio przy osobie handlującej, w jej odzieży lub w miejscu, w którym przebywa, czego przykład stanowi jej miejsce zamieszkania. Teza ta znajduje potwierdzenie w wynikach analizy wyroków sądów.

Przepisy Kodeksu postępowania karnego określają sytuacje uzasadniające przeprowadzenie przeszukania⁷²⁸. Za słuszną uznać można przytaczaną w literaturze tezę, że fakt dobrowolnego wydania przez osobę⁷²⁹, u której dokonuje się przeszukania, przedmiotów mających związek z czynnością procesową, nie pozbawia tej czynności waloru przeszukania. Co więcej, wydaje się, że z obowiązku poszukiwania przez organ przeprowadzający przeszukiwanie innych dowodów istotnych dla sprawy wynika, że organ procesowy nie powinien ograniczyć się do odebrania dowolnie wydanych przedmiotów, lecz kontynuować przeszukiwanie⁷³⁰.

Trafnie w piśmiennictwie zwrócono uwagę na to, że celem przeszukania pomieszczeń bądź osoby jest wykrycie lub zatrzymanie albo przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej, a także odnalezienie rzeczy mogących stanowić dowód w sprawie lub podlegających zajęciu w postępowaniu

⁷²⁸ Zob. art. 163 § 1, art. 277 § 2, art. 295 § 2 Kodeksu postępowania karnego.

⁷²⁹ Dowody wydane dobrowolnie przez osobę, u której dokonuje się przeszukania, lub odnalezione w toku czynności należy poddać oględzinom, dokonać ich opisu ze wskazaniem cech fizycznych i miejsca ukrycia, a następnie zabrać lub oddać do przechowania osobie godnej zaufania. Na osobę taką trzeba jednocześnie nałożyć obowiązek każdorazowego niezwłocznego przedstawienia rzeczy, na żądanie organu procesowego prowadzącego postępowanie (art. 228 k.p.k.). Osobom zainteresowanym trzeba natychmiast wręczyć pokwitowanie stwierdzające, jakie przedmioty i przez kogo zostały zatrzymane. W wypadku niezatwierdzenia czynności, rzeczy zatrzymane podlegają zwrotowi osobie uprawnionej w terminie 7 dni od dnia przeszukania (art. 230 § 1 k.p.k.). Zwrot zatrzymanych rzeczy następuje niezwłocznie również w przypadku stwierdzenia, że są one zbędne dla potrzeb procesu karnego (art. 230 § 2 k.p.k.). Oznacza to, że rzeczy takie podlegają zwrotowi w toku postępowania, a nie dopiero po jego zakończeniu, co ma niewątpliwie znaczenie z punktu widzenia ochrony interesów osób, u których dokonywano przeszukania. Rzeczy odebrane, których posiadanie jest zabronione, przekazuje się w myśl art. 230 § 3 k.p.k. właściwemu urzędowi lub instytucji. Natomiast w przypadku powstania wątpliwości, komu obiekt powinien być zwrócony, należy złożyć go do depozytu sądowego lub u osoby godnej zaufania, aż do wyjaśnienia wątpliwości.

⁷³⁰ K. Dudka, *Przeszukiwanie w kodeksie postępowania karnego – zagadnienia wybrane*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2000, vol. XLVII, s. 171.

karnym. Warunkiem dokonania obu rodzajów przeszukania jest istnienie uzasadnionych podstaw do przypuszczenia, że osoba podejrzana lub wymienione rzeczy znajdują się w pomieszczeniu lub rzeczy te posiada przy sobie przeszukiwana osoba⁷³¹. Komentatorzy k.p.k. podkreślają, że ze względu na tę materialną przesłankę przeszukiwanie osoby przewidziane w art. 219 należy odróżnić od tzw. kontroli osobistej oraz przeglądania bagażu i ładunku w portach, na dworcach i w środkach transportu lądowego, powietrznego i wodnego, czyli pozaprocesowych czynności przewidzianych przez ustawy szczególne⁷³². Pomimo istniejących z prawnego punktu widzenia różnic pomiędzy wskazanymi czynnościami kontrola osobista bywa określana jako najważniejsza z tzw. czynności zbliżonych do przeszukania osoby⁷³³. Problematyka ta ma istotne znaczenie w procesie, którego celem jest wykrycie nowych substancji psychoaktywnych, co starano się wykazać w tej części opracowania.

Przekonanie o zależnościach występujących pomiędzy wskazanym przepisem Kodeksu postępowania karnego a analizowanym przepisem ustawy o Policji wpłynęło na decyzję autorki monografii o przybliżeniu nie tylko kwestii związanych z przeszukianiem, ale także z dokonywaniem kontroli osobistej oraz przeglądaniem zawartości bagażu, sprawdzaniem ładunków w portach i na dworcach oraz w środkach transportu lądowego, powietrznego i wodnego. Argumentem przemawiającym za poświęceniem uwagi także tym kwestiom jest specyfika problemu dopalaczy przejawiająca się – najogólniej rzecz ujmując – w obserwowanym *modus operandi* sprawców czynów zabronionych, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Sprawcy przechowują tego typu produkty w mieszkaniach, bagażach, pojazdach, odzieży itp., co pozwala stwierdzić, że ich ujawnienie i wykrycie możliwie jest nie tylko w efekcie dokonywania czynności procesowych, czynności

⁷³¹ C. Kulesza [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. II, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 219. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587774849/629615/dudka-katarzyna-red-kodeks-postepowania-karnego-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS> (dostęp: 24.11.2022); K. Jankowska, M. Powirska, *Przeszukiwanie miejsca* [w:] A. Opalska-Kasprzak, I.A. Jaroszevska, M. Powirska, (red.) *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne...*, *op.cit.*, s. 8; J. Grajewski, E. Skrętowicz, *Kodeks postępowania karnego z komentarzem*, Gdańsk 1996, s. 325–326.

⁷³² M. Kurowski [w:] *Kodeks...*, *op.cit.*, red. D. Świecki, t. 1, 2017, s. 800.

⁷³³ A. Taracha, *Kontrola osobista i przeglądanie zawartości bagażu (art. 15 ust. 1 pkt 5 ustawy o Policji) a ochrona konstytucyjnych praw człowieka*, „Prawo w Działaniu – Sprawy karne” 2020, nr 41, s. 64–69.

operacyjno-rozpoznawczych czy dochodzeniowo-śledczych, lecz także czynności administracyjno-porządkowych, do których należy zakwalifikować kontrolę osobistą.

Z perspektywy prawnej, jak również kryminalistycznej problematyki przeszukania istotne jest, że przeszukanie osoby ma znaczenie o wiele szersze niż kontrola osobista. W zakresie tej ostatniej czynności nie mieści się bowiem sprawdzenie ciała oraz przedmiotów, które znajdują się bezpośrednio przy ciele (np. przykryte odzieżą) – te czynności kwalifikują się już do zakresu przeszukania osoby⁷³⁴. T. Hanausek wskazywał, że wśród praktyków jest bardzo wiele koncepcji przeprowadzenia przeszukania osoby i odzieży znajdującej się na niej. Wybór konkretnej metody determinowany jest cechami i właściwościami poszukiwanego przedmiotu. W odmienny sposób i z uwzględnieniem innych miejsc wyglądać będzie poszukiwanie pistoletu, a w inny – 1 grama narkotyku⁷³⁵. Mała ilość dopalaczy może być ukryta zarówno w otworach ciała, jak również znajdować się w odzieży. Nowe substancje psychoaktywne mogą przybrać postać dowodów o mikroskopijnych rozmiarach, co wskazuje na konieczność dokonania przeszukania w najtrudniejszych warunkach, co potwierdzają doświadczenia amerykańskiej Agencji do spraw Zwalczania Narkotyków i Narkomanii. Rozmiary i cechy narkotyków sprawiają bowiem, że ich odnalezienie w wyniku przeszukania osoby i znajdującej się na niej odzieży jest szczególnie trudne⁷³⁶. Informacja ta znajduje zastosowanie także w odniesieniu do nowych substancji psychoaktywnych, które – analogicznie jak klasyczne narkotyki – mogą być mikrośladami kryminalistycznymi.

Formułując zasady metodyki przeprowadzania przeszukania, T. Hanausek wskazał na szereg istotnych aspektów, które trzeba z całą pewnością odnieść do czynności przeszukania, której przedmiot stanowią dopalacze. W przypadku, kiedy poszukiwany przedmiot jest na tyle mały, że może być ukryty w naturalnych otworach ciała, to czynności przeszukania osoby i jej odzieży należy dokonać oddzielnie. W tym celu przeszukiwana osoba

⁷³⁴ J. Karaźniewicz, *Przeszukanie i czynności zbliżone do przeszukania w teorii i praktyce organów ścigania* [w:] P. Hofmański (red.), *Węzłowe problemy procesu karnego*, Warszawa 2010, s. 285.

⁷³⁵ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 107; P. Paleń, *Kryminalistyczne aspekty przeszukania pomieszczenia, terenu i osoby* [w:] *Blaski i cienie przeszukania...*, *op.cit.*, red. A. Opalska-Kasprzak, I.A. Jaroszevska, M. Powirska, s. 69.

⁷³⁶ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 107.

powinna rozebrać się do naga, a jej odzież powinna zostać umieszczona w polu jej widzenia. Przeszukiwanie powinno rozpocząć się od osoby, a konkretnie – od jej głowy. Włosy, które u kobiet powinny być rozpuszczone, trzeba przeczesać grzebieniem, a następnie sprawdzić otwory uszne i otwór nosowy. W przypadku podejrzenia, że w którymś z otworów znajduje się poszukiwany przedmiot, powinno się skorzystać z pomocy lekarza, którego obecność na taką okoliczność powinna być zabezpieczona. W dalszej kolejności przeszukiwana winna być jama ustna, albowiem wskazane środki i substancje mogą być zaplombowane w zębach. Ze względu na fakt, że w sytuacji, o której mowa, obecności narkotyków nie można stwierdzić optycznie, należy ustalić czy pomocne może okazać się prześwietlenie rentgenowskie. Różnego rodzaju substancje psychoaktywne i psychotropowe oraz środki odurzające mogą być ukryte w protezie. Należy wówczas wydać polecenie wyjęcia protezy, a następnie dokładnie ją przegłędnać. W przypadku wystąpienia okoliczności, w których przeszukiwana osoba posiada pełne i zdrowe uzębienie, należy po oględzinach jamy ustnej polecić tej osobie przeplukanie ust wodą, gdyż zdarza się, że drobne przedmioty są luźno przechowywane w jamie ustnej⁷³⁷.

Znaczące trudności mogą wystąpić w przypadku podejrzenia ukrycia poszukiwanego przedmiotu w odbytnicy lub narządach płciowych kobiety. Jeżeli nie wypadnie on w sytuacji wykonania prostych czynności takich jak przykucnięcie, to w celu uniknięcia dokonania uszkodzeń ciała przez organy procesowe należy skorzystać z pomocy lekarza, przedmiot bowiem może być nawet przyklejony do wnętrza ciała osoby przeszukiwanej. W praktyce organów ścigania, w tym także polskich służ granicznych, znane są sytuacje, w których przedmiot bywał ukryty w organach wewnętrznych ciała, w tym np. w żołądku. Wówczas ujawnienie takich przedmiotów może nastąpić w drodze prześwietlenia rentgenowskiego. Ten sposób jest także wykorzystywany w przypadku ukrycia przedmiotów w opatrunkach gipsowych bądź protezach kończyn. Do bardzo rzadkich należą sytuacje, kiedy bardzo drobne przedmioty (takie jak wymienione wyżej substancje w niewielkich dawkach) zaszywane są pod powłokami skóry. Dokładne oględziny ciała mogą ujawnić miejsca ukrycia. Świadczą o nich m.in. ślady zaszywania czy zgrubienia⁷³⁸.

⁷³⁷ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 107–108. Zob. także: A. Opalska-Kasprzak, *Przeszukiwanie. Problematyka prawna i kryminalistyczna...*, *op.cit.*, s. 139–149.

⁷³⁸ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 108. Zob. szerzej Z. Uniszewski, *Przeszukiwanie, Problematyka kryminalistyczna*, Warszawa 2000, s. 278–279.

Teoretycznie można jednak poczynić założenie, że inwazyjne ukrywanie narkotyków i dopalaczy częściej będzie miało miejsce w przypadku tych pierwszych. Podyktowane to może być kwestią relacji uzyskania wysokich korzyści finansowych w stosunku do nakładów poczynionych w związku z przygotowaniem i dokonaniem przestępstwa. Metody inwazyjne ukrycia środków i substancji wiążą się z zaangażowaniem osób, które zdecydują się już nie tylko na udział w samym procederze przestępczym, ale także na narażenie swojego zdrowia, a nawet życia, co najpewniej wpływa na cenę takiej „usługi”. W przypadku niskich cen dopalaczy, a także innych możliwości ich dostarczenia do odbiorcy, można uznać, że metody inwazyjne, czyli ukrywania substancji w ciele, mogą być po prostu nieopłacalne. Rosnąca popularność nowych substancji psychoaktywnych nie wyklucza jednak sytuacji, w których sprawcy przestępstw dopalaczowych będą wykorzystywali na dużą skalę metody od dawna stosowane przez osoby handlujące narkotykami.

Przy poszukiwaniu drobnych przedmiotów ukrytych w odzieży przeszukania dokonuje się oddzielnie – po zdjęciu ubrań z ciała. Każda ze sztuk odzieży, obuwia i zawartości kieszeni musi zostać przeszukana osobno. W pierwszym etapie przeszukuje się dotykiem, wyszukując zgrubień, w tym w szczególności na szwach. Optycznie natomiast wyszukuje się nietypowych cech odzieży, np. dodatkowych zakładek. Szczególną uwagę należy skoncentrować na obuwiu, a dokładniej na jego obcasach, które nierzadko stanowią miejsce ukrycia drobnych przedmiotów. Dużo uwagi trzeba także poświęcić akcesoriom typu parasole i laski⁷³⁹.

Przeszukanie w przypadku czynów, których przedmiot stanowią narkotyki i nowe substancje psychoaktywne, stanowi czynność niezwykle skuteczną i często wykonywaną. Bez jej przeprowadzenia niejednokrotnie niemożliwe stałoby się wykrycie tego typu substancji. Teza ta znajduje potwierdzenie w niżej przytoczonych przykładach.

Identyfikacja nowych substancji psychoaktywnych, które posiadał przy sobie mieszkaniak woj. podkarpackiego, nie byłaby możliwa do zrealizowania, gdyby nie przeszukanie jego osoby i odzieży. W wyniku tej czynności przy mężczyźnie znaleziono substancję psychoaktywną klonazolam w postaci tabletek o łącznej masie netto 0,205 g. Substancja stanowi zgodnie z art. 4 pkt. 11a ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii nową substancję psychoaktywną, której posiadanie jest zabronione i poddane sankcji karnej na podstawie art. 62b ust. 1 tejże ustawy. Ponadto, w wyniku przeszukania

⁷³⁹ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 108.

pomieszczeń zamieszkaných przez sprawcę zabezpieczono inne substancje, które kontrolowane są przepisami prawa⁷⁴⁰.

Nierzadko do ujawnienia nowych substancji psychoaktywnych dochodzi właśnie w efekcie przeszukania pomieszczeń, w tym mieszkania sprawcy. Przykład tego stanowi czynność przeszukania jednego z mieszkań w Inowrocławiu, w którym funkcjonariusze ujawnili 37 kulek plastycznej masy zawierającej w swoim składzie środki określane mianem nowych substancji psychoaktywnych. Ponadto zabezpieczono inne, kontrolowane prawem substancje, w tym środki psychotropowe w postaci tabletek, a także inne substancje koloru czarnego zawarte w foliowych workach⁷⁴¹. Potwierdza to sformułowaną przez autorkę tezę, zgodnie z którą sprawcy przestępstw dopalaczowych wykazują także związek z popełnianiem innych czynów stypizowanych w przepisach karnych ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii.

W innym przypadku, w wyniku przeszukania osoby i jej odzieży, funkcjonariusze policji ujawnili pięć torebek z suszem roślinnym o wadze netto 3,43 g zawierające 3,4-metylenodioxy-PV8 (tj. nową substancję psychoaktywną z grupy II wskazaną w rozporządzeniu Ministra Zdrowia w sprawie wykazu substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji), które sprawca ukrył w bieliźnie⁷⁴².

Dowody zdobyte w wyniku przeszukania stanowią nader istotny element toczącego się postępowania i często nie byłyby możliwe do znalezienia w toku zwykłych czynności. W praktyce często zdarza się, że osoby, co do których istnieje przypuszczenie, że popełniły dane przestępstwo, takie jak rozpowszechnianie dopalaczy, a w miejscu swojego zamieszkania schowały narzędzie popełnienia czynu zabronionego, mogą zostać skazane dzięki znalezieniu przedmiotów przestępstwa w wyniku dokonania czynności poszukiwawczej. Przeszukanie bowiem jest niekiedy jedyną możliwością udowodnienia popełnienia przez oskarżonego danego czynu zabronionego pod groźbą kary. Ze względu na tak doniosłe znaczenie tej czynności dla sytuacji osoby, w stosunku do której istnieje podejrzenie popełnienia czynów stypizowanych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, istotne jest występowanie przesłanki legalności, w wyniku której organy procesowe będą mogły wykonać przeszukanie

⁷⁴⁰ Data popełnienia czynu to 29.11.2019; Wyrok Sądu Rejonowego w Rzeszowie, sygn. akt II K 464/20.

⁷⁴¹ Data popełnienia czynu to 1.10.2018; Wyrok Sądu Rejonowego w Inowrocławiu, sygn. akt II K 654/19.

⁷⁴² Data popełnienia czynu to 5.01.2020 r.; Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu, sygn. akt III K 38/21.

wyłącznie na podstawie wyraźnego upoważnienia oraz w trybie warunków przewidzianych przez prawo karne procesowe⁷⁴³.

Analiza znacznej liczby przypadków potwierdza, że w sytuacji przestępstw związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi często wspomina się także o przypadkach, które nie stanowią przeszukania w rozumieniu przepisów Kodeksu karnego, a są jedynie czynnością o charakterze kontrolnym. Przykład tego typu czynności stanowi np. przeszukanie pojazdu. Często nie jest to przypadkowe i – jak wskazuje praktyka organów ścigania – są to celowe kontrole przeprowadzone w wyniku uzyskania przez funkcjonariuszy informacji, że danym samochodem mają przemieszczać się dilerzy dopalaczy. Przykładem takiej sytuacji jest kontrola, którą przeprowadzili funkcjonariusze policji w Nowym Sączu. W wyniku przeszukania pojazdu natrafili na kartonową paczkę, w której znajdowało się około 3 kilogramów dopalaczy. Ponadto w trakcie przeszukania odzieży 25-latka policjanci ujawnili woreczek, w którym także znajdowały się objęte kontrolą prawną substancje. W czasie trwania tych czynności funkcjonariusze obserwowali dziwne zachowanie kierowcy samochodu, dlatego też poddali go badaniu na zawartość narkotyków w organizmie. Badanie wykazało, że kierował samochodem pod wpływem metamfetaminy i marihuany. 25-latek nie posiadał również uprawnień do kierowania pojazdami. Podczas przeszukania miejsc zamieszkania zatrzymanych u 25-latka policjanci znaleźli woreczek strunowy z zawartością białego kryształu o wadze 9,12 g. Badanie za pomocą testerów narkotykowych wykazało, że jest to najprawdopodobniej mefedron. W sumie policjanci – realizując czynności przez kilka dni – zabezpieczyli środki odurzające o czarnorynkowej wartości około 350 tys. zł. Z około 3 kilogramów środków psychoaktywnych, tzw. dopalaczy oraz substancji psychotropowej mefedron, można uzyskać ok. 10 tys. „działek dilerskich”⁷⁴⁴.

Powyższy przykład stanowi potwierdzenie przytaczanej i zdecydowanie ugruntowanej w literaturze przedmiotu tezy o dużej nośności kryminogennej przestępstw o charakterze dopalaczowym. Należy bowiem wskazać, że oprócz przestępstw skatalogowanych w przepisach karnych ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii problematyka dopalaczy wykazuje

⁷⁴³ D.M. Śliwińska, *Dowód a przeszukanie* [w:] *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne...*, op.cit., red. A. Opalska-Kasprzak, I.A. Jaroszewska, M. Powirska, s. 77–78.

⁷⁴⁴ Komenda Wojewódzka Policji w Krakowie, *Policjanci zabezpieczyli aż 3 kilogramy dopalaczy*, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/120217,Policjanci-zabezpieczyli-az-3-kilogramy-dopalaczy.html>, dostęp: 15.08.2022.

ściśły związek z innymi przestępstwami, które stypizowane zostały w obowiązującej ustawie karnej.

Kontrola osobista oraz inne czynności administracyjno-porządkowe, takie jak przeszukanie bagaży, to uprawnienie przysługujące także funkcjonariuszom innych poza policją służb, takich jak np. Straż Graniczna. Wykonywanie czynności, o których mowa, ma istotne znaczenie z perspektywy czynów zabronionych, stypizowanych w stawie o przeciwdziałaniu narkomanii, w tym w szczególności jej art. 54. Wynika to z faktu, że Straż Graniczna jest w Polsce podmiotem odpowiedzialnym za ochronę granicy państwowej, a jej zadania i uprawnienia zostały określone w Ustawie z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej. Zgodnie z treścią wspomnianego art. 54 u.p.p.n. obowiązuje przepis, że za dokonanie czynu polegającego na przywozie, wywozie, przewozie, wewnątrzwspólnotowym nabyciu lub wewnątrzwspólnotowej dostawie nowych substancji psychoaktywnych grozi kara grzywny i pozbawienia wolności do lat 5. W przypadku czynu mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Jeżeli natomiast przedmiotem czynu, o którym mowa, jest znaczna ilość⁷⁴⁵ nowych substancji psychoaktywnych albo czyn ten został popełniony w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, sprawca podlega grzywnie i karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. W korespondencji do art. 54 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii pozostaje także art. 1 ust. 1, art. 1 ust. 2 pkt 4 lit. c Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej⁷⁴⁶, zgodnie z którym do zadań Straży Granicznej należy rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw oraz wykroczeń, a także ściganie ich sprawców, w zakresie właściwości Straży Granicznej, a w szczególności przestępstw i wykroczeń pozostających w związku z przekraczaniem granicy państwowej lub przemieszczaniem przez granicę państwową przedmiotów określonych w przepisach o przeciwdziałaniu narkomanii.

⁷⁴⁵ Ugruntowany został już w orzecznictwie Sądu Najwyższego pogląd, że za znaczną ilość narkotyku można uznać taką, która wystarczy do jednorazowego odurzenia kilkudziesięciu osób. Wyrok SA we Wrocławiu z 17.02.2022 r., II AKa 259/21, LEX nr 3398656. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/523492352/1/ii-a-ka-259-21-znaczna-ilosc-narkotyku-wyrok-sadu-apelacyjnego-we-wroclawiu?cm=URELATIONS>, dostęp: 1.12.2022.

⁷⁴⁶ Zob.: art. 1 ust 2 pkt 4 lit c, Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 1061 ze zm. Zob. także: Z. Rau, *Straż Graniczna* [w:] Z. Rau (red.), *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*, Zakamycze, Kraków 2002, <https://sip.lex.pl>, dostęp 20.04.2022.

Rozpoznawanie, wykrywanie i zwalczanie przestępstw spenalizowanych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, w tym czynów zabronionych wynikających z art. 55, art. 57, art. 61 i art. 66 tejże ustawy, powierzone zostało także naczelnikowi urzędu celno-skarbowego stanowiącego organ Krajowej Administracji Skarbowej⁷⁴⁷. Zgodnie z art. 13 Ustawy z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej naczelnik urzędu celno-skarbowego ma w obowiązku działać na różnych płaszczyznach, a są to m.in.: prawo autorskie i prawa pokrewne, prawo własności przemysłowej, w sprawach związanych z wyrobem alkoholu etylowego oraz wytwarzaniem wyrobów tytoniowych, wyrobem napojów spirytusowych, a także działać zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu narkomanii⁷⁴⁸.

Nadto organy ścigania mogą powziąć czynności sprawdzające – mowa o dokonaniu sprawdzenia faktów przez sam organ, z reguły w drodze czynności operacyjno-rozpoznawczych. Czynności sprawdzające mają miejsce przed formalnym wszczęciem jednej z dwóch form postępowania przygotowawczego. Funkcjonariusze Izby Celnej w Łodzi w jednym ze sklepów w Pabianicach przeprowadzili czynności sprawdzające, których celem było m.in. ujawnienie wyrobów nielegalnie wprowadzanych na obszar celny Unii Europejskiej oraz osób zajmujących się wprowadzaniem do obrotu substancji psychotropowych i środków odurzających. Istniało bowiem uzasadnione podejrzenie, że w przedmiotowym sklepie prowadzona jest działalność wypełniająca znamiona czynu zabronionego ustawą o przeciwdziałaniu narkomanii. W toku przeszukania zabezpieczono 1873 saszetki, w których znajdowały się woreczki z zapięciem strunowym zawierające substancje w postaci proszku lub suszu roślinnego, brak było składu chemicznego na tych opakowaniach. Produkty te zostały zabezpieczone jako dowody rzeczowe w sprawie. Badania laboratoryjne przeprowadzone wykazały, że zabezpieczony materiał zawierał substancje mogące stanowić środki zastępcze, w związku z tym przekazano sprawę do Powiatowej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Pabianicach w celu prowadzenia dalszego postępowania⁷⁴⁹.

W nawiązaniu do powyższego, w zdecydowany sposób należy podkreślić, że ustawowe zadania realizowane przez policję i służbę celną (obecnie KAS) czy Straż Graniczną nie upoważniały tych służb do bezpośrednich

⁷⁴⁷ Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej, Dz.U. 2022.813.

⁷⁴⁸ *Ibidem*.

⁷⁴⁹ *Informacja Naczelnej Izby Kontroli (NIK) o wynikach kontroli dotyczących przeciwdziałania sprzedaży dopalaczy*, zob. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>, s. 30.

działań w tym zakresie⁷⁵⁰. Ujawnianie środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych przez funkcjonariuszy policji i służby celnej było przeprowadzone przede wszystkim w toku prowadzenia innych czynności służbowych. Przede wszystkim w związku z działaniami ukierunkowanymi na zwalczanie przestępczości narkotykowej, tj. z naruszeniem przepisów karnych określonych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, oraz w związku z obowiązkami, do których dane służby i formacje mundurowe zostały zobligowane w wyniku ustaw kompetencyjnych⁷⁵¹. Do tych czynności wykorzystywano przy tym posiadane już zasoby rzeczowe, do których należały m.in. narkotesty, detektory do wykrywania narkotyków, urządzenia RTG do prześwietlania m.in. bagażu oraz psy szkolone do wykrywania nielegalnych towarów⁷⁵². Zgodnie z nowelizacją ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii od 1 lipca 2015 roku służba celna została zobligowana do kontroli produktów mogących być środkami zastępczymi – w związku z ich przywozem na teren Unii Europejskiej⁷⁵³. W opinii autorki opracowania z całą pewnością należy się zgodzić, a także za niepokojące przyjąć, że uznanie wprowadzania do obrotu środków zastępczych za wyłącznie delikt administracyjny uniemożliwiało podejmowanie czynności dotyczących np. przeszukania miejsca lub osoby mającego na celu ujawnienie faktu prowadzenia tej działalności⁷⁵⁴.

Obok zasadniczego celu przeszukania, jakim jest ujęcie i wykrycie osób, wykrycie i odebranie przedmiotów stanowiących środki dowodowe lub ulegających konfiskacie z jakichkolwiek powodów w toczącym się postępowaniu karnym, wskazać można na inny cel przeszukania. Jest nim wykrycie przedmiotów mogących stanowić dowód innego przestępstwa albo podlegających przepadkowi lub których posiadanie jest zabronione, a nie mających związku z prowadzonym postępowaniem karnym (art. 228 § 2 k.p.k.). Warto zwrócić uwagę na uregulowania przepisu art. 228 § 2 k.p.k., który pozwala na zatrzymanie znalezionych w toku przeszukania przedmiotów, mogących stanowić dowód innego przestępstwa, ulegających przepadkowi lub których posiadanie jest zabronione. Jest to również dyrektywa dla organu prowadzącego przeszukanie, by dokonując czynności, poszukiwał

⁷⁵⁰ *Informacja Naczelnej Izby Kontroli (NIK)...*, *op.cit.*, s. 11.

⁷⁵¹ Zob.: art. 1 ust. 2 pkt 4 lit c, Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 1061 ze zm., zob. także: Z. Rau, *Straż Graniczna...*, *op.cit.*

⁷⁵² *Informacja Najwyższej Izby Kontroli (NIK)...*, *op.cit.*, s. 11, 29.

⁷⁵³ *Ibidem*, s. 11.

⁷⁵⁴ *Ibidem*, s. 20.

nie tylko dowodów mających znaczenie dla toczącego się postępowania, lecz także dowodów innego przestępstwa, względnie rzeczy, które ulegają przepadkowi. Specyfika przestępczości skupionej wokół nowych substancji psychoaktywnych pozwala stwierdzić, że jej sprawcy nierzadko zaangażowani są także w inne procedury przestępcze, a zatem ujawnienie dopalaczy może stanowić efekt przeszukania w związku z innym przestępstwem.

Osoby zaangażowane w proceder produkcji i handlu nowymi substancjami psychoaktywnymi nierzadko są członkami zorganizowanych grup przestępczych, trudniąc się przy tym innymi – poza związanymi z dopalaczami – procederami przestępczymi. Przykładem może być sytuacja z 2018 roku, kiedy w trakcie dokonanych przeszukań w miejscach zamieszkania osób podejrzanych o udział w zorganizowanej grupie przestępczej oraz produkcji i wprowadzaniu do obrotu szkodliwych dla zdrowia substancji, w użytkowanych przez nich lokalach i samochodach ujawniono i zabezpieczono między innymi broń gazową, naboje, broń białą oraz środki odurzające. Na poczet grożących kar majątkowych zabezpieczono pojazdy samochodowe oraz środki pieniężne. Śledztwo było prowadzone przez Dolnośląski Wydział Zamiejscowy Departamentu do spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej we Wrocławiu we współpracy z Centralnym Biurem Śledczym Policji Zarząd we Wrocławiu⁷⁵⁵.

W materiałach, które starano się uzyskać na potrzeby niniejszej monografii, niejednokrotnie brak było precyzyjnego określenia tego, czy dana czynność stanowiła przeszukiwanie, a więc czynność procesową w rozumieniu Kodeksu postępowania karnego, czy też inną czynność (np. kontrolę) zakwalifikowaną do czynności o charakterze administracyjno-porządkowym. Bez względu na powyższe stwierdzić można, że czynność przeszukania mówi wiele o samym *modus operandi* popełniania przestępstw, których przedmiot stanowią dopalacze. W trakcie jednego z przeszukań dokonanych przez funkcjonariuszy Komendy Miejskiej Policji w Radomiu ich uwagę zwróciła butla gazowa. Policjanci dokładnie ją sprawdzili i szybko okazało się, że jest wypełniona dopalaczami. W trakcie prowadzonych działań funkcjonariusze policji asystują także pracownikom Państwowej Inspekcji Sanitarnej przy kontrolach punktów sprzedaży dopalaczy oraz

⁷⁵⁵ Prokuratura Krajowa, *Zatrzymano 10 osób podejrzanych o działanie w zorganizowanej grupie przestępczej zajmującej się produkcją i handlem dopalaczami*, 12.03.2018, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/zatrzymano-10-osob-podejrzanych-o-dzialanie-w-zorganizowanej-grupie-przestepczej-zajmujacej-sie-produkcja-i-handlem-dopalaczami>, dostęp: 2.02.2022.

zabezpieczeniu podejrzanych specyfików, które następnie są poddawane szczegółowym badaniom⁷⁵⁶.

Przeszukanie stanowi zatem nader istotną czynność zarówno z perspektywy procesu karnego, jak również kryminalistyki. Ustawodawca uregulował ją w obowiązujących przepisach prawa karnego procesowego, aczkolwiek nie określił sposobu jej przeprowadzania, tym samym właściwa i efektywna realizacja zależy w głównej mierze od opracowanej techniki i taktyki kryminalistycznej. Analizując problematykę ww. czynności, starano się przedstawić jej wysoce specyficzny charakter, bowiem z jednej strony w zdecydowany sposób ułatwia zdobycie cennych dowodów w sprawie, z drugiej natomiast wiąże się z wkroczeniem w sferę praw i wolności jednostki, co – jak starano się wykazać – ma szczególne znaczenie w przypadku spraw, których przedmiot stanowią dopalacze. Praktyka organów ścigania udowadnia, że substancje tego typu często przechowywane są w odzieży, mieszkaniu, bagażu osoby dopuszczającej się czynu zabronionego przepisami ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Wielość aspektów, które korespondują z czynnością przeszukania, wpływa na jej trudny i skomplikowany charakter.

3.3. Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie

W wyniku prowadzonych przez funkcjonariuszy czynności operacyjnych i procesowych dochodzi do zatrzymań osób mogących mieć związek z przestępczymi procederami, których przedmiot stanowią nową substancje psychoaktywne. Zatrzymanie osoby, zarówno w ramach toczącego się postępowania przygotowawczego, jak i poza nim, stanowi jedną z najbardziej kluczowych czynności znajdujących się w kompetencjach organów ścigania. W doktrynie często podkreślany jest wysoki ciężar gatunkowy decyzji o zatrzymaniu i jej realizacji⁷⁵⁷. Tak istotne znaczenie, jakie przypisuje się czynności zatrzymania, wynika z dwóch głównych przyczyn. Pierwsza z nich dotyczy faktu wkraczania w konstytucyjnie gwarantowane wolności osobiste obywatela. Druga natomiast odnosi się do doniosłej roli potencjalnych skutków dla prowadzonego śledztwa lub dochodzenia. Zatrzymanie,

⁷⁵⁶ J. Leszczyńska, *Policjanci zabezpieczają dopalacze*, 27.09.2017, <https://mazowiecka.policja.gov.pl/wra/aktualnosci/11538,Policjanci-zabezpieczaja-dopalacze.html>, dostęp: 18.08.2022.

⁷⁵⁷ K. Świerczewski, *Wybrane zagadnienia dotyczące zatrzymania osób przez policję*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2016, s. 8–10.

ewentualnie skutkujące zastosowaniem środków zapobiegawczych, w tym także w postaci tymczasowego aresztowania, daje możliwość zabezpieczenia toku procesu, w szczególności przed ucieczką lub mataczeniem, a także może odnieść pozytywny skutek w kontekście bezpieczeństwa uczestników postępowania⁷⁵⁸. Przesłankę dokonania zatrzymania stanowi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie bezprawnie utrudniał proces, a więc np., że ucieknie, będzie się ukrywał, znajdując się na wolności, będzie mataczył, nakłaniał do składania fałszywych zeznań, zacierał ślady, których jeszcze nie zabezpieczono⁷⁵⁹. W sprawie nowych substancji psychoaktywnych może np. próbować pozbyć się środków lub produktów, które były schowane w innym miejscu, gdzie jeszcze nie dotarła policja.

Przepisy art. 244 Kodeksu postępowania karnego przewidują, że policja ma prawo do zatrzymania osoby podejrzanej w przypadku, kiedy istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo⁷⁶⁰ i zachodzi obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby albo zatarcia śladów przestępstwa, bądź też nie można ustalić jej tożsamości, albo istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym. Mówi o tym § 1 wspomnianego artykułu. Z § 2 wynika natomiast, że

⁷⁵⁸ M. Gabriel-Węglowski, *Zatrzymanie procesowe – uwagi polemiczne*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 9, s. 28, <https://sip.lex.pl/#/publication/151085891/gabriel-weglowski-michal-zatrzymanie-procesowe-uwagi-polemiczne?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.

⁷⁵⁹ M. Calkiewicz, I. Schymalla, *Zbrodnia prawie doskonała*, Warszawa 2016, s. 180.

⁷⁶⁰ Na podstawie wyroku Sądu Apelacyjnego z 3 marca 2016 r. podnieść należy tezę, zgodnie z którą art. 244 § 1 k.p.k. wymaga do zatrzymania osoby podejrzanej jedynie uzasadnionego przypuszczenia, że popełniła ona przestępstwo, przy czym uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa jest pojęciem szerszym niż uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. Zatem przepis, o którym mowa, dopuszcza możliwość stosowania zatrzymania w szerszym zakresie wypadków. Uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa to stan, w którym zebrane w sprawie dowody wskazują na prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa przez określoną osobę i stwarzają podstawę do przedstawienia jej zarzutu popełnienia tego przestępstwa. Podejrzenie popełnienia przestępstwa musi być oparte na uzasadnionych podstawach; Wyrok SA we Wrocławiu z 3.03.2016 r., II AKa 35/16, LEX nr 2023602. <https://sip.lex.pl/#/juris-prudence/522117298/1/ii-a-ka-35-16-uzasadnione-przypuszczenie-popełnienia-przestępstwa-jako-podstawa-zatrzymania...?cm=URELATIONS> (dostęp: 11.11.2022); Zob. także: J. Zagórski, *Zatrzymanie przez Policję oraz umieszczenie w policyjnych izbach zatrzymań*, „Państwo i Prawo” 2004/9, s. 84. O pojęciu tym wspomina także ETPC w wyroku z dnia 19 października 2000 r., zaznaczając, że pojęcie to oznacza istnienie danych, które przekonałyby obiektywnego obserwatora, że dana osoba mogła popełnić czyn karalny. Zob.: wyrok ETPC z 19 października 2000 r. w sprawie 27785/95 Włochy przeciwko Polsce z 27 maja 2003 r.

zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata lub radcy prawnego, do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim, do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia, do otrzymania odpisu protokołu zatrzymania, do dostępu do pierwszej pomocy medycznej oraz o prawach wskazanych w innych artykułach k.p.k. Analizowany przepis ma charakter gwarancyjny. Poinformowanie zatrzymanego nie może zostać ograniczone wyłącznie do udzielenia lapidarnej informacji. Powinno ono zawierać faktyczne dane wynikające ze zgromadzonych dowodów, a także dane prawne uzasadniające zatrzymanie, tzn. świadczące o prawdopodobieństwie dokonania przestępstwa oraz o okolicznościach wskazujących, że efektem zaniechania zatrzymania mogłoby być zakłócenie prawidłowego toku postępowania karnego⁷⁶¹.

Doktryna podkreśla równocześnie, że podstawa dowodowo-faktyczna stanowiąca o zatrzymaniu nie musi być rozbudowana w stopniu, w jakim ma to miejsce przy stosowaniu środków zapobiegawczych, gdzie zebrane dowody mają wskazać na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo (art. 249 § 1 k.p.k.). Uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa jako cenna przesłanka procesowego zatrzymania osoby powinna opierać się na zweryfikowanym materiale dowodowym, który uprawdopodobnia popełnienie przez daną osobę przestępstwa. Materiał ten mógłby dać też pierwsze podstawy dla sformułowania przyszłego wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Pierwotne podstawy zatrzymania w trybie art. 244 § 1 k.p.k. muszą jednocześnie w toku czynności przedśledczych, określonych w art. 308 § 1 i 2 k.p.k., ulec uściśleniu oraz przekształceniu w materiał dowodowy⁷⁶². Spostrzeżenia i obserwacje funkcjonariuszy, chociażby najbardziej trafne i przekonujące, a tym samym na gorąco zebrane informacje, nie są materiałem dowodowym ani też nie są w stanie ten materiał zweryfikować, umocnić lub pozbawić go luk dowodowych. Reasumując, uzasadnione przypuszczenie, że dana osoba popełniła przestępstwo uzasadniające jej zatrzymanie w trybie art. 244

⁷⁶¹ K.J. Pawelec, *Zatrzymanie w ujęciu znowelizowanego Kodeksu postępowania karnego*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 6, <https://sip.lex.pl/#/publication/151195215/pawelec-kazimierz-jan-zatrzymanie-w-ujeciu-znowelizowanego-kodeksu-postepowania-karnego?cm=URLATIONS>, s. 65, dostęp 11.11.2022.

⁷⁶² J. Zagórski, *Zatrzymanie przez policję oraz umieszczenie w policyjnych izbach zatrzymanych...*, *op.cit.*, s. 84–97.

§ 1 k.p.k. wymaga oparcia na zebranych dowodach procesowych. Na tym etapie czynności ustawodawca wymaga opartego na konkretnych dowodach procesowych uprawdopodobnienia podstaw popełnienia przestępstwa, nie zaś jego udowodnienia⁷⁶³. Istotnym uprawnieniem, które wynika z omawianego § 2, jest obowiązek wysłuchania zatrzymanego. Uznać należy, że jest to czynność nieformalna i niestanowiąca przesłuchania, co skutkuje brakiem możliwości zastosowania przepisów o przesłuchaniu oskarżonego (podejrzanego). Ma to poważne konsekwencje procesowe. Zatrzymany bowiem nie jest informowany np. o prawie do milczenia⁷⁶⁴. Obowiązujące przepisy prawa na mocy art. 244 k.p.k. obligują organy do sporządzenia protokołu z zatrzymania, dodatkowo wskazując na poszczególne elementy jego treści, m.in. wskazanie przyczyn zatrzymania, a także, o jakie przestępstwo podejrzewa się osobę zatrzymaną, miejsce, dzień oraz godzina zatrzymania. Całokształt protokołu powinien odzwierciedlać cały przebieg, a jego sporządzenie następuje już po momencie zatrzymania, a nie w jego trakcie. Przez „godzinę zatrzymania” należy rozumieć rzeczywisty moment (zarówno godzinę, jak i minuty), w którym osoba podejrzana została zatrzymana, a nie czas, w którym została doprowadzona do komisariatu policji⁷⁶⁵.

W zakresie prawnych uregulowań związanych z czynnością zatrzymania, w § 1 art. 247 ustawodawca wskazuje na uprawnienia prokuratora w zakresie zarządzenia zatrzymania i przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej albo podejrzanego⁷⁶⁶. O czynności tej prokurator może zdecydować

⁷⁶³ R. Zdybel, *Zatrzymanie procesowe w świetle rozwiązań kodeksu postępowania karnego oraz praktyki organów ścigania*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 9, s. 75. Zob. także: <https://sip.lex.pl/#/publication/151035238/zdybel-roman-zatrzymanie-procesowe-w-swietle-rozwiazan-kodeksu-postepowania-karnego-oraz-praktyki...?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.

⁷⁶⁴ R. Kmiecik, *Prawo do milczenia zatrzymanej osoby podejrzanej (w świetle reguły nemo tenetur)*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8, s. 17; J. Chankowska, *Prawo oskarżonego do milczenia*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 3, s. 129 i n.; J. Skorupka, *Zatrzymanie procesowe osoby podejrzanej*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 11, s. 16 i n.; K.J. Pawelec, *Proces dowodzenia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010, s. 100–101; inaczej J. Zagórski, *Zatrzymanie przez policję oraz umieszczenie w policyjnych izbach zatrzymań*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 9, s. 91; K.J. Pawelec, *Zatrzymanie w ujęciu znowelizowanego Kodeksu postępowania karnego*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 6, s. 66. Zob. także: W. Jasiński, *Prawo do nieobciążania się w procesie karnym w świetle standardów strasburskich*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 2, s. 11.

⁷⁶⁵ Wyrok SA w Warszawie z 8.07.2019 r., II AKa 499/18, LEX nr 2727002. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/522820698/1/ii-a-ka-499-18-przeslanki-zatrzymania-protokolarne-opisanie-czynnosci-zatrzymania-czas...?cm=URELATIONS>, dostęp: 11.11.2022.

⁷⁶⁶ W art. 247 § 1 k.p.k. został użyty funktor zdaniowego „i” dla połączenia słów „zatrzymanie” oraz „przymusowe doprowadzenie”. Oznacza to, że zatrzymanie jest dopuszczalne

w dwóch przypadkach. Pierwszym jest sytuacja, w wyniku której istnieje obawa, że osoba podejrzana albo podejrzany nie stawią się na wezwanie w celu przeprowadzenia z ich udziałem czynności, o których mowa w art. 313 § 1 lub art. 314 (tj. odpowiednio przedstawienia zarzutów lub uzupełnienia albo zmiany zarzutów), albo badań lub czynności, o których mowa w art. 74 § 2 lub 3. Drugi przypadek dotyczy okoliczności, w których istnieje ryzyko, że osoby te mogą w inny bezprawny sposób utrudniać postępowanie⁷⁶⁷. W Uchwale z dnia 2 marca 2021 r. Sąd Najwyższy stwierdza, że obawy

w celu doprowadzenia osoby podejrzanej lub podejrzanego do prokuratora. Zatrzymanie to nie ma charakteru samodzielnego środka przymusu, ale jest jedynie elementem koniecznym do doprowadzenia osoby podejrzanej (podejrzanego) do prokuratora, Zob. szerzej: R.A. Stefański, *Zarządzenie prokuratora o zatrzymaniu osoby podejrzanej w toku postępowania przygotowawczego*, <https://sip.lex.pl/procedury/zarzadzenie-prokuratora-o-zatrzymaniu-osoby-podejrzanej-w-toku-postepowania-1610613784>, dostęp: 12.12.2022. Zgodnie z art. 71 § 1 k.p.k. za podejrzanego uważa się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego. Powyższe ma miejsce w postępowaniu przygotowawczym, czyli jest najczęściej dokonywane przed prokuratorem czy funkcjonariuszem policji. Pojęcie osoby podejrzanej występuje m.in. w art. 74 k.p.k., art. 192a k.p.k. i art. 247 k.p.k. Jednak, jak zostało podkreślone w literaturze przedmiotu, Kodeks postępowania karnego nie uregulował *expressis verbis* pojęcia osoby podejrzanej. W doktrynie dostrzec można zaproponowaną przez Andrzeja Murzynowskiego tezę, zgodnie z którą osoba podejrzana to osoba, wobec której nie przedstawiono jeszcze zarzutów, ale organy ścigania dysponują wobec niej danymi, które uzasadniają podejrzenie, iż popełniała ona czyn zabroniony. Pogląd ten został uzupełniony o opinię, zgodnie z którą osoba podejrzana nie jest stroną w procesie i przysługują jej tylko takie prawa i obowiązki, jakie wynikają z podjętych przez organ ścigania wobec niej czynności, zob. szerzej: A. Murzynowski, *Faktycznie podejrzany w postępowaniu przygotowawczym*, „Palestra” 1971, nr 10, s. 36–37; por. T. Grzegorzczak, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2005, s. 304; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005, s. 190; E. Skrętowicz, *Faktycznie podejrzany w polskim procesie karnym*, „Studia Iuridica” 1997, nr 33, s. 195–97; F. Prusak, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, t. I, Warszawa 1999, s. 276; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2001, s. 219; R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2002, s. 178; A.M. Tęcza-Paciorek, *Pojęcie osoby podejrzanej i jej uprawnienia*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 11, s. 57, <https://sip.lex.pl/#/publication/151135346/teczapaciorek-anna-marta-pojecie-osoby-podejrzanej-i-jej-uprawnienia?cm=URELATIONS> (dostęp: 11.11.2022), Zob. także: I. Kobus, P. Januszczyk, *Przesłanki zatrzymania osoby stosowane przez organy procesowe – zmiany w kodeksie postępowania karnego*, „Przegląd Policyjny 2019” 134 (2), s. 124–125.

⁷⁶⁷ Uchwała SN z 2.03.2021 r., I DI 11/21, LEX nr 3150979. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/523244675/1/i-di-11-21-zatrzymanie-osoby-podejrzanej-uchwala-sadu-najwyzszego?cm=URELATIONS> (dostęp: 11.11.2022), Zob. także:

uzasadniające stosowanie zatrzymania, o jakim mowa w art. 247 § 1 k.p.k., mogą opierać się na dowodach tak ścisłych, jak i swobodnych, w tym i na informacjach pochodzących z działań operacyjnych policji, ABW, CBA itd., ale informacje te powinny być sprawdzone, a źródła wiarygodne. Należy także wskazać, że zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania karnego zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie, o którym mowa w § 1, może także nastąpić, gdy zachodzi potrzeba niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego, o czym mówi § 2 analizowanego artykułu⁷⁶⁸. Zarządzenie o zatrzymaniu i doprowadzeniu wykonuje policja, co jest zgodne z art. 15 § 1 k.p.k.

W literaturze przedmiotu dostrzec można zróżnicowane sposoby formułowania definicji zatrzymania. Należy zgodzić się z opinią Ryszarda A. Stefańskiego, według którego owa rozbieżność wynika przede wszystkim z eksponowanego w definicjach celu określonego rodzaju zatrzymania. Uwzględniając ów cel, autor poglądu wskazuje na cztery rodzaje zatrzymań: procesowe, porządkowe (prewencyjne), penitencjarne oraz administracyjne⁷⁶⁹. Zauważyć należy, że w ustawie o Policji wyróżnione

K. Stocka, *Zatrzymanie w kodeksie postępowania karnego i w ustawie o Policji*, NKPK 2002, nr 11, s. 229–257. <https://sip.lex.pl/#/publication/151109294/stocka-karolina-zatrzymanie-w-kodeksie-postepowania-karnego-i-w-ustawie-o-policji?cm=URELATIONS> (dostęp: 11.11.2022); Wyrok z 5 lutego 2008 r. Trybunał Konstytucyjny, Sygn. akt K 34/06, Dz.U. z 19 lutego 2008 r., nr 27, s. 162; T. Grzegorzczuk, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym – komentarz*, Warszawa 2008, s. 544; Wyrok SA w Szczecinie z 7.07.2021 r., II AKa 332/20, LEX nr 3330853. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/523424549/1/ii-a-ka-332-20-niewatpliwa-niesluszosc-zatrzymania-wyrok-sadu-apelacyjnego-w-szczecinie?cm=URELATIONS>, dostęp: 11.11.2022.

⁷⁶⁸ Analiza regulacji prawnych w omawianym zakresie pozwala także stwierdzić, że prokurator może zarządzić zatrzymanie, ale jedynie w toku prowadzonego przez niego postępowania przygotowawczego. W toku postępowania sądowego, zgodnie z art. 75 § 2 k.p.k., uprawnienie, o którym mowa, przysługuje wyłącznie sądowi, który może to uczynić tylko wówczas, gdy zachodzi potrzeba doprowadzenia osoby podejrzanej albo podejrzanego do prokuratora. W toku postępowania sądowego prokurator nie jest uprawniony do zarządzenia zatrzymania oskarżonego, chociażby zamierzał złożyć wniosek o jego tymczasowe aresztowanie.

⁷⁶⁹ R.A. Stefański, *Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 10, s. 33–34; <https://sip.lex.pl/#/publication/151007261/stefanski-ryszard-a-zatrzymanie-wedlug-nowego-kodeksu-postepowania-karnego?cm=URELATIONS> (dostęp: 12.11.2022), Zob. także: S. Ziłkowski, *Zatrzymanie dla celów porządkowych w systemie prawa policyjnego*, „Nowe Prawo” 1976, nr 5, s. 725–737, M. Sarachmanow, *Nowa regulacja zatrzymania osoby dla celów porządkowych (Pytania i wątpliwości)*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 3, s. 46–51. Również Ł. Cora podkreśla, że zatrzymanie nie jest pojęciem jednorodnym, co równoznaczne

zostały trzy podstawowe formy zatrzymania, które ustawodawca skatalogował w następujący sposób: zatrzymanie procesowe, tj. zatrzymanie osób w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego i innych ustaw; zatrzymanie penitencjarne polegające na zatrzymywaniu osób pozbawionych wolności, które na podstawie zezwolenia właściwego organu opuściły areszt śledczy albo zakład karny i w wyznaczonym terminie nie powróciły do niego; zatrzymanie prewencyjno-porządkowe utożsamiane z zatrzymywaniem osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia⁷⁷⁰.

Zatrzymanie, które stanowi przedmiot rozważań niniejszej monografii, zakwalifikować trzeba jako zatrzymanie procesowe, jego celem jest przede wszystkim realizacja zadań w zakresie zapewnienia prawidłowego toku postępowania karnego. Podstawę prawną stanowią przytoczone powyżej art. 244 par. 1, art. 247 par. 1, a także art. 243 k.p.k.⁷⁷¹

W związku z narkotykami i nowymi substancjami psychoaktywnymi zatrzymań często dokonują policjanci z wydziałów kryminalnych lub

jest z tym, że można go używać do opisu także tych instrumentów prawnych, które służą osiągnięciu celów innych niż ściśle procesowe. Stąd oprócz zatrzymania procesowego dokonywanego dla celów procesowych, a uregulowanego zwłaszcza w k.p.k., wyróżnia się w piśmiennictwie fachowym szeroką grupę zatrzymań, określaną z reguły pojęciem zatrzymań pozaprocessowych. Poglądy prezentowane w tej kwestii w nauce procesu karnego są zresztą wyjątkowo rozbieżne. Zauważalna jest bowiem duża dowolność w doborze przyjmowanych kryteriów podziału zatrzymań i wyraźny brak spójności terminologicznej, Ł. Cora, *O pojęciu pozaprocessowego zatrzymania osoby*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 3, s. 72, <https://sip.lex.pl/#/publication/151078494/cora-lukasz-o-pojeciu-pozaprocessowego-zatrzymania-osoby?cm=U-RELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.

⁷⁷⁰ Zob. art. 15 ust 1, pkt 2, 2a, 3 ustawy o Policji, Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, tj. Dz.U. z 2021 r., poz. 1882 z późn. zm., <https://sip.lex.pl/#/act/16793593/3154409?directHit=true&directHitQuery=ustawa%20o%20policji> (dostęp: 12.11.2022); J. Zagórski, *Zatrzymanie przez policję...*, *op.cit.*, s. 87; zob. także: P. Pałaszewski, *Zatrzymanie penitencjarne jako zadanie Policji w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2010, nr 26, s. 173–183, <https://sip.lex.pl/#/publication/151114933/palaszewski-piotr-zatrzymanie-penitencjarne-jako-zadanie-policji-w-postepowaniu-karnym=-wykonawczym?cm=U-RELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.

⁷⁷¹ Art. 234 k.p.k. przewiduje tzw. ujęcie osoby. Czynność ta nie jest nazwana wprost jako zatrzymanie, jednak w literaturze wskazuje się na zbieżność jego istoty z zatrzymaniem właściwym. W zakresie celu, w jakim dokonuje się zatrzymania, do zatrzymań procesowych zaliczyć należy także czynność realizowaną na podstawie art. 141 w zw. z art. 52 k.p.w., tj. zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie obwinionego na rozprawę, R.A. Stefański, *Zatrzymanie...*, *op.cit.*, s. 34, 37.

funkcjonariusze CBŚP. Czynność ta przeprowadzana jest w różnych sytuacjach. Najczęściej na podstawie wcześniej powziętej informacji funkcjonariusze udają się na wskazane miejsce, co do którego istnieje prawdopodobieństwo, że popełniane jest przestępstwo, a przedmiot stanowią dopalacze. Przykład takiego zatrzymania stanowi sytuacja, w której policjanci z Wydziału Kryminalnego Komendy Powiatowej Policji w Wieliczce uzyskali informacje, że w pobliżu placu zabaw na jednym z wielickich osiedli ma dochodzić do handlu zakazanymi substancjami. Po przybyciu na wskazane miejsce mundurowi zauważyli zaparkowany samochód. W wyniku przeprowadzonego przeszukania pojazdu policjanci ujawnili worek strunowy z krystaliczną substancją, czego następstwem stało się zatrzymanie 24-latka, u którego łącznie znaleźli i zabezpieczyli prawie 54 g substancji chemicznych – dopalaczy⁷⁷². Wskazać w tym miejscu należy na uniwersalny charakter postępowania w przypadku zabezpieczonych w toku wyżej wymienionych czynności substancji. Podobnie jak w innych opisanych sytuacjach zabezpieczone środki trafiają do laboratorium i dalsze czynności w sprawie zależą od wyników szczegółowej analizy składu chemicznego. Kluczowe są w tym zakresie ustalenia, czy to narkotyki, nowe substancje psychoaktywne, których wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu jest zabronione, czy środki zastępcze. Jeśli sporządzona przez biegłego opinia będzie stwierdzała, że substancje te znajdują się na liście zakazanych w wyniku ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, zatrzymana osoba usłyszy zarzut posiadania substancji objętych kontrolą prawną (bez względu na to, czy są to środki odurzające, substancje psychotropowe czy nowe substancje psychoaktywne), za co grozi sankcja karna. Z kolei, gdy okaże się, że to tzw. środki zastępcze, czynności – postępowanie administracyjne – prowadzić będzie inspekcja sanitarna.

Podstawą zatrzymań osób w związku z nowymi substancjami psychoaktywnymi najczęściej są substancje, które znalezione zostały bezpośrednio przy tych osobach, w ich odzieży, mieszkaniu lub samochodzie. Analiza zebranego materiału pozwala postawić wniosek, że w przypadku przestępstw związanych z dopalaczami rzadko dokonuje się wyłącznie przeszukania osoby. Najczęściej znalezione przy danej osobie rzeczy prowadzą do kolejnych przeszukań, w tym w jej mieszkaniu, samochodzie, garażu itp. Prowadzone przez organy ścigania czynności śledcze takie jak oględziny, przeszukanie i zatrzymanie są ze sobą ściśle powiązane.

⁷⁷² Komenda Wojewódzka Policji w Krakowie, *Zatrzymany z dopalaczami*, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/159702,Zatrzymany-z-dopalaczami.html>, dostęp: 12.11.2022.

Potwierdzenie powyższego stanowią także informacje uzyskane na podstawie analizy wybranych wyroków sądów, a ponadto analiza licznych przypadków, które pozostawały w korespondencji z tytułowym zagadnieniem. Przykładem jest m.in. sytuacja z września 2022 roku. Policjanci z Bełchatowa w wyniku poczynionych wcześniej ustaleń zatrzymali pojazd, w którym podróżowało trzech mężczyzn, którzy jak wynikało z ustaleń funkcjonariuszy, mogli posiadać przy sobie narkotyki. Podczas przeszukania jednego z nich policjanci ujawnili 20 g dopalaczy w kieszeniach jego odzieży. Mężczyzna został osadzony w policyjnej celi. Podczas przeszukania jego mieszkania znaleziono kolejne narkotyki – dokładnie ponad 932 g. Zabezpieczono również woreczki nylonowe oraz wagę elektroniczną do ich porcjowania. Bełchatowianinowi postawiono zarzuty z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii⁷⁷³. Kolejna sytuacja miała miejsce w Wejherowie, w marcu 2023 roku policjanci zatrzymali do kontroli samochód marki BMW. Podczas przeprowadzania czynności zauważyli na tylnym siedzeniu worek z narkotykami. Ponadto zostało przeszukane mieszkanie zatrzymanego, w którym znaleźli kolejne narkotyki oraz broń palną z amunicją. Łącznie zostało zabezpieczonych około 6 kilogramów narkotyków. Sprawca został zatrzymany, a skutkiem nielegalnych działań było postawienie mu zarzutów wprowadzenia do obrotu znacznej ilości narkotyków oraz nielegalnego posiadania broni⁷⁷⁴.

W uzupełnieniu do wyżej przedstawionych informacji podkreślić także należy, że przepis art. 248 Kodeksu postępowania karnego ściśle limituje czas zatrzymania. Policja lub inny uprawniony organ ma obowiązek przekazać osobę zatrzymaną do dyspozycji sądu w terminie 48 godzin od chwili zatrzymania, a sąd ma do dyspozycji dalsze 24 godziny na podjęcie decyzji o dalszym pozbawieniu wolności (art. 41 ust. 3 Konstytucji RP i art. 248 § 1 k.p.k.). Organ zatrzymujący nie musi jednak takiej akcji w ogóle podejmować, albowiem alternatywą zawsze jest zwolnienie zatrzymanego przez upływem 48 godzin⁷⁷⁵. Zgodnie z § 2 zatrzymanego

⁷⁷³ *Areszt za posiadanie dopalaczy. Zatrzymano 40-latkę*, 6.09.2022, <https://lodz.tvp.pl/62244769/areszt-za-posiadanie-dopalaczy-zatrzymano-40latka>, dostęp: 12.11.2022.

⁷⁷⁴ *Policjanci zabezpieczyli prawie 6 kg narkotyków oraz zatrzymali 39-latkę, który wprowadzał do obrotu znaczne ilości narkotyków*, 6.03.2023 r. <https://policja.pl/pol/aktualnosci/228924,Policjanci-zabezpieczyli-prawie-6-kg-narkotykow-oraz-zatrzymali-39-latka-ktory-w.html>, dostęp: 10.03.2023.

⁷⁷⁵ P. Hofmański, S. Zabłocki, *Kontrola sądowa i gwarancje proceduralne* [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdry*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009,

należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami albo nie ogłoszono mu tego postanowienia na posiedzeniu przeprowadzonym w sposób określony w art. 250 § 3b⁷⁷⁶.

Następstwem zatrzymania, czyli kolejnym etapem śledztwa może być tymczasowe aresztowanie. W przypadku, w którym prokurator dostrzega potrzebę zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania przygotowawczego za pomocą tymczasowego aresztowania podejrzanego, musi wystąpić do sądu z wnioskiem o zastosowanie tego środka. Ta okoliczność ukazuje relację pomiędzy tymi organami. Prokurator jest podmiotem żądającym (domagającym się) ochrony prowadzonego postępowania przygotowawczego (stroną), a sąd organem oceniającym zasadność tego żądania i rozstrzygającym o zastosowaniu albo odmowie zastosowania tymczasowego aresztowania. Wymieniona relacja powoduje, że prokurator, chcąc uzyskać ochronę postępowania przygotowawczego, musi przekonać sąd, że prawidłowy tok tego postępowania jest rzeczywiście zagrożony. Taka sytuacja sprawia, iż prokurator musi wykazać, że ryzyko bezprawnego utrudniania prawidłowego toku tego etapu procesu karnego występuje obiektywnie, a nie jedynie w jego subiektywnym przekonaniu. Rolą i zadaniem sądu jest zaś ocena złożonego wniosku, a zwłaszcza realności wskazanych tam obaw destabilizacji postępowania przygotowawczego. Oceny tej sąd nie może dokonać, opierając się na zapewnieniu prokuratora, gdyż ten może żądać zastosowania tymczasowego aresztowania w celu wymuszenia przyznania się podejrzanego do popełnienia zarzucanego mu czynu, złożenia wyjaśnień, ujawnienia innych osób współdziałających w popełnieniu przestępstwa itd. albo dla wygody, gdyż „łatwiej” prowadzi się śledztwo, jeżeli podejrzany jest aresztowany. Zasadność żądania prokuratora sąd musi zatem ocenić przez pryzmat dowodów i okoliczności podanych przez niego we wniosku⁷⁷⁷.

<https://sip.lex.pl/#/monograph/369202985/177543/skorupka-jerzy-red-rzetelny-proces-karny-ksiega-jubileuszowa-profesor-zofii-s-widy?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.

⁷⁷⁶ Na temat gwarancji praw zatrzymanego zob. szerzej: P. Wiliński, *Gwarancje praw zatrzymanego – art. 41 ust. 3 Konstytucji* [w:] *Proces karny w świetle Konstytucji*, P. Wiliński, red., Warszawa 2011. <https://sip.lex.pl/#/monograph/369234340/176711/wilinski-pawel-proces-karny-w-swietle-konstytucji?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.

⁷⁷⁷ J. Skurupka, *Tymczasowe aresztowanie w praktyce stosowania prawa*, „Palestra” 2021, nr 1–2, s. 11.

Powyższa teoria znajduje odzwierciedlenie w licznych przypadkach praktyki organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Potwierdzeniem są przypadki, w których zdecydowano o zastosowaniu w stosunku do podejrzanego środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania. Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej we Wrocławiu, II Wydział Karny uwzględnił wniosek Prokuratury Rejonowej dla Wrocławia-Fabrycznej we Wrocławiu i zastosował wobec Grzegorza W., podejrzanego o czyny z art. 62b ust. 2, art. 62 ust. 2 i art. 59 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w zw. z art. 64 § 1 k.k., środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania na dwa miesiące. Grzegorz W. podejrzany był o to, że 27 października 2022 roku posiadał przy sobie m.in. znaczną ilość nowej substancji psychoaktywnej w postaci alfapirolidynoizohexanofenu (alfa-PHiP), o łącznej masie 399,24 g, środków odurzających w postaci 15,42 g ziela konopi innych niż włókniste oraz 35,55 g heroiny. Jednocześnie podejrzanemu Grzegorzowi W. zarzucono, iż udzielał środków odurzających w postaci heroiny, w ilości łącznej nie mniejszej niż 26 g, innej osobie. Zarzuty w tej sprawie usłyszały jeszcze dwie osoby. Istotne jest ponadto, że w toku czynności zabezpieczono przy podejrzanym gotówkę w kwocie 150 tys. zł⁷⁷⁸.

Jako kolejny przykład można także podać sprawę z marca 2018 roku, kiedy na polecenie prokuratorów Dolnośląskiego Wydziału Zamiejscowego Prokuratury Krajowej funkcjonariusze policji zatrzymali 10 osób, przeszukując użytkowane przez nich lokale i samochody⁷⁷⁹. Jeszcze tego samego dnia przedstawiono im zarzuty udziału w zorganizowanej grupie przestępczej oraz produkcji i wprowadzania do obrotu szkodliwych dla zdrowia substancji. Wobec pięciu osób, na wniosek prokuratorów, sąd zastosował środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania na trzy miesiące, natomiast wobec pozostałych pięciu zastosowano środki o charakterze wolnościowym w postaci dozorów policji, zakazu opuszczania kraju i poręczeń majątkowych⁷⁸⁰. Podobnie, w stosunku do podejrzanych

⁷⁷⁸ Prokuratura Okręgowa we Wrocławiu, *Areszt za posiadanie znacznych ilości narkotyków*, 3.11.2022, <https://www.gov.pl/web/po-wroclaw/areszt-za-posiadanie-znacznych-ilosci-narkotykow>, dostęp: 5.02.2022.

⁷⁷⁹ O wynikach przeszukania użytkowanych przez nich mieszkań i samochodów pisano w części pracy poświęconej przeszukaniom.

⁷⁸⁰ Prokuratura Krajowa, *Zatrzymano 10 osób podejrzanych o działanie w zorganizowanej grupie przestępczej zajmującej się produkcją i handlem dopalaczami*, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/zatrzymano-10-osob-podejrzanych-o-dzialanie-w-zorganizowanej-grupie-przestepczej-zajmujacej-sie-produkcja-i-handlem-dopalaczami>, dostęp: 27.03.2023.

o wprowadzenie do obrotu szkodliwych dla zdrowia substancji w ilości ponad 40 kg dopalaczy, postąpił Sąd Rejonowy w Ostrowie Wielkopolskim. Z uwagi na grożącą podejrzanym surową karę oraz w celu zapewnienia prawidłowego toku postępowania sąd zastosował w stosunku do nich środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania na żądany przez prokuratora okres – 3 miesiące⁷⁸¹.

Zatrzymanie oraz tymczasowe aresztowanie zastosowano także w odniesieniu do sprawcy, który wbrew przepisom ustawy z 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii posiadał substancję psychotropową – amfetaminę w postaci soli, ujętą w wykazie substancji psychotropowych z grupy II-P, o łącznej wadze 35,65 g, wystarczającej do odurzenia co najmniej 480 osób. Ponadto MDMA i jej sole, ujętą w wykazie substancji psychotropowych z grupy I-P, o łącznej wadze 11,54 g w postaci 34,5 barwnych tabletek. Następnie środek odurzający w postaci ziela konopi innych niż włókniste, ujęty w wykazie środków odurzających z grupy I-N i IV-N, o łącznej wadze 79,9 g wystarczającej do odurzenia co najmniej 1386 osób, co stanowi znaczną ilość substancji psychotropowych i środków odurzających. Posiadał także nową substancję psychotropową ujętą w wykazie jako pochodna kатыnonu z grupy II NPS o łącznej wadze 7,63 g, co stanowi 15 działek handlowych po 0,5 g. Przy czym zarzucanego mu czynu dopuścił się w ciągu pięciu lat po odbyciu kary co najmniej sześciu miesięcy pozbawienia wolności za podobne przestępstwo umyślne⁷⁸².

4. Przesłuchania świadków i podejrzanych

W każdym toczącym się postępowaniu karnym występują podejrzani, oskarżeni, świadkowie, w niektórych przypadkach – biegli. Są to osobowe źródła dowodowe; przesłuchanie tych osób zakwalifikować należy do czynności procesowych o charakterze dowodowym. Stanowi formę czynnego odbioru zeznań świadka, wyjaśnień podejrzanego (oskarżonego) i opinii biegłego, która dokonywana jest przez organ procesowy ustnie

⁷⁸¹ Prokuratura Krajowa, *Zatrzymania, zarzuty i tymczasowy areszt dla podejrzanych o wprowadzenie dopalaczy do obrotu*, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/zatrzymania-zarzuty-i-tymczasowy-areszt-dla-podejrzanych-o-wprowadzanie-dopalaczy-do-obrotu>, 31.07.2018, dostęp: 18.11.2022.

⁷⁸² Data popełnienia czynu to 17 stycznia 2020 r.; Wyrok Sądu Rejonowego w Giżycku, sygn. akt. II K 36/21.

i bezpośrednio, zgodnie z wymogami procesowymi określonymi w Kodeksie postępowania karnego⁷⁸³.

W kryminalistyce, w tym także w odniesieniu do działań wykonywanych w zakresie dowodzenia przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, zastosowanie znajdują wszystkie z wyżej wymienionych źródeł. Sposobem przeprowadzenia dowodu w odniesieniu do osób będzie przesłuchanie, odczytywanie dokumentów lub oględziny. Przesłuchanie jest kluczową czynnością dowodową i jako wzmocnienie zasady bezpośredniości występuje niemal w każdym postępowaniu karnym⁷⁸⁴, a w przypadku analizowanych spraw związanych z NSP zaobserwowano jego występowanie w każdej z nich. Nie ulega wątpliwości, że osobowym źródłom dowodowym, w tym w szczególności zeznaniom świadków, przypisuje się szczególnie istotną rolę w toku postępowania karnego.

Analizowana problematyka wpisuje się w funkcjonujący od wielu lat spór dotyczący określenia tego, czy wyższą wartość mają dowody osobowe czy rzeczowe. Od starożytności prawie do końca XIX wieku w hierarchii dowodów przewagę zyskiwały dowody osobowe, co tłumaczyć można tym, że w tak długim okresie nie funkcjonowała żadna naukowa metodyka badania i wykorzystywania w procesie dowodu rzeczowego. Na przełom XIX i XX wieku przypadają istotne wydarzenia mające wpływ na postrzeganie tak dowodów rzeczowych, jak również osobowych. W tym czasie bowiem miał miejsce zdecydowany rozwój nauk przyrodniczych i technicznych, co w efekcie przełożyło się na powstanie metodyki, która dała początek kryminalistyce, natomiast z drugiej strony badania prowadzone przez naukowców wyłoniły istotną krytykę panującego do tego czasu dowodu osobowego. W związku ze wskazanymi wydarzeniami nastąpił odwrót od wysokich ocen dowodu osobowego oraz, jak podkreślał T. Hanausek, często przesadnie faworyzowanego dowodu rzeczowego. Spór dotyczący wyższości jednych dowodów nad drugimi jest wynikiem poważnego nieporozumienia. Organy procesowe nie

⁷⁸³ E. Gruza, *Przesłuchanie* [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 181; zob. także: T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 167; Por.: S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2018, s. 204; *Proces karny*, red. J. Skorupka, Warszawa 2018, s. 436–437.

⁷⁸⁴ P. Czarnecki, *Pokrzywdzony jako źródło dowodowe w postępowaniu karnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2019, z. 105, s. 30. DOI: 10.15584/znurprawo.2019.24.2, M. Zawartka, *Taktyka i metody przeprowadzania dowodów z osobowych źródeł dowodowych. Metody dozwolone oraz niedozwolone*, „Zeszyty Naukowe. Zbliżenia Cywilizacyjne” 2017, XII, s. 90, DOI: <http://dx.doi.org/10.21784/ZC.2017.012>.

wybierają sobie swobodnie tych dowodów, które wysoko oceniają w danej sprawie, lecz muszą korzystać z takich dowodów, jakie występują w danej sprawie, a więc z takich, jakie determinowane są przebiegiem zdarzenia⁷⁸⁵. W sprawach karnych związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi organy ścigania często opierają zarzuty zarówno o dowody osobowe, jak również rzeczowe. Bez względu na to, który rodzaj dowodu występuje w postępowaniu, ma on służyć temu, aby wszystkie okoliczności czynu zabronionego zostały wyjaśnione w sposób dokładny i całkowicie zgodny z rzeczywistością. Wina sprawcy, miejsce, czas, sposób, środki, narzędzia, a także wyrządzona w wyniku przestępstwa szkoda wraz z jej rodzajem i rozmiarem powinny być dokładnie określone zgodnie z realnymi uwarunkowaniami.

Podstawa prawna przesłuchania świadka i oskarżonego określona została w rozdziałach 19–21 k.p.k. Czynność ta, bez względu na to, czy przeprowadzana jest w czasie postępowania przygotowawczego, czy w toku postępowania głównego, opiera się na ogólnych regułach, które towarzyszą każdemu etapowi postępowania karnego. Zgodnie z art. 171 § 5 k.p.k. należy do nich zaliczyć zakaz wpływania na wypowiedzi osoby przesłuchiwanej za pomocą przymusu lub groźby bezprawnej oraz niedopuszczalność stosowania hipnozy albo środków chemicznych lub technicznych wpływających na procesy psychiczne osoby przesłuchiwanej albo mających na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu w związku z przesłuchaniem. Zgodnie z art. 171 § 1 osobie przesłuchiwanej należy umożliwić swobodne wypowiedzenie się w granicach określonych celem danej czynności. W dalszej kolejności przewidziana została możliwość zadawania pytań zmierzających do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi. Podkreślenia wymaga przepis § 7 art. 171 k.p.k., zgodnie z którym wyjaśnienia, zeznania oraz oświadczenia złożone w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi lub uzyskane wbrew zakazom wymienionym w § 5 nie mogą stanowić dowodu.

Odebranie zeznań czy wyjaśnień w warunkach określonych we wspomnianym § 7 art. 171 k.p.k. oznacza w praktyce to, że zeznania uzyskane w ten sposób nie będą mogły stanowić podstawy wydania rozstrzygnięcia w sprawie zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i sądowym. Nie oznacza to jednak, że taki bezpośrednio wadliwy dowód nie może stanowić źródła informacji, które wykorzystywane są w dotarciu do innych dowodów w postępowaniu. Wynika to z faktu, że zakaz ten nie obejmuje dowodów pośrednich, w polskich regulacjach karno-prawnych nie ma bowiem zastosowania jedna

⁷⁸⁵ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu...*, *op.cit.*, s. 167–168.

z bardziej znanych zasad amerykańskiej procedury karnej, tj. zasada „owoców zatrutego drzewa”. Prowadzi to do konkluzji, zgodnie z którą dowody uzyskane dzięki zakazanemu w polskim procesie dowodowi będą uznane za legalnie zdobyte i mogą być wykorzystane w toku postępowania⁷⁸⁶.

W doktrynie zgodnie wskazuje się zarówno na wspomniane wyżej aspekty prawne, bowiem przesłuchanie jest czynnością procesową i jego przebieg musi być zgodny z wymogami Kodeksu postępowania karnego, jak również na psychologiczne i taktyczne metody skutecznego uzyskiwania informacji⁷⁸⁷. Wobec tak wielopłaszczyznowego ujęcie problematyki przesłuchań nie można pominąć często przywoływanej w literaturze przedmiotu opinii T. Hanauska, zgodnie z którą każdy przekaz informacji – zarówno w postaci zeznań, wyjaśnień czy też luźnej i swobodnej wypowiedzi – przechodzi przez dość złożony proces. Składają się na niego trzy podstawowe etapy: etap uzyskiwania treści informacyjnych, etap zachowania w pamięci tych treści, etap przekazu treści informacyjnych⁷⁸⁸.

4.1. Zeznania świadka

Podnosząc problematykę przesłuchania świadka, zaznaczyć trzeba, że w polskim systemie prawnym świadkiem może być wyłącznie osoba fizyczna, bez względu na wiek, płeć, stan psychiczny lub fizyczny, pozycję społeczną, karalność, co oznacza także, że *a contrario* świadkiem nie może być ani osoba prawna, ani jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej. Odróżnia się także świadka w ujęciu faktycznym od świadka w ujęciu procesowym. Pierwszy przypadek oznacza osobę będącą świadkiem czynu, która dokonała percepcji zmysłowej danego zdarzenia, drugi natomiast – osobę, która została wezwana w charakterze świadka. Przepisy rozdziału 21. Kodeksu postępowania karnego odnoszą się do drugiego z wymienionych znaczeń⁷⁸⁹. Analiza wybranych wyroków sądów wykazała, że świadkami

⁷⁸⁶ E. Gruza, *Przesłuchania świadka* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 183.

⁷⁸⁷ E. Gruza, *Przesłuchanie* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 182. B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2018, s. 1102; E.R. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1967, s. 279; Zob. także: M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001.

⁷⁸⁸ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu...*, *op.cit.*, s. 170.

⁷⁸⁹ N. Maciejczyk-Krysiak, *Inne niż strony osobowe źródła dowodowe w postępowaniu karnym* [w:] *Mechanizmy ochrony prawnej osobowych źródeł dowodowych*, R. Szymczykiwicz (red.), Warszawa 2019, s. 74.

w postępowaniach, które w swym zakresie dotyczą przestępstw związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi, są osoby w różnym wieku, reprezentujące różne zawody, posiadające zróżnicowane wykształcenie.

W literaturze znanych jest wiele prób klasyfikowania świadków, co może być bardzo interesującym przedmiotem rozważań dla kryminalistyka. Jeżeli bowiem owe podziały okazałyby się zgodne z rzeczywistością, to możliwe i wystraszające stałoby się przygotowanie kilkunastu czy kilkudziesięciu schematów postępowania z ludźmi, w zależności od tego, do jakiej grupy zaszeregowano danego świadka. Ze względu na brak naukowych dowodów niezawodności wszystkie próby klasyfikowania świadków należałoby raczej odrzucić. W żadnym wypadku nie można również skategoryzować świadków przestępstw związanych z dopalaczami. Wynika to z faktu, że próby zaszeregowania czy kategoryzacji świadków opierają się na założeniu istnienia stałych i niepodlegających zmianie typów ludzi, charakteryzujących się brakiem zmienności zachowania w określonych sytuacjach, bez względu na ich różnorodność i czynniki biologiczne, środowiskowe i kulturowe, które najczęściej mają postać tymczasową, ale z całą pewnością wykazują wpływ na przebieg zachowania świadka. Różnorodność przejawów życia, wielość zdarzeń, ich zróżnicowany wpływ na psychikę człowieka, a także ogólnie występująca wielość czynników determinujących zachowania ludzkie są oczywistymi argumentami przemawiającymi przeciwko jakimkolwiek stałemu schematowi kategoryzacji świadków⁷⁹⁰.

Podobnie w przypadku zdarzeń odnoszących się do nowych substancji psychoaktywnych zauważany jest zdywersyfikowany charakter, a tym samym wielość sytuacji, w których mogą zeznawać różni świadkowie. Zdarzają się sytuacje, w których świadkiem zdarzenia jest pracownik ochrony, który zauważył na monitoringu podejrzanę zachowanie oskarżonego, a następnie udał się w pościg za nim. Wydawać by się mogło, że uczestnictwo w pościgu wpływa negatywnie na możliwości percepcyjne i zachowanie w pamięci szczegółów zdarzenia. Nie przeszkodziło to jednak świadkowi w sporządzeniu zeznań – w opinii sądu – wiarygodnych i przekonujących, rzetelnych, logicznych, powiązanych z innymi dowodami i stanowiących z nimi logiczny związek. Nierzadko zdarza się, że świadkami są funkcjonariusze policji biorący udział w zatrzymaniu oskarżonych. Najczęściej ich zeznania są szczegółowe, logiczne i zasługujące na miano wiarygodnych. Zdarzają się też takie sytuacje, w którym świadkowie czynów przestępnych

⁷⁹⁰ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu...*, op.cit., s. 175–176.

odnoszących się do NSP nie potrafią przytoczyć szczegółów zdarzenia, co może w znacznym stopniu utrudnić postępowanie karne.

W opinii autorki opracowania funkcjonująca w doktrynie opinia o braku zasadności posługiwania się sztywną klasyfikacją podziału świadków jest słuszna – także w kontekście problematyki świadków czynów przestępnych, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Wielość sytuacji, w których dochodzi do dokonania tego typu przestępstw, różnorodność charakterów świadków takich zdarzeń, zdywersyfikowane warunki środowiskowe, w których dochodzi do przestępstw dopalaczowych, duża rozpiętość wieku osób zaangażowanych w omawiany proceder, pozwalają wysnuć logiczny wniosek i zaproponować tezę o niemożności klasyfikowania świadków przestępstw zawartych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii w sztuczne i mało efektywne schematy podziału tego typu źródeł dowodowych. Tym bardziej nieuzasadniony wydaje się sztucznie przyporządkowany wg kategorii świadka schemat jego przesłuchania. Jego zastosowanie łączyłoby się z użyciem niedozwolonego w opinii autorki ułatwienia, polegającego na zakwalifikowaniu świadka do wskazanej kategorii osób, co mogłoby wpłynąć na obniżone rezultaty prowadzonego śledztwa czy dochodzenia, a tym samym postępowania karnego w ogóle.

Przedstawiony powyżej pogląd zdaje się mieć także swoje uzasadnienie w piśmiennictwie, które dotyczy nader istotnej problematyki psychologiczno-kryminalistycznych aspektów prowadzenia przesłuchań. Nie można bowiem dokonać prawidłowego wyboru taktyki przesłuchania świadka ani w rzetelny sposób ocenić poziomu wiarygodności jego zeznań bez zgłębienia psychologicznych podstaw procesu formowania się zeznań⁷⁹¹. Uwzględniając przytaczane w literaturze informacje, trudno wyobrazić sobie sytuację, że przy tak wielu bodźcach i różnego typu czynnikach, których doświadcza świadek, przedstawiciel organów ścigania dokonujący czynności jego przesłuchania na etapie postępowania przygotowawczego, przeprowadziłby wskazaną czynność po uprzednim sztucznym zakwalifikowaniu świadka do danej kategorii. W następstwie również przesłuchanie toczyłoby się w oparciu o stały schemat przyporządkowany do tej kategorii. W takiej sytuacji czynność przesłuchania byłaby opatrzona licznymi wadami, co pozbawiłoby toczące się postępowanie karne cennych dowodów w postaci zeznań.

⁷⁹¹ Por.: E.R. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1967, s. 279; E. Gruza, *Jak widzimy i słyszymy – czyli psychologiczne podstawy formowania się zeznań*, „Edukacja Prawnicza” 2010, nr 10 (118), <https://www.edukacjaprawnicza.pl/jak-widzimy-i-slyszymy-czyli-psychologiczne-podstawy-formowania-sie-ze-znan/>, dostęp: 13.12.2022.

Wracając do prawnych aspektów czynności przesłuchania świadka, wskazać należy, że zgodnie z art. 177 § 1 Kodeksu postępowania karnego każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania⁷⁹². Jest to podstawowy obowiązek świadka, który może zostać przez organ wyegzekwowany przez stosowanie środków przymusu, które określa art. 285 wspomnianego aktu prawnego. Zeznaniami świadka w procesie postępowania przygotowawczego jako osobowym środkiem dowodowym przypisuje się szczególną rolę w toku całego postępowania karnego. W ogromnej większości spraw zeznania świadków stanowią zasadniczy materiał dowodowy, umożliwiający ustalenie okoliczności zdarzenia (m.in. jego czas, miejsce), a niekiedy dostarczają też ważnych danych na temat osoby podejrzanej. Informacje uzyskane podczas przesłuchania bardzo często są istotnymi wskazówkami do podjęcia różnych czynności procesowo-wykrywczych, a zeznania stanowią nader istotny element w łańcuchu dowodów⁷⁹³.

Specyfika czynów zabronionych prawem odnoszących się do nowych narkotyków sprawia, że status świadka dotyczy także pracowników firm kurierskich, którzy niejednokrotnie potrafią przytoczyć najmniej, aczkolwiek niezwykle istotne szczegóły dotyczące podejrzanych przesyłek oraz budzącej wątpliwość ich zawartości. Zwracają oni wówczas szczególną uwagę także na takie kwestie jak kraj pochodzenia przesyłki, zdając sobie sprawę z tego, że są takie państwa, które w sposób szczególny zaznaczają się na mapie szlaków przerzutowych produktów lub półproduktów dopalaczowych. Bez wątpienia stanowi to ważny element w całym procesie zwalczania przestępstw dopalaczowych i pozwala w ostateczności uzyskać nader cenne informacje ułatwiające rozpoznanie w zakresie producentów NSP.

Organem przeprowadzającym czynności ze świadkiem w postępowaniu przygotowawczym jest prokuratura, a także policja. Uprawnionymi do przesłuchania są ponadto: Straż Graniczna, ABW, Krajowa Administracja Skarbowa, Centralne Biuro Antykorupcyjne oraz Żandarmeria Wojskowa

⁷⁹² Zob. także: M. Kulik, *Kilka uwag na temat odpowiedzialności za fałszywe zeznania ze szczególnym uwzględnieniem tzw. świadka anonimowego* [w:] I. Nowikowski, red. *Problemy prawa karnego procesowego. Księga ku czci Profesora Edwarda Skrętowicza*, Lublin 2007, s. 38–53; M. Kulik, *Czy bezpodstawne uchylenie się od złożenia zeznania jest „zatajeniem prawdy” w rozumieniu art. 233 § 1 kodeksu karnego? Uwagi na tle uchwały składu siedmiu sędziów SN z 22 I 2003 r., I KZP 39/02, WPP 2003/3*, s. 43–56.

⁷⁹³ Z. Niezgoda, *Kryminalistyczne aspekty przesłuchania świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2007, s. 76; M. Kuźmiński, *Taktyka i metody przesłuchania świadka w postępowaniu przygotowawczym*.

oraz inne organy, którym zgodnie z art. 312 k.p.k. ustawodawca przyznał uprawnienia policji. Karolina Kremens podkreśla, że przeprowadzenie dowodu, w tym także z przesłuchania świadka, jest zawsze czynnością organu, niezależnie od tego, czy dokonywane jest w związku z inicjatywą dowodową organu czy na wniosek strony postępowania przygotowawczego⁷⁹⁴.

Przepisy art. 194 Kodeksu postępowania karnego przewidują możliwość zachowania w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka. Mają one zastosowanie w sytuacji, kiedy zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej. Składanie zeznań przez świadka w takiej formie objęte jest szczególną procedurą ustanowienia świadka anonimowego i dokładnie opisane. Na tym etapie postępowania to prokurator może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie. Postępowanie w tym zakresie toczy się bez udziału stron i objęte jest tajemnicą jako informacja niejawna o klauzuli „tajne” lub „ściśle tajne”.

Przepisy obowiązujących procedur prawnych nie znają ustawowych przyczyn dyskwalifikacji zeznań świadka. Zasada ta znajduje zastosowanie zarówno w sytuacji, w której z góry zakłada się niewiarygodność świadków faktycznych, jak i wykluczenia pewnych kategorii osób ze względu na ich właściwości psychofizyczne, uniemożliwiające im dokonywanie prawidłowych spostrzeżeń oraz przekazywanie ich sądowi. Tym samym świadkami mogą być także dzieci, bez względu na ich wiek, jednak z uwzględnieniem fazy rozwojowej, właściwości ich psychiki i możliwości komunikacji. W opinii Ewy Gruzy ocena zeznań świadka – dziecka, a przede wszystkim ich wiarygodności, stanowi najtrudniejszy i zarazem najważniejszy etap przeprowadzanych czynności dowodowych, mający swe daleko idące implikacje. Ocena taka wymaga rozsądnego wyważenia proporcji pomiędzy nadmiernym krytycyzmem a bezkrytycznym nastawieniem do dziecka i jego zeznań oraz respektowania reguł prawnych⁷⁹⁵. Z treści art. 171 par. 3 k.p.k. wynika, że osoby wezwane do złożenia zeznań w charakterze świadka, które nie ukończyły lat 15, powinny złożyć zeznanie w obecności przedstawiciela ustawowego

⁷⁹⁴ K. Kremens, *Przesłuchanie świadka w postępowaniu przygotowawczym* [w:] *Dowody*, red. J. Skorupka; *System Prawa Karnego Procesowego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2019, s. 4386.

⁷⁹⁵ E. Gruza, *Kryteria oceny wiarygodności zeznań dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2004, nr 1, vol. 3, s. 2.

albo opiekuna faktycznego⁷⁹⁶. Konieczność przesłuchania dziecka zachodzi w dwóch sytuacjach: gdy prowadzone jest postępowanie w sprawie nieletniego oraz gdy w sprawie dotyczącej osoby dorosłej występują nieletni świadkowie. W tym drugim przypadku dziecko może być albo świadkiem zdarzenia, albo pokrzywdzonym⁷⁹⁷. Teoretycznie w przypadku przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, wystąpić może zarówno pierwsza, jak i druga z wymienionych wyżej sytuacji. Problematyka zeznań osób młodych, w tym także dzieci, jest nader istotna z perspektywy poruszanej tematyki przestępstw dopalaczowych, bowiem znaczną część konsumentów tego typu produktów stanowią osoby młode, o czym będzie mowa poniżej.

Należy zgodzić się z podkreślaną w doktrynie tezą o konieczności posiadania przez osobę prowadzącą przesłuchania wiedzy z zakresu postępowania karnego, psychologii oraz kryminalistyki, a także podzielności uwagi, skrupulatności i empatii⁷⁹⁸. Kompetencjom tym należy przypisać uniwersalny charakter, są one bowiem niezbędne w procesie prawidłowego i efektywnego przeprowadzenia czynności przesłuchania zarówno w przypadku świadków dorosłych, jak i nieletnich, czy przesłuchań osób ciężko chorych i umierających, a także doświadczających zaburzeń psychicznych.

W kontekście analizowanej problematyki warto zauważyć, że szczególnie grupę świadków w przypadku postępowań dotyczących przestępstw dopalaczowych mogą stanowić osoby młode, niepełnoletnie. Uzasadnieniem tej tezy są przedstawione w pierwszym rozdziale dane statystyczne opracowane na potrzeby niniejszej monografii, zgodnie z którymi największą liczbę zgłoszeń zatruc lub przypadków zatruc w populacji poniżej 18. roku odnotowywano w grupie 16–18 lat. Można zatem domniemywać, że młode osoby mieszczące się we wskazanej grupie wiekowej, a niekiedy także i młodsze,

⁷⁹⁶ Przesłuchanie takiego świadka przy braku tych osób nie powoduje samo przez się dyskwalifikacji tej czynności procesowej. Zeznania takie nie będą mogły stanowić dowodu tylko w przypadku, gdy zostanie wykazane, iż zostały złożone w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi lub uzyskane wbrew zakazom wymienionym w art. 171 § 5 k.p.k. Ponadto przewidziane zostały sytuacje, w których dobro postępowania stoi na przeszkodzie przesłuchaniu świadka w obecności tych osób, a to ze względu na fakt, iż przedstawiciel ustawowy (np. rodzic) jest oskarżony w sprawie albo zakłóca czynność przesłuchania. Postanowienie SN z dnia 26 listopada 2008 r., sygn. IV KK 381/08.

⁷⁹⁷ E. Gruza, *Kryteria oceny wiarygodności zeznań dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2004, nr 1, vol 3, s. 2.

⁷⁹⁸ M. Zawartka, *Taktyka i metody przeprowadzania dowodów z osobowych źródeł dowodowych. Metody dozwolone oraz niedozwolone*, „Zeszyty Naukowe Zbliżenia Cywilizacyjne” 2017, nr XIII (2) s. 94.

były świadkami zdarzeń mających związek z czynami określonymi w przepisach karnych ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii.

Zgodnie z doktryną w odniesieniu do czynności przesłuchania nieletniego, czyli osoby, która nie ukończyła 18. roku życia, należy zastosować specyficzną taktykę przesłuchania. Pomimo zróżnicowanych, a nierzadko także sprzecznych opinii na temat wartości zeznań nieletnich świadków, nowoczesna psychologia na podstawie przeprowadzonych badań stwierdza, że nieletni może być tak samo wartościowym świadkiem jak osoba dorosła. Zdarzające się przypadki składania przez nieletnich nieprawdziwych zeznań są w znacznej części skutkiem nieuwzględnienia przez przesłuchującego specyficznych cech związanych z wiekiem świadka zdarzenia⁷⁹⁹. Wiek, a dokładniej mówiąc właściwości psychiczne występujące w poszczególnych okresach życia, stanowią nader istotny czynnik, który należy uwzględnić podczas czynności przesłuchania⁸⁰⁰. Prawidłowe przeprowadzenie czynności procesowej z udziałem małoletniego pozwala na uzyskanie wiarygodnego materiału dowodowego mogącego mieć istotne znaczenie dla prowadzonej sprawy⁸⁰¹. Każda osoba uprawniona do przesłuchania dzieci powinna zdawać sobie sprawę z istnienia także słabych stron osobowych źródeł dowodowych, w szczególności tych subiektywnych, których istota wpływa na cały proces związany z formowaniem się zeznań. Złożoność problemu przejawia się również w tym, że przesłuchanie jest czynnością dwustronną, w którą ingerują także cechy przesłuchującego. Ponadto, niestety, często profesjonaliści nie są wyszkoleni pod kątem wiedzy psychologicznej, w związku z czym pytania są nieprawidłowo sformułowane, a największe zagrożenie stanowią pytania sugerujące odpowiedź⁸⁰².

⁷⁹⁹ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, op.cit., 2005, s. 219; Na temat wartości zeznań nieletniego zob. także: R. Kosior, *Wybrane zagadnienia w zakresie przesłuchania małoletniego świadka na tle art. 185a i 185b kpk*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2010, nr 1 (30), s. 15; A. Gadomska-Radel, *Ocena wiarygodności zeznań dzieci*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 11, s. 78; V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie dziecka*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2001, s. 187, A. Gadomska-Radel, *Ocena wiarygodności zeznań dzieci*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 11, s. 81.

⁸⁰⁰ A. Szumski, *Specyfika przesłuchania dzieci i nieletnich. Wartość dowodowa ich zeznań*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2008, nr 78, s. 173. Zob. także: A. Sokołowska, *Wpływ pytań sugestywnych na zeznania dzieci. Sprawozdanie z badań eksperymentalnych*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 2/1973.

⁸⁰¹ J. Symer, *Sytuacja dziecka jako świadka w procesie karnym – ochrona prawna dziecka w postępowaniu sądowym*, „Studia Elckie” 21(2019), nr 2, s. 302, DOI: 10.32090/SE.210214.

⁸⁰² V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej – zagadnienia ogólne*, www.dzieckowsieci.fdn.pl (dostęp: 21.12.2022).

Sformułować można wniosek, że fałszywe zeznania w przypadku nieletnich mogą być determinowane zupełnie innymi motywami niż w przypadku dorosłych świadków. Trudno bowiem polemizować z powszechnie przyjętą tezą różnej zdolności postrzegania zjawisk, faktów i zdarzeń przez nieletnich i dorosłych, a co się z tym wiąże – także ich zapamiętywania i odtwarzania. Przyczyny fałszywych zeznań mogą różnić się także w zależności od okresu rozwoju nieletniego⁸⁰³. Inna bowiem może być etiologia nieszczerości u siedmiolatka, inna u dwunastolatka, a jeszcze inna u siedemnastoletniej osoby. U osób w wieku dorastania, które w większym stopniu zapoznane są z regułami prawnymi czy zasadami moralnymi funkcjonującymi w społeczeństwie, składanie fałszywych zeznań w przypadku czynów zabronionych związanych z dopalaczami może być podyktowane zamierzonym wprowadzeniem w błąd przedstawiciela organów ścigania w celu ochrony osób, które z jakichś względów bliskie są nieletniemu świadkowi, a które uczestniczyły w tego typu procederze.

Bez względu na wiek podejrzanego czynność, o której mowa, jest jednym z kluczowych problemów postępowania przygotowawczego. Nierzadko wręcz decydujące jest znaczenie przesłuchania podejrzanego dla dalszego biegu sprawy. Wynika to z faktu, że podejrzany może być źródłem cennych informacji dotyczących przebiegu zdarzenia, a także informacji o motywach działania sprawcy lub sprawców, co z kolei może wpłynąć na uzyskanie materiału dowodowego niezbędnego w dalszym postępowaniu przygotowawczym⁸⁰⁴.

4.2. Wyjaśnienia podejrzanych i oskarżonych

Zgodnie z art. 71 k.p.k. podejrzanym jest osoba, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów, albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego. Status oskarżonego jest natomiast przypisany osobie, przeciwko której wniesiono oskarżenie do sądu, a także osobie, co do której prokurator złożył wniosek wskazany w art. 335 § 1 lub wniosek o warunkowe umorzenie postępowania. Stosownie do art. 71

⁸⁰³ Szerzej na temat podziałów dotyczących okresów życia w: E. Gidel-Stefaniec, *Metody oceny śladów pamięciowych w zeznaniach nieletnich*, s. 142–143; <http://pedkat.pl/images/czasopisma/pk13/12.pdf> (dostęp: 21.12.2022).

⁸⁰⁴ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 121; zob. szerzej: J. Kasprzak, *Kryminalistyka, problematyka przesłuchania* [w:] J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Brzęk, J. Moszczyński (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2006, s. 249–252.

§ 3 k.p.k., jeżeli kodeks używa określenia „oskarżony” w znaczeniu ogólnym, to odpowiednie przepisy mają zastosowanie także do podejrzanego⁸⁰⁵. Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa i doktryną podejrzany i oskarżony nie składa zeznań – jak to ma miejsce w przypadku świadka, ale wyjaśnienia i są one jego prawem, ale nie obowiązkiem. Podejrzanym czy oskarżonym może także bez podania powodów odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania bądź też w ogóle odmówić składania wyjaśnień, o czym mówi art. 175 k.p.k., i o tym należy go pouczyć. Analiza dokumentacji spraw odnoszących się do przestępstw związanych z nowymi narkotykami pozwala stwierdzić, że przypadki odmowy składania wyjaśnień zdarzały się nader rzadko.

Podobnie jak w przypadku czynności przesłuchania świadka, także i przesłuchanie podejrzanego posiada określony cel i jest nim uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy to on dokonał zarzucanego mu przestępstwa, a także uzyskanie możliwie jak najpełniejszych informacji dotyczących motywów jego postępowania, okoliczności zdarzenia czy sposobu działania. Należy wskazać również na dodatkowy cel tej czynności, którym jest uzupełnienie innych informacji, ich zebranie powinno nastąpić jeszcze przed przesłuchaniem, ułatwia to bowiem odpowiednie przygotowanie. Do informacji tych zaliczyć można dane: o sposobie życia podejrzanego przed popełnieniem czynu zabronionego; jego stosunkach rodzinnych i majątkowych, wykształceniu, wykonywanym zawodzie, ewentualnej karalności⁸⁰⁶.

Czynność przesłuchania podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym może być przeprowadzona przez prokuratora lub policję lub inny organ prowadzący postępowanie przygotowawcze, przy czym konieczność przesłuchania podejrzanego przez policję państwową zachodzi wówczas, jeżeli w toku dochodzenia policja dokonuje poszczególnych czynności sądowych na zlecenie prokuratora⁸⁰⁷. Co istotne, ustawa z 15 kwietnia 2016 roku nakłada na prokuratora obowiązek ponownego przesłuchania podejrzanego w związku z przedstawieniem, zmianą lub uzupełnieniem mu zarzutów w śledztwie (art. 311 § 3 k.p.k.). Zaznaczyć także należy, że podejrzany, który pozostaje na wolności, jest obowiązany stawić się na każde wezwanie organu prowadzącego postępowanie w toku postępowania przygotowawczego,

⁸⁰⁵ M. Błoński, *Przesłuchanie oskarżonego* [w:] *Dowody...*, *op.cit.*, s. 4162.

⁸⁰⁶ J. Widacki, *Zarys kryminalistycznej problematyki przesłuchania* [w:] J. Widecki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2018, s. 83–84.

⁸⁰⁷ *Przesłuchanie podejrzanego. Wskazówki taktyczne i techniczne*, 3.12.2021, <https://hit.policja.gov.pl/hit/aktualnosci/211067,Przesluchanie-podejrzanego-Wskazowki-taktyczne-i-techniczne-cz-1.html> (dostęp: 22.12.2022).

m.in. w celu uczestniczenia w złożeniu wyjaśnień. Podkreślenia wymaga, że podejrzany ma prawo do odmowy złożenia wyjaśnień, co nie oznacza, że może nie stawić się na wezwanie organu⁸⁰⁸.

Podobnie jak w przypadku przesłuchań świadka, także w przypadku przesłuchania podejrzanego kryminalistyka wypracowała taktyczne zasady dotyczące przeprowadzenia tej czynności. Analiza literatury przedmiotu pozwala stwierdzić, że problematyka przesłuchań często stanowiła przedmiot rozważań przedstawicieli środowiska kryminalistyków, czego efektem są prace naukowe, cenne zarówno dla teoretyków, jak i dla praktyków. Należy tym samym zgodzić się z opinią Olgi Mazur, że niezależnie od tego, jak skatalogowane i opisane zostały sposoby, metody prowadzenia przesłuchań, kształt ostateczny tej czynności zależy zarówno od przesłuchującego, jak i przesłuchiwanego. Najistotniejsze jest, aby strategie zostały dostosowane do konkretnej sytuacji oraz warunków intelektu cechujących podejrzanego⁸⁰⁹.

W korespondencji do powyższego, a także uwzględniając podnoszoną wielokrotnie w monografii wielopłaszczyznowość zjawiska dopalaczy, jest oczywiste, że przesłuchania podejrzanych o popełnienie przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, którego przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, dotyczą zdywersyfikowanych sytuacji. Wynika to ze specyfiki zjawiska, jaki stanowią tego typu produkty. Można bowiem wskazać na wiele różnych, nie zawsze powiązanych ze sobą okoliczności, w których popełnione zostały takie przestępstwa. Dotyczy to chociażby spraw, w których produkcja, handel lub/i udzielanie innej osobie dopalaczy związane jest z udziałem podejrzanego w zorganizowanej grupie przestępczej. Stanowi to odmienną sytuację niż np. taka, w której osoba podejrzana jest jedynie o posiadanie nowych substancji psychoaktywnych. Nie może to oznaczać większego lub mniejszego zaangażowania przedstawiciela organu ścigania w przeprowadzane przez niego przesłuchanie, ale determinuje konieczność uwzględnienia danych czynników podczas opracowywania taktyki przesłuchania podejrzanego. Indywidualne podejście do każdego z prowadzonych przesłuchań może także wynikać z elementów zastosowanego *modus operandi* sprawców takich czynów oraz etiologii fenomenu dopalaczy. Czynniki leżące u podstaw dokonania danego czynu mogą bowiem wpływać na przebieg zdarzenia, co z kolei wpływa na sytuację osoby

⁸⁰⁸ K. Kremens, *Przesłuchanie podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym* [w:] *Dowody*, red. J. Skorupa; <https://sip.lex.pl/#/procedure/1610616609>.

⁸⁰⁹ O. Mazur, *Przesłuchanie podejrzanego w opinii prokuratorów i policjantów*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 2, s. 129.

podejrzanego. Oprócz wskazanych elementów w procesie opracowywania taktyki przesłuchania podejrzanego nie można pominąć jego predyspozycji intelektualnych czy psychologicznych. Ich znaczenie jest nader istotne i z całą pewnością może wpływać na efektywność przesłuchania.

W celu potwierdzenia wyżej przedstawionej opinii nie sposób nie powołać się na wyjaśnienia złożone przez Adama L., który był jednym z podejrzanych w procesie tzw. króla dopalaczy Jana S. Z przesłuchań podejrzanego wynikało, że był on klientem sklepu z dopalaczami, a po jakimś czasie nauczył się syntetyzować substancję o nazwie alpha-PVP, potocznie zwaną narkotykiem „zombie” lub „flakka”. Jak sam przyznał, recepturę jej przygotowania zobaczył w filmiku zamieszczonym w Internecie. Z jego wyjaśnień wynikało ponadto, że na początku udało mu się zsyntetyzować 5 g, a następnie, po jakimś czasie, nawiązał współpracę dotyczącą produkcji. Większe ilości miały powstawać w laboratorium, na które przerobiono jeden z budynków w Myślenicach⁸¹⁰. Na wskazanym przykładzie można także pokazać elementy *modus operandi* sprawców przestępstw związanych z dopalaczami. Stanowi bowiem potwierdzenie tego, że niejednokrotnie osoby, które były klientami sklepów z tego typu produktami, stają się ich wytwórcami. Niepokojący jest ponadto fakt, że instrukcje dotyczące procesu syntezy dostępne są powszechnie w Internecie, na co także w rozmowach prowadzonych na cele niniejszej rozprawy zwracali uwagę przedstawiciele organów ścigania.

Odwołując się ponownie do statystyk przedstawionych w pierwszym rozdziale, a ukazujących grupy wiekowe, których przypadki zatruc lub podejrzeń zatruc dopalaczami dotyczyły w największym i najmniejszym stopniu, trudno oprzeć się konstatacji, że osoby nieletnie⁸¹¹ mogą mieć status osoby podejrzanej/podejrzanego także w sprawie o dopalacze. Ponieważ niejednokrotnie największą liczbę zgłoszeń zatruc lub przypadków zatruc stwierdzono u osób w wieku od 19 do 24 lat, należy także nawiązać do pojęcia młodocianego sprawcy⁸¹².

⁸¹⁰ A. Kuźniar, *Proces króla dopalaczy. Zeznawał mężczyzna, który produkował narkotyk „zombie”*, 18.10.2022, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1456328%2Cproces-krola-dopalaczy-zeznawal-mezczyzna-ktory-produkowal-narkotyk-zombie>, dostęp: 15.12.2022.

⁸¹¹ Zgodnie z art. 10 k.k. nieletnim jest osoba, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończyła lat 17, co jest zasadniczo wiekiem wymaganym do ponoszenia odpowiedzialności karnej według zasad określonych w kodeksie karnym. Odpowiedzialność nieletnich za popełnienie przestępstw opisanych w kodeksie karnym reguluje Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. (tj. Dz. U. z 2016 r., poz. 1654 z późn. zm.).

⁸¹² Zgodnie z art. 115 § 10 Kodeksu karnego „Młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji – 24 lat”.

Uwzględniając przytoczone w monografii statystyki dotyczące spożycia dopalaczy przez młodych ludzi, można postawić tezę o konieczności skupienia większej uwagi na przedstawicielach tej grupy wiekowej jako osobowych źródłach dowodowych w sprawach, których przedmiot stanowią tego typu produkty. W związku z powyższym należy zgłosić postulat zintensyfikowania szkoleń przedstawicieli organów ścigania, aby przeprowadzający tę czynność funkcjonariusze mogli nabyć dodatkowe kompetencje, które w jeszcze większym stopniu i zakresie przygotowałyby ich do efektywnego przesłuchiwanie osób w młodym wieku. Być może doprowadziłoby to do bardziej skutecznego wykorzystywania środków dowodowych stanowiących dowód z zeznań czy wyjaśnień.

Oprócz konieczności wykorzystania w trakcie przesłuchania zindywidualizowanych, adekwatnych do danej sytuacji elementów taktyki przesłuchania, obowiązujące przepisy prawa określają uniwersalne reguły, wg których czynność powinna tak być przeprowadzona, aby uznano ją za zgodną z prawem. Kodeks postępowania karnego *expressis verbis* w art. 171 § 5 pkt 1 zakazuje wpływania na wypowiedź osoby przesłuchiwanej za pomocą przymusu lub groźby karalnej. Niedopuszczalne jest także stosowanie hipnozy albo środków chemicznych lub technicznych wpływających na procesy psychiczne osoby przesłuchiwanej albo mających na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu w związku z przesłuchaniem. Ponadto funkcjonariusze policji, którzy przeprowadzają czynność przesłuchania podejrzanego, zobowiązani są do przestrzegania Zarządzenia Komendanta Głównego Policji z dnia 23 grudnia 2004 roku⁸¹³, którego przepisy za niedopuszczalne uznają fizyczne bądź psychiczne znęcanie się w celu wymuszenia zeznań. W konkluzji do analizowanej problematyki, należy przytoczyć opinię Jana Widackiego, który stwierdził, że „wymuszanie przyznania się jest nie tylko bezprawne i jako takie zabronione, naganne prawnie i etycznie, ale jest także na ogół bezwartościowe z taktyczno-kryminalistycznego punktu widzenia”⁸¹⁴.

Przyznanie się podejrzanego do winy nie jest celem samym w sobie. Jego wartość polega na tym, że stanowi klucz do dalszych wyjaśnień

⁸¹³ Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 1426 z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie metodyki wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych przez służby policyjne wyznaczone do wykrywania przestępstw i ścigania ich sprawców, Dziennik Urzędowy Komendanta Głównego Policji 2005, nr 1, poz. 1.

⁸¹⁴ J. Widacki, *Zarys kryminalistycznej problematyki przesłuchania* [w:] J. Widecki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2018, s. 85.

i możliwości uzyskania kolejnych dowodów. Przyznanie się do zarzucanego czynu stanowi moment przełomowy w prowadzonym postępowaniu i nie może ono polegać jedynie na prostym werbalnym przyznaniu. Musi zostać przez podejrzanego uprawdopodobnione, np. poprzez podanie szczegółów zdarzenia dających się zweryfikować na innej drodze, które znane są tylko sprawcy, podanie miejsca ukrycia zwłok czy też narzędzi służących do popełnienia przestępstwa⁸¹⁵. Dotyczy to również przesłuchania osób podejrzanych o dokonanie przestępstw z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. W tym wypadku za uprawdopodobnione można uznać wskazanie miejsca przechowywania dopalaczy lub podanie innych szczegółów, w tym np. dotyczących nielegalnego laboratorium albo informacji dotyczących narzędzi służących do produkcji.

Znawcy problematyki zwracają uwagę, że przyznanie się podejrzanego może mieć miejsce zarówno w przypadku rzeczywistego popełnienia przez daną osobę przestępstwa, jak i w sytuacji, kiedy osoba ta nie była sprawcą czynu, a nawet wtedy, kiedy przestępstwo nie zostało dokonane⁸¹⁶.

Celem każdego postępowania karnego jest wykrycie prawdy materialnej w oparciu o ustalenia faktyczne, które dokonywane są na podstawie i dzięki analizie zgromadzonego materiału dowodowego. Postępowanie przygotowawcze to etap postępowania karnego, w którym organy ścigania sprawdzają, czy doszło do popełnienia przestępstwa, wyjaśniają jego okoliczności, zbierają dowody. Jednym ze sposobów przeprowadzenia dowodu jest przesłuchanie. Jak podkreśla M. Cieślak, celem każdego przesłuchania jest pozyskanie jak najpełniejszej informacji o osobach, zdarzeniach, miejscach, faktach, które mogą okazać się przydatne do ustalenia prawdy obiektywnej⁸¹⁷. Trzeba jednak z całą pewnością zaznaczyć, że podczas przeprowadzania dowodu z przesłuchania należy zastosować właściwą taktykę i metodę, a także pamiętać o zachowaniu szczególnej

⁸¹⁵ J. Widacki, *Zarys kryminalistycznej problematyki przesłuchania...*, *op.cit.*, s. 84. Przywołując definicję stworzoną przez S.M. Kassina, określającą przesłuchanie podejrzanego jako oparty na domniemaniu winy proces prowadzony przez przedstawiciela władzy mającego silne przekonanie co do celu działania, mierzącego swój sukces zdolnością do uzyskania przyznania się przez podejrzanego, S.M. Kassin, G.H. Gudjonsson, *The Psychology of Confessions. A Review of Literature and Issue*, "Psychological Science in the Public Interest" 2004, Vol. 5, Iss. 2, s. 41.

⁸¹⁶ Z. Czczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 125.

⁸¹⁷ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 49.

ostrożności oraz rozważli. Czynność przeprowadzona w sposób zgodny z przepisami prawa, z uwzględnieniem wiedzy tak psychologicznej, jak i kryminalistycznej, może okazać się cennym źródłem informacji na temat przestępstw, których przedmiot stanowią dopalacze, a dowód z zeznań świadka czy podejrzanego może być znaczący dla dalszego biegu sprawy. Uwzględniając opisany w rozdziale trzecim *modus operandi* sprawców przestępstw związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi, a tym samym wielość osób zaangażowanych w ten proceder, trudno nie odmówić osobowemu źródłom dowodowym istotnego znaczenia już na etapie postępowania przygotowawczego. Potwierdzają to poddane analizie akta spraw.

W sytuacji przestępstw związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi należy spodziewać się przesłuchania wszystkich osób, które mają bezpośredni kontakt z osobą podejrzaną (rodzice, rodzeństwo, partner/partnerka, mąż/żona). Przesłuchanie świadka i podejrzanego stanowi jedną z najistotniejszych czynności. W związku ze statystykami z rozdziału pierwszego, w zakresie przesłuchań szczególną uwagę należy zwrócić na tę czynność przeprowadzaną także w stosunku do osób nieletnich.

5. Ekspertyzy kryminalistyczne

Ekspertyza to zespół czynności badawczych, wymagających wiadomości specjalnych, wykonywanych przez biegłego na zlecenie organu procesowego oraz zakończonych opinią mogącą mieć charakter dowodu w procesie, niezbędnych do stwierdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy⁸¹⁸. Istotą pojęcia ekspertyzy są następujące elementy: czynności badawcze, wiadomości specjalne, biegły, organ procesowy, opinia, dowód w procesie, okoliczności mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy⁸¹⁹. Ekspertyza jest czynnością kryminalistyczną, a opinia to forma procesowa ekspertyzy. Ekspertyza kryminalistyczna jest jednym z rodzajów szeroko rozumianej ekspertyzy sądowej⁸²⁰. Jak wskazują Z. Czeczot i T. Tomaszewski można za ekspertyzę kryminalistyczną uznać badania, w których trakcie ekspert wykorzystuje wiadomości specjalne

⁸¹⁸ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 166.

⁸¹⁹ *Ibidem*, s. 139.

⁸²⁰ M. Goc, *Współczesny model ekspertyzy pismoznawczej. Wykorzystanie nowych metod i technik badawczych*, Warszawa 2020, s. 37.

z zakresu kryminalistyki i posługuje się metodyką badawczą stosowaną w tej nauce⁸²¹.

Zgodnie z doktryną podział najważniejszych ekspertyz kryminalistycznych obejmuje:

1. Ekspertyzy z zakresu taktyk kryminalistycznych, które najczęściej dotyczą takich zagadnień jak: *modus operandi* sprawcy, jego profilu psychofizycznego, oceny śladów emocjonalnych itp.;
2. Ekspertyzy z zakresu techniki kryminalistycznej, do których można zaliczyć:
 - ekspertyzy ściśle kryminalistyczne, których zarówno cel, jak i środki oraz metody ich przeprowadzania opracowane zostały przez kryminalistykę. Przykładem są ekspertyzy daktyloskopijna, pisma i dokumentu, mechanoskopijna;
 - ekspertyzy, których cel wyznaczany jest przez funkcje kryminalistyki, zaś środki i metody ich przeprowadzania zostały opracowane przez inne dziedziny nauki. Ekspertyzy te przeprowadzane są przez placówki kryminalistyczne, lecz posługują się przy tym metodyką tych dziedzin nauki. Przykład stanowią ekspertyzy chemiczne, fizyczne, biologiczne czy toksykologiczne⁸²².

Identyfikacja substancji wchodzących w skład dopalaczy przeprowadzana jest na podstawie badań takich obiektów i substancji (śladów kryminalistycznych), jak proszki, kapsułki, tabletki, ciecze, susze roślinne, i wykonywana w ramach ekspertyzy fizykochemicznej⁸²³. Ekspertyza fizykochemiczna, rozpatrywana w kontekście podziału opartego o zakres wiedzy kryminalistycznej niezbędnej do przeprowadzenia badań, określana jest jako ekspertyza kryminalistyczna *sensu largo*, czyli taka, w której oprócz wiedzy kryminalistycznej niezbędna jest wiedza z określonej dziedziny nauki. Inaczej niż w przypadku opinii kryminalistycznych *sensu stricto*, gdzie metodyki i procedury badawcze stanowią dorobek kryminalistyki, jak to jest w przypadku daktyloskopii czy traseologii⁸²⁴. Obecność substancji

⁸²¹ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna...*, *op.cit.*, s. 204.

⁸²² T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 141.

⁸²³ M. Safjański, J. Gołębiowski, *Zjawisko obrotu dopalaczami w Polsce*, „Kwartalnik Policyjny” 2010, nr 4, <https://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2010/nr-42010/1242,ZJAWISKO-OBROTU-DOPALA-CZAMI-W-POLSCIE.html>, dostęp: 18.04.2023, dostęp: 21.11.2022.

⁸²⁴ W. Kędzierski, *Ekspertyza, biegli [w:] Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, Szczepiń 2011, s. 451, za: T. Hanausek, *Ekspertyza kryminalistyczna*, „Zeszyty Naukowe ASW” 1973, nr 1.

kontrolowanych przepisami prawa może być także stwierdzona w oparciu o badania materiału biologicznego⁸²⁵, co związane jest z przeprowadzaniem badań toksykologicznych i biologicznych. Jak zostało zaakcentowane w piśmiennictwie i potwierdzone w praktyce, metody badawcze wykorzystywane w badaniach fizykochemicznych są także właściwe dla badań materiału biologicznego, o czym szerzej będzie mowa w dalszej części rozdziału. Do badań biologicznych i toksykologicznych nawiązano w części rozdziału poświęconej oględzinom osoby. Powyższe okoliczności uzasadniają decyzję o tym, że niniejsza część pracy poświęcona została w głównej mierze ekspertyzom fizykochemicznym, którym poddawane są ślady zabezpieczone podczas oględzin rzeczy lub miejsca zdarzenia.

Fizykochemia jest bardzo istotnym i obszernym działem badań kryminalistycznych. Jej podstawę stanowi analityka chemiczna stosowana w innych dziedzinach nauki. Podkreślić należy, że większość metod badawczych i oprzyrządowania aparaturowego ten dział kryminalistyki zaczerpnął z zakresu opracowań teoretycznych i metodologicznych wykorzystywanych przez chemików i fizyków. Mimo to w żaden sposób nie umniejsza to roli i dokonań ekspertów zajmujących się fizykochemią kryminalistyczną. To właśnie oni, w wyniku przeprowadzonych wielu unikatowych prac dostosowali metodykę badań i dopasowali urządzenia na potrzeby realizacji celów procesowych⁸²⁶.

Analizując zakres badań fizykochemicznych wykonywanych w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych, stwierdzić można, że w kontekście przestępczości narkotykowej obejmują one:

- badania środków odurzających, substancji psychotropowych, prekursorów. W tym przypadku zakres czynności wykonywanych przez biegłego obejmuje badania ilościowe i jakościowe, profilowanie narkotyków syntetycznych i ich prekursorów, identyfikację metod produkcji narkotyków syntetycznych i ich prekursorów oraz badania śladów kontaktowych wskazanych środków i substancji;
- badania jakościowe i ilościowe środków odurzających i substancji psychotropowych⁸²⁷. Badania toksykologiczne dla metabolitów alkoholu etylowego i narkotyków zostało zarzucone w 2011 roku.

⁸²⁵ E. Pieprzycza, R. Skowronek, Cz. Chowaniec, *Problemy analityczne i interpretacyjne związane z diagnostyką zatruc „dopalaczami”*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 3, s. 116.

⁸²⁶ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Warszawa 2015, s. 184.

⁸²⁷ M. Zubańska, *Kryminalistyczne badania fizykochemiczne – ekspertyza sensu largo, niekwestionowana, z definicji naukowa...*, *op. cit.*, s. 86–87, J. Konieczny, *Czynności*

Inne ujęcie badań fizykochemicznych w zakresie narkotyków pozwala stwierdzić, że badania te (w tym profilowanie) dotyczą takich zagadnień jak: badania środków wziewnych (kleje, rozpuszczalniki organiczne), środków nasennych i uspokajających, grup leków o działaniu przeciwlękowym, uspokajającym i przeciwdrgawkowym (benzodiazepiny), badanie konopi, opiatów, morfiny, heroiny, kokainy, amfetaminy, MDMA, LSD, fencykliny oraz znacznej grupy wytworów roślinnych o działaniu psychoaktywnym⁸²⁸.

W związku z występującym na szeroką skalę problemem, jakim stały się dopalacze, a dokładniej – środki zastępcze i nowe substancje psychoaktywne, w ramach przeprowadzanych ekspertyz biegli uwzględniają także w badanych produktach występowanie substancji objętych kontrolą prawną, a znajdujących się w wykazie nowych substancji psychoaktywnych określonym w rozporządzeniu ministra do spraw zdrowia. Wobec przeprowadzanych w laboratoriach licznych badań w zakresie substancji tworzących skład dopalaczy warto zastanowić się nad uzupełnieniem obowiązującego w dotychczasowej literaturze zakresu badań fizykochemicznych literalnie o badania tzw. nowych substancji psychoaktywnych. Uzasadnienie powyższego postulatu mogą stanowić dane otrzymane na potrzeby analizy niniejszej problematyki z laboratoriów, które przeprowadzają ekspertyzy we wskazanym zakresie.

Dzięki doprecyzowaniu rozporządzenia ministra zdrowia z 2018 roku, poprzez wprowadzenie „arkuszy” struktur, oraz ustawie o przeciwdziałaniu

operacyjno-rozpoznawcze [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. J. Widacki, s. 356. Zasadniczo ustawodawca uzależnia karalność czynu od zawartości substancji, a dokładnie THC, w konopiach innych niż włókniste, i tylko w tym przypadku w ramach opinii wymagane jest wskazanie procentowej zawartości THC. Drugim przypadkiem, w którym wykonywane są badania ilościowe, jest amfetamina, jednakże dla tej substancji nie istnieje przesłanka ustawowa, lecz praktyka laboratoryjna i wypracowane przez kryminalistykę metody profilowania amfetaminy. W pozostałych przypadkach nie istnieje imperatyw ustawowy, z którego wynikałaby konieczność przeprowadzania tego rodzaju badań. Laboratoria kryminalistyczne skupiają się na badaniach jakościowych, które pozwalają określić rodzaj substancji i dokonać oceny pod kątem zaliczania bądź nie do katalogu substancji zabronionych przez ustawę. Opinia wyrażona przez komisarz M. Kruczek, naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

⁸²⁸ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 184. Zauważyć należy, że zakres badań fizykochemicznych jest bardzo szeroki i poza wymienionymi obszarami obejmuje: badania mineralogiczne, włókien, wyrobów włókienniczych, lakierniczych, tworzyw sztucznych, szkieł, metali, produktów alkoholowych, materiałów i urządzeń wybuchowych, pozostałości po użyciu broni palnej, pozostałości pożarowych i w razie potrzeby inne badania, J. Konieczny, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. J. Widacki, s. 356.

narkomanii notowano spadek udziału NPS w rynku. Widoczna jest tendencja rynku ukierunkowana na powrót do narkotyków klasycznych. Jednak dopalacze to substancje, które od wielu lat obecne są na polskim rynku nielegalnym ze względu na łatwość ich wytwarzania. Należą do nich mefedron, klefedron czy klofedron. Związki z tej grupy zostały jednak w większości przeniesione z NSP do substancji psychotropowych. Inne dopalacze z reguły przywożone były i są do Polski z Chin, a nie wytwarzane na miejscu⁸²⁹.

W opinii praktyków zmiany, jakie nastąpiły w obszarze badań chemicznych, a konkretnie te, które dotyczą penalizacji czynów związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi, wprowadzone przepisami Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, pozwalają na wyciągnięcie konkretnych wniosków. Mianowicie, zdecydowanemu zwiększeniu uległa liczba opinii, w których we wnioskach biegłych wskazuje się, że zidentyfikowana w ramach badań substancja jest zabroniona ustawą i występuje w wykazie stanowiącym załącznik nr 3 do rozporządzenia ministra zdrowia w zakresie wykazu substancji kontrolowanych. W świetle uprzednio obowiązujących rozwiązań prawnych wprowadzenie jakichkolwiek zmian w składzie substancji powodowało, że opinia kategoryczna, identyfikująca skład, nie zawierała w sobie wniosku o tym, że dana substancja jest zabroniona. Mała zmiana struktury związku chemicznego skutkowałą brakiem karalności. Przyjęte w 2018 roku rozwiązania zmieniły to, że procedura identyfikacji substancji pozostała taka sama, zmienił się jednak sposób formułowania wniosków. Obecnie wystarczy, że trzon związku chemicznego stanowi substancja zakazana ustawą i cały produkt wówczas kwalifikowany jest jako zakazany przez ustawę. Zmiana składu już nie pomaga przestępcom. W efekcie biegli, w wyniku swojej pracy mogą opiniować o tym, że dana substancja znajduje się na liście. Obserwacje z zewnątrz pozwalają na wysunięcie wniosków, że „nie opłaca się” obecnie eksperymentować z dodawaniem rozmaitych związków chemicznych do substancji, których posiadanie zabronione było ustawą tylko po to, by zmienić skład chemiczny i wyłączyć przed nawias nowy związek. Rozwiązania prawne ograniczyły w ten sposób przypadki, kiedy eksperyment z dosypaniem tzw. trutki na szczury kończył się zgonem osoby, która zażyła NN substancję i nawet jeśli otrzymała na czas pomoc medyczną, to nie zawsze możliwe było wdrożenie

⁸²⁹ Informacja uzyskana na podstawie rozmowy autorki opracowania z biegłymi z zakresu badań chemicznych CLKP.

odpowiedniego leczenia z uwagi na brak wiedzy lekarzy, z jaką substancją mają do czynienia⁸³⁰.

Nie ulega wątpliwości, że fizyka i chemia to dyscypliny, które wykorzystywane były dla celów sądowych na długo przed powstaniem kryminalistyki. Natomiast w dzisiejszych czasach metody fizykochemiczne są jednymi z najczęściej wykorzystywanych w zwalczaniu przestępczości. Jak podkreślił Jerzy Konieczny, kryminalistyczna swoistość tych metod polega często na ich powiązaniu z innymi dziedzinami wiedzy takimi jak biologia, elektrotechnika czy materiałoznawstwo⁸³¹. Analiza zjawiska, jakim są dopalacze, pozwala postawić wniosek, że jego rozwój jest ściśle związany z obszarem nauk przyrodniczych. Można wręcz stwierdzić, że jest on determinowany znajomością nauk takich jak chemia, fizyka i biologia. Nauki te odgrywają podwójnie istotną rolę w zakresie przestępstw, których przedmiot stanowią dopalacze. W pierwszej kolejności wskazać należy, że dzięki zastosowaniu tych nauk oraz metod wykorzystywanych do badania zjawisk o charakterze fizykochemicznym w kryminalistyce możliwa jest identyfikacja danych substancji wchodzących w skład nowych narkotyków. Po drugie, osoby bezpośrednio uczestniczące w produkcji środków zastępczych czy nowych substancji psychoaktywnych muszą mieć orientację w procesach charakterystycznych dla fizyki i chemii, bez znajomości tego obszaru nauk niemożliwa byłaby bowiem produkcja tego typu produktów. Co także istotne, specyfika rynku dopalaczy polega na częstej zmianie struktury substancji, co wymaga szybkiego reagowania i biegłej znajomości praw chemii i fizyki. Konieczność szybkiego reagowania polegająca na zmianie składu chemicznego i tym samym opracowywaniu składu nowych substancji psychoaktywnych podyktowana jest koniecznością ominięcia znowelizowanych zakazów narkotykowych. W tym miejscu wskazać należy na wnioski płynące z analizy obowiązujących w różnych państwach regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania dopalaczom. Ominięcie wykazów substancji kontrolowanych było i jest dużo łatwiejsze w państwach, w których przepisy „anty-dopalaczowe” opierały się na prawie indywidualnym. Trudniej natomiast wygląda proces manipulacji składem nowych substancji psychoaktywnych, a tym samym ominięcie wykazu substancji kontrolowanych w przypadku tych rozwiązań prawnych,

⁸³⁰ Opinia wyrażona w wywiadzie przez komisarz M. Kruczek, naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

⁸³¹ J. Konieczny, *Badania fizykochemiczne* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. J. Widacki, s. 356.

których podstawę stanowi prawo generyczne lub analogowe. Szerzej była o tym mowa w drugim rozdziale opracowania.

Najogólniej rzecz ujmując, podczas badań fizykochemicznych analizie poddawane są różnorodne substancje. Celem kryminalistycznych badań przeprowadzanych w ramach ekspertyz jest identyfikacja nieznanych substancji, określanie ich właściwości, porównywanie ze sobą. Ponadto określanie właściwości śladów, które występują m.in. w związku ze zdarzeniami takimi jak nielegalna produkcja substancji kontrolowanych przepisami prawa lub np. posiadanie nowych substancji psychoaktywnych.

Zgodnie z przyjętą w doktrynie opinią przez identyfikację należy rozumieć wynik procesu badawczego, sprowadzający się do stwierdzenia tożsamości, identyczności (lub też ich braku) osób, rzeczy, śladów. Identyfikacja, jak podkreślają T. Tomaszewski i Z. Czeczot, może być także rozumiana w kryminalistyce w szeroki sposób, zgodnie z którym dokonywana jest poza zakresem ekspertyzy, czyli w toku całego postępowania, głównie przygotowawczego. Polega na ustaleniu konkretnych okoliczności zdarzenia, typowaniu podejrzanych, rozpoznawaniu sprawcy przez świadków w ramach okazania, poszukiwaniu przedmiotów itp.⁸³² Rozumiana w ten sposób, koresponduje z problematyką poruszaną we wcześniejszych podrozdziałach niniejszej części opracowania. Identyfikacja kryminalistyczna to ustalenie tożsamości osoby, miejsca lub rzeczy poprzez porównanie lub rozpoznanie. Identyfikacja w kryminalistyce może być rozumiana jako proces i oznacza ustalanie, utożsamianie, rozpoznawanie, porównywanie lub też jako wynik procesu badawczego, co oznacza:

- ustalenie tożsamości człowieka;
- określenie zwierzęcia lub rzeczy, od której pochodzi ślad;
- rozpoznanie obiektu stanowiącego ślad;
- ustalenie, czy dwa obiekty stanowiły wcześniej całość.

W ramach ekspertyzy fizykochemicznej można mówić o badaniach identyfikujących i badaniach porównawczych⁸³³. Jak podkreśla Grażyna Kędzierska, różnica pomiędzy badaniem identyfikującym i porównawczym dotyczy rodzaju rozstrzyganego problemu. W przypadku badań identyfikujących następuje ustalenie tożsamości obiektu tworzącego ślad przez jego rozpoznanie, zaś kwestia wymagająca rozstrzygnięcia

⁸³² Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 212.

⁸³³ M. Zubańska, *Kryminalistyczne badania fizykochemiczne – ekspertyza sensu largo, niekwestionowana, z definicji naukowa...*, *op. cit.*, s. 86.

sprowadza się do odpowiedzi na pytanie: czym jest obiekt tworzący ślad⁸³⁴. W przypadku badań porównawczych mamy do czynienia z materiałem dowodowym i porównawczym, czasem materiałem kontrolnym (ich istota zostaje wyjaśniona w dalszej części pracy). W przypadku badań identyfikujących obok materiału dowodowego występuje materiał wzorcowy lub obiekt o cechach stałych określonych przez naukę. W tym przypadku są to wzorce substancji, które stanowią punkt odniesienia w ramach badań, rozwiązaniem bardzo korzystnym są też tzw. biblioteki wzorców. Wyposażone są w nie urządzenia badawcze wykorzystywane w ramach badań chemicznych w laboratoriach⁸³⁵. Celem badań porównawczych jest natomiast ustalenie w drodze porównania tożsamości obiektu, od którego ślad pochodzi⁸³⁶.

Z opinii wyrażonych przez biegłych w zakresie badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji, w przypadku badań fizykochemicznych nowych substancji psychoaktywnych można mówić jedynie o identyfikacji rzeczy, przy czym jest to identyfikacja pośrednia (za pomocą metod analizy instrumentalnej) grupowa. W przypadku NPS identyfikacja pośrednia grupowa to np. określenie przynależności do grupy związków II-NPS konkretnego związku jak 4-CMC czy 4-MMC⁸³⁷. Stanowi to potwierdzenie funkcjonującego w doktrynie poglądu, zgodnie z którym identyfikacja grupowa niekiedy stanowi kres możliwości identyfikacyjnych, co, jak podkreślają M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz i L. Stępka, wynika z braku cech indywidualizujących lub gdy brakuje informacji o tych jednostkowych cechach⁸³⁸.

Kryminalistyczne badania fizykochemiczne pozwalają jedynie na identyfikację grupową i obecnie nie zmieni tego ani zwiększenie liczby metod stosowanych w badaniach, ani poprawa ich czułości i precyzji. W przypadku badań porównawczych opinia będzie zawierać ocenę stopnia podobieństwa materiału dowodowego i porównawczego⁸³⁹.

⁸³⁴ G. Kędzierska, *Identyfikacja kryminalistyczna* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, s. 55.

⁸³⁵ Informacja uzyskana od komisarz M. Kruczek, naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

⁸³⁶ G. Kędzierska, *Identyfikacja kryminalistyczna* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, s. 56.

⁸³⁷ Informacja uzyskana w rozmowie z biegłymi z zakresu badań chemicznych CLKP.

⁸³⁸ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 19.

⁸³⁹ M. Zubańska, *Kryminalistyczne badania fizykochemiczne – ekspertyza sensu largo, niekwestionowana, z definicji naukowa*, „Przegląd Policyjny” 2017, nr 3(217) s. 86.

W doktrynie wskazuje się, że w badaniach identyfikacyjnych występują trzy lub cztery rodzaje materiału przeznaczonego do badań kryminalistycznych. W opinii Jarosława Moszczyńskiego, w ramach badań fizykochemicznych poza materiałem dowodowym występuje także materiał porównawczy⁸⁴⁰ oraz kontrolny. Przykładem pierwszego z nich są różnorodne substancje, które sprawca pozostawił po sobie lub np. na użytych narzędziach na miejscu zdarzenia, lub które „przyłgnęły” do niego lub tych narzędzi. Materiał porównawczy to wszystkie materiały, z których mógł zostać oddzielony materiał dowodowy, jak również te, z których mógł on zostać wyprodukowany. Materiał kontrolny utożsamiany jest z nośnikiem śladu dowodowego (podłożem). Określenie jego cech pozwala na wyeliminowanie oddziaływania podłoża lub składnika mieszaniny na właściwości i skład chemiczny materiału dowodowego⁸⁴¹. Przedstawiciele organów ścigania realizujący badania w zakresie chemii wskazują, że w przypadku dopalaczy materiał podłoża, na którym zostały ujawnione, raczej nie wpływa na ich właściwości. Często celowo wprowadzana jest matryca, „rozcieńczalnik” w postaci kofeiny, kreatyny itp., w celu zwiększenia ilości produktu⁸⁴².

Grażyna Kędzierska wskazuje natomiast na cztery rodzaje materiałów, które mogą stanowić przedmiot badań identyfikacyjnych, zaliczając do nich, oprócz trzech wyżej wymienionych rodzajów, materiał wzorcowy. Ujmuje je w następujący sposób:

- materiał dowodowy tworzą ślady kryminalistyczne, a także inne obiekty zabezpieczone pod względem procesowym i technicznym w trakcie dokonywanych oględzin miejsca, osoby, rzeczy lub zwłok. Materiał dowodowy mogą także stanowić obiekty niebędące śladami

⁸⁴⁰ Materiał porównawczy to pojęcie powszechnie używane w kryminalistyce dla określenia materiału stanowiącego przedmiot badań porównawczych. Jest to materiał zestawiany w ramach ekspertyzy z materiałem dowodowym, zabezpieczonym w ramach czynności procesowej. Materiał porównawczy charakteryzuje się przede wszystkim tym, że jest wtórny w stosunku do materiału dowodowego. Jego zabezpieczenie następuje zawsze po ujawnieniu i zabezpieczeniu materiału dowodowego. Typowanie materiału porównawczego możliwe jest tylko w oparciu o materiał dowodowy. Jego zabezpieczenie (pobranie) następuje w ramach czynności procesowych, z których sporządzany jest protokół pobrania materiału porównawczego. W przypadku niektórych materiałów porównawczych, np. daktyloskopia, sama karta daktyloskopijna wypełniona prawidłowo stanowi protokół pobrania materiału porównawczego

⁸⁴¹ J. Moszczyński, *Badania fizykochemiczne* [w:] *Kryminalistyka...*, op.cit., red. J. Wiśniewski, s. 422.

⁸⁴² Informacja uzyskana w rozmowie z biegłymi z zakresu badań chemicznych CLKP.

- kryminalistycznymi, które w czasie oględzin wykazują logiczne związki ze zdarzeniem;
- materiał porównawczy, który zawsze jest wtórny w stosunku do materiału dowodowego i stanowi następstwo jego istnienia, a pozyskuje się go podczas różnych czynności procesowych następujących po oględzinach, w wyniku których uzyskano materiał dowodowy. Materiał porównawczy występuje jako rzecz lub ślad porównawczy. Jedne rzeczy będą materiałem porównawczym i badane są w postaci, w jakiej zostały uzyskane (np. włosy, fragmenty powłoki lakierniczej), inne (np. nożyce, obuwiu) służą do otrzymania śladu porównawczego, który dopiero jest obiektem właściwego badania;
 - materiał kontrolny, którym może być cały obiekt, fragment obiektu lub próbki pobrane z obiektu będącego podłożem (nośnikiem śladu kryminalistycznego). Podłoże śladu może być bardzo aktywne chemicznie lub biologicznie i ujemnie oddziaływać na dany ślad⁸⁴³;
 - materiał wzorcowy, obok którego występuje także wzorzec. Jest to obiekt o cechach stałych, obiektywnych, określonych przez naukę, uznawanych za jednostkę porównawczą podczas badań identyfikacyjnych. Informacje o cechach wzorów są zamieszczane w tabelach danych liczbowych, katalogach, atlasach itp. Ten sam materiał wzorcowy może być wykorzystywany wielokrotnie w różnych sprawach, które nie mają ze sobą związku⁸⁴⁴. Materiałem wzorcowym w kryminalistyce jest obiekt o cechach stałych, obiektywnych, określonych przez naukę. Najczęściej materiał ten występuje w badaniach rozpoznawczych charakterystycznych dla działu techniki kryminalistycznej zajmującej się badaniem śladów fizykochemicznych⁸⁴⁵.

W przypadku badań NPS stosuje się jedynie materiał wzorcowy, którym jest certyfikowany materiał odniesienia kupiony od producenta i służący w instrumentalnych badaniach identyfikacyjnych⁸⁴⁶.

Nader istotną kwestię w przypadku każdej wykonywanej ekspertyzy, w tym także fizykochemicznej ekspertyzy kryminalistycznej, są przeprowadzane czynności badawcze.

⁸⁴³ G. Kędzierska, *Identyfikacja kryminalistyczna...*, *op.cit.*, s. 56; szerzej na temat rodzajów zabezpieczeń śladów kryminalistycznych zob. w dalszej części pracy.

⁸⁴⁴ G. Kędzierska, *Identyfikacja kryminalistyczna...*, *op.cit.*, s. 56

⁸⁴⁵ Opinia wyrażona w wywiadzie przez komisarz M. Kruczek, naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

⁸⁴⁶ Informacja uzyskana w rozmowie z biegłymi z zakresu badań chemicznych CLKP.

Bardzo ogólnie, na podstawie wypowiedzi biegłych wykonujących ekspertyzę, proces badawczy można nakreślić w następujący sposób: wstępna ocena substancji dokonywana jest na podstawie prostych manualnych metod, w dalszej kolejności przygotowuje się próbkę do badań, a następnie do urządzenia, później wydruk i interpretacja wyników, a następnie wydanie opinii. W przypadku badań chemicznych proces polega na identyfikowaniu substancji, ustalaniu, czym jest ślad, ustalaniu, czy proszek, susz, płyn stanowi środek zabroniony przez ustawę.

Część materiału będącego przedmiotem badań fizykochemicznych powinna być zachowana na wypadek konieczności ich powtórzenia⁸⁴⁷. Autorka niniejszej monografii skłania się ku twierdzeniu, że teza ta znajduje także zastosowanie w przypadku materiału, którym jest nowy narkotyk. W zależności od sytuacji, charakteru przestępstwa, a tym samym – jego miejsca i innych czynników, mogą to być nieznaczne ilości substancji określonych mianem NSP, które zabezpieczone zostały np. podczas zatrzymania osoby, oględzin rzeczy czy miejsca zdarzenia i są nośnikiem istotnych informacji o samym zdarzeniu, i jego przebiegu.

W przypadku przestępstw, których przedmiot stanowią czyny związane z nowymi substancjami psychoaktywnymi, w ramach sporządzanych opinii biegli chemicy muszą odnieść się m.in. do kwestii następujących: czy jest to substancja kontrolowana ustawą? jeżeli tak, to ile działek/porcji handlowych można z danej ilości uzyskać? jaka jest wydajność linii produkcyjnej?⁸⁴⁸

Przedstawiciele środowiska praktyków podkreślają, że przeprowadzenie badań dokonywane jest także nie tylko w oparciu o produkt końcowy, nie zawsze jest on bowiem dostępny, ale także na podstawie odczynników zabezpieczonych na miejscu – sprzętu i często zapisków, notatek oraz materiałów z badań komputerów. Faktycznie zdarzają się opinie, w których biegły otrzymuje pytania: czy w tym miejscu mogło funkcjonować laboratorium wytwarzające środki zabronione? jeśli tak, to jakie? jaką ilość produktu końcowego można uzyskać z zabezpieczonych materiałów?⁸⁴⁹

Korzystanie z wiadomości specjalnych biegłego w przypadku wspomnianych zdarzeń jest konieczne, zwłaszcza że przestępcy, aby osiągnąć swoje cele, bardzo intensywnie wykorzystują zdobycze nauki i techniki.

⁸⁴⁷ M. Zubańska, *Kryminalistyczne badania fizykochemiczne – ekspertyza sensu largo, niekwestionowana, z definicji naukowa...*, op. cit., s. 88.

⁸⁴⁸ Informacja uzyskana w rozmowie z biegłymi z zakresu badań chemicznych CLKP.

⁸⁴⁹ Informacja od komisarz M. Kruczek, naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

W sposób szczególny dotyczy to właśnie analizowanego zjawiska dopalaczy. W 2002 roku biegły i ekspert z tego zakresu Waldemar Krawczyk podkreślił fakt, że duża różnorodność narkotyków i mieszanin stawia coraz większe wymagania przed laboratoriami kryminalistycznymi⁸⁵⁰. Teza ta znajduje także uzasadnienie w przypadku tzw. nowych narkotyków, których skład nader często ulega zmianie, a poszczególne nowe substancje psychoaktywne, objmowane kontrolą prawną, zastępowane są w szybkim tempie kolejnymi, które w danym czasie nie zostały objęte wykazem. Należy zgodzić się z opinią tego autora, zgodnie z którą całkowicie pewna identyfikacja substancji kontrolowanych jest istotna tak dla chemika analityka, jak i dla celów postępowania procesowego. Wynik analizy, który przedstawiony jest w opinii kryminalistycznej, nie może budzić najmniejszych wątpliwości co do identyfikacji substancji kontrolowanych objętych przepisami prawa⁸⁵¹. W przypadku nowych substancji psychoaktywnych są to substancje zawarte w wykazie, który w drodze rozporządzenia określa minister właściwy do spraw zdrowia. Stanowi o tym art. 44f obowiązującej ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii.

Wynik poprawnie przeprowadzonej identyfikacji nowej substancji psychoaktywnej może być pozytywny lub negatywny. Ten pierwszy oznacza, że substancja kontrolowana przepisami prawa została zidentyfikowana w badanym materiale. Wynik negatywny wskazuje, że stosowanymi metodami analitycznymi nie stwierdzono obecności substancji kontrolowanej⁸⁵². Wynik badań identyfikacyjnych stanowi podstawę formułowania opinii. W obydwu przypadkach niezwykle ważne jest, aby wskazać, jakimi metodami analitycznymi dokonywano identyfikacji⁸⁵³. W opinii Tadeusza Widły głównym czynnikiem determinującym wybór metody badań jest specyfika materiału badawczego. Za wskazanym autorem przytoczyć należy, że tylko osoba posiadająca wiadomości specjalne może w należyty sposób ocenić właściwości analizowanego materiału⁸⁵⁴. Pokazuje to także związek analizowanej problematyki z zagadnieniem tzw. autonomii biegłego, do której wielokrotnie odnosił się Sąd Najwyższy. W doktrynie utrwalony jest pogląd,

⁸⁵⁰ W. Krawczyk, *Kryminalistyczna identyfikacja narkotyków – wymagania minimalne*, „Problemy Kryminalistyki” 2002, nr 236, s. 23.

⁸⁵¹ *Ibidem*.

⁸⁵² *Ibidem*.

⁸⁵³ *Ibidem*.

⁸⁵⁴ T. Widła, *Metodyka ekspertyzy* [w:] *Ekspertyza sądowa*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków, 2002, s. 31–32; J. Gurgul, *O swobodnej ocenie opinii biegłego*, „Prokuratura i Prawo” 10/2013, s. 55.

że co do zasady organ procesowy nie powinien wpływać na metodykę pracy biegłego, który ma prawo do swobodnego doboru metod badawczych i ich zakresu, nie oznacza to jednak pełnej swobody biegłego ani tym bardziej dowolności⁸⁵⁵. W doborze metody biegły powinien uwzględniać kilka zasad. Pierwszą z nich jest trafność metody, rozumiana jako naukowo określana częstość udanych identyfikacji w porównywalnych warunkach. Nader istotne w tej perspektywie są informacje mówiące o swoistości i czułości metody oraz o prawdopodobieństwie błędu I i II rodzaju, co wynika z faktu, że niezbędna jest nie tylko wiedza dotycząca marginesu błędu, ale również informacje na temat tego, kogo mogą obciążyć jego skutki. Dane na temat błędu I rodzaju wskazują na rozmiar skłonności do odrzucania hipotez w istocie trafnych, z kolei dane o błędzie II rodzaju mówią o skłonności przyjmowania hipotez nietrafnych⁸⁵⁶. Kolejną wykorzystywaną w doborze metody regułą powinna być tzw. niezawodność metody, czyli naukowo wyznaczona dokładność, z jaką dokonuje się ustaleń⁸⁵⁷. Trzecim imperatywem winna być tzw. zasada ponoszenia kosztów rzeczywistych niezbędnych, co utożsamiane jest z założeniem, że należy preferować metody tańsze, o ile ich zastosowanie gwarantuje uzyskanie wystarczających rezultatów. Ostatnim założeniem, którym powinien kierować się biegły w procesie wyboru sposobu badań, jest popularność danej metody, podyktowana potrzebami i możliwościami decydenta, przez co należy rozumieć organ procesowy. Zgodnie z tą koncepcją, w sytuacji kiedy tożsamo wartościowe rezultaty uzyskać można, posługując się kilkoma metodami, biegły powinien wybrać tę z nich, która jest najczęściej stosowana. Ma to swoje uzasadnienie

⁸⁵⁵ Por.: T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Kraków 1998, s. 66–67; A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Kraków 2010, s. 210–211; Swoje stanowisko wyraził m.in. w następujących wyrokach: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 1982 r., sygn. akt II KR 82/82, OSNKW 1982, nr 10–11, poz. 78; wyrok z dnia 5 sierpnia 2008 r., sygn. akt III KK 228/07, LEX nr 449113.

⁸⁵⁶ T. Widła, *Metodyka ekspertyzy* [w:] *Ekspertyza sądowa*, red. J. Wójcikiewicz, *op.cit.*, Kraków 2002, s. 31–32, J. Gurgul, *O swobodnej ocenie opinii biegłego...*, *op.cit.*, s. 55.

⁸⁵⁷ T. Widła, *Metodyka ekspertyzy* [w:] *Ekspertyza sądowa...*, *op.cit.*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków 2002, s. 31–32, J. Gurgul, *O swobodnej ocenie opinii biegłego...*, *op.cit.*, s. 55. Piotr Girdwoyń podkreśla, że metoda taka powinna być stosowana w instytucie naukowym, winno się ją praktykować odpowiednio długo ze względu na konieczność nabrania doświadczenia praktycznego jej stosowania, oraz metoda powinna być zgodna z przyjętą teorią, zaś wyniki powinny być weryfikowane przez badania innego zespołu naukowego, P. Girdwoyń, *Nowe metody identyfikacji w praktyce sądowej*, „Jurysprudencja” 2005, nr 66 (58), s. 90–98, Zob. także: Wyrok SN z dnia 16 lutego 1994 r., sygn. akt II CRN 176/93, OSNC 1994, nr 10, poz. 197.

w przypuszczeniu, że popularne metody są lepiej znane organowi procesowemu, co wiąże się z łatwiejszą oceną tak przeprowadzonego dowodu⁸⁵⁸.

Kwestia oceny zastosowanej przez biegłego metody wydaje się mieć zasadnicze znaczenie w ocenie wartości dowodu naukowego, a poruszana problematyka w sposób ścisły związana jest z podnoszoną w środowiskach kryminalistycznych, prawniczych, akademickich dyskusją na temat wartości dowodu naukowego w procesie sądowym oraz kryteriami jego oceny. Zagadnieniem, o którym przynajmniej wypada wspomnieć w tym miejscu, są kompetencje biegłych do przeprowadzania ekspertyz i wydawania na ich podstawie opinii. Niepokojący bowiem jest fakt, że opinie autorstwa niekompetentnych biegłych często są przyjmowane bez przeprowadzenia ich rzetelnej oceny, co w opinii autorki opracowania należy ocenić negatywnie. Problematyka uznawania kompetencji biegłych wykracza jednak poza obszar badawczy zakreślony w monografii. Niemniej wypada zaznaczyć, że ta kwestia stanowi przedmiot ożywionej dyskusji⁸⁵⁹.

W doktrynie dostrzec trzeba cenne opinie teoretyków i praktyków prawa i kryminalistyki wyrażane w związku z kwestią problemu wartości naukowej, wartości identyfikacyjnej i poziomu obiektywizmu metod stosowanych

⁸⁵⁸ T. Widła, *Metodyka ekspertyzy* [w:] *Ekspertyza sądowa..., op.cit.*, red. J. Wójcikiewicz, s. 33.

⁸⁵⁹ W doktrynie podkreśla się niebezpieczeństwo płynące z bezkrytycznego podejścia do wyników pracy biegłego. Jak się wskazuje, ta aura pewności, jaka otacza dowody naukowe, może mieć wpływ na organy procesowe dokonujące ustaleń „akceptujące bezzasadnie niewiarygodne nawet metody badawcze, które mogą być wykorzystane przez biegłych”, T. Tomaszewski, *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Warszawa 1998, s. 122; Obowiązujące regulacje prawne odnoszące się do biegłych zdają się nie być w pełni zadowalające, skoro na sposób organizacji instytucji biegłych sądowych splota dzisiaj lawina krytyki. Przyczyny błędów w opiniach, nierzetelności opinii doszukuje się właśnie w niedoskonałości przepisów i procedur ustanawiania biegłych oraz zupełnym braku narzędzi po stronie prezesów sądów okręgowych umożliwiających ocenę kompetencji osób składających wnioski o wpisanie na listę biegłych. P. Rybicki, red. merytoryczna, *Ocena kompetencji biegłych sądowych. Oczekiwania i rekomendacje*. Raport w ramach projektu „Forensic Watch”, Warszawa 2015 r., s. 29. Zupełnie inaczej, bo w sposób bardzo sformalizowany, przebiega proces doboru kandydatów, kształcenia oraz uzyskiwania uprawnień do wydawania opinii w imieniu policyjnych laboratoriów kryminalistycznych. Mając na uwadze, iż jest to ponad 900 biegłych opiniujących w kilkunastu specjalnościach, nie sposób nie ująć w rozważaniach tej grupy, określanej często mianem „biegłych instytucjonalnych”. Szczegółowo tematykę biegłych policyjnych reguluje Zarządzenie nr 3 KGP z dnia 17 stycznia 2014 r. w sprawie uprawnień do wydawania opinii oraz wykonywania czynności w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych, M. Kruczek, *Instytucja biegłego w procesie karnym – wybrane aspekty* [w:] *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Aspekty prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne*, tom II, red. D. Semków, I. Kulak, Rzeszów 2020, s. 222–225.

w badaniach kryminalistycznych. Należy zgodzić się z Mieczysławem Gocem, który podkreśla rozbieżność w interpretacji pojęcia dowodu naukowego, która ma miejsce tak w doktrynie, jak również w orzecznictwie⁸⁶⁰. Odmienne w tej kwestii opinie mogą wynikać m.in. z faktu braku w samej nauce niewzruszalnych kryteriów kwalifikowania tego, co „naukowe”, od tego, co „nienaukowe”. Zwraca na to uwagę m.in. Marek Leśniak⁸⁶¹. Jak podkreśla Józef Wójcikiewicz, „współczesny proces sądowy opiera się głównie na dowodach naukowych – opiniach parających się naukami sądowymi”⁸⁶². Ekspertyza – jak wskazuje autor – jest synonimem dowodu naukowego, co wynika z faktu, że każdy dowód naukowy ma postać opinii biegłego. Nie oznacza to jednak, że każda opinia biegłego jest dowodem naukowym⁸⁶³. Problematyka ta jest nader istotna, bowiem opinie biegłych są – jak zaznacza wspominany autor – podstawą płaszczyzny dowodowej współczesnego procesu sądowego, zaś organy postępowania, które dokonują swobodnej oceny dowodów także na podstawie wskazań wiedzy, winny posiadać chociażby ogólne kryteria takiej oceny⁸⁶⁴. Wspominana wartość dowodu naukowego w postępowaniu procesowym musi być oszacowana ze względu na jego wpływ na prawdopodobieństwo pewnej hipotezy dotyczącej podejrzanego⁸⁶⁵ czy przestępstwa w ogóle.

W literaturze podkreślane jest zdanie sędziów, którzy przyznają, że możliwość merytorycznej oceny opinii jest niska i ogranicza się zwykle do porównania z całokształtem zebranego materiału pod względem spójności i logiczności⁸⁶⁶. Trafnie należy także ocenić poglądy, w których akcentuje się, że biegli nie powinni twierdzić niczego, czego nie da się wykazać i udowodnić. Podobnie nie powinni wykorzystywać niesprawdzonych metod, które nie zostały zweryfikowane i zaakceptowane w środowisku naukowym, a tylko sami biegli nadają im status najnowszych osiągnięć naukowych w danej dyscyplinie. Przy czym kontrola procesowa ekspertyzy

⁸⁶⁰ M. Goc, *Współczesny model...*, *op.cit.*, s. 47.

⁸⁶¹ M. Leśniak, *Wartość dowodowa opinii pismoznawczej*, Pińców 2012, s. 44.

⁸⁶² J. Wójcikiewicz, *Temida nad mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993–2008*, Toruń 2009, s. 17.

⁸⁶³ *Ibidem*, J. Wójcikiewicz, *Dowód naukowy w procesie sądowym*, Kraków 2000, s. 7.

⁸⁶⁴ Zob. szerzej: J. Wójcikiewicz [w:] *Ekspertyza sądowa*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków, 2002, s. 19–21.

⁸⁶⁵ P. Wolańska-Nowak, *Interpretacja wyników ekspertyzy* [w:] *Ekspertyza sądowa*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków, 2002, s. 553.

⁸⁶⁶ V. Kwiatkowska-Darul, *Ekspertyza kryminalistyczna w postępowaniu cywilnym*, „Po-stępy Kryminalistyki” 1998, red. B. Hołyst, Legionowo, z. 2, s. 32–37.

nie może ograniczać się do sprawdzenia opinii pod względem formalnym, ale konieczna jest również kontrola merytoryczna, do czego niezbędne są odpowiednia wiedza i doświadczenie życiowe⁸⁶⁷. Podnosząc stanowisko judykatury w kwestii kryteriów oceny dowodów z opinii biegłego w postępowaniu sądowym, wskazać należy m.in. na wyrok z 25 lutego 1975 roku⁸⁶⁸, zgodnie z którym sąd, dążąc do wykrycia prawdy i poczynienia właściwych ustaleń faktycznych, winien wykorzystać wyniki najnowszych badań naukowych, jeśli tylko wyniki te są dostatecznie pewne. Tożsama teza została sformułowana przez Sąd Najwyższy w wyroku z 6 listopada 2000 roku⁸⁶⁹, z którego treści wynika, że poziom opinii biegłego, jego wiedzy i prawidłowości przedstawionego rozumowania będą wymagały merytorycznego zweryfikowania chociażby dla sprawdzenia, czy poczynione założenia, wykorzystane metody i sposób rozumowania przyjęte przez biegłego odpowiadają obecnemu stanowi nauki⁸⁷⁰. W wyroku z 19 grudnia 1990 roku⁸⁷¹ Sąd Najwyższy wskazał, że sąd może oceniać opinię biegłego pod względem fachowości, rzetelności czy logiczności. Może przy tym pomijać oczywiste pomyłki czy błędy rachunkowe, jednak nie może podzielać poglądów biegłego lub w ich miejsce wprowadzać własnych stwierdzeń. Sąd powinien ocenić taką opinię w oparciu o cały zebrany w sprawie materiał pod kątem tego, czy biegły w opinii ustosunkował się do wynikających z innych dowodów faktów mogących stanowić podstawę ocen oraz czy – opierając się na tym materiale – w sposób logiczny i jasny przedstawia tok rozumowania prowadzący do sformułowania określonych wniosków⁸⁷². Sąd nie może odnieść się tylko do konkluzji, ale powinien sprawdzić poprawność poszczególnych elementów, które decydują o prawidłowych wnioskach końcowych⁸⁷³. W orzecnictwie wskazuje się także

⁸⁶⁷ E. Gruza, „*Junk science*” po polsku [w:] *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach*, red. V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004, s. 77.

⁸⁶⁸ Wyrok SN z dnia 25 lutego 1975 r., sygn. akt II CR 898/74, LEX nr 7663; zob. także: postanowienie SN z dnia 20 lipca 1977 r.; postanowienie SN z dnia 20 lipca 1977 r., sygn. akt V KZ 54/77, OSNKW 1977, nr 9, poz. 108.

⁸⁶⁹ Wyrok SN z dnia 6 listopada 2000 r., sygn. akt IV KKN 477/99, „Orzecnictwo Prokuratury i Prawa” 2001, nr 4, poz. 9.

⁸⁷⁰ T. Widła, *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Katowice 1992, s. 145 i n.

⁸⁷¹ Sygn. akt I PR 148/90, OSP 1991, nr 11, poz. 300.

⁸⁷² Wyrok SA w Szczecinie z 9 maja 2013 r., sygn. akt III AUa 151/12, LEX nr 1386242.

⁸⁷³ Orzeczenie SN z dnia 3 listopada 1976 r., sygn. akt IV CR 481/76, OSNCP 1977, nr 5–6, poz. 102; orzeczenie SN z dnia 12 listopada 1970 r., sygn. akt I PR 350/69, Biul. SN 1971, nr 1, poz. 5.

na konieczność sprawdzenia zupełności opinii, kompletności materiałów będących jej podstawą, poprawności zastosowanych metod badawczych i przyjętych sposobów wnioskowania⁸⁷⁴. Na uwagę zasługuje wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 3 lipca 2002 roku⁸⁷⁵, w którym sąd określił, jakie kryteria powinna spełniać instytucja naukowa lub specjalistyczna: „Instytucjami naukowymi lub specjalistycznymi [...] są jednostki organizacyjne Polskiej Akademii Nauk bądź szkół wyższych albo jednostki badawczo-rozwojowe [...]. Nadzorowanie ich działalności przez odpowiednie organy państwowe stanowi rekomendację należytego poziomu fachowego; co do biegłych (tzw. indywidualnych) tę rekomendację stanowi decyzja prezesa sądu o wpisie na listę biegłych, a za kwalifikacje biegłych powołanych do sprawy (tzw. biegli ad hoc) odpowiedzialność bierze sąd”. Pojęcie instytucji naukowo-badawczej odnosi się także do firm prywatnych⁸⁷⁶.

W oparciu o wybrane wyroki sądów powszechnych i Sądu Najwyższego Joanna Dzierżanowska i Joanna Studzińska dokonały klasyfikacji kryteriów oceny dowodu z opinii biegłego, na te, które brane są pod uwagę w procesie karnym, oraz te, które znaczenie mają w procesie cywilnym. W przypadku postępowań karnych są to:

1. wymagania współczesnej wiedzy;
2. metodologiczna nienaganność metody;
3. wiedza, kompetencje i rzetelność biegłego;
4. zupełność opinii i kompletność materiałów będących podstawą opinii, poprawność zastosowanych metod badawczych i przyjętych sposobów wnioskowania;
5. pełność, jasność opinii, brak niewyjaśnionych sprzeczności.

Do kryteriów pozwalających ocenić dowód z opinii biegłego w procesie cywilnym autorki zakwalifikowały:

1. zasady logiki i poziom wiedzy biegłego;
2. jednolitość i powszechność metody;

⁸⁷⁴ Wyrok SN z dnia 28 maja 2001 r., sygn. akt IV KKN 89/01, LEX nr 51839; wyrok SN z dnia 26 czerwca 2002 r., sygn. akt III KK 207/02, LEX nr 53899; wyrok SA w Łodzi z dnia 27 lipca 2006 r., sygn. akt II Aka 136/06, LEX nr 274039.

⁸⁷⁵ Sygn. akt II Aka 3/02, KZS 2002, nr 7–8, poz. 53.

⁸⁷⁶ Zob.: T. Tomaszewski, *Kompetencje firm prywatnych do wydawania opinii w postępowaniu karnym lub cywilnym* [w:] *Doctrina multiplex veritas una. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu, twórcy Katedry Kryminalistyki, z okazji 35-lecia powołania Katedry na Wydziale Prawa i Administracji UMK*, red. A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004, s. 173.

3. pewność wyników badań naukowych;
4. fachowość, rzetelność, logiczność;
5. atest pracowni;
6. zupełność opinii i kompletność;
7. stanowczość opinii⁸⁷⁷.

Wskazane zagadnienie jest tym bardziej istotne, że w obecnych regulacjach prawnych brakuje tych, które w sposób konkretny dotyczą wymagań stawianych biegłym i pomimo podnoszonej przez wiele lat przez środowiska eksperckie i naukowe dyskusji, wciąż brak ustawy o biegłych. Sprowadza się to do wielu sytuacji, w których ekspertyzy wykonywane są także przez prywatnych biegłych wykazujących się wątpliwymi kompetencjami czy biegłych niewykonywujących badań w ramach instytucji o ustalonym statusie naukowo-badawczym.

W konkluzji do tego etapu rozważań można wysnuć wniosek, że zabezpieczenie wymiaru sprawiedliwości przed pseudonaukowymi dowodami wymaga wypracowania właściwego systemu doboru biegłych, który gwarantowałby rzetelność i wysoki poziom wykonanych badań oraz sporządzonej na tej podstawie opinii.

Do metod badań stosowanych w kryminalistycznych laboratoriach fizykochemicznych zalicza się:

- klasyczną analizę chemiczną,
- chromatografię,
- spektralną analizę emisyjną,
- spektrofotometrię, spektrometrię masową
- inne metody⁸⁷⁸.

Biegli z zakresu badań chemicznych w przypadku NPS stosują dokładnie te same metody i oprzyrządowanie jak w przypadku klasycznych narkotyków⁸⁷⁹.

⁸⁷⁷ Zob. szerzej: J. Dzierżanowska, J. Studzińska, *Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2015, t. XXV, nr 2, s. 25–40; Wyrok SA w Szczecinie z dnia 23 lipca 2014 r., sygn. akt III AUa 462/13, LEX nr 1527191.

⁸⁷⁸ J. Moszczyński, *Badania fizykochemiczne* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. J. Widacki, s. 423–424; zob. także: W. Krawczyk, *Kryminalistyczna ocena nowych substancji psychoaktywnych* [w:] *Technika kryminalistyczna w pierwszej połowie XXI wieku*, red. B. Hołyst, Warszawa 2014, s. 190–199.

⁸⁷⁹ Informacja uzyskana w oparciu o wywiad przeprowadzony z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji oraz Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

Pierwsza z wymienionych metod oparta jest na reakcjach barwnych w roztworze oraz strącaniu osadów i służy do wstępnej analizy dowodów. Przykładem takich badań mogą być narkotesty.

Narkotyki występują w zróżnicowanych postaciach i często przypominają artykuły powszechnego użytku, np. cukier lub mąkę. W celu uniknięcia zbędnych badań laboratoryjnych wskazane jest każdorazowe dokonanie wstępnej selekcji materiału dowodowego za pomocą testów barwnych. Negatywny wynik prawidłowo przeprowadzonych tego typu testów wskazuje jednoznacznie, że dany produkt nie jest substancją kontrolowaną zaliczaną do psychotropowych lub odurzających. W sytuacji, kiedy wynik testu jest pozytywny, konieczne jest wysłanie próbki do badań laboratoryjnych, dodatni wynik testu nie jest bowiem wystarczającym dowodem na obecność substancji kontrolowanej⁸⁸⁰. Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że powyższe znajduje także zastosowanie w przypadku nowych substancji psychoaktywnych⁸⁸¹.

W przypadku badań nowych narkotyków wykorzystywana jest także metoda chromatografii⁸⁸², którą J. Konieczny definiuje jako metodę „rozdzielenia na poszczególne składniki mieszanin substancji, co umożliwia ich identyfikację”⁸⁸³. Metody chromatografii cienkowarstwowej, gazowej oraz wysokosprawnej chromatografii cieczowej pozwalają rozdzielić substancje będące mieszaninami na pojedyncze składniki, co umożliwia lub ułatwia przeprowadzenie badań identyfikacyjnych takich substancji jak narkotyki⁸⁸⁴.

W badaniach kryminalistycznych do identyfikacji narkotyków wykorzystywane są także badania spektrofotometryczne, czyli w promieniowaniu

⁸⁸⁰ J. Moszczyński, *Badania fizykochemiczne* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. J. Widacki, s. 423.

⁸⁸¹ Informacja uzyskana w oparciu o rozmowę przeprowadzoną z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji oraz Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

⁸⁸² *Ibidem*.

⁸⁸³ J. Konieczny, *Badania fizykochemiczne...*, *op.cit.*, s. 361.

⁸⁸⁴ J. Moszczyński, *Badania fizykochemiczne* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. J. Widacki, s. 423, zob. także: C.E. Lenehan, *Chromatography: Basic Principles* [w:] *Materials Analysis in Forensic Science. Advanced Forensic Science Series*, red. M.M. Houck, 2016, s. 85–91; R.A. Shelie, *Gas Chromatography* [w:] *Materials Analysis in Forensic...*, *op.cit.*, s. 93–100; S.W. Lewis, C.E. Lenehan, *Liquid and Thin-Layer Chromatography* [w:] *Materials Analysis in Forensic...*, *op.cit.*, s. 100–106; F. Busetti, L. Swann, *Liquid Chromatography – Mass Spectrometry* [w:] *Materials Analysis in Forensic...*, *op.cit.*, s. 107–114.

podczerwonym widzialnym oraz ultrafioletowym, w których wykorzystywane jest zjawisko absorpcji promieniowania⁸⁸⁵. Stosuje się również spektrografię emisyjną, służącą oznaczaniu składu pierwiastkowego substancji, fluorescencyjną analizę rentgenowską oraz spektrografię masową. Ta ostatnia pozwala na badanie związków organicznych, w tym środków odurzających, trucizn, jak i nieznanych związków⁸⁸⁶. Metodę tę charakteryzuje wysoki poziom efektywności, jeśli spektrometr masowy skorelowany jest z chromatografem gazowym i komputerem (GC/MS), a jeszcze skuteczniejsza z chromatografem, komputerem i spektrometrem w podczerwieni (GC/MS/FTIR)⁸⁸⁷. Podobnie jak w wyżej wymienionych przypadkach również ta metoda znajduje zastosowanie w pracy biegłych z zakresu badań chemicznych, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne⁸⁸⁸.

W uzupełnieniu do wyżej przedstawionych informacji należy także podkreślić, że w fizykochemii kryminalistycznej obok wymienionych metod wykorzystuje się także inne, chociażby NAA (neutronową analizę aktywacyjną), która pozwala na identyfikację substancji kumulowanych we włosach czy paznokciach⁸⁸⁹. J. Moszczyński wymienia tu badania toksykologiczne będące przykładem wykorzystania tej metody⁸⁹⁰, co oznacza, że jej stosowanie może być uzasadnione także w przypadku identyfikacji nowych substancji psychoaktywnych.

W analizie fizykochemicznej funkcjonuje także pojęcie metody analitycznej, która zgodnie z doktryną oznacza całokształt czynności poczynawszy od momentu pobrania próbki do otrzymania wyniku i jego udokumentowania. Każda metoda musi zostać poddana walidacji, rozumianej jako udowodnienie, że gwarantuje osiągnięcie celu, w jakim została zastosowana. Każda metoda wymaga też zastosowania substancji wzorcowej. Do kalibracji metody należy zastosować także wzorzec

⁸⁸⁵ J. Moszczyński, *Badania fizykochemiczne* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. J. Widacki, s. 424, R.W. Smith, *Mass Spectrometry* [w:] *Materials Analysis in Forensic...*, *op.cit.*, s. 123–128.

⁸⁸⁶ J. Konieczny, *Badania fizykochemiczne...*, *op.cit.*, s. 361–362.

⁸⁸⁷ J. Moszczyński, *Badania fizykochemiczne* [w:] *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, red. J. Widacki, s. 424.

⁸⁸⁸ Informacja uzyskana w oparciu o wywiad przeprowadzony z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji oraz Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

⁸⁸⁹ E. Żywucka-Kozłowska, *Paznokcie człowieka w perspektywie badań kryminalistycznych*. Warszawa 2020, s. 41.

⁸⁹⁰ J. Moszczyński, *Badania fizykochemiczne...*, *op.cit.*, s. 515.

wewnętrzny⁸⁹¹. Obecnie w procesie przeprowadzania badań narkotyków, w tym dopalaczy, konieczne jest stosowanie wzorców, które mają atest (certyfikat wydany przez producenta) o zasięgu międzynarodowym, czyli zgodny z wymogami Farmakopei amerykańskiej XXIII. Takie substancje można nabyć po uzyskaniu zezwolenia na stosowanie wydanego przez GIS (dla związków z danej grupy substancji) lub Wojewódzkiego Inspektora Farmaceutycznego (dla związków z danej grupy). Do każdej załączonej substancji dołączony jest certyfikat, w którym określona jest jej czystość, trwałość i warunki przechowywania, a jeżeli jest to roztwór, to zawiera określone stężenie substancji rozpuszczonej z podaniem niepewności oznaczenia⁸⁹². Jak już wcześniej zaakcentowano, wybór danej metody determinowany jest m.in. rodzajem badanego materiału.

Odnosząc powyższe ustalenia w przedmiocie metod wykorzystywanych do przeprowadzenia ekspertyzy fizykochemicznej i identyfikacji substancji kontrolowanych przepisami prawa, powołując się na opinię praktyków, poczynić należy kilka spostrzeżeń. W kwestii doboru odpowiedniej aparatury i sprzętu do badań nie ma znaczenia, czy substancja jest potencjalnie nową substancją psychoaktywną czy klasycznym narkotykiem.

Identyfikację narkotyków nadesłanych do laboratorium przeprowadza się w pierwszej kolejności poprzez analizę makro- i mikroskopową w celu: określenia wyglądu próbki, ustalenia jej jednorodności, przeprowadzenia wstępnych testów rozpuszczalności. Następnym krokiem przy badaniu ww. narkotyków jest próba spalania w płomieniu palnika w celu określenia zapachu, a następnie klasyczna analiza chemiczna do określenia, czy badana substancja jest solą, a jeśli tak – to jakiego kwasu. Niezbędne jest również oznaczenie wartości pH roztworu wodnego badanej substancji, a następnie wykonanie wstępnych testów barwnych dla narkotyków. Po wykonaniu ww. wstępnych badań przeprowadza się badania szczegółowe narkotyków metodą chromatografii cienkowarstwowej w obecności wzorcowych substancji czynnych. Następnie wykonuje się badania instrumentalne na sprzęcie analitycznym – chromatografie gazowym, chromatografie gazowym sprzężonym ze spektrometrem masowym, spektrofotometrze. Aparaty te

⁸⁹¹ W. Krawczyk, M. Kała, E. Gruza, D. Błachut, W. Tomaszewski, I. Perkowska, Z. Sokołowska-Jabłońska, W. Lechowicz, *Badania narkotyków*, cz. I, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”, nr 242/03, s. 14.

⁸⁹² Informacja uzyskana w oparciu o rozmowę przeprowadzoną z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji oraz Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

są urządzeniami o wysokiej czułości, a co za tym idzie – o dużej możliwości pracy ze śladowymi ilościami materiału badawczego. Dysponując zaledwie kroplą płynu alkoholowego, można ustalić, czy faktycznie zawiera on alkohol etylowy, ustalić jego stężenie oraz określić sposób produkcji (samogon, rektyfikat). Inny przykład: mając do dyspozycji woreczek strunowy opylony wewnątrz np. sypką substancją, określić można jej skład chemiczny i stwierdzić, czy jest ona kontrolowana ustawą o przeciwdziałaniu narkomanii⁸⁹³.

Wynik analizy przedstawiony w opinii kryminalistycznej nie może budzić najmniejszych wątpliwości co do identyfikacji substancji kontrolowanych wymienionych w rozporządzeniu ministra zdrowia. Im mniej selektywna technika analityczna, tym wyższe ryzyko fałszywie pozytywnej identyfikacji substancji. Zgodnie z dobrą praktyką laboratoryjną należy obecność substancji potwierdzić co najmniej dwiema niezależnymi metodami. W praktyce oznacza to taką sytuację, że wynik analiz wykonywanych daną metodą wskazuje na obecność substancji, której w rzeczywistości nie ma w badanej próbce, znajduje się w niej natomiast inna substancja dająca podobne wyniki analizy, co w efekcie doprowadza nawet do skazania przez sąd niewłaściwej osoby. Drugim rodzajem błędu w przypadku kryminalistycznych badań fizykochemicznych, w tym tych, których przedmiot stanowią NSP, jest rzekomy negatywny wynik, czyli fałszywie negatywna identyfikacja. Dotyczy to sytuacji, w których na podstawie źle zinterpretowanych wyników badań stwierdzona zostaje jedynie obecność substancji niekontrolowanych, w próbce jednak znajdują się substancje kontrolowane przepisami prawa⁸⁹⁴. W razie wątpliwości próbki substancji przesyłane są do CLKP w celu weryfikacji. W odniesieniu do wspomnianej selektywności technik analitycznych stwierdzić należy, że dzielą się one na trzy kategorie. Kategoria A to techniki spektralne o bardzo dużej zdolności identyfikacyjnej (np. spektrometria w podczerwieni, spektrometria masowa, spektrometria Ramana). Kategoria B obejmuje techniki posiadające mniejszą zdolność dyskryminacyjną w stosunku do należących do kategorii A, takie jak techniki oparte na pomiarach czasów retencji lub

⁸⁹³ Policja Podkarpacka, *Badania chemiczne*, <https://podkarpacka.policja.gov.pl/rze/komenda-wojewodzka/laboratorium-kryminalis/specjalnos/45267,Badania-chemiczne.html>, dostęp: 18.04.2023.

⁸⁹⁴ W. Krawczyk, M. Kała, E. Gruza, D. Błachut, W. Tomaszewski, I. Perkowska, Z. Sokółowska-Jabłońska, W. Lechowicz, *Badania narkotyków...*, *op.cit.*, s. 13. Informacja uzyskana w oparciu o rozmowę przeprowadzoną z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji oraz Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

mobilności jonów (chromatografia gazowa, testy mikrokryształiczne, badania mikroskopowe i makroskopowe). Kategoria C zawiera techniki pozwalające przypisać badaną substancję do pewnej grupy związków (np. opiatów), ale wykazują one niską selektywność i stosowane samodzielnie mogą pełnić rolę jedynie badań przesiewowych (testy barwne, spektroskopia fluorescencyjna, spektrometria w ultrafiolecie i świetle widzialnym)⁸⁹⁵.

Schemat badań NSP zawarty jest w wytycznych CLKP „Badania środków odurzających, substancji psychotropowych, nowych substancji psychoaktywnych, środków zastępczych i prekursorów”⁸⁹⁶.

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 27 listopada 2015 r. w sprawie wykazu podmiotów uprawnionych do przeprowadzania badań mających na celu ustalenie, czy dany produkt jest środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną wskazało enumeratywną listę podmiotów uprawnionych do przeprowadzania oceny i badań w kierunku substancji, o których mowa w jego tytule⁸⁹⁷. Przed wejściem w życie przedmiotowego rozporządzenia nie było przepisów regulujących kwestie podmiotów uprawnionych do prowadzenia tego typu badań. Rozporządzenie, o którym mowa, utraciło moc prawną od 1 maja 2019 roku, zgodnie z art. 9 pkt 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej⁸⁹⁸. Znowelizowany został art. 44c ustawy z 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, który obecnie obowiązuje jedynie w odniesieniu do środków zastępczych. Nowe substancje psychoaktywne, poprzednio nim objęte, uzyskują status

⁸⁹⁵ W. Krawczyk, M. Kała, E. Gruza, D. Błachut, W. Tomaszewski, I. Perkowski, Z. Sokołowska-Jabłońska, W. Lechowicz, *Badania narkotyków...*, *op.cit.* s. 13–14; Informacja uzyskana w oparciu o rozmowę przeprowadzoną z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji oraz Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.

⁸⁹⁶ Informacja uzyskana w oparciu o rozmowę przeprowadzoną z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.

⁸⁹⁷ Łącznie 15 podmiotów to: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego; Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji; Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; Gdański Uniwersytet Medyczny; Instytut Ekspertyz Sądowych im. prof. dr. Jana Sehna w Krakowie; Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego w Sosnowcu; Instytut Medycyny Wsi im. Witolda Chodźki w Lublinie; Instytut Sportu w Warszawie; Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich w Poznaniu; Narodowy Instytut Leków w Warszawie; Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie; Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Radomiu; ToxLab Sp. z o.o. w Katowicach; Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu; Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Bydgoszczy.

⁸⁹⁸ Dz.U. 2018.1490, art. 1 pkt 24 lit. e, art. 9 pkt 2.

analogiczny do środków odurzających i substancji psychotropowych, a więc ich nielegalna produkcja czy szeroko rozumiane wprowadzanie do obrotu podlegają odpowiedzialności karnej, a nie cywilnej. Obecnie obowiązuje w tym zakresie Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 marca 2019 r. w sprawie wykazu podmiotów uprawnionych do przeprowadzania badań mających na celu ustalenie, czy dany produkt jest środkiem zastępczym⁸⁹⁹.

Wskazać przy tym należy, że wśród podmiotów wymienionych w przywołanych rozporządzeniach nie ujęto żadnego z laboratoriów Krajowej Administracji Skarbowej (wcześniej Służby Celnej), których wyniki badań były uprzednio wykorzystywane w sprawach dotyczących dopalaczy. We wskazanym wykazie brakuje także Biura Badań Kryminalistycznych Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wątpliwości budzi także brak tak znaczącego laboratorium, jakim jest Instytut Kryminalistyki Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego, a także prywatnych laboratoriów przeprowadzających badania w tym zakresie. W rzeczywistości biegli zatrudnieni w tych laboratoriach wykonują wiele opinii o charakterze sądowym dotyczących identyfikacji nowych substancji psychoaktywnych.

Sąd czy organy ścigania, mając na celu ustalenie faktycznego przebiegu zdarzenia będącego przedmiotem zainteresowania i roli, jaką odegrały w nim poszczególnych osoby, podejmują czynności nie tylko zmierzające do uzyskania środków dowodowych i ich przeprowadzenia na rozprawie, ale także mające na celu weryfikację ich wiarygodności. Aktywność organu procesowego zdążającego do osiągnięcia powyższych celów będzie przejawiała się m.in. w zarządzaniu czynności procesowych, w tym także procesowo-kryminalistycznych takich jak oględziny, przeszukanie, eksperyment procesowy i inne⁹⁰⁰. Jeżeli w efekcie tych czynności, w ocenie

⁸⁹⁹ Dz.U. 2019.490. Zgodnie z treścią rozporządzenia podmiotami uprawnionymi w zakresie, o którym mowa, są Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego; Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji; Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; Gdański Uniwersytet Medyczny; FEDALAB Sp. z o.o.; Instytut Ekspertyz Kryminalistycznych Analityks Sp. z o.o.; Instytut Ekspertyz Sądowych im. prof. dr. Jana Sehna w Krakowie; Instytut Ekspertyz Toksykologicznych Sp. z o.o.; Instytut Medycyny Wsi im. Witolda Chodźki w Lublinie; Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich w Poznaniu; Narodowy Instytut Leków w Warszawie; Polskie Laboratorium Antydopingowe; Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie; Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Radomiu; Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach; ToxLab Sp. z o.o. w Katowicach; Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu; Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Bydgoszczy.

⁹⁰⁰ D. Kala, *Procesowo-kryminalistyczna problematyka oględzin osoby* [w:] *Doctrina multiplex veritas una. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu...*, op. cit., s. 344.

organu procesowego pojawia się istotne z punktu widzenia rozstrzygnięcia procesowego kwestie – wymagające szerokiej wiedzy, często naukowej, a czasem po prostu wynikającej z doświadczenia – wydawane jest postanowienie o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego. Opinia dostarczona przez biegłego staje się często podstawą rozstrzygnięć. Zwykle się nawet twierdzić, że biegły swoją opinią wydaje wyrok. Dla stron postępowania zaś opinia jest czymś w rodzaju „superdowodu”, z którym się nie dyskutuje. Z jednej strony, bo jest korzystna, więc w zamyśle uczestnika postępowania powinna być dla sądu wiążąca, a biegły, który ją wydawał, jest „superbiegłym”, z drugiej zaś – strona nie znajduje sensu w podważaniu tego rodzaju środka dowodowego. Czy z racji obowiązujących uwarunkowań prawnych dotyczących instytucji biegłego takie podejście jest uzasadnione? Czy wobec kazusów opisujących pomyłki sądowe spowodowane błędami biegłych bezkrytyczne podejście organu procesowego do tej instytucji jest właściwe? Kim jest biegły? Kto może nim być?⁹⁰¹

6. Orzecznictwo sądowe

Kryminalistyka jest nauką obejmującą nie tylko postępowanie poprzedzające sporządzenie aktu oskarżenia, ale także stadium jurysdykcyjne procesu. Zakwalifikowana jest do systemu nauk prawnych, co wynika z faktu, że wyrosła z potrzeb prawa i służy jego realizacji. Nauka ta jest zatem w największym stopniu związana z prawem karnym – służy realizacji norm prawa karnego materialnego, co głównie przejawia się w procesie ustalania wielu aspektów strony przedmiotowej oraz osoby sprawcy. Kryminalistyka wypełnia także prakseologiczną treścią wiele dyspozycyjnych norm prawa procesowego⁹⁰², znajduje to wyraźne potwierdzenie w przypadku postępowań karnych dotyczących nowych substancji psychoaktywnych.

Z perspektywy podnoszonej problematyki istotna jest zmiana przepisów prawa, która miała miejsce w 2018 roku. Wówczas czyny, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, zostały poddane penalizacji w wyniku nowelizacji Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej. Analiza przepisów prawa pozwoliła stwierdzić, że przestępstwa, o których

⁹⁰¹ M. Kruczek, *Instytucja biegłego w procesie karnym – wybrane aspekty* [w:] *Przestępstwa..., op.cit.*, red. D. Semków, I. Kułak.

⁹⁰² M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *Kryminalistyka..., op.cit.*, s. 49.

mowa, zostały skatalogowane w rozdziale siódmym ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, w następujących artykułach: art. 53 ust. 1a; art. 53 ust. 2; art. 54 ust. 1; art. 54 ust. 2 pkt 1; art. 54 ust. 2 pkt 2; art. 55 ust. 1; art. 55 ust. 2; art. 55 ust. 3; art. 56 ust. 1; art. 56 ust. 3; art. 57 ust. 1; art. 57 ust. 2; art. 58 ust. 1; art. 58 ust. 2; art. 59 ust. 1; art. 59 ust. 2; art. 59 ust. 3; art. 61; art. 62b ust. 1; art. 62b ust. 2; art. 62b ust. 3; art. 64 ust. 1; art. 64 ust. 2; art. 64 ust. 3; art. 64 ust. 4.

Rodzaj i wymiar sankcji karnych w omawianym zakresie przedstawione zostały w tabeli nr 5.

Tabela 5. Rodzaj i wymiar sankcji karnych wg obowiązującej ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii

Wybrane przepisy ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii	Treść przepisu prawnego
art. 53 ust. 1a	Kto, wbrew przepisom ustawy, wytwarza, przetwarza albo przerabia nowe substancje psychoaktywne , podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3.
art. 53 ust. 2	Jeżeli przedmiotem czynu, o którym mowa w ust. 1 lub 1a, jest znaczna ilość środków odurzających, substancji psychotropowych, słomy makowej lub nowych substancji psychoaktywnych , lub czyn ten został popełniony w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, sprawca podlega grzywnie i karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.
art. 54 ust. 1	Kto wyrabia, posiada, przechowuje, zbywa lub nabywa przyrządy, jeżeli z okoliczności wynika, że służą one lub są przeznaczone do niedozwolonego wytwarzania, przetwarzania lub przerobu środków odurzających, substancji psychotropowych lub nowych substancji psychoaktywnych , podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
art. 54 ust. 2 pkt 1	Tej samej karze podlega, kto przystosowuje do niedozwolonego wytwarzania, przetwarzania, przerobu lub konsumpcji środków odurzających, substancji psychotropowych lub nowych substancji psychoaktywnych naczynia i przyrządy, choćby były wytworzone w innym celu.
art. 54 ust. 2 pkt 2	Tej samej karze podlega, kto wchodzi w porozumienie z inną osobą w celu popełnienia przestępstwa określonego w art. 53 ust. 2.
art. 55 ust. 1	Kto, wbrew przepisom ustawy, dokonuje przywozu, wywozu, przewozu, wewnątrzwspólnotowego nabycia lub wewnątrzwspólnotowej dostawy środków odurzających, substancji psychotropowych, nowych substancji psychoaktywnych lub słomy makowej, podlega grzywnie i karze pozbawienia wolności do lat 5.

art. 55 ust. 2	W wypadku mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.
art. 55 ust. 3	Jeżeli przedmiotem czynu, o którym mowa w ust. 1, jest znaczna ilość środków odurzających, substancji psychotropowych, nowych substancji psychoaktywnych lub słomy makowej albo czyn ten został popełniony w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, sprawca podlega grzywnie i karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat.
art. 56 ust. 1	Kto, wbrew przepisom art. 33–35, art. 37, art. 40 i art. 40a, wprowadza do obrotu środki odurzające, substancje psychotropowe, słomę makową lub nowe substancje psychoaktywne albo uczestniczy w takim obrocie, podlega grzywnie i karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
art. 56 ust. 2	W wypadku mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.
art. 56 ust. 3	Jeżeli przedmiotem czynu, o którym mowa w ust. 1, jest znaczna ilość środków odurzających, substancji psychotropowych, nowych substancji psychoaktywnych lub słomy makowej, sprawca podlega grzywnie i karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.
art. 57 ust. 1	Kto czyni przygotowania do przestępstwa określonego w art. 55 ust. 1 lub art. 56 ust. 1, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
art. 57 ust. 2	Kto czyni przygotowania do przestępstwa określonego w art. 55 ust. 3 lub art. 56 ust. 3, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.
art. 58 ust. 1	Kto, wbrew przepisom ustawy, udziela innej osobie środka odurzającego, substancji psychotropowej lub nowej substancji psychoaktywnej , ułatwia albo umożliwia ich użycie albo nakłania do użycia takiego środka lub substancji, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.
art. 58 ust. 2	Jeżeli sprawca czynu, o którym mowa w ust. 1, udziela środka odurzającego, substancji psychotropowej lub nowej substancji psychoaktywnej małoletniemu lub nakłania go do użycia takiego środka lub substancji albo udziela ich w znacznych ilościach innej osobie, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
art. 59 ust. 1	Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, udziela innej osobie środka odurzającego, substancji psychotropowej lub nowej substancji psychoaktywnej , ułatwia użycie albo nakłania do użycia takiego środka lub substancji, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.
art. 59 ust. 2	Jeżeli sprawca czynu, o którym mowa w ust. 1, udziela środka odurzającego, substancji psychotropowej lub nowej substancji psychoaktywnej małoletniemu, ułatwia użycie albo nakłania go do użycia takiego środka lub substancji, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.
art. 59 ust. 3	W wypadku mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

art. 61	Kto, wbrew przepisom ustawy, rozporządzenia 273/2004 lub rozporządzenia 111/2005, w celu niedozwolonego wytworzenia środka odurzającego, substancji psychotropowej lub nowej substancji psychoaktywnej , wytwarza, przetwarza, przerabia, dokonuje przywozu, wywozu, wewnątrzwspólnotowego nabycia, wewnątrzwspólnotowej dostawy, przewozi przez terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub terytorium innego państwa, nabywa, posiada, przechowuje lub wprowadza do obrotu prekursory lub nową substancję psychoaktywną, podlega grzywnie i karze pozbawienia wolności do lat 5.
art. 62b ust. 1	Kto, wbrew przepisom ustawy, posiada nowe substancje psychoaktywne , podlega grzywnie.
art. 62b ust. 2	Jeżeli przedmiotem czynu, o którym mowa w ust. 1, jest znaczna ilość nowych substancji psychoaktywnych , sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3.
art. 62b ust. 3	Jeżeli przedmiotem czynu, o którym mowa w ust. 1, jest nowa substancja psychoaktywna w ilości nieznacznej, przeznaczona na własny użytek sprawcy, postępowanie można umorzyć również przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, jeżeli orzeczenie wobec sprawcy kary byłoby niecelowe ze względu na okoliczności popełnienia czynu, a także stopień jego społecznej szkodliwości.
art. 64 ust. 1	Kto zabiera, w celu przywłaszczenia, środki odurzające, substancje psychotropowe, nowe substancje psychoaktywne , mleczko makowe lub słomę makową, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
art. 64 ust. 2	Jeżeli przedmiotem czynu, o którym mowa w ust. 1, jest znaczna ilość środków odurzających, substancji psychotropowych, nowych substancji psychoaktywnych , mleczka makowego lub słomy makowej, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.
art. 64 ust. 3	Tej samej karze podlega, kto kradnie z włamaniem środki odurzające, substancje psychotropowe, nowe substancje psychoaktywne , mleczko makowe lub słomę makową.

Źródło: opracowanie własne na podstawie rozdziału siódmego ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii

Kwalifikacja prawna, która dotyczy wyłącznie nowych substancji psychoaktywnych, zawarta jest tylko w art. 53 ust.1a oraz w art. 62b ust. 1, art. 62b ust. 2, art. 62b ust. 3. Pozostałe artykuły odnoszą się nie tylko do nowych substancji psychoaktywnych, ale także do środków odurzających, substancji psychotropowych, słomy makowej. Wspólna kwalifikacja dla wszystkich tego typu środków i substancji utrudniła analizę danych statystycznych, brak było bowiem możliwości odseparowania czynów, których przedmiot stanowią NSP, od tych czynów, które dotyczą pozostałych substancji.

Analiza przepisów prawa pozwala na sformułowanie wniosku, że przepisy karne ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii przewidują wiele odmian kwalifikowanych przestępstw narkotykowych. Zostały one skonstruowane w odniesieniu do wszystkich typów, w których przedmiotem czynności wykonawczej są nowe substancje psychoaktywne. Jednym ze znamion kwalifikujących, na których podstawie ustawodawca zmodyfikował typy podstawowe, jest małoletniość osoby będącej podmiotem przestępczego oddziaływania, a także znaczna ilość nowych substancji psychoaktywnych, co należy uznać za wysoce uzasadnione. Argument, który przemawia za pierwszym z wymienionych typów kwalifikowanych przestępstw dopalaczowych, stanowią przede wszystkim potwierdzone w badaniach dane, wskazujące na duże zainteresowanie nowymi narkotykami w grupie młodych osób. Znaczna ilość nowych substancji psychoaktywnych może doprowadzić do dużo większych szkód społecznych, tym bardziej że NSP są nierzadko dużo mocniejsze w działaniu w stosunku do środków odurzających czy substancji psychotropowych – co potwierdzają opinie ekspertów.

Kara, która wymierzona zostaje za dokonany czyn przestępny, jest także w literaturze przedmiotu określana jako kara kryminalna⁹⁰³ i stanowi jeden z ważniejszych obszarów kryminologii⁹⁰⁴. Problematyka ta jest w sposób ścisły związana z podnoszonym od kilku lat przez środowiska naukowe i przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości zagadnieniem wysokości sankcji karnych za czyny związane z nowymi substancjami psychoaktywnymi. Kwestia poddania penalizacji czynów związanych z nowymi narkotykami budziła znaczne zainteresowanie licznych środowisk. Można stwierdzić, że zmiany, które zaszły w obowiązujących do 2018 roku przepisach prawa, traktowane były jako pewnego rodzaju zjawisko społeczne i upatrywano w nich szans na skuteczne przeciwdziałanie rozwojowi zjawiska nowych substancji psychoaktywnych w Polsce.

Pozostawiając kwestię oceny wprowadzonych na mocy nowelizacji z 2018 roku rozwiązań prawnych w zakresie rodzaju i wysokości sankcji karnych (w szerszy sposób problematyka ta została omówiona w drugim rozdziale opracowania), za istotny element w przeprowadzanej analizie uznano dane dotyczące liczby osób skazanych prawomocnym wyrokiem sądu za czyny z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii.

⁹⁰³ Zob. szerzej: W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 412.

⁹⁰⁴ Por.: W. Świda, *Wiadomości wstępne* [w:] *Kryminologia*, red. W. Świda, Warszawa 1977, s. 15.

Tabela 6. Liczba osób w skali całego kraju skazanych od 21.08.2018 do 31.12.2022 prawomocnym wyrokiem sądu z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii za przestępstwa dotyczące nowych substancji psychoaktywnych

Kwalifikacja prawna czynu z Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. 2023 poz. 172)	Liczba osób skazanych prawomocnym wyrokiem sądu od 21.08.2018 do 31.12.2022 w skali całego kraju
art. 53 ust. 1a	9
art. 53 ust. 2	1400
art. 54 ust. 1	1084
art. 54 ust. 2 pkt 1	130
art. 54 ust. 2 pkt 2	29
art. 55 ust. 1	1346
art. 55 ust. 2	883
art. 55 ust. 3	1416
art. 56 ust. 1	2467
art. 56 ust. 2	68
art. 56 ust. 3	5523
art. 57 ust. 1	80
art. 57 ust. 2	597
art. 58 ust. 1	5370
art. 58 ust. 2	1191
art. 59 ust. 1	8099
art. 59 ust. 2	1009
art. 59 ust. 3	2756
art. 61	201
art. 62 ust. 1	65915
art. 62 ust. 2	12761
art. 62 ust. 3	21410
art. 62 a	1
art. 62b ust. 1	2031
art. 62b ust. 2	278
art. 62b ust. 3	16
art. 64 ust. 1	68
art. 64 ust. 2	33
art. 64 ust. 3	5
art. 64 ust. 4	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych w Krajowym Rejestrze Karnym

Analiza danych uzyskanych z Krajowego Rejestru Karnego w zestawieniu z badaniem wyroków sądowych, w tym także akt spraw sądowych, pozwala na sformułowanie następujących konkluzji:

1. Podkreślić należy zasadność funkcjonowania przepisów, w oparciu o które sąd skazać może sprawcę czynów dotyczących nowych substancji psychoaktywnych. Na podstawie danych przedstawionych w tabeli wskazać można na skazania za czyn polegający na wytwarzaniu, przetwarzaniu albo przerabianiu tego typu substancji, co niewątpliwie związane jest m.in. z czynnością produkowania dopalaczy i co potwierdza przytoczoną w trzecim rozdziale opinię, zgodnie z którą miejscem produkcji tego typu produktów (lub półproduktów) są nie tylko Chiny i Indie, ale także Polska.
2. Z przeprowadzonych badań wynika, że osoby skazane z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii dopuszczają się posiadania nowych substancji psychoaktywnych, w tym także takiej ilości, która wypełnia znamiona przestępstwa z ust. 2 art. 62b. W wyniku opisanej we wcześniejszej części publikacji czynności przeszukania, przy sprawcach funkcjonariusze odnajdywali różne rodzaje, formy i ilości substancji. Dla przykładu poniżej zaprezentowano przypadki tego typu zdarzeń wraz z wysokością wymierzonej sankcji karnej, a także przy uwzględnieniu innych czynów popełnionych przez oskarżonych z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Analiza wyroków pozwoliła zaprezentować następujące przypadki:
 - a) za posiadanie nowych substancji psychoaktywnych w postaci 37 kulek plastycznej substancji o łącznej masie 11,46 g netto, substancji proszkowej o masie 1,74 g netto oraz substancji koloru czarnego w dwóch woreczkach foliowych, o łącznej masie 3,71 g netto Sąd Rejonowy w Inowrocławiu uznał oskarżonego za winnego popełnienia wyżej wymienionego czynu, wskazując tym samym, że była to znaczna ilość, tj. występku z art. 62b ust. 2 Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii i na tej podstawie wymierzył mu karę dwunastu miesięcy ograniczenia wolności. Sprawca został ponadto oskarżony o czyn z art. 62 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, tj. posiadanie środków psychotropowych. Data popełnienia obydwu czynów to 1 października 2018 roku⁹⁰⁵;
 - b) Sąd Rejonowy w Kole wymierzył oskarżonemu karę w wysokości jednego roku pozbawienia wolności za posiadanie znacznej ilości (chloroetylokatynonu), zaliczanego do nowych substancji

⁹⁰⁵ Wyrok Sądu Rejonowego w Inowrocławiu, sygn. akt II K 654/19.

psychoaktywnych, o wadze netto 40,90 g, która wystarczałaby do jednorazowego odurzenia 409 osób, oraz za posiadanie znacznej ilości substancji psychotropowej (5,2 g amfetaminy, która wystarczałaby do jednorazowego odurzenia 52 osób) i środka odurzającego (o wadze netto 0,30 g, która wystarczałaby do jednorazowego odurzenia jednej osoby). Czyn popełniono 17 grudnia 2018 roku⁹⁰⁶;

- c) za posiadanie nowej substancji psychoaktywnej (Klonazolan) w postaci tabletek, o łącznej masie netto 0,205 g, Sąd Rejonowy w Rzeszowie wymierzył karę 7 miesięcy pozbawienia wolności w zawieszeniu na dwa lata oraz karę grzywny w wysokości 120 stawek dziennych po 20 zł. Ponadto oskarżonego uznano za winnego popełnienia innych czynów przestępnych stypizowanych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, tj. za usiłowanie dokonania wewnątrzwspólnotowego nabycia z terytorium Holandii środków odurzających. Data popełnienia wskazanych czynów to 29 listopada 2019 roku⁹⁰⁷;
- d) za posiadanie nowej substancji psychoaktywnej zawierającej w swoim składzie chemicznym syntetyczny kannabinoid o masie 4,29 g netto, to jest za przestępstwo określone w art. 62b ust. 1, Sąd Rejonowy w Łukowie wymierzył karę grzywny w ilości 100 (stu) stawek dziennych, ustalając wysokość jednej stawki dziennej na kwotę 10 (dziesięciu) złotych. Data popełnienia czynu to 7 grudnia 2020 roku⁹⁰⁸;
- e) za posiadanie nowej substancji psychoaktywnej z grupy II w postaci 3,43 g netto suszu roślinnego (spakowanego w pięciu torebkach) Sąd Okręgowy we Wrocławiu wymierzył karę pięćdziesięciu stawek dziennych grzywny, przyjmując wysokość jednej stawki po 50 (pięćdziesiąt) złotych. Data popełnienia czynu to 5 stycznia 2020 roku⁹⁰⁹;
- f) za posiadanie nowej substancji psychoaktywnej o nazwie etylokatonon, wskazanej w wykazie nowych substancji psychoaktywnych stanowiącym załącznik nr 3 do rozporządzenia ministra zdrowia, o łącznej wadze 0,17 g netto (przy czym czyn ten stanowi wypadek mniejszej wagi), sąd wymierzył karę grzywny w ilości siedemdziesiąt stawek dziennych, ustalając wysokość jednej stawki dziennej na 20 (dwadzieścia) złotych. Czyn został popełniony 5 marca 2020 roku i ujawniony przez funkcjonariuszy w wyniku czynności przeszukania

⁹⁰⁶ Wyrok Sądu Rejonowego w Kole, sygn akt II K 41/19.

⁹⁰⁷ Wyrok Sądu Rejonowego w Rzeszowie, sygn akt II K 464/20.

⁹⁰⁸ Wyrok Sądu Rejonowy w Łukowie, sygn. akt II K 213/21.

⁹⁰⁹ Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu, sygn. akt III K 38/21.

samochodu. Ponadto w torebce foliowej z zapięciem strunowym ujawniono substancję psychotropową w postaci amfetaminy, wymienioną w wykazie substancji psychotropowych. W wyniku czynności przeszukania mieszkania oskarżonego 27 maja 2020 roku odnaleziono zawinięty w folii aluminiowej środek odurzający w postaci heroiny o wadze 1,17 g netto⁹¹⁰;

- g) Sąd Rejonowy w Kaliszu wymierzył karę trzech miesięcy pozbawienia wolności, uznając tym samym oskarżonego za winnego zarzucanego mu czynu wyczerpującego znamiona i art. 62b ust. 1, tj. posiadania nowych substancji psychoaktywnych zawierających w swym składzie p-fluoro furanylfentanył w ilości 1,7 g netto, oraz czyn z art. 62 ust. 1, tj. posiadania substancji psychotropowych w ilości 1 g netto. Data popełnienia czynu to 19 czerwca 2020 roku⁹¹¹;
- h) za posiadanie nowej substancji psychoaktywnej ujętej w wykazie jako pochodna katynonu z grupy II NPS o łącznej wadze 7,63 g, co stanowi 15 działek handlowych po 0,5 g, oraz za posiadanie innych substancji psychotropowych (amfetamina, MDMA), o łącznej wadze 35,65 g wystarczającej do odurzenia co najmniej 480 osób, oraz środków odurzających o łącznej wadze 79,9 g wystarczającej do odurzenia co najmniej 1386 osób, co stanowi znaczną ilość substancji psychotropowych i środków odurzających, Sąd Rejonowy w Giżycku wymierzył oskarżonemu karę w wysokości trzech lat pozbawienia wolności. Data popełnienia czynu to 17 stycznia 2020 roku. Zaznać należy, że sprawca dopuścił się zarzucanego mu czynu w ciągu 5 lat po odbyciu kary co najmniej 6 miesięcy pozbawienia wolności za podobne przestępstwo umyślne⁹¹²;
- i) jedynie dla przykładu warto także wskazać na dwa wyroki Sądu Rejonowego w Bełchatowie. W przypadku pierwszego z nich za czyn z art. 62b ust. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r., popełniony 14 marca 2019 roku, sprawcę skazano na karę 150 (sto pięćdziesiąt) stawek dziennych grzywny w wymiarze 10 (dziesięć) złotych każda⁹¹³. Drugi przypadek to orzeczona przez sąd kara grzywny w wysokości dwustu stawek dziennych w wymiarze 30 (trzydziestu) złotych każda⁹¹⁴.

⁹¹⁰ Wyrok Sądu Rejonowego w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. akt VII K 810/20.

⁹¹¹ Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. akt II K 1099/20.

⁹¹² Wyrok Sądu Rejonowego w Giżycku, sygn. akt II K 36/21.

⁹¹³ Wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie, sygn. akt II K 545/19.

⁹¹⁴ Wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie, sygn. akt II K 1038/19.

3. Pięć lat funkcjonowania przepisów poddających penalizacji zachowania, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, to zbyt krótki okres, aby móc dokonać kompleksowej oceny skuteczności wprowadzonych w 2018 roku regulacji prawnych. Niemniej, na podstawie zgromadzonych w tym zakresie danych i przeprowadzonych badań, potwierdzić należy prawdziwość tezy, zgodnie z którą przestępstwa związane z nowymi substancjami psychoaktywnymi mają wielopłaszczyznowy charakter i dotyczą różnych aspektów. Podstawą aktów oskarżenia i wyroków sądów w stosunku do sprawców przestępstw dopalaczowych są także przepisy Kodeksu karnego oraz inne regulacje prawnokarne zawarte w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii⁹¹⁵.

Przedstawione dane stanowią uzasadnienie tezy, zgodnie z którą problem zjawiska dopalaczy polega na tempie jego rozwoju i nieprzewidywalności skutków używania tego typu substancji, co wynika nader często z nieznanego składu produktów. Proporcjonalnie niska liczba osób skazanych za czyny, które odnoszą się do nowych substancji psychoaktywnych w stosunku do przestępstw narkotykowych, nie powinna wpływać na odwrócenie uwagi od zjawiska, jakie stanowią dopalacze. Problem bez wątpienia istnieje i swoje urzeczywistnienie znajduje w ponad 27 tysiącach zatruczeń tego typu produktami. Tym bardziej dziwić może niska w stosunku do tej wartości liczba wyroków skazujących, co jednak tłumaczyć można dwoma argumentami. Po pierwsze w zakresie opisu czynu zabronionego w Krajowym Rejestrze Karnym przetwarza się wyłącznie dane o kwalifikacji prawnej przyjętej w orzeczeniu, co tłumaczy brak możliwości wskazania w wielu przypadkach informacji o przestępstwach, których popełnienie wiązało się z nowymi substancjami psychoaktywnymi. Po drugie w wyniku nowelizacji prawa, które wprowadziły, a w niektórych sytuacjach zaostrzyły politykę zapobiegania dopalaczom, handel tego typu produktami przeniósł się do Darknetu, co powoduje znaczące problemy z rozpoznaniem i wykryciem zdarzeń przestępnych, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Wpływa to niewątpliwie na ciemną liczbę przestępstw, które nie są objęte statystyką kryminalną.

⁹¹⁵ Oprócz wskazanych wyżej wyroków zob. także: Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. II K 619/19; Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. II K 59/19; Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. II K 153/19; Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. II K 294/21; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 kwietnia 2022 r., sygn. akt IV KK 511/21; Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z 15 października 2021 r., sygn. akt III 182/21; Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 24 stycznia 2019 roku, sygn. akt. III 119/18.

Nie ulega wątpliwości, że zgromadzony materiał dowodowy spełnia nader istotną rolę w każdym postępowaniu karnym. W przypadku spraw związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi, zgodnie z polską procedurą karną wskazać można na dwie podstawowe kategorie dowodów. Jak już wcześniej napisano, pierwszą z nich stanowią dowody osobowe w postaci zeznań świadków, wyjaśnień oskarżonego, opinii biegłych. Druga grupa to dowody rzeczowe, w rzeczywistości mogą to być wszystkie przedmioty, ślady materialne i niematerialne, których zabezpieczenie jest możliwe. Formułowaniem taktyki i techniki zabezpieczania dowodów, opracowaniem poprawnej metodologii analizy śladów poszczególnego rodzaju zajmuje się kryminalistyka. Zgodnie z ugruntowaną w doktrynie opinią jedną z funkcji, jaką spełniają ślady kryminalistyczne, jest funkcja dowodowa. W praktyce oznacza to, że ślady kryminalistyczne wykorzystywane są jako materiał dowodowy w postępowaniu procesowym – zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak również sądowego. Badania dokumentacji spraw, które toczyły się przed sądami i których przedmiot stanowiły nowe substancje psychoaktywne, pozwalają stwierdzić, że wyżej przedstawione opinie znajdują także bardzo wyraźne odzwierciedlenie w przypadku materiału dowodowego wykorzystywanego podczas postępowania karnego w tych sprawach. Dotyczy to zarówno substancjonalnych śladów kryminalistycznych, stanowiących substancje różnego typu w formie proszków, kryształków, tabletek, suszu, które zabezpieczone zostały na potrzeby postępowania karnego i zidentyfikowane jako nowe substancje psychoaktywne objęte kontrolą prawną na podstawie wykazu stanowiącego rozporządzenie ministra zdrowia, jak również materiału dowodowego w postaci zeznań świadków i wyjaśnień oskarżonych w ww. sprawach.

Aby skorzystać z jakiegokolwiek dowodu w postępowaniu karnym, którego przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, bez względu na to, czy dowód taki miałby służyć obronie oskarżonego, czy stanowiłby materiał go obciążający, fundamentalne znaczenie ma sposób jego uzyskania. Konieczne jest dokonanie tzw. zabezpieczenia materiału dowodowego, a następnie jego analizy, co przejawia się w opiniach wydanych przez biegłych. Ujawnianie, zabezpieczenie, a następnie poprawna analiza i zrozumiała prezentacja dowodów to skomplikowane czynności, co starano się przedstawić we wcześniejszym podrozdziale. Każda czynność powinna być jednak wykonana zgodnie z zasadami odpowiednimi dla danego rodzaju śladu. Zaniechanie zasad prawidłowego obchodzenia się z materiałem mającym stanowić dowód w sprawie może skutkować zaprzepaszczaniem

jego wartości, co w sposób szczególny można odnieść do niewielkich ilości wrażliwych na wszelkie zmiany substancji stanowiących materiał dowodowy w sprawach dotyczących nowych substancji psychoaktywnych. Praktyka potwierdza doniosłą rolę biegłych z zakresu badań chemicznych wydających opinie, które w następstwie dopuszczane są jako dowód w sprawie. We wszystkich analizowanych przypadkach spraw, które odnoszą się do przestępstw dopalaczowych, stwierdzić można obecność biegłych i wysoką przydatność wydanych przez nich opinii.

7. Podsumowanie

Przedstawione wyżej rozważania stanowią potwierdzenie ugruntowanej w doktrynie tezy o tym, że współczesna kryminalistyka dysponująca uniwersalnym aparatem metodologicznym (różnorodność metod i technik badawczych związanych z zakresem konkretnych badań), nie ogranicza swoich możliwości jedynie do czynności wykrywczych i dowodowych, lecz służy także rozpoznawaniu zjawisk ze sfery patologii społecznej lub do takich patologii prowadzących⁹¹⁶.

W bezpośredni sposób twierdzenie to można odnieść do procesu zwalczania fenomenu dopalaczy, utożsamianych zarówno z nowymi substancjami psychoaktywnymi, jak również ze środkami zastępczymi. Bez względu na to, czy zdobycze kryminalistyki wykorzystywane są w zwalczaniu przestępczości dopalaczowej, czy też rozpoznawaniu środków zastępczych, a więc tych produktów, do których odnoszą się sankcje administracyjne w postaci kar finansowych, udział kryminalistyki zauważalny jest na wielu etapach toczących się postępowań.

W przeciwdziałaniu przestępczości kryminalistyce przypada szczególnie doniosła rola. Pogląd ten koresponduje z opinią, że wśród organów ścigania, w których pracy kryminalistyka znajduje duże zastosowanie, na pierwszym miejscu wymienić należy prokuraturę i policję. XXI wiek postawił nowe wyzwania przed polskimi organami ścigania⁹¹⁷, a fenomen dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych, jest bez wątpienia jednym z tych wyzwań. Do głównych zadań wskazanych podmiotów należy ściganie

⁹¹⁶ M. Szostak, *Sekty destrukcyjne. Studium metodologiczno-kryminalistyczne*, Kraków 2001, Zakamycze, s. 363.

⁹¹⁷ W. Pływaczewski, B. Gadecki, *Wstęp [w:] Taktyczno-techniczne aspekty przeciwdziałania przestępczości*, red. W. Pływaczewski, B. Gadecki, Warszawa 2018, s. 7.

przestępstw, a obowiązek ten prokuratura wykonuje przez prowadzenie lub wykonywanie postępowania przygotowawczego w sprawach karnych oraz wnoszenie i popieranie oskarżenia przed sądami. Zgodnie z obowiązującymi w Polsce prawnymi regulacjami śledztwo prowadzi właśnie prokurator. Kodeks postępowania karnego przewiduje jednak możliwość powierzenia policji przeprowadzenie śledztwa w całości lub w określonym zakresie albo dokonanie poszczególnych czynności śledztwa. Drugą formą prowadzonego postępowania przygotowawczego jest dochodzenie. Jak można stwierdzić na podstawie przeprowadzonych badań, w przypadku spraw związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi najczęściej jest to policja lub organy, o których mowa w art. 312 k.p.k., w tym w szczególności Straż Graniczna.

W toku prowadzonych własnych postępowań przygotowawczych w postaci śledztw następuje konieczność zebrania i oceny osobowego oraz rzeczowego materiału dowodowego w sprawach o przestępstwa, w tym także tych, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Wymaga to od prokuratorów i funkcjonariuszy innych wskazanych wyżej organów ścigania należytego przygotowania z praktyki i teorii kryminalistyki. Dotyczy to zarówno wiedzy i umiejętności z zakresu taktyki kryminalistycznej, jak również dobrego rozeznania w zakresie zagadnień techniki kryminalistycznej. W przypadku pierwszego z wymienionych działów kryminalistyki szczególną uwagę zwrócić należy na aspekty psychologiczne związane z przesłuchaniem oraz oceną zeznań i wyjaśnień. Drugi z obszarów w szczególności powinien koncentrować się wokół uświadamiania sobie wartości dowodowej różnych śladów oraz podejmowania decyzji, w których wyniku zabezpieczone w toku oględzin ślady kryminalistyczne z rzeczowych środków dowodowych mają stać się przedmiotem specjalistycznych badań. W przypadku nowych substancji psychoaktywnych są to najczęściej ekspertyzy kryminalistyczne z zakresu chemii, do których przeprowadzenia wykorzystywane są metody analogiczne do wykorzystywanych w przypadku środków odurzających i substancji psychotropowych.

Analiza przypadków zaprezentowanych w niniejszym rozdziale, dotyczących postępowań karnych, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, zdecydowanie potwierdza wyżej przytoczoną opinię. Pozwala także sformułować wniosek, że nowe narkotyki stanowią duże wyzwanie, któremu starają się sprostać organy ścigania i wymiar sprawiedliwości. Brak postępów w tym zakresie spowodowany był w znaczącym stopniu nieodpowiednimi regulacjami prawnymi bądź też ich brakiem, na co często

zwracali uwagę funkcjonariusze służb oraz prokuratorzy zaangażowani w zwalczanie fenomenu dopalaczy. Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, która miała miejsce w 2018 roku, w znaczący sposób ułatwiła ściganie i osądzanie czynów, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, poddając te czyny kryminalizacji. Nader istotne było także wprowadzenie, w oparciu o wcześniej dokonaną w 2015 roku zmianę przepisów prawa, wykazu nowych substancji psychoaktywnych, które obecnie stanowią załącznik do rozporządzenia ministra zdrowia.

W przypadku postępowań przygotowawczych odnoszących się w swym przedmiocie do nowych narkotyków, podobnie jak w przypadku spraw z zakresu klasycznych narkotyków, niezbędna jest wiedza zarówno z obszaru taktyki, jak również techniki kryminalistycznej, którą powinni posiadać przedstawiciele organów ścigania zaangażowani w prowadzone śledztwo lub dochodzenie. Odpowiedni poziom wiedzy i zakres kompetencji z obszaru kryminalistyki powinny prezentować także podmioty, które uczestniczą w procesie karnym na etapie postępowania sądowego. Proces ten niejednokrotnie bywa złożony i skomplikowany.

Opinia ta znajduje także poparcie w twierdzeniu, zgodnie z którym nadrzędną wartością dla zapewnienia prawidłowego przebiegu postępowania jest dojście do prawdy. Zasada ta znajduje swoje odzwierciedlenie w treści art. 2 § 2 Kodeksu postępowania karnego, który *expressis verbis* stwierdza, że podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne.

Zapobiegawcze aspekty działań w zakresie dopalaczy

1. Wprowadzenie

Zapobieganie przestępczości i innym negatywnym zjawiskom społecznym powinno być jednym z elementów sprawowanych rządów prawa. Właściwy sposób reakcji władz na pojawiające się nowe formy przestępczości, jak również systematyczna aktualizacja sposobów eliminowania utrzymujących się na przestrzeni lat form przestępczości stanowi istotne ogniwo w procesie umożliwiającym państwu ich stały rozwój. Mechanizmy prawne są nader istotne, a wręcz niezbędne w tym procesie. Jednak oprócz zwiększania efektywności prawodawstwa karnego istotne jest również zwrócenie uwagi na inne metody determinujące poziom występowania czynów przestępnych i innych form patologii w społeczeństwie. Przykładem są tu programy edukacyjne, szkoleniowe i informacyjne, a w ich zakresie – budowanie relacji pomiędzy różnymi instytucjami a obywatelami dotkniętymi negatywnymi zjawiskami lub tymi, którzy potencjalnie mogą ich doświadczyć. Reagowanie na przestępstwa poprzez stosowanie samych kar i środków odstrasżających nie jest pożądanym sposobem zwalczania przestępczości. Ponadto – dotyczy to także problematyki dopalaczy – w konstruowaniu strategii zapobiegania temu zjawisku należy wziąć pod uwagę jego globalny charakter, co oznacza konieczność wypracowania przez dane organy państwa skutecznych form współpracy międzynarodowej w tym zakresie.

2. Zapobieganie przestępczości jako wspólny obszar badawczy kryminalistyki i kryminologii

Problematyka zapobiegania przestępstwom stanowi jeden z obszarów zainteresowania kryminalistyki. Teza ta przez lata została mocno ugruntowana w doktrynie przedmiotu, czego najwyraźniejszym potwierdzeniem

jest zakwalifikowanie funkcji zapobiegawczej do czterech podstawowych funkcji kryminalistyki. Dla porządku zaznaczyć należy, że pojęciem, które koresponduje z analizowaną problematyką, jest polityka kryminalna. Powinno się ją rozumieć jako kompleksową aktywność państwa i społeczeństwa zmierzającą do zapobiegania zjawisku przestępczości (w tym profilaktykę, ograniczanie i osłabianie zjawiska). W wąskim znaczeniu przez politykę kryminalną rozumieć należy wymiar ustawodawczy prawa karnego⁹¹⁸. W szerokim natomiast – ogół działań skierowanych na zapobieganie przestępczości, w tym profilaktykę, prewencję, ściganie przestępstw oraz ustawodawstwo karne wraz z sankcją i jej wykonywaniem⁹¹⁹. Współczesna polityka kryminalna poddaje analizie przestępstwo w ujęciu społecznym, odnosząc się do wszystkich jego faz, począwszy od zamiaru, a na resocjalizacji sprawcy kończąc⁹²⁰.

Nazwa „zapobieganie” jest nazwą abstrakcyjną i nieostrą, co powoduje trudność w precyzyjnym wskazaniu jej desygnatów, a w konsekwencji problem terminologiczny korespondujący także z posługiwaniem się takimi pojęciami jak: prewencja, profilaktyka, zwalczanie i przeciwdziałanie. Nie oznacza jednak, że stosowane w nauce kryminalistyki, a również kryminologii wyżej wymienione pojęcia są w stosunku do siebie tożsame. Można uznać, przyjmując pewną systematykę i stałe znaczenie tych określeń, że wzajemnie się uzupełniają, wskazując tym samym na występujące pomiędzy nimi różnice.

W literaturze przedmiotu jedną z propozycji na określenie zapobiegania przestępczości jest zamienne stosowanie terminów „prewencja” i „profilaktyka”⁹²¹. W opinii autorki opracowania zakres tych pojęć powinien być jednak rozróżniony. „Zapobieganie” uznać można za najszerszy znaczeniowo termin, w którym mieszczą się pojęcia profilaktyka i prewencja. Nie są one jednak synonimami. Nazwa profilaktyka pochodzi od greckiego słowa *phylassein*⁹²², które znaczy: strzec lub chronić. Nazwa prewencja

⁹¹⁸ M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*. Warszawa, Wydawnictwa Prawnicze PWN 1995 s. 40–41.

⁹¹⁹ L. Gardocki, *Prawo karne*. Warszawa, C. H. Beck 2005 s. 5–6.

⁹²⁰ W. Świda, *Kryminologia*, Warszawa, Wyd. Nauk. PWN 1977, s. 19; B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa, LexisNexis 2004, s. 1388.

⁹²¹ Por.: Z. Żaroń, *Prewencja kryminalna. Podstawowe terminy*, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, Warszawa 2003, s. 5, cyt. za: P. Waszkiewicz, *Wielki Brat 2010...*, *op.cit.*, s. 24.

⁹²² Por.: J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Infotrade, Gdańsk 2007; *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/profilaktyka.html>, dostęp: 13.10.2022.

natomiast pochodzi od łacińskiego *praevenire*, które znaczy: wyprzedzić, prześcignąć⁹²³. Podejmując rozważania terminologiczne, P. Waszkiewicz podkreśla, że gdy mamy na myśli zapobieganie zaistnieniu czynu zabronionego, który poprzednio nie miał miejsca, w perspektywie określonej okolicy, należy posługiwać się terminem „profilaktyka”. Z kolei termin „prewencja” winien być stosowany do określenia zwalczania, ograniczenia istniejącego już zjawiska⁹²⁴. Należy zgodzić się z tezą wyżej wskazanego autora, który podkreśla jednocześnie, że w kontekście konkretnych przypadków sformułowanie granicy między działaniami, które mają nie dopuścić do popełnienia przestępstwa, a działaniami zmierzającymi do zatrzymania rozwoju przestępczości, przysparza trudności⁹²⁵. Potwierdzenie tego stanowią rozbieżności w stosowanej przez uznanych kryminalistów nomenklaturze. Dla przykładu warto wskazać, że W. Gutekunst w definicji kryminalistyki wskazuje, iż traktuje ona o taktyce i technice zapobiegania przestępczości⁹²⁶, natomiast P. Horoszowski pisał, że jednym z celów kryminalistyki jest opracowywanie i rozwijanie skutecznych metod prewencyjnych⁹²⁷. E. Gruza wyodrębnia zapobiegawczą funkcję kryminalistyki, zwaną inaczej funkcją profilaktyczną. Profilaktyka kryminalistyczna powinna mieć charakter stały i pełnić kluczową rolę w systemie metod i środków przeznaczonych do ochrony porządku społecznego i bezpieczeństwa obywateli. W realizacji tej funkcji podejmuje się działania w zakresie neutralizacji czynników zagrażających, rozpoznania środowisk kryminogennych, podejmowania konkretnych przedsięwzięć, które odnoszą się do jednostkowych, szkodliwych zdarzeń, a także zapobiegania zagrożeniom abstrakcyjnym, których wystąpienie jest przewidywane na podstawie praktyki i badań naukowych⁹²⁸.

W doktrynie kryminalistyki najczęściej można jednak dostrzec posługiwanie się terminologią, której podstawę stanowi czynność zapobiegania, czego przykłady starano się zaprezentować poniżej. Z. Czeczot i T. Tomaszewski na pierwszym miejscu definicji kryminalistyki wskazują zapobieganie przestępstwom. Według autorów jest ono jednym z podstawowych

⁹²³ M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Darul, L. Stępka, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 43.

⁹²⁴ P. Waszkiewicz, *Wielki Brat 2010...*, *op.cit.*, s. 24–25.

⁹²⁵ *Ibidem*.

⁹²⁶ W. Gutekunst, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 11.

⁹²⁷ P. Horoszowski, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 15.

⁹²⁸ E. Gruza, *Historia, przedmiot i zadania kryminalistyki* [w:] *Kryminalistyka, czyli rzecz o metodach śledczych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 23.

jej zadań, które w perspektywie czasu powinny odgrywać coraz większą rolę⁹²⁹. T. Hanausek wśród funkcji kryminalistyki wskazuje funkcję zapobiegawczą, którą, jak zaznacza, nazywa się niekiedy profilaktyczną lub prewencyjną. Jej realizacja przebiega w trzech kierunkach, które koncentrują się odpowiednio na czynniku zagrażającym, czynniku zagrożonym i okolicznościach kształtujących zagrożenie. Bezpośrednia realizacja zapobiegania przestępczości może przybierać postać stałej obecności ochrony policyjnej w pobliżu zagrożonej osoby lub miejsca, natomiast pośredni jej wymiar polega na sygnalizowaniu odpowiednim władzom i instytucjom stanu zdiagnozowanego zagrożenia⁹³⁰. P. Waszkiewicz dodaje, że model wpływania na przestępczość poprzez działanie we wskazanych przez T. Hanauskę trzech kierunkach (sprawca, ofiara, miejsce o ponadprzeciętnej liczbie przestępstw) opiera się m.in. na analizie danych policyjnych i wiktymologicznych⁹³¹, z której wynika, że:

- „10% ze wszystkich osób, które padają ofiarami przestępstw, jest zarazem ponadprzeciętnie wiktymizowanych, ponieważ przypada na nie aż 40% czynów,
- 10% sprawców jest odpowiedzialnych za 50% przestępstw,
- 10% miejsc jest areną 60% przestępstw”⁹³².

Również K. Sławik wyszczególnia funkcję zapobiegawczą wśród podstawowych funkcji kryminalistyki. Autor podkreśla, że ma ona na celu uniemożliwienie lub utrudnienie popełnienia przestępstwa i materializuje się w postaci: fizycznej i technicznej ochrony obiektu, nadzoru nad potencjalnymi sprawcami oraz eliminacji czynników sprzyjających przestępczości⁹³³. J. Widacki postrzega natomiast zapobieganie przestępczości jako dodatkowy kierunek działań kryminalistycznych, który powstał dzięki poznaniu symptomatologii szczegółowej przestępstw. Jako przykład zastosowania profilaktyki kryminalistycznej podaje opracowywanie skutecznych metod zabezpieczania obiektów lub dokumentów⁹³⁴.

⁹²⁹ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 16.

⁹³⁰ T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 35.

⁹³¹ P. Waszkiewicz, *Wielki Brat 2010...*, *op.cit.*, s. 25; Zob. szerzej.: M. Pugnalloni, *Ofiary i wiktymologia* [w:] Z. Kegel (red.), *Współczesna kryminalistyka ...*, *op.cit.*, s. 135–141.

⁹³² W. Spelman, J.E. Eck, *Sitting ducks, ravenous wolves and helping hands. New approaches to Urban Policing*, Public Affairs Comment, 35 (2), Austin 1989, s. 1–9, cyt. za: P. Waszkiewicz, *Wielki Brat 2010...*, *op.cit.*, s. 25.

⁹³³ K. Sławik, *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 32.

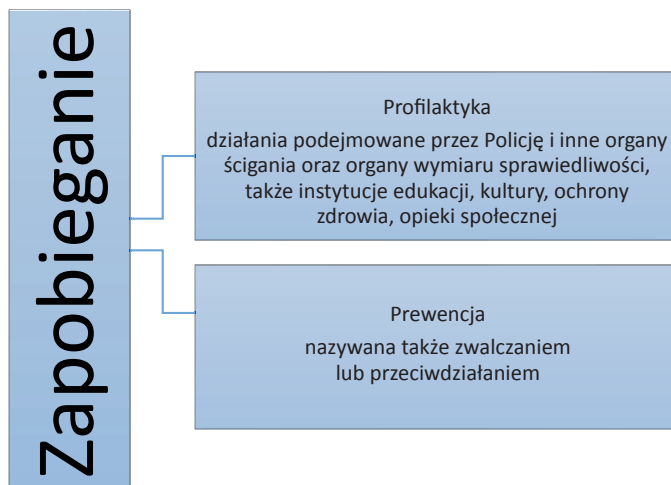
⁹³⁴ J. Widacki, J. Konieczny, *Przedmiot i zakres kryminalistyki*, [w:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka...*, *op.cit.*, s. 5.

Podejmując próbę usystematyzowania i przypisania na cele procesu badawczego znaczenia pojęciom: zapobieganie, przeciwdziałanie, profilaktyka, prewencja, zwalczanie, zaproponowano następujący sposób rozstrzygnięcia kwestii terminologicznych. Zapobieganie, na gruncie zjawiska dopalaczy, jest najszerszym znaczeniowo pojęciem, w którego zakresie mieści się:

- pojęcie profilaktyki – w sytuacji podjęcia działań mających na celu zapobieganie zaistnieniu czynu zabronionego, który poprzednio nie miał miejsca, w perspektywie określonej okolicy czy użycia określonego narzędzia. Zatem działania profilaktyczne będą w tym wypadku podejmowane na tym obszarze (może to być m.in. dana miejscowość, gmina, powiat, województwo lub np. pojedynczy obiekt, np. szkoła lub inna placówka), w którym dotychczas nie odnotowano występowania nowych substancji psychoaktywnych czy środków zastępczych. Wobec tego należy zgodzić się z występującą w piśmiennictwie tezą o proaktywnym charakterze działań profilaktycznych, którym można przypisać antycypowanie pojawiających się problemów. Przedsięwzięcia te działają uprzedzająco w stosunku do możliwości występowania danych problemów, utrudniając dokonanie przestępstw poprzez m.in. oddziaływanie na ich przyczyny⁹³⁵;
- pojęcie prewencji, które na gruncie zapobiegania przestępczości (w tym również tej, której przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne) autorka pozwala sobie utożsamić z terminem „przeciwdziałanie”, wskazując na jego zakresową zamiennność. Przeciwdziałanie przestępczości bowiem dotyczy podjęcia taktycznych metod i technicznych środków służących do zwalczania, poprzez stopniowe ograniczenie istniejącego w sferze społecznej zjawiska i potencjalnego jego zaistnienia w postaci konkretnego, a występującego uprzednio czynu, poprzez podjęcie działania wymierzonego wprost przeciwko jego występowaniu, które uzewnętrznia się w postaci przestępczej aktywności⁹³⁶. Proponuje się więc zamienne stosowanie pojęcia prewencja, zwalczanie, przeciwdziałanie. Propozycje rozstrzygnięć terminologicznych w omawianym zakresie przedstawia schemat nr 1.

⁹³⁵ J. Fibig, W. Pływaczewski, A. Tryburska, *Prewencja kryminalna*, cz. I. *Policyjne strategie działań zapobiegawczych*, Szczytno 2004, s. 116.

⁹³⁶ Por.: K. Bajda, *Kryminologiczne aspekty chuligaństwa stadionowego. Studium teoretyczno-empiryczne*, Rzeszów, 2019, s. 85–87.

Schemat 1. Zakres działań zapobiegawczych

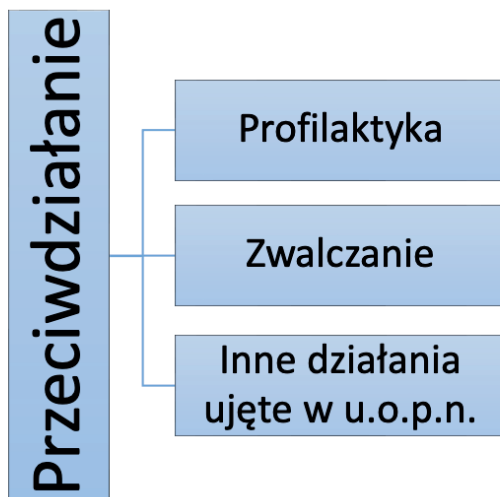
Źródło: opracowanie własne

Powyższe propozycje nie znajdują jednak pełnego potwierdzenia w przepisach obowiązującej ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. W art. 2 ustawodawca, odnosząc się do metod realizacji przeciwdziałania narkomanii, stwierdza następująco: „Przeciwdziałanie narkomanii realizuje się przez odpowiednie kształtowanie polityki społecznej, gospodarczej, oświatowo-wychowawczej i zdrowotnej, a w szczególności:

1. działalność wychowawczą, edukacyjną, informacyjną i profilaktyczną;
2. leczenie, rehabilitację i reintegrację osób uzależnionych;
3. ograniczanie szkód zdrowotnych i społecznych;
4. nadzór nad substancjami, których używanie może prowadzić do narkomanii;
5. zwalczanie niedozwolonego obrotu, wytwarzania, przetwarzania, prze-robu i posiadania substancji, których używanie może prowadzić do narkomanii;
6. nadzór nad uprawami roślin zawierających substancje, których używanie może prowadzić do narkomanii”.

Wnioskować można, że twórcy ustawy w zakresie nazwy „przeciwdziałanie” umiejscawiają zarówno profilaktykę, jak również zwalczanie, co pozostaje w sprzeczności do propozycji rozstrzygnięć wskazanych na schemacie nr 1. Brak aprobaty dla drugiej z wymienionych propozycji rozumienia analizowanych terminów wynika z przekonania o tym, że czynności

polegające na przeciwdziałaniu danemu zjawisku mogą być podjęte tylko i wyłącznie w sytuacji, kiedy zostało ono urzeczywistnione i zaistniało w danej postaci. Oznacza to, że przeciwdziałanie nie może odnosić się do działań o charakterze profilaktycznym, które – jak zaakcentowano wcześniej – poprzednio nie miały miejsca w perspektywie określonej okolicy czy użycia określonego narzędzia.

Schemat 2. Zakres przeciwdziałania zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu narkomanii

Źródło: opracowanie własne

Traktując za uzasadnione pierwsze ujęcie (schemat 1), można sformułować postulat *de lege ferenda*, zgodnie z którym proponuje się rozważenie zmiany nazwy ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii na ustawę o zapobieganiu narkomanii. Wówczas już w samym tytule znalazłoby się kompleksowe określenie, które swym zakresem obejmowałoby wszelkie działania dotyczące zjawiska narkomanii, tj. te o charakterze profilaktycznym, jak również prewencyjnym.

Zaznaczyć należy, że w kontekście konkretnych przypadków sformułowanie granicy między działaniami, które mają nie dopuścić do popełnienia przestępstwa, a działaniami zmierzającymi do zatrzymania rozwoju przestępczości, sprawia wiele trudności. Biorąc pod uwagę powyższe, a także funkcjonujące w doktrynie – często zamienne stosowanie wszystkich wyżej wymienionych pojęć – w niniejszej pracy także zdecydowano posługiwać się tymi terminami w sposób wymienny.

Nie ulega wątpliwości, że analizowana zapobiegawcza funkcja kryminalistyki jest szczególnie istotna także w odniesieniu do zjawiska dopalaczy, w tym zarówno nowych substancji psychoaktywnych, jak również pozostałych grup środków i substancji, które objęte zostały zaproponowaną przez autorkę definicją *sensu largo* dopalaczy. Złożoność i wielowymiarowy charakter tego fenomenu powoduje, że wypracowane przez kryminalistykę metody sprawnego zapobiegania są stosowane w ramach instytucji prawnych i społecznych umożliwiających zwalczanie tytułowego problemu. Uwzględniając fakt, że w dalszym ciągu pojawiają się nowe substancje psychoaktywne, które identyfikowane są zarówno pierwszy, jak i kolejny raz w danych regionach, szczególną uwagę w zakresie zapobiegania tego typu zjawisku należy zwrócić zarówno na profilaktykę, jak również na prewencję. Wypracowane w tej materii kryminalistyczne postulaty znajdują także zastosowanie w sferze oddziaływania na osoby sprawców i odbiorców substancji psychoaktywnych (aktualnych lub przyszłych), czego przykładem jest szereg zasad i rozległa sfera dobrych praktyk, implementowana przez osoby i instytucje zaangażowane w zapobieganie zjawisku dopalaczy.

Kryminologia, będąc dyscypliną, której przedmiot zainteresowania koncentruje się na gromadzeniu całościowej wiedzy na temat przestępstwa i przestępczości, dotyka również sfery ich zapobiegania. Niebagatelną rolę w tym zakresie odgrywają badania empiryczne, których wyniki powinny być wykorzystywane w tym zakresie oraz równolegle w sferze zapobiegania zjawiskom ze sfery patologii życia społecznego. Formułowanie programów profilaktyki, do których zmierzają realne koncepcje zwalczania przestępczości, musi być poprzedzone zdobyciem wiedzy na temat form, przyczyn i skutków zjawisk przestępczych. Orientacja ta jest właśnie konglomeratem empirycznie czynionych ustaleń⁹³⁷. Ma to również odniesienie do dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych. Prowadzone badania bowiem pozwalają na klasyfikację grup osób, które w szczególny sposób zainteresowane są dopalaczami, utożsamianymi zarówno z nowymi substancjami psychoaktywnymi, jak również ze środkami zastępczymi. Istotne w analizowanym zakresie są także statystyki służące rejestrowi zatruc i zgonów mających miejsce w wyniku zażycia tego typu produktów.

Dopalacze stanowią zjawisko o charakterze społecznym i kryminologicznym, co starano się zaprezentować w pierwszym rozdziale pracy. Przedmiotem kryminologii jest nie tylko problematyka etiologii danego zjawiska, czy

⁹³⁷ Por.: B. Hołyst, *Kryminologia...*, *op.cit.*, Warszawa 2016, s. 23.

też jego objawów utożsamianych z działem nazywanym symptomatologią lub fenomenologią, ale także skuteczność polityki zapobiegania i zwalczania przestępczości, w szczególności zaś stosowanie w jej ramach metod i środków (karnych i pozakarnych) oraz formułowanie wniosków i postulatów w tym zakresie⁹³⁸. Można uznać, że zapobieganie przestępczości jest finalnym celem kryminologii. Ten rozbudowany dział obejmuje różnorodne zagadnienia dotyczące systemu wychowania i oświaty, przekazu kultury, działania środków upowszechniania informacji, a także skuteczności polityki karnej⁹³⁹.

Rozważania na temat stosunku między kryminologią a kryminalistyką są ciągle aktualne ze względu na pojawiające się w literaturze naukowej rozbieżności co do ich zakresu. Dyscypliny te bez wątpienia funkcjonują samodzielnie, w związku z tym przy analizie ich wzajemnej relacji konieczne jest wprowadzenie kryteriów takich jak cel, przedmiot, metody badań i stosunek do innych nauk pokrewnych⁹⁴⁰. Wspólny obszar kryminologii i kryminalistyki to sfera zapobiegania przestępczości. Kryminologia czyni to poprzez usuwanie przyczyn natury ogólnej i analizuje przestępczość jako zjawisko społeczne. Natomiast kryminalistyka zapobiega przestępstwom *in concreto* poprzez ujawnienie przestępstwa, wykrycie sprawcy i zabezpieczenie materiału dowodowego. Zapobieganie przestępczości jest podstawowym zadaniem kryminalistyki poprzez walkę z konkretnymi przejawami działalności przestępczej. Domeną kryminalistyki jest taktyka i technika wykorzystywana w sferze zapobiegania popełnianiu przestępstw, kryminologia zaś zwraca uwagę na łatwość dokonywania danego przestępstwa i okoliczności, które sprzyjają jego upowszechnianiu. Ponadto etiologiczne czynniki psychiczne w postaci motywów stanowią element zainteresowania kryminologii i kryminalistyki. Kryminolog ustala treść i przebieg wewnętrznych przeżyć psychicznych sprawcy. Kryminalistyk analizuje proces motywacyjny pod kątem wpływów na wybór metod działania przestępczego sprawcy i jego właściwe typowanie⁹⁴¹.

⁹³⁸ Por.: A. Marek, *Niektóre problemy współczesnej kryminologii*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1977, z. 6.

⁹³⁹ Por.: B. Hołyst, *Kryminologia*, 2016, s. 51–52.

⁹⁴⁰ Por.: B. Hołyst, *Kryminalistyka*, wyd. XII, Warszawa 2010 r; E. Kube, H.U. Störzer, K. Timm (red.), *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, t. 2, Stuttgart 1994; E. Kube, *Forensic science amidst current problems and future orientation* [w:] H.J. Schneider, B. Hołyst (red.), „EuroCriminology”, Special issue; „German Criminology” 1995, Vol. 8–9, s. 77–94.

⁹⁴¹ Por.: B. Hołyst, *Kryminologia...*, *op.cit.*, s. 75.

3. Prewencyjne działania organów ścigania

Warunkiem skutecznych działań prewencyjnych, czyli takich, które są skierowane na zagrożenie, które zaistniało już na danym terenie, wobec nowych substancji psychoaktywnych jest szybka identyfikacja zagrożenia. Sygnałem dla organów ścigania, obok działań natury kryminalistycznej, w tym agenturalnej, jest sieć sygnałów, które pochodzą od osób zażywających przedmiotowe substancje, a które manifestują się poprzez ostre zatrucia i zgony nimi powodowane. Rejestr odnotowujący został wprowadzony przez Ustawę o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej⁹⁴². Dodany Rozdział 4a Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii⁹⁴³ zawiera wytyczne w zakresie zgłaszania zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną. Regulacje w nim zawarte urzeczywistniają obowiązek zgłaszania jednostkom Państwowej Inspekcji Sanitarnej przypadków zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną. Podmiot leczniczy prowadzący hospitalizację osoby, która jest podejrzana o zatrucie środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną, jest zobowiązany do zgłoszenia faktu zatrucia właściwemu państwowemu inspektorowi sanitarnemu bez zbędnej zwłoki, nie później niż 48 godzin od chwili pozyskania informacji o zatruciu lub zgonu w wyniku zatrucia. Inspektorat przekazuje dane właściwemu wojewódzkiemu inspektoratowi oraz Głównemu Inspektoratowi Sanitarnemu, który dokonuje weryfikacji przekazanych danych. Jest on ponadto zobowiązany do sporządzania raportu dotyczącego zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną każdego roku do 31 marca. Wskazana procedura stanowi istotną zmianę w zakresie zbierania i przetwarzania informacji o sytuacji epidemiologicznej w przedmiotowej sprawie⁹⁴⁴.

W 2010 roku prezes Rady Ministrów zakomunikował, że problem dopalaczy, który przybrał na sile, zostanie rozstrzygnięty w trybie natychmiastowym. Doszło w owym czasie do spotkania specjalnego zespołu

⁹⁴² Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U. 2018.1490).

⁹⁴³ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2020.2050).

⁹⁴⁴ W. Kotowski, B. Kurzępa, A. Ważny, *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, wyd. III, LEX.

z udziałem ministra zdrowia, który obradował pod jego przewodnictwem. Główny Inspektor Sanitarny wydał decyzję⁹⁴⁵, zgodnie z którą produkt o nazwie „Tajfun” i wszelkie do niego podobne, które zagrażają bezpośrednio zdrowiu i życiu, zostają wycofane z obrotu na terenie całego kraju. Nakazał ponadto zaprzestanie działalności obiektów służących produkcji i dystrybucji wskazanych produktów, w tym określanych jako produkty „przeznaczone do celów kolekcjonerskich”⁹⁴⁶. Wobec powyższej decyzji organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej przeprowadziły kontrolę miejsc służących do produkcji i dystrybucji wskazanych substancji na terenie całego kraju. W efekcie tego, działając w asyście policji, zamknięto 1378 sklepów, które w ofercie posiadały dopalacze⁹⁴⁷. Państwowa Inspekcja Sanitarna prowadzi walkę z rozpowszechnianiem dopalaczy, jednakże nadzór administracyjny nie jest w całości skuteczny. Podmioty trudniące się analizowanym procederem wykorzystywały i nadal wykorzystują obowiązujące prawo. Po zakazie działalności błyskawicznie w tym samym miejscu powstawała nowa firma tego samego właściciela, a nakładane kary pieniężne nie przynosiły oczekiwanego skutku. Brak jest ponadto szczegółowych danych o ich ścigalności. W związku z tym w ramach postulatu *de lege ferenda* można zaproponować, by to organom ścigania powierzyć zwalczanie wytwarzania i wprowadzania do obrotu środków zastępczych. One posiadają bowiem stosowne instrumenty prawne, a także środki natury technicznej i taktykę, która umożliwi skuteczne przeciwdziałanie analizowanemu zjawisku. Środki zastępcze, które niejednokrotnie są bardziej szkodliwe niż klasyczne narkotyki, powinny być eliminowane na podstawie nie procedury administracyjnej, lecz karnej⁹⁴⁸.

W perspektywie analizowanej problematyki istotne jest, że w odniesieniu do środków zastępczych ustawodawca postanowił pozostawić odpowiedzialność administracyjną. Analiza obowiązujących przepisów

⁹⁴⁵ Decyzja Głównego Inspektora Sanitarnego z dnia 2 października 2010 r. o nr GIS-BI-073-239/RS/10.

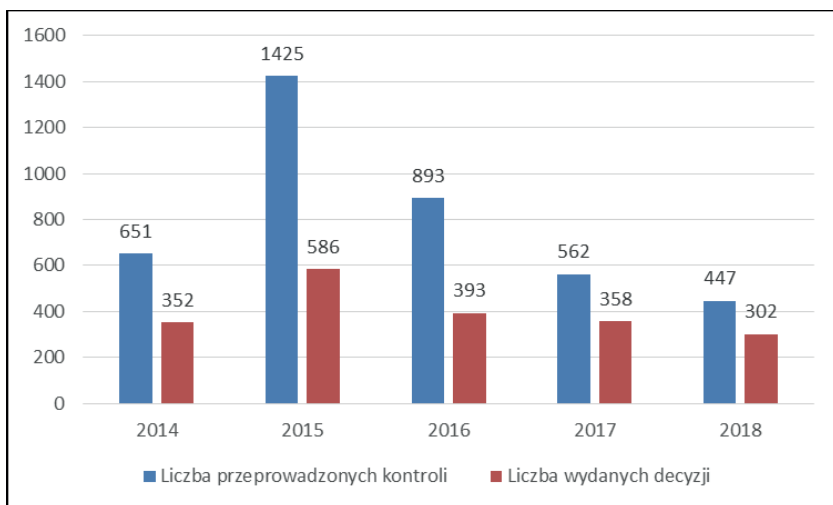
⁹⁴⁶ A. Bukowski, *Państwowa Inspekcja Sanitarna w walce z dopalaczami*, „Państwo i Społeczeństwo”, nr 3/maj–czerwiec/2015, s. 520.

⁹⁴⁷ Najwyższa Izba Kontroli, *Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy. Informacje o wynikach kontroli*, LWR.430.001.2017 Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, Warszawa 2017, s. 9, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>, dostęp: 12.03.2022.

⁹⁴⁸ Por.: A. Bukowski, *Państwowa Inspekcja Sanitarna w walce z dopalaczami*, „Państwo i Społeczeństwo”, nr 3/maj–czerwiec/2015, s. 527.

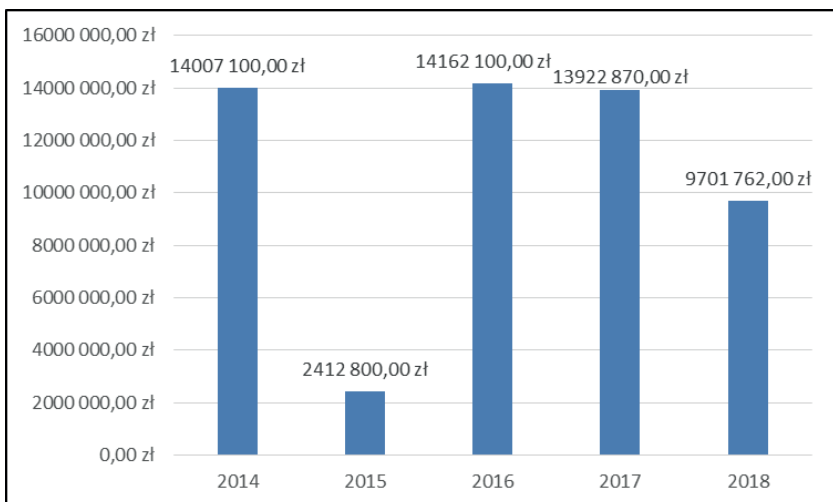
prawa pozwala stwierdzić, że na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obowiązuje zakaz wytwarzania i wprowadzania do obrotu środków zastępczych. Stanowi o tym przepis art. 44b ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Zgodnie z art. 44c ust. 1 ustawy w przypadku stwierdzenia wytwarzania lub wprowadzania do obrotu środka zastępczego lub produktu co do którego zachodzi podejrzenie, że jest on środkiem zastępczym, właściwy państwowy inspektor sanitarny stosuje odpowiednio art. 27c ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej. Zgodnie z tym przepisem, w razie uzasadnionego podejrzenia, że produkt stwarza zagrożenie życia lub zdrowia ludzi, właściwy państwowy inspektor sanitarny wstrzymuje, w drodze decyzji, jego wytwarzanie lub wprowadzanie do obrotu lub nakazuje wycofanie produktu z obrotu na czas niezbędny do przeprowadzenia oceny i badań jego bezpieczeństwa, nie dłuższy jednak niż 18 miesięcy. Po jej wydaniu właściwy państwowy inspektor sanitarny przekazuje pobrane próbki produktów do oceny i badań przez uprawnione laboratorium (instytutu badawczego lub zakładu medycyny sądowej). W przypadku stwierdzenia na podstawie otrzymanych wyników, oceny i badań, że produkt stwarza zagrożenie życia lub zdrowia ludzi, właściwy państwowy inspektor sanitarny zakazuje, w drodze decyzji, wytwarzania produktu lub wprowadzania go do obrotu, a także nakazuje wycofanie produktu z obrotu oraz jego zniszczenie na koszt strony postępowania (art. 27c ust. 6). Decyzjom wydanym na podstawie art. 27c ustawy właściwy państwowy inspektor sanitarny powinien nadać rygor natychmiastowej wykonalności ze względu na bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia ludzi (art. 27 ust. 2 ww. ustawy). Dane dotyczące liczby przeprowadzonych kontroli i wydanych decyzji zostały zaprezentowane na wykresie nr 9.

Na podstawie art. 52a wytwarzanie lub wprowadzanie do obrotu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej środka zastępczego wbrew przepisom ustawy podlega karze pieniężnej w wysokości od 20 000 zł do 1 000 000 zł. Kara pieniężna jest wymierzana w drodze decyzji Państwowego Inspektora Sanitarnego (właściwego ze względu na miejsce wytwarzania lub wprowadzania do obrotu) i podlega natychmiastowemu wykonaniu. Decyzji nadaje się rygor natychmiastowej wykonalności (ust. 2). Państwowy Inspektor Sanitarny, ustalając wysokość kary pieniężnej, uwzględnia w szczególności ilość wytworzonego lub wprowadzonego do obrotu środka zastępczego (ust. 3). Wysokość kar nałożonych w latach 2014–2018 przedstawia wykres nr 10.

Wykres 9. Liczba przeprowadzonych w latach 2014–2018 przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej kontroli i wydanych decyzji zakazujących wytwarzania lub wprowadzania do obrotu danego produktu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zamieszczonych w raportach Głównego Inspektora Sanitarnego

Wykres 10. Wysokość kar nałożonych przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej w latach 2014–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zamieszczonych w raportach Głównego Inspektora Sanitarnego

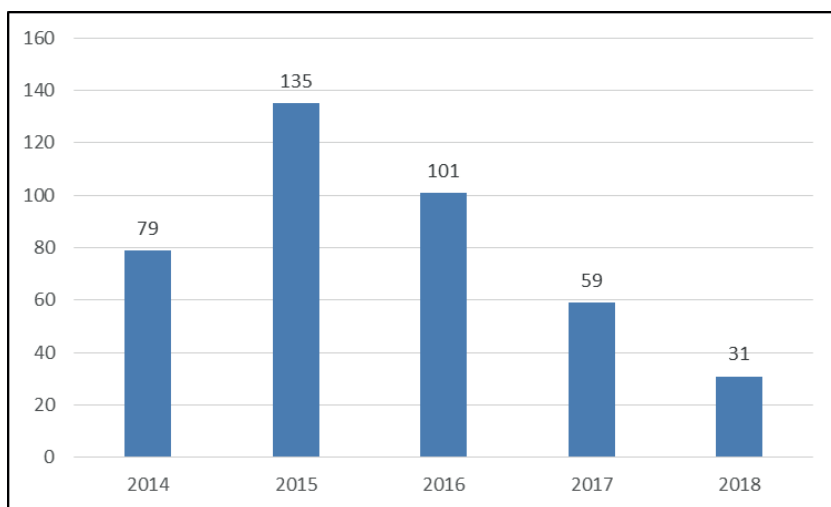
W 2014 roku przeprowadzono ogółem 651 kontroli, czego wynikiem było wydanie 352 decyzji dotyczących czasowego wycofania produktów z obrotu (art. 27c ust. 1 ustawy o PIS). Podczas działań zabezpieczono łącznie 52 714 sztuk podejrzanych produktów, pobierając jednocześnie 1630 próbek do badań laboratoryjnych. W ramach prowadzonych postępowań nałożono łącznie 14 007 100 zł kar finansowych na podmioty wytwarzające lub wprowadzające do obrotu środki zastępcze, znaczna część kar została skierowana do postępowania egzekucyjnego prowadzonego przez organy skarbowe.

W 2015 roku przeprowadzono ogółem 1425 kontroli punktów, co do których występowało podejrzenie, że są miejscami, gdzie sprzedaje się środki zastępcze lub nowe substancje psychoaktywne. Wynikiem tych działań było wydanie 586 decyzji dotyczących czasowego wycofania produktów z obrotu (art. 27c ust. 1 ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej oraz art. 44c ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii). Podczas działań kontrolnych zabezpieczono łącznie 73 295 sztuk podejrzanych produktów, pobierając jednocześnie 2 590 próbek do badań laboratoryjnych. W ramach prowadzonych postępowań nałożono łącznie 25 128 000 zł kar finansowych na podmioty wytwarzające lub wprowadzające do obrotu środki zastępcze. Dane z 2016 roku wskazują, że organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej przeprowadziły ogółem 893 kontrole, wydały 393 decyzje dotyczące czasowego wycofania produktów z obrotu. Podczas działań zabezpieczono łącznie 38 626 sztuk podejrzanych produktów, pobierając jednocześnie 1222 próbki do badań laboratoryjnych. W ramach prowadzonych postępowań nałożono kary finansowe na łączną kwotę 14 162 100 zł na podmioty wytwarzające lub wprowadzające do obrotu środki zastępcze. Zamknięcie dużej liczby punktów stacjonarnych sprzedaży środków zastępczych oraz zmiana sposobu dystrybucji nowych narkotyków w Polsce, która zesła „do podziemia”, spowodowały, w stosunku do roku 2015, wyraźny spadek wartości wskaźników mierzących nadzór państwa nad obrotem środkami zastępczymi. Dotyczy to częstotliwości przeprowadzanych kontroli, ilości zabezpieczanych produktów, jak również liczby wydawanych decyzji⁹⁴⁹.

W 2017 roku organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej przeprowadziły łącznie 562 kontrole podmiotów, w których przypadku zachodziło podejrzenie produkcji lub wprowadzania do obrotu nowych substancji psychoaktywnych i środków zastępczych. W ich następstwie, na podstawie art. 44c ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, wydano 358 decyzji dotyczących czasowego

⁹⁴⁹ Raport Głównego Inspektora Sanitarnego, *Nowe narkotyki w Polsce, 2015–2016*, s. 8–9.

wycofania produktów z obrotu. W toku przeprowadzonych kontroli zabezpieczono 36 786 opakowań produktów o łącznej wadze 176 741 g. Do badań laboratoryjnych pobrano 1711 próbek. W ramach prowadzonych postępowań nałożono łącznie 13 922 870 zł kar finansowych na podmioty wytwarzające lub wprowadzające do obrotu środki zastępcze. W 2018 r. pracownicy Państwowej Inspekcji Sanitarnej przeprowadzili 447 kontroli, w których następnie wydali 302 decyzje dotyczące czasowego wycofania produktów z obrotu. Podczas działań zabezpieczono 11 651 opakowań produktów o łącznej wadze 69 602,42 g, z czego 1134 próbki pobrano do badań laboratoryjnych. W ramach prowadzonych postępowań nałożono łącznie 9 701 762 zł kar finansowych na podmioty i osoby fizyczne wytwarzające lub wprowadzające do obrotu środki zastępcze. W 2018 roku zaznaczył się wyraźny spadek liczby zabezpieczonych produktów, co było następstwem zamknięcia punktów stacjonarnych, a tym samym zmniejszenia liczby kontroli⁹⁵⁰.

Wykres 11. Liczba zawiadomień złożonych w latach 2014–2018 przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zamieszczonych w raportach Głównego Inspektora Sanitarnego

Odnotać także należy, że zgodnie z art. 304 § 1 Kodeksu postępowania karnego Państwowy Inspektor Sanitarny ma obowiązek zawiadomienia

⁹⁵⁰ Raport Głównego Inspektora Sanitarnego, *Nowe narkotyki w Polsce, 2017–2018*, s.16–18.

prokuratora o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z cytowanego dalej art. 165 § 1 pkt 2 Kodeksu karnego i art. 37b ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (produkowanie i wprowadzanie do obrotu lub niewycofanie z rynku substancji lub wyrobu wbrew decyzji inspektora sanitarnego). Dane w tym zakresie zawarte zostały na wykresie nr 11.

W 2014 roku organy inspekcji sanitarnej złożyły łącznie 79 zawiadomień do organów ścigania o możliwości popełnienia przestępstwa związanego z handlem i produkcją dopalaczy. Rok później odnotowano 135 zawiadomień o możliwości popełnienia przestępstw związanych z funkcjonowaniem procederu dopalaczowego. W 2016 roku organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej złożyły 101 zawiadomień do organów ścigania o możliwości popełnienia przestępstwa. W 2017 roku było to 59 zawiadomień o możliwości popełnienia przestępstw związanych z wytwarzaniem i wprowadzaniem do obrotu nowych narkotyków.

W 2018 roku organy Państwowego Inspektora Sanitarnego złożyły łącznie 31 zawiadomień do organów ścigania o możliwości popełnienia przestępstw związanych z funkcjonowaniem procederu wytwarzania i wprowadzania do obrotu środków zastępczych i NPS, a także związanych z bezpośrednim narażeniem życia lub zdrowia ludzi⁹⁵¹.

Działania z zakresu ograniczenia podaży i popytu dopalaczy Państwowa Inspekcja Sanitarna realizuje we współpracy z innymi służbami (w szczególności z policją, Krajową Administracją Skarbową, strażą miejską, mając na względzie Porozumienie z dnia 26 października 2011 r. pomiędzy Głównym Inspektorem Sanitarnym, Szefem Służby Celnej (obecnie Krajowej Administracji Skarbowej), Komendantem Głównym Policji i Głównym Inspektorem Farmaceutycznym o współpracy w zakresie przeciwdziałania wprowadzaniu do obrotu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej środków zastępczych.

Fenomen narkotyków i narkomanii, a także, jak wykazały badania, również dopalaczy, jest ściśle powiązany z działaniem zorganizowanych grup przestępczych i związków mających na celu popełnianie przestępstw. Import, produkcja i handel substancjami psychoaktywnymi jest domeną zorganizowanej przestępczości, obok przestępstw gospodarczych stanowi największe źródło dochodu zainteresowanych. Coroczne raporty z działalności sporządzane przez CBŚP wskazują na znaczący udział grup zajmujących się analizowanym procederem w wielopłaszczyznowej sferze przestępczości zorganizowanej⁹⁵².

⁹⁵¹ *Ibidem*.

⁹⁵² Zob.: *Raporty z działalności*, <https://cbasp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890>, *Raporty-z-dzialalnosci.html*, dostęp: 14.11.2022.

Skuteczne przeciwdziałanie zjawisku jest uzależnione od skutecznego eliminowania grup trudniących się wskazanym procederem, co ograniczy podaż narkotyków i stopniowo zmniejszy liczbę odbiorców.

Przykładem działań Centralnego Biura Śledczego Policji jest akcja wymierzona w rynek dopalaczy, która odbyła się w grudniu 2018 roku, a jest przejrzystym dowodem obrazującym obecność problemu w życiu publicznym. Funkcjonariusze rzeszowskiego Zarządu CBŚP, działając na terenie województw wielkopolskiego, opolskiego i dolnośląskiego, przeszukali 15 mieszkań, zatrzymując dziewięć osób w sprawie, która obejmuje 83 podejrzanych, a wartość zabezpieczonego mienia wynosi łącznie ponad 8 mln zł. Osoby zatrzymane to pracownicy sklepów, w których sprzedawano dopalacze pod określeniem produktów kolekcjonerskich, zapachów i innych przedmiotów o nazwach niejednoznacznych, nieprzeznaczonych do sprzedaży jako produkty spożywcze. Oferowane produkty niebezpieczne kryły się np. pod nazwami „dodatek do piasku”, „pochłaniacz wilgoci” lub „podpałka do pieca”. Niektórzy z zatrzymanych byli uprzednio notowani przez policję za przestępstwa narkotykowe. W tym przypadku groziła im kara do 8 lat pozbawienia wolności⁹⁵³. Jest to kolejny wątek tej samej sprawy, którą pod nadzorem łódzkich prokuratorów prowadzili funkcjonariusze z Rzeszowa. Poprzednie ustalenia śledczych wskazywały na to, że zabronione substancje były obok punktów stacjonarnych dystrybuowane za pośrednictwem sklepu internetowego. Ponadto pracownicy sklepów byli szkoleni przez członków grupy, w jaki sposób sprzedawać środki zastępcze i jak postępować w przypadku kontroli służb. Ustalono również, że na terenie Polski w różnym czasie mogło funkcjonować ponad 80 takich punktów. W celu wyjaśnienia sprawy komendant główny Policji powołał grupę śledczą, której pierwsze działania miały miejsce już w 2015 roku, kiedy to doszło do zatrzymań osób podejrzanych m.in. o udział w zorganizowanej grupie przestępczej. Na podstawie zebranych dowodów zatrzymywano sukcesywnie kolejnych podejrzanych, m.in. na terenie województw warmińsko-mazurskiego i podlaskiego (marzec 2018 r.) oraz śląskiego (czerwiec 2018 r.). Kolejna realizacja (wrzesień 2018 r.) to zatrzymania osób, które w różnych okresach na terenie województw mazowieckiego i świętokrzyskiego pracowały w sklepach „Hindu Point”, „Śmieszne rzeczy” czy „Zapachy”. Prezesi zarządów, prokurenci i wspólnicy tych spółek byli podejrzewani o udział

⁹⁵³ Akcja CBŚP wymierzona w rynek dopalaczy, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/167742,Akcja-CBSP-wymierzona-w-rynek-dopalaczy.html>, dostęp: 6.03.2022.

w zorganizowanej grupie przestępczej. Podejrzanym postawiono zarzuty wielokrotnego wprowadzania do obrotu szkodliwych dla zdrowia produktów pod pozorem przedmiotów kolekcjonerskich i imitacji produktów (np. pochłaniacz wilgoci), które w rzeczywistości przeznaczone były do ich zażywania przez nieokreśloną liczbę osób. W ramach prowadzonych działań policjanci wspólnie z pracownikami Państwowych Powiatowych Inspekcji Sanitarnych z terenu całej Polski zarekwirowali ponad 154 tys. opakowań substancji o nazwach m.in.: „Figowy dym”, „Rzymskie medaliony Jupiter”, „Ekstrakt rdzawy ogień”, „Czereśniowy powiew”, „Niebieski kryształ” i wiele innych. Badania fizykochemiczne wykazały w ich składzie obecność substancji psychoaktywnych, m.in. UR-144, pentedron czy 4-CMC⁹⁵⁴.

Kolejnym przykładem przeciwdziałania analizowanemu zjawisku jest akcja katowickiego Zarządu Centralnego Biura Śledczego Policji, który wspólnie z funkcjonariuszami Śląskiego Oddziału Straży Granicznej zatrzymał członków zorganizowanej grupy przestępczej podejrzewanych o wewnątrzwspólnotowe nabywanie substancji psychotropowych, środków odurzających i dopalaczy, i wprowadzanie ich na rynek. Rozpracowana grupa włączała do obrotu hurtowe ilości narkotyków i dopalaczy na terenie RP i państw trzecich, posiłkując się sprzedażą wysyłkową. W ramach międzynarodowej pomocy prawnej na terenie Republiki Czeskiej ujawniono tzw. mobilny magazyn, zabezpieczając 34 kg 4-CMC, która stanowi syntetyczną substancję z grupy mefedronowej w postaci kryształów. Były one przechowywane w specjalnych pojemnikach umieszczonych w samochodzie. Czarnorynkowa wartość ujawnionego towaru, który według śledczych przeznaczony był na rynek europejski, wynosiła ponad 450 tys. zł. Kolejne działania dotyczyły zatrzymania następnych podejrzanych, którzy pełnili rolę tzw. słupów. Były to osoby, które założyły firmy, a następnie przekazały dane do kont bankowych, które to z kolei służyły do prania pieniędzy pochodzących z popełnianych przestępstw⁹⁵⁵.

W 2020 roku funkcjonariusze CBŚP zabezpieczyli ponad 10 ton narkotyków i zlikwidowali 31 laboratoriów produkujących narkotyki syntetyczne, 75 plantacji konopi indyjskich, na których rosło ok. 40 tysięcy krzewów. Działania zorientowane na zwalczanie przestępczości narkotykowej były prowadzone nie tylko na terenie Polski, ale również poza granicami kraju, gdzie przejęto

⁹⁵⁴ *Kolejne uderzenie w handlarzy dopalaczami*, <http://cbasp.policja.pl/cbs/aktualnosci/164096,Kolejne-uderzenie-w-handlarzy-dopalaczami.html>, dostęp: 6.03.2022.

⁹⁵⁵ *Kolejne zatrzymania podejrzanych o handel narkotykami i dopalaczami*, <https://cbasp.policja.pl/cbs/aktualnosci/156347,Kolejne-zatrzymania-podejrzanych-o-handel-narkotykami-i-dopalaczami.html>, dostęp: 7.03.2022.

ponad 4 tony narkotyków. Zabezpieczano nie tylko środki odurzające i substancje psychotropowe, ale również duże ilości prekursorów, co miało wpływ na ograniczenie produkcji kolejnych narkotyków. Rok 2020 to również duży wzrost w ilości zabezpieczonych tzw. narkotyków pozostałych, do których zaliczane są nowe substancje psychoaktywne, o łącznej masie ponad 900 kg. Wskazane dane są również efektem współpracy CBŚP ze służbami działającymi w Polsce i zagranicą. Wskazane wyniki i przeprowadzone akcje były możliwe dzięki współpracy z prokuratorami, policjantami Komend Wojewódzkich Policji, Strażą Graniczną, Krajową Administracją Skarbową, Głównym Inspektorem Sanitarnym i innymi polskimi instytucjami. Na uwagę zasługuje ponadto międzynarodowa współpraca prowadzona przez CBŚP ze służbami i instytucjami wielu krajów, niejednokrotnie przy pomocy Europolu i Eurojustu⁹⁵⁶.

Rok 2018 był rekordowy w walce z gangami narkotykowymi. CBŚP we wskazanym okresie odnotowała liczne sukcesy również w walce z dopalaczami. Funkcjonariusze biura zabezpieczyli ponad 153 kg tego typu środków. Rozbito kilkunastoosobową grupę we Wrocławiu, która handlowała dopalaczami i przez lata mogła wprowadzić do obrotu środki o wartości ponad 14 mln zł. Dzięki działaniom CBŚP na Śląsku w związku ze sprzedażą dopalaczy zarzuty usłyszało ponad 70 osób. Przełomem w ściganiu była zmiana ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, która zrównała dopalacze pod względem prawnym z narkotykami. Dobre wyniki w walce z przestępczością narkotykową i dopalaczami są rezultatem zaangażowania funkcjonariuszy i ciągle rosnącym ich doświadczeniem. Ponadto świadczą o właściwym rozpoznaniu środowiska przestępczego i znajomości trendów narkotykowych⁹⁵⁷.

Od 26 sierpnia 2016 roku do 10 stycznia 2017 roku Najwyższa Izba Kontroli realizowała postępowanie sprawdzające w przedmiocie przeciwdziałania sprzedaży dopalaczy. Kontrola miała dostarczyć danych do przeprowadzenia analizy i oceny organów administracji publicznej z perspektywy przypisanych im obowiązków i uprawnień, które miały ograniczyć dostępność i dystrybucję środków zastępczych. Wynikiem aktywności NIK miało być również wskazanie obszarów, które wymagały podjęcie działań legislacyjnych lub organizacyjnych w celu skutecznego ograniczania rynku dopalaczy. Skontrolowane jednostki prowadziły lub brały udział w profilaktycznych działaniach

⁹⁵⁶ *Efekty pracy CBŚP w 2020 roku*, <https://cbssp.policja.pl/cbs/aktualnosci/199202,Efekty-pracy-CBSP-w-2020-roku.html>, dostęp: 7.03.2022.

⁹⁵⁷ H. Złotorowicz, *CBŚP: To był rekordowy rok w walce z gangami narkotykowymi* <https://forsal.pl/artykuly/1389785,cbssp-to-byl-rekordowy-rok-w-walce-z-gangami-narkotykowymi.html>, dostęp: 7.03.2022.

na rzecz zwiększenia świadomości społecznej w zakresie niebezpieczeństw wynikających z używania środków zastępczych. Należały do nich: realizacja programów profilaktycznych na terenie placówek oświatowych, szkolenia kierowane do różnych grup odbiorców, wykłady, pogadanki dla młodzieży, dystrybucja ulotek, przeprowadzanie badań ankietowych oraz organizacja punktów informacyjnych podczas imprez plenerowych i środowiskowych, w tym sportowo-rekreacyjnych. Opinie respondentów uzyskane podczas badań zleconych przez NIK wskazują, że argumenty przekazywane podczas spotkań profilaktycznych były przekonujące, by nie zażywać dopalaczy. Krajowe Biuro Przeciwdziałania Narkomanii realizowało działania profilaktyczne, które prowadziły do ograniczenia spożycia środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych. Przeznaczono na ten cel 20,8 mln zł. Do działań KBPN należały kampanie informacyjne, programy profilaktyczne realizowane przede wszystkim za pośrednictwem organizacji pozarządowych, publikacje, prowadzenie telefonu zaufania, internetowej poradni i strony internetowej. Część aktywności dotyczyła dopalaczy, a część – narkotyków. Ponadto Główny Inspektor Sanitarny, wychodząc naprzeciw młodzieżowej semantyce, dobierając stosowne środki, opublikował specjalny klip, w którym przekazywał informacje o niebezpieczeństwach płynących z zażywania środków zastępczych. Działania profilaktyczne były również prowadzone przez stacje sanitarno-epidemiologiczne. Dotyczyły głównie akcji informacyjnych zwiększających świadomość społeczną w przedmiotowej sprawie. Ponadto działania profilaktyczne były podejmowane przez Służbę Celną i policję⁹⁵⁸.

4. Współpraca międzynarodowa w procesie zapobiegania rozpowszechnianiu dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych

Efektywne zwalczanie przestępczości narkotykowej, która ma charakter zorganizowany, wymaga aktywności instytucji międzynarodowych, które funkcjonują nie tylko na płaszczyźnie politycznej, ale również operacyjnej, procesowej i naukowej. W sferze naukowej instytucje wymieniają wiedzę i doświadczenia odnoszące się do rozwoju technologicznego, kryminalistyki i medycyny. Czynności operacyjne i procesowe koncentrują się na

⁹⁵⁸ Informacja o wynikach kontroli. Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy, LWR.430.001.2017 Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, Delegatura we Wrocławiu, s. 41–43.

rozpoznaniu, wykryciu, dowodzeniu i zapobieganiu przestępstwom narkotykowych. Polegają na wspomaganiu śledztw w poszczególnych państwach lub poszukiwaniu osób będących w przedmiocie zainteresowania organów ścigania. Płaszczyzna operacyjna jest domeną kooperacji policji, służb celnych oraz służb ochrony granic, która najczęściej prowadzi do wymiany informacji kryminalnych i wywiadowczych. Skala współpracy operacyjnej jest poniekąd determinowana przez poziom współpracy procesowej, w której kooperują sądy, prokuratury, a czynności wykonywane są w oparciu o pomoc prawną. Współpraca procesowa z kolei jest uzależniona od poziomu prac międzynarodowych w obszarze legislacyjno-politycznym⁹⁵⁹.

Należy w tym miejscu wskazać na międzynarodową współpracę CBŚP w walce z przestępczością narkotykową. Zaowocowała ona zatrzymaniem blisko tysiąca osób, likwidacją 17 laboratoriów narkotyków syntetycznych, wyeliminowaniem z obrotu 19 ton używek i 1100 litrów narkotyków, których wartość szacuje się na ponad miliard złotych. Tak CBŚP mogło podsumować w 2021 roku trzy lata aktywności w ramach międzynarodowej grupy EMPAC NPC, której we wskazanym roku przewodniczyło. Przez blisko 10 lat, do 2021 roku, przewodniczyło ponadto grupie EMPACT NPS/Narkotyki Syntetyczne. Obecność w tym projekcie pozwoliła na współpracę z wieloma partnerami i adekwatną reakcję na dynamicznie zmieniający się rynek przestępczy. Wprowadzane innowacje były efektem realizacji wielu działań. We wskazanym projekcie EMPACT NPS/Narkotyki Syntetyczne uczestniczyły agencje i organizacje o międzynarodowym charakterze jak Interpol, Europol i Frontex. Obecne były również służby państw członkowskich UE, a także przedstawiciele państw spoza UE, jak np. Albanii, Czarnogóry, Bośni i Hercegowiny, Norwegii i USA. W ramach grupy przygotowywane były coroczne plany działań, jako odpowiedź na najnowsze trendy dotyczące nielegalnych substancji na rynku europejskim i światowym. Prowadzone w ramach projektu szkolenia i systematyczna wymiana informacji służyły podnoszeniu kwalifikacji umożliwiających skuteczne zwalczanie w przyszłości zorganizowanej przestępczości narkotykowej⁹⁶⁰.

⁹⁵⁹ T. Safjański, *Międzynarodowe instytucje przeciwdziałania przestępczości narkotykowej – wybrane zagadnienia* [w:] M. Z. Jędrzejko, T. Safjański, M. Walancik (red.), *Narkotyki i narkomania. Zjawiska globalne – problemy lokalne*, Warszawa 2015, s. 91–92.

⁹⁶⁰ *Międzynarodowa współpraca CBŚP w walce z przestępczością narkotykową. Blisko 1000 zatrzymanych, ogromne straty narkobiznesu*, <https://polskieradio24.pl/5/1222/artykul/2784850,miedzynarodowa-wspolpraca-cbsp-w-walce-z-przestepczoscia-narkotykowa-blisko-1000-zatrzymanych-ogromne-straty-narkobiznesu>, dostęp: 7.03.2022.

Przykładem międzynarodowej współpracy w przedmiotowej materii jest spektakularna akcja z 2019 roku wymierzona przeciw gangom w całej Europie, którą koordynowało CBŚP. Polska formacja, która zaliczana jest do najlepszych antynarkotykowych grup w Europie, udaremniła wprowadzenie do obrotu ponad 1,3 tys. kg kokainy, 11 ton prekursorów amfetaminy, licznych sterydów, dopalaczy i tabletek ekstazy. W wyniku skoordynowanych działań 35 tysięcy funkcjonariuszy z 16 państw Europy zatrzymano ponad 400 osób. Celem działań było uderzenie w szeroko rozumianą przestępczość narkotykową, w tym w szlaki przerzutowe, magazyny, laboratoria i gangsterów zajmujących się narkobiznesem. Całą operację z siedziby Europolu w Hadze zarządzało CBŚP, gdzie wiedza i doświadczenie funkcjonariuszy polskiej formacji okazały się bezcenne. Wynikają one między innymi ze śledzenia aktywności polskich grup przestępczych, które nie ograniczają się do rodzimego terytorium i szeroko współpracują ze swoimi odpowiednikami w Europie, głównie w Hiszpanii, Wielkiej Brytanii, Holandii i Skandynawii. CBŚP regularnie przekazuje swoim partnerom informacje, dzięki którym zabezpieczane są na ich terytoriach laboratoria i magazyny z narkotykami. Ponadto Polska organizuje rokrocznie specjalistyczne szkolenia, podczas których przekazywana jest wiedza, w jaki sposób likwidować laboratoria narkotyków syntetycznych. W ramach siedmiodniowej operacji, która miała miejsce we wrześniu 2019 roku w całej Europie, dokonano 475 tys. kontroli i przeszukań ludzi, środków transportu, domów i magazynów. Efektem działań było przejęcie narkotyków i prekursorów do ich produkcji o szacunkowej wartości przekraczającej 150 mln euro. Ponadto uwolniono 54 potencjalne ofiary handlu ludźmi. Podczas operacji koordynowanej przez Polaków ich wsparciem byli oficerowie policji federalnej z Holandii i służby celnej z Irlandii⁹⁶¹.

2015 rok to kolejna odsłona walki z dopalaczami. Wiceminister MSW Grzegorz Karpiński poinformował, że w każdej instytucji odpowiedzialnej za walkę z dopalaczami zostanie powołany pełnomocnik, którego zadaniem będzie koordynacja w zakresie zwalczania przedmiotowego zjawiska. Wyłącznym zadaniem tych osób będzie bieżąca współpraca z innymi instytucjami i służbami, a także wymiana informacji o podejmowanych aktywnościach. Kolejnym novum była także specjalna infolinia uruchomiona

⁹⁶¹ CBŚP koordynowało akcję przeciw gangom w całej Europie, <https://www.tvp.info/44813839/cbsp-koordynowalo-akcje-przeciw-gangom-w-calej-europie>, dostęp: 8.03.2022.

przez Główny Inspektorat Sanitarny⁹⁶², gdzie można było uzyskać informacje o negatywnych skutkach zażywania dopalaczy i możliwościach terapeutycznych. Infolinia była skierowana również do rodziców, którzy mają podejrzenia o możliwości zażywania dopalaczy przez dzieci i chcieliby zasięgnąć opinii w tej materii. Obok klasycznego numeru 112 potencjalni sygnaliści mogli poprzez infolinię przekazywać informacje o osobach handlujących nielegalnymi substancjami. W 2015 roku zatrzymano na Śląsku 13 osób związanych z nielegalnym procederem, w tym osobę podejrzaną o bycie głównym organizatorem handlu substancją o nazwie „Mocarz”, która doprowadziła do zatrucia ponad 200 osób. MSW poinformowało, że dopalacze były najprawdopodobniej produkowane zagranicą, a polskie służby podjęły współpracę z Europolem w zakresie ustalenia źródeł ich pochodzenia. Istniały realne przypuszczenia, że niebezpieczne produkty pochodziły z rynku azjatyckiego. Pełniący wówczas obowiązki Generalnego Inspektora Sanitarnego Marek Posobkiewicz poinformował również, że policja i GIS przeprowadziły 125 zmasowanych kontroli miejsc, w których handlowano dopalaczami, oraz kolejnych włącznie z przeszukiwaniami mieszkań i pojazdów dilerów⁹⁶³.

Co istotne z punktu widzenia współpracy międzynarodowej w zakresie przeciwdziałania narkotykom i narkomanii, Unia Europejska posiada grupy robocze będące gremiami eksperckimi. Są to organy przygotowawcze Rady UE zajmujące się przygotowaniem projektów aktów prawnych i dokumentów roboczych. Wypracowują one projekty dokumentów, które są następnie przyjmowane przez ministrów państw członkowskich na posiedzeniu Rady UE. Istnieje ponad 200 komitetów i grup roboczych, które są podzielone zgodnie z obszarami merytorycznymi, przykładem jest Horyzontalna Grupa Robocza ds. Narkotyków⁹⁶⁴.

W ramach współpracy międzynarodowej organizacji policyjnych różnych państw dotyczącej narkotyków można wskazać na UNODC – Biuro Narodów Zjednoczonych do spraw Narkotyków i Przestępczości utworzone w 1997 roku. Jest ono organem ONZ, który pomaga państwom

⁹⁶² Numer infolinii: 800-060-800.

⁹⁶³ *Walka z dopalaczami: kolejne zatrzymania, specjaliści pełnomocnicy oraz współpraca międzynarodowa*, <https://archiwum.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/13504,Walka-z-dopalaczami-kolejne-zatrzymania-specjaliści-pełnomocnicy-oraz-współpraca-m.html>, dostęp: 11.11.2022.

⁹⁶⁴ P. Zalewski, *Międzynarodowa współpraca polskiej policji w świetle teorii dóbr publicznych*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2020, nr 37 (83–116), s. 107.

członkowskim w zwalczaniu narkotyków, przestępczości i terroryzmu. Należy wskazać również w tym miejscu na Grupę Zadaniową ds. Zwalczania Przestępczości Zorganizowanej w Regionie Morza Bałtyckiego Baltcom. Grupa została utworzona w 1996 roku, a jej zadaniem jest zwalczanie przestępczości w zakresie handlu narkotykami, nielegalnej migracji, handlu ludźmi, nielegalnego handlu bronią i substancjami radioaktywnymi oraz przemytu produktów znacznie opodatkowanych⁹⁶⁵.

Strategia UE w dziedzinie narkotyków na lata 2021–2025 zawiera nadrzędne ramy polityczne i priorytety UE w tym zakresie we wskazanym okresie. Założenia i cele strategii stanowią podstawę planu działania UE na lata 2021–2025. Plan działania realizuje założenia i cele strategii i jest zgodny z podejściem w niej przyjętym. Opiera się na tożsamyh przepisach prawnych, wartościach i zasadach, które są fundamentem strategii. Plan działania uwzględnia aktualne i zmieniające się wyzwania dotyczące zjawiska narkotyków, biorąc również pod uwagę wnioski wyciągnięte z pandemii COVID-19. Do roku 2025 działania i priorytety powinny wywrzeć ogólny wpływ na fundamentalne aspekty unijnej sytuacji w obszarze narkotyków. Spójne aktywności mają zapewnić wysoki poziom ochrony zdrowia ludzkiego i bezpieczeństwa oraz poprawić świadomość społeczną w zakresie narkotyków. Priorytetem jest promowanie praw człowieka oraz zrównoważonego rozwoju i minimalizowanie niezamierzonych skutków związanych z realizacją analizowanych działań⁹⁶⁶. Działania przedstawiono w trójpodziale politycznej strategii i trójpodziale tematycznym:

- zmniejszenie podaży narkotyków – zwiększenie bezpieczeństwa;
- zmniejszenie popytu na narkotyki – profilaktyka, działania terapeutyczne i opieka;
- zaangażowanie w szkody związane z używaniem narkotyków;
- współpraca międzynarodowa;
- naukowe badania, działania innowacyjne i prognozy;
- koordynacja, zarządzanie i realizacja⁹⁶⁷.

Poniżej scharakteryzowane zostaną działania planu, które bezpośrednio dotyczą nowych substancji psychoaktywnych.

Działanie 18. – Dotyczy substancji nielegalnych, w tym dopalaczy, i polega na analizie wykonalności sposobu, w jaki operatorzy usług kurierskich

⁹⁶⁵ P. Zalewski, *Międzynarodowa współpraca polskiej policji w świetle teorii dóbr publicznych...*, *op.cit.*, s. 108–109.

⁹⁶⁶ Plan działania UE w zakresie narkotyków na lata 2021–2025.

⁹⁶⁷ Plan działania UE w zakresie narkotyków na lata 2021–2025, s. 6.

i pocztowych mogą wykryć dystrybucję wskazanych substancji w przesyłkach i jej zapobiegać. Postuluje się również opracowywanie protokołów ustaleń w celu intensyfikacji współpracy między organami ścigania, służbami celnymi, operatorami wskazanych usług oraz dostawcami elektronicznych usług płatniczych.

Działanie 28. – Wspieranie włączania przekazów profilaktycznych o miarodajnej skuteczności do kanałów komunikacji, w tym mediów społecznościowych, do ludzi młodych i osób starszych. Wprowadzenie systemów szybkiego informowania o ryzyku i powiadomień wywiadowczych w sytuacji pojawienia się na rynku substancji niebezpiecznych, w tym nowych substancji psychoaktywnych.

Działanie 45. – Poprawa i zwiększenie możliwości identyfikowania, oceny i przeciwdziałania na rynku rodzimym i unijnym, a także przez System Wczesnego Ostrzegania, w przedmiocie nowych substancji psychoaktywnych, oraz reakcji na nowe tendencje i rozwój sytuacji w sferze używania narkotyków.

Załącznik I Planu działania UE w zakresie narkotyków na lata 2021–2025 dotyczy ogólnych wskaźników. Punkt 8 zawiera zapisy dotyczące tendencji i rozwoju sytuacji w zakresie nowych substancji psychoaktywnych. Jest to wskaźnik, który pochodzi z Systemu Wczesnego Ostrzegania w sprawie pojawiania się nowych substancji psychoaktywnych i szkód, które powodują. Jest on wyprowadzany ze sprawozdań dla aktywności w ramach Systemu Wczesnego Ostrzegania i oceny ryzyka dotyczących nowych substancji psychoaktywnych⁹⁶⁸.

Wśród instytucji przeciwdziałających przestępczości narkotykowej w wymiarze strategicznym wskazać należy na Komisję Europejską lub Grupę Pompidou. W sferze analitycznej będzie to np. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii – EMCDDA. W sferze wykonawczej natomiast – Europejska Agencja Egzekwowania Prawa – Europol⁹⁶⁹.

Komisja Europejska odgrywa aktywną rolę w tworzeniu ogólnej strategii UE i kształtowaniu oraz wdrażaniu unijnej polityki. Ponadto opracowuje plany i sporządza sprawozdania dotyczące swojej działalności w myśl planu rocznego określanego mianem cyklu planowania i programowania strategicznego⁹⁷⁰. W sferze przeciwdziałania narkomanii jest odpowiedzialna za:

⁹⁶⁸ Plan działania UE w zakresie narkotyków na lata 2021–2025, s. 22, 30, 41, 74.

⁹⁶⁹ *Ibidem*, s. 92.

⁹⁷⁰ *Za co w dziedzinie strategii i polityki odpowiada Komisja Europejska*, https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/what-european-commission-does/strategy-and-policy_pl, dostęp: 15.11.2022.

- monitorowanie i ocenę aktywności krajów UE w celu ograniczania zażywania narkotyków i zapobiegania przestępczości narkotykowej;
- występowanie, jeśli zajdzie konieczność, z wnioskiem o kontrolę na terenie całej Unii Europejskiej nowych środków odurzających;
- kontrolę substancji chemicznych i zapobieganie ich użyciu do produkcji środków odurzających;
- zapewnienie wsparcia finansowego dla działań, które mają na celu zwalczanie nielegalnych środków odurzających⁹⁷¹.

Grupa Pompidou jest międzynarodową Grupą ds. Współpracy na rzecz Zwalczania Nadużywania Narkotyków i Nielegalnego Handlu Narkotykami, która działa w ramach Rady Europy. Pełni ona rolę pomostową pomiędzy krajami europejskimi i spoza UE, a także między organami międzynarodowymi, które odpowiadają za kwestie skorelowane z narkotykami⁹⁷². Do głównych zadań Grupy Pompidou należą:

- starania na rzecz tworzenia uniwersalnej, niewiążącej platformy dyskusyjnej dla władarzy politycznych oraz znawców zagadnienia, którzy zajmują się badaniem i rozwiązaniami problemu narkotyków i narkomanii;
- sprzyjanie tworzeniu kompleksowych strategii antynarkotykowych na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym;
- wsparcie etyki i praw człowieka w zakresie profilaktyki i leczenia uzależnień;
- działanie na rzecz poprawy systemu zbierania informacji oraz monitorowania nowych tendencji w zakresie narkotyków i narkomanii;
- opracowywanie kierunków działań stosownych do pojawiających się potrzeb;
- zapraszanie do współpracy krajów europejskich nie będących członkami UE⁹⁷³.

Wskazane cele są realizowane w oparciu o platformy tematyczne, których działanie obejmuje zagadnienia z obszarów: profilaktyki, leczenia, wymiaru sądowego, badań, etyki, lotnisk⁹⁷⁴.

Dynamiczne zmiany na rynku narkotykowym, które były skorelowane z pojawieniem się substancji syntetycznych, uwiarygodniły brak

⁹⁷¹ T. Safjański, *Międzynarodowe instytucje przeciwdziałania przestępczości narkotykowej – wybrane zagadnienia* [w:] M.Z. Jędrzejko, T. Safjański, M. Walancik (red.), *Narkotyki i narkomania. Zjawiska globalne – problemy lokalne*, Warszawa 2015, s. 97.

⁹⁷² Rada Europy – Grupa Pompidou, <https://www.eurodesk.pl/organizacje/rada-europy-grupa-pompidou>, dostęp: 17.11.2022.

⁹⁷³ Grupa Pompidou, <https://www.kbpn.gov.pl/porta?id=473983>, dostęp: 17.11.2022.

⁹⁷⁴ *Ibidem*.

instytucjonalno-prawnych mechanizmów niezwłocznego wprowadzania określonych substancji pod kontrolę, co umożliwiłoby nadążanie za innowacyjnymi działaniami przestępczych chemików. Efektem działania Rady Unii Europejskiej w tym zakresie było powołanie System Wczesnego Ostrzegania o Nowych Narkotykach (SWO, ang. *Early Warning System*). Jednostką centralną systemu jest EMCDDA z siedzibą w Lizbonie. System stanowi istotny instrument w przedmiocie zapobiegania nowym substancjom psychoaktywnym. Dokumentem, który konstytuował na poziomie europejskim wskazany system, była Decyzja Rady 2005/387 JHA z dnia 10 maja 2005 r. o wymianie informacji, ocenie ryzyka i kontroli nowych substancji psychoaktywnych. Określała ona równolegle jego zakres, procedury i wymagania. Polskie regulacje prawne nie odnosiły się początkowo bezpośrednio do SWO, jednakże zapisy uchylonego art. 6 pkt. 3 ust. 12 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii⁹⁷⁵ wskazywały, że CINN KBPN⁹⁷⁶ jest zobligowane do wymiany informacji z EMCDDA⁹⁷⁷. Współpraca ta funkcjonuje od 2001 roku. Centrum aktywnie uczestniczy w pracach nad wdrażaniem i rozwijaniem europejskiego systemu monitorowania narkotyków i narkomanii. Na początku jego działania główny nacisk kładziono na wprowadzanie nowych narkotyków pod kontrolę prawną. Obecnie ponadto jest on źródłem wymiany informacji o różnego rodzaju zagrożeniach dla życia i zdrowia związanych z pojawiającymi się narkotykami. Stanowi również źródło informacji o cechach charakterystycznych grup użytkowników. Kompleks tych elementów wpływa na szybsze przekazywanie informacji o zagrożeniu. Eksperymentalne działania konsumentów powodują, że na scenie narkotykowej nieustannie pojawiają się nowe zagrożenia. Gromadzenie kompleksowych danych przysparza niezbędnej wiedzy i pozwala wdrażać skuteczne działania prewencyjne⁹⁷⁸. Celem SWO jest zatem gromadzenie i przetwarzanie informacji na temat skali zjawiska w Europie i poszczególnych krajach oraz danych o przeciwdziałaniu narkomanii. CINN KBPN analizuje również dane dotyczące działań, które ograniczają

⁹⁷⁵ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2020.2050).

⁹⁷⁶ Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii.

⁹⁷⁷ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. SWO, Podstawy prawne, <https://www.cinn.gov.pl/portal?id=106059>, dostęp: 2.11.2022.

⁹⁷⁸ SWO, System Wczesnego Ostrzegania, <https://cinn.gov.pl/portal?id=104937>, dostęp: 2.11.2022.

zjawisko narkomanii, w szczególności informacje, które koncentrują się na obszarze ograniczania podaży na narkotyki i redukcji szkód nimi powodowanych. Aktywność centrum to również organizowane corocznie spotkania eksperckie i grup roboczych, czego efektem są cykliczne raporty krajowe przygotowywane dla EMCDDA. Przekazywane kompleksy danych mają charakter wystandaryzowanych tabel oraz ustrukturalizowanych kwestionariuszy, co zapewnia przejrzystą komunikację między instytucjami. SWO działa w Polsce w ramach współpracy z EMCDDA⁹⁷⁹.

Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii⁹⁸⁰ dostarcza unijnym instytucjom i krajom UE wiarygodnych, obiektywnych i porównywalnych informacji w przedmiocie narkotyków i narkomanii. Przekazywane przez centrum dane są niezbędne do tworzenia racjonalnych przepisów i strategii antynarkotykowych. Centrum jest ponadto źródłem najlepszych praktyk stosowanych w pracy profesjonalistów i praktyków oraz wyznacza nowe obszary badań nad narkotykami i skutkami narkomanii⁹⁸¹.

Do podstawowych celów EMCDDA należą:

- gromadzenie i analiza danych o narkotykach i narkomanii w UE oraz krajach⁹⁸² spoza UE uczestniczących w programie;
- porównywanie zgromadzonych danych w celu ocen krajowych i unijnych strategii w zakresie narkotyków;
- sygnalizowanie o problemach narkotykowych, w tym tendencji rozwojowych analizowanego fenomenu;
- kooperacja z unijnymi agencjami, m.in. z Europolem, Eurojustem i innymi wyspecjalizowanymi agencjami ONZ, np. UNODC (Biuro NZ ds. Narkotyków i Przestępczości) oraz z krajami spoza UE;
- wspieranie i informowanie stron w zakresie SWO;
- dokonywanie ocen ryzyka nowych substancji psychoaktywnych⁹⁸³.

⁹⁷⁹ *Współpraca z EMCDDA*, <https://cinn.gov.pl/portal?id=105175>, dostęp: 2.11.2022.

⁹⁸⁰ Rozporządzenie (WE) NR 1920/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (wersja przekształcona), Dz.U.UE.L.2006.376.1, zmienione przez Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/2101 z dnia 15 listopada 2017 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1920/2006 w zakresie wymiany informacji, systemu wczesnego ostrzegania oraz procedury oceny zagrożeń w odniesieniu do nowych substancji psychoaktywnych.

⁹⁸¹ Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/LSU/?uri=celex:32006R1920>, dostęp: 3.11.2022.

⁹⁸² <https://www.emcdda.europa.eu/countries>, dostęp: 3.11.2022.

⁹⁸³ Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/LSU/?uri=celex:32006R1920>, dostęp: 3.11.2022.

Rola centrum została rozszerzona o monitorowanie tendencji w zażywaniu narkotyków, szczególnie o przyjmowanie wielu ich rodzajów jednocześnie oraz zażywanie nielegalnych narkotyków w połączeniu z legalnymi narkotykami lub lekami. Rozporządzenie (UE) 2017/2101 obliguje państwa członkowskie UE do tego, by ich krajowe punkty ogniskowe (SWO) i krajowe jednostki Europolu dostarczały do centrum gromadzone przez nie informacje w przedmiocie nowych substancji psychoaktywnych. W efekcie tego centrum niezwłocznie przetwarza, zestawia i ocenia dostarczone dane i w informacji zwrotnej wartościowe analizy przekazuje do krajowych punktów ogniskowych i krajowych jednostek Europolu. Informacje te są niezwykle istotne do celów wczesnego ostrzegania, a także umożliwiają sporządzenie wstępnego sprawozdania w przypadku, gdy istnieje ryzyko, że substancja wątpliwa może stanowić zagrożenie dla zdrowia obywateli UE. W celu realizacji swojego głównego zadania, którym jest zapewnienie rzetelnych i możliwych do porównania informacji w przedmiocie narkotyków, w EMCDDA stworzono narzędzie do gromadzenia danych narodowych w zharmonizowany sposób, w ramach sieci Reitox⁹⁸⁴. Łączy ona krajowe systemy informacyjne o narkotykach i jest główną platformą, dzięki której centrum wymienia dane i metodologiczne zagadnienia dotyczące narkotyków i narkomanii. Dane sieci Reitox służą do opracowywania strategii antynarkotykowej UE oraz zaleceń w sprawie krajowych planów w zakresie organizowania terapii, profilaktyki i redukcji zdrowotnych następstw zażywania narkotyków. Centrum utrzymuje ścisłe kontakty z krajowymi punktami ogniskowymi sieci Reitox oraz z innymi organizacjami partnerskimi. Wykonuje swoje zadania zgodnie ze strategią, w której ujęte są kluczowe cele jego działalności na dany okres. Strategia⁹⁸⁵ pracy centrum do roku 2025 i program⁹⁸⁶ realizowany w latach 2018–2020 mają przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa i zdrowia w UE⁹⁸⁷. Program zakładał:

- weryfikację i udoskonalenie obecnych narzędzi monitorowania narkotyków, stosując metody innowacyjne w ramach identyfikacji i śledzenia nowych tendencji;

⁹⁸⁴ Reitox network of national focal points, https://www.emcdda.europa.eu/about/partners/reitox_en, dostęp: 3.11.2022.

⁹⁸⁵ EMCDDA Strategy 2025, Lizbona 2017, https://www.emcdda.europa.eu/publications/work-programmes-and-strategies/strategy-2025_en, dostęp: 3.11.2022.

⁹⁸⁶ *Programming document 2018–20*, Lizbona 2018, https://www.emcdda.europa.eu/publications/work-programmes-and-strategies/2018-programming-document_en, 3.11.2022.

⁹⁸⁷ Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/LSU/?uri=celex:32006R1920>, dostęp: 3.11.2022.

- wdrażanie rozporządzenia (UE) 2017/2101 w sprawie nowych substancji psychoaktywnych;
- zmianę formatu i treści rocznego europejskiego sprawozdania w sprawie narkotyków;
- sporządzanie kolejnych wydań sprawozdania EMCDDA-Europol dotyczącego rynków narkotykowych UE (2019) oraz *Health and social responses to drug use: a European guide* (Reakcje na problemy narkotykowe w obszarze zdrowotnym i w wymiarze społecznym: przewodnik europejski) (2020)⁹⁸⁸.

W ciągu dwóch tygodni od otrzymania wstępnego sprawozdania komisja ma prawo zwrócić się do centrum o werdykt w sprawie możliwych zagrożeń stwarzanych przez NPS oraz o sporządzenie sprawozdania z oceny ryzyka. Centrum musi je przedłożyć w ciągu sześciu tygodni od otrzymania wniosku komisji. W oparciu o tę procedurę komisja podejmuje decyzję, czy dana nowa substancja psychoaktywna ma zostać włączona do definicji „narkotyku”, zgodnie z mechanizmem przewidzianym w decyzji ramowej Rady 2004/757/WSiSW – Przestępstwa i kary – nielegalny handel narkotykami⁹⁸⁹.

Podstawą analizowanych mechanizmów jest obecnie rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/2101⁹⁹⁰. Zmiana wprowadzona wskazanym aktem prawnym dotyczyła przyspieszenia procedury oceny zagrożeń w odniesieniu do nowych substancji psychoaktywnych. Podstawowe zasady działania programu mimo upływu czasu nie uległy zmianie. Procedura koncentruje się na trzech krokach: wymiana informacji/wczesne ostrzeżenie, ocena ryzyka, decyzja o kontroli substancji. Wymiana informacji/wczesne ostrzeżenie to etap, w którym monitoruje się występowanie nowych substancji psychoaktywnych. W tym miejscu znajduje się SWO. Kontrola obejmuje wszystkie substancje psychoaktywne pochodzenia naturalnego lub sztucznego, które nie są prekursorami i nie są wymienione w konwencjach Narodów Zjednoczonych⁹⁹¹, a które powodują podobne do nich zagrożenia zdrowotne. Informacje są gromadzone przez krajowe punkty kontaktowe działające w krajach UE, Turcji i Norwegii. W sieci wymiany danych uczestniczą ponadto Europol i Europejska Agencja Leków.

⁹⁸⁸ *Ibidem*.

⁹⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁹⁰ Dz. Urz. UE L 305 z 21.11.2017.

⁹⁹¹ Konwencja Narodów Zjednoczonych o Środkach Odurzających z 1961 r., Konwencja Narodów Zjednoczonych o Substancjach Psychoaktywnych z 1971 r.

Informacje pochodzą z sieci laboratoriów kryminalistycznych i toksykologicznych. System wymiany informacji można rozumieć dwojako. W ujęciu wąskim współpraca polega na wymianie informacji o fakcie wystąpienia na rynku nielegalnym substancji i jej składzie chemicznym. W szerokim natomiast SWO jest platformą, która dotyczy wymiany informacji na temat nowych narkotyków, nowych mieszanek, nowych trendów i zagrożeń wynikających z ich używania, w tym wysokości stężenia substancji, jej zanieczyszczenia oraz zatruc i zgonów nią powodowanych. W ramach oceny ryzyka EMCDDA, stwierdzając, że substancja wymaga pogłębionej analizy, w kooperacji z Europolem i EAL⁹⁹² tworzy wstępny raport o substancji (charakterystyka chemiczna, wykorzystanie w przemyśle, weterynarii i lecnictwie, problemy zdrowotne i społeczne związane z jej zażywaniem, ewentualne restrykcje w obrocie daną substancją w państwach członkowskich oraz zaangażowanie grup przestępczych w handel substancją). Raport trafia do Komisji Europejskiej, która może wnioskować o przeprowadzenie wskazanej uprzednio pełnej oceny ryzyka. Ocena taka dokonywana jest przez Komitet Naukowy EMCDDA, w którego skład wchodzi wiodący naukowcy europejscy. Ma on charakter interdyscyplinarny. W skład komitetu wchodzi przedstawiciele nauk ścisłych i społecznych. W ramach formułowanej oceny wyszczególnione są następujące kategorie: uzależnienie i potencjał nadużywania, rozpowszechnienie używania, ryzyko zdrowotne i społeczne, zaangażowanie zorganizowanej przestępczości w proceder handlu substancją. Finalnie na podstawie otrzymanego pełnego raportu Komisja Europejska może zarekomendować Radzie Unii Europejskiej objęcie substancji kontrolą. Jeżeli Rada podzieli rekomendację Komisji, państwa członkowskie mają rok na zdelegalizowanie substancji⁹⁹³.

Obowiązki polskiego punktu kontaktowego pełni Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii (*National Focal Point*). Koordynuje ono sieć wymiany informacji o nowych substancjach psychoaktywnych. System jest oparty na wiodących laboratoriach chemicznych i toksykologicznych, w tym: Centralne Laboratorium Celne, Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie, CLKP, które koordynuje również informacje gromadzone przez wojewódzkie laboratoria policyjne, NIL⁹⁹⁴, ABW, CLSG⁹⁹⁵, GIS,

⁹⁹² Europejska Agencja Leków.

⁹⁹³ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej, Warszawa 2018, s. 50–52.

⁹⁹⁴ Narodowy Instytut Leków.

⁹⁹⁵ Centralne Laboratorium Straży Granicznej.

jednostki analityczne Państwowej Inspekcji Sanitarnej z Radomia i Bydgoszczy, a także eksperci innych jednostek analitycznych. Informacje są wymieniane w dwóch przebiegach⁹⁹⁶:

- doraźnie – zgłoszenie identyfikacji substancji, z którą organy zetknęły się po raz pierwszy w Polsce i Europie,
- w drodze raportów rocznych i półrocznych, które zawierają wykaz zidentyfikowanych w tym okresie nowych substancji psychoaktywnych⁹⁹⁷.

Platformą wielostronnej współpracy służb policyjnych, celnych, finansowych, imigracyjnych, granicznych, a także niekiedy służb specjalnych jest Europejska Agencja Egzekwowania Prawa – Europol. Do najważniejszych dziedzin jej działalności należy zwalczanie przestępczości narkotykowej. Operacyjny wymiar w postaci wsparcia analitycznego i intelektualnego ukierunkowanego na przeciwdziałanie produkcji i przemytowi narkotyków syntetycznych uznawany jest za fundamentalny dla współpracy policyjnej w UE⁹⁹⁸. W celu efektywnej realizacji zadań Europol został wyposażony w odpowiednią infrastrukturę. W jej skład wchodzi m.in. System Informacyjny (*The Europol Computer System – TECS*), będący jednym z trzech podstawowych systemów informacyjnych, które są wykorzystywane przez organy ochrony porządku publicznego i służby kontrolne w Unii Europejskiej. Zawiera trzy główne komponenty: system informacyjny, system indeksowy i system analityczny, który opiera się na danych niezbędnych do tworzenia analiz⁹⁹⁹. Wśród środków natury operacyjnej, którymi posługuje się Europol, wskazać można:

- Wymianę informacji, w tym danych wywiadowczych za pośrednictwem oficerów łącznikowych.
- Tworzenie i wykorzystywanie zbiorów danych i informacji (System informacyjny Europolu, bazy zagadnieniowe).
- Analityczne aktywności operacyjne oparte na analizie kryminalnej, a w nich rozpracowania analityczne.

⁹⁹⁶ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, op.cit., s. 52; Zob. szerzej: Krajowe Biuro do spraw Przeciwdziałania Narkomanii, <https://www.kbpn.gov.pl/porta1>, dostęp: 7.11.2022.

⁹⁹⁷ A. Malczewski, M. Kidawa, *Nowe substancje...*, op.cit., s. 52.

⁹⁹⁸ T. Safjański, *Międzynarodowe instytucje przeciwdziałania przestępczości narkotykowej – wybrane zagadnienia* [w:] M.Z. Jędrzejko, T. Safjański, M. Walancik (red.), *Narkotyki i narkomania. Zjawiska globalne – problemy lokalne*, Warszawa 2015, s. 105–106.

⁹⁹⁹ M. Wolańska, *Polityka antynarkotykowa Unii Europejskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2009, I–II(9–10), s. 268.

- Koordynację operacji międzynarodowych.
- Rozpoznanie majątkowe.
- Wsparcie dla działań krajowych w wymiarze operacyjnym, eksperckim i technicznym.
- Szkolenia.
- Sieciowe formy współpracy.
- Tworzenie grup roboczych i zadaniowych.
- Udział w zintegrowanych zespołach śledczych¹⁰⁰⁰.

Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA) wnosi istotny wkład w rozwój profilaktyki uzależnień od substancji psychoaktywnych w Europie. Publikacje i narzędzia EMCDDA, takie jak: Zbiór Dobrych Praktyk w Profilaktyce i Ewaluacji (PERK), zalecenia do ewaluacji profilaktyki uzależnień oraz baza danych EDDRA (*Exchange on Drug Demand Reduction*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii Action) podniosły świadomość co do potrzeby jakości w profilaktyce. Powyższą tezę można także zastosować do publikacji zatytułowanej *Europejskie standardy jakości w profilaktyce uzależnień od narkotyków*.

W 2007 roku Polska znalazła się w grupie krajów biorących udział w spotkaniu w Mediolanie, gdzie przygotowano zarys wniosku o środki na projekt dotyczący opracowania standardów, o których mowa powyżej. Spotkanie robocze zorganizowano z inicjatywy Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii. W 2008 roku został przyznany grant z Unii Europejskiej (środki w ramach *Programme of Community Action in Field of Public Health 2003–2008*), co pozwoliło na rozpoczęcie prac nad europejskimi standardami jakości w profilaktyce uzależnień od narkotyków. Przygotowywanie standardów trwało ponad dwa lata, a polscy czytelnicy mogli dowiedzieć się o prowadzonych działaniach z łamów kwartalnika „Serwis Informacyjny «Uzależnienia»” oraz czasopisma „Remedium”. Oficjalna prezentacja europejskich standardów opublikowanych przez EMCDDA odbyła się pod koniec 2011 roku w trakcie grudniowej konferencji Europejskiego Towarzystwa Badań nad Profilaktyką (*European Society for Prevention Research – EUSPR*) w Lizbonie. W Polsce w przygotowaniu dokumentu uczestniczyło Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, które znalazło się wśród siedmiu instytucji wchodzących w skład konsorcjum pracującego przy tym projekcie.

¹⁰⁰⁰ T. Safjański, *Międzynarodowe instytucje przeciwdziałania przestępczości narkotykowej – wybrane zagadnienia* [w:] M.Z. Jędrzejko, T. Safjański, M. Walancik (red.), *Narkotyki i narkomania. Zjawiska globalne – problemy lokalne*, Warszawa 2015, s. 107.

Europejskie standardy jakości w profilaktyce uzależnień od narkotyków posługują się terminem nowe substancje psychoaktywne niekontrolowane prawem, włączając w nie dopalacze. Stanowią one podzbiór pojęcia narkotyk (*drug*).

Projekt EMPACT – Narkotyki Syntetyczne. 7 lutego 2019 roku w Centrum Obsługi Projektów Europejskich MSWiA podpisano umowę z Europolem dotyczącą realizacji zadania NPSYD/01/2019/EMPACT. Stanowiła ona kolejną już edycję międzynarodowego projektu EMPACT NPS/Narkotyki Syntetyczne, który był realizowany w ramach Cyklu Polityki Bezpieczeństwa Unii Europejskiej na lata 2018–2021. Uczestniczyły w nim jednostki policji z państw europejskich pod przewodnictwem CBŚP. Europol dofinansował wskazany projekt kwotą 200 tys. euro, a COPE MSWiA był odpowiedzialny za logistyczno-finansową stronę działań. Realizacja projektu nastąpiła do końca 2019 roku. Cykl na lata 2018–2021 obejmował 10 zdiagnozowanych przez UE obszarów priorytetowych, które dotyczyły poważnej i zorganizowanej przestępczości, m.in. narkotyków, nielegalnej migracji i handlu ludźmi oraz cyberprzestępczości. Polsce przypadła rola kraju przewodniczącego implementacji priorytetu w ramach EMPACT, w sferze Nowe Substancje Psychoaktywne/Narkotyki Syntetyczne. Aktywności podejmowane w projekcie obejmowały działania operacyjne i szkoleniowe z zakresu zwalczania przestępczości zorganizowanej międzynarodowej, która koreluje z produkcją i przemytem narkotyków syntetycznych i ich prekursorów, a także rozpoznawanie NSP. W ramach kilku edycji projektu i w wyniku wsparcia organów ścigania na terenie Europy przeprowadzono wiele skutecznych realizacji prowadzących do likwidacji miejsc produkcji i kanałów przemytu narkotyków syntetycznych, prekursorów i nowych substancji psychoaktywnych¹⁰⁰¹.

5. Profilaktyczne działania organizacji społecznych i instytucji państwowych

Popyt determinuje podaż. Zapobieganie tytułowemu fenomenowi powinno mieć charakter holistyczny i koncentrować się na sferze zwalczania istniejącego już procederu produkcji i wprowadzania do obrotu nowych

¹⁰⁰¹ Projekt: EMPACT – Narkotyki Syntetyczne, 2019, <https://copemswia.gov.pl/projekt-empact-narkotyki-syntetyczne/>, dostęp: 13.10.2022.

substancji psychoaktywnych. Równolegle także oddziaływać w sferze profilaktycznej na potencjalnych sprawców zaangażowanych w przestępczą aktywność oraz odbiorców będących aktualnymi lub możliwymi konsumentami. Profilaktyka taka rozciąga się na osobę sprawcy i ofiarę, rozpatrując jednocześnie potrzeby jednostek na tle oczekiwań społecznych, a także sieć zależności łączących pojedyncze osoby i grupy społeczne.

Przedmiotem czynności profilaktycznych, rozumianych jako zespół działań i środków stosowanych w zapobieganiu zjawiskom niepożądanym i negatywnym w przyrodzie, w tym w życiu ludzkim, jednostkowym bądź społecznym¹⁰⁰², winno być również występowanie zjawiska dopalaczy.

Profilaktyka społeczna jest zespołem działań ukierunkowanych na wypracowanie warunków uniemożliwiających dewiacyjny rozwój sfery osobowości w jej wymiarze społeczno-moralnym, który wpływa negatywnie na interakcje społeczne i w efekcie powoduje straty w perspektywie jednostkowej i społecznej. Działania takie leżą w kręgu zainteresowania licznych dyscyplin, w tym aksjologii, psychologii, socjologii, pracy socjalnej, a także prawa i kryminologii¹⁰⁰³. Istotnym uzasadnieniem dla podejmowania działań profilaktycznych są względy natury ekonomicznej: stosunkowo niski koszt realizowanych programów i wysoka skuteczność strategii, które zapobiegają zachowaniom dewiacyjnym¹⁰⁰⁴.

Psychologiczne podejście do prewencji zakłada dwa podstawowe cele. Po pierwsze wzmacnianie kompetencji rozwojowych, które potęgują takie zachowania w interakcji z otoczeniem, aby stosownie do sytuacji realizować cele indywidualne, nie szkodząc jednocześnie sobie i innym¹⁰⁰⁵. Drugim jest organizowanie otoczenia tak, aby pomagało w rozwoju jednostki i zawierało możliwie jak najmniejszą liczbę bodźców doprowadzających do stresu¹⁰⁰⁶.

W obszarze pedagogiki Stanisław Górski wskazuje na następującą definicję profilaktyki: to „zapobieganie występowaniu jakichś niepożądanych

¹⁰⁰² Por.: *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/profilaktyka.html>, dostęp: 13.10.2022.

¹⁰⁰³ B. Urban, *Teoretyczne wyznaczniki systemu profilaktyki społecznej w środowisku lokalnym* [w:]: *Profilaktyka społeczna a resocjalizacja młodzieży*, red. B. Urban. Mysłówice, Wyd. Górnośląskiej WSP 2004, s. 220–221.

¹⁰⁰⁴ A. Schuck, *American Crime Prevention: Trends and New Frontiers*. „Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice” 2005, nr 2, s. 447–462.

¹⁰⁰⁵ H. Sęk, *Wybrane zagadnienia psychoprofilaktyki*, s. 486 [w:] H. Sęk (red.), *Społeczna psychologia kliniczna*, Warszawa 2022; B. Urban, *Teoretyczne wyznaczniki systemu profilaktyki...*, *op.cit.*, s. 225–226.

¹⁰⁰⁶ H. Sęk, *Wybrane zagadnienia psychoprofilaktyki...*, *op.cit.*, s. 477.

stanów rzeczy. (...) zapobieganie niepożądanym procesom i zjawiskom określanym jako przejawy patologii życia społecznego, do których zalicza się m.in. przestępczość, alkoholizm, narkomanię, samobójstwa, prostytutkę itp.”¹⁰⁰⁷. Wincenty Okoń natomiast definiuje, że profilaktyka to „ogół działań zapobiegawczych niepożądanym zjawiskom w rozwoju i zachowaniu się ludzi”¹⁰⁰⁸. Szczególna rola, według autora, przypada działaniom mającym na celu zapobieganie powstawaniu niepożądanych zjawisk, które w przyszłości mogłyby zaburzyć istniejący ład społeczny, w czego wyniku dochodzi do nieprzestrzegania przyjętych przez ogół zasad i norm społecznych¹⁰⁰⁹.

J. Błachut, A. Gaberle i K. Krajewski wskazują na fundamentalne znaczenie przyjętych założeń, które posłużyły do opisu zjawiska, wytłumaczenia jego etiologii, wskazania i wyjaśnienia relacji zachodzących między jego elementami i innymi zjawiskami. Założenia te definitywnie determinują dobór metod służących zapobieganiu zjawiskom. Jeżeli opis zjawisk opiera się na błędnych, nieracjonalnych czy ideologicznych założeniach, dobór metod i środków profilaktycznych może być wadliwy. Istotnym elementem działań profilaktycznych jest ponadto ocena skuteczności stosowanych w jej ramach metod i środków. Badania ewaluacyjne, a także bieżąca analiza lub monitorowanie zjawiska prowadzą do rozumienia profilaktyki, jako procesu powtarzającego się cyklicznie¹⁰¹⁰.

Pojęcie profilaktyki, złożone i interdyscyplinarne, może charakteryzować się licznymi perspektywami i podziałami. Wśród wieloelementowego zbioru wskazać można na współczesną typologię profilaktyki Wojciecha Filipkowskiego¹⁰¹¹, która zakłada trzy jej obszary:

- Profilaktyka uniwersalna – odnosi się do różnych typów problemów społecznych, zachowań ryzykownych i patologicznych. Jej domeną

¹⁰⁰⁷ S. Górski, *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa 1985, s. 216.

¹⁰⁰⁸ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992, s. 228.

¹⁰⁰⁹ *Ibidem*.

¹⁰¹⁰ E.W. Pływaczewski, et. al., *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2019, s. 291.

¹⁰¹¹ *Ibidem*, s. 292, Por: K. Ostaszewski, *Kompendium wiedzy o profilaktyce* [w:] *Przewodnik metodyczny po programach promocji zdrowia psychicznego i profilaktyki*, red. J. Węgrzeczka-Giluń, Warszawa 2010, s. 75 i n; S. Badora, *Profilaktyka pedagogiczna* [w:] *Profilaktyka i resocjalizacja*, red. Z. Bartkowicz, P. Maciaszczyk, Tarnobrzeg 2011, s. 15; Z.B. Gaś, *Młodzieżowe programy wsparcia rówieśniczego*, Warszawa 1995, s. 20; M. Kuć, *Kryminologia*, Warszawa 2015, s. 204; L. Pytka, *Profilaktyka wykołajenia społecznego* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 631; H. Kołakowska-Przełomiec, *Zapobieganie przestępczości...*, *op.cit.*, s. 44–48.

jest działanie informacyjne dostarczające wiedzy, ogólne wzmacnianie czynników chroniących i eliminowanie czynników ryzyka.

- Profilaktyka selektywna – swój cel realizuje przez zapobieżenie, ograniczenie lub redukcję występowania zachowań nieakceptowalnych przez społeczeństwo. Ograniczanie czynników ryzyka, które występują w środowisku, oraz szerzenie przekonań nieprzychylnych zachowaniom nieakceptowalnym społecznie.
- Profilaktyka wskazująca – jest skierowana w stronę jednostek, które przejawiają oznaki zachowań nieakceptowalnych społecznie. Jej celem jest zahamowanie rozwoju lub minimalizacja wskazanych zachowań.

Wśród metod zapobiegania zjawisku wskazać należy na liczne programy profilaktyczne. Programy profilaktyki uniwersalnej nie są przeznaczone do pracy z osobami, które mają już rozległe doświadczenia z dopalaczami. Wyjątkiem są sytuacje, gdzie praca dokonywana jest w szerszej grupie. Przykładem może być klasa szkolna, w której wśród licznych niedoświadczonych znajdują się jednostki doświadczone. Programy uniwersalne stawiają przed sobą ograniczone cele. Ich zadaniem nie jest odciągnięcie kogoś od dopalaczy, co stanowi domenę programów profilaktyki selektywnej i wskazującej lub jest elementem terapii. Zadaniem programu jest natomiast zahamowanie zjawiska w skali społecznej, a tym samym zmniejszenie prawdopodobieństwa sięgania po wskazane substancje przez adolescentów¹⁰¹². Przykładem programu profilaktyki uniwersalnej jest „Smak życia, czyli debata o «dopalaczach»”. Celem programu jest wyposażenie młodych ludzi w wieku 15–18 lat w informacje na temat kontekstu używania dopalaczy i o samych dopalaczach. Założeniem jest zwiększenie ostrożności uczestników programu i zmniejszenie ich otwartości na kontakty z tymi produktami. W szerszym kontekście celem jest zwiększenie rozwagi w odniesieniu do innych substancji psychoaktywnych i szerzej – zachowań ryzykownych. Ponadto celem programu jest promowanie zachowań prozdrowotnych i gotowość sięgania po pomoc w przypadkach doznawanych szkód¹⁰¹³.

¹⁰¹² K.A. Wojcieszek, *Smak życia, czyli debata o „dopalaczach”*. Program profilaktyki uniwersalnej, Warszawa 2010, s. 17.

¹⁰¹³ *Ibidem*, s. 23; Por.: „Dopalacze – życia wypalacze” – działania związane z zapobieganiem i walką z dopalaczami wśród dzieci i młodzieży z terenu miasta Tomaszowa Mazowieckiego”, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwinw_7Glef6AhV-CBAIHdGMADIQFnoECAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.pl%2Fattachment%2F6bcf34ff-3eb9-4be2-b545-58873db441c1&usq=AOvVawoZHlcvagECrXLIBKvFJ6W-, dostęp: 17.10.2022.

Profilaktyka selektywna ma na celu zaprzestanie przez jednostkę zachowań ryzykownych, zapobieganie im i ograniczenie. Osiąga się to przez m.in. ograniczenie czynników ryzyka związanych ze środowiskiem rodzinnym i rówieśniczym i poprawę funkcjonowania społecznego i emocjonalnego oraz kształtowanie prawidłowych przekonań normatywnych w przedmiocie narkotyków. Odbiorcami działań są podgrupy wybranej populacji charakteryzujące się obecnością czynników ryzyka (rodzinnych, środowiskowych, indywidualnych). Są nimi „dzieci ulicy”, niepełnoletnie osoby, które popełniają czyny karalne, osoby zagrożone demoralizacją, osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i osoby używające narkotyków okazjonalnie. Przykładem programu profilaktyki selektywnej jest „Szkolna Interwencja Profilaktyczna” Instytutu Psychiatrii i Neurologii. Przygotowuje on szkołę i nauczycieli do wdrożenia działań wobec uczniów, którzy sięgają po substancje psychoaktywne. Zawiera następujące elementy: diagnozę, porady, motywowanie ucznia do zmiany negatywnego zachowania, a także udzielania mu odpowiedniego wsparcia przy współpracy z rodzicami. W analizowanym zbiorze jest też „FreD” – program krótkiej, wczesnej interwencji profilaktycznej, który jest skierowany do młodych osób używających alkoholu lub narkotyków. Jest realizowany w formie zajęć grupowych prowadzonych metodą wywiadu motywacyjnego. Celem jest pobudzenie uczestników do refleksji i podniesienie poziomu ich wiedzy na temat używania narkotyków. Ponadto zachęca się uczestników do oceny ryzyka i odpowiedzialności oraz zmiany nastawienia do używania narkotyków. W ramach programu przekazuje się również dane dotyczące lokalnego systemu pomocowego. Został pilotażowo wdrożony w Polsce, jest upowszechniany przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii w ramach międzynarodowego projektu współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Programu Zdrowia Publicznego pn. „FreD goes net”. Poza tym jest „Program przeciwdziałania młodzieżowej patologii społecznej” Fundacji „Praesterno”. Skierowany do młodzieży w wieku 13–19 lat, która eksperymentuje z narkotykami, innymi substancjami psychoaktywnymi lub takiej, która charakteryzuje się innymi wskaźnikami zagrożenia społecznym wykluczeniem. Praca w grupach jest uzupełniana przez pracę środowiskową¹⁰¹⁴.

Pierwsze działanie zapobiegawcze w Polsce, połączone z szerokim programem edukacji publicznej w dziedzinie dopalaczy, które realizowane było głównie w środowisku Internetu, zainicjowało Krajowe Biuro do spraw

¹⁰¹⁴ *Profilaktyka selektywna*, <https://www.kbpn.gov.pl/porta1?id=106077>, dostęp: 17.10.2022.

Przeciwdziałania Narkomanii w ramach akcji edukacyjno-profilaktycznej „Dopalacze mogą Cię wypalić. Poznaj fakty”. Program został skierowany do młodzieży w wieku 15–25 lat, która stanowiła najbardziej prawdopodobną grupę odbiorców wskazanych środków. Celem naczelnym programu było obalenie mitów rozpowszechnianych przez sprzedawców substancji m.in. o bezpieczeństwie ich zażywania. Autorzy wskazywali ponadto na potrzebę dostarczania rzetelnych informacji o nowych substancjach, ich rzeczywistym statusie prawnym i ryzyku związanym z ich zażywaniem¹⁰¹⁵.

Profilaktyka wskazująca jest skierowana do osób, które manifestują pierwsze objawy zaburzeń, lub tych, które są szczególnie narażone na rozwój problemów wynikających z używania substancji psychoaktywnych, a związanych z uwarunkowaniami biologicznymi, psychologicznymi i społecznymi. Celem profilaktyki wskazującej jest zapobieganie rozwojowi uzależnienia, ograniczenie częstości używania środków lub zmiana używanych substancji na mniej niebezpieczne. Odbiorcy wskazanej profilaktyki to osoby z zaburzeniami zachowania, koncentracji z deficytem uwagi (ADHD). Inne czynniki ryzyka to szkolne niepowodzenia, używanie narkotyków problemowo, próby samobójcze, wchodzenie w konflikt z prawem czy wychowywanie się w rodzinach z problemem narkotykowym¹⁰¹⁶. Przykładem profilaktyki wskazującej jest stworzony przez kadrę penitencjarną program resocjalizacji z zakresu przeciwdziałania uzależnieniom Stop Dopalaczom. Jego celem jest szeroko rozumiana kampania informacyjna oraz działania prewencyjno-wychowawcze, a ponadto kształtowanie umiejętności odregulowania sytuacji stresowych oraz organizowania sobie szeroko rozumianej rozrywki w sposób akceptowalny. W procesie resocjalizacji nieodłącznym elementem w pracy z osobami pozbawionymi wolności jest oddziaływanie psychokorekcyjne, które zmniejsza ryzyko powrotu do uzależnienia¹⁰¹⁷.

Kluczowym elementem profilaktyki zażywania substancji psychoaktywnych powinna być edukacja młodzieży, a także dorosłych. Rzetelna informacja na temat zjawiska dopalaczy, w tym zagrożeń, ryzyka i objawów po ich stosowaniu, jest bardzo istotną formą aktywności profilaktycznej.

¹⁰¹⁵ P. Jabłoński, A. Malczewski, *Dopalacze. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, Drukarnia Offsetowa Express Druk, Warszawa 2014, s. 16.

¹⁰¹⁶ *Profilaktyka wskazująca* <https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=106111>, dostęp: 17.10.2022.

¹⁰¹⁷ E. Smolińska, *Stop Dopalaczom – program profilaktyczny z zakresu przeciwdziałania uzależnieniom*, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/oddzial-zewnetrzny-w-popowie-stop-dopalaczom-program-profilaktyczny-z-zakresu-przeciwdzialania-uzaleznieniom>, dostęp: 17.10.2022.

Może przybliżyć społeczeństwo, jeśli nie do finalnego rozwiązania, to do ograniczenia przedmiotowego problemu. Programy wychowawcze realizowane powinny być przez instytucje publiczne, organizacje pozarządowe, samorządy i Kościół katolicki, co zapewni szerokie oddziaływanie profilaktyki analizowanego zjawiska¹⁰¹⁸. Należy także podkreślić, że Państwowa Inspekcja Sanitarna realizuje przedsięwzięcia związane z profilaktyką oraz promocją zdrowia. Ponadto prowadzi setki działań na terenie kraju, które mają na celu uświadomienie młodzieży i jej opiekunów na temat zagrożeń związanych z zażyciem nowych narkotyków. Tego typu inicjatywy są prowadzone z samorządami oraz innymi państwowymi służbami, a ich głównym celem jest organizowanie szkoleń, konferencji oraz kolportaż materiałów edukacyjnych. Ważną kwestią w dobie cyfryzacji jest fakt, iż działania organów PIS można śledzić w Internecie oraz mediach lokalnych. Za przykład może posłużyć baza danych, dotycząca lat 2017–2018, kiedy działaniami objęto łączenie około 3 mln osób¹⁰¹⁹. Prowadzone w tym zakresie przedsięwzięcia zdają się wynikać ze słusznego w opinii autorki przekonania, że równie istotne jak redukcja podaży dopalaczy są także działania, których celem jest ograniczenie popytu na tego typu produkty.

Stosowanie zakazów, choć uzasadnione, nie przynosi oczekiwanych efektów, gdy jest działaniem *stricte* selektywnym. Obserwacja środowiska przestępczego i odbiorców substancji psychoaktywnych pokazuje, że nie można mówić o skutecznej profilaktyce, stosując jedynie zakazy. Nie można wszakże zakazać wszystkich niebezpiecznych substancji¹⁰²⁰. Zakaz powinien stanowić konieczne uzupełnienie racjonalnej profilaktyki¹⁰²¹.

Za kształtowanie społecznie pożądanых postaw, szczególnie ważne u młodzieży, odpowiada środowisko rodzinne, które jako pierwsze modeluje charakter człowieka. Zdaniem Mariusza Jędrzejko zwiększona chęć sięgania po dopalacze jest w dużym stopniu efektem przyzwyczajenia do używania substancji psychotropowych w dzieciństwie. Rodzice niejednokrotnie bezwiednie przyzwyczajają dzieci do ich używania¹⁰²². „Istnieje zależność między piciem napojów energetyzujących przez dzieci i młodzież a późniejszym eksperymentowaniem z innymi środkami pobudzającymi. Nie ignorujemy

¹⁰¹⁸ K. Warecki, *Dopalacze*, Radom 2010, s. 102–110.

¹⁰¹⁹ Raport Głównego Inspektora Sanitarnego, *Nowe narkotyki w Polsce 2017–2018*, s. 82.

¹⁰²⁰ *Ibidem*, s. 102–103.

¹⁰²¹ M. Rewera, *Psychoaktywne środki zastępcze: przegląd definicji i działań profilaktycznych*, „Społeczeństwo i Rodzina”, nr 44 (3/2015), s. 99.

¹⁰²² K. Warecki, *Dopalacze...*, *op.cit.*, s. 119.

sygnałów wskazujących na kontakt dziecka z narkotykami i dopalaczami. To-lerowanie eksperymentów zachęca dziecko do szukania częstszego kontaktu z tymi substancjami¹⁰²³. Przyczyny sięgania młodych ludzi po dopalacze są złożone. Czynnikiem ryzyka uzależnień bez wątpienia jest osłabienie czy brak więzi w rodzinie. Przejawem tego są konflikty, destrukcyjne i dysfunkcyjne zachowania dorosłych czy niekonsekwencja i brak dyscypliny wychowawczej. Wskazany czynnik stoi najwyżej w hierarchii. To on determinuje pozostałe w postaci: negatywnych relacji z ważnymi dla adolescenta osobami dorosłymi, niepowodzeń szkolnych, odrzucenia powszechnie akceptowanych norm społecznych i wartości czy postawę buntowniczą¹⁰²⁴. Badania przeprowadzone przez Barbarę Kaldon wśród młodzieży ponadgimnazjalnej potwierdzają wskazaną tezę. Wynika z nich, że jedną z przyczyn sięgania po narkotyki i uzależnienia od nich są problemy w domu, na co wskazało 77 proc. badanych. 29 proc. respondentów odpowiedziało, że powodem jest zapracowanie rodziców i brak czasu z ich strony dla dzieci¹⁰²⁵. Badania przeprowadzone przez Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie wskazują, że do czynników ryzyka zaliczyć należy ponadto: spędzanie w nadmiarze czasu w Internecie, spędzanie wolnego czasu w formie zajęć indywidualnych (niestrukturalnych), zachowania agresywne i przemoc oraz wykroczenia¹⁰²⁶.

Obraz profilaktyki narkotykowej i dopalaczy nasuwa interesujące wnioski. Aktywność jest skorelowana ze wzrostem medialnych informacji dotyczących dopalaczy. Wtedy właśnie szkoły gwałtownie poszukują sposobności prowadzenia z uczniami i nauczycielami takich zajęć. Uwypukla to jedną z cech polskiej profilaktyki, którą jest kampanijność i reakcja w sytuacji rzeczywistego zagrożenia, co sprawia, że jest mało efektywna. Istotą działań profilaktycznych powinna zaś być aktywność wyprzedzająca potencjalne zagrożenia¹⁰²⁷.

W sferze działań profilaktycznych dotyczących fenomenu narkomanii należy mieć świadomość faktu, że by do wskazanego, patologicznego zjawiska

¹⁰²³ K. Jankowski, *Dopalacze uzależniają młodych ludzi. Przedawkowanie może skończyć się śmiercią*, „Kurier Poranny”, 22.09.2010 r.

¹⁰²⁴ M. Łoskot, *Na czym polega szkolna profilaktyka narkomanii* [w:] M. Łoskot, W. Mende, M. Wiatrowski, M. Woźniak, *Narkotyki i dopalacze: diagnostyka i procedury postępowania z młodzieżą wraz z aktualną listą narkotyków i dopalaczy*, Poznań 2011, s. 50.

¹⁰²⁵ B. Kaldon, *Rodzina dysfunkcyjna a problem narkotyzowania się młodzieży* [w:] M. Dudek (red.), *Wybrane obszary dysfunkcyjności rodziny*, Krasnystaw 2010, s. 153.

¹⁰²⁶ Zob.: M. Rewera, *Psychoaktywne środki...*, *op.cit.*, s. 101–102 i podana tam literatura.

¹⁰²⁷ M. Jędrzejko, P. Jabłoński, *Narkotyki i środki zastępcze (zjawisko, zagrożenia, profilaktyka)*, Warszawa, Dąbrowa Górnicza 2012, s. 128.

doszło, musi zaistnieć interakcja między trzema elementami: środkiem psychoaktywnym, człowiekiem i środowiskiem¹⁰²⁸. Każdy ze wskazanych ma swoją wagę i wpływ. Trudno jednoznacznie wybrać dominujący, natomiast słusznie poszukiwać należy sprawczości w podaży narkotyków i substancji, na których bazie powstają (prekursorów). Potwierdza to praktyczne doświadczenie ekspertów¹⁰²⁹.

- Na terenach miejscowości, gdzie ustalono jednoznacznie mniejszą podaż narkotyków, stwierdzono zdecydowanie niższe eksperymentowanie z narkotykami (mniejsze o 50–60 proc.)¹⁰³⁰.
- W miejscowościach, gdzie nie funkcjonowały sklepy z dopalaczami odsetek gimnazjalistów, którzy mieli z nimi kontakt, był niższy o 72 proc. w relacji do miast, gdzie takie sklepy działały.
- Należy upatrywać ścisłej zależności między eksperymentami z narkotykami osób nieletnich a ofertą ich sprzedaży w dyskotekach wielkopowierzchniowych i aktywności w rzeczonych miejscach dilerów. Poszukiwanie samodzielne narkotyków jest niższe niż ułatwiony kontakt za pośrednictwem dilerów.
- Ograniczenie dostępu do prekursorów prowadzi do zmniejszenia produkcji i podaży amfetaminy. Pod nazwą amfetamina sprzedawane są coraz częściej dopalacze i metamfetamina.

Obraz problemów związanych z narkotykami wskazuje jednoznacznie, że pierwsze eksperymenty narkotykowe są dobrowolne. Ich tłem jest silna presja rówieśników lub reakcje stresowe. Młodzieży w tym wymiarze nie towarzyszy świadomość zdrowotna. Około 20 proc. licealistów i gimnazjalistów było w stanie wskazać dalekosiężne skutki uzależnień od narkotyków. Niższe wyniki odnotowano w badaniach uczniów klas V i VI szkół podstawowych. Młode pokolenie Polaków nie ma świadomości realnych, zasadniczych zagrożeń wynikających z zażywania narkotyków w postaci zmian fizycznych ośrodkowego układu nerwowego odpowiedzialnego za procesy uczenia się, koncentracji, podejmowania decyzji czy oceny sytuacji. Szczątkowa jest wiedza młodzieży, iż skutkiem uzależnienia są zmiany w funkcjonowaniu mózgu, które prowadzą do zachowań kompulsywnych i destrukcyjnych. Żaden pojedynczy czynnik nie wpływa na uzależnienie

¹⁰²⁸ Zob.: Z. Juszczyński, *Narkomania. Podręcznik dla nauczycieli, wychowawców i rodziców*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2008.

¹⁰²⁹ M. Jędrzejko, P. Jabłoński, *Narkotyki...*, *op.cit.*, s. 125.

¹⁰³⁰ Zob. szerzej: M. Jędrzejko, J. Klimczak, *Bezprzrządowe metody oceny wpływu narkotyków na człowieka*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2010.

od substancji psychoaktywnych. Jest to zawsze wypadkowa czynników endogennych i egzogennych. Pierwsze stanowią konstrukcję biologiczną jednostki, drugie są uzależnione od uwarunkowań środowiskowych. Część badaczy określa udział czynników genetycznych na 40–60 proc. Ważne z punktu widzenia profilaktyki jest to, że na różnych etapach rozwoju człowieka, w tym ludzie młodzi, przejawia różny potencjał w sferze sięgania po substancje psychoaktywne. Obok czynników biologicznych znaczenie mają cechy charakteru, temperament, płeć, pochodzenie etniczne, etap rozwoju emocjonalnego, środowisko społeczne i podaż narkotyków. Młodzież cierpiąca na choroby umysłowe jest ponadto bardziej narażona na nadużywanie narkotyków. Wszystko to jest istotne w perspektywie konstrukcji i wdrażania programów profilaktycznych. Z analiz przypadków klinicznych wynika, że ryzyko nadużywania narkotyków jest największe w tzw. okresach przejściowych, do których zalicza się rozwód rodziców, zmianę szkoły, zmianę miejsca zamieszkania. Odpowiednia opieka w tym czasie minimalizuje ryzyko „ograniczania” napięcia przez zażywanie narkotyków i substancji psychoaktywnych. Ponadto należyta uwaga opiekunów powinna koncentrować się na życiu młodego człowieka, ponieważ jest on w okresie ponowoczesności narażony na problemy i wyzwania, które niejednokrotnie przekraczają jego możliwości emocjonalne. Istotne jest, żeby wprowadzać programy profilaktyczne dotyczące narkotyków i dopalaczy już na poziomie starszych klas szkół podstawowych¹⁰³¹.

Przykładem lokalnego oddziaływania prewencyjnego w sferze narkomanii był „Miejski Program Przeciwdziałania Narkomanii na 2022 rok” realizowany w Zamościu. Fundamentem do sformułowania działań w programie była diagnoza w przedmiocie używania środków psychoaktywnych i powstałych w wyniku tego problemów społecznych poprzez analizę badań ogólnopolskich, wojewódzkich i lokalnych. Celem głównym programu było ograniczenie używania narkotyków i związanych z tym problemów społecznych i zdrowotnych. Wśród celów szczegółowych autorzy wskazują na zmniejszenie rozmiarów uszkodzeń zdrowia, ograniczenie zaburzeń życia rodzinnego i społecznego, wzrost wiedzy i kompetencji oraz zmiana postaw społecznych w obszarze zapobiegania narkomanii i zmniejszenie popytu na używanie narkotyków oraz usprawnienie monitorowania problemu. Adresatami programu byli mieszkańcy Zamościa, a w szczególności dzieci i młodzież, rodzice, opiekunowie, wychowawcy, użytkownicy narkotyków

¹⁰³¹ M. Jędrzejko, P. Jabłoński, *Narkotyki...*, *op.cit.*, s. 128–129.

i uzależnieni. Ponadto program był skierowany do rodzin osób z problemem narkotykowym i pracowników podmiotów zajmujących się zawodowo lub służbowo profilaktyką i rozwiązywaniem problemu uzależnień¹⁰³².

Dopalacze – Apel Policji do rodziców i opiekunów. Wystosowana inicjatywa ma związek z tym, iż czas letni, okres wakacji i związana z tym duża ilość wolnego czasu, wydatnie przyczynia się do eksperymentowania przez dzieci i młodzież ze środkami psychoaktywnymi, a w szczególności z dopalaczami. Za przykład zagrożenia policja na oficjalnej stronie internetowej podaje zbiorowe zatrucie środkami psychoaktywnymi w czerwcu 2018 roku w województwie zachodniopomorskim, gdzie kilkunastu młodych ludzi trafiło do szpitala. Podkreśla ponadto, że rokrocznie w okresie wakacyjnym pojawiają się liczne doniesienia medialne o zatruciach młodych ludzi, którzy trafiają na oddziały toksykologii w stanie zagrożenia życia. W dokumencie, który stanowi swego rodzaju instrukcję, policja wskazuje, że wśród najczęstszych powodów sięgania przez młodzież po środki psychoaktywne są¹⁰³³:

- ciekawość, chęć bycia akceptowanym przez grupę, manifestacja dojrzałości, przełamanie wstydu i nieśmiałości w kontaktach z rówieśnikami,
- reakcja na stres i niepowodzenia, obawa przed wykluczeniem,
- chęć dobrej zabawy.

W akcji skierowanej do rodziców policja informuje, co powinno zwrócić uwagę opiekunów w analizowanej kwestii.

- Nietypowy wygląd oczu w postaci np. zaczerwienienia spojówki, łzawienia, rozszerzenia lub zwężenia źrenic czy nienaturalna reakcja źrenic na światło lub oczopląs.
- Przygnębienie, złe samopoczucie, brak chęci do lubianych uprzednio aktywności, złość i agresja oraz drażliwość.
- Stany nietypowo podwyższonego nastroju, gadatliwość przeplatana apatią i otępieniem.
- Brak apetytu lub objadanie się.
- Podbieranie lub wyludzanie pieniędzy, pojawienie się w domu nowych akcesoriów w postaci sreberka, lufek, woreczków z zamknięciem strunowym itp.
- Zmiana zapachu ciała.

¹⁰³² Miejski Program Przeciwdziałania Narkomanii na 2022 rok, Załącznik do uchwały nr XXXIX/590/2021 Rady Miasta Zamość, 2021, <https://prawomiejskowe.pl/api/file/GetZip-xAttachment/45/2081528/false/preview>, dostęp: 21.11.2022.

¹⁰³³ *Dopalacze – apel do rodziców i opiekunów*, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/160135,Dopalacze-Apel-Policji-do-rodzicow-i-opiekunow.html>, dostęp: 1.02.2023.

W sferze możliwych, a pojawiających się najczęściej skutków w trakcie i po zażyciu dopalaczy policja wymienia¹⁰³⁴:

- bóle głowy, kołatnie serca, duszność i ból w klatce piersiowej;
- zaburzenia koordynacji ruchowej, drżenie rąk i brak koncentracji;
- wymioty, nudności, biegunka, zmęczenie, osłabienie i reakcje alergiczne;
- myśli samobójcze, omamy i halucynacje, lęk oraz nadmierną drażliwość na światło i dźwięk.

Wśród prawidłowych reakcji na spostrzeżenie podejrzanych objawów policja wskazuje następujące postępowanie¹⁰³⁵:

- zasada pierwsza mówi, że nie wolno reagować zbyt gwałtownie;
- jeżeli dziecko jest uzależnione, należy dopingować go do podjęcia leczenia i poczynić starania o znalezienie najlepszego ośrodka terapii uzależnień. Należy ponadto spokojnie wysłuchać tego, co młody człowiek ma do powiedzenia, starając się zrozumieć jego problemy. Należy wystrzegać się gróźb i kar, które przynoszą krótkotrwale efekty;
- gdy istnieje podejrzenie zażywania substancji przez małoletniego, można przy użyciu dostępnych w aptekach stacjonarnych i internetowych narkotestów przeprowadzić badanie moczu;
- należy mieć na uwadze fakt, że w przypadku dopalaczy wykrycie w organizmie konkretnej substancji psychoaktywnej jest trudne, gdyż ich skład jest nieznany i może być zmienny.

6. Podsumowanie

Dopalacze to jeden z najpoważniejszych problemów społecznych, który wymaga prowadzonej stale dyskusji w zakresie zapobiegania im. Przytoczone wyżej przykłady podejmowanych w tym obszarze przedsięwzięć stanowią potwierdzenie tego, że analizowana problematyka stanowi bez wątpienia wspólny obszar zainteresowań kryminalistyki i kryminologii. Wynika to m.in. z charakteru tytułowego zjawiska. Dopalacze bowiem stanowią interdyscyplinarne zagadnienie, w którego zapobieganiu należy wziąć pod uwagę działania o charakterze profilaktycznym, jak również prewencyjnym, co z kolei determinuje konieczność zaangażowania wielu podmiotów, w tym m.in. organów ścigania, instytucji otoczenia społecznego, jednostek

¹⁰³⁴ *Dopalacze – apel do rodziców i opiekunów*, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/160135,Dopalacze-Apel-Policji-do-rodzicow-i-opiekunow.html>, dostęp: 1.02.2023 r.

¹⁰³⁵ *Ibidem*.

administracji samorządowej, rządowej, organizacji pozarządowych. Podstawę i zarazem priorytetowy cel działań w pierwszej kolejności powinno stanowić zwiększenie poziomu świadomości na temat niebezpieczeństw, jakie wynikają z zażywania tego typu produktów, w tym w szczególności wśród młodej populacji. Koreluje to z informacjami zawartymi w trzecim rozdziale monografii, w którym wykazano, że działania marketingowe producentów dopalaczy sugerują nieszkodliwość tego typu produktów. Niestety, substancje te mogą być dostępne w sklepach internetowych, a także na nielegalnym rynku, dlatego temat ten w dalszym ciągu wymaga podejmowania zdywersyfikowanych działań zapobiegawczych. Nie bez znaczenia pozostaje także kwestia znajomości konsekwencji prawnych wynikających z popełnienia przestępstw związanych z nowymi substancjami psychoaktywnymi. Czyny, których przedmiot stanowią środki zastępcze, podlegają sankcjom administracyjnym w postaci kar finansowych, do czego także odniosła się Najwyższa Izba Kontroli w ocenie efektywności działań mających na celu eliminowanie zjawiska dopalaczy w społeczeństwie.

W 2021 roku NIK podkreślał, że w walce z dopalaczami organy państwa odnotowują sukcesy, gdyż w latach 2017–2019 liczba zatruc spowodowanych ich używaniem spadła o połowę. Sukces jest jednak jedynie połowiczny, ponieważ przez półtora roku ministerstwo zdrowia i GIS nie aktualizowały listy substancji zakazanych, co stanowi klucz do walki z problemem. W znowelizowanej w 2018 roku ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii zrównano dopalacze i ich penalizację z narkotykami. Nie objęła ona wszystkich nowych narkotyków. W stosunku do nowych substancji psychoaktywnych, które znajdują się na liście substancji kontrolowanych publikowanej przez ministra zdrowia, wprowadzono odpowiedzialność karną. Posiadanie, wytwarzanie i sprzedaż środków zastępczych natomiast jest, tak jak uprzednio dopalaczy, objęte karą administracyjną. Wprowadzona zmiana miała również na celu przyspieszenie i ułatwienie procesu wpisywania na listę środków zastępczych publikowaną przez MZ. Kontrola NIK wykazała jednak, że rozporządzenie, które obowiązuje od 21 sierpnia 2018 roku, zostało znowelizowane jedynie raz i do momentu zakończenia kontroli nie uległo aktualizacji, pomimo że zespół ds. oceny ryzyka zagrożeń powołany przez ministra zdrowia rekomendował umieszczenie w wykazach 16 nowych substancji i jednej nowej grupy generycznej. Do nowelizacji doszło dopiero w kwietniu 2021 roku. Potwierdzeniem tego, że substancje szkodliwe pozostawały na rynku bez możliwości stosowania wobec sprawców sankcji karnych jest fakt, że w okresie od 21 sierpnia 2018 roku do 30

czerwca 2020 roku funkcjonariusze policji i KAS ujawnili 166 przypadków takich substancji. NIK zwraca uwagę na powstanie luki prawnej, która spowodowała, że część czynów nie mogła zostać objęta ani postępowaniem karnym, ani postępowaniem administracyjnym. Z racji dat wprowadzenia i przepisów przejściowych część substancji kontrolowanych straciła status środka zastępczego i stały się nowymi substancjami psychoaktywnymi, objętymi odpowiedzialnością karną. Powoduje to również, według kontrolerów, ryzyko wystąpienia sytuacji o charakterze korupcyjnym. Sprzyja temu niedopuszczalna dowolność stosowania prawa przez organy państwowe. W siedmiu z dziesięciu poddanych kontroli Powiatowych Stacji Sanitarно-Epidemiologicznych wydano w prowadzonych postępowaniach decyzje administracyjne, pomimo że nie było do tego podstaw. NIK z przeprowadzonej kontroli wyciągnął wnioski dla prezesa Rady Ministrów. Zarekomendował przeprowadzenie międzyresortowej, kompleksowej analizy, powinna ona stanowić podstawę do powierzania zadań lub uprawnień w sferze środków zastępczych organom państwa, które mogą najskuteczniej przeciwdziałać nielegalnemu rynkowi tych substancji¹⁰³⁶. Ministrowi zdrowia natomiast NIK zalecił podjęcie działań w czterech obszarach¹⁰³⁷:

- nowelizację rozporządzenia w sprawie wykazu substancji w odniesieniu do rekomendacji wydanych przez zespół ds. oceny ryzyka zagrożeń;
- wprowadzenie przepisów przejściowych tak, aby jednoznacznie określić skutki utraty przez substancję statusu środka zastępczego w sprawach postępowań administracyjnych prowadzonych przez Państwową Inspekcję Sanitarną;
- poddanie pod rozwałę zasadności zastąpienia kar pieniężnych innym narzędziem, które urzeczywistnia odpowiedzialność sprawców za czyny naruszające zakaz wytwarzania lub wprowadzania do obrotu środków zastępczych;
- implementację warunków dopuszczalności uznawania za wystarczające w postępowaniach administracyjnych Państwowej Inspekcji Sanitarnej badań przeprowadzonych na zlecenie innych organów państwa, których rezultat wskazuje na status środka zastępczego substancji.

Wszystkie wymienione postulaty należy uznać za w pełni uzasadnione. Dotyczą one w głównej mierze jednak mechanizmów natury prawnej

¹⁰³⁶ A. Rokicińska, *NIK: w walce z dopalaczami odnosimy sukces, ale tylko częściowy*, <https://cow.zdrowiu.pl/aktualnosci/post/nik-w-walce-z-dopalaczami-odnosimy-sukces-ale-tylko-czesciowy>, dostęp: 1.01.2023.

¹⁰³⁷ *Ibidem*.

służącej zapobieganiu zjawisku dopalaczy. Regulacje prawne, w tym w szczególności ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z poszczególnymi nowelizacjami jej przepisów, stanowią najważniejszy akt prawny w zakresie zapobiegania dopalaczom. Uchwalony na podstawie ustawy zakaz sprzedaży nowych substancji psychoaktywnych i wprowadzenie kary administracyjnej za wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu środków zastępczych nie sprawiają jednak, że problem ich stosowania całkowicie zniknie. Dlatego niezwykle istotne są działania edukacyjne, mające na celu uświadomienie młodym ludziom ryzyka związanego z używaniem substancji psychoaktywnych, a także uczenie asertywności w przypadku presji ze strony otoczenia. Nie bez znaczenia w analizowanym zakresie pozostają także przedsięwzięcia skierowane do rodziców i opiekunów prawnych osób młodych, w tym w szczególności tych, które wcześniej sięgały po różnego rodzaju substancje odurzające.

Wnioski i uwagi końcowe

W stosunku do występujących od wielu lat środków odurzających, popularnie nazywanych narkotykami, dopalacze stanowią nowe zjawisko, które występuje zarówno na krajowym, jak i międzynarodowym rynku różnych środków wywierających wpływ na funkcjonowanie ośrodkowego układu nerwowego. Pojawienie się sklepów oferujących legalne substancje psychoaktywne zapoczątkowało dyskusję publiczną, w której przedstawiciele nauk penalnych rozważali to, jak powinna wyglądać reakcja państwa na ten fenomen. Stanowi to potwierdzenie opinii o charakterystycznej dla kryminologii i również dla kryminalistyki tendencji polegającej na stałym i konsekwentnym rozszerzaniu pól zainteresowań tych nauk¹⁰³⁸.

Ze względu na złożoność problematyki, a także skomplikowany charakter uwarunkowań formalnoprawnych i praktycznych w zakresie zapobiegania zjawisku dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych – zgodnie z zakresem tematycznym i celem pracy – skoncentrowano się na przedstawieniu tej problematyki z perspektywy prawa, kryminologii i kryminalistyki. Założenie metodologiczne, podstawy naukowe, przedmiot rozważań zostały określone we wstępie do opracowania. Wyznaczyły kolejne etapy procesu badawczego przeprowadzonego dla realizacji celu głównego oraz celów szczegółowych.

Stawiając hipotezę, że nowe substancje psychoaktywne są jedną z grup produktów nazywanych potocznie dopalaczami i stanowią istotny problem społeczny, w którego zapobieganiu niezbędne jest równoczesne współistnienie trzech elementów, tj. wdrożenie odpowiednich regulacji prawnych (1), wykorzystanie zdobyczy nauki i praktyki kryminalistyki (2), zastosowanie wiedzy z zakresu kryminologii, w tym etiologii, fenomenologii i profilaktyki kryminalnej (3), starano się wskazać na te działania, które były dotychczas podejmowane w procesie zapobiegania tytułowemu zjawisku, jak również odnieść się do tych, które powinny być uwzględnione i dostosowane do współczesnych wymogów w procesie jego skutecznego zwalczania.

¹⁰³⁸ P. Chlebowicz, *Wokół relacji między kryminologią, kryminalistyką i nauką prawa karnego* [w:] *Wybrane zagadnienia z nauk penalnych*, red. P. Chlebowicz, Olsztyn 2011, s. 11.

Rozpoznanie problemu nowych substancji psychoaktywnych w aspekcie prawnym, kryminalistycznym i kryminologicznym stanowiło próbę zaprezentowania analizowanego zjawiska z perspektywy nauk społecznych. W tym celu posłużono się wybranymi metodami badawczymi przyporządkowanymi do wyżej wymienionych nauk. Każda z nich posiada odpowiedni aparat metodologiczny, przy którego pomocy można dokonać rozpoznania negatywnych zjawisk społecznych. Badania przeprowadza się zarówno na poziomie naukowym utożsamianym z rozważaniami teoretycznymi, których podstawę stanowią poglądy wyrażone w doktrynie przedmiotu, jak również na poziomie empirycznym, w którego ramach analizie poddawane są konkretne działania i przedsięwzięcia realizowane przez upoważnione do tego podmioty.

Rozważania dotyczące rozpoznania problemów badawczych i weryfikacji hipotez, które przeprowadzone zostały na potrzeby procesu badawczego, zarówno na poziomie ogólnym, jak i szczegółowym, pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków i uwag końcowych, służących realizacji celu głównego i celów szczegółowych.

1. Pojęcie „dopalacz” nie posiada legalnej definicji, jest pojęciem relatywnym, zakresowo nieostrym, w związku z tym jego desygnat jest niesprecyzowany. Tym samym pojęcie to obciążone zostaje dużą rozbieżnością interpretacyjną, co w efekcie prowadzić może do wielu nadużyć przejawiających się w dowolności jego używania w odniesieniu do różnych form aktywności społecznej. Przykładem mogą być dane przedstawione w raportach dotyczących tego zjawiska w Polsce, w których nierzadko pojęcie dopalacze stosowane jest zamiennie z nowymi substancjami psychoaktywnymi i środkami zastępczymi, a w innych przypadkach mowa jest o dopalaczach i nowych substancjach psychoaktywnych. Stanowić może to źródło poważnych błędów na płaszczyźnie kwalifikacji prawnej. Analiza literatury pozwala zauważyć, że w praktyce nazwa dopalacze stosowana jest na określenie dużej i zróżnicowanej liczby substancji, pochodzenia zarówno roślinnego, jak i syntetycznego, które przez długi czas nie były objęte wykazem substancji kontrolowanych przepisami prawa. W efekcie nie tylko ich produkcja i dystrybucja, ale również posiadanie i używanie odbywało się bez konsekwencji prawnych. Ich istota polega w największym stopniu na tym, że są wykorzystywane w celu przynajmniej zbliżonym do tego, z jakim mamy do czynienia w przypadku substancji odurzających.

Biorąc pod uwagę powyższe, autorka zaproponowała w rozdziale pierwszym rozstrzygnięcia terminologiczne, które uwzględniają zmiany

wprowadzone Ustawą z dnia 20 lipca 2018 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, i w zamierzeniu mają systematyzować znaczenia pojęć dopalaczy, środków zastępczych, nowych substancji psychoaktywnych w piśmiennictwie i źródłach. Zaproponowano, aby nazwa dopalacze była stosowana w obecnej rzeczywistości prawnej na określenie łącznie trzech grup produktów (lub substancji), z czego szczególna uwaga powinna być skoncentrowana na dwóch podstawowych. Pierwszą z nich stanowią produkty, które w swoim składzie zawierają przynajmniej jedną nową substancję psychoaktywną, określoną w wykazie ministra zdrowia w formie rozporządzenia na podstawie delegacji ustawowej wyrażonej w art. 44 f pkt 3 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. W tym wypadku określenie dopalacze można także odnieść do każdej pojedynczej substancji poddanej kontroli prawnej na podstawie wyżej wymienionego wykazu. Drugą grupę dopalaczy, w opinii autorki, stanowią produkty określane w prawie mianem środków zastępczych. Należy także pamiętać, że definicja nowych substancji psychoaktywnych, obowiązująca w polskim porządku prawnym, została opracowana w oparciu o definicję nowych substancji psychoaktywnych funkcjonującą w przepisach prawa unijnego. W związku z tym w wybranych obszarach analizą objęto także te substancje, które na poziomie UE definiuje się jako *New Psychoactive Substances*, stanowiące dużą grupę środków, których obecność zgłaszają w ramach Systemu Wczesnego Ostrzegania państwa członkowskie.

Zaproponowano w nawiązaniu do powyższego definicję, że dopalaczem jest każda nowa substancja psychoaktywna lub grupa tych substancji w formie czystej lub w formie preparatu, a także środek zastępczy, które wywierają wpływ na ośrodkowy układ nerwowy, naśladując działanie środków odurzających i substancji psychotropowych, stwarzając zagrożenie dla zdrowia lub zagrożenia społeczne porównywalne do zagrożeń stwarzanych przez substancję psychotropową lub środek odurzający. Stosowanie dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych, pozostaje w korespondencji ze zjawiskiem odurzania się społeczeństw na przestrzeni wieków, które determinowane było uwarunkowaniami kulturowymi i religijnymi, obejmując swym zasięgiem zarówno sferę *sacrum*, jak i *profanum* poszczególnych społeczności. Niestety, na przestrzeni ostatnich dekad pojawiło się wiele niepokojących nowych symptomów, które były związane z funkcjonowaniem na rynku NSP. Jednym z nich było stanowisko ich producentów, że stanowią bezpieczną i tańszą

alternatywę w stosunku do narkotyków. W rzeczywistości nowe substancje psychoaktywne są nader niebezpiecznym zjawiskiem, przykładem tego są dane dotyczące liczby zgonów i zatruc spowodowanych ich zażywaniem. W sumie, w analizowanym okresie, tj. w latach 2013–2021, odnotowano 27 371 przypadków zatruc dopalaczami, w tym także tych o charakterze śmiertelnym. Przypadki zatruc występowały w każdej grupie wiekowej, z czego najwięcej, bo 8412 u osób w wieku 19–24 lata, natomiast w przedziale wiekowym od 0 do 18 lat odnotowano ich 6569. Analiza fenomenologiczna pozwoliła stwierdzić, że przyjmowanie nowych substancji psychoaktywnych powinno być zakwalifikowane, jako jedno z zachowań ryzykownych, wraz z ich pojawieniem się. Obecnie urosło ono do rangi poważnego problemu społecznego, głównie z powodu znacznego wzrostu podaży, jak również dowiedzionych medycznie konsekwencji zdrowotnych, w tym częstych przypadków śmierci oraz ostrych zatruc.

2. Nowe substancje psychoaktywne stanowią jedynie pewną część szeroko rozumianego problemu związanego z występowaniem środków i substancji wpływających na ośrodkowy układ nerwowy, co w przypadku Polski potwierdzają m.in. dane Krajowego Rejestru Karnego oraz Centralnego Laboratorium Śledczego Policji. Sytuacja ta dotyczy również innych państw. Zwrócono na to uwagę m.in. w Wielkiej Brytanii. Chociaż dopalacze odpowiadają za niewielką część szkód związanych z narkotykami w tym państwie, w porównaniu z tradycyjnymi narkotykami, dotkliwość szkód, np. długotrwałe problemy zdrowotne, skłoniły rząd Wielkiej Brytanii do wprowadzenia w 2016 roku ustawy o substancjach psychoaktywnych. W Niemczech, podobnie jak w innych państwach, dopalacze proporcjonalnie (w znaczeniu liczebnym) także stanowią znacznie mniejszy problem niż zjawisko klasycznych narkotyków. W literaturze przedmiotu zostało określone jako marginesowe, wyjątkiem nie są tutaj także Stany Zjednoczone Ameryki Północnej.
3. Najbardziej wyróżniającymi cechami zjawiska nowych substancji psychoaktywnych w stosunku do tradycyjnych narkotyków są dwa przedstawione poniżej czynniki. Stanowią one o istocie i znaczeniu problemu, jakim są NSP, i powinny być w kategoriczny sposób brane pod uwagę w procesie udoskonalania obowiązujące w Polsce modelu zapobiegania tytułowemu zjawisku. Są to:
 - a. Nieznany skład dopalaczy. Wbrew powszechnie panującej opinii nie są one łagodniejszymi wersjami klasycznych narkotyków. Ze względu na często nieznane, nowe i tym samym niezbadane w skutkach substancje

psychoaktywne są często bardziej niebezpieczne. Specjaliści podkreślają, że nie ma konkretnych standardów leczenia i postępowania z pacjentami, którzy zażyli tego typu środki. O randze problemu również świadczy fakt, że dopalacze nierzadko zawierają w sobie kilka różnych substancji psychoaktywnych. Narodowy Instytut Leków podkreśla, że zdarzają się cztery lub więcej. Ponadto produkty te zawierają szereg zanieczyszczeń, różnego rodzaju inne trucizny, w tym metale ciężkie, rozpuszczalniki, trutki na szczury czy silnie żrące składniki występujące w chemicznych środkach czystości. Skutki stosowania NSP są nieprzewidywalne, z czego ich użytkownicy najczęściej nie zdają sobie sprawy. Zagroženiem jest też szybka reakcja organizmu, która pojawia się nawet do pół minuty po zażyciu takiego środka. Należy w związku z tym uwzględnić zwiększenie zasobów kadrowych i środków finansowych ze strony rządu RP przeznaczonych na realizację zadań związanych z prowadzeniem badań mających na celu ograniczenie skutków wywołanych nowymi substancjami psychoaktywnymi. Rozwiązanie w tym zakresie mogłyby stanowić dedykowane, ministerialne programy badawczo-rozwojowe.

- b. Dynamika, z jaką rozwija się rynek NSP. Dowód tego stanowią dane prezentujące liczbę identyfikowanych rokrocznie po raz pierwszy nowych substancji psychoaktywnych. Liczba nowych substancji psychoaktywnych identyfikowanych przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii w ramach Systemu Wczesnego Ostrzegania od 2015 roku stale wzrasta. Pod koniec tego roku wyniosła 880 substancji, z czego 52 zidentyfikowano na europejskim rynku po raz pierwszy. Czynnikiem sprzyjającym rozpowszechnianiu NPS była i jest laboratoryjna synteza nowych substancji psychoaktywnych. Pomimo licznych osiągnięć organów ścigania, w tym w szczególności CBŚP, w zakresie likwidacji nielegalnych laboratoriów, w których dokonuje się produkcja tego typu substancji, problematyka ta stanowi nadal duże wyzwanie. Ten zakres działalności wymaga ciągłego doskonalenia i podnoszenia kompetencji funkcjonariuszy, co jest w dużej mierze podyktowane pomysłowością przestępców trudniących się tym procederem. Przeprowadzenie czynności o charakterze operacyjno-rozpoznawczym, dochodzeniowo-śledczym i administracyjno-porządkowym wymaga wykorzystania m.in. odpowiedniego do specyfiki przestępstw sprzętu, a także przeprowadzenia szkoleń obsługujących go funkcjonariuszy.

- c. Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że Polska, a także Europa, od pojawienia się zjawiska dopalaczy stanowią istotny rynek zbytu, na który trafiają nowe narkotyki pochodzące zarówno z produkcji miejscowej, jak i środki sprowadzane z innych regionów świata. Na podstawie analizy źródeł i literatury przedmiotu wnioskować można, że większość nowych substancji psychoaktywnych pojawiających się na europejskim rynku jest syntetyzowana poza Europą, głównie w Chinach i Indiach. Pierwszym znaczącym kanałem dającym sposobność zaopatrzenia się w dopalacze były zagraniczne sklepy internetowe, w których można zakupić także większą ilość produktów w celu wprowadzenia ich do dalszego obrotu za pośrednictwem niedużych, krajowych sklepów internetowych. Duże zainteresowanie tego typu produktami spowodowało otwarcie sklepów internetowych ukierunkowanych na polskiego konsumenta, z czego najbardziej popularnym był sklep, który funkcjonował pod adresem www.dopalacze.com. W efekcie zyski osiągane w e-handlu doprowadziły do utworzenia znacznej liczby sklepów stacjonarnych, a większość towaru dostępna w tego typu punktach pochodziła z dostaw zagranicznych. Analiza licznych przypadków w zakresie działań podejmowanych przez organy ścigania pozwala stwierdzić, że działalność, której celem była dystrybucja dopalaczy, prowadzona była pod szyldem legalnie działających firm, najczęściej spółek. Był to stały element *modus operandi* osób trudniących się procederami, których przedmiot zainteresowania stanowiły tego typu produkty. Bezproblemowy import oraz handel gwarantowało zakwalifikowanie ich jako produkty o przeznaczeniu kolekcjonerskim, afrodyzjaków, a także środków piorących i czyszczących oraz produktów przeznaczonych do prowadzenia badań. Tego rodzaju kamuflaż służyć miał stworzeniu wrażenia legalnie działającej firmy, a także utrudniać skuteczne działania służb odpowiedzialnych za zwalczanie tego procederu. Tym samym producenci nowych narkotyków wywoływali u ich nabywców poczucie, że substancje te nie są szkodliwe. Poza wymienionymi sposobami dystrybucji rozwinął się także czarny rynek dopalaczy, co oznaczało, że ich produkcją i wprowadzaniem do obrotu zaczęły trudnić się środowiska związane z przestępczością narkotykową, w tym także tą o charakterze zorganizowanym. Świadczą o tym poszczególne przypadki zaprezentowane w opracowaniu. Na marginesie dodać można, że dwiema najczęściej występującymi grupami nowych substancji psychoaktywnych są syntetyczne kannabinoidy oraz syntetyczne katynony. Wniosek, jaki wypływa z badań porównawczych

przeprowadzonych w tym zakresie, pozwala uznać, że polski rynek tych substancji jest komponentem sceny europejskiej, zaś jego użytkownicy wykazują tożsamy z ogólnoeuropejskimi trendy. Dwie wyżej wymienione grupy nowych substancji psychoaktywnych występują w Polsce najczęściej, podobnie jest w większości państw Unii Europejskiej. Od 2016 roku zauważalny jest także wzrost zainteresowania NSP z grupy opioidów.

4. Znaczącą nieprawidłowością popełnianą na przestrzeni lat nie tylko w Polsce, ale także w innych państwach było to, że dopalacze nie były identyfikowane jako zjawisko niebezpieczne i zagrażające życiu. Stano-
wiły produkt powszechnie dostępny w specjalnych sklepach, w każdym mieście Polski, w tzw. *smart shopach*, *cofe shopach*. Były legalnym spo-
sobem poprawy nastroju i błyskawicznie stały się popularną używką
głównie wśród młodych osób. Pojawiały się regularnie z coraz to now-
szym składem i w atrakcyjnej szacie graficznej, opatrzone chwytliwymi
nazwami, które stanowiły słowny kamuflaż mający poruszyć wyobraź-
nię i zachęcić do skorzystania z oferty zakupu. Analiza w tym zakresie
pozwala ponadto sformułować wniosek, że *modus operandi* sprawców
czynów, których przedmiot stanowią dopalacze, jest tożsamy z tym, jaki
występuje w przypadku innych państw europejskich i oparty jest głów-
nie na motywacji finansowej producentów i dilerów uczestniczących
w tym procederze.
5. Błędem w prowadzonej antynarkotykowej polityce państwa, a zarazem
jednym z czynników wpływających na dynamikę występowania do-
palaczy w społeczeństwie był brak odpowiednich regulacji prawnych.
Z perspektywy prawnej, gdy w Polsce rozpoczął się na większą skalę
handel dopalaczami około 2007 roku, były one legalne, gdyż nie spełniały
kryteriów definicji środka odurzającego czy substancji psychotropowej.
Krytycznie trzeba ocenić to, że czyny, których przedmiot stanowią nowe
substancje psychoaktywne, poddane zostały kryminalizacji dopiero
dziewięć lat po tym, jak w Polsce pojawił się pierwszy sklep stacjonarny
z tego typu produktami. Podkreślić należy, że środowiska naukowe i eks-
perckie od wielu lat sygnalizowały występowanie tego problemu w kraju.
Brak odpowiednich regulacji prawnych w przedmiotowym zakresie
oraz świetnie prosperujące laboratoria wytwarzające nowe narkotyki
korespondują ze sobą w ścisły sposób. Przez wiele lat funkcjonowała
komfortowa sytuacja dla producentów dopalaczy, którzy mogli w bez-
karny sposób wprowadzać do obrotu duże ilości szkodliwych substancji,
zyskując na tej podstawie obietnicę wysokich zysków.

6. W zakresie obowiązującego w Polsce i innych państwach modelu prawnego poczynić należy kilka uwag.
 - a. Szczegółowa analiza polskich regulacji prawnych, jak również tych obowiązujących w innych celowo wybranych państwach pozwala sformułować wniosek, że na poziomie krajowym wdrażano różne działania mające na celu kontrolę nowych substancji. Przy czym wskazać należy na cztery podstawowe rodzaje reakcji prawnych. Należą do nich rozwiązania oparte na prawie indywidualnym, generycznym, analogowym i tzw. zakaz blankietowy. W opracowaniu starano się przedstawić istotę każdego z nich, odnosząc tym samym pierwszy z wymienionych do regulacji zawartych w przepisach prawa rodzimego, jak również w regulacjach z zakresu prawa międzynarodowego. Prawo generyczne omówiono na przykładzie rozwiązań rodzimego prawa, definicje analogową na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej i ostatni z wymienionych na przykładzie rozwiązań obowiązujących w Wielkiej Brytanii oraz w stosunku do środków zastępczych w Polsce. Z całą pewnością podkreślić trzeba, że w prawie Wielkiej Brytanii czy Stanów Zjednoczonych przyjęto obecnie inny niż stosowany przez polskiego ustawodawcę sposób podejścia do zjawiska dopalaczy.
 - b. Reakcją polskiego ustawodawcy na – jak wykazano – systematycznie wzrastającą od 2010 roku liczbę zatruć spowodowanych nowymi substancjami psychoaktywnymi¹⁰³⁹ były kolejne, mało skuteczne nowelizacje ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Obecny kształt modelu prawnego w zakresie zapobiegania zjawisku dopalaczy wyznaczyła Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej.
 - c. Pierwsza definicja nowych substancji psychoaktywnych została wprowadzona do polskiego porządku prawnego na mocy Ustawy dnia 24 kwietnia 2015 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw¹⁰⁴⁰. W polskim prawie antynarkotykowym obowiązywał wówczas model oparty na prawie indywidualnym. Oznaczało to, że do aktów normatywnych wpisywana była konkretna, pojedyncza substancja o zdefiniowanej strukturze chemicznej. W efekcie umiejscowienia danej substancji w wykazie stawała się

¹⁰³⁹ Badania wykazały, że w 2010 roku były to 562 przypadki, natomiast w 2015 roku odnotowano 7284 tego typu sytuacji.

¹⁰⁴⁰ Dz.U. z 2015 r., poz. 875.

ona przedmiotem odpowiedniej kontroli. W okresie od 2015 do 2018 roku za czyny, których przedmiot stanowiły NSP, groziła kara administracyjna w wysokości od 20 000 do 1 000 000 zł.

- d. Zarówno w przypadku Polski, jak i Niemiec, w których także funkcjonował model prawny oparty o prawo indywidualne, za prawdziwą można uznać tezę o niskiej skuteczności tego typu rozwiązań. Jak wykazała analiza, ten model regulacji prawnych oparty na prawie indywidualnym nie wpłynął na zmniejszenie liczby dostępnych na rynku NSP. Działania w wymiarze prawnym, polegające na kwalifikowaniu w formie załącznika do ustawy na listę substancji zakazanych i kontrolowanych pojedynczych nowych środków o potencjale psychoaktywnym, okazały się niewystarczające. Proces legislacyjny był długotrwały. Z jednej strony ustawodawca nie nadążał za nowymi trendami w produkcji dopalaczy, z drugiej zaś — stan ten stanowił swoiste wyzwanie i prowokację do poszukiwania i syntetyzowania nowych środków, które zastąpią zdelegalizowane. W kontekście dynamiki wykrywania nowych substancji psychoaktywnych, a także możliwości szybkiej modyfikacji, procedura ich definiowania poprzez konkretne wskazywanie okazała się nieprzystająca do realiów. Powodowała, że organy państwa pozostawały nieustannie o krok za podmiotami wytwarzającymi i wprowadzającymi do obrotu nowe substancje psychoaktywne. Ponadto samo pojawienie się tego typu substancji nie było równoznaczne z jej wykryciem przez prawodawcę i umieszczeniem na liście. Raport Najwyższej Izby Kontroli wskazuje, że lista substancji kontrolowanych nie była rozszerzana przez cztery lata (od 16 kwietnia 2011 roku do 23 kwietnia 2015 roku), pomimo informowania ministra zdrowia przez podmioty prowadzące badania dopalaczy o substancjach mających udowodniony negatywny wpływ na organizm ludzki¹⁰⁴¹. Analiza dokumentacji prac Zespołu ds. oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych¹⁰⁴² pozwalała stwierdzić, że od

¹⁰⁴¹ Zob. szerzej: Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy. Informacja o wynikach kontroli, s. 12, 19.

¹⁰⁴² Zob. szerzej: Zespół ds. oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych działa od 14 lipca 2015 r. na podstawie art. 18a ust. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, <https://www.gov.pl/web/gis/zespole-ds-oceny-ryzyka-zagrozen-dla-zdrowia-lub-zycia-ludzi-zwiazanych-z-uzywaniem-nowych-substancji-psychoaktywnych>.

2015 roku do nowelizacji ustawy w sierpniu 2018 roku zespół podjął 22 uchwały w tej sprawie.

- e. Rezygnację z systemu opartego na prawie indywidualnym w zakresie NSP niewątpliwie ocenić należy pozytywnie, jako krok w procesie budowy skutecznego modelu zapobiegania substancjom psychoaktywnym w Polsce. Od 2018 roku, na mocy Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, obowiązuje w stosunku do nowych substancji psychoaktywnych prawo generyczne. Głównym jego założeniem jest delegalizacja całych grup, a nie pojedynczych nowych substancji o działaniu psychoaktywnym. Ustawodawca zmodyfikował także definicję, która zawarta jest w załączniku nr 3 do rozporządzenia ministra zdrowia w sprawie wykazu substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych. Na mocy nowelizacji przepisów czyny, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, poddane zostały kryminalizacji. Trudno odpowiedzieć na pytanie, czy wprowadzenie sankcji karnych stanowi panaceum na rozwiązanie problemu w Polsce. Kwestię tę poddano analizie w drugim rozdziale monografii. Niewątpliwie jednak zmiany w prawie wprowadzone w 2018 roku należy ocenić pozytywnie i traktować jako niezbędny element w procesie skutecznego zapobiegania zjawisku dopalaczy, w tym także zwalczania przestępczości dopalaczowej. Nowelizacja przepisów ustawy z 2018 roku stworzyła przejrzyste podstawy do ścigania czynów dotyczących nowych substancji psychoaktywnych, wprost wskazując, które czyny i które substancje będące ich przedmiotem są prawem zabronione.
- f. Polskie regulacje prawne, podobnie jak regulacje prawne oparte na zakazie blankietowym w Wielkiej Brytanii, których podstawę stanowi Ustawa o substancjach psychoaktywnych z 2016 roku, wymierzone są w sprzedawców i handlarzy, w tym osoby nakłaniające do spożywania tego typu produktów. Na uwagę zasługują także te przepisy, zgodnie z którymi przestępstwa polegające na udzieleniu substancji psychoaktywnych podlegać będą ostrzejszym sankcjom w sytuacji, kiedy udzielane są osobie małoletniej – jak to jest w przypadku regulacji polskich, oraz udzieleniu substancji w bliskości szkoły czy wykorzystaniu osoby małoletniej jako kuriera – w przypadku rozwiązań w Wielkiej Brytanii. Jest to rozwiązanie, które powinno być także wykorzystane w przypadku regulacji prawnych innych

państw, w których problematyka stosowania dopalaczy przez młode osoby jest bagatelizowana. Przypomnieć należy, że w większości omawianych państw zjawisko dopalaczy dotyczy głównie młodych osób. Wysoce zasadna jest penalizacja udzielenia substancji, w tym w szczególności osobom małoletnim. Uzasadnienie tego stanowi także etiologia stosowania dopalaczy, której problematyka została przedstawiona w rozdziale pierwszym. Jej najistotniejszym przejawem jest fakt stosowania tego typu produktów głównie przez młode osoby.

- g. Powyższe pozwala sformułować postulat ukierunkowania działań profilaktycznych skierowanych głównie do młodych osób, autorka wyraża bowiem przekonanie, że to narzędzie jest wykorzystywane w zbyt małym stopniu w polskim modelu zapobiegania dopalaczom. W połączeniu z odpowiednimi przepisami karnymi mogłoby stanowić skuteczny element tego modelu. Wykazy substancji kontrolowanych oparte na prawie generycznym powinny stanowić jego część, ale nie jedyny i zasadniczy element wykorzystywany do eliminowania tego typu substancji.
- h. Niewątpliwie przepisy karne wymierzone w producentów i osoby handlujące NSP, a także regulacje prawno-karne skierowane przeciwko tym, którzy nakłaniają i udzielają młodym osobom nowych substancji psychoaktywnych, stanowią warunek *sine qua non* w procesie zwalczania zjawiska. Ich kształt powinien być utrzymany w kolejnych, prawdopodobnych nowelizacjach ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, z równoczesną refleksją na temat zmian w prawie dotyczących środków zastępczych, które potencjalnie są tak samo niebezpieczne dla organizmu jak nowe substancje psychoaktywne.
- i. Analiza modeli prawnych opartych na prawie generycznym w Polsce i Niemczech oraz zakazie blankietowym w Wielkiej Brytanii pozwala za zasadną uznać tezę o ich skuteczności w kontekście ograniczania dostępności NSP w sklepach stacjonarnych i internetowych. Niestety, brak podstaw do tego, aby twierdzić, że obowiązujące obecnie w poszczególnych państwach regulacje prawne w znaczący sposób zakłóciły aktywność sprzedawców NSP w Darknecie. Postulaty związane ze zwiększeniem efektywności w tym zakresie zostaną przedstawione poniżej.

Komparatystyka regulacji prawnych w omawianym zakresie wykazała ponadto, że:

- W analizowanych regulacjach prawnych poszczególnych państw, w sposób „ulgowy” traktowana jest kwestia posiadania substancji na użytek własny. W ustawodawstwie Wielkiej Brytanii, w przypadku posiadania substancji na użytek własny (z wyjątkiem terenu instytucji penitencjarnej) przestępstwa nie stwierdza się. W Polsce, w myśl ust. 3 art. 62 b ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, jeżeli przedmiotem posiadania jest nowa substancja psychoaktywna w ilości nieznaczej, przeznaczonej na własny użytek sprawcy, postępowanie można umorzyć również przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, jeżeli orzeczenie wobec sprawcy kary byłoby niecelowe ze względu na okoliczności popełnienia czynu, a także stopień jego społecznej szkodliwości. Istotne różnice dotyczą przestępstwa polegającego na posiadaniu nowej substancji psychoaktywnej.
- W Wielkiej Brytanii za posiadanie substancji psychoaktywnej z zamiarem dystrybucji grozi kara do 7 lat pozbawienia wolności, kara grzywny lub obydwie wyżej wymienione kary. W Polsce za typ podstawowy przestępstwa, polegającego na posiadaniu NSP, przewidziana została kara grzywny, a w przypadku typu kwalifikowanego, polegającego na posiadaniu znacznej ilości NSP, może zostać wymierzona kara grzywny, kara ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3.
- Dziwić może także znaczna różnica w stosunku do kary, jaka przewidziana została przez ustawodawcę za typ podstawowy określony w art. 62 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, tj. posiadania wbrew przepisom ustawy środków odurzających lub substancji psychotropowych. Za ten czyn grozi kara pozbawienia wolności do lat 3 za czyn w typie podstawowym oraz do 10 lat – w typie kwalifikowanym. Tak istotne różnice w sankcjach karnych dotyczących posiadania znacznych ilości nowych substancji psychoaktywnych z jednej strony oraz środków odurzających i substancji psychotropowych – z drugiej nie znajdują potwierdzenia w praktyce. Sytuacja ta jest tym bardziej nieuzasadniona, jeżeli pod uwagę zostanie wzięte kryterium szkodliwości społecznej czynu. Bo wiem wiadomo, że NSP nie są mniej niebezpieczne w stosunku do „klasycznych” narkotyków. Ustawodawca powinien w związku z powyższym wziąć pod uwagę postulat zmniejszenia rozbieżności w wysokości sankcji dotyczących posiadania NSP w stosunku do

- czynu posiadania środków odurzających czy substancji psychotropowych. Ostatecznie, posiadanie każdej z tych trzech grup substancji może okazać się zbliżone w skutkach.
- j. W uzupełnieniu do polskiego modelu regulacji prawnych w zakresie zapobiegania dopalaczom wskazać należy na jego hybrydowy charakter. Wynika to z faktu, że czyny, których przedmiot stanowią środki zastępcze – również zaliczone do grupy dopalaczy, podlegają sankcjom administracyjnym i można uznać, że w stosunku do tego rodzaju produktów polski ustawodawca zastosował zakaz blankietowy. Środki zastępcze potencjalnie mogą, z formalnego punktu widzenia, zostać przekształcone w nowe substancje psychoaktywne. Jednak zanim to się stanie, funkcjonują jako produkty, za które w sytuacji, kiedy stanowią one przedmiot czynów określonych w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii, grozi kara finansowa w wysokości od 20 000 do 1 000 000 zł. Uwzględniając niską skuteczność tego typu rozwiązań, która przejawia się w małym procencie ścigalności nałożonych przez Państwową Inspekcję Sanitarną kar, oraz mając na uwadze duże ryzyko związane ze stosowaniem tego typu produktów, należy złożyć postulat ponownego rozpatrzenia tej problematyki przez ustawodawcę w kierunku zwiększenia skuteczności eliminowania tego typu produktów, co może nastąpić w wyniku zmiany rodzaju sankcji prawnych.
 7. W pracy, w wybranym obszarze analizie poddano także przepisy prawa zarówno unijnego, jak i międzynarodowego dotyczące substancji psychoaktywnych. Odnosząc się do wyników badań w tym zakresie, uznać można, że działania podejmowane przez państwa członkowskie UE mające zapobiegać wprowadzaniu narkotyków do obrotu na mocy konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych (Jednolita Konwencja NZ o środkach odurzających z 1961 r. wraz z protokołem dodatkowym z 1972 r. oraz Konwencja o substancjach psychotropowych z 1976 r.), określających ramy kontroli wytwarzania i posiadania oraz obrotu w odniesieniu do ponad 240 substancji psychoaktywnych, okazały się niewystarczające. Dynamika pojawiania się nowych substancji psychoaktywnych oraz ich różnorodność okazały się wyzwaniem dla zapisów konwencji oraz rządów europejskich państw. Ze względu na złożoność i zdolność adaptacji stale zmieniającego się rynku nowych substancji psychoaktywnych w państwach członkowskich Unii Europejskiej uaktualnienie polityki narkotykowej zarówno na poziomie

prawa międzynarodowego, jak również krajowych regulacji prawnych było niezbędne, aby stawić czoła istniejącym i nieuchronnym wyzwaniom, które się pojawiły i najpewniej nadal będą się pojawiać w związku z analizowanym zjawiskiem.

Na poziomie Unii Europejskiej obowiązujące od 2005 roku ramy prawne¹⁰⁴³ w obszarze reagowania na zagrożenia dla zdrowia publicznego i zagrożenia społeczne stwarzane przez nowe substancje psychoaktywne zostały poddane przeglądowi w celu ustanowienia szybciej działającego i skuteczniejszego systemu. W przypadku nowego prawodawstwa¹⁰⁴⁴ zachowano trzystopniowe podejście do reagowania na nowe substancje psychoaktywne – wczesne ostrzeganie, ocena ryzyka i działania kontrolne, przy jednoczesnym wzmacnianiu istniejących procesów poprzez usprawnianie i przyspieszanie procedur zbierania danych i oceny oraz wprowadzenie krótszych terminów realizacji. W następstwie oceny ryzyka KE może wystąpić z wnioskiem o zastosowanie środków kontroli. Po wejściu decyzji w życie organy krajowe będą miały 6 miesięcy (zamiast 12) na objęcie substancji kontrolą na swoim terytorium. Nowe przepisy mają zastosowanie w całej Europie od 23 listopada 2018 roku¹⁰⁴⁵.

8. Zdobycze kryminalistyki wykorzystywane są na każdym etapie postępowań karnych, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Można wręcz sformułować wniosek, że bez odpowiedniej wiedzy z zakresu kryminalistyki, zarówno taktyki, jak i techniki, niemożliwe staje się rozpoznanie, wykrycie i dowodzenie przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. Teza ta znajduje potwierdzenie w wynikach analizy poszczególnych zadań realizowanych w zakresie zwalczania przestępstw przez wybrane organy w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych i administracyjno-porządkowych.

- a. W działaniach, których celem jest wykrywanie przestępstw i ich sprawców, muszą być zastosowane określone środki i metody oraz system organizacyjny określający sposób funkcjonowania i zakres

¹⁰⁴³ Ich analiza została zaprezentowana w początkowych rozdziałach monografii.

¹⁰⁴⁴ Rozporządzenie (UE) 2017/2101 zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1920/2006 w zakresie wymiany informacji, systemu wczesnego ostrzegania oraz procedury oceny zagrożeń w odniesieniu do nowych substancji psychoaktywnych, Dyrektywa (UE) 2017/2103 zmieniająca decyzję ramową Rady 2004/757/WSiSW w celu włączenia nowych substancji psychoaktywnych do definicji narkotyku i uchylająca decyzję Rady 2005/387/WSiSW.

¹⁰⁴⁵ Europejski Raport Narkotykowy 2019, s. 39.

kompetencji wszystkich podmiotów uczestniczących w procesie zwalczania przestępczości. Wśród nich wskazać można na organy, które w sposób najbardziej bezpośredni zajmują się ujawnianiem faktu przestępstwa i wykryciem sprawcy. W Polsce, w odniesieniu do zjawiska nowych substancji psychoaktywnych, do organów tych należy zaliczyć w szczególności policję, a w dalszej kolejności – Straż Graniczną. Nie są to wszystkie podmioty, którym prawo daje możliwość realizowania tego typu działań, aczkolwiek to właśnie one w zakresie swojego działania biorą udział w zwalczaniu przestępczości, w tym tej o charakterze narkotykowym związanej z dopalaczami. Do kompetencji tych organów należy wykonywanie całego szeregu czynności, które można ogólnie nazwać operacyjno-śledczymi (dochodzeniowymi), w tym ujawnienie przestępstwa i ujęcie sprawcy oraz zebranie odpowiedniego materiału dotyczącego danego czynu oraz osoby podejrzanego o jego popełnienie. Umożliwia to dalsze działania innym specjalnym organom występującym w procesie zwalczania przestępczości, to jest prokuratorom i sędziom.

- b. Analiza licznych przypadków odnoszących się do rozpoznawania zjawiska na etapie przedprocesowym, wykonywania czynności na etapie postępowania przygotowawczego, a także w czasie prowadzenia postępowania sądowego w sprawach, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, pozwala wskazać na wyraźną analogię w stosunku do spraw prowadzonych w odniesieniu do środków odurzających i substancji psychotropowych. Schemat prowadzonych czynności jest więc taki sam w obydwu przypadkach. Przeprowadzone w tym zakresie badania pozwalają m.in. stwierdzić, że informacje dotyczące przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, pochodzą z czynności operacyjno-rozpoznawczych, czynności służbowych organów ścigania, czynności kontrolnych organów Najwyższej Izby Kontroli, Krajowej Administracji Skarbowej oraz kontaktów z poufnymi osobowymi źródłami informacji, zawiadomień obowiązkowych i doniesień jawnych. Analiza przypadków, raportów, sprawozdań, badań i innych źródeł prowadzi do wniosku, że w zakresie zwalczania przestępstw korespondujących z dopalaczami organy odpowiedzialne za przeciwdziałanie przestępczości narkotykowej posługują się metodami operacyjno-rozpoznawczymi,

- które dotychczas stosowane były głównie w zakresie rozpoznawania przestępczości narkotykowej.
- c. Podobnie metodyka pracy biegłego wykonującego ekspertyzę kryminalistyczną w zakresie nowych substancji psychoaktywnych wykorzystuje metody, w oparciu o które przeprowadzane są badania kryminalistyczne dotyczące środków odurzających i substancji psychotropowych. Analiza tej problematyki pozwala sformułować tezę, że ekspertyza w zakresie nowych substancji psychoaktywnych stanowi istotny obszar realizowanych badań kryminalistycznych i z całą stanowczością przyznać jej należy status dowodu naukowego.
 - d. Wyzwaniem w kontekście wyżej wymienionych działań jest niewątpliwie Internet i jego rola, jako kanału dystrybucji oraz coraz częściej wykorzystywanego źródła pozyskiwania substancji psychoaktywnych. Uwaga w tym zakresie skupia się głównie na zagrożeniach wiążących się z rynkiem w Darknecie, czyli przestrzeni internetowej, która nie jest dostępna bez specjalnego oprogramowania, np. TOR. Trudno jest też nadążyć za dynamicznymi zmianami zachodzącymi w tym obszarze, wiążącymi się z coraz szerszym użytkowaniem Internetu, wprowadzaniem nowych technologii płatności oraz innowacyjnych rozwiązań w zakresie szyfrowania danych, jak również nowych możliwości tworzenia rozproszonych portali handlowych. Przyszłe rozwiązania prawne, tak w kraju, jak i w zakresie prawa Unii Europejskiej czy szerzej rzecz ujmując – prawa międzynarodowego, muszą być odpowiedzią na zasadnicze pytania związane z reagowaniem na to rosnące zagrożenie oraz skutecznie wykorzystywać możliwości tworzone przez Internet w odniesieniu do ograniczania problemów związanych z używaniem narkotyków, w tym nowych substancji psychoaktywnych. Szczególną uwagę należy także skoncentrować na szkoleniach kadry organów ścigania z tym zakresie. Jaka pisze Wiesław Pływaczewski: „Każda organizacja, aby być efektywną, wypełniającą właściwie swe powinności, nie może popaść w marazm”¹⁰⁴⁶.
 9. Analiza wyroków sądów w sprawach, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne, pozwala sformułować postulat o zwróceniu szczególnej uwagi przez organy ścigania na ten rodzaj przestępczości

¹⁰⁴⁶ W. Pływaczewski, *System szkolnictwa policyjnego w Polsce* [w:] *Przemiany doktrynalne i systemowe prawa publicznego. Studia dedykowane prof. Wincentemu Bednarkowi*, red. S. Pikulski, W. Pływaczewski, J. Dobkowski, Olsztyn 2002, s. 437.

także w kontekście przestępczości zorganizowanej. Również na te przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, które odnoszą się do środków odurzających i substancji psychotropowych. Niejednokrotnie sprawcy dopuszczający się czynów związanych z NSP wykazywali także konflikt z prawem w związku z innymi, wyżej wymienionymi czynami. Na podstawie danych uzyskanych z Krajowego Rejestru Karnego wskazać należy na dużą różnicę w liczbie osób skazanych za posiadanie NSP w stosunku do osób posiadających klasyczne narkotyki. W pierwszym przypadku od sierpnia 2018 do grudnia 2022 roku było to 2031 osób, w drugim natomiast – 65915. Owa dysproporcja nie powinna być czynnikiem sprzyjającym bagatelizowaniu przestępstw związanych z NSP. W związku z nader prężnie rozwijającym się rynkiem tego typu substancji powinna stanowić raczej czynnik wyzwalający refleksję na temat liczby czarnych przestępstw.

10. W działania mające na celu zapobieganie zjawisku nowych substancji psychoaktywnych, przez które autorka opracowania rozumie zarówno te o charakterze profilaktycznych, jak również prewencyjnym, zaangażowane są agencje rządowe, jednostki samorządu terytorialnego i organy ścigania. Podejmowane przedsięwzięcia często przybierają też postać współpracy międzynarodowej. Aktywności na poziomie unijnym koordynowane są w ramach strategii antynarkotykowej oraz planów działań UE, a także w ramach europejskiej polityki w sprawie poważnej i zorganizowanej przestępczości. Z uwagi na skutki stosowania nowych substancji psychoaktywnych konieczne jest kontynuowanie dotychczas realizowanych, ale także podejmowanie nowych różnorodnych inicjatyw, dotyczących zapobiegania zjawisku, zarówno na poziomie krajowym, lokalnym, jak i międzynarodowym. Pewne kwestie mogą mieć charakter uniwersalny, co oznacza, że działania dotyczące klasycznych narkotyków, ze względów oczywistych mogą mieć zastosowanie w stosunku do NSP. Jednak w pewnym zakresie wymagają odrębnych przedsięwzięć. W przypadku dopalaczy należy wskazać na działania profilaktyczne o charakterze informacyjnym i edukacyjnym, których beneficjentami powinny być młode osoby oraz ich opiekunowie. To niezwykle istotny element w systemie dbałości o bezpieczeństwo społeczeństwa, który musi być wspierany skuteczną polityką państwa.

Nowe substancje psychoaktywne, potocznie nazywane dopalaczami, stanowią istotny problem społeczny, który trwale związany jest z przestępczością. We współczesnym modelu skutecznego zapobiegania temu

zjawisku muszą współlistnieć trzy elementy: funkcjonowanie odpowiednich regulacji prawnych (1), wykorzystanie zdobyczy nauki i praktyki kryminalistyki (2), zastosowanie wiedzy z zakresu kryminologii, w tym etiologii, fenomenologii i profilaktyki kryminalnej (3). Każdy z nich odgrywa istotną rolę w eliminowaniu skutków występowania NSP w przestrzeni społecznej. Obecność tych elementów zauważana jest na każdym etapie procesu zapobiegania, tj. diagnozy, działań profilaktycznych oraz czynności mających na celu zwalczanie zjawiska nowych substancji psychoaktywnych.

Conclusions and final remarks

Compared to narcotic substances, popularly known as narcotics, which have been present for many years, legal highs are a new phenomenon that occurs both on the domestic and international market of various substances affecting the functioning of the central nervous system. The emergence of shops offering legal psychoactive substances initiated a public discussion in which representatives of the penal sciences considered what the state's reaction to this new phenomenon should look like, which confirms the opinion that the tendency characteristic of criminology, as well as forensic science, consists in a permanent and consistent expansion of interests of these sciences¹⁰⁴⁷.

Due to the complexity of the issue, as well as the complicated nature of formal, legal and practical conditions in the field of preventing the phenomenon of legal highs, including new psychoactive substances – in accordance with the thematic scope and purpose of the work – the focus was on presenting this issue from the perspective of law, criminology and forensic science. The methodological assumption, scientific basis, and the subject of consideration have been defined in the introduction to the study. They determined the successive stages of the research process carried out to achieve the main objective and specific objectives of the study.

Assuming that new psychoactive substances are one of the groups of products commonly referred to as designer drugs and constitute a significant social problem, the prevention of which requires the simultaneous coexistence of three elements, i.e. the implementation of appropriate legal regulations (1), the use of the achievements of science and forensic practice (2), the use of knowledge in the field of criminology, including etiology, phenomenology and crime prevention (3). Attempts have been made to indicate those actions that have been taken so far in the process of preventing the phenomenon in question, as well as to refer to those that should be taken into account and adapted to modern requirements in the process of its effective combat.

¹⁰⁴⁷ P. Chlebowicz, *Wokół relacji między kryminologią, kryminalistyką i nauką prawa karnego* [in:] *Wybrane zagadnienia z nauk penalnych*, ed. P. Chlebowicz, Olsztyn 2011, p. 11.

Recognizing the problem of new psychoactive substances in the legal, forensic and criminological aspects was an attempt to present the analyzed phenomenon from the perspective of social sciences. For this purpose, selected research methods assigned to the above-mentioned sciences were used. Each of them has an appropriate methodological apparatus with which negative social phenomena can be identified, carried out both at the scientific level identified with theoretical considerations, based on the views expressed in the doctrine of the subject, as well as at the empirical level, within which specific activities and projects are undertaken by authorized entities.

Considerations regarding the identification of research problems and verification of the assumed hypotheses, which were carried out for the purposes of the research process, both at the general and detailed level, allowed for the formulation of the following conclusions and final remarks, serving the implementation of the main objective and specific objectives:

1. The term booster has no legal definition, it is a relative term in scope unsharp, and therefore its referent is imprecise. Thus, this concept is burdened with a large discrepancy in interpretation, which in turn may lead to many abuses manifested in the freedom of its use in relation to various forms of social activity. An example is the data presented in reports on this phenomenon in Poland, where the term designer drugs is often used interchangeably with new psychoactive substances and substitutes, and in other cases it refers to legal highs and new psychoactive substances. This may be a source of serious errors at the level of legal classification.

Analysis of the literature shows that in practice the name boosters is used to describe a large and diverse number of substances, both of plant and synthetic origin, which for a long time were not included in the list of substances controlled by law. As a result, not only their production and distribution, but also their possession and use took place without legal consequences. Their essence lies to the greatest extent in the fact that they are used for a purpose at least similar to that with which we are dealing with narcotic substances.

Considering the above, the author proposed the terminological solutions indicated in the first chapter, which take into account the changes introduced by the Act of 20 July 2018 amending the Act on Counteracting Drug Addiction and the Act on the State Sanitary Inspection and which are intended to systematize the meanings of the notion of legal highs,

substitutes, new psychoactive substances in literature and sources. It was proposed that the name boosters should be used in the current legal reality to describe a total of three groups of products (or substances), of which special attention should be focused on two of the basic ones. The first of them are products that contain at least one new psychoactive substance, specified in the list of the Minister of Health in the form of a Regulation based on the statutory delegation expressed in art. 44 f point 3 of the Act on Counteracting Drug Addiction. In this case, the term 'legal highs' may also refer to any single substance subject to legal scrutiny on the basis of the above-mentioned list. The second group of designer drugs, in the opinion of the author, are products referred to in law as substitutes. It should also be remembered that the definition of new psychoactive substances in force in the Polish legal order was developed on the basis of the definition of new psychoactive substances functioning in the provisions of EU law. Therefore, in selected areas, the analysis also covered those substances that are defined at the EU level as New Psychoactive Substances, constituting a large group of substances, the presence of which is reported by the Member States under the Early Warning System.

In connection with the above, a definition of designer drugs was proposed according to which a legal highs is any new psychoactive substance or a group of these substances, in pure form or in the form of a preparation, as well as a substitute that affect the central nervous system, imitate the effects of narcotic drugs and psychotropic substances, posing health or social risks comparable to the risks posed by a psychotropic substance or narcotic drug.

The use of legal highs, including new psychoactive substances, remains in correspondence with the phenomenon of intoxication of societies over the centuries, which was determined by cultural and religious conditions, covering both the sacrum and the profane sphere of individual communities. Unfortunately, over the last decades, many disturbing new symptoms have emerged related to the functioning of the NPS market. One of them was the position of their producers that they are a safe and cheaper alternative to drugs. In fact, new psychoactive substances are a very dangerous phenomenon, as exemplified by the data on the number of deaths and poisoning caused by their use. In total, in the analyzed period, i.e. in the years 2013–2021, there were 27,371 cases of poisoning with legal highs, including fatal ones. Cases of poisoning occurred in

each age group, with the highest number of 8,412 in people aged 19-24, while in the age group of 0-18, 6,569 were recorded.

The phenomenological analysis allowed to conclude that taking new psychoactive substances should be classified as one of the risky behaviors when they appeared. It has now grown to a serious social problem, mainly due to a significant increase in supply, as well as medically proven health consequences, including frequent deaths and acute poisoning.

2. New psychoactive substances are only a part of the broadly understood the problem related to the presence of agents and substances affecting the central nervous system, which in the case of Poland is confirmed by, among others, data of the National Criminal Register and the Central Investigation Laboratory of the Police. This situation also applies to other countries. It was noted, among others, in the UK. Although legal highs account for a small proportion of drug-related harm in the country compared to conventional drugs, the severity of the harm, such as long-term health problems, prompted the UK government to introduce the Psychoactive Substances Act in 2016. In Germany, as in other countries, designer drugs are proportionally (in terms of numbers) also a much smaller problem than the phenomenon of classic drugs. In the literature on the subject, it was defined as marginal. The United States of America is no exception here.
3. The most distinguishing features of the phenomenon of new psychoactive substances, in relation to traditional drugs are two factors presented below. They represent the essence and significance of the NPS problem and should be categorically taken into account in the process of improving the model of preventing the phenomenon in force in Poland. They are:
 - a. unknown composition of boosters. Contrary to popular opinion, they are not milder versions of classic drugs. Due to the often unknown, new and thus unexplored psychoactive substances, they are often much more dangerous. Specialists emphasize that there are no specific standards of treatment and procedures for patients who have taken this type of drugs. The importance of the problem is also evidenced by the fact that legal highs often contain several different psychoactive substances, the National Medicines Institute emphasizes that it happens that there are four or more of them. In addition, these products contain a number of impurities, various types of other poisons, including heavy metals, solvents, rat poison or

highly corrosive ingredients found in chemical cleaning agents. The effects of using NPS are unpredictable, of which their users are usually unaware. Another threat is the rapid reaction of the body, which occurs up to half a minute after taking such a measure. Therefore, an increase in human resources and financial resources from the Government of the Republic of Poland should be taken into account for the implementation of tasks related to conducting research aimed at reducing the effects caused by the use of new psychoactive substances. A solution in this regard could be dedicated ministerial research and development programs in this area;

- b. the dynamics with which the NPS market is developing. This is evidenced by the data presenting the number of new psychoactive substances identified for the first time each year. The number of new psychoactive substances identified by the European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction as part of the Early Warning System has been steadily increasing since 2015 and amounted to 880 substances at the end of the year, of which 52 were identified on the European market for the first time. The factor contributing to the dissemination of NPS has been the laboratory synthesis of new psychoactive substances. Despite numerous achievements of law enforcement authorities, including in particular CBŚP in the field of liquidation of illegal laboratories where such substances are produced, this issue is still a major challenge. This scope of activity requires continuous improvement and raising the competences of officers, which is largely dictated by the great ingenuity of criminals involved in this practice. Conducting activities of both operational and reconnaissance, investigative and administrative as well as administrative and order purposes requires the use of e.g. equipment appropriate to the specificity of crimes, as well as training of officers operating it in this dimension.
- c. The conducted research allows us to conclude that Poland, as well as Europe, from the beginning the emergence of the phenomenon of legal highs constitutes an important market for new drugs both locally produced and imported from other regions of the world. Based on the analysis of sources and literature on the subject, it can be concluded that most of the new psychoactive substances appearing on the European market are synthesized outside Europe, mainly in China and India. The first significant channel giving the opportunity to buy legal highs were foreign online stores, where you can also

purchase most of the products in order to introduce them to further circulation through small, domestic online stores. Great interest in this type of products resulted in the opening of online stores targeted at the Polish consumer, of which the most popular was the store operating at www.dopalacze.com. As a result, the profits generated in the e-commerce process resulted in the creation of a significant number of brick-and-mortar stores, of which most of the goods available in such points came from foreign deliveries. The analysis of numerous cases in the field of activities undertaken in this respect by law enforcement authorities allows us to conclude that the activity aimed at the distribution of legal highs was carried out under the banner of legally operating companies, it was a permanent element of the *modus operandi* of people who were engaged in practices whose subject matter was interest in such products. Their trouble-free import and trade in products in the country was guaranteed by its qualification as products for collectors, aphrodisiacs, as well as washing and cleaning agents and products intended for research. This type of camouflage was intended to create the impression of a legally operating company, and to hinder the effective operation of the services responsible for combating this practice. Thus, the producers of new drugs made their buyers feel that these substances were not harmful. In addition to the above-mentioned distribution methods, the black market of legal highs also developed, which also meant that drug-related crime groups, including those of an organized nature, became involved in their production and marketing. This is evidenced by the individual cases presented in the study.

As a side note, it can be added that the two most common groups of new psychoactive substances are synthetic cannabinoids and synthetic cathinones. The conclusion drawn from the comparative studies conducted in this area allows us to conclude that the Polish market of these substances is a component of the European scene in this area, and its users show the same trends as the European ones. The two above-mentioned groups of new psychoactive substances constitute the largest group among new psychoactive substances in Poland - as in most European Union countries. Since 2016, there has also been a noticeable increase in interest in NPS from the opioid group.

4. A significant irregularity committed over the years not only in Poland, but also in other countries was that legal highs were not identified as

a dangerous and life-threatening phenomenon. They were a product commonly available in special stores in every Polish city, the so-called smartshops, coffee shops. At that time, they were a legal way to improve the mood and quickly became a popular drug, mainly among young people. They appeared regularly with newer and newer line-ups and in attractive graphic design, with catchy names that were verbal camouflage to stir the imagination and encourage to take advantage of the purchase offer. The analysis in this regard also allows for the formulation of the conclusion that the *modus operandi* of the perpetrators of acts whose subject matter is legal highs is the same as in other European countries and is based mainly on the financial motivation of producers and dealers participating in this practice.

5. A mistake in the state's anti-drug policy, and at the same time one of the factors influencing the dynamics of the wide range of legal highs occurrence in society was the lack of appropriate legal regulations. From a legal perspective, when legal highs began to be traded on a large scale in Poland around 2007, they were legal because they did not meet the definition of a narcotic drug or psychotropic substance. It should be critically assessed that acts involving new psychoactive substances were criminalized only 9 years after the first stationary store with such products appeared in Poland. It should be emphasized that scientific and expert circles have been signalling the occurrence of this problem in the country for many years. The lack of appropriate legal regulations in this area and the thriving laboratories producing new drugs correspond closely with each other. For many years, therefore, there was a comfortable situation for the producers of legal highs, who could place large amounts of harmful substances on the market with impunity, gaining on this basis the promise of high profits.
6. As regards the legal model applicable in Poland and other countries, a few remarks should be made:
 - a. detailed analysis of Polish legal regulations as well as those in force in other, deliberately selected countries, leads to the conclusion that various measures have been implemented at national level to control new substances. At the same time, four basic types of legal reactions should be indicated. These include solutions based on individual, generic, analogue and so-called blanket ban. The study attempts to present the essence of each of them, thus referring the former to the regulations contained in the provisions of domestic law, as well as in

regulations in the field of international law, generic law is discussed on the example of solutions of domestic law, analogue definitions on the example of the United States of America , and the last of the mentioned - on the example of solutions in force in Great Britain and in relation to substitute measures in Poland. It must certainly be emphasized that the law of the United Kingdom or the United States currently adopts a different approach to the phenomenon of legal highs than that used by the Polish legislator;

- b. the reaction of the Polish legislator to - as shown, systematically increasing since 2010 - the number of poisonings caused by new psychoactive substances¹⁰⁴⁸, there were subsequent, ineffective amendments to the Act on counteracting drug addiction. The current shape of the legal model for preventing the phenomenon of legal highs was determined by the Act of 20th July 2018 amending the Act on Counteracting Drug Addiction and the Act on the State Sanitary Inspection;
- c. the first definition of new psychoactive substances was introduced in Polish legal order under the Act of 24th April 2015 amending the Act on counteracting drug addiction and certain other Acts¹⁰⁴⁹. At that time, the Polish anti-drug law was based on a model based on individual law. This meant that a specific, single substance with a defined chemical structure was entered into the normative acts. As a result of placing a given substance on the list, it became subject to appropriate control. In the period from 2015 to 2018, acts the subject of which were NPS were punishable by an administrative fine of PLN 20,000 to PLN 1,000,000;
- d. both in the case of Poland and Germany, where the model was also in operation based on individual law, the thesis about the low effectiveness of this type of solutions can be considered true, because as the analysis showed, this model of legal regulations based on individual law did not reduce the number of NPS available on the market. Actions in the legal dimension, consisting in qualifying individual substances with psychoactive potential in the form of an appendix to the Act, to the list of prohibited and controlled substances, turned out to be insufficient. The legislative process was lengthy. On the one hand, the legislator did

¹⁰⁴⁸ Studies have shown that in 2010 there were 562 cases and in 2015 there were as many as 7284 such situations.

¹⁰⁴⁹ "Journal Laws" of 2015, item 875.

not keep up with the new trends in the production of legal highs, on the other hand, it was a challenge and a provocation to seek and synthesize new substances that would replace the illegal ones. In the context of the dynamics of detecting new psychoactive substances, as well as the possibility of their quick modification, the procedure of defining these substances by their specific indication turned out to be incompatible with reality and causes that state authorities were constantly one step behind entities producing and marketing new psychoactive substances. In addition, the mere appearance of this type of substance did not mean that it was detected by the legislator and placed on the list of controlled substances. The report of the Supreme Audit Office indicates that the list of controlled substances was not extended for four years (from April 16, 2011 to April 23, 2015), despite informing the Minister of Health by entities conducting research on legal highs about substances having a proven negative impact on the human body¹⁰⁵⁰. The analysis of the documentation of the work of the Team for assessing the risk of threats to human health or life related to the use of new psychoactive substances¹⁰⁵¹ allowed to conclude that from 2015 to the amendment of the Act in August 2018, the team adopted 22 resolutions on new psychoactive substances;

- e. resignation from the system based on individual law in the field of NPS undoubtedly should be assessed as a positive step in the process of building an effective model of preventing psychoactive substances in Poland. Since 2018, pursuant to the Act of 20th July 2018 amending the Act on counteracting drug addiction and the Act on the State Sanitary Inspection, a generic law has been in force with regard to new psychoactive substances, the main assumption of which is to outlaw entire groups, not individual new substances with psychoactive. The legislator also modified the definition of a new psychoactive substance. These substances are included in Annex 3 to the Regulation of the Minister of Health on the list of psychotropic substances, narcotic

¹⁰⁵⁰ See more broadly, Counteracting the sale of legal highs. Information on the results of the inspection, pp. 12-19.

¹⁰⁵¹ See more broadly, the Team for assessing the risk of threats to human health or life related to the use of new psychoactive substances has been operating since July 14th, 2015 on the basis of art. 18a sec. 1 of the Act of 29th July 2005 on counteracting drug addiction, <https://www.gov.pl/web/gis/zespol-ds-oceny-ryzyka-zagrozen-dla-zdrowia-lub-zycia-ludzi-zwiazanych-z-uzywaniem-nowych-substancji-psychoaktywnych>.

drugs and new psychoactive substances. Pursuant to the amendment to the regulations, acts involving new psychoactive substances have been criminalised. It is difficult to answer the question whether the introduction of criminal sanctions is a panacea for solving the problem of new psychoactive substances in Poland. This issue was analyzed in the second chapter of the monograph. Undoubtedly, however, the changes in the law introduced in 2018 should be assessed positively and treated as an indispensable element in the process of effective prevention of the phenomenon of legal highs, including combating legal highs crime. The 2018 amendment to the Act on Counteracting created a clear basis for prosecuting acts related to new psychoactive substances, directly indicating which acts and which substances they are subject to are prohibited by law;

- f. Polish legal regulations, similarly to legal regulations based on Blanket ban in the UK, based on the Psychoactive Substances Act 2016, are aimed at sellers and dealers, including people encouraging the consumption of this type of products. Also noteworthy are the provisions according to which crimes involving the supply of psychoactive substances will be subject to stricter sanctions in a situation where they are given to a minor - as is the case with Polish regulations, and the supply of substances in the vicinity of a school or the use of a minor courier - for UK solutions. This is a solution that should also be used in the legal regulations of other countries where the problem of using legal highs by young people is underestimated. It should be recalled that in most of the discussed countries, the phenomenon of legal highs concerns mainly young people. It is highly justified to penalize the supply of substances, in particular to minors. The justification for this is also the etiology of the use of legal highs, the issues of which were presented in the first chapter. Its most important manifestation is the fact that such products are used mainly by young people;
- g. the above allows to formulate the postulate of directing preventive actions mainly aimed at young people. The author is convinced that this tool is used too little in the Polish model of preventing designer drugs. In conjunction with the relevant criminal provisions, it could be an effective element of this model. Lists of controlled substances based on generic law should therefore be part of it, but not the only and essential element used to eliminate this type of substance;

- h. undoubtedly, criminal provisions against producers and traders of NPS, also the criminal law regulations directed against those who induce and provide young people with new psychoactive substances are a condition *sin et quanon* in the process of combating the phenomenon of new psychoactive substances. Their shape should be maintained in subsequent, probable amendments to the Act on counteracting drug addiction, with simultaneous reflection on changes in the law regarding substitute drugs that are potentially as dangerous to the body as new psychoactive substances;
- i. analysis of legal models based on generic law in Poland and Germany and the ban on blank forms in Great Britain, allow us to consider the thesis about their effectiveness in the context of limiting the availability of NPS in brick-and-mortar and online stores as justified. Unfortunately, there are no grounds to claim that the legal regulations currently in force in individual countries have significantly disrupted the activity of NSP sellers in the darknet. Proposals related to increasing efficiency in this area will be presented below;

Comparative analysis of legal regulations in the discussed scope has also shown that:

- in the analyzed legal regulations of individual countries, the issue of possessing substances for personal use is treated in a “relief” way. Under UK legislation, possession of substances for personal use (except on prison premises) is not considered an offence. In Poland, pursuant to sec. 3 art. 62b of the Act on counteracting drug addiction, if the object of possession is a new psychoactive substance in a small amount, intended for the perpetrator’s own use, the proceedings may also be discontinued before the decision to initiate an investigation or investigation is issued, if the sentence against the perpetrator would be pointless due to the circumstances of the act and the degree of its social harmfulness. Significant differences concern the offense of possessing a new psychoactive substance.
- in the UK, possession of a psychoactive substance with intent to distribute is punishable by up to 7 years in prison, a fine or both. In Poland, the basic type of offense consisting in the possession of NPS is punishable by a fine, and in the case of a qualified type, consisting in the possession of a significant amount of NPS, a fine, restriction of liberty or imprisonment for up to 3 years may be imposed;

- a significant difference in relation to the penalty provided for by the legislator for the basic type specified in art. 62 of the Act on counteracting drug addiction, i.e. possession of narcotic drugs or psychotropic substances contrary to the provisions of the Act. This act is punishable by imprisonment of up to 3 years for a basic type of act and up to 10 years for a qualified type. Such significant differences in penal sanctions for possession of significant amounts of new psychoactive substances, on the one hand, and narcotic drugs and psychotropic substances, on the other, are not confirmed in practice. This situation is even more unjustified if the criterion of social harmfulness of the act is taken into account. It is known that NPS are no less dangerous than “classic” drugs. In connection with the above, the legislator should take into account the postulate to reduce the discrepancies in the amount of sanctions regarding the possession of NPS in relation to the act of possessing narcotic drugs or psychotropic substances. After all, having each of these three groups of substances may have similar effects;
 - j. in addition to the Polish model of legal regulations in the field of prevention boosters, its hybrid character should be pointed out. This is due to the fact that acts involving substitute substances, which are also included in the group of legal highs, are subject to administrative sanctions and it can be considered that the Polish legislator has applied a blanket ban in relation to this type of products. Substitutes that can potentially be transformed from a formal point of view into new psychoactive substances. However, until this happens, they function as products for which, when they are the subject of acts specified in the Act on counteracting acts, there is a financial penalty in the amount of PLN 20,000 to PLN 1,000,000. Taking into account the low effectiveness of this type of solutions, which is manifested in a small percentage of collection of fines imposed by the State Sanitary Inspection, and taking into account the high risk associated with the use of this type of products, it is necessary to propose that the Legislator reconsider this issue in order to increase the effectiveness of eliminating this type of products which may occur as a result of a change in the type of legal sanctions.
7. In the work, in the selected area, the provisions of EU law on psychoactive substances were also analyzed. Referring to the results of research in this area, it can be concluded that the actions taken by the EU Member

States to prevent the introduction of drugs to the market under the United Nations Convention, i.e. the Single UN Convention on Narcotic Drugs of 1961 with the Additional Protocol of 1972 and the 1976 Convention on Psychotropic Substances, which provided a framework for controlling the manufacture, possession and circulation of more than 240 psychoactive substances, proved insufficient. The dynamics of the emergence of new psychoactive substances and their diversity turned out to be a challenge for the provisions of the Convention and the governments of European countries. Due to the complexity and adaptability of the constantly changing market for new psychoactive substances in the Member States of the European Union, updating drug policy both at the level of international law as well as national legal regulations was necessary to face the existing and inevitable challenges that have arisen and probably will continue will appear in connection with the analyzed phenomenon.

At European Union level, the legal framework in force since 2005¹⁰⁵² in the area of responding to public health and social risks posed by new psychoactive substances has been reviewed to establish a faster and more effective system. The new legislation retains¹⁰⁵³ the three-step approach to responding to new psychoactive substances - early warning, risk assessment and follow-up, while strengthening existing processes by streamlining and accelerating data collection and assessment procedures and introducing shorter deadlines. Following a risk assessment, the Commission may propose control measures for the substance. After the entry into force of the decision, national authorities will have 6 months (instead of 12) to bring the substance under control on their territory. The new rules apply across Europe from November 23, 2018¹⁰⁵⁴.

8. The achievements of forensic science are used at every stage of criminal proceedings, dealing with new psychoactive substances. It can even be concluded that without the appropriate knowledge of forensic science – both tactics and technology, it becomes impossible to identify, detect and prosecute crimes involving new psychoactive substances. This thesis

¹⁰⁵² Their analysis was presented in the initial chapters of the monograph.

¹⁰⁵³ Rozporządzenie (UE) 2017/2101 zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1920/2006 w zakresie wymiany informacji, systemu wczesnego ostrzegania oraz procedury oceny zagrożeń w odniesieniu do nowych substancji psychoaktywnych, Dyrektywa (UE) 2017/2103 zmieniająca decyzję ramową Rady 2004/757/WSiSW w celu włączenia nowych substancji psychoaktywnych do definicji narkotyku i uchylająca decyzję Rady 2005/387/WSiSW.

¹⁰⁵⁴ Europejski Raport Narkotykowy 2019, p. 39.

is confirmed by the results of the analysis of individual tasks carried out in the field of combating crimes by selected authorities as part of operational-reconnaissance, investigative and administrative activities:

- a. in activities aimed at detecting crimes and their perpetrators, specific measures and methods as well as an organizational system defining the functioning and scope of competence of all entities participating in the process of combating crime must be in place. Among them, one can point to the authorities that are most directly involved in disclosing the fact of a crime and detecting its perpetrator. In Poland, in relation to the phenomenon of these psychoactive substances, these authorities include in particular the Police, and then the Border Guard. These are not all entities to which the law gives the possibility to carry out this type of activities, although they are the ones who, within the scope of their activities, participate in combating crime, including drug-related crime related to legal highs. Therefore, the powers of these authorities include the performance of a whole range of activities that can be generally called operational-investigative (investigative) activities, including the disclosure of a crime and the capture of the perpetrator, as well as the collection of relevant material regarding the given act and the person suspected of committing it, in order to enable further action by other special authorities acting in the process of combating crime, that is, prosecutors and judges;
- b. analysis of numerous cases relating to the recognition of the phenomenon at the pre-trial stage, performance of activities at the stage of preparatory proceedings, as well as during court proceedings in cases involving new psychoactive substances, allows for a clear analogy with cases conducted in relation to narcotic drugs and psychotropic substances. Therefore, the scheme of activities is the same for both cases. Research conducted in this area allows, among others, state that the sources of information on crimes involving new psychoactive substances come from operational and reconnaissance activities, official activities of law enforcement agencies, control activities of the Supreme Audit Office, the National Revenue Administration and contacts with confidential personal sources of information, mandatory notifications and open reports. Case studies, reports, research reports and other sources lead to the conclusion that in the field of combating crimes related to legal highs, the authorities responsible for counteracting drug crimes have the same operational and

- reconnaissance measures in relation to drug crimes, which so far have been used mainly in the field of drug crime detection .
- c. Similarly, the methodology of the work of an expert performing a forensic expertise in the field of new psychoactive substances, uses methods based on which forensic examinations of narcotic drugs and psychotropic substances are carried out. The analysis of these issues allows us to formulate the thesis that expertise in the field of new psychoactive substances is an important scope of forensic research and should definitely be given the status of scientific evidence;
 - d. The challenge in the context of the above-mentioned activities is undoubtedly the Internet and its role as a distribution channel and an increasingly used source of obtaining psychoactive substances. Attention in this regard focuses mainly on the risks associated with the market in the Darknet zone, i.e. the Internet space that is not available without special software, e.g. TOR. It is also difficult to keep up with the dynamic changes taking place in this area, related to the increasing use of the Internet, the introduction of new payment technologies and innovative solutions in the field of data encryption, as well as new opportunities to create distributed commercial portals. Future legal solutions, both at home and in the field of European Union law or, more broadly speaking, international law must answer the essential questions related to responding to this growing threat and effectively use the opportunities created by the Internet in relation to reducing problems related to drug use, in particular including new psychoactive substances. Particular attention should also be focused on the training of law enforcement personnel in this area. As Wiesław Pływaczewski writes, "In order to be effective and fulfill its duties properly, every organization must not fall into stagnation"¹⁰⁵⁵.
 9. Analysis of court judgments in cases involving new substances psychoactive substances, allows for the formulation of a postulate that law enforcement authorities should pay special attention to this type of crime, also in the context of organized crime, as well as those crimes under the Act on Counteracting Drug Addiction that relate to narcotic drugs and psychotropic substances. Often, the perpetrators of acts related to the NPS also showed a conflict with the law in connection with other, above-mentioned

¹⁰⁵⁵ W. Pływaczewski, *System szkolnictwa policyjnego w Polsce* [in:] *Przemiany doktrynalne i systemowe prawa publicznego. Studia dedykowane prof. Wincentemu Bednarkowi*, ed. S. Pikulski, W. Pływaczewski, J. Dobkowski, Olsztyn 2002, p. 437.

acts. Based on the data obtained from the National Criminal Register, it should be pointed out that there is a large difference in the number of people convicted for possession of NPS in relation to those with classic drugs, where in the first case in the period from August 2018 to December 2022 it was 65,915 people, while in the second case it was 2031. This disparity should not be a factor in downplaying NPS-related crimes. Due to the very dynamically developing market of this type of substances, it should rather be a trigger for reflection on the number of black crimes.

10. Activities aimed at preventing the phenomenon of new substances psychoactive drugs, by which the author of the study understands both those of a prophylactic and preventive nature, involve government agencies, local government units and law enforcement agencies. Undertaken projects often take the form of international cooperation. Activities at EU level are coordinated through the Drugs Strategy and EU Action Plans, as well as through the European Policy Cycle on Serious and Organized Crime. Due to the effects of the use of new psychoactive substances, it is necessary to continue the existing ones, but also to undertake new and various initiatives at the national, local and international level to prevent the phenomenon in question. Certain issues may be universal in nature, which means that actions concerning classic drugs, for obvious reasons, may apply to NSP. However, to some extent they require separate undertakings. In the case of legal highs, preventive information and educational activities should be indicated, the beneficiaries of which should be young people and their carers. This is an extremely important element in the system of care for the security of the society, which must be supported by an effective state policy.

New psychoactive substances, which are commonly referred to as legal highs, are a significant social problem that is permanently associated with crime. In the modern model of effective prevention of this phenomenon, three elements must coexist simultaneously: the functioning of appropriate legal regulations (1), the use of the achievements of science and practice of forensic science (2), the use of knowledge in the field of criminology, including etiology, phenomenology and criminal prevention (3). Each of them plays an important role in eliminating the effects of NPS in the social space, and their presence is noticed at every stage of the prevention process, i.e. diagnosis, preventive actions and activities aimed at combating it.

Streszczenie

Monografia przedstawia kwestie związane ze zjawiskiem nowych substancji psychoaktywnych (NSP), nazywanych potocznie dopalaczami. Celem głównym opracowania było przeprowadzenie rozpoznania w postaci prawno-kryminalistycznej i kryminologicznej analizy problematyki NSP. Wskazano zarówno te działania, które były dotychczas podejmowane w procesie przeciwdziałania zjawisku, jak również te, które powinny być uwzględnione i dostosowane do współczesnych wymogów w procesie skutecznego zapobiegania.

Głównym problemem badawczym uczyniono ustalenie, w jaki sposób (i czy w ogóle) współczesne regulacje prawne, a także nauka i praktyka kryminalistyki i kryminologii zapobiegają fenomenowi nowych substancji psychoaktywnych. Punktem wyjścia do przeprowadzenia analizy we wskazanym zakresie było przekonanie autorki o wielopłaszczyznowym charakterze zagrożeń wynikających ze zjawiska dopalaczy i ewolucji sceny narkotykowej dokonującej się na przestrzeni ostatnich lat tak w skali kraju, jak i na arenie międzynarodowej. Istotnym argumentem przemawiającym za przeprowadzeniem szczegółowej analizy zjawiska jest też założenie, że obowiązujące we wcześniejszych latach rozwiązania prawne nie były dostosowane do tempa rozwoju zjawiska nowych substancji psychoaktywnych, co uniemożliwiało organom ścigania rozpoznawanie i wykrywanie tego typu substancji.

Sformułowano hipotezę, zgodnie z którą nowe substancje psychoaktywne są jedną z grup produktów nazywanych potocznie dopalaczami i stanowią istotny problem społeczny, w którego zapobieganiu niezbędne jest równoczesne współistnienie trzech elementów: 1) wdrożenie odpowiednich regulacji prawnych, 2) wykorzystanie zdobyczy nauki i praktyki kryminalistyki, 3) zastosowanie wiedzy z zakresu kryminologii, w tym etiologii, fenomenologii i profilaktyki kryminalnej.

Przyjętym założeniom badawczym odpowiada struktura monografii. Składa się z pięciu rozdziałów, odpowiadających poszczególnym zagadnieniom, które zostały poprzedzone wprowadzeniem. W pierwszym rozdziale

starano się zaprezentować rys historyczny przedstawiający aksjologiczne podstawy wykorzystania substancji odurzających przez różne społeczeństwa na przestrzeni wieków. Analiza tej problematyki jest istotna z kilku powodów, które starano się wskazać, jednak najistotniejszy z perspektywy poruszanej w monografii problematyki jest fakt, że zażywanie substancji odurzających nie zawsze stanowiło zachowanie odbiegające od powszechnie ustalonych norm i reguł. W XX wieku nastąpiło ugruntowanie fundamentalnych zmian w obszarze związanym z legalnością stosowania i wprowadzania środków odurzających do obrotu. W przypadku dopalaczy najistotniejsze w tym zakresie wydają się być dwie ostatnie dekady. Rozdział ten stanowi ponadto próbę przedstawienia dopalaczy jako zjawiska społecznego i kryminologicznego, ze wskazaniem przyczyn jego popularności i skutków. Punkt wyjścia do rozważań prowadzonych w dalszych częściach monografii stanowiła przedstawiona w pierwszym rozdziale propozycja rozstrzygnięć terminologicznych w odniesieniu do dopalaczy.

W rozdziale drugim omówione zostały modele prawne w zakresie przeciwdziałania dopalaczom. Ze względu na różnorodność występujących uregulowań analizą objęte zostały rozwiązania występujące w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, Wielkiej Brytanii, Niemczech, Polsce. Starano się na ich podstawie zaprezentować istotę obowiązujących współcześnie regulacji prawnych, a tym samym wskazać na różnice w definiowaniu nowych substancji psychoaktywnych oraz w sankcjach prawnych przewidzianych w ustawodawstwie poszczególnych państw. Najwięcej uwagi poświęcono rodzimym przepisom prawa.

Kolejny rozdział obejmuje rozważania dotyczące *modus operandi* sprawców czynów przestępnych korespondujących z dopalaczami. Przeprowadzona w tym zakresie analiza stała się podstawą do sformułowania wniosków dotyczących specyfiki przestępstw, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne. W analizie sposobów działania istotne były takie aspekty jak produkcja dopalaczy, wytwarzanie „poczucia potrzeby” zażycia dopalaczy u konsumentów, a także metody rozprowadzania i maskowania niebezpiecznych substancji. Ze względu na fakt, że *modus operandi* determinowany jest relacją podaży-popytu za znaczący element tego problemu uznano także charakterystykę rynku nowych substancji psychoaktywnym, wraz z jej analizą dotyczącą tych grup substancji, które są najbardziej popularne.

Rozdział czwarty w ścisły sposób nawiązuje do realizacji trzech z czterech funkcji kryminalistyki, tj. rozpoznawczej, wykrywczej, dowodowej. Proces karny, którego głównym elementem są czynności dowodowe, stanowi formę

działalności publicznej. Główna uwaga autorki skupiona została w tym zakresie na realizowanych przez organy ścigania czynnościach: operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych, a także – w mniejszym zakresie – administracyjno-porządkowych. W pracy starano się przedstawić wymienione rodzaje czynności, wskazując na określoną w doktrynie prawa karnego i kryminalistyce oraz praktyce organów ścigania specyfikę każdej z tych grup, ze szczególnych uwzględnieniem sytuacji, w których przedmiot tych czynności stanowiły dopalacze.

W ostatnim rozdziale zostały przedstawione działania o charakterze zapobiegawczym w zakresie zjawiska dopalaczy. Problematykę omówiono z perspektywy kryminalistyczno-kryminologicznej, wskazując na zróżnicowane przedsięwzięcia podejmowane na przestrzeni lat zarówno w kraju, jak i we współpracy międzynarodowej.

Zaprezentowana w poszczególnych rozdziałach analiza stanowi podstawę do weryfikacji założonej hipotezy głównej pracy oraz hipotez szczegółowych. Ostateczna weryfikacja oraz wnioski końcowe zawarte zostały w podsumowaniu.

Abstract

The monograph presents the problem of the phenomenon of new psychoactive substances (NSP) - commonly referred to as legal highs. The main purpose of the study was to conduct a problem diagnosis understood as a legal, forensic and criminological analysis of the NPS problem, indicating both those actions that have been taken so far in the process of counteracting this phenomenon, as well as those that should be taken into account and adapted to modern requirements in the process of its implementation effective prevention.

The main research problem was to determine how (and whether at all) modern legal regulations, as well as the science and practice of forensics and criminology prevent the phenomenon of new psychoactive substances. The starting point for the analysis in the indicated scope was the author's conviction about the multifaceted nature of the threats resulting from the phenomenon of legal highs and the evolution of the drug scene taking place in recent years, both on a national and international scale. An important argument in favor of conducting a detailed analysis of the phenomenon is also the assumption that the legal solutions in force in previous years were not adapted to the pace of development of the phenomenon of new psychoactive substances, which prevented law enforcement authorities from recognizing and detecting such substances.

A hypothesis was formulated according to which new psychoactive substances are one of the groups of products commonly referred to as legal highs and constitute a significant social problem, which requires the simultaneous coexistence of three elements: 1) implementation of appropriate legal regulations, 2) application of knowledge in the field of criminology, including etiology, phenomenology and 3) criminal prevention.

The adopted research assumptions correspond to the structure of the monograph. It consists of five chapters, corresponding to particular issues, which were preceded by an introduction. In the first chapter, an attempt was made to present a historical outline showing the axiological basis for the use of narcotic substances by various societies over the centuries. The

analysis of this issue is important for several reasons, which were indicated in the content of the chapter, but the most important from the perspective of the issues discussed in the monograph is the fact that the use of narcotic substances was not always a behavior deviating from commonly established norms and rules. In the twentieth century, fundamental changes in the area related to the legality of the use and marketing of narcotic drugs were consolidated. In the case of legal highs, the last two decades seem to be the most important in this regard. This chapter is also an attempt to present legal highs as a social and criminological phenomenon, indicating the reasons for its popularity and effects. The starting point for the considerations carried out in the further parts of the monograph was the proposal of terminological solutions in relation to legal highs presented in the first chapter.

The second chapter discusses legal models in the field of counteracting legal highs. Due to the variety of existing regulations, the analysis covered the solutions found in the United States of America, Great Britain, Germany and Poland. On their basis, attempts were made to present the essence of the current legal regulations, and thus indicate the differences in the definition of new psychoactive substances and in the legal sanctions provided for in the legislation of individual countries. The most attention was paid to domestic laws.

The next chapter includes considerations regarding the *modus operandi* of perpetrators of criminal acts corresponding to legal highs. The analysis carried out in this regard is the basis for formulating conclusions regarding the specificity of crimes, the subject of which are new psychoactive substances. In the analysis of modes of operation, aspects such as the production of legal highs, creating a sense of taking legal highs in consumers, as well as methods of distributing and masking dangerous substances were important. Due to the fact that the *modus operandi* is determined by the supply-demand relationship, the characteristics of the market of new psychoactive substances, along with its analysis of the most popular groups of substances, were also considered a significant element of this problem.

The fourth chapter strictly refers to the implementation of three of the four functions of forensic science, i.e. exploratory, detective and evidentiary. A criminal trial, the main element of which is evidence, is a form of public activity. The author's main attention in this respect was focused on the following activities carried out by law enforcement authorities: operational-reconnaissance, investigative-investigative, and - although to a lesser extent - administrative and order. The paper attempts to present each of

the listed types of activities, trying to indicate the specificity of each of these groups, as defined in the doctrine of criminal law and the science of forensic science, as well as the practice of law enforcement agencies, with particular emphasis on situations in which legal highs were the subject of these activities.

The last chapter presents the characteristics of preventive measures in the field of legal highs. The issues are discussed from the forensic and criminological perspective, pointing to various projects undertaken over the years, both in the country and in international cooperation.

The analysis presented in individual chapters is the basis for verifying the assumed hypothesis of the main work and the detailed hypotheses. The final verification and conclusions are included in the summary.

Bibliografia

Literatura

1. 1999–2019: *Les Mutations des usages et de l'offre de drogues en France. Vues au travers du dispositif TREND de I;OFDT*, 2020, <https://www.ofdt.fr/BDD/publications/docs/epfxac2a9.pdf>.
2. Abdulrahim D.D., Bowden-Jones O., *Guidance on the management of acute and chronic harms of club drugs and novel psychoactive substances*, London 2015.
3. Adamowicz P., *Analiza toksykologiczna nowych substancji psychoaktywnych (NSP) i ocena ich toksycznego działania na organizm ludzki*, Załącznik nr 2, Kraków 2016, <https://farmacja.cm.uj.edu.pl/cm/uploads/2018/12/Autoreferat-P.-Adamowicz.pdf>, dostęp: 30.01.2023.
4. *Ancient Egyptian Medicine: the Papyrus Ebers*, translated from the German Version by C.P. Bryan, London 1980.
5. Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.
6. Armenian P., Vo K. et al., *Fentanyl, fentanyl analogs and novel synthetic opioids: A comprehensive review 2018*, "Neuropharmacology".
7. Bąbel J.T., *Środki psychoaktywne w kulturach megalitycznych Europy Środkowej. Zarys problematyki* [w:] *Idea megalityczna w obrzędzie pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, red. J. Libera, K. Tunia, Lublin, Kraków 2006.
8. Bąbel J.T., *Wniebowzięci, czyli jak nawiązać kontakt z bogami*, „Wiedza i Życie” 2009.
9. Badora S., *Profilaktyka pedagogiczna* [w:] *Profilaktyka i resocjalizacja*, red. Z. Bartkowicz, P. Maciaszczyk, Tarnobrzeg 2011.
10. Bailey C.P., Connor M., *Opioids: cellular mechanisms of tolerance and physical dependence*, „Current Opinion in Pharmacology” 5, 2005.
11. Bajda K., *Kryminologiczne aspekty chuligaństwa stadionowego. Studium teoretyczno-kryminologiczne*, Rzeszów 2019.
12. Balint E.E., Falkay G., Balint G.A., *Khat – a controversial plant*, "Wiener Klinische Wochenschrift. The Middle European Journal of Medicine" 2009, nr 121.
13. Barczykowska A., *Między drug free a terapią substytucyjną – w poszukiwaniu skutecznego modelu pomocy osobom uzależnionym i współuzależnionym* [w:] E. Włodarczyk, I. Cytlak, *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych. Z teorii i praktyki pracy socjalnej*, Poznań 2011.
14. Barratt M.J., Aldridge J., *Everything you always wanted to know about drug cryptomarkets (but were afraid to ask)*, "International Journal of Drug Policy" 2016, 35, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27523571/>, dostęp: 28.08.2022.
15. Bartoszewicz M., *Definicje legalne w świetle zasady określoności prawa*, http://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89847/26_M_Bartoszewicz_Definicje_legalne_w_swietle_zasady_okreslonosci_prawa.pdf.
16. Batko A., Białas T., *Nowe narkotyki – jak je rozpoznać* [w:] *Nowe narkotyki. Poradnik dla nauczycieli*, red. A. Batko, E. Waluk, Warszawa.

17. Bauer K., Ładny J.R., Czaban S.L., Wojewódzka-Żeleznikowicz M., Sosada K., Dwivedi A., Poniatowski B., „Dopalacze” jako problem medycyny ratunkowej, „Postępy Nauk Medycznych” 9/2010.
18. Benetowa S., *Konopie w wierzeniach i zwyczajach ludowych*, Warszawa 1936.
19. Bijoch Ł., Pękała M., Beroun A., *Molekularne podstawy działania wybranych substancji psychoaktywnych*, „Postępy Biochemii” 2021, nr 67(2), <https://postepybiochemii.pt-bioch.edu.pl/index.php/PB/article/view/376/779>, dostęp: 22.07.2022.
20. Błachut D., Szukalski B., *Dopalacze – właściwości chemiczne, skala zagrożeń i przeciwdziałanie rozpowszechnianiu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, 6/12.
21. Błachut J., *Dokument jako przedmiot ochrony prawnokarnej*, Kraków 2010.
22. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2004.
23. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2000.
24. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2007.
25. Bołtryk P., *Kryminologiczne i prawne aspekty posiadania narkotyków w Polsce (na przykładzie pochodnych konopi innych niż włókniste)*, Rozprawa doktorska, Białystok 2014, s. 210, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/2597/1/P.B0%C5%82tryk%20-%20rozprawa%20doktorska.pdf>, dostęp: 20.04.2023.
26. Borusiak B., *Merchandising po polsku*, Poznań 2006.
27. Bożejowicz W., Sarzała D., *Zjawisko narkomanii w aspekcie etyczno-moralnym* [w:] *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk, Warszawa 2009.
28. Bożek M., *Charakterystyka ustawowych uprawnień operacyjnych służ specjalnych*, „Rocznik Administracji Publicznej”.
29. Bukowski A., *Państwowa Inspekcja Sanitarna w walce z dopalaczami*, „Państwo i Społeczeństwo”, nr 3/maj–czerwiec/2015.
30. Buseti F., Swann L., *Liquid Chromatography – Mass Spectrometry* [w:] *Materials Analysis in Forensic Sciences. Advanced Forensic Science Series*, red. M.M. Houck, Elsevier 2016.
31. Buss T., Modlińska A., Janiszewska J., *Morfina a funkcje poznawcze*, „Polska Medycyna Paliatywna” 2003, t. 2, nr 4.
32. Byczek M., *Zasada określoności przepisów prawa karnego i strona podmiotowa a normy ostrożności (zagadnienia wybrane)*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, nr 1(21).
33. Calkiewicz M., *Modus operandi sprawców zabójstw*, Warszawa 2010.
34. Calkiewicz M., *Oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia*, Warszawa 2010.
35. Calkiewicz M., Schymalla I., *Zbrodnia prawie doskonała*, Warszawa 2016.
36. Camp N.E., *Synthetic Cannabinoids*, „Journal of Emergency Nursing” 2011, Vol. 37, Iss. 3, s. 292.
37. Chankowska J., *Prawo oskarżonego do milczenia*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 3.
38. Chlebowicz P., Filipkowski W., *Charakterystyka strategicznej analizy kryminalnej – wybrane aspekty teoretyczne i praktyczne* [w:] *Przestępczość cudzoziemców. Aspekty prawne, kryminologiczne i praktyczne*, red. W. Klaus, K. Laskowska, I. Rzeplińska, Warszawa 2017.
39. Chlebowicz P., *Kilka uwag dotyczących pojęcia wywiadu kryminalnego*, „Przegląd Policyjny” 2012, nr 1 (105).
40. Chlebowicz P., Łabuz P., Safjański T., *Antykryminalistyka*, Warszawa 2022.
41. Chlebowicz P., *Rola medycyny sądowej w rozwoju kryminologii i kryminalistyki* [w:] *Przestępczość, dowody, prawo. Księga Jubileuszowa prof. Bronisława Młodziejewskiego*, red. J. Moszczyński, D. Solodov, I. Sołtyszewski, Olsztyn 2016.
42. Chlebowicz P., Safjański T., *Kryminalistyczna charakterystyka działań kontrwykrywczych* [w:] *Działania kontrwykrywcze zorganizowanych grup przestępczych i organizacji terrorystycznych*, red. P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, Warszawa 2021.
43. Chmielowska-Marmucka A., Śmierciak N., *Wpływ dopalaczy i innych substancji psychoaktywnych na funkcjonowanie ludzkiego organizmu. Medyczo-psychologiczne*

- i prawne aspekty. Oblicza przestępczości – wyzwania psychologii sądowej*, red. P. Piotrowski, T. Búgelová, P. Wicher, Nowy Sącz 2015.
44. Chojecki D., *Nowe substancje psychoaktywne: mefedron i syntetyczne kanabinoidy*, Serwis Informacyjny „Narkomania” 2010, nr 2(50).
45. Chrabkowski M., *Wykorzystanie metod pracy operacyjnej w czynnościach sprawdzających*, „Prokuratura i Prawo” 2013.
46. Ciekiera C., *Ryzyko uzależnień*, Lublin 2001.
47. Cieplý F., *Handel dopalaczami: aspekt prawny* [w:] *Wokół dopalaczy*, red. M. Rewera, Warszawa 2014.
48. Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984.
49. Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1995.
50. Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001.
51. Cora Ł., *O pojęciu pozaprocesowego zatrzymania osoby*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 3, <https://sip.lex.pl/#/publication/151078494/cora-lukasz-o-pojeciu-pozaprocesowego-zatrzymania-osoby?cm=RELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.
52. Ćwikła M., *Przeszukiwanie w perspektywie prawa do prywatności* [w:] *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne*, red. A. Opalska-Kasprzak, I. A. Jaroszevska, M. Powirska, Olsztyn 2018.
53. Czarnecki P., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze a postępowania karne*, „Palestra” 2014, 708.
54. Czarnecki P., *Pokrzywdzony jako źródło dowodowe w postępowaniu karnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2019, zeszyt 105, DOI: 10.15584/znurprawo.2019.24.2.
55. Czeczot Z., Tomaszewski T., *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996.
56. Czyżyk P., *Przeszukiwanie – definicje, podstawy faktyczne i prawne* [w:] *Zatrzymanie rzeczy, przeszukiwanie, sprawdzenie osoby, kontrola osobista – taktyka realizacji. Wybrane zagadnienia*, red. M. Kaczmarczyk, P. Czyżyk, J. Kosiński, Szczytno 2013.
57. Dallant J., *Międzynarodowy przemysł narkotyków. Wybrane zagadnienia. Kryminologiczne i prawne aspekty przestępczości zorganizowanej*, red. A. Marek, W. Pływaczewski, Szczytno 1992.
58. Dana A., *Czynności dochodzeniowo-śledcze i operacyjno-rozpoznawcze w działaniach Policji* [w:] *W kręgu nauki o bezpieczeństwie*, red. M. Jurgielewicz, S. Sulowski, Warszawa 2018.
59. Davenport-Hines R., *Odurzeni. Historia narkotyków 1500–2000*, Warszawa 2006.
60. Deligianni E., Daniel O.J., Corkery J.M., Schifano F., Lione L.A., *Impact of the UK Psychoactive Substances Act on awareness, use, experiences and knowledge of potential associated health risks of novel psychoactive substances*, <https://bpspubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/bcp.14123>, dostęp: 17.03.2023.
61. Deligianni E., Daniel O.J., Corkey J.M., Schifano F., Lione L.A., *Impact of the UK Psychoactive Substances Act on awareness, use, experiences and knowledge of potential associated health risks of novel psychoactive substances*, „British Pharmacological Society Journals”, August 2019.
62. Deluca P., Davey Z., Corazza O., Di Furia L., Farre M., Flesland L.H., *Identifying emerging trends in recreational drug use; outcomes from the psychonaut web mapping project*, „Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry”, 39(2), 2012, DOI:10.1016/j.pnpbp.2012.07.011.
63. Dudka K., *Przeszukiwanie w kodeksie postępowania karnego – zagadnienia wybrane*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2000, vol. XLVII.
64. Dzierżanowska J., Studzińska J., *Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2015, T. XXV, nr 2.

65. Eichstaedt K. (red.) [w:] D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego*. Tom I. *Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 219, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587748508/703198/swiecki-dariusz-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS>, dostęp: 24.11.2022.
66. Elbanowski A., *Kraina Młoków. Przewodnik po Eldorado*, Warszawa 1999.
67. Evans-Brown M., Sedefov R., *New Psychoactive Substances: Driving greater complexity Into the Drug problem*, "Addiction", Vol. 112, Iss., January, DOI:10.1111/add.13528, 2017.
68. Farre M., Galindo L., Torrens M., *Addiction to Hallucinogens Dissociative, Designer Drugs and "Legal Highs"* [w:] *Textbook of Addiction Treatment: International perspectives*, N. el-Guebaly, G. Carra, M. Galanter, Milano 2014.
69. Favrettoa D., Pascali J.P., Tagliaro F., *New challenges and innovation in forensic toxicology: Focus on the "New Psychoactive Substances"*, "Journal of Chromatography A", 1287 (2013).
70. Fibig J., Pływaczewski W., Tryburska A., *Prewencja kryminalna. Cz. I. Policyjne strategie działań zapobiegawczych*, Szczepno 2004.
71. Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., *Zagadnienia podstawowe kryminologii jako nauki* [w:] E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Glińska, E. Jurgielewicz-Delegacz, *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2019.
72. Florek E., Piekoszewski W., *Toksyczność substancji uzależniających* [w:] *Toksykologia współczesna*, red. W. Seńczuk, Warszawa 2017.
73. Frączak K., Królikowska-Olczak M., *Obrót dopalaczami w prawie Unii Europejskiej na przykładzie prawa polskiego*, Józefów 2012.
74. Frazer J.G., *Złota gałąź. Studia z magii i religii*, przeł. H.K. Krzeczkowski, Kraków 2017.
75. Frieske K., Sobiecha R., *Narkomania. Interpretacja problemu społecznego*, Warszawa 1987.
76. Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Kraków 2010.
77. Gabriel-Węglowski M., *Zatrzymanie procesowe – uwagi polemiczne*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 9, <https://sip.lex.pl/#/publication/151085891/gabriel-weglowski-michal-zatrzymanie-procesowe-uwagi-polemiczne?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.
78. Gadomska-Radel A., *Ocena wiarygodności zeznań dzieci*, „Prokuratura i Prawo”, 2010, nr 11.
79. Gądzik Z., *Komentarz do art. 14 [w:] Ustawa o Policji. Komentarz*, red. Ł. Czebotar, LEX 2015, teza 6.
80. Galka K., Biskupek-Wanot A., Wanot B., „Dopalacze” – rynek nowych narkotyków, DOI: 10.16926/pzp.1.2020.09, http://dlibra.bg.ajd.czyst.pl:8080/Content/6267/10_Galka_Biskupek-Wanot_Wanot_Problemy.pdf.
81. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2005.
82. Gaś Z.B., *Młodzieżowe programy wsparcia rówieśniczego*, Warszawa 1995.
83. Gidel-Stefaniec E., *Metody oceny śladów pamięciowych w zeznaniach nieletnich*; <http://pedkat.pl/images/czasopisma/pk13/12.pdf>, dostęp: 21.12.2022.
84. Gieroń J., Adamowicz P., *Fatal poisoning with The Synthetic Cannabinoid A-B CHMI-NaCa and Ethyl Alcohol – a Case Study And Literature Review*, "Problems of Forensic Sciences", 2016, Vol. 106.
85. Girczys-Połedniak K., Pudło R., Jarzab M., Szymłak A., *Kokaina – charakterystyka i uzależnienia*, „Medycyna Pracy” 2016, nr 67(4).
86. Girdwoyń P., *Nowe metody identyfikacji w praktyce sądowej*, „Jurysprudencja” 2005, nr 66 (58).
87. Goc M., Pękała M., *Oględziny* [w:] *Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystywanie*, red. M. Goc, J. Moszczyński, Warszawa 2006.

88. Goc M., *Współczesny model ekspertyzy pismoznawczej. Wykorzystanie nowych metod i technik badawczych*, Warszawa 2020.
89. Górski W., Małeckie M., Zajac D., Zontek W., *Przestępstwa narkotykowe i dopalacze. Komentarz*, teza 102, Kraków 2019.
90. Górski S., *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa 1985.
91. Grabowski K., *Kryminalizacja czynów mających za przedmiot dopalacze*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2010, z. 2.
92. Grajewski J., Skrętowicz E., *Kodeks postępowania karnego z komentarzem*, Gdańsk 1996.
93. Grajewski J., Steinborn S., *Komentarz do art. 207 Kodeksu postępowania karnego*, Lex 2013, teza 2 do art. 207.
94. Gross H., *Podręcznik dla sędziego śledczego jako system kryminalistyki*, opr. i przekład J. Kasprzak, Warszawa 2021.
95. Grotenhermen F., *Pharmacology of cannabinoids*, „Neuroendocrinology Letters” 2004, nr 25 (1–2).
96. Grudecki M., *Tak zwane kontratyty pozaustawowe a funkcja gwarancyjna prawa karnego [w:] Prawo karne w obliczu zmian i aktualnych problemów polityki kryminalnej*, red. A. Golonka, M. Trybus, Rzeszów 2018.
97. Gruszecka D. [w:] *Kodeks postępowania karnego, Komentarz*, t. 3, red. J. Skorupka, Warszawa 2018.
98. Gruza E., *Historia, przedmiot i zadania kryminalistyki [w:] Kryminalistyka, czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008.
99. Gruza E., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze [w:] Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, red. M. Goc, E. Gruza J. Moszczyński, Warszawa 2008.
100. Gruza E., *„Junk science” po polsku [w:] Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach*, red. V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004.
101. Gruza E., *Kryteria oceny wiarygodności zeznań dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2004, nr 1, vol 3.
102. Gruza E., *Początki, zakres i zadania kryminalistyki [w:] Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, red. M. Goc, E. Gruza, J. Moszczyński, Warszawa 2020.
103. Gruza E., *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2012.
104. Gruza E., *Reakcja na zawiadomienie o przestępstwie [w:] Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, red. E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, Warszawa 2020.
105. Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym – komentarz*, Warszawa 2008.
106. Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2001.
107. Grzegorzczak T., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2005.
108. Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 1998.
109. Grzegorzczak T.H., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Zakamycze 2003.
110. Guerra F., *Sex and Drugs in the 16th Century*, BJA, 69/1974, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1360-0443.1974.tb01313.x>.
111. Gurgul J., *O swobodnej ocenie opinii biegłego*, „Prokuratura i Prawo” 10/2013.
112. Gutekunst W., *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu*, Warszawa 1974.
113. Haden M., Wood D.M., Dargan P.I., *The impact of the Psychoactive Substances Act 2016 on the online availability of MDMA-CHMICA*, QJM: “An International Journal of Medicine”, 2017, DOI: 10.1093/qjmed/hcx045.
114. Hanausek T., *O przedmiocie kryminalistyki*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, CXXV, Wrocław 1985.

115. Hanausek T., Hanausek W., *Narkomania. Studium kryminologiczno-kryminalistyczne*, Warszawa 1976.
116. Hanausek T., *Kryminalistyka, zarys wykładu*, Wydanie zaktualizował Maciej Szostak, Kraków 2009.
117. Hanausek T., *Kryminalistyka. Poradnik detektywa*, Katowice 1993.
118. Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.
119. Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2005.
120. Hanausek T., *Modus operandi i alibi – ewolucja znaczenia pojęć*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1978, nr 8.
121. Hanausek T., *Zarys kryminalistycznej teorii wykrywania*, Warszawa 1978.
122. Hanausek T., *Zarys taktyki kryminalistycznej*, Warszawa 1994.
123. Herbowski P., *Poufne źródła informacji. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Warszawa 2018.
124. Herodot, *Dzieje*, przełożył S. Hammer, Warszawa 1954.
125. Hilgard E.R., *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1967.
126. Hoc S., *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985.
127. Hofmański P., Zabłocki S., *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Zakamycze 2006.
128. Hofmański P., Zabłocki S., *Kontrola sądowa i gwarancje proceduralne* [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009. <https://sip.lex.pl/#/monograph/369202985/177543/skorupka-jerzy-red-rzetelny-proces-karny-ksiega-jubileuszowa-profesor-zofii-swidy?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.
129. Hołyst B., *Kryminalistyka*, Warszawa 1981.
130. Hołyst B., *Kryminalistyka*, Warszawa 2010.
131. Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2016.
132. Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2004.
133. Homer, *Odyseja. Księga szósta*, Warszawa 1981.
134. Horoszowski P., *Kryminalistyka*, Warszawa 1958.
135. Horoszowski P., *Śledcze oględziny miejsca*, Warszawa 1959.
136. *How aspirin turned hero*, „Sunday Times”, 13 V 1998, <https://www.opioids.com/heroin/heroinhistory.html>, dostęp: 20.04.2023.
137. Jabłoński P., Malczewski A., *Dopalacze. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, Warszawa 2014.
138. Janiszewski W., *Prekursory narkotyków* [w:] *Narkotyki i narkomania*, red. M. Jędrzejko, W. Bożejewicz, Warszawa 2007.
139. Jankowska K., Powirska M., *Przeszukanie miejsca* [w:] *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne*, red. A. Opalska-Kasprzak, I.A. Jaroszevska, M. Powirska, Olsztyn 2018.
140. Jasiński W., *Prawo do nieobciążania się w procesie karnym w świetle standardów strasburskich*, „Prokuratura i Prawo”, 2015, nr 2.
141. Jaworski Z., *Narkotyki w służbie więziennej*, Kalisz 2006.
142. Jędrzejewski Z., *Nullum crimen sine lege i kontratyty a zasada jedności porządku prawnego (jednolite bezprawności)*, „Ius Novum” 2001, nr 1.
143. Jędrzejko M., *Czy istnieje potrzeba mówienia i pisania o narkomanii* [w:] *Narkomania, spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk, Warszawa 2009.
144. Jędrzejko M., Jabłoński P., *Narkotyki i paranarkotyki. Perspektywa polska*, Warszawa 2011.
145. Jędrzejko M., Jabłoński P., *Narkotyki i środki zastępcze (zjawisko, zagrożenia, profilaktyka)*, Warszawa, Dąbrowa Górnicza 2012.

146. Jędrzejko M., Klimczak J., *Bezprzrządowe metody oceny wpływu narkotyków na człowieka*, Warszawa 2010.
147. Jędrzejko M., Kowalewska A., *Narkomania – wybrane pojęcia i definicje* [w:] *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk, Warszawa 2009.
148. Jędrzejko M., *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, Warszawa, Pułtusk 2004.
149. Jędrzejko M., Jabłoński P., *Narkotyki i środki zastępcze (zjawisko, zagrożenia, profilaktyka)*, Warszawa, Dąbrowa Górnicza 2012.
150. Jiang H.E., Li X., Zhao Y.X., Ferguson D.K., Hueber F., Bera S., Wang Y.-F., Zhao L.-C., Liu C.-J., Li C.-S., *A new insight into Cannabis sativa (Cannabaceae) utilization from 2500-year-old Yanghai Tombs, Xinjiang, China*, "Journal of Ethnopharmacology" 2006, Vol. 108(3), DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jep.2006.05.034>.
151. Johnson M.W., et al. *The abuse potential of medical psilocybin according to the 8 factors of the Controlled Substances Act*, "Neuropharmacology" 2018. 142.
152. Johnson L.A., Johnson E.L., Portier R.B., *Current "Legal Highs"*, "The Journal of Emergency Medicine", Vol. 44, no. 6, s. 1108, <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0736467912016411?token=8434CDE37E3F874CDC473812F58366A3C11EB0AFEC1E3F5153F153DAE97BAEE30E644F244A535ADE684D5B2F3542807B&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220414081604>, dostęp: 28.01.2023.
153. Jones J., *The Mysteries of Opium Revealed*, 1700, <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A47063.0001.001/1:5?rgn=div1;view=toc>, dostęp: 20.10.2021.
154. Juszczynski Z., *Narkomania, podręcznik dla nauczycieli, wychowawców i rodziców*, Warszawa 2008.
155. Kabata P., Schetz D., Waldman W., Wiergowski M., Sein Anand J., *Analiza zatruc nowymi substancjami psychoaktywnymi (NPS) w województwie pomorskim, w okresie od stycznia do lipca 2015 r.*, "Przegląd Lekarski" 2015/72/10.
156. Kala D., *Procesowo-kryminalistyczna problematyka oględzin osoby* [w:] *Doctrina multiplex veritas una. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu*, Toruń 2004.
157. Kaldon B., *Rodzina dysfunkcyjna a problem narkotyzowania się młodzieży* [w:] *Wybrane obszary dysfunkcyjności rodziny*, red. M. Dudek, Krasnystaw 2010.
158. Kamiński Ł., *Farmakologizacja wojny. Historia narkotyków na polu bitwy*, Kraków 2012.
159. Kapka-Skrzypczak L., Cyranka M., Kupla P., Skrzypczak M., Wojtyła A., *Dopalacze – stan aktualny i wytyczne na przyszłość*, "Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu", 2011, tom 17, nr 4.
160. Karaźniewicz J., *Przeszukanie i czynności zbliżone do przeszukania w teorii i praktyce organów ścigania* [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010.
161. Karaźniewicz J., *Przeszukanie osoby i tzw. czynności podobne do przeszukania jako uprawnienia funkcjonariuszy Policji*, "Studia Prawnoustrojowe" 2020, nr 49, 115, DOI: 10.31648/sp.5855.
162. Kassin S.M., Gudjonsson G.H., *The psychology of confessions. A review of literature and issue*, "Psychological Science in the Public Interest" 2004, Vol. 5, nr 2.
163. Kasprzak J., *Kryminalistyka, problematyka przesłuchania* [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Brzęk, J. Moszczyński, Warszawa 2006.
164. Kasprzak J., Młodziejowski B., Kasprzak W., *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Warszawa 2015.
165. Kaznowski A., *Problematyka przeszukania mieszkania*, "Prokuratura i Prawo" 2010, nr 4.
166. Kędzierska G., *Identyfikacja kryminalistyczna* [w:] *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska i W. Kędzierski, Szczepitno 2011.
167. Kędzierska G., *Kryminalistyka w systemie nauk* [w:] *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska i W. Kędzierski, Szczepitno 2011.

168. Kędzierski W., *Ekspertyza, biegli* [w:] *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, red. G. Kędzierska, W. Kędzierski, Szczytno 2011.
169. Kidawa M., *Dopalacze – przejściowa moda czy realne zagrożenie?*, Serwis Informacyjny „Narkomania” 2009, nr 1(45).
170. Kidawa M., *Dopalacze* [w:] *Terapia uzależnienia i współuzależnienia*, Belchatów 2009.
171. Kidawa M., *Zjawisko nowych narkotyków w świetle rozwiązań prawnych w Polsce – propozycja stworzenia zintegrowanego systemu*, Serwis Informacyjny „Narkomania” 2(62)/2013.
172. Klejnowska M., *Postępowanie przygotowawcze* [w:] *Proces karny. Część szczególna*, red. G. Artymiak, M. Rogalski, Warszawa 2012.
173. Klinowski M., *Karne posiadanie narkotyków w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 7.
174. Kłys M., Rojek S., Maciów-Głąb M., Kula K., *Alkaloidy opium w toksykologicznej praktyce medyczno-sądowej Zakładu Medycyny Sądowej UJ CM*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2013, LXIII.
175. Kmiecik R., *Prawo do milczenia zatrzymanej osoby podejrzaney (w świetle reguły nemo tenetur)*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8.
176. Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2002.
177. Kobus I., Januszczyk P., *Przesłanki zatrzymania osoby stosowane przez organy procesowe – zmiany w kodeksie postępowania karnego*, „Przegląd Policyjny” 2019 134 (2).
178. Kolaszyński M., *Kontrola wewnątrzadministracyjna nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi polskich służb specjalnych*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka”, 2012, nr 3 (VIII).
179. Kolecki H., *Techniczno-kryminalistyczne badania autentyczności dokumentów publicznych nieniszczącymi wielospektralnymi technikami optycznymi za pomocą wideospektromparatora VSC-1*, Poznań 2002.
180. Konieczny J. (red.), *Analiza informacji w służbach policyjnych i specjalnych*, Warszawa 2012.
181. Konieczny J., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze* [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2008.
182. Korczak J., *Fakty bez mitów*, Warszawa.
183. Korczak J., *Próba definicji i klasyfikacji dopalaczy* [w:] *Wokół dopalaczy*, red. M. Rewera, Warszawa 2014.
184. Korczak J., *Współczesne „dopalacze” – zjawisko i zagrożenia* [w:] *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk, Warszawa 2009.
185. Kosior R., *Wybrane zagadnienia w zakresie przesłuchania małoletniego świadka na tle art. 185a i 185b kpk*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka”, 2010, nr 1 (30).
186. Kosior W., *Federal law v. State law w Stanach Zjednoczonych – uwagi interpretacyjne*, „Roczniki Administracji i Prawa” 14/1, 2014.
187. Kotowski W. [w:] *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, wyd. II, red. A. Ważny, Warszawa 2019, art. 30(a). <https://sip.lex.pl/#/commentary/587793145/590585/wazny-andrzej-red-ustawa-o-przeciwdzialaniu-narkomanii-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS> (dostęp: 27.03.2022).
188. Kotowski W., Kurzępa B., Ważny A., *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, wyd. III, LEX.
189. Koziół T., *„Małoletni” jako znamię przestępstw narkotykowych*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 6. <https://sip.lex.pl/#/publication/151317247/koziol-tomasz-maloletni-jako-znamie-przestepstw-narkotykowych?cm=URELATIONS>, dostęp: 7.08.2022.
190. Koźmiński L., Miś W., Szplit L., *Podstawowe czynności techniczno-kryminalistyczne podczas oględzin miejsca zdarzenia*, Piła 2015.

191. Krajewski K., *Całkowity zakaz substancji psychoaktywnych jako sposób rozwiązania problemu dopalaczy* [w:] Banasik K., Kargol A., Kubiak-Cyruł A., Lubelski M., Plebanek E., Strzelec A., (red.), *W poszukiwaniu prawdy*, t. II. *Rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości*, Kraków 2018.
192. Krajewski K., *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znolizowanej ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, <https://docplayer.pl/142881062-Kontrola-nowych-substancji-psychoaktywnych-w-znolizowanej-ustawie-o-przeciwdzialaniu-narkomanii.html>.
193. Krajewski K., *Kontrola nowych substancji psychoaktywnych w znolizowanej Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, Serwis Informacyjny „Uzależnienia”, nr 84, 2018.
194. Krawczyk W., Kała M., Gruza E., Błachut D., Tomaszewski W., Perkowska I., Sokołowska-Jabłońska Z., Lechowicz W., *Badania narkotyków*, cz. I, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”, nr 242/03.
195. Krawczyk W., *Kryminalistyczna identyfikacja narkotyków – wymagania minimalne*, „Problemy Kryminalistyki” 2002, nr 236.
196. Krawczyk W., *Kryminalistyczna ocena nowych substancji psychoaktywnych* [w:] *Technika kryminalistyczna w pierwszej połowie XXI wieku*, red. B. Hołyst, Warszawa 2014.
197. Krawczyk W., *Przestępczość narkotykowa na świecie i w Polsce. Nielegalne laboratoria narkotykowe* [w:] *Przestępczość, dowody, prawo*, Księga Jubileuszowa prof. Bronisława Młodziejewskiego, red. J. Moszczyński, D. Solodov, I. Sołtyszewski, Olsztyn.
198. Kremens K., *Przesłuchanie podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym* [w:] *Dowody*, red. J. Skorupka; <https://sip.lex.pl/#/procedure/1610616609>.
199. Kremens K., *Przesłuchanie świadka w postępowaniu przygotowawczym* [w:] *Dowody*, red. J. Skorupka (*System Prawa Karnego Procesowego*, red. P. Hofmański), Warszawa 2019.
200. Krikku P., Wilhelm L., Schwarz O., Rintatalo J., *New designer drug of abuse: 3,4 – Methylenedioxypyrovalerone (MDPV). Findings from apprehended drivers in Finland*, “Forensic Science International”, 210 (211).
201. Królikowski M., *Komentarz do artykułów 1–31* [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, Warszawa 2010.
202. Królikowski M., *Kontekstowa teoria (dogmatyki) prawa karnego*, „Studia Iuridica” 2006, t. 46.
203. Kruczek M., *Instytucja biegłego w procesie karnym – wybrane aspekty* [w:] *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Aspekty prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne*, tom II, red. D. Semków, I. Kułak, Rzeszów 2020.
204. Kruczek M., *Specjalista w rozumieniu art. 205 Kodeksu postępowania karnego* [w:] *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Aspekty prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne*, red. D. Semków, Warszawa 2018.
205. Kruihof K., Aldridge J., Décarry-Hédu D., Sim M., Dujso E., Hoorens S., *Internet-facilitated drugs trade An analysis of the size, scope and the role of the Netherlands*, 2016, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1607.html, dostęp: 28.08.2022.
206. Krzemińska A., *Przejęcia po przejściu*, „Polityka” 2009, nr 4.
207. Kube E., *Forensic science amidst current problems and future orientation* [w:] Schneider H.J., Hołyst B. (red.), “EuroCriminology. Special issue; German Criminology” 1995, Vol. 8–9.
208. Kube E., Störzer H.U., Timm K. (red.), *Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Stuttgart 1994.
209. Kuć M., *Kryminologia*, Warszawa 2015.
210. Kulesza C. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. II, red. K. Dudka, Warszawa 2020, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587774849/629615/dudka-katarzy-na-red-kodeks-postepowania-karnego-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS>, dostęp: 24.11.2022.

211. Kulesza C., Biełkowska B., Kruszyński P., Piszczek P., *Wykład prawa karnego procesowego*, Białystok 2004.
212. Kulicki M., Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., Stępa L., *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009.
213. Kumański K., Kamińska A., *Alkohol a opioidy*, „Kosmos. Problemy Nauk Biologicznych” 2012, t. 62, nr (294).
215. Kurowski M. [w:] *Kodeks postępowania karnego*. Tom I. *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587748492/703182/swiecki-dariusz-red-kodeks-postepowania-karnego-tom-i-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS>, dostęp: 31.10.2022.
216. Kurzępa B. [w:] *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, wyd. II, red. A. Ważny, Warszawa 2019, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587793149/590589/wazny-andrzej-red-ustawa-o-przeciwdzialaniu-narkomanii-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS>, dostęp: 3.02.2022.
217. Kurzępa B. [w:] W. Kotowski, A. Ważny, B. Kurzępa, *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, wyd. III, LEX/el. 2022, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587624575/690079/kotowski-wojciech-kurzepa-boleslaw-wazny-andrzej-ustawa-o-przeciwdzialaniu-narkomanii-komentarz...?cm=URELATIONS> dostęp: 17.07.2022.
218. Kuźmiński M., *Taktyka i metody przesłuchania świadka w postępowaniu przygotowawczym*, „Resocjalizacja Polska” (Polish Journal of Social Rehabilitation) 2014, nr 8.
219. Kuźniar A., *Proces króla dopalaczy. Zeznawał mężczyzna, który produkował narkotyk „zombie”*, 18.10.2022, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1456328%2Cproces-krola-dopalaczy-zeznawal-mezczyzna-ktory-produkowal-narkotyk-zombie>, dostęp: 15.12.2022.
220. Kuźnicka B., *Znaczenie polskich roślin halucynogennych w polskich tradycjach kulturowych: zarys problematyki*, „Analecta” 1992, nr 1, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Analecta_studia_i_materialy_z_dziejow_nauki/Analecta_studia_i_materialy_z_dziejow_nauki-r1992-t1-n1/Analecta_studia_i_materialy_z_dziejow_nauki-r1992-t1-n1-s111-122/Analecta_studia_i_materialy_z_dziejow_nauki-r1992-t1-n1-s111-122.pdf, dostęp: 1.03.2020.
221. Kwiatkowska-Darul V., *Ekspertyza kryminalistyczna w postępowaniu cywilnym*, „Postępy Kryminalistyki”, 1998, z. 2.
222. Kwiatkowska-Darul V., *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej – zagadnienia ogólne*, www.dzieckowsieci.fdn.pl, dostęp: 21.12.2022.
223. Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., *Glosa do wyroku SN z dnia 3 października 2006 r., IV KK 209/06*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 2.
224. Latka A., Gąsiorowski W., *Narkotyki – podstawowe rodzaje i opis*, Warszawa 1993.
225. Leciak A., *Utrwalanie przebiegu i wyników oględzin miejsca zdarzenia*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 9.
226. Leciak A., *Utrwalanie przebiegu i wyników oględzin miejsca zdarzenia*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 9, <https://sip.lex.pl/#/publication/151010339/leciak-andrzej-utrwalanie-przebiegu-i-wynikow-ogledzin-miejsca-zdarzenia?cm=URELATIONS>, dostęp: 1.11.2022.
227. Lee E., Cooper R.J., *Codeine addiction and internet forum use and support: qualitative netnographic study*. „JMIR Mental Health” 6:e12354, 2019, Nowe narkotyki. Poradnik dla nauczycieli, dostęp: 30.09.2018.
228. Lenar N., *Chemia narkotyków jako substancji oddziałujących na kulturę*, „Analit 2018”, nr 5, http://analit.agh.edu.pl/wp-content/uploads/2018/05/18_Lenar_Nikola_Analit_5.pdf, dostęp: 18.04.2023.

229. Lenehan C.E., *Chromatography: Basic Principles* [w:] *Materials Analysis in Forensic Science. Advanced Forensic Science Series*, red. M.M. Houck, 2016.
230. Leśniak M., *Wartość dowodowa opinii pismoznawczej*, Pińczów 2012.
231. Lindigkeit R., Boehme A., Eiserloh I., Luebbecke M., Wiggermann M., Ernst L., Beuerle T., *Spice: A never ending story?*, "Forensic Science International" 2009, nr 191, https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0379073809002710?token=0C7_DB4A2D3E-D3B1206A59D33D7C23666A87A1CD1D3F18F12B2C2691D750A5EFC28D7EF0D21B4D-DoBE72140B2A56B2BB5&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220616123511, dostęp: 26.01.2023.
232. Lipari R.N., *Trends in Adolescent Substance Use and Perception of Risk from Substance Use, The CBHSQ Report is prepared by the Center for Behavioral Health Statistics and Quality*, USA 2013.
233. Lisiecki M., *Procesowe aspekty oględzin w świetle nowego k.p.k.* [w:] *Nowoczesność oględzin procesowo-kryminalistycznych*, *Studia i materiały*, red. M. Goc, M. Zajder, Szczytno 1998.
234. Lityński M., *Czynności operacyjne w procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 1961, nr 6.
235. Longo L.P., Johnson B., *Addiction: Part I. Benzodiazepines-side effects, abuse risk and alternatives*, "American Family Physician 61" 2000.
236. Łoskot M., *Na czym polega szkolna profilaktyka narkomanii* [w:] M. Łoskot, W. Mende, M. Wiatrowski, M. Woźniak, *Narkotyki i dopalacze: diagnostyka i procedury postępowania z młodzieżą wraz z aktualną listą narkotyków i dopalaczy*, Poznań 2011.
237. Lubecka B., Lubecki M., Pudło R., „Dopalacze” – co wiemy o nowych substancjach psychoaktywnych, „Psychiatria” 2018, t. 15, nr 2.
238. Maciejczyk-Krysiak N., *Inne niż strony osobowe źródła dowodowe w postępowaniu karnym* [w:] *Mechanizmy ochrony prawnej osobowych źródeł dowodowych*, red. R. Szymczykiewicz, Warszawa 2019.
239. Magowska A., *Toksykologia – rys historyczny* [w:] *Toksykologia współczesna*, red. W. Seńczuk, Warszawa 2017.
240. Malczewski A., Kidawa M., *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, Warszawa 2018.
241. Malczewski A., Kidawa M., *Nowe substancje psychoaktywne w Europie. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, Warszawa 2018.
242. Marciniak K., *Etymologia i charakterystyka narkotyków* [w:] *Narkotyki. Organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, red. K. Raczkowski, Warszawa 2009.
243. Marcinkowski T., *Medycyna sądowa dla prawników*, t.1. Poznań 2000
244. Marek A., *Niektóre problemy współczesnej kryminologii*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1977, z. 6.
245. Martin J.A., Hamilton B.E., Osterman M.J.K., Driscoll A.K., Drake P., M.S., *Department of Health and Human Services, National Vital Statistics Report*, t. 67, nr 8, https://www.cdc.gov/nchs/data/nvsr/nvsr67/nvsr67_08-508.pdf, dostęp: 25.01.2023
246. Martinez M., Nefau T., Cadet-Tairo A., *Nouveaux produits de synthèse*, 2018 <https://www.ofdt.fr/produits-et-addictions/de-z/nouveaux-produits-de-synthese/#haut>, dostęp: 12.08.2022.
247. Martinez M., Nefau T., Cadet-Tairo A., *Nouveaux produits de synthèse. Dix ans de recul sur la situation française*, 2018 <https://www.ofdt.fr/publications/collections/tendances/nouveaux-produits-de-synthese-dix-ans-de- recul-sur-la-situation-francaise-tendances-127-octobre-2018/> dostęp: 12.08.2022.
248. Matyjek S., *Dopalacze – nieprzewidywalne narkotyki. Problem społeczno-prawny*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2018, t. 7, nr2/t. 8, 2019, nr 1, art. #10, s. 251-273 DOI: 10.14746/fped.2018.7.2.2019.8.1.10.

249. Mazur O., *Przesłuchanie podejrzanego w opinii prokuratorów i policjantów*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 2.
250. Mazurkiewicz M.R., Głogowski M., Mrowińska D. i inni, *Prevalence, reasons, and forms of use of legal highs by internet-based survey participants*, „Psychiatria Polska” 2013; nr 47(6).
251. McElrath K., O’Neill Ch., *Experiences with mephedrone pre- and post-legislative controls: Perceptions of safety and sources of supply*, “International Journal of Drug Policy” (2011), doi:10.1016/j.drugpo.2010.11.001.
252. McKenna T., *Pokarm bogów. Radykalna historia roślin, narkotyków i ewolucji człowieka*, przekład D. Misiun, Warszawa 2007.
253. Merlin M.D., *On the Trail of the Ancient Opium Poppy*, USA, 1984.
254. Mickiewicz A., *Pan Tadeusz, Księga VI*, Warszawa 1957.
255. Mielcarek P., *Metoda case study w rozwoju teorii naukowych*, „Organizacja i Kierowanie” 2014, nr 1 (161).
256. Mielniczuk A., *Czy nauki prawne mogą być wzorem dla psychologii*, „Psychological Journal”, 20, 1, 2014, 40, DOI: 10.14691/CPPJ.20.1.39.
257. Molenda J., *Historia używek. Rośliny, które uzależniły człowieka*, Warszawa 2016.
258. Moszczyński J., *Badania fizykochemiczne* [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2008.
259. Motyka M., Marcinkowski J.T., *Dlaczego zażywali środki psychoaktywne? Cz. I. Rola i znaczenie środków psychoaktywnych w kulturze: od pradziejów do początku XX wieku*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2014, nr 95(2).
260. Motyka M., Marcinkowski J.T., *Używanie pochodnych konopi. Część II. Zastosowanie w medycynie vs. konsekwencje zdrowotne*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2014, vol. 95(1).
261. Muniz Y., *Designer Drugs and the Federal Analog Act*, “FIU Law Review”, 2017, <https://law.fiu.edu/2017/03/11/designer-drugs-federal-analog-act/> dostęp: 15.03.2023.
262. Murzynowski A., *Faktycznie podejrzany w postępowaniu przygotowawczym*, „Palestra” 1971, nr 10.
263. Napierała P., *Wojny opiumowe a chińskie prawodawstwo w kwestii używek*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2016, 3/2016 (2).
264. Nastula N., *Falszerstwo dokumentów ze szczególnym uwzględnieniem przestępczości internetowej jako wyzwanie dla organów państwa*, „Polonia Journal” 2018, nr 8.
265. Nawrocki M., *Zwalczanie tak zwanych dopalaczy normami prawa karnego w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, 2 (22).
266. Nawrocki W., *Narkotyki zabezpieczane przez polską Policję*, Legionowo 2021.
267. Niezgoda Z., *Kryminalistyczne aspekty przesłuchania świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2007.
268. Nowacka A., Olszowy Z., Kapala M., Anczyk E., Miśkiewicz Ł., *Narkotyki „sposobem” na życie*, „Medycyna Środowiskowa” 2012, 13(4).
269. O’Hara Ch. E., *Fundamentals of Criminal Investigation*, Springfield–Illinois 1973.
270. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992.
271. Olszewska D., *Krokodyl – niebezpieczny narkotyk*, „Newsletter” 1(05) 2012, <https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=1953261>, dostęp: 13.06.2022.
272. Oomah B.D., Busson M., Godfrey D.V., Drover J.C.G., *Characteristics of hemp (Cannabis sativa L.) seed oil*, “Food Chemistry” 2002, Vol. 76(1), DOI: [https://doi.org/10.1016/S0308-8146\(01\)00245-X](https://doi.org/10.1016/S0308-8146(01)00245-X).
273. Opalska-Kasprzak A., *Przeszkwanie. Problematyka prawna i kryminalistyczna*, Warszawa 2018.

274. Opalska-Kasprzak A., Jaroszevska I.A., Powirska M., *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne*, Olsztyn 2018.
275. Ostaszewski K., *Kompendium wiedzy o profilaktyce* [w:] *Przewodnik metodyczny po programach promocji zdrowia psychicznego i profilaktyki*, red. J. Węgrzecka-Gilul, Warszawa 2010.
276. Ostaszewski P., *Amfa, sole i krokodyl*, „Gazeta Policyjna”, 2012, nr 84, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2012/numer-84-032012/75322,Amfa-sole-i-krokodyl.html>, dostęp: 13.06.2022.
277. Ostaszewski P., *Musimy przekraczać granice. Rozmowa z nadinsp. Adamem Maruszczykiem, dyrektorem Centralnego Biura Śledczego Komendy Głównej Policji*, „Gazeta Policyjna”, 2012, nr 84, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2012/numer-84-032012/75322,Amfa-sole-i-krokodyl.html>, dostęp: 13.06.2022.
278. Ożarówka A., *Trujące rośliny dawniej i dziś*, „Panacea” 2006, nr 2.
279. Ożóg-Wróbel K., *Katalog metod prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych*, „Rocznik Nauk Prawnych” 2012, t. XXII, nr 4, [../User/Downloads/7905-ArticleText-22405-1-10-20191116\(2\).pdf](http://User/Downloads/7905-ArticleText-22405-1-10-20191116(2).pdf).
280. Pałaszewski P., *Zatrzymanie penitencjarne jako zadanie Policji w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2010, nr 26, <https://sip.lex.pl/#/publication/151114933/palaszewski-piotr-zatrzymanie-penitencjarne-jako-zadanie-policji-w-postepowaniu-karnym-wykonawczym?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.
281. Paleń P., *Kryminalistyczne aspekty przeszukania pomieszczenia, terenu i osoby* [w:] *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne*, red. A. Opalska-Kasprzak, I. A. Jaroszevska, M. Powirska.
282. Paluch A., *Świat roślin w tradycyjnych praktykach leczniczych wsi polskiej*, Wrocław 1984.
283. Pawelec A., Wielgomas B., *Dopalacze – nie takie nowe substancje psychoaktywne*, 2015, DOI: 10.13140/RG.2.1.2325.5127, dostęp: 25.08.2022.
284. Pawelec K.J., *Zatrzymanie w ujęciu znowelizowanego Kodeksu postępowania karnego*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 6, <https://sip.lex.pl/#/publication/151195215/pawelec-kazimierz-jan-zatrzymanie-w-ujeciu-znowelizowanego-kodeksu-postepowania-karnego?cm=URELATIONS>, dostęp: 11.11.2022.
285. *Perspectives on drugs. Synthetic cannabinoids in Europe*, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Lizbona 2017.
286. Piaczyńska A., *Odpowiedzialność karna za posiadanie nowych substancji psychoaktywnych*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 1, <https://sip.lex.pl/#/publication/151347484/piaczynska-anna-odpowiedzialnosc-karna-za-posiadanie-nowych-substancji-psychoaktywnych?cm=URELATIONS>, dostęp: 28.01.2022
287. Pieprzny S., *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 2011.
288. Pieprzycza E., Skowronek R., Chowaniec Cz., *Problemy analityczne i interpretacyjne związane z diagnostyką zatruc „dopalaczami”*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 3, <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mjxw62zogi3damjzgmztina#tabs-metrical-info>, dostęp: 25.02.2022.
289. Pikulski S., *Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej*, Białystok 1997.
290. Pitucha A., *Rodzaje narkotyków i ich działanie*, Instytut Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, <https://psychologia.edu.pl/czytelnia/126-uzalenie-nie/1408-rodzaje-narkotykow-i-ich-dzialanie-agata-pitucha.html>, dostęp: 20.04.2023.
291. Płonka-Syroka B., *Spółeczno-kulturowe uwarunkowania narkomanii na ziemiach polskich w ciągu ostatnich stu lat*, „Archiwum Historii Medycyny”, 1985. t. 48. z. 2.
292. Pływaczewski E.W., i. in., *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2019.

293. Pływaczewski E.W., *Geneza zjawiska* [w:] *Przestępczość zorganizowana*, red. E.W. Pływaczewski, Warszawa 2011.
294. Pływaczewski W., Gadecki, B., *Wstęp* [w:] *Taktyczno-techniczne aspekty przeciwdziałania przestępczości*, red. W. Pływaczewski, B. Gadecki, Warszawa 2018.
295. Pływaczewski W., *System szkolnictwa policyjnego w Polsce* [w:] *Przemiany doktrynalne i systemowe prawa publicznego. Studia dedykowane prof. Wincentemu Bednarkowi*, red. S. Pikulski, W. Pływaczewski, J. Dobkowski, Olsztyn 2002.
296. Pływaczewski W., *Wprowadzenie do problematyki nielegalnych rynków – perspektywa kryminologiczna* [w:] *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, red. W. Pływaczewski, P. Chlebowicz, Olsztyn 2012.
297. Poleć R., *Ustawowy zakres czynności operacyjno-rozpoznawczych realizowanych przez żandarmerię wojskową* [w:] *Prawo. Kryminalistyka. Policja. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Bronisławowi Młodziejowskiemu*, red. J. Kasprzak, J. Bryk, Szczepko 2008.
298. Porot A., Porot M., *Les toxicomanies*, "Presses Universitaires de France", Paryż 1968.
299. Posypek A., *Wartość dowodowa czynności operacyjno-rozpoznawczych*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 3.
300. Prokopowicz D., *Medycyna podróży, rośliny trujące, zwierzęta jadowite*, „Ekonomia i Środowisko”, Białystok 2007.
301. Prusak F., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, t. I, Warszawa 1999.
302. Przewłocka B., *Podstawowe mechanizmy działania przeciwbólowego opioidów*, „Medycyna Paliatywna w Praktyce” 2017, 11, 2, <https://core.ac.uk/download/pdf/268448141.pdf>, dostęp: 18.04.2023.
303. Pugnali M., *Ofiary i wiktymologia* [w:] Z. Kegel (red.), *Współczesna kryminalistyka*.
304. Pytko L., *Profilaktyka wykojenia społecznego* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993.
305. Radwaniak K., *Informacja pozyskana przez policję w ramach białego wywiadu a jej wykorzystanie w czynnościach dochodzeniowo-śledczych i operacyjno-rozpoznawczych*, „Studia Prawnicze, Rozprawy i Materiały” nr 1(12).
306. Rau Z., *Straż Graniczna* [w:] *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*, red. Z. Rau, Kraków 2002, <https://sip.lex.pl>, dostęp 20.04.2022.
307. Rewera M., *Psychoaktywne środki zastępcze: przegląd definicji i działań profilaktycznych*, „Społeczeństwo i Rodzina”, nr 44 (3/2015).
308. Riches J.R., Read R.W., Black R.M., Cooper N.J., Timperley C.M., *Analysis of clothing and urine from Moscow theatre siege casualties reveals carfentanil and remifentanil use*, „Journal of Analytical Toxicology” 2012, nr 36(9):647-56. doi: 10.1093/jat/bkso78, dostęp: 28.07.2022.
309. Rogalski M., *Podstęp procesowy i pozaprosesowy. Kontrola i utrwalanie rozmów na podstawie kpk oraz ustaw szczególnych*, Warszawa 2019.
310. Rogalski M., *Zakres uprawnień Policji* [w:] M. Opaliński, M. Rogalski, P. Szustakiewicz, *Ustawa o Policji. Komentarz*, Warszawa 2015.
311. Rogowska-Szadkowska D., *Medyczna marihuana. Historia hipokryzji*, Warszawa 2016.
312. Rudgley R., *Alchemia kultury. Od opium do kawy*, przeł. E. Klekot, Warszawa 2002.
313. Rusiecki W., Kubikowski P., *Toksykologia współczesna*, Warszawa 1977.
314. Rychlewska A., *Zasada nullum crimen sine lege na tle współczesnej idei państwa prawa*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2017, z. 3.
315. Safjański M., Gołębiowski J., *Zjawisko obrotu dopalaczami w Polsce*, „Kwartalnik Policyjny” 2010, nr 4, <https://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2010/nr-42010/1242,ZJAWISKO-OBROTU-DOPALACZAMI-W-POLSCE.html>, dostęp: 28.01.2023.

316. Safjański M., Gołębiewski J., *Zjawisko obrotu dopalaczami w Polsce*, „Kwartalnik Policyjny” 2010, nr 4, <https://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2010/nr-42010/1242,ZJAWISKO-OBROTU-DOPALACZAMI-W-POLSCE.html>, dostęp: 27.08.2022.
317. Safjański M., Gołębiewski J., *Zjawisko obrotu dopalaczami w Polsce*, „Kwartalnik Policyjny” 2010, nr 4, <https://kwartalnik.csp.edu.pl/kp/archiwum-1/2010/nr-42010/1242,ZJAWISKO-OBROTU-DOPALACZAMI-W-POLSCE.html>, dostęp: 18.04.2023.
318. Safjański T., *Międzynarodowe instytucje przeciwdziałania przestępczości narkotykowej – wybrane zagadnienia* [w:] *Narkotyki i narkomania. Zjawiska globalne – problemy lokalne*, red. M.Z. Jędrzejko, T. Safjański, M. Walancik, Warszawa 2015.
319. Sarachmanow M., *Nowa regulacja zatrzymania osoby dla celów porządkowych (Pytania i wątpliwości)*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 3.
320. Sarzała D., *Prawne regulacje dotyczące zjawiska narkomanii a problem prewencji i profilaktyki* [w:] M. Jędrzejko, *Narkomania. Spojrzenie wielowymiarowe*, Warszawa 2009.
321. Sasiada M., *Modus operandi jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, „Wrocławskie Studia Erazmiankie. Zeszyty Studenckie”, Wrocław 2008.
322. Schaff L., *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1961.
323. Schuck A., *American Crime Prevention: Trends and New Frontiers*, „Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice” 2005 nr 2.
324. Sęk H., *Wybrane zagadnienia psychoprofilaktyki* [w:] H. Sęk (red.), *Społeczna psychologia kliniczna*, Warszawa 2022.
325. Serwis Informacyjny „Narkomania” nr 1 (45) 2009.
326. Shadwell T., *Complete Works*, t. III, Londyn 1927.
327. Shelie R.A., *Gas Chromatography* [w:] *Materials Analysis in Forensic Science. Advanced Forensic Science Series*, red. M.M. Houck, 2016.
328. Shulgin A., Shulgin A., *PiHKAL: A Chemical Love Story*. Transform Press, 1991.
329. Shulgin A., Shulgin A., *TiHKAL: The Continuation*. Transform Press, 1997.
330. Sienkiewicz H., *Potop*, t. III, Warszawa 1974.
331. Skorupka J. (red.) *Proces karny*, Warszawa 2018.
332. Skorupka J., *Zatrzymanie procesowe osoby podejrzanej*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 11.
333. Skorupka J., *Tymczasowe aresztowanie w praktyce stosowania prawa*, „Palestra” 2021, nr 1–2.
334. Skrętowicz E., *Faktycznie podejrzany w polskim procesie karnym*, „Studia Iuridica” 1997, nr 33.
335. Sławik K., *Kryminalistyka. Przegląd zagadnień*, Warszawa 2002.
336. Sławik K., *Źródła pierwszych informacji o przestępstwie* [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Władki, Warszawa 2008.
337. Sławiński R., *Sporne problemy nowożytnej historii Chin*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, 1/2002.
338. Śledziński P., Nowak A., Zeyland J., Słomski R., *Kannabinoidy w medycynie – przegląd zagadnienia* [w:] *Rośliny – przegląd wybranych zagadnień*, red. K. Kropiwek, M. Szala, Lublin 2016.
339. Śliwińska D.M., *Dowód, a przeszukanie* [w:] *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne*, red. A. Opalska-Kasprzak, I.A. Jaroszevska, M. Powirska, Olsztyn 2018.
340. Smith C.L., *Controlled Substance Analogue Enforcement Act of 1986: The Compromising of Criminalization*, „American Journal of Criminal Law”, Vol. 16, Iss: 1 Dated: (Fall 1988), <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/>

- controlled-substance-analogue-enforcement-act-1986-compromising, dostęp: 16.03.2023.
341. Smith R.W., *Mass Spectrometry* [w:] *Materials Analysis in Forensic Sciences. Advanced Forensic Science Series*, red. M.M. Houck, 2016.
 342. Smith S.W., Garlich F.M., *Availability and Supply of Novel Psychoactive Substances* [w:] red. P.I. Dargan, D.M. Wood, *Novel Psychoactive Substances: Classification, Pharmacology and Toxicology*, "Academic Press", Londyn, 2013.
 343. Smyth B.P., *New psychoactive substances in Ireland following the criminal justice (psychoactive substances) act – why all the pessimism?*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/add.13804>, dostęp: 17.03.2023.
 344. Soelberg C., Brown R., Vivier D.V., Meyer J.E., Ramachandran B.K., *Current Federal and State Legal*, „Anesthesia & Analgesia” 2017; nr 125(5), doi: 10.1213/ane.0000000000002403, dostęp: 23.07.2022.
 345. Sokołowska A., *Wpływ pytań sugestyjnych na zeznania dzieci. Sprawozdanie z badań eksperymentalnych*, „Psychologia Wychowawcza” nr 2/1973.
 346. Solarz A., *Zagadnienie przestępczości zawodowej w Polsce*, Warszawa 1967.
 347. Solodov D., *Wiedza sprawców przestępstw o potencjale wykrywczym kryminalistyki jako czynnik sprzyjający kontrwykrywczości* [w:] *Działania kontrwykrywcze zorganizowanych grup przestępczych i organizacji terrorystycznych*, red. P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, Warszawa 2021.
 348. Solodov D., Solodov I., *Przeszukanie w procesie karnym Polski i Rosji: aspekty prawne i kryminalistyczne* [w:] *Blaski i cienie przeszukania. Węzłowe problemy procesowo-kryminalistyczne*, red. A. Opalska-Kasprzak, I.A. Jaroszevska, M. Powirska, Olsztyn 2018.
 349. Spelman W., Eck J.E., *Sitting ducks, ravenous wolves and helping hands. New approaches to Urban Policing*, Public Affairs Comment, 35 (2), Austin 1989,
 350. *Spice – plant material(s) laced with synthetic cannabinoids or cannabinoid mimicking compounds*, “Drug Enforcement Administration Microgram Bulletin”, 2009, nr 42.
 351. Sroka T., *Komentarz do wybranych przepisów Kodeksu karnego* [w:] *Przestępstwa narkotykowe i dopalacze. Komentarz*, Kraków 2019.
 352. Sroka T., *Realizacja zasady określoności czynu zabronionego z art. 42 ust. 1 Konstytucji na gruncie odpowiedzialności dyscyplinarnej*, „Forum Prawnicze” 2013, nr 3.
 353. Stańdo-Kawecka B., *Paradygmaty karania a badania osobopoznawcze sprawców przestępstw*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2019, t. LI, DOI: 10.19195/2084-5065.51.3.
 354. Stary A., *Wpływ nowych substancji psychoaktywnych na postępowanie w stanach zagrożenia zdrowotnego*, https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/20597/Stary%20Adrian_Wp%C5%82yw%20Nowych%20Substancji%20Psychoaktywnych%20na%20post%4%99powanie%20ratownicze%20w%20stanach%20zagro%C5%BCenia%20zdrowotnego_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y, dostęp: 30.01.2023.
 355. Stefański R.A., *Zarządzenie prokuratora o zatrzymaniu osoby podejrzanej w toku postępowania przygotowawczego*, <https://sip.lex.pl/procedury/zarzadzenie-prokuratora-o-zatrzymaniu-osoby-podejrzanej-w-toku-postepowania-1610613784>, dostęp: 12.12.2022.
 356. Stefański R.A., *Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 10, <https://sip.lex.pl/#/publication/151007261/stefanski-ryszard-a-zatrzymanie-wedlug-nowego-kodeksu-postepowania-karnego?cm=URELA TIONS>, dostęp: 12.11.2022.
 357. Stocka K., *Zatrzymanie w kodeksie postępowania karnego i w ustawie o Policji*, Kraków 2002, nr 11, <https://sip.lex.pl/#/publication/151109294/stocka-karolina-zatrzymanie-w-kodeksie-postepowania-karnego-i-w-ustawie-o-policji?cm=URELA TIONS>, dostęp: 11.11.2022.

358. Strużyna J., Marzec I., *Prawdziwość wiedzy naukowej i pseudonauka w percepcji studentów*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów”, nr 61(3), lipiec–wrzesień 2021.
359. Sukiennik J., *Path dependence – proces przekształceń instytucjonalnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2017, nr 493, <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=627404>.
360. Suska E., *Zagrożenia powodowane przez tzw. dopalacze*, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, 2015, 96(3).
361. Świda W., *Kryminologia*, Warszawa 1977.
362. Świda W., *Wiadomości wstępne* [w:] *Kryminologia*, red. W. Świda, Warszawa 1977.
363. Świerczewski K., *Wybrane zagadnienia dotyczące zatrzymania osób przez policję*, Legionowo 2016.
364. Sykutera M., Piotrowski P., Bloch-Bogusławska E., *Oznaczanie kokainy i benzoiloeogoniny w paznokciach metodą chromatografii cieczowej sprzężonej ze spektrometrem mas z jonizacją przez elektrorozpylanie*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2014, nr 64(3), DOI: 10.5114/amsik.2014.48880.
365. Symer J., *Sytuacja dziecka jako świadka w procesie karnym – ochrona prawna dziecka w postępowaniu sądowym*, „Studia Elckie” 21(2019), nr 2, DOI: 10.32090/SE.210214.
366. Szczyrba-Maróń B., Bąk-Sosnowska M., *Dopalacze – charakterystyka zjawiska*, „Forum Zaburzeń Metabolicznych” 2013, tom 4, nr 3.
367. Szostak M., *Sekty destrukcyjne. Studium metodologiczno-kryminalistyczne*, Kraków 2001.
368. Szostak M., *Sekty destrukcyjne. Studium metodologiczno-kryminalistyczne*, Kraków 2011.
369. Szołt-Radzińska E., *Stosowanie roślin o właściwościach odurzających w polskiej tradycji ludowej XIX i XX wieku* [w:] *Historia leków naturalnych*, red. B. Kuźnicka, Warszawa 2007.
370. Szukalski B., Błachut D., Bykas-Strękowska M., *Dopalacze – nowe psychoaktywne preparaty objęte kontrolą (nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii)*, „Problemy Kryminalistyki” 2009, nr 265 (lipiec–wrzesień).
371. Szukalski B., *Charakterystyka środków psychoaktywnych* [w:] *Uzależnienie od narkotyków. Podręcznik dla terapeutów*, Warszawa 2012.
372. Szumiło-Kulczycka D., 4.3.6. *Relacja przesyłki niejawnie nadzorowanej do środków dowodowych zawartych w Kodeksie postępowania karnego* [w:] *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012. <https://sip.lex.pl/#/monograph/369266467>, dostęp: 26.08.2022.
373. Szumski A., *Specyfika przesłuchania dzieci i nieletnich. Wartość dowodowa ich zeznań*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2008, nr 78.
374. Szymański P., *Cyberprzestrzeń jako miejsce poszukiwania przez młodzież informacji oraz dostępu do groźnych dla zdrowia treści i substancji*, „Przegląd Nauk Stosowanych” 2016, nr 10.
375. Taracha A., *Zakres czynności operacyjno-rozpoznawczych w świetle ustawodawstwa policyjnego* [w:] *Kierunki i stan reformy prawa karnego*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1995.
376. Taracha A., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawno-dowodowe*, Lublin 2006.
377. Taracha A., *Kontrola osobista i przeglądanie zawartości bagażu (art. 15 ust. 1 pkt 5 ustawy o Policji) a ochrona konstytucyjnych praw człowieka*, „Prawo w Działaniu – Sprawy karne” 2020, nr 41.
378. Tęcza-Paciorek A.M., *Pojęcie osoby podejrzanej i jej uprawnienia*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 11, <https://sip.lex.pl/#/publication/151135346/tecz-paciorek-anna-marta-pojecie-osoby-podejrzanej-i-jej-uprawnienia?cm=URELATIONS>, dostęp: 11.11.2022.

379. Teluk R., *Inwigilacja i infiltracja jako efektywne metody uzyskiwania informacji operacyjnych na temat środowiska przestępczego lub kryminogennego*, „Zeszyty Prawnicze” 2014, nr 14.1.
380. Teluk R., *Osobowe źródła informacji jako jedna z metod operacyjnego działania organów policyjnych*, „Zeszyty Prawnicze” 2013, 13.4.
381. Tkaczyk-Romanowska K., *Kilka uwag na temat modeli definiowania nowej substancji psychoaktywnej w ujęciu prawnoporównawczym*, „Palestra”, 7-8/2020.
382. Tkaczyk-Rymanowska K., *Problem tzw. dopalaczy i innych narkotyków w świetle zmian normatywnych do ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 9.
383. Tomaszewski T., *Kompetencje firm prywatnych do wydawania opinii w postępowaniu karnym lub cywilnym* [w:] *Doctrina multiplex veritas una. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu, twórcy Katedry Kryminalistyki, z okazji 35-lecia powołania Katedry na Wydziale Prawa i Administracji UMK*, red. A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004.
384. Tyszkiewicz L., *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*, Katowice 1992.
385. Quinn T.M., McLaughlin G.T., *The Evolution of Federal Drug Control Legislation*, 22 CATH. U.L. REV. 586, 600-03, (1973).
386. Uniszewski Z., *Przeszukanie, problematyka kryminalistyczna*, Warszawa 2000.
387. Urban B., *Teoretyczne wyznaczniki systemu profilaktyki społecznej w środowisku lokalnym*, [w:] *Profilaktyka społeczna a resocjalizacja młodzieży*, red. B. Urban, Mysłowice 2004.
388. Vardakou I., Pistors C., Spiliopoulou Ch., *Spiced drugs as a new trend: Mode of action, identification and legislation*, „Toxicology Letters”. Vol. 197, Iss. 3, 1 September.
389. Roberto M., Varodayan F.P., *Synaptic targets: Chronic alcohol actions*, „Neuropharmacology” 2017, nr 1;122, doi: 10.1016/j.neuropharm.2017.01.013, dostęp: 22.08.2022.
390. Vetulani J., *Drug addiction. Part I. Psychoactive substances in the past and presence*, „Polish Journal of Pharmacology” 2001, nr 53.
391. Vollenweider F.X., Preller K.H., *Psychedelic drugs: neurobiology and potential for treatment of psychiatric disorders*, „Nature Reviews Neuroscience” 2020, nr 21.
392. Wadsworth E., Drummond C., Deluca P., *The adherence to UK legislation by online shops selling new psychoactive substances*, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09687637.2017.1284417>, dostęp: 17.03.2023.
393. Wadsworth E., Drummond C., Kimergard A., Deluca P., *A market on both “sides” of the law; The use of the hidden web for the sale of new psychoactive substances*, „Human Psychopharmacology: Clinical & Experimental”, Special Issue On Novel Psychoactive Substances 2017, Vol. 32, Iss 3, 1, <https://doi.org/10.1002/hup.2596>, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/hup.2596>, dostęp: 28.08.2022.
394. Walsh Ch., *Caught in the crossfire: Plant medicines and the Psychoactive Substances Act 2016*, „Journal of Psychedelic Studies” 1(2), 2017 s. 41, <https://doi.org/10.1556/2054.01.2017.010> dostęp: 17.03.2023.
395. Walton S., *Odlot. Kulturowa historia odurzenia*, Warszawa 2017.
396. Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2018.
397. Waltoś S., *Model postępowania przygotowawczego na tle prawnoporównawczym*, Warszawa 1968.
398. Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005.
399. Warecki K., *Dopalacze*, Radom 2010.
400. Weaver M.F., Hopper J.A., Gunderson E.W., *Designer drugs 2015: assessment and management*, „Addiction Science & Clinical Practice” 2015, nr 10, <https://doi.org/10.1186/s13722-015-0024-7>, dostęp: 02.12.2022.

401. Werse B., Egger D., tłum. P. Salustowicz, *Nowe substancje psychoaktywne w Niemczech: rozpowszechnienie, wzory konsumpcji, motywy, skutki uboczne i problematyczna konsumpcja* [w:] *Nowe substancje psychoaktywne = nowe ryzyka i wyzwania*, M. Jabłońska, M. Kidawa, A. Malczewski, P. Salustowicz, D. Wiszejko-Wierzbińska, Warszawa 2017.
402. Widacki J., Konieczny J., *Przedmiot i zakres kryminalistyki* [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2008.
403. Widacki J., *Pierwsze informacje o przestępstwie* [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2008.
404. Widacki J., *Zarys kryminalistycznej problematyki przesłuchania* [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 2018.
405. Widła T., *Metodyka ekspertyzy* [w:] *Ekspertyza sądowa*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków 2002.
406. Widła T., *Ocena dowodu z opinii biegłego*, Katowice 1992.
407. Więckiewicz G., Pudło R., *Nowe substancje psychoaktywne w Polsce – co lekarz powinien wiedzieć w 2019 roku?*, „*Varia Medica*” 2020, t. 4, nr 1.
408. Wiliński P., *Gwarancja praw zatrzymanego art. 41 ust. 3 Konstytucji* [w:] *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011. <https://sip.lex.pl/#/monograph/369234340/176711/wilinski-pawel-proces-karny-w-swietle-konstytucji?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.
409. Wilkins Ch., Sweetsur P., *Differences In harm from legal BZP/TFMPP party pills between North Islands and South Island users in New Zealand: A case of effective industry self-regulation?*, „*International Journal of Drug Policy*”, Vol. 21, Iss. 1, January 2010.
410. Wilk D., *Nowoczesne metody fizykochemii kryminalistycznej w procesie karnym. Zagadnienia wybrane*, Kraków 2018.
411. Wincenciak M., *Podmioty postępowania* [w:] *Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369184779>, dostęp: 20.02.2023.
412. Wiszejko-Wierzbińska D., Kidawa M., Jabłońska M., *Motywy zażywania i typologia użytkowników nowych substancji psychoaktywnych na podstawie badania sondażowego i analizy forów internetowych w ramach projektu I-TREND*, „*Alcoholism and Drug Addiction*” 2016, nr 29(2), doi: 10.1016/j.alkona.2016.06.001.
413. Witkowska K., *Procesowe i kryminalistyczne aspekty oględzin rzeczy w postępowaniu karnym*, „*Prokuratura i Prawo*” 2011, nr 1.
414. Witkowska K., *Oględziny, rozdział II* [w:] *Oględziny. Aspekty procesowe i kryminalistyczne*, Warszawa 2013, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369261433/164551/witkowska-krystyna-ogledziny-aspekty-procesowe-i-kryminalistyczne?cm=URELATIONS>, dostęp: 24.11.2022.
415. Wnorowski J., *Sposób działania jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, Warszawa 1978.
416. Wodowski G., *Uzależnienia narkotykowe. Przewodnik po leczeniu*, Warszawa 2015.
417. Wojciechowski Ł., *Kryminologiczne aspekty wybranych form przestępczości gospodarczej*, „*Zeszyty Naukowe WSEI, seria Administracja*” 2017, nr, 1 (7).
418. Wojcieszek K.A., *Smak życia, czyli debata o „dopalaczach”. Program profilaktyki uniwersalnej*, Warszawa 2010.
419. Wójcikiewicz J. [w:] *Ekspertyza sądowa*, Kraków 2002.
420. Wójcikiewicz J., *Dowód naukowy w procesie sądowym*, Kraków 2000.
421. Wójcikiewicz J., *Temida nad mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993–2008*, Toruń 2009.
422. Wolańska M., *Polityka antynarkotykowa Unii Europejskiej*, „*Bezpieczeństwo Narodowe*” 2009, I–II (9–10).

423. Wolańska-Nowak P., *Interpretacja wyników ekspertyzy* [w:] *Ekspertyza sądowa*, red. J. Wójcikiewicz, Kraków 2002.
424. Woronowicz B.T., *Bez tajemnic: o uzależnieniach i ich leczeniu*, Warszawa, 2003,
425. Wróbel W., *Struktura normatywna przepisu prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1993, z. 3.
426. Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Zakamycze 2003.
427. Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.
428. Wyrembak J., *Zasada nullum crimen sine lege a wykładnia prawa (ze szczególnym uwzględnieniem pozycji metody językowej)*, „Przegląd Sądowy” 2009.
429. Wysakowska B., *Cannabis sp. w polskich źródłach archeologicznych* [w:] *Historia leków naturalnych*, red. B. Kuźnicka, Warszawa 1991.
430. Zagórski J., *Zatrzymanie przez policję oraz umieszczenie w policyjnych izbach zatrzymań*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 9, <https://sip.lex.pl/#/publication/151039170/zagorski-janusz-zatrzymanie-przez-policje-oraz-umieszczenie-w-policyjnych-izbach-zatrzyman?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.
431. Zajączkowski K., *Uzależnienia od substancji psychoaktywnych*, Warszawa 2003.
432. Zalewski P., *Międzynarodowa współpraca polskiej policji w świetle teorii dóbr publicznych*, „Kultura Bezpieczeństwa”, nr 37, 2020 (83–116).
433. Zawartka M., *Taktyka i metody przeprowadzania dowodów z osobowych źródeł dowodowych. Metody dozwolone oraz niedozwolone*, „Zeszyty Naukowe. Zbliżenia Cywilizacyjne” 2017, XII, DOI: <http://dx.doi.org/10.21784/ZC.2017.012>.
434. Zawartka M., *Taktyka i metody przeprowadzania dowodów z osobowych źródeł dowodowych. Metody dozwolone oraz niedozwolone*, „Zeszyty Naukowe. Zbliżenia Cywilizacyjne” 2017, XIII (2).
435. Zawilska B., *Co nowego w świecie dopalaczy*, „Wszechświat”, t. 114, nr 1-3.2013.
436. Zawilska J.B., „Legal Highs” – an Emerging Epidemic of Novel Psychoactive Substances, „International Review of Neurobiology”, 2015, 120, doi: 10.1016/bs.irn.2015.02.009.
437. Zdybel R., *Zatrzymanie procesowe w świetle rozwiązań kodeksu postępowania karnego oraz praktyki organów ścigania*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 9, <https://sip.lex.pl/#/publication/151035238/zdybel-roman-zatrzymanie-procesowe-w-swietle-rozwiazan-kodeksu-postepowania-karnego-oraz-praktyki...?cm=URELATIONS>, dostęp: 12.11.2022.
438. Ziemba E., *Paradygmat kryminologii pozytywistycznej jako rekonstrukcja jednego paradygmatu wybranej dyscypliny prawnej*, „Problemy Kryminalistyki” 2012, nr 4.
439. Ziłkowski S., *Zatrzymanie dla celów porządkowych w systemie prawa policyjnego*, „Nowe Prawo” 1976, nr 5.
440. Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1991, nr 23.
441. Zubańska M., Łyżwa A., Guziński B., *Charakterystyka nielegalnych laboratoriów narkotyków syntetycznych a „trudne” dowody procesowe* [w:] *Paradygmaty kryminalistyki*, red. J. Wójcikiewicz, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, Kraków 2016.
442. M. Zubańska, *Kryminalistyczne badania fizykochemiczne – ekspertyza sensu largo, niekwestionowana, z definicji naukowa*, „Przegląd Policyjny” 2017, nr 3(217).
443. Żaroń Z., *Prewencja kryminalna. Podstawowe terminy*, Warszawa 2003.
444. Żukiewicz-Sobczak W., Chmielewska-Badora J., Krasowska E., Wojtyła A., Piątek J., Zwoliński J., „Dopalacze” – eksperyment wysokiego ryzyka, w ujęciu przepisów nowej ustawy, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu”, 2012, t. 18, nr 2.
445. Żywucka-Kozłowska E., *Paznokcie człowieka w perspektywie badań kryminalistycznych*, Warszawa 2020.

Akty prawne

1. Jednolita konwencja o środkach odurzających z 1961 r., sporządzona w Nowym Jorku dnia 30 marca 1961 r. (Dz. U. z 1966 r. Nr 45, poz. 277 z późn. zm.). <https://sip.lex.pl/#/act/16786857/19256/jednolita-konwencja-o-srodkach-odurzajacych-z-1961-r-nowy-jork-1961-03-30?keyword=jednolita%20konwencja%20na-rod%C3%B3w%20zjednoczonych%20o%C5%9Brodkach%20odurzaj%C4%85cych&cm=STOP>, dostęp: 12.02.2022.
2. Jednolita konwencja o środkach odurzających sporządzona w Nowym Jorku dnia 30 marca 1961 r. (Dz.U. z 1966 r. Nr 45, poz. 277).
3. Konwencja Narodów Zjednoczonych o Środkach Odurzających z 1961 r., Konwencja Narodów Zjednoczonych o Substancjach Psychoaktywnych z 1971 r.
4. Konwencja o substancjach psychotropowych sporządzona w Wiedniu dnia 21 lutego 1971 r. (Dz.U. z 1976 r. Nr 31, poz. 180).
5. Konwencja Narodów Zjednoczonych o substancjach psychotropowych z 1971 r., Dz.U. z 1976 r., nr 31 poz. 180.
6. Oświadczenie rządowe z dnia 26 sierpnia 1976 r. w sprawie ratyfikacji przez Polską Rzeczpospolitą Ludową Konwencji o substancjach psychotropowych, sporządzonej w Wiedniu dnia 21 lutego 1971 r. (Dz.U. z 1976 r. Nr 31 poz. 181).
7. Protokół zmieniający Jednolitą konwencję o środkach odurzających z 1961 r., sporządzony w Genewie dnia 25 marca 1972 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 35, poz. 149).
8. Rozporządzenie (WE) NR 1920/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (wersja przekształcona), Dz.U.U.E.L.2006.376.1, zmienione przez Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/2101 z dnia 15 listopada 2017 r. zmieniające Rozporządzenie (WE) nr 1920/2006 w zakresie wymiany informacji, systemu wczesnego ostrzegania oraz procedury oceny zagrożeń w odniesieniu do nowych substancji psychoaktywnych.
9. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/2101, Dz. Urz. UE L 305 z 21.11.2017.
10. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/2103 z dnia 15 listopada 2017 r. zmieniająca decyzję ramową Rady 2004/757/WSiSW w celu włączenia nowych substancji psychoaktywnych do definicji narkotyku i uchylająca decyzję Rady 2005/387/WSiSW (Dz. U. UE. L. z 2017 r. Nr 305, str. 12). [https://sip.lex.pl/#/act/68983280?unitId=art\(1\)pkt\(1\)lit\(b\)&cm=DOCUMENT](https://sip.lex.pl/#/act/68983280?unitId=art(1)pkt(1)lit(b)&cm=DOCUMENT), dostęp: 28.01.2022.
11. Dyrektywa delegowana Komisji (UE) 2022/1326 z dnia 18 marca 2022 r. zmieniająca załącznik do decyzji ramowej Rady 2004/757/WSiSW w odniesieniu do włączenia nowych substancji psychoaktywnych do definicji narkotyku, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 200/148 z dnia 29.07.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L1326>, dostęp: 02.04.2023.
12. Dyrektywa nr (UE) 2017/2103 z dnia 15 listopada 2017 r., Dz.U.U.E.L.2017.305.1, zmieniająca m.in. decyzję ramową z dniem 22 listopada 2017.
13. Decyzja Ramowa Rady 2004/757/WSiSW z dnia 25 października 2004 r. ustanawiająca minimalne przepisy określające znamiona przestępstw i kar w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami (Dz. U. UE. L. z 2004 r. Nr 335, s. 8 z późn. zm.), [https://sip.lex.pl/#/act/67470310?unitId=art\(1\)pkt\(4\)&cm=DOCUMENT](https://sip.lex.pl/#/act/67470310?unitId=art(1)pkt(4)&cm=DOCUMENT), dostęp: 28.01.2022.
14. Decyzja Rady 2005/387/WSiSW z dnia 10 maja 2005 r. w sprawie wymiany informacji, oceny ryzyka i kontroli nowych substancji psychoaktywnych, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 127/32 z 20.5. 2005, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005D0387&from=PL>, dostęp: 20.04.2023.

15. Decyzja Rady 2008/206/WSiSW z dnia 3 marca 2008 r. dotycząca uznania 1-benzylpiperazyny (BZP) za nową substancję psychoaktywną, którą należy objąć środkami kontroli i sankcjami karnymi, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej. L 63/45.
16. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, tj. Dz. U. z 2016 r. poz. 1654 z późn. zm.
17. Ustawa o zapobieganiu narkomanii z dnia 31 stycznia 1985 r., Dz. U. z 1985 r. nr 4 poz. 15.
18. Ustawa o zapobieganiu narkomanii z dnia 31 stycznia 1985 r., Dz. U. z 1985. Nr 53, poz. 275.
19. Ustawa z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 338.
20. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, tj. Dz. U. z 2023 r. poz. 171, ze zm.
21. Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1061, ze zm.
22. Ustawa z dnia 21 lipca 1995 r. o zmianie ustaw: o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o Policji, o Urzędzie Ochrony Państwa, o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U., Nr 104, poz. 515.
23. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. z 2022, poz. 1138, ze zm.
24. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2017 r. poz. 1904.
25. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 172 ze zm.
26. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz. U. 2022, poz. 764. Zmiana wprowadzona na mocy nowelizacji Ustawy, Dz. U. 2018 poz. 1490.
27. Ustawa z dnia 20 marca 2009 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz. U. Nr 63, poz. 520.
28. Nowelizacja z dnia 8 października 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz. U. z 2010 r., nr 213, poz. 1369).
29. Ustawa z dnia 1 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011, nr 117, poz. 678.
30. Ustawa z dnia 1 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 179, poz. 1485, z 2006 r. Nr 66, poz. 469 i Nr 120, poz. 826 oraz z 2007 r. Nr 7, poz. 48 i Nr 82, poz. 558).
31. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2015 r. poz. 875.
32. Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze, t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1247.
33. Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej, Dz. U. 2022.813.
34. Ustawa z 7 lipca 2017 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych, Dz.U. z 2017 r., poz. 1458.
35. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej, Dz.U. z 2018 r., poz. 1490, <https://sip.lex.pl/#/act/18745115>, dostęp: 31.03.2023.
36. Ustawa z dnia 14 grudnia 2018 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2018 r., poz. 2399 z późn. zm., <https://sip.lex.pl/#/act/18794077?pit=2022-11-28>, dostęp: 29.11.2022.
37. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2005 r. w sprawie poddawania badaniom lub wykonywania czynności z udziałem oskarżonego oraz osoby podejrzaney, Dz. U. z 2005 r., nr 33, poz. 299.

38. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów, Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów z 29 września 2015 r., Dz.U. z 2015 r., poz. 1565.
39. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 marca 2019 r. w sprawie wykazu podmiotów uprawnionych do przeprowadzania badań mających na celu ustalenie, czy dany produkt jest środkiem zastępczym, Dz.U.2019.490.
40. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U.2020.2050.
41. Obwieszczenie Ministra Zdrowia z dnia 27 czerwca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie wykazu substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych, Dz.U. 2022 poz. 1665.
42. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 17 października 2014 r. w sprawie systemów wymiany informacji w zakresie dotyczącym zadań Państwowej Inspekcji Sanitarnej, Dz.U z 2014 r. poz. 14474 z późn. zm.
43. Załącznik nr 1 i nr 2 do Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 27 stycznia 2022 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie wykazu substancji psychotropowych, środków odurzających oraz nowych substancji psychoaktywnych, Dz.U. z 2022 r. poz. 274.
44. Uchwała nr 6/2017 Zespołu do spraw oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych z dnia 18 maja 2017 r.
45. Decyzja Głównego Inspektora Sanitarnego z dnia 2 października 2010 r. o nr GIS-BI-073-239/RS/10.
46. Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 1426 z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie metodyki wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych przez służby policyjne wyznaczone do wykrywania przestępstw i ścigania ich sprawców, Dziennik Urzędowy Komendanta Głównego Policji 2005, nr 1, poz. 1.
47. Zarządzenie Komendanta Głównego Policji Nr 360 z dnia 26 marca 2009 roku w sprawie metod i form wykonywania przez policjantów konwojów i doprowadzeń, <http://isp.policja.pl/isp/prawo/akty-prawne/zarzadenia-komendanta/2009/544,Zarzadenie-Nr-360.html>, dostęp: 27.10.2016.
48. Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 130 z dnia 7 sierpnia 2012 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań w pomieszczeniu dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, <http://www.infor.pl/aktprawny/U27.2012.019.0000042,metryka,zarzadenie-nr-130-komendanta-glownego-policji-w-sprawie-metod-i-form-wykonywania-zadan-wpomieszczeniu-dla-osob-zatrzymanych-lub-doprowadzonych-w-celu-wytrzezwienia.html>, dostęp: 11.08.2022.
49. Wytyczne nr 25 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 8 marca 2005 r. w sprawie techniczno-kryminalistycznego sposobu utrwalania i zabezpieczania śladów kryminalistycznych w postaci dokumentów oraz środków odurzających i psychotropowych przez funkcjonariuszy Straży Granicznej, Dz. Urz. KGSG, z 2005 r. poz. 3.17.
50. Wytyczne nr 1/09 Dyrektora Biura Wywiadu Kryminalnego KGP z 29 lipca 2009 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania przez funkcjonariuszy i pracowników jednostek oraz komórek organizacyjnych policji czynności służbowych związanych z przetwarzaniem informacji w Systemie Informacji Operacyjnych.
51. Wytyczne nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r., Dz. U. KGP z 7 września 2017 r., poz. 59.
52. Wytyczne Nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów, Dz. Urz. z 2017 r. poz. 59.

53. Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz Państwowej Inspekcji Sanitarnej (druk nr 2746).
54. Miejski Program Przeciwdziałania Narkomanii na 2022 rok, Załącznik do uchwały nr XXXIX/590/2021 Rady Miasta Zamość, 2021, <https://prawomiejscowe.pl/api/file/GetZipxAttachment/45/2081528/false/preview>, dostęp: 21.11.2022.

Stany Zjednoczone Ameryki Północnej

1. Jednolita konwencja o środkach odurzających, Narkotyki, z 1961 roku (*Single Convention on Narcotic Drugs of 1961*).
2. Comprehensive Drug Abuse Prevention and Control Act, Pub. L. No. 91-513, 84 Stat. 1236 (1970). *Congress has the authority to regulate controlled substances under the Commerce Clause*.
3. Drugi traktat, Konwencja o substancjach psychotropowych z 1971 r. (the Convention on Psychotropic Substances of 1971).
4. United States Code, 2006 Edition, Supplement 4, Title 21 - FOOD AND DRUGS, Title 21 - FOOD AND DRUGS CHAPTER 13 – DRUG ABUSE PREVENTION AND CONTROL SUBCHAPTER I – CONTROL AND ENFORCEMENT Part B – Authority To Control.
5. United States Code, 2006 Edition, Supplement 5, Title 21 - FOOD AND DRUGS, Title 21 - FOOD AND DRUGS CHAPTER 13 – DRUG ABUSE PREVENTION AND CONTROL SUBCHAPTER I – CONTROL AND ENFORCEMENT Part A – Introductory Provisions Sec. 802 – Definitions.
6. Title 21, United States Code, section 813.
7. 21 U.S. Code § 813 – Treatment of controlled substance analogues, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/21/813>, dostęp: 19.03.2022.
8. US Sentencing Guidelines, section 2D1.1, Application note 6.
9. 21U.S.C. §811 CSA.
10. S.3190 – Synthetic Drug Abuse Prevention Act of 2012.

Wielka Brytania

1. Misuse of Drugs Act 1971, UK Public General Act, 1971 c. 38.
2. Uzasadnienie do Ustawy, <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/misuse-drugs-act-explained>, U.S. Department of Justice Office of Justice Programs, *Misuse of Drugs Act Explained*, <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/misuse-drugs-act-explained>.
3. Schedule 2. Controlled Drugs, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1971/38/schedule/2>, dostęp: 16.03.2023 r.
4. Drug Act 2005, UK Public General Acts, 2005 c. 17, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/17/contents>, dostęp: 17.03.2023.
5. Psychoactive Substances Act 2016, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/2/pdfs/ukpga_20160002_en.pdf, dostęp: 22.01.2020.
6. Schedule 1. Exemted substances (Section 3), http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/2/pdfs/ukpga_20160002_en.pdf, dostęp: 22.01.2020.

Niemcy

1. Ustawa o środkach odurzających w wersji opublikowanej w dniu 1 marca 1994 r. (BGBl. I s. 358) zmienionej art. 1 rozporządzenia z dnia 16 grudnia 2022 r. (BANz AT 20.12.2022 V1).

Orzecnictwo

1. Wyrok ETPC z 19 października 2000 r., w sprawie 27785/95, Włochy przeciwko Polsce z 27 maja 2003 r.
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lutego 2001 (sygn. P 2/00, OTK 2001, nr 2, poz. 32).
3. Wyrok z dnia 21 marca 2001 r. w sprawie o sygn. akt. K.24/24/00.
4. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 5 lutego 2008 r., Sygn. akt K 34/06, Dz.U. z 19 lutego 2008 r., nr 27.
5. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 grudnia 2017 r. sygn. akt K 17/14, Dz. U. poz. 2405, <https://sip.lex.pl/#/act/18667639>, dostęp: 13.11.2022.
6. Wyrok o braku zgodności z Konstytucją przepisów dot. m.in. dokonywania kontroli osobistej przez Straż Graniczną, Żandarmerię Wojskową, strażę gminne.
7. Orzeczenie SN z dnia 12 listopada 1970 r., sygn. akt I PR 350/69, Biul. SN 1971, nr 1, poz. 5.
8. Wyrok SN z dnia 25 lutego 1975 r., sygn. akt II CR 898/74, LEX nr 7663.
9. Orzeczenie SN z dnia 3 listopada 1976 r., sygn. akt IV CR 481/76, OSNCP 1977, nr 5-6, poz. 102.
10. Postanowienie SN z dnia 20 lipca 1977 r., sygn. akt V KZ 54/77, OSNKW 1977, nr 9, poz. 108.
11. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 1982 r. 5, sygn. akt II KR 82/82, OSNKW 1982, nr 10-11, poz. 78.
12. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 1990 r., 1, sygn. akt I PR 148/90, OSP 1991, nr 11, poz. 300.
13. Wyrok SN z dnia 16 lutego 1994 r., sygn. akt II CRN 176/93, OSNC 1994, nr 10, poz. 197.
14. Wyrok SN z dnia 6 listopada 2000 r., sygn. akt IV KKN 477/99, „Orzecnictwo Prokuratury i Prawa” 2001, nr 4, poz. 9.
15. Wyrok SN z dnia 28 maja 2001 r., sygn. akt IV KKN 89/01, LEX nr 51839.
16. Wyrok SN z dnia 26 czerwca 2002 r., sygn. akt III KK 207/02, LEX nr 53899.
17. Wyrok SN z 3.10.2006 r., IV KK 209/06, OSNKW 2006/12, poz. 114.
18. Wyrok z dnia 5 sierpnia 2008 r. Sygn. akt III KK 228/07, LEX nr 449113.
19. Postanowienie SN z dnia 26 listopada 2008 r., sygn. IV KK 381/08.
20. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 stycznia 2018 r., sygn. II KK 226/17, LEX nr 2434429.
21. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego w sprawie o sygn. akt V KK 441/21.
22. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2017 r., w sprawie o sygn. akt I KZP 5/17, (OSNKW 2017, z. 7, poz. 40).
23. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 sierpnia 2020 r., w sprawie V KK 478/19, LEX nr 3180918.
24. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 kwietnia 2022 roku, sygn. akt IV KK 511/21.
25. Wyrok NSA z 26.02.2019 r., II OSK 632/17, LEX nr 2632060.
26. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 3 lipca 2002 r., 3 Sygn. akt II Aka 3/02, KZS 2002, nr 7-8, poz. 53.
27. Wyrok SA w Łodzi z dnia 27 lipca 2006 r., sygn. akt II Aka 136/06, LEX nr 274039.
28. Wyrok SA w Szczecinie z 9 maja 2013 r., sygn. akt III AUa 151/12, LEX nr 1386242.
29. Wyrok SA w Szczecinie z dnia 23 lipca 2014 r., sygn. akt III AUa 462/13, LEX nr 1527191.
30. Wyrok SA w Katowicach z 19.02.2015 r., II AKA 489/14, LEX nr 1663044. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/521756740?cm=DOCUMENT>, dostęp: 31.10.2022.
31. Wyrok SA we Wrocławiu z 3.03.2016 r., II AKA 35/16, LEX nr 2023602. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/522117298/1/ii-a-ka-35-16-uzasadnione-przypuszczenie-popelnienia-przestepstwa-jako-podstawa-zatrzymania...?cm=URELATIONS>, dostęp: 11.11.2022.

32. Wyrok SA w Krakowie z 6.09.2016 r., II AKa 116/16, LEX nr 2287987. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/522381683?cm=DOCUMENT>, 31.10.2022.
33. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 21 lutego 2017 r., sygn. II SA/Bd 1005/16 LEX nr 2287277.
34. Wyrok WSA w Warszawie z 21.02.2019 r., VII SA/Wa 1657/18, LEX nr 2632044.
35. Wyrok WSA w Krakowie z 28.03.2019 r., III SA/Kr 989/17, LEX nr 2648303.
36. Wyrok SA w Warszawie z 8.07.2019 r., II AKa 499/18, LEX nr 2727002. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/522820698/1/ii-a-ka-499-18-przeslanki-zatrzymania-protokolarne-opisanie-czynnosci-zatrzymania-czas...?cm=URELATIONS>, dostęp: 11.11.2022.
37. Wyrok WSA w Krakowie z 10.12.2019 r., III SA/Kr 427/19, LEX nr 2759815.
38. Wyrok WSA w Warszawie z 6.05.2020 r., VII SA/Wa 2965/19, LEX nr 3052223.
39. Wyrok SA w Szczecinie z 7.07.2021 r., II AKa 332/20, LEX nr 3330853. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/523424549/1/ii-a-ka-332-20-niewatpliwia-niesluszosc-zatrzymania-wyrok-sadu-apelacyjnego-w-szczecinie?cm=URELATIONS>, dostęp: 11.11.2022.
40. Wyrok SA we Wrocławiu z 17.02.2022 r., II AKa 259/21, LEX nr 3398656. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/523492352/1/ii-a-ka-259-21-znaczna-ilosc-narkotyku-wyrok-sadu-apelacyjnego-we-wroclawiu?cm=URELATIONS>, dostęp: 01.12.2022.
41. Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 24 stycznia 2019 roku, sygn. akt. III 119/18.
42. Postanowienie Sądu Okręgowego we Wrocławiu z 15 października 2021 roku, sygn. akt III 182/21.
43. Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu, sygn. akt III K 38/21.
44. Wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie, sygn. akt II K 545/19.
45. Wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie, sygn. akt II K 1038/19.
46. Wyrok Sądu Rejonowego w Inowrocławiu, sygn. akt II K 654/19.
47. Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. II K 59/19.
48. Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. II K 153/19.
49. Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. II K 619/19.
50. Wyrok Sądu Rejonowego w Kole, sygn. akt II K 41/19.
51. Wyrok Sądu Rejonowego w Rzeszowie, sygn. akt II K 464/20.
52. Wyrok Sądu Rejonowego w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. akt VII K 810/20.
53. Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. akt II K 1099/20.
54. Wyrok Sądu Rejonowego w Giżycku, sygn. akt II K 36/21.
55. Wyrok Sądu Rejonowego w Kaliszu, sygn. II K 294/21.
56. Wyrok Sądu Rejonowego w Łukowie, sygn. akt II K 213/21.
57. Uchwała SN z 2.03.2021 r. I DI 11/21, LEX nr 3150979. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/523244675/1/i-di-11-21-zatrzymanie-osoby-podejrzaney-uchwala-sadu-najwyzszego?cm=URELATIONS>, dostęp: 11.11.2022.

Stany Zjednoczone Ameryki

1. Stany Zjednoczone v. Forbes, 806 F. Supp. 232 (D. Colo. 1992).
2. Stany Zjednoczone przeciwko Washam, 312 F. 3d 926 (8th Cir. 2002).
3. Gonzales v. Raich, 545 U.S. 1, 15 (2004).

Strony internetowe

1. *Akcja CBŚP wymierzona w rynek dopalaczy*, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/167742,Akcja-CBSP-wymierzona-w-rynek-dopalaczy.html>, dostęp: 6.03.2022.
2. *Akty oskarżenia przeciwko 71 członkom grupy „króla dopalaczy”*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-01-09/akty-oskarzenia-przeciwko-71-czlonkom-grupy-krola-dopalaczy/>, dostęp: 22.03.2023.
3. *Anielski pył – czyli amerykański „narkotykowy problem numer jeden” w mieszkaniu 24-latka z Koszalina*, wyborcza.pl, 15.06.2021, <https://koszalin.wyborcza.pl/koszalin/7,179397,27202032,anielski-pyl-czyli-narkotykowy-problem-numer-jeden-w-mieszkaniu.html>, dostęp: 26.01.2023.
4. *Areszt za posiadanie dopalaczy. Zatrzymano 40-latkę*, 06.09.2022, <https://lodz.tvp.pl/62244769/areszt-za-posiadanie-dopalaczy-zatrzymano-40latka>, dostęp: 12.11.2022.
5. B. Hughes, T. Blidaru, *Legal Responses to New Psychoactive Substances in Europe*, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Lisbon 2009, <http://www.emcdda.europa.eu>, dostęp: 12.08.2021, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/10744/ELDD%20Control%20systems%20report.pdf>.
6. Banasik M., Makowski M., *W Krakowie znaleźli haka na „mocarza”*, „Dziennik Polski”, 14.07.2015, <https://dziennikpolski24.pl/w-krakowie-znalezli-haka-na-mocarza-wideo/ar/3935479>, dostęp: 26.01.2022.
7. BBC, *The Last Days of Legal Highs*, <https://www.bbc.co.uk/programmes/p03ny2n5>, dostęp: 28.02.2023.
8. Biuro Prewencji Komendy Głównej Policji, *Dopalacze*, <https://policja.pl/pol/kgp/biuro-prewencji/aktualnosci/64530,Dopalacze.html>, dostęp: 27.07.2022.
9. Bretber R., *Co nowego w świecie „dopalaczy”. Skala zjawiska i przeciwdziałanie*, www.małopolska.policja.gov.pl, dostęp: 26.01.2023.
10. *CBŚP koordynowało akcję przeciw gangom w całej Europie*, <https://www.tvp.info/44813839/cbsp-koordynowalo-akcje-przeciw-gangom-w-calej-europie>, dostęp: 8.03.2022.
11. *CBŚP, Narkotyki w dopalaczach*, 11.10.2010, https://policja.pl/portal/pol/1/58712/Narkotyki_w_dopalaczach.html, dostęp: 30.01.2023.
12. *CBŚP, Kolejne uderzenie w handlarzy „dopalaczami”*, 23.05.2019, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/173512,Kolejne-uderzenie-w-handlarzy-dopalaczami.html>, dostęp: 02.06.2022.
13. *CBŚP, Uderzenie w handel dopalaczami – kolejna grupa rozbita przez CBŚP*, 20.07.2020, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/190983,Uderzenie-w-handel-dopalaczami-kolejna-grupa-rozbita-przez-CBSP.html>, dostęp: 02.06.2022.
14. *CBŚP, Zatrzymani handlarze „dopalaczami”*, 09.10.2018, <https://policja.pl/pol/aktualnosci/164979,Zatrzymani-handlarze-dopalaczami.html>, dostęp: 02.06.2022.
15. *CBŚP: Jesteśmy coraz skuteczniejsi w walce z dopalaczami*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 18.07.2018, źródło: PAP, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1180351,cbsp-o-walce-z-dopalaczami.html>, dostęp: 25.01.2023.
16. Centralne Biuro Śledcze Policji, *CBŚP walcząc z dopalaczami przypomina, że nie warto ryzykować własnego zdrowia i życia*, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/159938,CBSP-walczac-z-dopalaczami-przypomina-ze-nie-warto-ryzykowac-wlasnego-zdrowia-i.html>, dostęp: 02.06.2022.
17. Centralne Biuro Śledcze Policji, *CBŚ zlikwidowało fabrykę dopalaczy*, 07.03.2009, <https://policja.pl/pol/aktualnosci/37557,CBS-zlikwidowalo-fabryke-dopalaczy.html>, dostęp: 02.06.2022.

18. Centralne Biuro Śledcze Policji, *CBŚP przejęło przesyłkę z dopalaczami*, 06.11.2018, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/165894,CBSP-przejelo-przesylke-z-dopalaczami.html>, dostęp: 28.08.2022.
19. Centralne Biuro Śledcze Policji, *Oskarżeni o produkcję i handel „narkotyków nowej ery”*, 13.12.2017, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/145695,Oskarzeni-o-produkcje-i-handel-narkotykow-nowej-ery.html?search=8963002>, dostęp: 02.06.2022.
20. Centralne Biuro Śledcze Policji, *Uderzenie w handel dopalaczami – kolejna grupa rozbita przez CBŚP*, 20.07.2020, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/190983,Uderzenie-w-handel-dopalaczami-kolejna-grupa-rozbita-przez-CBSP.html>, dostęp: 28.08.2022.
21. Cölln B., *Raport: śmiertelne żniwo narkotyków w Niemczech*, 2015, <https://www.dw.com/pl/raport-%C5%9Bmiertelne-%C5%BCniwo-narkotyk%C3%B3w-w-niemczech/a-18397758>, dostęp: 17.03.2023.
22. Cölln B., *Raport: śmiertelne żniwo narkotyków w Niemczech*, <https://www.dw.com/pl/raport-%C5%9Bmiertelne-%C5%BCniwo-narkotyk%C3%B3w-w-niemczech/a-18397758>, dostęp: 18.03.2023.
23. *Congress Agrees to Add 26 Synthetic Drugs To Controlled Substances Act*, 2012, <https://www.dea.gov/press-releases/2012/06/19/congress-agrees-add-26-synthetic-drugs-controlled-substances-act>.
24. Congressional Research Service, *The Controlled Substances Act (CSA): A Legal Overview for the 118 th Congress*, 19.01.2023, <https://sgp.fas.org/crs/misc/R45948.pdf>.
25. *Controlled Substances Act*, US Drug Enforcement Administration, <https://www.dea.gov/druginfo/csa.shtml>, dostęp: 16.03.2022.
26. Czuchnowski W., Szalchetka M., *Nalot na dopalacze*, „Gazeta Wyborcza”, 8 stycznia 2009, <https://wyborcza.pl/7,75398,6133285,nalot-na-dopalacze.html>, dostęp: 30.09.2020.
27. Daly M., *How Legal Highs Changed During My 25 Years of Selling Them? Rozmowa z właścicielem „Herbal Highs” Donaldem O'Dwyerem*, <https://hyperreal.info/info/jak-zmienily-sie-dopalacze-przez-23-lata-gdy-je-sprzedawalem>, dostęp: 28.02.2023.
28. *Das Betäubungsmittelgesetz: Was das BtMG vorschreibt*, 31.12.2022, <https://www.bussgeldkatalog.org/betaeubungsmittelgesetz/>, dostęp: 27.03.2023.
29. *Dopalacze – apel do rodziców i opiekunów*, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/160135,Dopalacze-Apel-Policji-do-rodzicow-i-opiekunow.html>, dostęp: 1.02.2023.
30. *Dopalacze – życia wypalacze – działania związane z zapobieganiem i walką z dopalaczami wśród dzieci i młodzieży z terenu miasta Tomaszowa Mazowieckiego*, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwinw_7Glef6AhV-CBAIHdGMADIQFnoECAIQ&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.pl%2Fattachment%2F6bfc34ff=3-e9b4-b2e-545b58873-d441b1c&usg-AOvVwoZHlcvgECrXLlBKvFJ6W-, dostęp: 17.10.2022.
31. *Dopalacze i nowe narkotyki – nieznany zabójca*, <https://uzaleznienie.com.pl/narkomania/rodzaje-narkotykow/dopalacze-i-nowe-narkotyki-nieznany-zabojca/>, dostęp: 20.04.2023.
32. *Dopalacze w przesyłce kurierskiej*, <http://www.lodz.policja.gov.pl/eld/komunikaty-1/aktualnosci/50334,Dopalacze-w-przesylce-kurierskiej.html>, dostęp: 10.08.2022.
33. *Dopalacze, sklep internetowy* <https://dopalacze-sklep.org/>, dostęp: 26.07.2022.
34. *Drogenlexikon. Neue-psychoaktive-Stoffe-Gesetz (NpSG)*, Nowa ustawa o substancjach psychoaktywnych, <https://www.drugcom.de/drogenlexikon/buchstabe-n/neue-psychoaktive-stoffe-gesetz/>, dostęp: 18.03.2023.
35. *Duże nielegalne laboratorium dopalaczy i narkotyków zlikwidowane*, <https://policja.pl/pol/aktualnosci/127475,Duze-nielegalne-laboratorium-dopalaczy-i-narkotykow-zlikwidowane.html>.

36. Dział Prasowy, Prokuratura Krajowa, *Odpowiedzą przed Sądem za wprowadzanie do obrotu tzw. dopalaczy*, 30.07.2018, <https://pk.gov.pl/wydzialy-zamiejscowe-pk/aktualnosci-z-wydzialow-pzik/odpowiedza-przed-sadem-za-wprowadzanie-do-obrotu-tzw-dopalaczy/>, dostęp: 23.01.2023.
37. *Efekty pracy CBSP w 2020 roku*, https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/199202_Efekty-pracy-CBSP-w-2020-roku.html, dostęp: 7.03.2022.
38. *EMCDDA Strategy 2025*, Lizbona 2017, https://www.emcdda.europa.eu/publications/work-programmes-and-strategies/strategy-2025_en, dostęp: 3.11.2022.
39. *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/narkotyki;3945805.html>, dostęp: 12.11.2020.
40. *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/profilaktyka.html>, dostęp: 13.10.2022.
41. *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/profilaktyka.html>, dostęp: 13.10.2022.
42. Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna we Wrześni, *Dopalacze/nowe narkotyki*, <https://www.gov.pl/web/psse-wrzesnia/dopalacze--nowe-narkotyki>, dostęp: 1.03.2023.
43. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/LSU/?uri=celex:32006R1920>, dostęp: 3.11.2022.
44. *Food and Drugs, Authenticated U.S. Government Information*, GPO, <https://www.gov-info.gov/content/pkg/USCODE-2011-title21/pdf/USCODE-2011-title21-chap13-subchapI-partA-sec802.pdf>, dostęp: 19.02.2023.
45. Główny Inspektorat Sanitarny, https://gis.gov.pl/wp-content/uploads/2018/04/lista_top_5-2017.pdf, dostęp: 02.06.2022.
46. Godlewska I., *Dopalacze już nawet z dostawą do domu. „Jak jakaś pizza albo kebab”*, wyborcza.pl, 4.03.2015, <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,17512174,dopalacze-juz-nawet-z-dostawa-do-domu-jak-jakas-pizza-albo.html>, dostęp: 15.06.2022.
47. Grupa Pompidou, <https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=473983>, dostęp: 17.11.2022.
48. <https://jarmark-rc.net/tag/hurt/>, dostęp: 26.07.2022.
49. <https://law.fiu.edu/2017/03/11/designer-drugs-federal-analog-act/>, dostęp: 24.05.2022.
50. <https://narkopedia.org/GBL>, dostęp: 15.11.2022.
51. <https://pulsmedycyny.pl/usa-rekordowa-liczba-zgonow-z-powodu-przedawkowania-narkotykow-1150140>, dostęp: 15.03.2023.
52. <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/n/nps.html>, dostęp: 17.03.2023.
53. <https://www.emcdda.europa.eu/countries>, dostęp: 3.11.2022.
54. https://www.gesetze-im-internet.de/btmg_1981/BjNR106810981.html.
55. <https://www.globaldrugsurvey.com/past-findings/the-global-drug-survey-2016-findings/>.
56. *Information on Synthetics that are Being Sold* <https://www.narconon.org/drug-abuse/synthetics/classes.html>, dostęp: 16.03.2022.
57. Izba Administracji Skarbowej w Opolu, *Funkcjonariusze KAS z Opola przejęli dwie przesyłki z dopalaczami*, publikacja 11.01.2018, https://www.opolskie.kas.gov.pl/izba-administracji-skarbowej-w-opolu/wiadomosci/aktualnosci/-/asset_publisher/qKV6/content/funkcjonariusze-kas-z-opola-przejele-dwie-przesylki-z-dopalaczami?_101_INSTANCE_qKV6_redirect=http%3A%2F%2Fwww.opolskie.kas.gov.pl%2Fizba-administracji-skarbowej-w-opolu%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_07Lb%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3D_118_INSTANCE_4pNA_column-1%26p_p_col_count%3D1, dostęp: 10.08.2022.

58. Jenkins J.P., „*Designer drugs*“, *Encyclopedia Britannica*, 2018, <https://www.britannica.com/science/designer-drug>, 2023, dostęp: 18.03.2022.
59. Jonze T., *Dr Zee, the godfather of legal highs: „I test everything on myself”*, „The Guardian”, <https://hyperreal.info/info/dr-zee-ojciec-chrzestny-dopalaczy-wszystko-testuje-na-sobie>, dostęp: 28.02.2023.
60. Koim A., *Brytyjskie prawo a substancje psychoaktywne*, <http://www.twojaeuropa.pl/2002/brytyjskie-prawo-a-substancje-psychoaktywne>, dostęp: 17.03.2023.
61. *Kolejne uderzenie w handlarzy dopalaczami*, <http://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/164096,Kolejne-uderzenie-w-handlarzy-dopalaczami.html>, dostęp: 6.03.2022.
62. *Kolejne zatrzymania podejrzanych o handel narkotykami i dopalaczami*, <https://cbsp.policja.pl/cbs/aktualnosci/156347,Kolejne-zatrzymania-podejrzanych-o-handel-narkotykami-i-dopalaczami.html>, dostęp: 7.03.2022.
63. Kołodziejczyk A., *Narkotyki – produkty natury*, <http://chemfan.pg.gda.pl/Publikacje/narkotyki.html>, dostęp: 01.03.2020.
64. Kołodziejczyk M., *Impreza dla kolekcjonerów*, „Polityka”, 29 listopada 2008 r., <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/274585,1,impreza-dla-kolekcjonerow.read>, dostęp: 28.01.2023.
65. Komenda Wojewódzka Policji w Krakowie, *Policjanci zabezpieczyli aż 3 kilogramy dopalaczy*, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/120217,Policjanci-zabezpieczyli-az-3-kilogramy-dopalaczy.html>, dostęp: 15.08.2022.
66. Komenda Wojewódzka Policji w Krakowie, *Zatrzymany z dopalaczami*, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/159702,Zatrzymany-z-dopalaczami.html>, dostęp: 12.11.2022.
67. Krajowe Biuro do spraw Przeciwdziałania Narkomanii, <https://www.kbpn.gov.pl/portal>, dostęp: 7.11.2022.
68. Krajowe Biuro do spraw Przeciwdziałania Narkomanii, *Narkotyki*, <https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=112184>, dostęp: 20.04.2023.
69. Krawczyk D., *Wojna z dopalaczami pod flagą brytyjską. Czy Theresa May wygrała z Mo-czarzem?*, <https://krytykapolityczna.pl/narkopolityka/globalnenarko/wojna-z-dopala-czami-pod-flaga-brytyjska-krawczyk/>, dostęp: 20.05.2020.
70. Krawczyk W., *Ekspertyzy dotyczące nielegalnych laboratoriów*, <https://clkp.policja.pl/clk/badania-i-projekty/ciekawe-badania/11025,Ekspertyzy-dotyczace-nielegalnych-laboratoriow.html>.
71. „*Krokodyl*” nowy dopalacz, który powoduje gnicie ciała, „Gazeta Pomorska”, 21 sierpnia 2015, <https://pomorska.pl/krokodyl-nowy-dopalacz-ktory-powoduje-gnicie-ciala-wideo/ar/7778749>, dostęp: 25.01.2023.
72. *LES NPS SONT-ILS DES « ALTERNATIVES LÉGALES » AUX PRODUITS ILLICITES*, <https://www.drogues-info-service.fr/Tout-savoir-sur-les-drogues/Les-questions-les-plus-frequentes-sur-les-nouveaux-produits-de-synthese-NPS/Les-NPS-sont-ils-des-alternatives-legales-aux-produits-illicites>, dostęp: 18.03.2023.
73. Leszczyńska J., *Policjanci zabezpieczają dopalacze*, 27.09.2017, <https://mazowiecka.policja.gov.pl/wra/aktualnosci/11538,Policjanci-zabezpieczaja-dopalacze.html> dostęp: 18.08.2022.
74. *Międzynarodowa współpraca CBŚP w walce z przestępczością narkotykową. Blisko 1000 zatrzymanych, ogromne straty narkobiznesu*, <https://polskieradio24.pl/5/1222/art-tykul/2784850,miedzynarodowa-wspolpraca-cbsp-w-walce-z-przestepczoscia-nark-otykowa-blisko-1000-zatrzymanych-ogromne-straty-narkobiznesu>, dostęp: 7.03.2022.
75. Najwyższa Izba Kontroli, *NIK o przeciwdziałaniu sprzedaży dopalaczy*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-przeciwdzialaniu-sprzedaży-dopalaczy.html>, dostęp: 18.03.2023.

76. *Narkotyki*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/narkotyki;3945805.html>, dostęp: 11.03.2023.
77. Nawara F., *Zbadano skład substancji ze smart-shopów*, 22.04.2011, https://www.kbnp.gov.pl/sklad_dopalaczy.htm?id=1278970, dostęp: 28.02.2023.
78. *Neue psychoaktive Stoffe (NPS)*, <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffe-von-a-z/n/nps.html>, dostęp: 18.03.2023.
79. *NIK o przeciwdziałaniu dostępności nowych narkotyków (wcześniej zwanych dopalaczami)*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/przeciwdzialanie-dostepnosci-nowych-narkotykow-dopalaczy.html>, dostęp: 1.03.2023.
80. *NIK o przeciwdziałaniu sprzedaży dopalaczy*, 2017 <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-przeciwdzialaniu-sprzedazy-dopalaczy.html>, dostęp: 23.03.2023.
81. *Nouveaux produits de synthèse*, <https://www.ofdt.fr/produits-et-addictions/de-z/nouveaux-produits-de-synthese/>, dostęp: 18.03.2023.
82. *Nowa ustawa o substancjach psychoaktywnych – Das Neue-psychoaktive-Stoffe-Gesetz §2*, <https://www.gesetze-im-internet.de/npsg/index.html#BJNR261510016BJNE000101116>.
83. *Nowe substancje psychoaktywne*, Narodowy Instytut Leków, Narodowe Laboratorium Kontroli Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych, www.nil.gov.pl, dostęp: 18.08.2018.
84. Nowicki J.D., *Zabójcza kokaina w Argentynie. Przez Karfentanyl zginęły już 24 osoby*, portal Wirtualna Polska, 11.02. 2022, <https://wiadomosci.wp.pl/zabojcza-kokaina-w-argentyinie-przez-karfentanyl-zgnely-juz-24-osoby-6736201993411360a>, dostęp: 28.02.2023.
85. Office for National Statistics, *Deaths related to drug poisoning in England and Wales: 2021 registrations*, 2022, <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/bulletins/deathsrelatedtodrugpoisoninginenglandandwales/2021registrations>, dostęp: 16.03.2023.
86. Piwowar M., *Dopalacze są plagą Wielkiej Brytanii*, <https://www.rp.pl/film/art4319351-dopalacze-sa-plaga-wielkiej-brytanii>, 2015, dostęp: 22.08.2022.
87. Policja Podkarpacka, *Badania chemiczne*, <https://podkarpacka.policja.gov.pl/rze/komenda-wojewodzka/laboratorium-kryminalis/specjalnos/45267,Badania-chemiczne.html>, dostęp: 18.04.2023.
88. *Policjanci zabezpieczyli prawie 6 kg narkotyków oraz zatrzymali 39-latkę, który wprowadzał do obrotu znaczne ilości narkotyków*, 06.03.2023 r. <https://policja.pl/pol/aktualnosci/228924,Policjanci-zabezpiezyli-prawie-6-kg-narkotykow-oraz-zatrzymali-39-latka-ktory-w.html>, dostęp: 10.03.2023.
89. *Poważny problem RFN. Kwitnie handel narkotykami w Internecie*, 2018, <https://www.dw.com/pl/powa%C5%BCny-problem-niemiec-kwitnie-handel-narkotykami-w-internecie/a-43903859>.
90. Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Sochaczewie, *Substancje psychoaktywne – dopalacze*, <https://www.gov.pl/web/psse-sochaczew/substancje-psychoaktywne--dopalacze>, dostęp: 20.04.2023.
91. Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Sochaczewie, *Substancje psychoaktywne – dopalacze*, <https://www.gov.pl/web/psse-sochaczew/substancje-psychoaktywne--dopalacze>, dostęp: 16.06.2022.
92. Profilaktyka selektywna, <https://www.kbnp.gov.pl/portal?id=106077>, dostęp: 17.10.2022.
93. Profilaktyka wskazująca <https://www.kbnp.gov.pl/portal?id=106111>, dostęp: 17.10.2022.

94. Projekt: EMPACT – Narkotyki Syntetyczne, 2019, <https://copemswia.gov.pl/projekt-empact-narkotyki-syntetyczne/>, dostęp: 13.10.2022.
95. Prokuratura Krajowa, *Zatrzymania, zarzuty i tymczasowy areszt dla podejrzanych o wprowadzenie dopalaczy do obrotu*, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/zatrzymania-zarzuty-i-tymczasowy-areszt-dla-podejrzanych-o-wprowadza-nie-dopalaczy-do-obrotu>, 31.07.2018, dostęp: 18.11.2022.
96. Prokuratura Krajowa, *Zatrzymano 10 osób podejrzanych o działanie w zorganizowanej grupie przestępczej zajmującej się produkcją i handlem dopalaczami*, 12.03.2018., <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/zatrzymano-10-osob-podejrzanych-o-dzialanie-w-zorganizowanej-grupie-przestepczej-zajmujacej-sie-produkcja-i-handlem-dopalaczami>, dostęp: 02.02.2022.
97. Prokuratura Krajowa, *Zatrzymano 10 osób podejrzanych o działanie w zorganizowanej grupie przestępczej zajmującej się produkcją i handlem dopalaczami*, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/zatrzymano-10-osob-podejrzanych-o-dzialanie-w-zorganizowanej-grupie-przestepczej-zajmujacej-sie-produkcja-i-handlem-dopalaczami>, dostęp: 27.03.2023.
98. Prokuratura Okręgowa we Wrocławiu, *Areszt za posiadanie znacznych ilości narkotyków*, 3.11.2022, <https://www.gov.pl/web/po-wroclaw/areszt-za-posiadanie-znacznych-ilosci-narkotykow>, dostęp: 05.02.2022.
99. Prywatne Centrum Terapii Uzależnień, *Skąd się biorą uliczne narkotyki w USA?*, <https://dopalaczeuzaleznienie.pl/inne/mskx/skad-sie-biora-uliczne-narkotyki-w-usa.html#>, dostęp: 25.01.2023.
100. Przybyszewski H., Pękała P., *Narkotyki – historia odurzenia*, historykon.pl, 1.04.2019, <https://historykon.pl/narkotyki-historia-odurzenia/>, dostęp: 22.02.2023.
101. *Przesłuchanie podejrzanego. Wskazówki taktyczne i techniczne*, 03.12.2021, <https://hit.policja.gov.pl/hit/aktualnosci/211067,Przesluchanie-podejzranego-Wskazowki-taktyczne-i-techniczne-cz-1.html>, dostęp: 22.12.2022.
102. PsychoCare, Poradnia psychologiczna w Warszawie i Szczecinie, <https://psycho-care.pl/uzaleznienia/dopalacze/>, dostęp: 28.01.2023, <https://psychocare.pl/uzaleznie-nia/dopalacze/>, dostęp: 03.08.2022.
103. Rada Europy – Grupa Pompidou, <https://www.eurodesk.pl/organizacje/rada-europy-grupa-pompidou>, dostęp: 17.11.2022.
104. RC Sklep, <https://rc-sklep.com/product-category/kryształy-kolekcjonerskie/?orderby=price>, <https://magicznedopalacze.com/product-category/magiczne-kryształy/>, dostęp: 15.06.2022.
105. *Reitox network of national focal points*, https://www.emcdda.europa.eu/about/partners/reitox_en, dostęp: 3.11.2022.
106. Reuter B., Pardo B., *Can new psychoactive substances be regulated effectively? An assessment of the British Psychoactive Substances Bill*, National Library of Medicine, National Center for Biotechnology Information, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27220685/>, dostęp: 17.03.2023.
107. Rokicińska A., *NIK: w walce z dopalaczami odnosimy sukces, ale tylko częściowy* <https://cowzdrowiu.pl/aktualnosci/post/nik-w-walce-z-dopalaczami-odnosimy-sukces-ale-tylko-czesciowy>, dostęp: 1.01.2023.
108. Schmidt M.M., Sharma A., Schifano F., Feinmann C., „Legal highs” on the net-*Evaluation of UK-based Websites, products and product information*, „Forensic

- Science International”, 2011 <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000288200400040?SID=EUW1EDoC3CoKtxVrjvdBZaRDuxPUd>.
109. Sewell A., *Ameryka na dopalaczach*, <https://wiadomosci.onet.pl/kiosk/ameryka-na-dopalaczach/y5yvr>, dostęp: 15.03.2023.
 110. Sklep Chemcentrum.nl, <https://chemcentrum.nl/pl/strona-glowna/41-eutylone-eagle.html>, dostęp: 26.07.2022.
 111. Sklep Magiczne Kryształy, <https://magicznedopalacze.com/>, dostęp: 30.01.2023.
 112. Sklep Sirius, <https://www.sirius.nl/pl/obsługa-klienta/zamowienie/spacemiles-i-kody-rabatowe/>, dostęp: 26.01.2023.
 113. Smoleński J., *PiS zmienia prawo narkotykowe. Palisz mocarza? Jesteś przestępcą*, 20 lipca 2018 r., <https://krytykapolityczna.pl/narkopolityka/dopalacze-pis-nowelizacja-ministerstwo-zdrowia-nps/>, dostęp: 18.03.2023.
 114. Smolińska E., *STOP DOPALACZOM – program profilaktyczny z zakresu przeciwdziałania uzależnieniom*, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/oddzial-zewne-trzyny-w-popowie-stop-dopalaczom-program-profilaktyczny-z-zakresu-przeciwdzialania-uzaleznieniom>, dostęp: 17.10.2022.
 115. Stasik E., *Co tydzień pojawia się na rynku nowy dopalacz*, <https://www.dw.com/pl/co-tydzie%C5%84-pojawia-si%C4%99-na-rynku-nowy-dopalacz/a-16831380>, 23.05.2013, dostęp: 17.03.2023.
 116. Stop Dopalczom, *Państwowa Inspekcja Sanitarna zaangażowana w walkę z dopalaczami!*, <https://www.gov.pl/web/psse-slupca/stop-dopalaczom>, dostęp: 28.01.2023.
 117. Strzelecka A., *Nowe prawo przeciwko nowym substancjom psychoaktywnym (blanket ban) w Wielkiej Brytanii*, Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii, www.cicnn.gov.pl, dostęp: 22.01.2020.
 118. SWO, *Podstawy prawne*, <https://www.cinn.gov.pl/portal?id=106059>, dostęp: 2.11.2022.
 119. SWO, *System Wczesnego Ostrzegania*, <https://cinn.gov.pl/portal?id=104937>, dostęp: 2.11.2022.
 120. The White House, President Barack Obama, Office of National Drug Control Policy, *Synthetic Drugs (a.k.a. K2, Spice, Bath Salts, etc.)*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/ondcp/ondcp-fact-sheets/synthetic-drugs-k2-spice-bath-salts>, dostęp: 24.05.2022.
 121. TVP3 Łódź, *Dopalacze wysypały się z przesyłki kurierskiej. Nadawcą był 21-latek z Łodzi*, <https://lodz.tvp.pl/48914630/dopalacze-wysypaly-sie-z-przesylki-kurierskiej-nadawca-byl-21latek-z-lodzi>, źródło: Policja, dostęp: 10.08.2022.
 122. United States Drug Enforcement Administration, <https://www.dea.gov/>, dostęp: 16.03.2023.
 123. United States Drug Enforcement Administration, *The Controlled Substances Act*, <https://www.dea.gov/drug-information/csa>, dostęp: 16.03.2023.
 124. United States Drug Enforcement Administration, *Congress Agrees to Add 26 Synthetic Drugs to Controlled Substances Act*, <https://www.congress.gov/bill/112th-congress/senate-bill/3187>, dostęp: 16.06.2022, Zob. także: US Food&Drug Administration, *Food and Drug Administration Safety and Innovation Act (FDASIA)*, <https://www.fda.gov/regulatory-information/selected-amendments-fdc-act/food-and-drug-administration-safety-and-innovation-act-fdasia>, dostęp: 16.06.2022.
 125. *Walka z dopalaczami: kolejne zatrzymania, specjaliści pełnomocnicy oraz współpraca międzynarodowa*, <https://archiwum.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/13504>,

- Walka-z-dopalaczami-kolejne-zatrzymania-specjalni-pelnomocnicy-oraz-wspolpraca-m.html, dostęp: 11.11.2022.
126. Wierciński J., *Ponad 350 paczek z dopalaczami, narkotykami i nielegalnymi lekami. Skutki kontroli przesyłek kurierskich i poczty na Pomorzu*, „Dziennik Bałtycki”, 02.06.2020., <https://dziennikbaltycki.pl/ponad-350-paczek-z-dopalaczami-narkoty-kami-i-nielegalnymi-lekami-skutki-kontroli-przesylek-kurierskich-i-poczty-na-pomo-rzu/ar/c1-15004249>, dostęp: 10.08.2022.
 127. [wikipedia.org/wiki/Dopalacz_\(lotnictwo\)](https://wikipedia.org/wiki/Dopalacz_(lotnictwo)), pobrano dnia: 5.05.2010.
 128. *Współpraca z EMCDDA*, <https://cinn.gov.pl/portal?id=105175>, dostęp: 2.11.2022.
 129. www.dopalacze.com, dostęp: 20.04.2023.
 130. www.iceers.org/more-about-ayahuasca.php.
 131. *Za co w dziedzinie strategii i polityki odpowiada Komisja Europejska*, https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/what-european-commission-does/strategy-and-policy_pl, dostęp: 15.11.2022.
 132. Zawadka G., *Na dopalaczach gang zarobił 80 mln. Rozbili go policjanci*, „Rzeczpospolita” 30.11.2015, <https://www.rp.pl/sluzby/art4113541-na-dopalaczach-gang-zarobil-80-mln-zl-rozbili-go-policjanci>, dostęp: 30.01.2023.
 133. Zespół do spraw oceny ryzyka zagrożeń dla zdrowia lub życia ludzi związanych z używaniem nowych substancji psychoaktywnych, Główny Inspektorat Sanitarny, <https://www.gov.pl/web/gis/zespol-ds-oceny-ryzyka-zagrozen-dla-zdrowia-lub-zycia-ludzi-zwiazanych-z-uzywaniem-nowych-substancji-psychoaktywnych> odczyt. 12.02.2022.
 134. Złotorowicz H., *CBŚP: To był rekordowy rok w walce z gangami narkotykowymi* <https://forsal.pl/artykuly/1389785.cbsp-to-byl-rekordowy-rok-w-walce-z-gangami-narkotykowymi.html>, dostęp: 7.03.2022.

Źródła wywołane

1. Wywiad przeprowadzony w 2023 roku na potrzeby niniejszej monografii z dr. n. chemicznych Waldemarem Krawczykiem, wykładowcą Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, byłym dyrektorem Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji – Instytutu Badawczego (2013-2016), przewodniczącym Horyzontalnej Grupy ds. Narkotyków Rady Unii Europejskiej w trakcie polskiej prezydencji UE (2011), wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.
2. Wywiady przeprowadzone w 2023 roku na potrzeby niniejszej monografii z biegłymi z zakresu badań chemicznych Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji.
3. Wywiad przeprowadzony w 2023 roku na potrzeby niniejszej monografii z komisarz Magdaleną Kruczek, naczelnik Laboratorium Kryminalistycznego KWP w Rzeszowie.
4. Wywiad przeprowadzony w 2023 roku na potrzeby niniejszej monografii z dr. n. medycznych Wojciechem Kwietniewskim, biegłym i lekarzem specjalistą w zakresie medycyny sądowej.
5. Wywiad przeprowadzony w 2023 roku na potrzeby niniejszej monografii z lekarzem medycyny, specjalistą w zakresie patomorfologii, biegłym sądowym Maciejem Kaniewskim.
6. Wywiad przeprowadzony w 2023 roku z dr. n. medycznych Krzysztofem Tutajem, biegłym w zakresie toksykologii sądowej i laboratoryjnej toksykologii medycznej, Instytut Toksykologii i Medycyny Sądowej itox.pl.

7. Wywiad przeprowadzony z biegłymi Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie.
8. Kwestionariusz ankiety skierowanej do Krajowego Rejestru Karnego dla celów badawczych.
9. Kwestionariusz ankiety skierowanej do Komendy Głównej Policji dla celów badawczych.

Inne źródła

1. *Aggravation of offence under section 5, Psychoactive Substances Act 2016* (c. 2).
2. *Annual Report 2011. Stan Problemu Narkotykowego w Polsce Sprawozdanie Roczne 2011*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/969/EMCDDA_AR2011_PL.pdf, dostęp: 11.02.2021.
3. Borkowska A., Szymańska J., *Dopalacze – spotkanie z rodzicami w szkole. Scenariusz*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=6443>, dostęp: 25.01.2023.
4. Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii, „Dopalacze” – charakterystyka zjawiska oraz odpowiedź instytucjonalna, <http://www.cinn.gov.pl>, dostęp: 28.01.2023.
5. Ciepły F., *Handel tzw. dopalaczami – aspekt prawny*, Referat wygłoszony podczas konferencji naukowej pt. „Niebezpieczne substancje. Dopalacze”, zorganizowanej dnia 19 października 2009 r. na Wydziale Zamiejscowym Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
6. Doyle R., *Darwin's pharmacy: Sex, plants, and the evolution of the noosphere*, Seattle, 2011, WA: University of Washington Press, Labate, B. C., & Cavnar, C. (Eds.). (2014a). *Prohibition, religious freedom, and human rights: Regulating traditional drug use*. Berlin, Germany: Springer. Labate, B. C., & Cavnar, C. (Eds.). (2014b). *The therapeutic use of ayahuasca*. Berlin, Germany: Springer; ICEERS, 2012.
7. Druk sejmowy nr 353.
8. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, *Perspectives on drugs. Legal approaches to controlling new psychoactive substances*, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2746/att_211257_EN EMCDDA POD_2013 Controlling%20new%20psychoactive%20substances.pdf, dostęp: 12.02.2022.
9. *Europejski raport narkotykowy 2017. Tendencje i osiągnięcia*, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001PLN.pdf>, dostęp: 24.04.2023.
10. *Europejski raport narkotykowy 2018. Tendencje i osiągnięcia*, <https://www.google.com/search?q=Europejski+raport+narkotykowy+2018.+Tendencje+i+osi%C4%85gni%C4%85cia&oq=Europejski+raport+narkotykowy+2018.+Tendencje+i+osi%C4%85gni%C4%85cia&aqs=chrome..69i57joi546l4.365j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, dostęp: 18.02.2021.
11. *Europejski raport narkotykowy 2019. Tendencje i osiągnięcia*, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4541/TDAT17001PLN.pdf>, dostęp: 18.02.2021.
12. *Europejski Raport Narkotykowy 2020. Najważniejsze kwestie*, Luksemburg 2020, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13238/TDo420439PLN.pdf>, dostęp: 16.02.2023.
13. *Europejski Raport Narkotykowy 2021*, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13838/2021.2256_PL_03.pdf, dostęp: 24.04.2023.

14. *Europejski Raport Narkotykowy 2022. Najważniejsze kwestie*, Luksemburg 2020, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/14644/20222419_TDAT-22001PLN_PDF.pdf, dostęp: 24.04.2023.
15. *Europejski Raport Narkotykowy. Najważniejsze kwestie*, <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13238/TDo420439PLN.pdf>, dostęp: 24.04.2023.
16. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski raport narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia*, 2017.
17. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski raport narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia*, 2021.
18. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, *Europejski raport narkotykowy. Tendencje i osiągnięcia*, 2019, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11364/20191724_TDAT19001PLN_PDF.pdf, dostęp: 28.08.2022.
19. *EuroPol Join Report on new psychoactive substance*, 2017, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Carfentanil, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/6502/2017.6256_EN_04-WEB.pdf, dostęp: 28.02.2023.
20. *Flash Eurobarometer 330 (Youth Attitudes on Drugs)*, European Commission, Brussels DG Communication Public Opinion Analysis Sector GESIS Data Archive, Cologne. ZA5563 Data file Version 1.0.0, <https://doi.org/10.4232/1.11151>, 2012.
21. *Flash Eurobarometer 401: Young people and drugs*, Catalog Flag Directorate-General for Communication, 2014.
22. Główny Inspektorat Sanitarny, Departament nadzoru nad Środkami Zastępczymi, *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkami zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce za 2019 rok*, Warszawa 2020 r., dostęp: 20.11.2021.
23. Główny Inspektorat Sanitarny, Departament Nadzoru nad Środkami Zastępczymi, *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie środków zastępczych – razem przeciw dopalaczom 2013-2014*, <https://www.gov.pl/attachment/63803c3a-d498-4bda-aafb-01e9ea42338c>, dostęp: 20.11.2021.
24. Główny Inspektorat Sanitarny, *Lista „TOP 5”. Substancje psychoaktywne, najczęściej identyfikowane w zabezpieczanych przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej, tzw. „dopalaczach”*, https://gis.gov.pl/wp-content/uploads/2018/04/lista_top_5-2017.pdf, dostęp: 02.06.2022.
25. Home Office, *Review of the Psychoactive Substances Act 2016*, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/756896/Review_of_the_Psychoactive_Substances_Act__2016__web_.pdf.
26. Informacja Naczelnej Izby Kontroli (NIK) o wynikach kontroli dotyczących przeciwdziałania sprzedaży dopalaczy, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>.
27. Informacja Naczelnej Izby Kontroli (NIK) o wynikach kontroli dotyczących przeciwdziałania sprzedaży dopalaczy, zob. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>.
28. Informacja o wynikach kontroli, PRZECIWDZIAŁANIE SPRZEDAŻY DOPALACZY, LWR.430.001.2017 Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, DELEGATURA we WROCŁAWIU.
29. Jankowski K., *Dopalacze uzależniają młodych ludzi. Przedawkowanie może skończyć się śmiercią*, „Kurier Poranny” 22.09.2010 r.
30. Kidawa M., Chojecki D., *Nowe narkotyki oraz „dopalacze” w kontekście europejskim i światowym*, www.narkomania.org.pl, dostęp: 18.02.2022.

31. Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli, Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy*, LWR.430.001.2017, Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>, dostęp: 12.04.2022.
32. Najwyższa Izba Kontroli, *Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy. Informacja o wynikach kontroli*, LWR.430.001.2017 Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, Warszawa 2017.
33. Najwyższa Izba Kontroli, *Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy. Informacja o wynikach kontroli*, LWR.430.001.2017 Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, Warszawa 2017, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>, dostęp: 28.01.2023.
34. Najwyższa Izba Kontroli, *Przeciwdziałanie sprzedaży dopalaczy. Informacja o wynikach kontroli*, LWR.430.001.2017 Nr ewid. 5/2017/P/16/098/LWR, Warszawa 2017, s. 9, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17464,vp,20036.pdf>, dostęp: 12.03.2022.
35. Niepublikowany wykład autorstwa M. Goca.
36. *New Psychoactive Substances Review, Report of the Expert Panel*, 2014 https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/368583/NPSexpertReviewPanelReport.pdf.
37. *New Psychoactive Substances Review. Report of the Expert Panel*, 2014, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/368583/NPSexpertReviewPanelReport.pdf (<https://www.gov.uk> > publications), dostęp: 03.08.2022.
38. *New Psychoactive Substances Review. Report of the Expert Panel*, 2014, s. 24, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/368583/NPSexpertReviewPanelReport.pdf, dostęp: 12.02.2022.
39. *Nowe Narkotyki w Polsce 2017-2018. Raport Głównego Inspektora Sanitarnego*, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 28.08.2022.
40. *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia – z upoważnienia ministra – na zapytanie 3239 w sprawie wyeliminowania z legalnego obrotu niebezpiecznych dla zdrowia substancji o działaniu podobnym do amfetaminy i jej pochodnych*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/02EEF39E>, dostęp: 18.03.2023.
41. *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia Adama Fronczaka - z upoważnienia Prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 17730 w sprawie ograniczenia sprzedaży środków psychoaktywnych, tzw. dopalaczy*, Warszawa 17.09.2010 r., <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/61461743>, dostęp: 17.03.2023.
42. *Opinia Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów z dnia 26 stycznia 2018 r. o projekcie ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii sporządzona na podstawie projektu opinii Marii Rogackiej-Rzewnickiej*.
43. *Plan działania UE w zakresie narkotyków na lata 2021–2025*.
44. *Poszczególne edycje Europejskich Raportów Narkotykowych*.
45. *Prawne problemy zwalczania tzw. dopalaczy przez jednostki samorządu terytorialnego (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2019, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2020/01/IWS_J%C3%B3%C5%BA-wiak-P_Prawne-problemy-zwalczania-tzw.-dopalaczy.pdf.
46. *Programming document 2018–20*, Lizbona 2018, https://www.emcdda.europa.eu/publications/work-programmes-and-strategies/2018-programming-document_en, 3.11.2022.
47. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce 2017-2018. Nowe narkotyki w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 20.04.2023.

48. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego 2019*, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 20.04.2023.
49. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce 2020*, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 20.11.2021.
50. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce za 2021*, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 15.02.2023.
51. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w Polsce w sprawie środków zastępczych – razem przeciw dopalaczom 2013–2014*, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>.
52. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie Środków Zastępczych i Nowych Substancji Psychoaktywnych – STOP dopalaczom 2015-2016*, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 20.04.2023.
53. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie środków zastępczych – razem przeciw dopalaczom 2015–2016*, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 28.08.2022.
54. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie środków zastępczych – razem przeciw dopalaczom 2013–2014*, <https://www.gov.pl/web/gis/raporty-glownego-inspektora-sanitarnego-w-sprawie-srodkow-zastepczych-i-nowych-substancji-psychoaktywnych>, dostęp: 23.02.2021.
55. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego, Nowe narkotyki w Polsce 2017–2018*.
56. *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego, Nowe narkotyki w Polsce, 2015–2016*.
57. *Raport o stanie narkomanii w Polsce 2020*, Warszawa 2020, <https://www.cinn.gov.pl/portal?id=105923>, dostęp: 20.11.2021.
58. *Raport: Lista „top 5”. Substancje psychoaktywne, najczęściej identyfikowane w zabezpieczanych przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej tzw. „dopalaczach”*, Główny Inspektorat Sanitarny, Departament Nadzoru nad Środkami Zastępczymi.
59. *Raporty z działalności*, <https://cbsp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html>, dostęp: 14.11.2022.
60. Roslaniec K., Franckiewicz K., *Nowe uprawnienia Policji. Wybór przepisów*. Materiały Dydaktyczne nr 192, Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, Zakład Doradztwa Dydaktycznego i Psychologii Zakład Służby Prewencyjnej, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiBw7fE_fv9AhW6i_oHHVEBAxwQFnoECAsQAQ&url=https%3A%2F%2Fcsp.edu.pl%2Fdownload%2F6%2F32129%2F192KRoSlaniecKFranckiewiczNoweuprawnieniaPolicjiWyborprzepisow.pdf&usg=AOvVaw2ECnYZuvExOB3CuuP-iK_C, dostęp: 17.12.2022.
61. Rybicki P., red. merytoryczna, *Ocena kompetencji biegłych sądowych. Oczekiwania i rekomendacje*. Raport w ramach projektu *Forensicwatch*, Warszawa 2015.
62. *Standards and Schedules Sec. 813 - Treatment of controlled substance analogues*, <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2010-title21/USCODE-2010-title21-chap13-subchapI-partB-sec813>, dostęp: 19.03.2022.

63. *Stan problemu narkotykowego w Europie. Sprawozdanie roczne 2012*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Luksemburg 2012, https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/973/TDAC12001PLC_.pdf.
64. TNS Political & Social 2014.
65. U.S. Department of Justice Drug Enforcement Administration, *Drugs of Abuse*, 2017 https://www.dea.gov/sites/default/files/pr/multimedia-library/publications/drug_of_abuse.pdf.
66. *UK Government. Police Reform and Social Responsibility Act*, 2011. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/13/pdfs/ukpga_20110013_en.pdf.
67. *Wykaz środków zastępczych, nowych substancji psychoaktywnych i innych substancji psychoaktywnych zidentyfikowanych przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej w tzw. dopalaczach*, www.gis.gov.pl, dostęp: 10.11.2018.

Spis tabel, wykresów, schematów, fotografii

Tabele

Tabela 1. Liczba zatruć lub podejrzeń zatruć dopalaczami w Polsce w latach 2013–2021, z podziałem na województwa	89
Tabela 2. Liczba zatruć lub podejrzeń zatruć dopalaczami w Polsce w latach 2013–2021, w poszczególnych grupach wiekowych	89
Tabela 3. Federalne kary za handel substancjami objętymi kontrolą zgodnie z wykazem I oraz II	109
Tabela 4. Najczęściej zgłaszane po raz pierwszy do Systemu Wczesnego Ostrzegania w latach 2011–2021 kategorie nowych substancji psychoaktywnych	207
Tabela 5. Rodzaj i wymiar sankcji karnych wg obowiązującej ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii	354
Tabela 6. Liczba osób w skali całego kraju skazanych od 21.08.2018 do 31.12.2022 prawomocnym wyrokiem sądu z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii za przestępstwa dotyczące nowych substancji psychoaktywnych	358

Wykresy

Wykres 1. Ogólna liczba zatruć lub podejrzeń zatruć dopalaczami w Polsce w latach 2010–2021	87
Wykres 2. Liczba zgłoszonych zatruć lub podejrzeń zatruć dopalaczami w latach 2013–2021, w grupie wiekowej do 18. roku życia.....	90
Wykres 3. Liczba zgłoszonych zatruć lub podejrzeń zatruć dopalaczami w latach 2013–2021, w grupie wiekowej powyżej 18. roku życia	90
Wykres 4. Odsetek zgłoszeń zatruć lub podejrzeń zatruć dopalaczami w latach 2013–2021 według płci	91
Wykres 5. Liczba nowych substancji psychoaktywnych monitorowanych przez EM-CDDA w ramach Systemu Wczesnego Ostrzegania w latach 2015–2021.....	196
Wykres 6. Liczba nowych substancji psychoaktywnych monitorowanych przez EM-CDDA w ramach Systemu Wczesnego Ostrzegania pod koniec 2021 roku	198
Wykres 7. Zgony w wyniku zażycia dopalaczy w Polsce w latach 2013–2021, z uwzględnieniem danych w poszczególnych województwach	278

Wykres 8. Liczba zgonów spowodowanych zażyciem dopalaczy w Polsce w latach 2013–2021	282
Wykres 9. Liczba przeprowadzonych w latach 2014–2018 przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej kontroli i wydanych decyzji zakazujących wytwarzania lub wprowadzania do obrotu danego produktu.....	379
Wykres 10. Wysokość kar nałożonych przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej w latach 2014–2018.....	379
Wykres 11. Liczba zawiadomień złożonych w latach 2014–2018 przez organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej	381

Schematy

Schemat 1. Zakres działań zapobiegawczych	372
Schemat 2. Zakres przeciwdziałania zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu narkomanii....	373

Fotografie

Fot. 1. Przykłady opakowań dopalaczy	173
Fot. 2. Przykład dopalacza o fantazyjnej nazwie.....	173
Fot. 3. Przykłady opakowań dopalaczy	173
Fot. 4. Przykłady opakowań dopalaczy wywołujących skojarzenia z klasycznymi narkotykami	173
Fot. 5–6. Różne rodzaje dopalaczy w formie tabletek	174
Fot. 7. Przykład dopalaczy o kamuflującej nazwie.....	183
Fot. 8. Przykład dopalacza o fantazyjnej nazwie.....	183
Fot. 9. Przykład dopalaczy z dołączoną informacją, że produkt nie jest przeznaczony do spożycia	184
Fot. 10. Przykład nielegalnego laboratorium (proces destylacji substancji).....	262
Fot. 11. Przykład nielegalnego laboratorium (proces syntezy substancji)	262
Fot. 12. Przykład nielegalnego laboratorium	263
Fot. 13. Nielegalne laboratorium	263

Załączniki

ZAŁĄCZNIK NR 1

Kwestionariusz do badań wyroków sądów dotyczących przestępstw z Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, których przedmiot stanowią nowe substancje psychoaktywne

CZĘŚĆ I - PODSTAWOWE INFORMACJE	
Sąd Rejonowy	
Sygnatura akt	
CZĘŚĆ II - INFORMACJE DOTYCZĄCE CZYNU	
Data popełnienia czynu	
Opis zarzucanego czynu (wg prawomocnego wyroku)	
Środki zapobiegawcze	
Kwalifikacja prawa czynu (wg prawomocnego wyroku)	
a) art. 53 ust.1a	
b) art. 53 ust. 2	
c) art. 54 ust. 1	
d) art. 54 ust. 2 pkt 1	
e) art. 54 ust. 2 pkt 2	
f) art. 55 ust. 1	
g) art. 55 ust. 2	
h) art. 55 ust. 3	
i) art. 56 ust. 1	
j) art. 56 ust. 2	

k) art. 56 ust. 3		
l) art. 57 ust. 1		
m) art. 57 ust. 2		
n) art. 58 ust. 1		
o) art. 58 ust. 2		
p) art. 59 ust. 1		
q) art. 59 ust. 2		
r) art. 59 ust. 3		
s) art. 61		
t) art. 62b ust. 1		
u) art. 62b ust. 2		
v) art. 62b ust. 3		
w) art. 64 b ust. 3		
x) art. 64 ust. 1		
y) art. 64 ust. 2		
z) art. 64 ust. 3		
Dodatkowe zarzuty:		
Inne istotne informacje wg aktu oskarżenia		
CZĘŚĆ III - INFORMACJE DOTYCZĄCE MATERIAŁU DOWODOWEGO		
Dowody osobowe:		
Czy oskarżony złożył wyjaśnienia ?	TAK	ODMÓWIŁ SKŁADANIA WYJAŚNIEŃ
Uwagi dotyczące wyjaśnień oskarżonego np. Czy oskarżony przyznał się do zarzucanego mu czynu?		
Czy w sprawie powoływani byli świadkowie?		
Czy w sprawie dopuszczono dowód z zeznań świadków?	TAK	NIE
Czy w sprawie dopuszczono dowód z opinii biegłych	TAK	NIE
Jaki zakres badań wskazany został w postanowieniu o wydaniu opinii?		

Specjalność powołania biegłych		
Postać zabezpieczonej substancji:	Nazwa substancji:	Ilość substancji:
Inne dowody rzeczowe		
CZĘŚĆ IV - INFORMACJE DOTYCZĄCE AKTU OSKARŻENIA		
Kwalifikacja prawna czynu		

a) art. 53 ust. 1a	
b) art. 53 ust. 2	
c) art. 54 ust. 1	
d) art. 54 ust. 2 pkt 1	
e) art. 54 ust. 2 pkt 2	
f) art. 55 ust. 1	
g) art. 55 ust. 2	
h) art. 55 ust.3	
i) art. 56 ust. 1	
j) art. 56 ust. 2	
k) art. 56 ust. 3	
l) art. 57 ust. 1	
m) art. 57 ust. 2	
n) art. 58 ust. 1	
o) art. 58 ust. 2	
p) art. 59 ust. 1	
q) art. 59 ust. 2	
r) art. 59 ust. 3	
s) art. 61	
t) art. 62b ust. 1	
u) art. 62b ust. 2	
v) art. 62b ust. 3	
w) art. 64 b ust. 3	
x) art. 64 ust. 1	

Załączniki

y) art. 64 ust. 2		
z) art. 64 ust. 3		
Dodatkowe zarzuty		

CZĘŚĆ V - INFORMACJE DOTYCZĄCE SPRAWCY		
Płeć		
Wiek		
Czy sprawca był wcześniej karany?	TAK	NIE
Zawód		
Inne istotne uwagi dotyczące sprawcy:		

ZAŁĄCZNIK NR 2

Kwestionariusz dotyczący realizacji czynności kryminalistycznych i procesowo-kryminalistycznych oraz pozaprocessowych w zakresie dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych

Imię, nazwisko, stopień naukowy eksperta	
Staż ekspercki w latach (łącznie z okresem szkolenia)	

1. Co może być miejscem zdarzenia dotyczącego dopalaczy/NSP?
2. Proszę o wskazanie przykładów miejsc, w których funkcjonowały laboratoria dopalaczy/NSP?
3. Jakie są najbardziej wyróżniające cechy dotyczące czynności oględzin/przeszukania miejsc zdarzeń dotyczących dopalaczy/NSP, w tym nielegalnych laboratoriów?
4. Czy można uznać, że w przypadku dopalaczy/NSP stosowane są w laboratoriach kryminalistycznych te same metody badań kryminalistycznych co w przypadku środków odurzających i substancji psychotropowych? Czy specyfika NSP wskazuje na konieczność użycia innych metod (analogicznie dotyczy to także sprzętu i aparatury)?
5. Na czym polegają trudności w badaniach chemicznych nowych substancji psychoaktywnych?
6. Czym charakteryzuje się proces przygotowywania próbki do badań?
7. Na jakie cechy wskazać można w zakresie źródeł informacji o przestępstwach dopalaczowych? Jakie są tego rodzaju źródła?
8. Na jakie cechy wskazać można w zakresie czynności operacyjno-rozpoznawczych dotyczących przestępstw dopalaczowych? Na jakie czynności w tym zakresie wskazuje praktyka ?
9. Dodatkowe uwagi Respondenta w przedmiotowej sprawie.

ZAŁĄCZNIK NR 3

Kwestionariusz dotyczący badań toksykologicznych w zakresie
dopalaczy, w tym nowych substancji psychoaktywnych

Imię, nazwisko, stopień naukowy eksperta	
Staż ekspercki w latach (łącznie z okresem szkolenia), specjalność, zakres badań	

1. Jaki jest zakres badań toksykologicznych w zakresie dopalaczy/nowych substancji psychoaktywnych?
2. Co stanowić może próbkę/przedmiot/materiał tego typu badań?
3. Czym charakteryzują się i jak wyglądają badania toksykologiczne dotyczące występowania dopalaczy/nowych substancji psychoaktywnych w organizmie człowieka (w tym także aparatura i inne środki, np. techniczne)?
4. Czym różnią się badania materiału pobranego od osoby w stosunku do materiału pobranego ze zwłok?
5. Jakie są najbardziej wyróżniające cechy dotyczące czynności wykonywanych na potrzeby badań toksykologicznych w przypadku zgonów w wyniku dopalaczy/NSP i w przypadku zażycia tego typu środków?
6. Czy można uznać, że w przypadku dopalaczy/NSP stosowane są przez toksykologów te same metody badań co w przypadku badań z zakresu środków odurzających i substancji psychotropowych? Czy specyfika dopalaczy/NSP wskazuje na konieczność użycia innych metod?
7. Na czym polegają trudności w badaniach toksykologicznych związanych z dopalaczami/nowymi substancjami psychoaktywnymi?
8. Jakie najbardziej wyróżniające się cechy wskazują na obecność dopalaczy/nowych substancji psychoaktywnych w organizmie człowieka?
9. Jakie są (w porównaniu z klasycznymi narkotykami) objawy i skutki zażycia dopalaczy/nowych substancji psychoaktywnych dla organizmu człowieka?
10. Czy cechy te są zbliżone do tych, które świadczą o obecności „klasycznych” narkotyków?

11. Jak brzmią przykładowe pytania zawarte w postanowieniu sądów i prokuratur o powołaniu biegłego w zakresie badań toksykologicznych? I jaki jest poziom kategoryczności tych opinii?
12. Dodatkowe uwagi Respondenta w przedmiotowej sprawie.

ZAŁĄCZNIK NR 4

Kwestionariusz dotyczący realizacji oględzin osób i zwłok
w przypadkach związanych z dopalaczami,
w tym nowymi substancjami psychoaktywnymi

Imię, nazwisko, stopień naukowy eksperta	
Staż ekspercki w latach (łącznie z okresem szkolenia)	

1. Jakie są najbardziej wyróżniające cechy wskazujące na obecność dopalaczy/Nowych Substancji Psychoaktywnych w ciele człowieka?
2. Czy cechy te są zbliżone do tych, które świadczą o obecności „klasycznych” narkotyków?
3. Jakie są najbardziej wyróżniające cechy dotyczące czynności oględzin zewnętrznych i otwarcia zwłok w przypadku zgonów w wyniku dopalaczy/NSP?
4. Jakie są najbardziej wyróżniające cechy dotyczące czynności oględzin osób w przypadku zażycia dopalaczy/NSP?
5. Czy można uznać, że w przypadku dopalaczy/NSP stosowane są przez medyków sądowych/patomorfologów te same metody badań co w przypadku badań z zakresu środków odurzających i substancji psychotropowych? Czy specyfika dopalaczy/NSP wskazuje na konieczność użycia innych metod?
6. Na czym polegają trudności w oględzinach zwłok w przypadkach zgonów spowodowanych dopalaczami/nowymi substancjami psychoaktywnymi?
7. Jakie są miejsca odnalezienia zwłok w przypadku zgonów spowodowanych zażyciem dopalaczy/NSP?
8. Co stanowi bezpośrednią przyczynę zgonu w ww. przypadkach?
9. Czym charakteryzuje się proces przygotowywania próbki krwi do badań?
10. Dodatkowe uwagi Respondenta w przedmiotowej sprawie.

ZAŁĄCZNIK NR 5

Kwestionariusz ankiety skierowanej do Krajowego Rejestru Karnego
dla celów badawczych

Kwalifikacja prawna czynu z Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. 2023 poz. 172)	Liczba prowadzonych <u>od 21.08.2018 do 31.12.2022</u> w skali kraju postępowań sądowych zakończonych prawomocnym wyrokiem skazującym (tzw. przestępczość osądzona)
a) art. 53 ust.1	
b) art. 53 ust.1a	
c) art. 53 ust. 2 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
d) art. 54 ust.1 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
e) art. 54 ust. 2 pkt 1 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
f) art. 54 ust. 2 pkt 2 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
g) art. 55 ust. 1 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
h) art. 55 ust. 2 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
i) art. 55 ust. 3 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
j) art. 56 ust. 1 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
k) art. 56 ust. 2 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
l) art. 56 ust. 3 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
m) art. 57 ust. 1 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
n) art. 57 ust. 2 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
o) art. 58 ust. 1 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	

Załączniki

p) art. 58 ust. 2 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
q) art. 59 ust. 1 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
r) art. 59 ust. 2 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
s) art. 59 ust. 3 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
t) art. 61 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
u) art. 62 ust. 1	
v) art. 62 ust. 2	
w) art. 62 ust. 3	
x) art. 62 a	
y) art. 62b ust. 1	
z) art. 62b ust. 2	
aa) art. 62b ust. 3	
ab) art. 64 ust.1 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
ac) art. 64 ust. 2 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
ad) art. 64 ust. 3 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	
ae) art. 64 ust. 4 (tylko w zakresie nowych substancji psychoaktywnych)	

ZAŁĄCZNIK NR 6

Kwestionariusz ankiety skierowanej do Komendy Głównej Policji
dla celów badawczych

Rok	Ilość zabezpieczonych w skali kraju substancji, które stanowią Nową Substancję Psychoaktywną w rozumieniu Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii	Rodzaj Nowej Substancji Psychoaktywnej (tj. proszek, susz, tabletki itp.)
2015		
2016		
2017		
2018		
2019		
2020		
2021		
2022		

Wykaz najważniejszych skrótów

BtMG	– <i>Gesetz über den Handel mit Betäubungsmitteln</i>
BZP	– benzylopiperazyna
CBD	– kannabidiol
CBŚP	– Centralne Biuro Śledcze Policji
CLKP	– Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji
CSA	– Controlled Substances Act
DEA	– Drug Enforcement Administration
EMCDDA	– European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction
FDASIA	– Food and Drug Administration Safety and Innovation Act
GBH	– kwas gamma-hydroksymasłowy
GBL	– gamma butyrolakton
GIS	– Główny Inspektorat Sanitarny
LSD	– dietyloamid kwasu lizergowego
MDMA	– metylenodioksymetamfetamina
MI	– meldunek informacyjny
NIK	– Najwyższa Izba Kontroli
NPS	– <i>new psychoactive substances, novel psychoactive substances</i>
NpSG	– <i>Neue-psychoaktive-Stoffe-Gesetz</i>
NSP	– nowe substancje psychoaktywne
OUN	– ośrodkowy układ nerwowy
PPIS	– Państwowy Powiatowy Inspektor Sanitarny
PSA	– Psychoactive Substances Act
PSP	– Państwowa Straż Pożarna
PWN	– Państwowe Wydawnictwo Naukowe
RCs	– <i>research chemicals</i>
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
SMIOD	– System Monitorowania Informacji o Środkach Zastępczych i Nowych Substancjach Psychoaktywnych
SWO	– System Wczesnego Ostrzegania (<i>Early Warning System</i>)
THC	– tetrahydrokannabinol
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TOR	– The Onion Router (sieć TOR)
UE	– Unia Europejska
WHO	– World Health Organisation
ZMS	– Zakład Medycyny Sądowej

